

Název: Chrám matky Boží v Paříži

Autor: Victor Hugo

Nakladatelství: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955

Je tomu několik let, co autor této knihy objeví při jedné návštěvě nebo spíše důkladné prohlídce chrámu Matky Boží v temném zákoutí jedné věže zvláštní, lidskou rukou do zdi vyryté slovo:

'ANÁTKH

Tato velká řecká písmena, stářím zčernalá a dosti hluboko do kamene vtesaná, zvláštní a pro gotickou kaligrafii tak pří-značné znaky, jež svými tvary i svou polohou jako by chtěly dokázat, že to byla ruka střectěvlká, která je sem vepsala, zvláště pak pochmurný a osudový jejich smysl, to všechno spi-sovatele živě zaujalo.

Vyptával se, snažil se uhodnout, kdo byla ona zourala duse, která nechtěla opustit tento svět, aniž zanechala po sobě čele starobylého chrámu toto znamení zločinu nebo neštěstí. Od té doby zeď zalícili, možná též oškrábali (nevím jiz, která to byla) a nápis zmizel. Neboú takto se nakládá po více než dvě stě let s nádhernými kostely středověkými. Jsou mrza-čeny se všech stran, zvenčí i zevnitř. Kněz je natírá, archi-tekt je oškrabuje; pak přijde lid a poboří je. Tak se stalo, že dnes už nezůstalo nic ze zahaaného slova vyrytého do temné věže chrámu Matky Boží, nic z nezná-mého osudu, jehož smutek tak dokonale vyjadřovalo, nic kro-mě prchavé vzpomínky, kterou mu zde věnuje autor této knihy Člověk, který vepsal ono slovo do zdi, zmizel před ně-kolika staletími se světa živých, zmizelo i slovo vyryté do zdi kostela a kostel sám asi brzy zmizí s povrchu zemského. A o tom slově byla napsána tato kniha.

Březen 1831

KNIHA PRVNÍ

Velký sál Dnes je tomu tři sta Čtyřicet osm let, šest měsíců a devatenáct dní, co se Pařížané probudili za hlaholu všech zvonů, vyzvánějících na plno v okruhu trojitých hradeb Sta-rého města, Universitní čtvrti a Nového města.

A přece onen 6. leden 1482 není nijak historicky památný. Nebylo nic výjimečného na události, jež tak rozhýbala od sa-mého rána pařížské zvony i měšťany. Nebyl to ani útok Pikar-danů nebo Burguncfanů, ani procesí nesoucí schránku s ostat-ky svatých, ani vzpoura žáků na vinici Laasově, ani vjezd "našeho nejmilostivějšího, tak velice obávaného pana krále", dokonce ani ne nějaké povedené věšení zlodějí a zlodějek na Soudním náměstí v Paříži.

Nebyl to ani nenadálý, v patnác-tém století tak častý příjezd cizího poselstva, vyšňořeného a s vlajícími chocholy. Vždyť sotva před dvěma dny vjel do Paříže poslední takový průvod, družina vyslanců vlámských, pověřených uzavřít sňatek dauphina s Markétou Flanderskou, k veliké rozmrzelosti pana kardinála Bourbonského, který, aby se zalíbil králi, musil přívětivě uvítat celou tu venkov-skou tlupu vlámských purkmistrů a vyčastovat je ve svém Bourbonském paláci "obzvláště pěknou mravoličnou hrou, šprýmem a fraškou", zatím co mu zuřivý déšť smácel překrásné koberce, rozvěšené u vrat jeho paláce.

Byly to dvě slavnosti, sloučené již od nepaměti na jeden den, svátek Tří králů a slavnost bláznů, které onoho 6. ledna "vzrušily všecken pařížský lid", jak vypráví Jehan de Troyes. Toho dne měl být vypálen ohňostroj na náměstí Grève, zasazena máje před kaplí Braquovou a v Soudním paláci se měly provozovat mystérie. V předvečer to rozhlásili a vytrou-bili na všech křížovatkách biřici pana královského hejtmana

v krásných vyšíváných kabátcích z fialového harasu s vel-kými bílými kříži na prsou.

Domy i krámy byly zavřeny a dav měšťanů a měšťanek proudil již od rána se všech stran na některé ze tří jmenova-ných míst. Každý si vybral něco: někdo ohňostroj, někdo sta-vění

máje, někdo mystérie. Ke cti a chvále starého dobrého vkusu pařížských zevlounů je třeba říci, že většina tohoto davu zamířila k ohňostroji, který se dobře hodil do oné roční doby, nebo na mystérie, jež se měly konat ve velké síni Soudního paláce, dobře kryté a dobře uzavřené; a že zvědavci se svorně shodli a nechali ubohou máj s nepodařenými kvítky chvěti se samotinkou pod lednovým nebem na hřbitově kaple Braquovy.

Lid se valil zvláště těmi ulicemi, jež vedou k Soudnímu paláci, neboť se vědělo, že vlámští vyslanci, kteří předevečirem dorazili, rozhodli se účastnit se mystérií i volby papeže bláz-nů, jež se měla konat rovněž ve velkém sále.

Nebylo právě snadné proniknout toho dne do velké síně, přestože byla prohlašována v oněch dobách za největší kry-tou prostoru na světě. (Je ovšem pravda, že Sauval ještě ne-změřil velký sál na zámku v Montargisu.) Zvědavcům, kteří přihlíželi z oken, jevilo se přeplněné náměstí před Soudním palácem jako moře, do něhož pět nebo šest ulic, podobných ústím řek, vrhalo každým okamžikem nové a nové přívaly hlav. Vlny davu, neustále mohutnější, narážely na rohy domů, které tu a tam vyčnívaly jako mysy do nepravidelné nádrže náměstí. Uprostřed vysokého gotického" průčelí paláce bylo velké schodiště, po němž bez přestání vystupoval a sestupoval dvojí proud: pod středním odpočívadlem se vždy roz-dvojit a rozléval se pak v širokých vlnách po obou stranách; velké schodiště, jak jsem již řekl, šumělo neustále do náměstí jako vodopád do jezera. Výkřiky, smích a dupot těch tisíců

* Gotický - slovo gotický ve smyslu, jak se ho dnes všeobecně užívá, je zcela nevhodné, ale zcela vžit. Přijímáme je tedy a označujeme jím jako všichni ostatní architekturu druhé poloviny středověku, jejímž charakteristickým znakem je lomený oblouk a jež následuje po architektuře první poloviny, založené na plném oblouku. (Poznámka autora.)

10

nohou způsobovaly veliký hluk a veliký povyk. Co chvíli se tento povyk a hluk zdvojnásobil; proud, který hnal celý ten ohromný dav k velkému schodišti, čas od času se zarazil, zakolísal, zavířil na místě. To když pro udržení pořádku ně-ktý lučištník vrazil někomu štulec nebo kůň některého hejt-manova biřice začal kolem sebe kopat; podivuhodná to tra-dice, kterou hejtmanská správa odkázala vojenské správě, vo-jenská správa bývalému jízdnímu četnictvu a jízdní četnictvo našemu četnictvu pařížskému.

Ve dveřích, v oknech, ve vikýřích, na střeších hemžilo se na tisíce dobráckých tváří mírných a počestných měšťanů; po-zorovali palác, pozorovali dav a nepřáli si nic víc; neboť mnoho lidí v Paříži se spokojuje podívanou na diváky a pou-há zeď, za kterou se cosi děje, je pro nás už velkou zajímavostí.

Kdyby nám, lidem z roku 1830, bylo dopřáno vmísit se v duchu mezi tyto Pařížany patnáctého století a vstoupit s nimi v té úžasné tlačenici, strkanici a motanici do ohrom-ného sálu paláce, tak těsného onoho 6. ledna 1482, naskytla by se nám podívaná, jež by nepostrádala ani zajímavosti, ani půvabu, a třebaže bychom kolem sebe viděli jen věci staré, při-padaly by nám zcela nové.

Souhlasí-li čtenář, pokusíme se vyvolat alespoň dojem, který by byl s námi zakusil, kdyby přestoupil práh onoho obrov-ského sálu, ztracen v tom hlučícím množství vojenských ka-bátů, vyšívaných suknic a svrchnic.

V první chvíli jsme ohlušeni, oslepeni. Nad našimi hlavami se zdvíhá dvojitá křížová klenba s vyřezávanými dřevěnými ozdobami, vymalovaná blankytně modře, se zlatými liliovými květy; pod nohama dlažba, v níž se střídá bílý mramor s čer-ným. Několik kroků před námi ohromný pilíř, pak druhý, pak ještě jeden; celkem sedm pilířů po celé délce sálu, jež pod-pírají konce žeber dvojitě klenby. Kolem prvních čtyř pilířů kramářské stánky, kde se blýskají skleněné tretky a různé cetky, okolo tří posledních lavice z dubového dřeva, ošou-pané a oleštěné kalhotami těch, kteří se tu soudili, a taláry prokurátorů. Kolem dokola sálu, podél vysokých stěn, mezi dveřmi, mezi okny, mezi pilíři nekonečná řada soch všech

11

francouzských králů, počínajíc Faramondem; králové slaboši s rukama spuštěnými a očima sklopenými; králové chrabří a bojovní s hlavou i rukama směle vztyčenými k nebesům. Pak vysoká gotická okna, jejichž skla září tisíci barvami; v ši-rokých východech ze sálu nádherné, jemně vyřezávané dveře; a to všechno, klenba, pilíře, stěny, římsy, vykládané dveře, sochy — to vše odshora až dolů ztopeno v nádherném modro-zlatém koloritu, který v době, o níž vyprávíme, byl už po-někud zašlý a který později téměř úplně zmizel pod prachem a pavučinami léta Páně 1549, kdy ho Du Breul ještě tradičně obdivoval.

Představme si nyní tuto ohromnou protáhlou síň, ozáře-nou bledým světlem lednového dne, zavalenou tím pestrým hlučícím davem, který se tlačí kolem stěn a točí se kolem sedmi pilířů, a budeme mít už nejasnou představu o celkovém obrazu, jehož zajímavé podrobnosti pokusíme se vám vylíčit přesněji.

Je jisté, že kdyby Ravaillac nebyl zavraždil Jindřicha IV., nebyla by bývala akta Ravaillacova procesu uložena v kance-láři Soudního paláce; nebylo by spoluvinníků, kteří měli zá-jem na tom, aby tato akta zmizela; nebylo by tedy ani žhářů, kteří z nedostatku lepšího prostředku byli nuceni zapálit kan-celář, aby mohli spálit akta, a aby mohli zapálit kancelář, za-pálit Soudní palác; z Čehož konečně plyne, že by nebylo došlo k požáru roku 1618. Starý palác by dosud stál i se svou sta-robylou velkou síní a já bych mohl říci: "Jdi se na ni podívat." Byli bychom tak oba ušetřeni práce; já bych ji ne-musil popisovat a čtenář by ledajaký popis nemusil číst. — Což dokazuje novou pravdu: že veliké události mívají ná-sledky nevypočitatelné.

Je ovšem zcela dobře možné, že Ravaillac neměl spoluvin-níky, dále, že tito spoluvinníci, jestli náhodou nějaké měl, ne-měli s požárem roku 1618 nic společného. Jsou známy ještě dva jiné výklady, velmi pravděpodobné. První vypráví o ve-liké hořící hvězdě, stopu široké a loket vysoké, jež spadla s nebe na palác, jak každý ví, 7. března po půlnoci. Druhé vysvětlení podává čtyřverší Theofilovo:

12

To jsme si v Paříži poplakali: Tak paní justici podmazali, že uklouzla a byla v plameni a shořela, ač je přec z kamení.

Ať už si myslíme cokoliv o tomto trojím — politicko-fysi-kálně-básnickém — výkladu požáru Soudního paláce roku 1618, smutnou jistotou bohužel je, že palác shořel. Díky této katastrofě a zejména nejruznějším pozdějším opravám, které dokonalý, co ona ušetřila, zbývá dnes jen velice málo z tohoto prvního sídla francouzských králů, z paláce staršího než Louvre, který byl již v dobách Filipa Sličného tak starý, že v něm hledali zbytky nádherných staveb, jež dal postavit král Robert a popsal Helgaldus. Zmizelo téměř všechno. Kam se poděla síň kancléřství, kde Ludvík Svatý "uskutečnil své man-želství"? Zahrada, kde soudil "oblečen v harasovou suknici, svrchní šat z hrubého vlněného sukna bez rukávů a v plášť z černého santalu, odpočívaje na kobercích s Joinvillem"? Co se stalo s komnatou císaře Zikmunda? Kde je komnata Karla IV. a komnata Jana Bezzemka? Kam se podělo scho-diště, s něhož Karel VI. vyhlásil svůj omilostňovací edikt? Dlaždice, kde Marcel zardousil v přítomnosti dauphinově Roberta z Clermontu a maršálka ze Champagne? Kam přišla branka, kde byly roztrhány bully vzdoropapeže Benedikta a odkud ti, kdož je přinesli, odešli potupně vystrojeni v slav-nostních ornátech a biskupských mitrách, aby konali veřejné pokání přes celou Paříž? A kde je velká síň se svým zlacením, blankytným stropem, se svými lomenými oblouky, sochami a pilíři a se svou ohromnou klenbou, posázenou řezbářskými ozdobami? A zlatá komnata? A kamenný lev, který seděl u dveří s hlavou skloněnou a ocasem mezi tlapami jako lvi u trůnu Šalamounova, v pokorném postoji, jak se sluší síle před spravedlností? A krásné portály? A nádherná barevná okna? A tepané kování, jež přivádělo do rozpaků Biscornetta? A pře-jemné truhlářské práce du Hancyho? ... Co učinil čas, co udě-lali lidé s těmito zázraky? Co nám bylo dáno za to všechno, za celé ty gallské dějiny, za celé to gotické umění? Těžkopád-

né, sražené oblouky pana Brosse, toho nešikovného stavitele portálu svatého Gerváse, pokud se týče umění; a pokud jde o historii, máme jen užvaněné vzpomínky od tlustého pilíře, který ještě dnes zní ozvěnou řečí takových tlachalů, jako byl Patru.

To není právě mnoho. — Vraťme se však k původní velké síni skutečného starého paláce.

Oba konce tohoto obrovského rovnoběžnostěnu byly vyplněny: na jednom konci byla umístěna pověstná mramorová deska z jediného kusu, tak dlouhá, tak široká a tak tlustá, že podle svědectví starých zemanských zápisů, psaných slohem, který by byl podráždil apetit Gargantuův, nikdo nikdy ne-spatřil "na světě takový krajíc mramoru"; na druhém konci pak byla kaple, v níž se dal vytesat Ludvík XI., jak klečí před sv. Pannou, a kam dal přenést sochy Karla Velikého a Ludvíka Svatého, dvou světců, o nichž byl přesvědčen, že z fran-couzských králů jsou v nebi nejlépe zapsáni, a nestaral se při-tom vůbec o to, že v řadě královských soch zůstanou tak dva výklenky prázdné. Tato kaple, ještě nová, postavená sotva před šesti léty, byla celá zbudována v onom rozkošném slohu, který se vyznačuje jemnou architekturou, překrásnými řez-bářskými ozdobami a hlubokým přejemným tepáním, což vše-chno je u nás tak příznačné pro konec období gotického, ale udržuje se dále, až do poloviny století šestnáctého v kouzel-ných fantasiích renesančních. Malá okenní růžice nad portá-lem byla obzvláště mistrovským dílem pro svůj křehký pů-vab; vypadala jako hvězda utkaná z krajek. Uprostřed sálu, přímo proti hlavním dveřím, bylo vyvý-šené pódium, potažené zlatým brokátem, vzadu přisunuta až ke zdi, se zvláštním vchodem: tvořilo jej okno z chodby zlaté komnaty. Toto pódium bylo postaveno pro vlámské vyslance a pro ostatní vynikající osobnosti pozvané na mystérie.

Podle starého obyčeje měly se mystérie předvádět na oné mramorové desce. Byla k tomu přichystána již od rána; na její nádherné mramorové ploše, křížem krážem poškrábané podpatky soudních písařů, bylo vztyčeno dosti vysoké prkenné lešení v podobě klece: horní plocha, viditelná z celého sálu,

měla sloužit za jeviště, kdežto vnitřek, zakrytý zvenčí ko-berci, byl určen za šatnu pro herce; žebřík, naivně přistavený zvenku, měl tvořit spojení mezi scénou a šatnou; po jeho tu-hých, neohebných příčkách se na jeviště vystupovalo i s je-viště odcházelo. Žádná sebeneočekávanější postava, žádné pře-kvapující rozuzlení, žádný dramatický obrat děje nemohly se obejít bez tohoto žebříku. Jak prostinký a účtu vzbuzující byl tento dětský věk umění a techniky!

Čtyři biřici správce paláce, kteří měli za úkol starat se o po-řádek při všech lidových zábavách, při slavnostech právě tak jako při popravách, stáli každý u jednoho ze čtyř rohů mra-morové desky.

Představení mělo začít, teprve až velký orloj na paláci od-bije dvanáctou hodinu polední.

Doba zajisté velmi pozdní pro divadelní představení; bylo však třeba přizpůsobit se vy-slancům.

A tak celé to množství lidí čekalo tu už od rána. Slušná řádka těch počestných zvědavců drkotala zuby už od úsvitu před velkým schodištěm paláce; někteří dokonce tvrdili, že proseděli celou noc u velkých vrat, aby měli jistotu, že se do-stanou dovnitř první. Dav houstl každým okamžikem a jako přetékající voda stoupal ponenáhlu podél zdí, kupil se kolem pilířů, počal se rozlévat po římsách jednotlivých sloupů, po římsách i podpěrách okenních, zaplavil všechny výstupky této bohaté architektury, všechny sochařské reliéfy. Nepohodlí, netrpělivost, dlouhá chvíle, nevázanost tohoto dne bezuzdného bláznění, hádky, jež propukaly každou chvíli pro štulec lok-tem nebo šlápnutí okovaným střevícem, únava z dlouhého če-kání — to vše dodávalo celé té vřavě lidí, neprodyšně zavře-ných, stěsnaných a namačkaných až k udušení, přízvuk jisté podrážděnosti a hořkosti už dávno před ohlášeným příchodem vyslanců. Bylo slyšet jen samé nářky a kletby proti Vlámům, proti purkmistrovi, proti kardinálu Bourbonskému, proti správci paláce, proti paní Markétě Rakouské, proti

biřicům s holemi; hubovalo se na zimu, na teplo, na špatné počasí, na biskupa pařížského, na papeže bláznů, na pilíře, na sochy, na to, že tyhle dveře byly zavřené a tam to okno otevřené. To všechno k ne-

15

malému potěšení studentů a lokajů, roztroušených po skupin-kách v davu, kteří mísili do vši té nespokojenosti všelijaké vti-py a zlomyslné žerty a zrovna jako jehlami podpichovali vše-obecnou rozmrzelost.

Několik takových čertovských chlapíků, kteří nejdříve vy-razili v okně tabuli, usadilo se odvázně na okenní předprseň a odtud pozorně vyhlíželo hned ven, hned dovnitř a častovalo svými vtipy dav v sále i na náměstí. Jejich posměšné posuňky, hlasitý smích a žertovné pokřikování, jímž se dorozumívali s kamarády na druhém konci sálu, svědčily jasně, že tihle mladí studenti naprosto nesdílí nudu a únavu ostatních di-váků a že z podívané, která se jim naskýtala, dovedou velmi dobře vytěžit pro svou potěchu divadlo, jež jim ukracovalo čekání na divadlo další.

"Na mou věru, to jste vy, Johanes Frollo de Molendino," křičel jeden z nich na jakéhosi světlolasého mladíka s hez-kým vychytralým obličejem, zavěšeného na akantových lis-tech sloupové hlavice. "Mají pravdu, když vám říkají Jan ze Mlýna, vždyť vaše paže a nohy vypadají jako čtyři lopaty větrného mlýna. Jak dlouho už tam visíte?"

"Pro milosrdenství ďáblovo," odpověděl Johanes Frollo, "trčím tu už čtyři hodiny a doufám pevně, že mi budou za-počteny v očistci. Slyšel jsem první verš hrubé mše zpívané zpěváky krále sicilského o sedmé hodině ranní ve Svaté kapli."

"Pěkní zpěváci," opáčil druhý, "mají hlasy ještě ostřejší než špičky svých baretů! Dřív než král založil mši ke cti svatého Jana, měl napřed pořádně vyzvědět, má-li svatý Jan rád la-tinské žalmy prozpěvované provenzálským přízvukem!"

"Udělal to jen proto, aby ty zpropadené zpěváky krále sicilského zaměstnal!" vykřikla zlostně jakási stará žena z davu pod oknem. "Jenom si představte! Tisíc pařížských liber za jednu mši! A kvůli tomu zavedli v pařížských trži-cích zvláštní daň na mořské ryby!"

"Ticho, stará," vpadl jí do řeči jakýsi tlustý a důstojný muž, ucpává si nos, neboť stál právě vedle obchodnice s ry-bami. "Mše se musila založit. Nebo chcete, aby král znovu onemocněl?"

16

"Výborně jste to řekl, pane Kašpare Rohatý, královský mistr kožišnický," křičel studentík křečovitě se držící hlavice sloupu.

Nešťastné jméno ubohého královského mistra kožišnického přijal výbuch smíchu ze všech studentských hrdel.

"Rohatý! Kašpar Rohatý!" křičeli jedni.

"Cornutus et hirsutus" volal druhý.

"Ha, ha, to se ví," pokračoval čertovský mladík na sloupu. "Copak je vám k smíchu? Počestný muž Kašpar Rohatý, bratr mistra Jana Rohatého, správce královského domu, syn_ mistra Matěje Rohatého, prvního lesního ve Vincenneském lese. všichni měšťané pařížští, všichni ženatí, s pokolení na po-kolení!"

Veselost se zdvojnásobila. Tlustý kožišník ani nehlesl a dělal vše možné, aby se vyhnul pohledům, jež naň dotíraly se všech stran; potil se a funěl, ale nadarmo: jako když se klín zaráží do dřeva, jeho pokusy nevedly k ničemu jinému, než že jeho široká, zlostí a hněvem zbrunátnělá tvář ještě těsněji zapadala mezi ramena sousedů.

Konečně mu přispěchal na pomoc jeden soused, tlustý, malý a důstojný jako on.

"Hrůza! Takhle mluví školáci s cti-hodným měšťanem! Za mých časů by je byli zmrskali metlami a pak by je na těch metlách upálili!"

Celá banda vyprskla v smích.

"Holá hej, kdopak -tu takhle krákorá? Kdo je ten sýček, co přivolává neštěstí?"

"Počkej, poznávám ho," zapištěl jeden, "to je mistr Ondřej Musnier."

"Jeden z přísežných knihkupců university!" volal druhý.

"Všechno je v této síni čtvermo," křičel třetí, "čtyři náro-dy, čtyři fakulty, čtyři svátky, čtyři prokurátoři, čtyři voliči, čtyři knihkupci."

"Nuže dobrá," opáčil Jan Frollo, "musíme jim provést také čtyřikrát nějakou čertovinu!"

"Musniere, spálíme ti knihy!"

"Musniere, zbijeme ti sluhu!"

17

"Musniere, pomuchláme ti ženu!"

"Hodnou a tlustou pannu Oudardu!"

"Která je tak svěží a tak veselá, jako by byla vdovou."

"Ať vás všechny čert vezme," zabručel mistr Ondřej Mus-nier.

"Mistře Ondřeji," zvolal opět Jan, stále zavěšený na hlavici svého sloupu, "buď zticha, nebo ti spadnu na hlavu."

Mistr Ondřej zvedl oči, jako by na okamžik měřil výšku pilíře a váhu šprýmaře, znásobil v duchu tuto váhu čtvercem rychlosti a zmlkl.

Jan, opanovav bojiště, pokračoval vítězoslavně:

"A taky bych to udělal, třebaže mám bratra arcijáhнем!"

"Pěkní vašnostové, ti naši páni z university. Nedokázali zjed-nat vážnost našim privilegiím ani v takový den, jako je dnes! V Novém městě je máje a ohňostroj; na Starém městě mystérie, papež bláznů a vyslanci vlámští; a v Universitní čtvrti nic!"

"A přece je Maubertovo náměstí dost veliké!" pokračoval jeden ze studentů, kteří se uvelebili na okenní desce.

"Pryč s rektorem, s voliči i prokurátory," křičel Johanes.

"Dnes večer musíme uspořádat na Veselém poli slavnostní oheň z knih mistra Ondřeje," dodal jiný.

"A z pultů písařů!" dodal sousední student.

"A z holí pedelů!"

"A z plivátek děkanů!"

"A z chlebových truhel voličů!"

"A z rektorovy podnožky!"

"Ať zhynou!" vřeštěl umíněně malý Jan. "Ať zhyne mistr Ondřej, pedelové i písaři; theologové, medikové i právníci; prokurátoři, voliči i rektor!"

"Ale to je přece konec světa!" šeptal mistr Ondřej, zacpává si uši.

"Ze je řeč o rektoru, vida ho, právě kráčí po náměstí," zvolal jeden z těch na okně.

Všichni se obrátili směrem k náměstí.

"Je to opravdu náš ctihodný rektor mistr Thibaut?" ptal se Jan Frollo ze Mlýna, neboť byl zavěšen na jednom z vnitř-ních pilířů a nemohl vidět, co se děje venku.

"Ano, ano," odpovídali ostatní; "je to opravdu on, mistr Thibaut, rektor."

Byl to vskutku rektor a za ním všichni universitní hodnos-táři; šli v slavnostním průvodu naproti vyslancům a v tomto okamžiku kráčeli právě přes Soudní náměstí. Studenti namač-kaní v okně vítali je posměšky a ironickým potleskem. Rek-tor, krácející v čele družiny, dostal první salvu; a byla po-řádná.

"Dobrý den, pane rektore! Holá bej! Dobrý den!" "Jak to, že je tady, ten starý hráč? Cožpak opustil své kostky?"

"A jak si kluše na své oslici! Uši má delší než ona!" "Holá hej! Dobrý den, mistře rektore Thibaute! Tybalde aleatorel Starý hlupáku! Falešný hráči!"

"Bůh s vámi! Padly vám dnes v noci často oči?" "Ach, ta vetchá tvář, jak je zsinalá, přepadlá a ztrhaná láskou ke hře a ke kostkám!"

"Kampak si to takhle vykračujete, Thibaute, Tybalde vrh-cábníku, místo na universitu cupitáte k městu?"

"Jde si asi hledat byt v ulici ‚U vrhcábů‘," vykřikl Jan ze Mlýna.

Celá tlupa opakovala tuto slovní hříčku za hromového řevu a zuřivého potlesku.

"Vy si jdete hledat byt v ulici ‚U vrhcábů‘, není-li pravda, pane rektore, vy čertův hráči?" Pak přišli na řadu ostatní hodnostáři. "Pryč s pedely! Pryč s žezlonoši!" "Poslyš, Robině Vejražko, kdopak je tamhle ten?" "To je Gilbert de Suilly, Gilbertus de Soliaco, kancléř ko-leje autunské."

"Víš co? Ty se lépe trefíš, tu máš můj střevíc — hod' mu ho do tváře!"

"Saturnalitas mittimus ecce nuces!"

"Ať zhyne těch šest theologů i se svými bílými komžemi!"

"To jsou theologové? Já myslil, že je to Šest bílých hus, které věnovala městu svatá Jenovefa za roognyské léno!"

"Ať zhynou lékaři!"

19

"Pryč s filosofickými a theologickými disputacemi!"

"Ať tě hrom bací, kancléři od svaté Jenovefy! Tys mi ukřiv-dil! To se ví, dal mé místo, které patřilo NormancTanům, ma-lému Ascaniovi Falzaspadovi z bourgeské provincie, poněvadž je Ital!"

"To je bezpráví," volali všichni studenti. "Pryč s kanclé-řem od svaté Jenovefy!"

"Holá, holá, mistře Joachime de Ladehors! Holá, Louisi Dahuille! Hej, Lamberte Hoctemente!"

"Ať ďábel zardoucí prokurátora národa německého!"

"A kaplany ze Svaté kaple i s jejich šedivými kožíšky, cum tunicis grisis!"

"Seu de pellibm grisis fourratis!"

"Holá, hej,, mistři svobodných umění! Vy všichni v těch parádních černých talárech! A vy v těch červených talárech!"

"Děláte pěknou vlečku rektorovi!"

"Člověk by řekl, že dóže benátský jde slavit zasnuby s mo-řem!"

"Podívej se, Jene! Kanovníci od svaté Jenovefy!"

"Ať jdou k čertu všichni kanovníci!"

"Hej, opate Klaudie Choarte! Doktore Choarte! Nehledáte náhodou Marii Giffardovou?"

"Je v ulici Glatigny!"

"Připravuje lože králi smilníků!"

"Platí své čtyři grošíky; quatuor denarios."

"Aut unum bombum."

"Chcete, aby vám je vysázela pod nos?"

"Přátelé! Mistr Simin Sanguin, volič z Pikardie, co tahá všude svou ženu v zápřeží!"

"Post equitem sedět atra cura."

"Jen směle, mistře Simoně!"

"Dobrý den, pane voliči!"

"Dobrou noc, paní voličová!"

"Ti mají ale štěstí, že to všechno vidí," povzdechl si Jo-hanes de Molendino, stále ještě skrčený v listech sloupové hla-vice.

Tu se přísežný knihkupec university mistr Ondřej Musnier sklonil k uchu Kašpara Rohatého, královského mistra kožíš-nického.

"Jak říkám, pane, to je konec světa. Takovéhle spuštění stavu studentského svět ještě neviděl. To ty prokleté vynálezy našeho století přivedly všechno do zkázy. Dělostřelectvo, nová děla, tarasnice a především knihtisk, ten nový mor, co k nám přišel z Německa. Už nebude rukopisů, už nebude knih! Knih-tisk zabije knihařskou živnost. Nastává konec světa."

"Já to dobře pozoruju podle toho, jak roste zájem o same-tové látky," přizvukoval mu kožišník.

V tom okamžiku tlouklo poledne

"~^"

"Ach!" vzdychl dav jakoby jedněmi ústy.

Studenti zmlkli. Pak nastal veliký zmatek; veliké šoupání nohou a natahování hlav; veliký všeobecný výbuch kašle a smrkání; každý se narovnal, našel si své místečko, stoupl si na špičky a připojil se k některé skupince. Pak zavládlo hro-bové ticho; všichni stáli s nataženými krky, s otevřenými ústy, s očima upřenými na mramorovou desku... Neobjevilo se na ní nic. Čtyři biřici správce paláce stáli pořád na svých mís-tech, ztrnulí a nehybní jako čtyři pomalované sochy. Zraky všech se obracely k pódiu, vyhrazenému vlámským vyslan-cům. Leč dvířka zůstávala zavřená a pódium prázdné. Shro-mážděný dav čekal již od rána na tři věci: na poledne, na vlámské poselstvo a na mystérie. Jenom poledne přišlo včas. To už bylo příliš silné.

Čekali minutu, dvě, tři, pět minut, čtvrt hodiny; nic se ne-dělo. Pódium zůstávalo prázdné, jeviště němé. Netrpělivost vystřídal však hněv. Rozčilená slova běžela od úst k ústům, zatím ještě potichu. — Mystérie! Mystérie! mružel dav tem-ně. V hlavách všech to vřelo. Bouře, dosud jakoby z dálky hučící, vznášela se nad hlavami davu. První zápalná jiskra vylétla od Jana ze Mlýna:

"Chceme mystérie, a Vlámý at' vezme čert!" vykřikl z plných plic, zkroucen jako had kolem hlavičky svého sloupu.

Dav zatleskal.

"Mystérie," opakovali všichni hlasitě, "a Vlámové at' jdou ke všem čertům!"

21

"Chceme mystérie, a hned," zvolal opět student; "anebo dávám návrh, abychom místo veselohry a mravoličné truchlo-hry oběsili správce paláce!"

"Výborně," křičel lid, "a začneme pověšením biřiců!"

Následoval bouřlivý potlesk. Čtyři zmínění nešťastníci zbledli a dívali se úkradkem jeden na druhého. Shromáždění se nebezpečně hnulo směrem k nim a oni v hrůze už viděli, jak křehké dřevěné zábradlí, které je oddělovalo od lidí, povoluje a praská pod tlakem davu.

Okamžik byl kritický.

"Jen do nich, jen do nich," ozývalo se se všech stran.

V tom okamžiku se poodhrnul koberec, který přikrýval šatnu — jak jsme se o tom již dříve zmínili —, a ze šatny vy-šla postava, která svou pouhou přítomností dav rázem zasta-vila a jako kouzelným proutkem změnila jeho hněv ve zvě-davost.

"Ticho! Ticho!"

Postava, ostatně velmi nejistá a třesoucí se po celém těle, došla až na kraj mramorové desky, při čemž se stále uctivě ukláněla; čím více se blížila, tím hlouběji se ukláněla, takže se zdálo, jako by poklekávala.

Shromáždění se pomaloučku opět uklidnilo. Bylo slyšet jen onen lehounký šum, který vždy provází mlčení davu.

"Velevážení páni měšťané a počestné paní měšťanky," pra-vila postava, "dostalo se nám cti přednášeti a provozovati před Jeho Eminencí panem kardinálem velice krásnou mravo-učnou hru, která se jmenuje Dobrotivé rozsouzení Panny Marie. Já hraju Jupitera. Jeho Eminence doprovází v této chvíli velectěné poselstvo pana vévody Rakouského, pozdrže-né uvítacím projevem pana rektora naší university, jemuž právě nyní naslouchá u Baudetské brány. Jakmile se dostaví nejmilostivější pan kardinál, začneme."

Je jisté, že toto nenadálé zakročení Jupiterovo zcela postačilo, aby byli zachráněni čtyři nebozí biřici správce paláce. Kdybychom sami šťastně vymysleli tuto nanejvýš pravdivou příhodu a měli se za ni také odpovídat před Její Výsostí paní kritikou, nemohl by se nikdo v této chvíli dovolávat proti

22

nám klasického přísloví: Nec deus intersit! Ostatně úbor pana Jupitera byl překrásný a přispěl nemálo k uklidnění davu, neboť upoutal všechnu jeho pozornost. Jupiter měl na sobě krunýř, potažený černým sametem se zlatými sponami; na hlavě měl čapku s kuklou sahající až na ramena, s knoflíky z pozlaceného stříbra; a kdyby nebylo červeně na jeho tvářích, jež kryla půl obličeje, a jeho mohutného vousu, který příkrýval druhou půlku, a kdyby nebyl držel v ruce svitek pozlaceného papíru, posázený cetkami a polepený ostny z falesného zlata, v kterémžto předmětu cvičené oko snadno rozpoznalo blesk, kdyby jeho nohy přirozené tělové barvy nebyly obuty v řemínkové sandály, zašněrované po řeckém způsobu, byl by snesl pro svůj důstojný zevněšek srovnání s bretaňským lučištníkem osobní stráže pana du Berry.

II

Petr Gringoire

Leč zatím co řečnil, obdiv i uspokojení nad jeho oblekem vyprchávalo, jak přibývalo slov; a když dospěl k ono-, mu nešťastnému závěru: "Jakmile se dostaví Jeho Eminence pan kardinál, začneme," zanikl jeho hlas v bouřlivém po-vyku.

"Začněte ihned! Mystérie! Chceme mystérie hned!" křičel lid. A nade všechny hlasy vynikal hlas Johana de Molendino, který prorážel tím děsným rámusem jako píšťalka při nějaké pouliční taškařině v Nîmes. "Začněte hned!" ječel student.

"Pryč s Jupiterem a kardinálem Bourbonským," hulákal Robin Vejražka i ostatní studenti, natlačení v okenním výklenku jako na hradě.

"Začněte ihned hru!" opakoval dav. "Hned! Okamžitě! Na šibenici s herci i s kardinálem!" Nebohý Jupiter, vyjevený, zděšený a pod svým červeným ličidlem na smrt bledý, upustil blesk a sňal si kuklu; pak se uklonil, a všecek se třesa, koktal: "Jeho Eminence ... vyslan-

23

ci... paní Markéta Flanderská ..." Nevěděl, co by řekl. V duchu se bál, že bude pověšen. Pověšen buď chátrou za to, že čekal, nebo kardinálem za to, že nečekal; s obou stran viděl jen propast — šibenici.

Na štěstí ho jakýsi muž vysvobodil z nesnází a vzal odpovědnost na sebe.

Onen muž stál před zábradlím ve volném prostoru kolem mramorové desky až dosud bez povšimnutí, neboť jeho vy-soká a štíhlá postava byla před každým pohledem zcela skryta tloušťkou pilíře, o který se opíral. Byl veliký, vyhublý a ble-dý, světlavý, ještě mladý, ačkoliv na čele i na tvářích měl vrásky; oči mu zářily, ústa se usmívala; na sobě měl černý šerkový oděv, stářím ošumělý a oleštěný. Přiblížil se k mramorové desce a pokynul ubohému trpiteli. Ten však, celý po-pletený, neviděl.

Nový příchozí popošel ještě o krok a zvolal: "Jupitere! Milý Jupitere!"

Neslyšel.

Nakonec, pozbýváje trpělivosti, křikl mu světlavý dlouhán přímo do ucha:

"Michale Giborne!"

"Kdo mě volá?" ptal se Jupiter, jako kdyby ho najednou někdo probudil ze sna.

"Já," odpověděla postava v černém.

"Ach," zvolal Jupiter.

"Začněte hned hrát," pravil muž. "Uspokojte obecnstvo! Já si беру na starost uchlácholit správce paláce a ten uchlá-coholí pana kardinála."

Jupiter si oddychl.

"Velectění pání měšťané," zakřičel z plných plic do davu, který stále ještě hulákal, "začneme okamžitě!"

"Sláva Jupiterovi! Plaudite cives!" křičeli žáci.

"Výborně! Výborně!" volal lid.

Byl to ohlušující potlesk a Jupiter již dávno zmizel za ko-bercem, když sál se ještě otrásal pochvalnými výkřiky.

Avšak neznámý člověk, který jako kouzelným proutkem změnil "bouři v tišinu" (řečeno slovy našeho starého, dob-

24

rého Corneille), vrátil se opět skromně do pološera pilíře a byl by tam jistě zůstal i nadále neviditelný, bez pohnutí a němý jako dřív, kdyby ho odtamtud nebyly vylákaly dvě dívky, jež stály v první řadě diváků a viděly jeho rozhovor s Mi-chalem Gibornem — Jupiterem.

"Mistře," pravila jedna z nich a kývla na něj, aby se při-blížil

"Buďte přece zticha, milá Liénardo," domlouvala jí sou-sedka, hezká, svěží, vyfintěná ve svátečních šatech od hlavy k patě. "To není panáček, to je laik; neříkejte mu mistře, ale pane!"

"Pane," opravila se Liénarda.

Neznámý přistoupil k zábradlí.

"Co si přejete, slečny?" zeptal se dychtivě.

"Ach nic!" opravila se Liénarda celá zmatená, "to moje sousedka Gisquetta la Gencienne chce s vámi mluvit."

"Ne, ne," bránila se Gisquetta a zarděla se; "to Liénarda vám řekla mistře a já jsem jí jenom pověděla, že má říkat pane!"

Obě dívky klopily oči. Muž je pozoroval s úsměvem, ne-bot' si zřejmě toužebně přál navázat rozhovor.

"Nemáte mi tedy co říci, milé slečny?"

"Ach, vůbec nic," odpověděla Gisquetta.

"Docela nic," tvrdila Liénarda.

Velký světlovlasý mladík ustoupil o krok zpět, aby se vzdálil. Ale obě všetečky nejevily chuť vzdát se kořisti.

"Pane," řekla živě Gisquetta s prudkostí náhle se otevřev-šího stavidla, s odhodlaností ženy, která se rozhodla, "znáte jistě toho vojáka, který bude hrát v mystériích úlohu Panny Marie?"

"Chcete říci úlohu Jupitera?" odvětil neznámý.

"Ano, ano, toho!" zvolala Liénarda, "ta je hloupá! Vy tedy znáte Jupitera?"

"Michala Giborna? Ano, slečno," přisvědčil neznámý.

"Má nádherné vousy!" řekla Liénarda.

"A bude to hezké, co nám tu budou přednášet?" ptala se nesměle Gisquetta.

25

"Velmi krásné, slečno," odpověděl bez nejmenšího zaváhá-ní neznámý.

"A co to bude?" ptala se Liénarda.

"Dobrotivé rozsouzení milostivé Panny Marie, mravoučná hra, prosím, slečno!"

"Ach, to je něco jiného," opáčila Liénarda.

Chvilku bylo ticho. Neznámý je přerušil:

"Je to zbrusu nová mravoučná hra, ještě ji nikde nehráli."

"To není tedy ta," divila se Gisquetta, "kterou dávali před dvěma lety v den příjezdu pana papežského legáta a kde vy-stupovaly tři krásné dívky, které představovaly ..."

"Sírény" přerušila ji Liénarda.

"A které byly docela nahé," dodal mladý muž.

Liénarda sklopila cudně zrak. Gisquetta na ni pohlédla a učinila totéž. Muž pokračoval s úsměvem:

"Byla to opravdu zábavná podívaná. Ale dnes uslyšíte mravoučnou hru sepsanou schválně pro milostivou slečnu Flanderskou."

"Budou se zpívat pastýřské písně?" zeptala se Gisquetta.

"Fuj!" rozhorlil se neznámý, "v mravoučné hře! Druhy her se nesmí míchat! Kdyby to byla fraška, beze všeho!"

"To je škoda," litovala Gisquetta. "Tehdy byla u kašny na Můstku tlupa divochů, mužů i žen, kteří mezi sebou zápa-sili, předváděli různé výstupy a zpívali při tom všelijaké po-pěvky a pastýřské písň."

"Co se hodí pro papežského legáta," řekl dosti suše nezná-mý, "nehodí se pro princeznu!"

"A o kus dál," pokračovala Liénarda, "vyhrávaly tlumené hudební nástroje nádherné melodie)"

"A pro osvěžení diváků," promluvila opět Gisquetta, "chrlila kašna třemi proudy víno, mléko a víno se skořicí. Každý, kdo chtěl, mohl se napít."

"Kousek dál, pod můstkem u svaté Trojice," vmísila se opět Liénarda, "hrály pašijovou hru beze slov skutečné osoby."

"Jak bych se nepamatovala," zvolala Gisquetta: "Upro-střed Ukřižovaný a na pravici a na levici dva lotři."

26

Tu začaly obě mladé tlachalky mluvit najednou, jak se rozehřívaly při vzpomínce na příjezd papežského legáta.

"A o kus blíž, u Malířské brány, bylo možno spatřit mnoho osob v nejnádhernějších oděvech."

"A u kašny svatého Inocence ten lovec, co pronásledoval laň za štěkotu psů a za hlaholu loveckých trub?"

"A což to ohromné lešení u pařížských jatek, které předsta-vovalo hrad v Dieppe?"

"A když vyslanec přešel, vzpomínáš si, Gisquetto, dali po-vel k útoku a všichni Angličani byli posekáni."

"A u Châteletské brány, co tam bylo krásných lidí!"

"A Směnárenský most byl celý pokryt čalouny."

"Když po něm přešel vyslanec, vypustili na mostě víc než dvě stě tuctů ptáků všech možných druhů; bylo to moc krásné, Liénardo!"

"Dnes to bude ještě krásnější," vmísil se konečně do ho-voru jejich společník, který je poslouchal s patrnou netrpěli-vostí.

"Slibujete nám, že tahle mravoučná hra bude krásná?" ptala se Gisquetta.

"Ujišťuji vás o tom," řekl neznámý pevně. Pak dodal po-někud nadneseným hlasem:

"Vážené slečny, tuto hru jsem napsal já sám."

"Opravdu?" užasly obě dívky.

"Opravdu!" odpověděl básník a mírně se vypnul; "totiž vlastně jsme dva: Jehan Marchand, který nařezal prkna, po-stavil lešení a udělal dřevěné obložení; a pak já, který jsem hru napsal. Jmenuji se Petr Gringoire."

Tvůrce Cida nebyl by %kl hrději: Jsem Petr Corneille.

Naši čtenáři si jistě všimli, že uplynula již hezká chvíle od onoho okamžiku, kdy Jupiter zmizel za kobercem, do oka-mžiku, kdy se autor nové mravoučné hry tak nenadále od-halil naivním obdivovatelkám, Gisquettě a Liénardě. Pozoru-hodná věc: celý tento dav, před několika minutami tak hluč-ný, čekal nyní klidně a tiše, v pevné důvěře v hercovo slovo; což je opětovným důkazem věčné pravdy, o níž se každoden-ně přesvědčujeme v našich divadlech, že nejlepším prostřed-

27

kem, jak přimět obecenstvo, aby trpělivě čekalo, je tvrdit mu, že se začne hned.

Jenom student Jan se nedal ukolébat.

"Holá hej!" zvolal najednou do klidného čekání, jež ná-sledovalo po zmatku. "Jupitere, Panno Marie, tatrmáni d'áb-lovi! Tropíte si z nás šašky? Chceme hru, chceme hru! Za-čněte, nebo začneme my!"

To stačilo.

Z nitra dřevěného lešení se ozvala hudba zvučně i tlumeně laděných nástrojů; koberec se nadzvedl; vystoupily čtyři po-stavy, křiklavě oblečené a silně nalíčené, vyšplhaly po příkrém žebříku na horní rovnou plochu lešení, postavily se do řady před obecnstvo a hluboce se uklonily; v tu chvíli hudba utichla. Mystérie začínaly.

Odměněny nejdříve bohatým potleskem za své poklony, začly čtyři osoby za nábožného ticha odříkávat prolog, jehož čtenáře rádi ušetříme. Ostatně, jako se to stává i za našich dnů, obecnstvo se zajímalo více o obleky, které měli na sobě, než o úlohy, které přednášeli; po pravdě řečeno, bylo to správ-né. Všichni čtyři měli na sobě kostýmy napůl žluté a napůl bílé, které se od sebe lišily jen jakostí látky; první oblek byl ze zlatého a stříbrného brokátu, druhý byl z hedvábí, třetí z vlny a čtvrtý z plátna. První postava měla v pravé ruce meč, druhá dva zlaté klíče, třetí váhu, čtvrtá rýč; a na pomoc líným mozkům, které by snad neprohlédly tyto průhledné symboly, byly dole na šatech vyšity nápisy velkými černými písmeny: na brokátovém oděvu bylo možno číst: JÁ JSEM ŠLECHTA; na hedvábném JÁJSEM KLÉRUS; na vlněném J Á J S E M OBCHODNICE; a na šatech plátě-ných JÁ JSEM ROLNÍK. Pohlaví obou mužských ale-gorií bylo každému soudnému diváku zřetelně naznačeno po-někud kratším oděvem a zvláštní čapkou; naproti tomu obě ženské alegorie měly šaty delší a na hlavě špičaté čepce.

Jen divák, který by neměl ani trochu dobré vůle, nebyl by z tohoto poetického prologu pochopil, že Rolník je zasnouben s Obchodnicí a Klérus se Šlechtou a že oba šťastné manželské párky mají nádherného zlatého delfína, kterého zamýšlejí při-

28

soudit jen nejkrásnější dívce. Prošli už celým světem, pátrajíce po takové krásce. A když postupně zamítli královnu golcond-skou, princeznu trapezuntskou, dceru velkého chána tatarské-ho a jiné a jiné, přišli si všichni, Rolník i Klérus, Šlechta i Ob-chodnice, odpočinout na mramorovou desku Soudního paláce a přednášeli tu před veleváženým obecnstvem tolik mravoučných průpovědí a ponaučení, že jich více nemohlo být vyplýtváno ani na fakultě svobodných umění při zkouškách, učených hád-kách, disputacích, řečnických kláních a slavnostních příleži-tostech, při nichž si mistři nasazovali barety svých hodností.

Bylo to všechno opravdu velmi krásné.

Avšak v celém tom davu, na nějž čtyři ialegorie přímo o závod chrlily přivaly metafor, nebylo ducha pozornějšího, srdce rozechvělejšího, zraku vyjevenějšího a krku napjatější-ho, než bylo oko, ucho, krk i srdce autora a básníka, toho dobrého Petra Gringoir, který před chvílíčkou nemohl odolat radosti, aby dvěma hezkým dívkám neřekl své jméno. Poode-šel několik kroků a vrátil se na své místo za pilířem; tam na-slouchal, pozoroval, vychutnával. Příznivý potlesk, jímž di-váci odměnili začátek jeho prologu, zněl mu dosud v duši a on se cele poddával onomu zvláštnímu druhu rozjímavého vytržení, jež se zmocní autora, když vidí, jak jeho myšlenky jedna po druhé plynou z hercových rtů a dopadají do ticha rozlehlého hlediště.

Všechna čest Petru Gringoirovi!

Je nám bolno u srdce, musíme-li přiznat, že toto počáteční nadšení bylo velmi záhy zkaleno. Neboť sotva Gringoire přiblížil rty k opojnému poháru vítězoslávy a radosti, již mu do něho ukápla krůpěj hořkosti.

Jakýsi rozedraný žebrák, který nemohl vybírat almužnu, protože byl zcela utopen v hustém davu, a který zřejmě ne-nacházel dostatečné odškodnění v kapsách sousedů, usmyslil si, že se usadí na některém hodně nápadném místě, aby při-vábil pohledy a získal almužny. Při prvních verších prologu vyšplhal se tedy po sloupech vyhrazené tribuny až k římse, jež lemovala spodek zábradlí; zde se usadil a dožadoval se po-zornosti a soucitu, ukazuje své hadry a ohavnou ránu přes celou pravou paži. Jinak byl tichý jako pěna.

29

Dík jeho mlčení mohl prolog klidně pokračovat a nebylo by došlo k žádnému vybočení z pořádku, kdyby žebráka a jeho pitvoření nebyl osudnou náhodou zpozoroval s výšky svého

pilíře student Johanes. Mladý taškář se dal do bláznivé-ho smíchu, a nedbaje vůbec, že přeruší představení a rozvrátí přímo nábožné soustředění diváků, vykřikl uličnicky:

"Podívejte se na toho mrzáka, jak prosí o almužnu!"

Kdo někdy hodil kámen do žabího močálu nebo vy-střelil z pušky do ptačího hejna, může si udělat představu o účinku, jaký vyvolala tato nevhodná slova uprostřed vše-obecné pozornosti. Gringoire se zachvěl, jako by dostal elek-trickou ránu. Prolog uvízl a všechny hlavy se hlučně obrátily k žebráku; ten se ani trochu nezarazil, naopak, viděl v této příhodě dobrou příležitost k vybírání a jal se odříkávat plač-tivým hlasem, přimhuřuje oči: "Almužnu, prosím!"

"Ale, ale, na mou věru," zvolal opět Johanes, "to je Kulha-vý Špindíra. Holá, hej, přáteli, snad ti ta rána na noze pře-kážela, že sis ji přenesl na ruku?"

Při těch slovech hodil s mrštností opice malý stříbrňák do zamaštěného klobouku, který žebrák nastavoval nemocnou ru-kou. Žebrák přijal almužnu i vtip, aniž hnul brvou, a bre-bentil dál: "Almužnu, prosím!"

Tato událost značně rozptýlila pozornost posluchačů a mnoho diváků v čele s Robinem Vejražkou a ostatními stu-denty tleskalo rozpustile tomuto bizarnímu duetu, které im-provisovali uprostřed prologu student svým ječivým hlasem a žebrák svou vytrvalou litaníí. Gringoire tím byl velmi znechucen. Když se vzpamatoval z prvního ohromení, jal se usilovně křičet na čtyři osoby na jevišti: "Hrajte dál, u všech čertů, hrajte dál!" A oba výtržní-ky neuznal za hodné jediného pohrdavého pohledu.

Vtom ucítil, jak ho někdo tahá za šos jeho širokého ka-bátu; obrátil se ne bez rozmrzelosti a dosti nuceně se usmál; ale bylo toho věru třeba. Gisquetta la Gencienne prostrčila svou hezkou ruku zábradlím a dožadovala se tak jeho pozor-nosti.

"Pane," zeptala se, "budou pokračovat?"

30

"Samozřejmě," odpověděl Gringoire, poněkud uražen otázkou.

"Pak vás prosím, abyste byl tak laskav a vysvětlil mi..." "Co budou přednášet?" přerušil ji Gringoire. "Jen poslou-chejte!"

"Nikoliv," řekla Gisquetta, "chci vědět, co přednášeli!" Gringoire poskočil jako člověk, kterému sáhli na otevřenou rānu.

"Jdi k šípku, ty zabedněná hlupačko!" zabručel mezi zuby.

Od té chvíle přestala pro něj Gisquetta existovat.

Zatím herci uposlechli jeho naléhavé pobídky a obecenstvo, když vidělo, že herci opět deklamují, znovu začalo naslouchat. Je ovšem samozřejmé, že takovým nastavováním kusu, zne-nadání roztrženého na dvě části, přišlo o mnoho krás. Grin-goire o tom v duchu trpce uvažoval. Nicméně poznenáhlu zavládl opět klid; student zmlkl, žebrák počítal desetníky v klobouku a hra opět přivábila všechen zájem diváků.

Bylo to vskutku velmi krásné dílo a dle našeho mínění by se ho dalo zcela dobře po některých úpravách použít i dnes. Exposice, sice poněkud zdlouhavá a prázdná (zcela v duchu pravidel), byla jednoduchá a Gringoire v prostinké svatyni svého nitra se obdivoval její jasnosti. Čtenáři jistě uznají, že čtyři alegorické osoby byly poněkud unaveny cestováním tře-mi díly světa, když se marně snažily zhostit se důstojně svého zlatého delfína. Nastalo tedy vychvalování zázračné ryby s přemnohá jemnými narážkami na mladého snoubence Mar-kéty Flanderské, který byl v té době k svému velkému smutku uzavřen na zámku Amboise a neměl ani tušení, že Klérus a Rolník, Šlechta a Obchodnice právě podnikli kvůli němu cestu kolem světa.

Jmenovaný delfín byl samozřejmě mladý, krás-ný, silný a hlavně — byl synem francouzského lva (velkolepý to původ všech královských ctností!). Chtěl bych zdůraznit, že tato odvážná metafora si zaslouží obdivu a že v den oslav-ných alegorií na královský sňatek se divadelní

přírodopis ni-jak nezalekne delfína, který je synem lva. Vždyť právě ta-ková neobvyklá, řekli bychom pindarická křížení dokazuú nadšení. Nicméně, máme-li být také kritičtí, musíme po-
31

dotknout, že básník k rozvinutí této krásné myšlenky nepotře-boval celých dvě stě veršů. Je ovšem pravda, že mystérie měly trvat podle příkazu pana královského hejtmána od dvanácti hodin do čtyř a že bylo tedy třeba něco říkat. Všichni ostatně naslouchali trpělivě.

Najednou právě uprostřed hádky mezi Obchodnicí a paní Šlechtou, v okamžiku, kdy mistr Rolník deklamoval kouzelný verš:

"A nikdy nikdo nespátl v lese zvíře nádhernější," dveře slavnostní tribuny, které až dosud zůstávaly tak ne-vhodně zavřeny, ještě nevhodněji se otevřely a zvukný hlas dveřníkův stručně oznamoval: "Jeho Eminence pan kardinál Bourbonský."

III

Pan kardinál

Ubohý Gringoire! Praskot všech dvojitých raket vypalo-vaných na svatého Jana, salva z dvaceti hákovnic, výstřel z onoho pověstného děla s věže Billy, které za obležení Paříže v neděli 29. září 1465 usmrtilo sedm Burguncfanů najednou, výbuch veškerého střelného prachu uskladněného v bráně Templu — to vše by mu bylo v onom slavnostním drama-tickému okamžiku méně rvalo uši než oněch několik slov dveř-níkových: Jeho Eminence pan kardinál Bourbonský.

Ne snad proto, že by se byl Petr Gringoire kardinála bál nebo že by jím byl opovrhoval. Nebyl ani takový slaboch, ani takový domýšlivec. Gringoire byl pravý eklektik, jak by-chom dnes řekli, náležel k oněm vzdělaným a vyrovnaným duchům, umírněným a klidným, kteří si vždy a ve všem do-vedou najít "zlatou střední stezku" a kteří, i když oplývají rozumem a svobodomyšlností, mají úctu před kardinály. Vzácné a nikdy nevymírající plemeno filosofů, jimž moud-rost dala, jak se zdá, jako kdysi Ariadna Theseovi klubko nití, které oni, co je svět světem, jen odvinují na cestě bludištěm věcí lidských. Setkáváme se s nimi ve všech dobách, jsou vždy

32

stejní, to jest přizpůsobení své době. A i když necháme stra-nou našeho Petra Gringoire, který by byl jejich představite-lem v patnáctém století, kdyby se nám podařilo obestřít ho slávou, které si zaslouží, byl to zajisté jejich duch, který vnukl otci Du Breulovi ona vznešeně prostá slova, jež byla napsána v století šestnáctém, ale jež jsou hodná všech století: "Jsem rodem Pařížan, ale rodnou řeč! parrhisian, neboť parrhisia znamená v řečtině svobodu slova; a nebál jsem se užítí této svobody i proti pánům kardinálům, strýci a bratru knížete de Conty: samozřejmě s náležitou úctou k jejich postavení a abych neurazil nikoho z jejich družiny, což znamená mnoho." V nepříjemném dojmu, který vzbudil v Gringoirovi pří-chod kardinálův, nebyla tedy ani nenávisť ke kardinálovi, ani pohrdání jeho přítomností. Právě naopak; náš básník měl do-statek zdravého rozumu a jeho kabát byl až příliš ošumělý, aby nepřikládal obzvláštní význam tomu, že mnohé jeho na-rážky v prologu, zejména pak chvalořeč na delfína, syna fran-couzského lva, budou vyslechnuty uchem tak významným. Leč hmotný zájem nevládne vznešeným duším básníků. Před-pokládejme, že souhrn básnickovy osobnosti je vyjádřen číslem deset; je jisté, že kdyby ji nějaký chemik analysoval a lékár-nicky rozebral, jak říká Rabelais, zjistil by, že jen jeden díl z deseti zabírá prospěchářství, kdežto všech zbývajících devět dílů tvoří básnickova samolibost. Nuže, v okamžiku, kdy se dveře otevřely a vstoupil kardinál, oněch devět dílů Grin-goirovy samolibosti, nafouklých a nadmutých, jak do nich zavanula silná vlna všeobecného obdivu, narůstalo přímo zá-zračně, zatím co ona nepatrná částčka hmotných zájmů, kte-rou jsme právě v povaze básníků zjistili, ztrácela se pod tím přívalem obdivu jako přidušená; je to ostatně cenná přísada v přirozenosti básníků, která je poutá ke skutečnosti a činí z nich lidi a bez níž by se vznášeli v oblacích. Gringoire s roz-koší vnímal, pozoroval a zrovna ohmatával celé to shromáždění, třebaš to bylo

shromáždění darebů (ale co na tom záleží?), jak úžasem trne, mění se v sochy a ztrácí dech před úžasnými tirádami, jež tryskaly každým okamžikem ze všech částí jeho oslavné básně. Ujišťuji vás, že sám též sdílel všeobecnou bla-

33

ženost a že (zcela opačně než La Fontaine, jenž se kdysi ze-ptal při předvádění své komedie Florestin: "Který hlupák na-psal tuhle slátaninu?") Gringoire by se byl s velkou chutí otá-zal svého souseda: "Ód koho je toto mistrovské dílo?" Nyní teprve můžeme posoudit, jak na něj působil náhlý a nevhodný příchod kardinálův.

Čeho se z počátku jen obával, uskutečnilo se v plné míře. Vstup Jeho Eminence obecenstvo rozrušil. Hlavy všech obra-cely se k tribuně. Nebylo slyšet jediného slova. "Kardinál! Kardinál!" neslo se od úst k ústům. Nešťastný prolog uvízl po druhé.

Kardinál se zastavil na okamžik před tribunou. Zatím co se dosti lhostejně rozhlížel po shromáždění, hluk se zdvojnásobil. Každý ho chtěl vidět co nejlépe. Jeden přes druhého se natahoval, soused sousedovi hleděl přes rameno.

Byla to beze sporu neobyčejně vznešená osobnost a podí-vaná na ni stála za kterékoliv jiné divadlo. Karel, kardinál Bourbonský, arcibiskup a hrabě lyonský, primas obojí Gallie, byl spřízněn jednak s Ludvíkem XI. prostřednictvím svého bratra Petra, urozeného pána z Beaujeu, který měl za man-želku nejstarší dceru královu, zároveň však byl spřízněn s Karlem Smělým prostřednictvím své matky, Anežky Bour-bonské. Vévodícím, typickým a nejvýznačnějším rysem pri-masovy povahy byl dvořanský duch a úcta k mocným. Mů-žeme si představit nesčetné potíže, které mu vyneslo toto dvojí příbuzenství, a všechna ta světská úskalí, mezi nimiž musila jeho církevní loďka opatrně proplouvat, aby se nerozbila ani o Ludvíka, ani o Karla, tuto Charybdu a Scyllu, jež nedávno pohltily vévodu Nemourského a královského maršálka de Saint-Pol. Díky Bohu proplul šťastně nebezpečnou křižovat-kou a dostal se bez nehody do Říma. Ale třebaže byl už v při-stavu, a právě proto, že byl v přístavu, připomínal si vždy s úzkostí šťastná i méně šťastná dobrodružství svého' .politic-kého života, kdy musel být neustále ve střehu proti hrožícím bouřím, a to ho stálo hodně námahy. Říkal, že rok 1476 byl pro něj černý i bílý; chtěl tím naznačit, že v tomto jedi-ném roce ztratil svou macku, vévodkyni Bourbonskou, i svého

34

bratrance, vévodu Burgundského, a že jeden zármutek mu byl útěchou v druhém.

Jinak to byl dobrý člověk; žil veselým kardnalským ži-votem, rád se rozjařil královskou révou ze Challuau, neměl v nelásce ani Richardu la Garmoise, ani Tomášku la Saillarde, uštědřoval almužnu raději hezkým dívkám než starým babám — a pro to pro všechno ho pařížský lid miloval. Chodíval vždy obklopen malou družinou biskupů a opatů vznešeného původu, galantních a žertovných, k hodování a pitkám kdy-koliv ochotných; a přihodilo se kolikrát, že počestné růženeč-kárky od svatého Heřmana Auxerrského, když večer krá-čely kolem osvětlených oken kardinálova příbytku, byly ná-ramně pohoršeny nad tím, že tytéž hlasy, které ve dne pro-zpěvovaly nešpory, nyní za cinkotu sklenic odřikávají pijác-kou průpovědku Benedikta XII., onoho papeže, který ke své tiaře připojil ještě třetí korunu:

"Bibamus papaliter."

Není pochyby, že právě tato oblíbenost u lidu, tak poctivě zasloužená, ochránila ho při jeho vstupu před nevlídným při-jetím nespokojeného davu, který v den, kdy sám měl volit papeže, měl nadto pramálo chuti prokazovat úctu kardiná-lovi. Ale Pařížané se nedovedou dlouho hněvat; vždyť tím, že si vynutíli začátek představení, vyhráli ti dobří měšťané nad kardinálem a toto vítězství jim stačilo. Mimo to byl pan kardinál Bourbonský krásný muž, měl na sobě nádherné čer-vené roucho, které mu znamenitě slušelo, a měl tedy na své straně všechny ženy — tudíž lepší polovinu posluchačstva. Bylo by zajisté nespravedlivé a svědčilo by o špatném vkusu, kdyby přivítali pískáním kardinála za to, že na sebe nechal čekat, když je to muž tak krásný a když mu jeho červené roucho tak sluší.

Vstoupil tedy, pozdravil shromáždění oním dědičným úsměvem,, který mají vznešení páni pro lid, a kráčel pomalu k své-mu křeslu z šarlatového sametu, při čemž vypadal, jako by myslel na docela něco jiného. Jeho průvod, dnes bychom jej nazvali generálním štábem biskupů a opatů, vstoupil na tri-bunu těsně za ním a vyvolal v sále nový hluk a novou zvě-davost. Všichni si je o překot ukazovali, volali je jmény, kaž-

35

dý se snažil poznat iaspoň jednoho: ten poznal pana biskupa marseilleského Alaudeta, neklame-li mě paměť, onen zase se-niora od svatého Diviše, jiný Roberta de Lespinasse, opata u svatého Heřmana Na palouku, onoho lehkomyšlného bratra jedné milenky Ludvíka XI.; hotový příval urážek a hulá-kání. Pokud jde o studenty, ti kleli. Byl to jejich den, jejich slavnost bláznů, jejich saturnalie — tyto každoroční orgie ce-chu písarského a studentstva. Nebylo hanebnosti, jež by toho dne nebyla oprávněná, ba přímo posvěcená. A k tomu všemu je třeba dodati, že mezi obecenstvem byly veselé ženštiny Ši-monka Čtyřknihová, Anežka Couravá, Robertka Krasonožka. Nebyla to tedy nádherná příležitost, zaklít si po libosti a tro-chu se i rouhat jménu Božímu v tak krásný den a v tak dobré společnosti důstojných pánů a povětrných holek? Dopřávali si toho opravdu dosyta. A tak uprostřed všeobecného rámusu ozývalo se z úst těch nevázaných studentů a žáků, které jinak držel po celý rok na uzdě strach před rozžhaveným železem svatého Ludvíka, přišerné zastaveníčko rouhavých kleteb a necudností. Ubohý svatý Ludvík! Jakou švandu si z něho tro-pili v jeho vlastním soudním paláci! Jak právě vstupovali na tribunu, každý si vzal jednoho na mušku: ten si vybral su-tanu černou, ten šedivou, onen bílou, ten zas fialovou. Pokud jde o Johanesa Frolla de Molendino, pustil se jako bratr arcí-jáhnův odvážně do sutany červené a křičel na celé kolo, dí-vaje se drze přímo na kardinála: "Cappa repleta mero!"

Všechny tyto podrobnosti, které tu bez obalu předkládáme čtenáři pro poučení, byly zcela přehlášeny všeobecným po-vykem, takže zanikaly dříve, než dospěly k slavnostní tri-buně; ostatně kardinála by byly asi vůbec nepřivedly z míry — tak byly všechny nevázanosti toho dne vžitým obyčejem. Kardinál měl ostatně jinou starost, výraz jeho tváře to jasně dokazoval, šla mu v patách a vstoupila na tribunu skoro zá-roven s ním: bylo to poselstvo vlámské. Ne snad že by byl tak pronikavým politikem a dělal si sta-rosti nad možnými následky sňatku své paní sestřenky Mar-kéty Burgundské a svého pana bratrance Karla, dauphina ví-deňského; pramálo mu leželo na srdci, jak dlouho potrvá na-

36

rychlo sešitá dohoda mezi vévodou rakouským a králem fran-couzským nebo jak se zachová král anglický, když jeho dcera byla tak pohrdavě zamítnuta. Popíjel vesele každého večera víno z královské révy chaillotské a netušil, že několika lahvemi téhož vína zbaví se jednoho krásného rána Ludvík XI. Eduarda IV. (Pravda, lékař Coictier víno nejdřív poněkud pře-zkoušel a upravil, než je Ludvík XI. přátelsky nabídl Eduardovi IV.) Velevážené poselstvo pana vévody rakous-kého nezpůsobilo kardinálovi podobných starostí, ale přivá-dělo ho do nesnází z jiného důvodu. Bylo vskutku poněkud kruté, a my jsme se o tom již stručně zmínili na druhé stránce této knihy, že on, Karel Bourbonský, byl nucen slavnostně uvítat a přátelsky přijmout bůhvíjaké měšťany; on, kardinál, konšely, on, Francouz, veselý společník, Vlány, pijáky piva; a to všechno veřejně. Byla to beze sporu jedna z nejprotivněj-ších přetvárek, které kdy udělal králi pro radost.

Když dveřník zvučným hlasem oznámil: Páni vyslanci pana vévody rakouského, obrátil se tedy ke dveřím s tím nej-laskavějším výrazem na světě (tak se na to připravoval). Ne-třeba dodávat, že celý sál učinil totéž.

Vstoupilo tedy osmačtyřicet vyslanců Maxmiliána Rakous-kého, vždy dva a dva, s vážností, jež je ostře odlišovala od upospíchané družiny kněží Karla Bourbonského. V jejich čele byl ctihodný otec v Kristu Jan, opat saintbertinský, kancléř Zlatého rouna, a Jakub Goy, pán na Dauby, nejvyšší sudí v Gentu. Ve shromáždění nastalo hluboké ticho, provázené občas

tlumeným smíchem, neboť jim bylo vyslechnouti vše-chna ta pitvorná jména a všechny možné měšťanské tituly, které každý člen poselstva se svrchovaným klidem oznamoval dveřníkovi, a ten pak zkomolená a všelijak zpřeházená jména i tituly vyvolával do davu. Byl tu mistr Loys Roelof, konšel města Lovaně; pan Clays z Etuelde, konšel bruselský; pan Pa-vel z Baeustu, pán na Voirmizelle, vlámský president; mistr Jan Coleghens, purkmistr města Antverp; mistr Jiří z Moere, první konšel městské rady města Gentu; mistr Gheldolf van der Hage, první konšel dědičného soudu řečeného města; pan z Bierbecquu, Jan Pinnock, Jan Dymaerzelle a jiní a jiní; sudí,

37

konšelé, purkmistři; purkmistři, konšelé, sudí; všichni ztrnulí, těžkopádní, naškrobení, ve svátečním sametu a damašku, na hlavách černé sametové barety s těžkými střapci z cyperského dracounu; jinak samé dobré hlavy vlámské, tváří důstojných a přísných, z rodu těch, které tak výrazně a vážně hledí z temného pozadí Rembrandtovy "Noční hlídky"; všichni měli na čele napsáno, že Maxmilián Rakouský měl pravdu, když se tak úplně svěřil, jak stálo v jeho manifestu, jejich zdra-vému smyslu, jejich chabrosti, zkušenosti, věrnosti a dobré vůli.

A přece jedna výjimka. Jemný, přemýšlivý, lišácký obličej, cosi mezi čumáčkem opičím a nosem diplomata, k němuž kar-dinál popošel na tři kroky a hluboce se poklonil a který se přece jmenoval pouze Vilém Rym, radní a první ministr města Gentu.

Málo lidí tehdy vědělo, kdo je to Vilém Rym. Vzácně na-daný muž, který by byl v dobách revoluce zářivě zasvítit nad hladinou událostí, ale kterému, protože žil v patnáctém století, bylo souzeno omezit se na podzemní intriky a žít v podko-pech, jak říká vévoda de Saint-Simon. Ostatně první podkop-ník v Evropě si ho velmi cenil: Rym osnoval důvěrné pikle s Ludvíkem XI. a často spolupracoval na tajných podnicích králových. O tom všem nemělo shromáždění ani tušení a zdvořilostem, které kardinál prokazoval hubené postavě vlámského sudího, velice se podívovalo.

IV

Mistr Jakub Coppenole

Zatím co si první ministr města Gentu a Jeho Eminence vyměňovali přehlubokou poklonu a několik ještě tišších slov, objevil se muž vysoké postavy, širokých tváří a mohutných ramen a chtěl vejít zároveň s Vilémem Rýmem: řekl bys doga vedle lišky. Jeho plstěná čapka a kožený kabátec tvo-řily podivně odlišnou skvrnu uprostřed všeho toho sametu a

38

hedvábí kolem. Dveřník domnívaje se, že sem zabloudil ně-jaký pacholek, zarazil mu cestu.

"Hej, příteli, sem se nesmí!"

Muž v koženém kabátci ho odstrčil ramenem.

"Co mi to tu povídá ten chlap?" řekl tak hlasitě, že celý sál upjal rázem pozornost k tomuto podivnému rozhovoru. "Cožpak nevidíš, že patřím k nim?"

"Vaše jméno?" zeptal se dveřník.

"Jakub Coppenole."

"Váš titul?"

"Punčochář od Tří řetízků v Gentu."

Dveřník couvl. Ohlašovat konšely a purkmistry, to ještě jde; ale ohlašovat punočáře, to Je přespříliš. Kardinál byl jako na trní. Celé shromáždění naslouchalo a přihlíželo. Už po dva dny se Jeho Eminence snažil ze všech sil ulízt ty vlámské medvědy, aby je mohl jakž takž představit obecně-stvu, a teď taková hrubá svévole! Tu však Vilém Rym při-stoupil s jemným úsměškem k dveřníkovi a tlumeně mu řekl:

"Ohlaste mistra Jakuba Coppenola, konšelského písaře města Gentu."

"Dveřníku," opakoval hlasitě kardinál, "ohlaste mistra Ja-kuba Coppenola, konšelského písaře slavného města Gentu!"

To byla chyba. Vilém Rym by -byl sám urovnal trapnou příhodu, ale Coppenole zaslechl kardinála.

"Ne, přísámbůh!" vzkřikl svým hromovým hlasem. "Ja-kub Coppenole, punčochář. Slyšíš, dveřníku? Nic víc, nic míň. Přísámbůh, punčochář je krásné dost! Pan arcivévoda hledal nejedenkrát svou rukavici v mých nohavicích."

Propukl smích a potlesk. Vtipu se v Paříži ihned porozumí, proto má vždycky úspěch.

Dodejme ještě, že Coppenole byl muž z lidu, právě tak jako bylo lidové obecenstvo shromážděné kolem něho. Proto bylo dorozumění mezi nimi tak rychlé, elektrické, ba možno říci bezprostřední. Pyšný útok vlámského punčocháře, jímž tak pokořil dvorany, probudil ve všech těch prostých dušičkách zvláštní pocit důstojnosti, v patnáctém století ještě vel-mi neurčitý a nejasný. Ten punčochář., který se právě posta-

39

vil kardinálovi, byl člověk jako oni, byl jim rovný. Jak slad-ké to pomyšlení těm nebohým chudákům, kteří byli zvyklí prokazovat úctu a poslušnost lokajům biřiců správce pana opata od svaté Jenovefy, nosiče vlečky kardinálovy.

Coppenole pozdravil hrdě Jeho Eminenci, a ten všemoc-nému měšťanu, kterého se bál sám Ludvík XI., pozdrav opě-toval. Pak zasedli na svá místa, sledováni oba posměšným a povýšeným úsměvem Viléma Rýma, "člověka moudrého a chytrého", jak praví Filip de Comines, kardinál všecek vyve-den z míry a pln starostí, Coppenole klidný a pyšný, přemýš-leje patrně o tom, že konec konců jeho titul punčocháře je stej-ně dobrý jako každý jiný a že Marie Burgundská, matka této Markéty, které dnes Coppenole sjednával sňatek, bála by se ho méně jako kardinála než jako punčocháře; vždyť takový kardinál by jistě nebyl dokázal pobouřit gentské občany proti oblíbencům dcery Karla Smělého; kardinál by byl jistě ne-dovedl jediným slovem obrnit dav proti jejím slzám a pros-bám, když slečna Flanderská přišla za ně prosit lid až k samé šibenici; kdežto punčochář zvedl pouze loket v koženém ru-kávě a způsobil, že padly vaše hlavy, urození pánové, Víte d'Hymbercourte a kancléři Viléme Hugonete!

Avšak pro nebohého kardinála ještě všechno neskončilo. Měl vypít až do dna kalich této špatné společnosti.

Čtenář snad nezapomněl na drzého žebráka, který se hned na začátku prologu zavěsil na třísně kardinálské estrády. Při-chod urozených hostů ho naprosto nepřiměl k tomu, aby opus-til své místo, a zatím co se preláti a vyslanci mačkali jako praví vlámsští slanečci v lavici na tribuně, on si udělal pohodlí a furiantsky zkřížil nohy přes hlavní trám. Byla to úžasná nehoráznost, ale v první chvíli si toho nikdo nevšiml, neboť pozornost byla obrácena jinam. On sám se vůbec nestaral o to, co se děje v sále: pokyvoval bezstarostně hlavou jako Neapoli-tán, jen občas opakoval do toho všeobecného povyku jako natočený stroj: "Almužnu, prosím." A zcela jistě byl v celém shromáždění jediný, komu se neuráčilo otočit hlavu, když se Coppenole hádal s dveřníkem. Ale náhoda tomu chtěla, že mistr punčochář z Gentu, s nímž lid již tak živě sympatiso-

40

val a k němuž se upíraly všechny zraky, přišel si sednout zrovna do první řady na estrádě, přímo nad žebráka; a údiv obecenstva byl nemalý, když vlámský vyslanec, spatřiv pod sebou podivného chlapíka, poklepal mu přátelsky na rameno v hadrech. Žebrák se obrátil; překvapení, vděčnost, upřímná radost zračily se ve tvářích obou. Pak, nestarajíce se vůbec o diváky, pustili se punčochář a mrzák do tichého hovoru, držíce se za ruce, při čemž hadry Kulhavého Špindíry, roz-ložené na zlatém suknu estrády, vypadaly jako housenka na pomeranči.

Nezvyklost této podivné scény vyvolala v sále takovou bouři bláznivého veselí, že si toho kardinál brzy všiml; naklo-nil se poněkud vpřed, a jelikož se svého místa mohl zahléd-nout jen velmi nezřetelně ostudnou halenu Špindírovu, domní-val se zcela samozřejmě, že žebrák

prosí o almužnu, a pobouřen takovou drzostí, zvolal: "Pane správce paláce, hod'te toho darebu do řeky."

"Přisámbůh, pane kardinále," řekl Coppenole, nepouštěje ruku Špindírovu, "je to můj přítel."

"Výborně! Výborně!" volal dav. A od této chvíle těšil se mistr Coppenole v Paříži právě tak veliké vážnosti u lidu jako v Gentu; "neboť lidé jeho ražení ji získávají rázem," jak říká Filip de Comines, "jsou-li tak nezřízení."

Kardinál se kousl do rtů. Naklonil se k svému sousedu, opa-tu od svaté Jenovefy, a řekl mu polohlasně:

"Pěkné vyslance nám posílá pan arcivévoda, aby ohlásili princeznu Markétu."

"Vaše Eminence," odpověděl opat, "nadarmo plýtvá zdvo-řilostmi na ty vlámské křupany. Margaritas ante porcos."

"Řekněte raději," odpověděl s úsměvem kardinál, "porcos ante Margaritam."

Celá ta malá družina kněží byla touto slovní hříčkou na-dšena. Kardinálovi se poněkud ulevilo; byl teď s Coppenolem vyrovnán, jeho vtip měl také úspěch.

A nyní necht' nám dovolí otázku ti z našich čtenářů, kteří mají schopnost vnímat obraz neb myšlenku jako celek, řečeno dnešním stylem, zda si dovedou jasně vybavit před očima po-
41

dívanou, kterou skýtal jejich pozornosti v této chvíli rozsáhlý obdélník velké síně Soudního paláce. Uprostřed síně, u zá-padní zdi, byla široká a velkolepá estráda, pokrytá zlatým brokátem, na kterou vstupují ve slavnostním průvodu malou brankou s lomeným obloukem vznešené osobnosti, jež postup-ně ohlašuje křiklavý hlas dveřníkův. V prvních lavicích je už vidět mnoho úctyhodných tváří, Ziahalených v hermelínu, sa-metu a šarlatu. Kolem estrády, kde vládne důstojnost a klid, dole, naproti, všude veliký dav a veliký hluk. Tisíce pohledů z obecenstva sleduje každou tvář na estrádě, tisíceré šuškáni provází každé jméno. Není divu, podívaná je zajímavá a za-sluhuje si plně pozornosti diváků. Ale co znamená to lešení tam dole, na samém konci síně, a ti čtyři strakatí panáci na-hoře a jiní čtyři dole? A kdo je ten muž vedle lešení, v černém haveloku, s bledou tváří? Běda, drahý čtenáři, toť Petr Grin-goire a jeho prolog.

Zapomněli jsme na něj všichni dokonale.

A toho on se právě bál.

Od chvíle, kdy vstoupil kardinál, chvěl se Gringoire v ne-ustálých obavách o zdar svého prologu. Nejdřív nakázal ne-rozhodným hercům, aby pokračovali a zvýšili hlas; pak, když viděl, že nikdo neposlouchá, je zarazil; a nyní již téměř po čtvrt hodiny, co trvalo přerušení, podupával neustále nohou, vrtěl sebou, oslovoval Gisquettu a Liénardu, povzbuzoval sou-sedy, aby sledovali prolog; vše nadarmo. Nikdo nespustil oči s kardinála, poselstva a estrády, jediného to ohniska onoho obrovského kruhu napjatých pohledů. Vnucuje se též domněn-ka, a říkáme to s lítostí, že prolog právě ve chvíli, kdy Jeho Eminence odvrátila od něho pozornost tak zdrcujícím způso-bem, začal již posluchačstvo poněkud nudit. Konec konců na estrádě i na mramorové desce se odehrávala vlastně tatáž po-dívaná: spor Rolníka s Klérem, Šlechty s Obchodnicí. A mno-ho lidí se na ně dívalo raději přímo, jak žijí, dýchají, jednají, strkají se lokty jako skuteční lidé z masa a kostí, ať už patřili •k poselstvu vlámskému nebo k družině biskupově, ať měli na sobě roucho kardinálské nebo kožený kabátec Coppenolův, než na nalíčené, nastrojené, mluvící ve verších a připomínající

42

spíše slaměné hastroše v těch bílých a žlutých tunikách, do nichž je narařčil Gringoire.

Nicméně když se našemu básníkovi zdálo, že ovzduší se opět trochu uklidnilo, vymyslel si lest, která měla všechno za-chránit.

"Pane," obrátil se k jednomu ze svých sousedů, dobromysl-nému, silnému muži s trpělivou tváří: "Což aby se opět za-čalo?"

"Co?" otázal se soused.

"Ale mystérie," řekl na to Gringoire.

"Jak je vám libo," odpověděl soused.

Tento poloviční souhlas Gringoirovi postačil. Rozhodl se, že si svou věc obstará sám, a začal křičet, při čemž se snažil, aby jeho hlas co možná nejvíc splynul s hlasem davu: "Začněte znovu mystérie! Hrajte dál!"

"U čerta!" zvolal Johanès de Molendino, "co to krákorají tam dole?" (Neboť Gringoire dělal hluk za čtyři.) "Řekněte, kamarádi, cožpak mystérie ještě neskončily? Chtějí je znovu začít. To přece nejde!"

"Ne, ne," křičeli sborem všichni studenti. "Pryč s mystériemi, pryč s nimi!"

Leč Gringoire znásoboval své úsilí a křičel tím víc: "Začněte znovu! Začněte znovu!"

Jeho výkřiky upoutaly pozornost kardinálovu.

"Pane správce paláce," oslovil velikého černého muže, který stál několik kroků od něho, "jsou snad ti chlapi posedlí, že tropí takový pekelný rámus?"

Správce paláce byl úředník z rodu obojživelných, jakýsi ne-topýr v čeledi soudcovského stavu; měl v sobě zároveň něco z myši i z ptáka, byl současně soudcem i vojákem.

Přistoupil k Jeho Eminenci, a ačkoliv se poněkud obával, že vzbudí jeho nelibost, vysvětlil mu koktavě, proč se lid chová tak nezpůsobně: že poledne přišlo dříve než Jeho Eminence a že herci byli nuceni začít, aniž čekali na Jeho Eminenci.

Kardinál se dal do smíchu.

"Na mou věru, pan rektor university by byl měl jednat zrovna tak! Co tomu říkáte, mistře Viléme Rýme?"

43

"Milosti," odpověděl Vilém Rym, "buďme rádi, že jsme unikli polovině představení. Je to pro nás v každém případě výhoda."

"Mohou ti taškáři hrát dál svou frašku?" otázal se správce.

"Jen hrajte dál, jen hrajte dál," řekl kardinál, "mně je to jedno. Já si budu zatím číst v breviáři."

Správce přistoupil k zábradlí estrády, a zjednav si pohybem ruky ticho, zvolal:

"Měšťané, místní i přespolní, aby se vyhovělo těm, kteří si přejí, aby se znovu začalo, i těm, kdo chtějí, aby se hra skončila, nařizuje Jeho Eminence, aby se pokračovalo."

Obě strany byly nuceny se podrobit. Avšak autor i obecnost se kvůli tomu dlouho na kardinála hněvali.

Osoby na scéně se ujaly znovu svých úloh a Gringoire doufal, že alespoň konec jeho díla bude vyslechnut. Leč i tato náhoda se ukázala vbrzku šalebnou jako ostatní jeho iluze; posluchačstvo se sice jakž takž opět uklidnilo, ale Gringoire fi nepovšiml, že v okamžiku, kdy kardinál dal rozkaz, aby se pokračovalo, estráda ještě zdaleka nebyla naplněna a že po vy-slancích vlámských objevily se nové osobnosti, které patřily k průvodu a jejichž jména a tituly, ohlašované co chvíli výkřikem dveřníkovým uprostřed dialogu, působily v něm hroznou zkázu. Jen si představme, že hra je v plném proudu přerušována štěkáním dvevníka, který vykřikuje mezi dvěma rýmy a často i mezi dvěma půlverši takovéhle vsuvky:

"Mistr Jakub Charmolue, královský prokurátor u církevního dvora."

"Jan de Harley, podkoní, náčelník noční jízdní hlídky města Paříže."

"Pan Galiot de Genoilhac, rytíř, pán z Brussacu, velitel královského dělostřelectva."

"Mistr Dreux-Raguier, vrchní správce vod a lesů Jeho královské Milosti v kraji francouzském, v Champagni a v Brie!"

"Pan Ludvík de Graville, rytíř, královský rádce a komoří, admirál francouzský, správce lesa Vincennského."

"Mistr Denis Le Mercier, správce slepeckého útulku v Paříži!"

44

Atd., atd., atd.

Bylo to již nesnesitelné.

Ten podivný doprovod, který způsobil, že hru nebylo mož-no dobře sledovat, rozhořčoval Gringoire tím více, že se ne-mohl ubránit dojmu, že zájem obecnstva roste a že jeho dílu nechybí nic, než aby bylo pozorně posloucháno. Bylo vskutku těžko představit si důmyslnější a dramatičtější zápletku. Čtyři osoby prologu si zoufaly právě ve smrtelných rozpacích, když se objevila sama Venuše (vera incessu patuit dea), oděna v nádherné roucho s erbovní lodí města Paříže. Přišla se osob-ně ucházet o delfína, přislíbeného nejkrásnější ženě. Jupiter, jehož hromování bylo slyšet ze šatny, ji podporoval a bohyně by ho již byla málem uchvátila, to jest, řečeno bez příkras, byla by se za pana delfína provdala, když tu náhle se objevilo děvčátko v bílých damaškových šatečkách, se sedmikráskou v ruce (průhledná to personifikace princezny Flanderské), aby svedlo s Venuší boj. To byl nečekaný obrat. Došlo ke sporu, načež se Venuše, Markétka i zákulisí dohodly, že se podrobí spravedlivému rozsudku Panny Marie. Byla tu ještě jedna krásná role, role dona Pedra, krále mesopotamského; avšak při tolika přerušeních bylo nesnadné rozpoznat, k čemu tu byla. A ti všichni vystoupili po žebříku.

Hře bylo odzvoněno, žádná z jejích krás nebyla ani pro-žita, ani pochopena. Od chvíle, kdy vstoupil kardinál, jako by nějaká neviditelná a kouzelná šňůra naráz odpoutala všechny pohledy od mramorové desky k estrádě, od jižního konce sálu k západnímu. Očarované obecnstvo nebylo možno ničím pro-budit; všechny zraky zůstaly upřeny k onomu místu a noví příchozí se svými prokletými jmény, obličejí a oděvy rozvra-celi neustále pozornost. Bylo to k zoufání. Kromě Gisquetty a Liénardy, jež se občas obracely, když je Gringoire zatahal za rukáv, a kromě tlustého trpělivého souseda nikdo neposlou-chal, nikdo se ani nepodíval na zapomenutou chuděrku — mravoučnou hru. Gringoire viděl jen profily obličejů. S jakou hořkostí pozoroval, jak se kus po kuse hrouť celá ta jeho budova slávy a poesie! A pornyslíme-li, že tento lid by se byl málem vzbouřil proti panu správci, tak dychtivě toužil

45

vyslechnout jeho dílo! Nyní, když je měl, nestaral se o ně. A bylo to přece totéž představení, na začátku odměněné jed-nomyslným potleskem! Věčný příliv a odliv přízně lidu! Vždyť by byli málem oběsili biřice pana správce! Co by byl za to dal, aby se ta sladká chvíle vrátila! Drsný monolog dveřníkův přece jen ustal. Všichni byli již na místě a GrLngoire si oddychl; herci srdnatě pokračovali. Ale nezvedne se najednou mistr Coppenole, punčochář, a ne-uslyší nebohý Gringoire, jak uprostřed všeobecné pozornosti pronáší tuto hnusnou řeč?

"Páni měšťané a zemane pařížští, přísámbůh, že nevím, co tu děláme! Vidím sice tamhle v koutě na tom lešení jakési lidi, kteří vypadají, jako by se chtěli bít. Nevím, jestli tomuhle vy říkáte mystérie, ale zábavné to není; perou se tu jen jazykem, nic víc. Už čtvrt hodiny čekám první ránu a kde nic tu nic: jsou to zbabělci! Škrábou se jen urážkami! Měli jste povolat zápasníky z Londýna nebo z Rotterdamu a na mou duši to byste viděli rány pěstí, že by je bylo slyšet až na náměstí; ale tihle budí jen útrpnost. Měli by nám předvést alespoň nějaký maurský tanec nebo nějakou jinou taškařici. O tomhle mi nic neřekli. Slíbili mi slavnost bláznů s volbou papeže. My v Gentu máme také svého papeže bláznů; a přísámbůh, ne-jsme v tom nijak pozadu. Ale my to děláme takhle: shro-máždí se dav jako tady; pak každý, jak na něj dojde řada, prostrčí hlavu otvorem a zašklebí se na ostatní; ten, kdo se ušklíbne nejošklivěji a všichni mu zatleskají, je zvolen pape-žem; v tom je celý vtip. Je to velmi zábavné. Chcete, aby-chom zvolili vašeho papeže po způsobu našeho kraje? Bude to určitě méně nudné než poslouchat tyhle žvanily. Jestli chtějí, ať se přijdou zašklebit do vikýře a budou hrát s námi. Co tomu říkáte, páni měšťané? Máme tu dost groteskních vzorků obého pohlaví, abychom se zasmáli po vlámsku, a je mezi námi dosti škaredých obličejů, takže můžeme doufat v poda-řenou grimasu."

Gringoire by byl rád odpověděl: úžas, vztek a rozhořčení mu však vzaly řeč. Ostatně návrh oblíbeného punčocháře při-jali všichni měšťané, polichocením oslovením zemane, s takovým

nadšením, že jakýkoli odpor byl marný. Nezbyvalo než se dát strhnout proudem. Gringoire si zakryl tvář rukama, když mu osud nedopřál pláště, aby si zahalil hlavu jako Agamemnon Timanthův.

V Quasimodo

V mžiku se všechno připravilo, aby mohla být provedena myšlenka Coppenolova. Měšťané, studenti i písaři se pustili do práce. Jako jeviště úšklebků byla vybrána malá kaplička přímo proti mramorové desce. Rozbitá tabulka v půvabné růžici nad vchodem do kapličky poskytovala v kamenném zdivu volný kruhovitý otvor, jímž podle dohody měli soutěžící prostrkovat hlavy. Aby k němu dosáhli, stačilo vylézt na dva sudy, které sebrali bůhví kde a postavili jem tak na sebe. Bylo ustanoveno, že každý uchazeč, muž nebo žena (bylo totiž možné zvolit též papežku), zahalí si obličej a zůstane skryt v kapli až do chvíle, kdy se ukáže obecnstvu, aby dojem z úšklebku nebyl ničím porušen. Za minutku byla kaple plná uchazečů a dveře se za nimi zavřely.

Coppenole se svého místa všechno řídil, udílel všeliké roz-kazy, všechno pořádal. Kardinál, nemóme přivedený z míry než Gringoire, vzdálil se v hluku příprav s celou svou družinou pod záminkou, že má důležitou práci a nešpory, a celý ten dav, který se tak vzrušil jeho příchodem, nedal najevo při jeho odchodu nejmenší známky pohnutí. Jediný Vilém Rym si povšiml kardinálových porážky. Pozornost lidu běžela svou drahou jako slunce: z jednoho konce sálu vyšla, na chvíli se zastavila uprostřed a nyní byla na druhém konci. Mramorová deska, brokátová estráda měly svou chvíli; teď byla na řadě kaple Ludvíka XI. Od této chvíle mělo jakékoliv bláznovství volné pole. Zbyli tu jen Vlámové a luza.

Úšklebky začaly. První tvář, která se objevila ve vikýři, s očními víčky obrácenými rudým spodkem navrch, s ústy jako tlama rozevřenými a s čelem do vrásek zkrabaceným zrovna

47

jako naše husarské boty z doby císařství, vyvolala tak neutuchající smích, že Homér by byl jistě prohlásil všechny ty křupy za bohy. Avšak velká síň se podobala všemu jinému spíše než Olympu a nebohý Jupiter Gringoirův to věděl lépe než kdokoliv jiný. Následovala druhá grimasa, třetí, pak další a další; smích a radostný výskot se po každé zdvojnásobily. Bylo v té podívané cosi závratného, jakási opojná a uhrančivá síla, kterou je těžko vylíčit čtenáři našich dnů a našich salonů. Představme si jen řadu obličejů, jež postupně předvádějí všechny možné geometrické tvary, od trojúhelníku až po lichoběžník, od kužele až k mnohostěnu; všechny výrazy, jakých je lidská tvář schopna, od zlosti až k chlíplosti; všechny lidské věky, od vrásek novorozenátka až po vrásky stařeny nad hrobem; všechny výmysly náboženské fantasie, od Fauna až k Belzebubovi; všechny profily z říše zvířat, od tlamy až k zobáku, od kančí hlavy až k čumáku. Představme si, že by všechny sochy zašklebenců s Nového mostu, které ruka Germaina Piona proměnila v kámen, najednou ožily, nabraly dechu a přišly se vám po řadě podívat přímo do tváře s planoucíma očima; že by všechny masky z benátského karnevalu defilovaly ve vašem kukátku; jedním slovem, lidský kaleidoskop. Orgie měla čím dál vlámštější ráz. Teniers by ji byl vy-maloval jen velmi nedokonale. Je třeba si představit takovou bitvu Salvátora Rosy jako bakchickou slavnost. Nebyli tu už ani studenti, ani vyslanci a měšťané, ani muži a ženy; nebyl tu už ani Kulhavý Špindíra, ani Kašpar Rohatý, ani Mařenka Čtyřknihová, ani Robin Vejražka. Všechno splynulo ve vše-obecné nevázanosti. A velká síň byla už jen jedinou ohromnou pecí nestoudného veselí, v níž každá ústa byla výkřikem, každé oko bleskem, každá lidská figura karikaturou: všechno křičelo a hulákalo. Podivné tváře, jež postupně přicházely za-skřípat zuby do růžice, podobaly se hořícím víchům vrženým do ohniště. A z celého toho kypícího davu stoupal vzhůru zrovna jako pára z pece ostrý a skřípavý hluk, pronikavý a pisklavý jako komáří křídla. "Holá, holá! Kat aby to spral!"

48

"Podívej se jenům na tu tvář!" "Nestojí za nic!" "Ať přijde jiná!"

"Vilemíno Zlolajná, ipodívej se na tu býčí hlavu, chybí jí jen rohy! To není tvůj manžel."

"Chceme jiného!"

"U pupku papežova, co je tohle za grimasu?" "Hej, hej, slyšíte? To je podvod. Smí se ukazovat jenom obličej!"

"Ta sakramentská Petronila Dratvičková! Ta je toho schopna!"

"Bravo! Bravo!"

"Puknu smíchem!"

"Vida, tenhle nemůže prostrčit otvorem uší, jak je má ve-liké!"

Atd. Atd.

Je třeba vzdáti spravedlivé uznání příteli Janovi. Upro-střed tohoto d'ábelského reje odrážel se zřetelně na vrcholu svého pilíře jako plavčík na stožáru. Házel sebou s neuvěřitelnou zuřivostí. Pusu měl dokořán a vyrážel z ní křik, který nebylo slyšet ne proto, že by byl přehlušen všeobecným po-vykem, třebas byl sebehlasitější, ale bezpochyby proto, že do-sahoval hranice slyšitelnosti u ostrých tónů, to jest dvanácti tisíc kmitů podle Sauveura nebo osmi tisíc podle Biota.

Gringoire se zatím vzpamatoval z prvního návalu zoufal-ství. Vzepřel se proti nepřízni osudu. "Pokračujte," kázal po třetí svým hercům, mluvícím strojům; pak, když přecházel dlouhými kroky kolem mramorové desky, napadla ho roz-marná myšlenka, aby se sám šel ukázat do otvoru kapličky, třeba jen pro tu rozkoš, že by se mohl ušklíbnout na ten ne-vděčný lid. "Ale ne, to by nás bylo nedůstojno; jen žádnou po-mstu! Je třeba bojovat až do konce," opakoval si. "Poesie má nad lidmi velkou moc; přivedu je zpět. Uvidíme, kdo vyhraje, zda úšklebky, nebo krásné písemnictví." Však běda, zůstal jediným divákem své hry. Bylo to ještě mnohem horší než před chvílí. Viděl už jenom záda.

49

Omyl. Tlustý trpělivý muž, kterého se ptal na radu v kri-tickém okamžiku, zůstal obrácen k jevišti. Zato Gisquetta a Liénarda utekly už dávno.

Věrnost tohoto jediného diváka dojala Gringoirea do hloubi srdce. Přistoupil k němu a oslovil ho, poklepávaje mu lehce na rameno. Ten dobrý muž se totiž opřel o zábradlí a mírně dřímal.

"Pane," promluvil naň Gringoire, "děkuji vám!"

"Zač, pane," odpověděl tlustý muž a zív.

"Vidím," pokračoval básník, "jak vás nudí všechen ten hluk kolem, protože vám brání poslouchat podle chuti. Ale buďte klidný. Vaše jméno vejde do dějin. Jak se jmenujete, prosím?"

"Renauld Château, strážce pečeti pařížského Châteletu." "Pane, jste tu jediným zástupcem Mus," řekl mu Gringoire. "Jste příliš zdvořilý, pane," odvětil strážce pečeti pařížské věznice.

"Vy jediný jste jaksepatří poslouchal hru,te pokračoval Gringoire. "Jak se vám líbí?"

"Chi, chi," usmál se tlustý úředník, jen zpola probuzený, "je opravdu dosti šprýmovná."

Gringoire se musil spokojit touto pochvalou, neboť hromo-vý potlesk, provázený nevídaným pokřikem, přetrhl rázem jejich rozhovor. Papež bláznů byl zvolen.

"Hurá! Hurá! Hurá!" křičel lid se všech stran. Vskutku podivná grimasa zazářila v tu chvíli z otvoru růžice. Po všech těch pětiúhelných, šestiúhelných a nepravi-delných tvářích, které se vystřídaly ve vikýři, aniž se jim podařilo vyjádřit onen ideál směšné ošklivosti, jak se vytvořil v představách diváků, rozplameněných nevázanou zábavou, bylo třeba k dosažení všeobecného souhlasu právě tohoto nádherně pitvorného úšklebku, aby dokonale oslnil

obecen-s.tvo. Sám mistr Coppenole tleskal; a Kulhavý Špindíra, který se rovněž účastnil, Bůh sám ví, jak hluboké ošklivosti byl scho-pen jeho obličej, přiznal svou porážku. Učiňme totéž. Nepoku-síme se ani dopodrobna vylíčit čtenáři ten čtverhranný nos, ta podkovovitá ústa, to maličké levé oko, zakryté huňatým reza-

50

vým obočím, zatím co pravé oko se téměř ztrácelo pod ohrom-nou bradavicí; ty nespořádané zuby, tu a tam vylámané jako cimbuří pevnosti; ten odulý ret, přes nějž přečínával jeden zub jako sloní kel; tu bradu s dolíkem uprostřed a především celý ten výraz, který ze všeho vyzařoval; tu směsici zlomyslnosti, údivu a smutku. Necht' si to vše dohromady představí čtenář sám, dokáže-li to.

Bouřlivý souhlas byl jednomyslný; všichni se hrnuli ke kapli a vítězoslavně z ní vyvedli šťastného papeže bláznů. Teprve teď však vyvrcholilo překvapení a úžas: úšklebek byl jeho skutečným obličejem.

Nebo spíše celá jeho osoba byla jediným šklebem. Ohrom-ná hlava, na níž se ježily rezavé vlasy, mezi oběma rameny obrovský hrb, jehož protějšek se rýsoval vpředu; stehna i nohy tak podivně zkroucené, že se mohly dotýkat jen kolena a zpře-du se podobaly dvěma srpům, jejichž držadla se dotýkají; chodidla široká, ruce obludné; a při vši té nestvůrnosti byla v jeho vzhledu zvláštní síla, čilost a odvaha, jež budily hrůzu; opravdu zvláštní výjimka z věčně platného pravidla, podle něhož síla právě tak jako krása mají vyplývat z harmonie. Takový byl papež, kterého si blázni právě zvolili.

Řekl bys rozbitý a špatně slepený obr.

Když se tento zvláštní kyklop objevil na prahu kaple, ne-hybný, zavalitý a téměř stejně široký jako vysoký, hranatý jak krychle, jak říká jeden slavný muž, poznali ho diváci okamžitě podle napůl červeného a napůl fialového kabátu s vyšitými stříbrnými rolničkami, především však podle jeho dokonale šeredné tváře a začali jednohlasně křičet:

"To je Quasimodo, zvoník! To je Quasimodo, hrbáč od Matky Boží! Quasimodo jednooký! Quasimodo křivonohý! Hurá! Hurá!"

Jak vidíme, měl ten ubožák přezdívku na vybranou.

"Ženy s útežkem, pozor!" křičeli studenti.

"Zrovna jako ty, které by ho chtěly mít," dodal Jan.

Zeny si vskutku zakrývaly tváře.

"Ach, ta hnusná opice!" zvolala jedna.

"Stejně zlá jako ošklivá," přidala se druhá.

51

"Je to ďábel," ozvala se třetí.

"Mám tu smůlu, že bydlím hned vedle chrámu Matky Boží. V noci ho slyším, jak obchází po okapových rourách."

"S kočkami."

"Je pořád na^~našich střeších."

"Čaruje nám komínem."

"Předevčírem večer vstrčil svou rozšklebenou tvář do mého podkrovního okénka. Myslila jsem, že je to nějaký chlap. Hrozně jsem se lekla!"

"Jistě chodí na čarodějnické slavnosti! Jednou zapomněl koště na našem okapu."

"Ach, ta odpuzující tvář hrbáče!"

"Ach, ta hnusná duše!"

"Fuj!"

Muži naopak byli nadšeni a tleskali.

Quasimodo, příčina všeho rozruchu, stál dosud na prahu kaple, vzpřímený, zachmuřený a vážný, a nechával se obdi-vovat.

Jeden student, myslím, že to byl Robin Vejražka, přistoupil k němu a zasmál se mu přímo do tváře. Quasimodo ho jedno-duše uchopil za opasek a odhodil na deset kroků od sebe, zrov-na doprostřed davu. To vše bez jediného slova.

Užaslý Mistr Coppenole k němu přistoupil.

"Přisámboh a Svatý Petr! Ty jsi nejnádhernější ošklivec, jakého jsem kdy viděl! Zasloužil by sis papežství nejen v Paříži, ale i v Římě!"

Při těch slovech poklepal mu rozmarně na rameno. Quasi-modo se ani nepohnul. Coppenole pokračoval:

"Jsi chlapík, s kterým bych měl sto chutí vyhodit si z ko-pýtky, i kdyby mě to mělo stát deset nových tourských stří-brňáků! No, co tomu říkáš?"

Quasimodo neodpověděl.

"Přisámboh," zvolal punčochář, "cožpak jsi hluchý?"

Byl vskutku hluchý.

Leč způsoby Coppenolovy začínaly se mu nelíbit; z ničeho nic se k němu obrátil a zaskřípal zuby tak strašlivě, že vlám-ský obr ucouvl jako buldok před kočkou.

52

Kolem podivné postavy Quasimodovy vytvořil se tak jakýsi kruh uctivé hrůzy, jehož poloměr měl nejméně patnáct dvou-kroků. Jedna stařena vysvětlila mistru Coppenolovi, že

Qua-simodo je hluchý.

"Hluchý," zvolal punčochář a široce po vlámsku se zasmál. "Na mou věru! To je dokonalý papež."

"Hej, už ho poznávám," vykřikl Jan, který konečně slezl s hlavice sloupu, aby viděl

Quasimoda zblízka. "To je zvoník mého bratra arcí jáhna. Dobrý den, Quasimodo!"

"Dábelský chlap," řekl Robin Vejražka, pádem ještě celý potlučený. "Když se objeví, spatříte hrbáče. Když kráčí, má nohy jak turecká šavle. Když se na vás podívá, hledíte na jednoookého. Když na něj promluvíte, je hluchý. A copak dělá se svým jazykem, ten Polyfém?"

"Mluví, když chce," řekla stařena. "Ohluchl od zvonění. Není němý."

"To mu ještě chybí," poznamenal Jan.

"A má jedno oko navíc," přidal se Robin Vejražka.

"Nikoliv," usoudil bystře Jan. "Jednooký je mnohem ne-dokonalejší než slepý. Ví, co mu chybí."

Zatím se shlukli všichni žebráci, sluhové a kapsáři a spo-lečně se studenty šli v slavnostním průvodu vyhledat ve skříni cechu písařského papírovou tiaru a posměšný talár papeže bláznů. Quasimodo přitom nehnul ani brvou a nechal se stro-jit s jakousi hrdou poslušností. Pak ho posadili na pestro-barevná nosítka. Dvanáct hodnostářů bratrstva bláznů jej po-zvedlo na ramena; na chmurné tváři kyklopově rozhostila se jakási trpká a pohrdavá radost, když viděl pod svýma ne-stvůrnýma nohama všechny ty hlavy krásných, rovných a dobře rostlých mužů. Pak se dal ten hulákající průvod otrhan-cu na pochod, aby podle vžitého zvyku vykonal nejdřív okružní cestu po vnitřních chodbách paláce, než se pustí do ulic a náměstí.

53

Esmeralda

S upřímným potěšením můžeme sdělit čtenářům, že za celé této scény se Gringoire a jeho hra drželi statečně. Pod jeho pobídkami herci nepřestávali odříkávat jeho komedii a on jim nepřestal naslouchat. Smířil se již s věravou a rozhodl se, že bude důsledný, pranic si nezoufaje, že část obecenstva obrátila svou pozornost jinam. Záblesk naděje v něm znovu oživil, když viděl, jak Quasimodo, Coppenole a celý ten ohlu-šující průvod papeže bláznů odchází s velikým rámusem ze sálu. Dav se hrnul dychtivě za nimi. "Dobrá," řekl si, "ale-spoň odejdou všichni výtržníci." Leč běda, všichni výtržníci, to bylo celé obecenstvo. V mžiku byla velká síň prázdná.

Po pravdě řečeno, několik diváků ještě zůstalo, jednak roz-troušených, jednak ve skupinkách kolem pilířů, ženy, starci i děti, jimž se hluk a vřava již omrzely. Několik studentů zůstalo sedět obkročmo v oknech a dívalo se na náměstí.

"Nevadí," řekl si v duchu Gringoire, "je jich ještě právě dost, aby vyslechli mystérie až do konce. Je to nečetné, zato však vybrané obecnstvo, je to obecnstvo vzdělané."

Po malé chvilce, když měla zaznít hudební vložka, aby zvýšila účinek příchodu Panny Marie, neozvalo se nic. Grin-goire zjistil, že mu jeho hudbu vzalo s sebou procesí papeže bláznů. —

"Pokračujte dál," řekl stoicky.

Přistoupil ke skupině měšťanů, kteří vypadali, jako by se bavili o jeho hře. Zachytil tento útržek jejich rozhovoru:

"Znáte, mistře Chenetau, palác Navarrský, který patřil panu de Nemours?"

"Ano, je naproti kapli Braquově."

"Tak abyste věděl, státní pokladna ho právě pronajala panu Vilému Alixandrovi, malíři ornamentů, za šest liber osm pařížských soldů ročně."

"Jak to nájemné stoupá!"

"Nevadí!" řekl si Gringoire s povzdechem, "poslouchají ostatní."

54

"Přátelé," zakřičel z ničeho nic jeden z těch mladých zbůj-níků na oknech: "Esmeralda!

Esmeralda je na náměstí!"

To slovo mělo čarovný účinek. Všichni, kdo ještě zůstali v síni, hrnuli se k oknům, vylézali na zdi, aby viděli, a opa-kovali: "Esmeralda! Esmeralda!"

Současně zazněl venku burácející potlesk.

"Co to znamená, ta Esmeralda?" zvolal Gringoire, zoufale spínaje ruce. "Pane Bože, tečí se asi zas všichni poženou k oknům."

Otočil se k mramorové desce a viděl, že představení je pře-rušeno. Bylo to právě v okamžiku, kdy měl na scénu vystou-pit Jupiter s bleskem. Leč Jupiter stál nehnutě dole pod le-šením.

"Michale Giborne," křikl na něj rozzlobený básník, "co tu děláš? Tohle je tvá úloha? Vystup přece!"

"Nemohu," zabědoval Jupiter, "nějaký student odnesl žebřík."

Gringoire se rozhlédl. Byla to krutá pravda. Mezi záplet-kou a rozuzlením hry bylo jakékoli spojení přerušeno.

"Uličník," zabručel, "a proč vzal ten žebřík?"

"Aby se mohl podívat na Esmeraldu," odpověděl naříkavě Jupiter. "Říkal: Vida, tady je žebřík, který nikdo nepotřebuje; a vzal si ho."

To byla pro Gringoiru poslední rána. Odevzdaně ji přijal.

"Ať vás všechny čert vezme!" zvolal na herce. "A jestli já dostanu zapláceno, dostanete vy také!"

Pak se dal na ústup, s hlavou sklopenou, ale poslední — jako generál, který se statečně bil.

Když sestupoval po točitých schodech paláce, bručel si mezi zuby: "Tihle Pařížané, to je pěkná sebranka oslů a ťulpasů; přijdou na mystérie, a vůbec neposlouchají. Starají se o kde-koho na světě, o Kulhavého Špindíru, o kardinála, o Coppe-nola, o Quasimoda i o čerty v pekle — ale o Panenku Marii se nezajímají vůbec! Kdybych to byl věděl, vy čumilové, byl bych vám ukázal Panenky Marie! Přišel jsem, abych viděl obličej, a viděl jsem jen samá záda. Být básníkem, a mít úspěch jako nějaký mastičkář! Je ovšem pravda, že Homér

55

žebrel po řeckých osadách a Ovidius zemřel ve vyhnanství u Moskvanů. Ale ať se do pekla propadnu, jestli vím, kdo je ta jejich Esmeralda! Předně, jaké je to slovo? Myslím, že ci-kánské!"

KNIHA DRUHÁ

2 Charybdy do Scylly

V LEDNU ZAČÍNÁ NOC BRZY. KDYŽ GRINGOIRR VYŠEL z paláce, v ulicích byla již tma. Ta černá noc mu přišla vhod; už se těšil, jak zapadne do nějaké temné a opuštěné uličky, aby se tam po libosti oddal úvahám a aby tam filosof přiložil první náplast na ránu básníka. Filosofie byla ostatně jeho jediným útočištěm, neboť neměl, kam by hlavu složil. Po tom halasném nezdaru svého divadelního pokusu neměl odvahu vrátit se do svého bytu v ulici "Říční sýpky" naproti "Sen-nému přístavu", kde bydlil v té dobré naději, že tím, co mu byl dlužen pan královský správce za jeho svatební báseň, zaplatí mistru Vilému Jemnostpánovi, nájemci pařížského dobytčího mýta, dlužné nájemné za šest měsíců. Bylo to právě dvanáctkrát tolik, co obnášelo celé jeho vezdejší jmění, včetně fcalhot, košile a baretu. Když tak chvíli přemýšlel, prozatímne přikrčen pod okénkem vězení správce pokladu v Svaté kapli, kde by dnešní noci hlavu složil (měl přece na vybranou celou dlažbu pařížskou), vzpomněl si, že minulý týden spatřil u vrat jednoho soudního rady ve Vetešnické ulici malý stupínek, s ně-hož se vystupuje na mezka, a že si řekl, že tento kámen bude v případě potřeby výborným polštářem pro žebráka nebo pro básníka. Poděkoval Prozřetelnosti, že mu vnukla tak skvělou myšlenku; když se však chystal přejít náměstí Soudního pa-láce, aby se dostal do klikatého bludiště Starého města, kde se hadovitě proplétají všechny ty staré sesterské uličky, Bednářská, Starosoukenická, Vetešnická, Židovská a jiné, jež do dneš-ka stojí i se svými devítipatrovými domy, spatřil průvod pa-peže bláznů, jak rovněž vychází z paláce a s náramným kři-kem, za mocného plápolu pochodní a za zvuků jeho hudby hrne se přes náměstí. Tato podívaná rozjitřila znovu jeho po-

57

raněnou ješitnost; dal se na útěk. Všechno, co mu v jeho roz-trpčenosti nad divadelním neúspěchem připomínalo dnešní slavnost, popuzovalo ho a drásalo jeho krvavou ránu. Chtěl se pustit po mostě svatého Michala; pobíhaly po něm děti s hořícími loučemi a prskavkami.

"Hrom aby udeřil do všech ohňostrojů," zabručel Gringoire a obrátil se k mostu Směnárenskému. Na domech v čele mostu visely tři velké prapory s obrazy krále, dauphina a Markéty Flanderské a kromě toho šest malých praporků s por-tréty vévody rakouského, kardinála Bourbonského, pana z Beaujeu, paní Johanky Francouzské, pana levobočka Bour-bonského a bůhví-koho ještě; všechno tonulo v záři pochodní. Dav byl pln obdivu.

"Šťastný malíř Jan Fourbeault!" řekl si s hlubokým povzde-chem Gringoire a obrátil se k praporům a praporkům zády. Před sebou měl ulici; připadala mu tak temná a tak opuštěná, že doufal, že v ní unikne všemu hlaholu i všem světům slav-nosti; vnořil se do ní. Po několika krocích narazil nohou na jakousi překážku, zakopl a upadl. Byla to májová otýpka, kterou tovaryši cechu písařského na počest dnešní slavnosti položili ráno před dveře předsedy soudního dvora. Gringoire hrdinně snesl i tento nový náraz. Vstal a došel až k břehu řeky. Když postupně minul věžičku civilního soudu i věž trestního soudu a obešel vysokou zeď královských zahrad, dospěl po tomto nedlážděném nábřeží, kde bláto sahalo až ke kotníkům, k západnímu cípu Starého města a dlouze se zadíval na ostrůvek převozníka krav, který již dávno zmizel pod bronzovým koněm Jindřicha IV. a Novým mostem. Ostrůvek mu ve tmě připadal jako velká černá kupa nad úzkým proužkem bělavé vody, který ho od ní odděloval. V slabém světle bylo tam možno rozeznat jakousi chatř po-dobnou včelímu úlu, noční to útulek převozníka krav.

"Šťastný převozníku," říkal si v duchu Gringoire, "ty ne-myslíš na slávu a nepíšeš svatební básně! Co je ti po ženitbách králů a po vévodkyních burgundských? Znáš jen ty princez-ničky-sedmikrásky, které spásají tvé krávy na dubnovém trávníku. A hle, já, básník, jsem vypískán, chvěju se zimou,

58

jsem dlužen dvanáct souš a moje podrážka je tak průhledná, že by sis ji mohl zasadit místo sklíčka do lucerny. Děkuji ti, převozníku! Pohled na tvou chýši mě uklidňuje a dává mi za-pomenout na Paříž!"

Z tohoto takřka lyrického rozjímání probudil Gringoir dvojnásobný výbuch svatojanské prskavky, který vyšlehl z převozníkova šťastného příbytku. To převozník krav se účastnil dnešních oslav a vypaloval svůj ohňostroj.

Gringoirovi z té petardy naskočila husí kůže.

"Prokletá slavnost," vzkřikl, "cožpak mi bude všude v pa-tách? Ach Pane Bože, pronásleduje mě až k převozníkovi!"

Pak pohlédl na Seinu, jež mu tekla u nohou, a zmocnilo se ho strašlivé pokušení:

"Ach!" zašeptal, "jak rád bych se utopil, jen kdyby voda nebyla tak studená."

A tu se odhodlal k šílenému činu. Poněvadž nemohl unik-nout ani papeži bláznů, ani praporkům Jana Fourbeaulta, ani májovým otepím, hořícím loučím a prskavkám, rozhodl se, že se vrhne přímo do středu slavnosti, že půjde na náměstí Grève.

"Snad tam najdu," utěšoval se, "alespoň ohořelou tříštičku ze slavnostního ohně, abych se u ní ohřál, a bude mi dopřáno povečeřet několik drobtů ze tří velkých erbů z královského cukru, postavených dozajista na stole veřejného pohostinství města Paříže."

II

Náměstí Grève

Z někdejší podoby náměstí Greve zachovala se do dnešních dnů jen zcela nepatrná památka. Je to půvabná věžička v se-verním rohu náměstí, která je už teď pohřbena pod vrstvou hrubé hlínky, jež zamazává jemnou modelaci jejích sochař-ských ozdob, a brzy asi zmizí, smetena záplavou nových domů, jež tak překotně pohlcuje všechna starobylá průčelí v Paříži.

59

Lidé, kteří jako my nepřejdou nikdy náměstí Grève, aniž soucitně a s účastí pohlédnou k oné ubohé věžičce, rdoušené s obou stran dvěma rozvalinami z dob Ludvíka XV., mohou si snadno vyvolat v mysli celek domů, k nimž náležela, a celé to staré gotické náměstí z patnáctého století budou mít opět jako na dlani.

Byl to právě tak jako dnes nepravdělný lichoběžník, s jed-né strany lemovaný nábřežím; tři zbývající strany pak tvořila řada vysokých, úzkých a tmavých domů. Za dne bylo možno se obdivovat pestrosti staveb, jež všechny byly ozdobeny ka-mennými nebo dřevěnými řezbami a představovaly již tehdy dokonalé ukázky různých středověkých domácích slohů od patnáctého století zpět až do století jedenáctého, od křížového okna, které již začínalo vytlačovat gotické okno s lomeným obloukem, až k plnému oblouku románskému, který byl na-hrazen obloukem lomeným a zachoval se ještě, ačkoliv těsně nad ním byl už oblouk lomený, v prvním poschodí onoho starobylého domu "U věže Rolandovy" na rohu náměstí u Seiny, na té straně, kde je Jirchářská ulice. V noci bylo možno rozeznat z celé té masy budov jen černou zubatinu střech, vinoucí se kolem náměstí jako řetěz špičatých úhlů. Neboť základní rozdíl mezi tehdejšími a dnešními městy je ten, že dnes jsou domy obráceny do ulic a náměstí dlouhou fasádou, kdežto tehdy byly obráceny úzkým štítem. Během dvou století se domy pootočily.

Uprostřed východní strany náměstí se zdvíhala těžkopádná stavba, slepená ze tří sousedících domů. Měla trojí pojmeno-vání, vysvětlující její vznik, její určení, a její architekturu: říkalo se jí "Dům dauphinův", protože tam bydlel Karel V. v době, kdy byl korunním princem; "Kupecký dům", proto-že v něm byla radnice; nebo "Sloupový dům", podle řady tlustých sloupů, které podpíraly jeho tři poschodí. Měšťané tu měli vše, čeho je třeba k životu bohublého města, jako je Paříž: kapli, aby se mohli modlit, soudní síň, aby se mohli soudit a v případě potřeby napadnout královské úředníky; a pod střechou skladiště zbraní, plné lehkých kusů. Neboť měšťané pařížští vědí, že nestačí za všech okolností se za svo-

body města modlit nebo je obhajovat před soudem, a mají vždy pohotově někde na půdě radnice nějakou pořádnou zre-zavělou hákovnici.

Náměstí Grève si od té doby uchovalo onen chmurný vzhled, který v nás ještě dnes vyvolává jeho příšerná historie spolu s ponurou radnicí Dominika Bocadora, jež nahradila "Sloupový dům". Je třeba uznat, že stálá šibenice a stálý pranýř, čili, jak se tehdy říkalo, hrdelní právo a žebřík, jež se tyčily bok po boku uprostřed dláždění, přispívaly nemálo k tomu, že každý odvracel oči od tohoto neblahého místa, kde skonalo tolik lidských bytostí kypících zdravím a živo-tem a kde se po padesáti letech měla zrodit ona příšerná ne-moc, hrůza z popraviště, zvaná "horečka Saint-Vallierova", nejstrašnější ze všech nemocí, neboť nepochází od Boha, ale od člověka.

Mimochodem řečeno je nám útěchou, pomyslíme-li, že trest smrti, který před třemi sty léty svými železnými koly, svými kamennými šibenicemi a celým tím haraburdím útrpného práva, jež bylo stále zapuštěno do dlažby, zatarasoval nejen náměstí Grève, nýbrž i Zelný trh, náměstí Dauphinské, pro-stranství kolem kříže na Trahoiru, Vepřový trh, onen obludný Montfaucon, Bránu biřiců, Kočičí náměstí, bránu svatého Diviše, bránu Champeaux, bránu Baudetskou, bránu Svato-jakubskou, a to ještě nepočítáme ani nesčetné pranýře králov-ských hejtmanů, biskupa, kapitul, opatů a převorů, kteří měli právo soudit, ani soudně nařízená utápění v Seině; je potěšu-jící, že trest smrti, když postupně ztratil celou svou výzbroj, svůj přepychový výběr mučidel, své libovolně vymyšlené tresty, svůj skřípec, jehož kožené lože ve Velkém Châteletu se obnovovalo každých pět let, že tento starý svrchovaný slu-žebník feudální společnosti, vypuzený téměř z našich zákonů a z našich měst, smýkaný ze zákoníku do zákoníku, vyháně-ný s místa na místo, má dnes v naší ohromné Paříži jen jeden hanebný kout na náměstí Grève, jedinou ubohou gilotinu, pokradmu se krčící, neklidnou a stydlivou, která, jako by se stále bála, že bude přistižena při činu, vždy bleskurychle mizí, jakmile vykonala své dílo.

61

Besos para golpes

Když došel Petr Gringoire na náměstí Grève, byl všecek prokřehlý. Aby se vyhnul tlačenicí na Směnárenském mostě a praporkům Jana Fourbeaulta, dal se po mostě Mlynářském; ale tu ho cestou postříkala kola všech biskupových mlýnů, takže jeho kabátec byl celý zmáčený; kromě toho měl pocit, že neúspěch jeho hry učinil ho ještě zimomřivějším. A tak po-spíchal, aby se přikrčil k slavnostnímu ohni, který hořel mo-hutným plamenem uprostřed náměstí. Ale kolem ohně byl už pořádný dav.

"Zatracení Pařížané," řekl si nahlas (neboť jako pravý dra-matický básník pěstoval rád monolog), "ted' mě zas nechťejí pustit k ohni! A já přece tolik potřebuji kouteček u krbu; do střevců mi teče a ke všemu mě ještě pokropily všechny ty prokleté mlýny! Ať jde k čertu biskup pařížský se svými mlý-ny! Rád bych věděl, k čemu takový biskup potřebuje mlýn! Chce se stát z biskupa mlynářem? Jestli k tomu nepotřebuje nic jiného než moje prokletí, pak ho proklínám i s jeho ka-tedrálou a jeho mlýny! Tak co, hnou se ti hňupové trochu s místa? Ptám se vás, co tu vlastně dělají? Hřejí se; pěkná zábava! Koukají, jak hoří sto otepí; pěkná podívaná!"

Když přistoupil blíže, spatřil, že kruh je mnohem větší, než je třeba, aby se všichni ohřáli u královského ohně, a že tu spoustu diváků nepřivábila jenom krása sta hořících otepí.

Na širokém volném prostranství mezi ohněm a diváky tan-čila dívka.

Ačkoliv byl Gringoire skeptický filosof a ironický básník, byl tak oslněn tímto nádherným zjevením, že v prvním oka-mžiku nemohl určit, je-li tato dívka lidskou bytostí, vílou nebo andělem.

Nebyla veliká, ale její štíhlá postava se nesla tak vzcně, že se zdála vysoká. Byla snědá, avšak bylo možno tušit, že ve dne má její pleť onen krásný zlatavý odlesk, jaký mají Andalusanky a Římanky. Její drobná nožka byla též andaluská,

neboť v půvabném střevíčku seděla pevně a volně zároveň. Tančila, otáčela se a vířila na starém perském koberci, který měla nedbale hozený pod nohama; a po každé, když se v krouživém letu její zářící obličej mihl kolem vás, vyšlehl z jejích velkých černých očí blesk.

Á, Všichni diváci kolem dokola hleděli na ni upřeně a s otevřenými ústy; a vskutku, jak tak tančila za drnčivého dopro-vodu baskického bubínku, který svými oblými, cudnými pa-žemi zdvíhala nad hlavu, útlá, křehká a jiskřivá jako včelka, ve svém přiléhavém zlatém živůtku, ve svých pestrých, vzdušných šatečkách, se svými nahými ramínky a jemnými nohama, které její sukýnka chvílemi odhalovala, se svými černými vlasy a ohnivýma očima — vypadala jako nadpozemská bytost.

"Na mou pravdu," pomyslí si Gringoire, "to je vtělený oheň, to je nymfa, to je bohyně, to je bakchantka z hory Me-nelajské!"

V té chvíli se uvolnil jeden z prstenců "ohnivé víly" a žlutý měděný peníz, který byl k němu připevněn, skutálel se na zem.

"Ale kdepak," zvolal, "je to cikánka."

Celá jeho iluze se rozplynula.

Dala se opět do tance. Zvedla se země dva meče, jejichž hroty si opřela o čelo, a otáčela jimi v opačném směru, než se točila sama: zkrátka, byla to cikánka. Třebaže byl Gringoire hluboce rozčarován, celý ten obraz měl svůj půvab i své kouzlo. Slavnostní oheň ozařoval jej ostrým rudým světlem, jež se chvě-jivě třepetalo na tvářích davu kolem i na snědém čele dívčině; v pozadí náměstí vrhalo bledý odlesk střídavě s mihotavými stíny jednak na starou, černou a svraskalou fasádu Sloupového domu, jednak na kamenné rameno šibenice.

Mezi tisíci obličejí, zbarvenými ohněm do nachová, byl je-den, který, jak se zdálo, pozoroval tanečnici ještě zahloubá-něji než ostatní. Byla to mužská tvář, přísná, tichá a chmurná.

Tomuto muži, jehož oděv byl zakryt davem, nebylo zřejmě víc než pětaticet let; byl však holohlavý; jen na skráních měl několik chomáček prořdlých a již šedivých vlasů. Jeho široké

63

a vysoké čelo počínalo se rýhovat vráskami. Ale z jeho za-padlých očí vyzařovala neobyčejná mladost, plamenná život-nost, hluboká vášně. Upíral zraky bez přestání na cikánku, a zatím co bláznivě šestnáctileté děvče tančilo a vznášelo se k potěše všech, zdálo se, že jeho zamyšlení je čím dál chmur-nější. Chvílemi se na jeho rtech objevoval úsměv a povzdech, avšak úsměv byl ještě bolestnější než povzdech.

Udýchaná dívka se konečně zastavila a dav jí nadšeně tleskal.

"Džali," zvolala cikánka.

Tu spatřil Gringoire, jak přichází hezká bílá kozička, či-perná, živá, s lesklou srstí, s pozlacenými růžky, s pozlacenými kopýtky a s pozlaceným obojkem. Gringoire si jí dosud nepovšiml, neboť ležela až do té chvíle schoulena na jednom rohu koberce a dívala se, jak její velitelka tančí. "Džali," řekla tanečnice, "teď je řada na tobě!" Usedla a půvabným pohybem nastavila kozičce svůj bas-kický bubínek.

"Džali," pokračovala, "v kterém měsíci teď jsme?" Kozička zvedla přední nožku a udeřila jednou na bubínek. Byl vskutku první měsíc v roce. Dav tleskal.

"Džali," pokračovala dívka, při Čemž otočila bubínek na druhou stranu, "kolikátý den v měsíci dnes máme?"

Kozička zvedla svou pozlacenou nožku a udeřila na bubínek šestkrát.

"Džali," znovu se otázala cikánka a udělala opět jiný po-hyb bubínkem, "kolikátá je teď hodina?"

Džali udeřila sedmkrát. A v téže chvíli odbily hodiny na Sloupovém domě sedm hodin. Lid byl u vytržení.

"V tom jsou čáry," ozval se jakýsi zlověstný hlas z davu. Byl to hlas holohlavého muže, který s cikánky nespouštěl

oči.

Zachvěla se a otočila se, avšak hlučný potlesk diváků utlu-mil nevlídný výkřik.

Zaplašil ho dokonce úplně i z mysli cikánčiny, takže po-kračovala v otázkách kozičce.

64

"Džali, co dělá mistr Guichard Grand-Remy, kapitán měst-ských střelců, když jde o Hromnicích na procesí?"

Džali se postavila na zadní nožky a začala mečet, vykra-čujíc si při tom s tak roztomilou vážností, že celé kolo diváků propuklo v hlasitý smích, jak žertovně napodobila vypočíta-vou zbožnost kapitána pistolníků.

Dívka, povzbuzena rostoucím úspěchem, dala kozičce další otázku: "Džali, jak káže mistr Jakub Charnolue, královský prokurátor u církevního soudu?"

Kozička si sedla na zadek a začala mečet, mávajíc předními nožkami tak zvláštním způsobem, že kromě špat-né francouzštiny a špatné latiny vystihla Jakuba Char-mo-lua ve všem všudy, v pohybech, v přízvuku i v držení těla.

Dav tleskal ještě hlučněji.

"Svatokrádež! Rouhání!" Zasyčel opět hlas holohlavého muže.

Cikánka se obrátila po druhé.

"Ach! To je ten ošklivý člověk!" zvolala. Pak našpulila spodní ret, maličko se ušklíbla, byl to zřejmě její oblíbený posunek, otočila se na podpatku a jala se vybírat do svého baskického bubínku dary diváků.

Velké stříbrňáky, malé stříbrňáky, groše i halíře s orlem jen pršely. Najednou stála před Gringoirem. Gringoire strčil tak zbrkle ruku do kapsy, že se zastavila. — "Čert aby to spral," řekl, když zjistil na dně kapsy skutečnost, to jest prázdnotu. Leč hezká dívka stála před ním, dívala se na něho svýma velkýma očima, nastavovala mu bubínek a čekala. Gringoirovi vyrazily těžké krůpěje potu.

Kdyby byl měl v kapse peruánské doly, byl by je dojistá tanečníci dal; avšak Gringoire neměl Peru a ostatně Amerika nebyla ještě objevena.

Na štěstí mu přišla na pomoc nenadálá událost.

"Táhneš, ty cikánská kobyľko?" zvolal příškrcený hlas vy-cházející z nejtemnějšího koutu náměstí. Dívka se zděšeně obrátila. To už nebyl hlas holohlavého muže, byl to ženský hlas, pobožnůstkářský a zlý.

65

Výkřik, který tak polekal cikánku, rozveselil ostatně houf dětí, potulujících se kolem.

"To je kajícnice z Rolandovy věže," křičely a nezřízeně se smály; "poustevnice se zlobí?

Cožpak nevečeřela? Zanesme jí nějaký zbyteček se stolu městského pohostinství!"

A všechny se vyřítily k Sloupovému domu.

Gringoire zatím využil zmatku tanečnice a zmizel. Pokřik dětí mu připomněl, že rovněž nevečeřel. Rozběhl se tedy k městskému občerstvení. Ale malí darebácci měli rychlejší nohy než on; když doběhl, byl stůl jako zametený. Ne-zůstal tam ani mizerný bochník chleba, libra za pět souš. Ne-zůstalo nic, leda na zdi štíhlé stonky lilií, propletené růžemi, které roku 1434 namaloval Matyáš Biterne. Věru hubená večeře!

Jít spát bez večeře je mrzuté; ještě neveselejší je nevečeřet a nevědět kam hlavu složit!

Gringoirovi se to přihodilo. Neměl ani chleba, ani noclehu; viděl, jak nouze na něj doléhá se všech stran, a shledal, že je velmi nevlídná. Již dávno ob-jevil onu pravdu, že Jupiter stvořil lidstvo v záchvatu nenávisti k lidem a že osud po celý život mudrcův svírá jeho filosofii jako v obležení. Pokud jde o Gringoiru, nikdy neza-kusil obležení úplnější; slyšel, jak jeho žaludek bubnuje k ústupu, a byl velmi roztrpčen, že zlý osud přemohl jeho filo-sofii hladem.

Nořil se stále více do tohoto melancholického snění, když ho najednou z něho vytrhl podivný zpěv, třebaže plný něhy. To zpívala mladá cikánka.

S jejím hlasem to bylo jako s jejím tancem, jako s její krá-sou. Bylo to něco nevýslovného a půvabného; něco čistého a lahodného, něco etherického,, řekli bychom okřídleného. Byly to nepřetržité výlevy radosti, melodie, nečekané kadence a zase prosté nápěvy, promísené ostrými a pronikavými tóny, pak náhlé přechody ze škály do škály, jež by i slavíka po-pletly, v nichž však nikdy nezmizela harmonie; pak něžná vlnění v oktávách, stoupající a klesající jako řadra mladé zpěvačky. Její krásný obličej se poddával s podivuhodnou měkkostí všem rozmarům písně, od nejdováděvější rozpusti-

66

losti až k nejcudnější vážnosti. Chvillemi vypadala jako šílená, chvillemi jako královna.

Slova, jež zpívala, byla v řeči, kterou Gringoire neznal, a patrně ji neznala ani zpěvačka, tak málo se shodoval její před-nes s obsahem slov. A tak čtyřverší, které právě zpívala, znělo z jejích úst bláznivě vesele:

Un cofre de gran riqueza Hallaron dentro un pilař, Dentro del, nuevas banderas Con figuras de espantar.

A za chvíli přednesla čtyřverší:

Alarabes de cavallo

Sin poderse menear,

Con espadas, y los cuellos,

Ballestas de buen echar.

*

Zazpívala je tak, že Gringoirovi málem vstoupily slzy do očí. Ze všeho nejvíc však vyzařovala z jejího zpěvu radost, zdálo se, že zpívá jako pták, z dobré pohody a bezstarostnosti.

Cikánčina píseň vytrhla Gringoira ze snění, ale asi tak, jako když labuť zčeří vodu. Poslouchal jako u vytržení, zapomínáje na všechno. Po mnoha hodinách to byla první chvíle, kdy netrpěl.

Netrvala však dlouho.

Tentýž ženský hlas, který přerušil cikánčin tanec, přetrhl i její zpěv.

"Přestaneš, ty pekelný cvrčku?" vykřikla žena opět z onoho temného kouta náměstí.

Ubohý "cvrček" se rázem odmlčel. Gringoire si zacpal uši.

"Ach, ty prokletá vylámaná pilo," zvolal, "zlomila jsi lyru."

Leč i ostatní diváci bručeli jako on: "Ať jde ta jeptiška k čertu," volali mnozí. A stará neviditelná rušitelka zábavy byla by patrně své útoky proti cikánce odpykala, kdyby po-zornost diváků nebyla právě v tu chvíli odvrácena průvodem

67

papeže bláznů, který již prošel mnoha ulicemi a náměstími a nakonec se vynořil se všemi pochodněmi a příslušným povy-kem na náměstí Grěve.

Tento průvod, naši čtenáři ho viděli vycházet ze Soudního paláce, se cestou uspořádal a sebral všechny darebáky, zloděje a tuláky, co se potloukali Paříží; když dorazil na náměstí Grěve, vypadal tudíž velmi úctyhodně.

Nejprve šel Egypt. V čele jel na koni vévoda egyptský se svými hrabaty, kteří šli pěšky a drželi mu uzdu a třmeny; za nimi v pestré motanici cikáni a cikánky se svými malými dět-mi, jež jim křičely na ramenou, a všichni, vévoda, hrabata i prostý lid v hadrech a barevných cetkách. Pak šlo království hantýrky; totiž všichni zloději z celé Francie, seřazení podle hodností, nejnižší napřed. Ve čtyřstupech, s rozličnými od-znaky svých hodností defilovali tak v tom podivném cechu většinou mrzáci, jedni kulhaví, druzí chromí, třetí jednoručí, žebráci vydávající se za poutníky, žebráci předstírající různé nemoci, prašiví tuláci, ničemové, šprýmaři, otrhanci, šejdíři, neduživci, zloději, zběhové, opuštěnci, vyvrhelové, malomocní — výčet, který by i Homéra unavil. Uprostřed královské dru-žiny malomocných a vyvrhelů stěží člověk rozeznal krále pa-řížských hantýrníků, velkého coesra, sedícího na bobku v malé kárce, tažené dvěma velkými psy. Po království hantýrky šlo císařství galilejské. Vilém

Rousseau, císař císařství galilejského, kráčel majestátně v purpurovém rouchu politém vínem, obklopen svými žezlonoši, svými pomocníky a písaři nejvyšší účtárny, před ním pak šli šaškové, kteří se vzájemně tloukli a tančili mečové tance. Nakonec šel cech písařů s májemi ověnčenými květinami, v černých talárech, s hudbou, jež by se hodila k reji čarodějnic, a s velkými žlutými voskovicemi. Uprostřed tohoto davu nesli na ramenou hodnostáři bratrstva bláznů nosítka, na nichž bylo více voskovic než na schránce s ostatky svaté Jenovefy v době moru, a na nosítkách zářil, ozdoben berlou, ornátem a mitrou, nový papež bláznů, zvonek od "Matky Boží", hrbáč Quasimodo.

Každý oddíl tohoto prapodivného průvodu měl svou zvláštní hudbu. Cikáni drnkali na své "balafo" a tloukli na africké

68

bubínky. Hantýrníci, kmen velmi málo hudební, měli dokonce ještě violu, pastýřskou troubu a gotickou "rybečku" z dvacítiho století. Císařství galilejské nebylo o nic pokročilejší; y jeho hudbě člověk sotva rozeznal jakési ubohé skřípky z dětinského období hudebního umění, vyluzující právě jen tři tóny: re — la — mi. Zato všechno hudební bohatství oné doby rozvíjelo se v nádherném nesouzvuku kolem papeže bláznů. Zněly tu housličky, gamby, kontrabasové violy, a to ani nepočítáme flétny a různé dechové nástroje. Běda! Naši čtenáři se jistě pamatují, že to byl orchestr Gringoirův.

Je těžko vyličit, jak nesmírně pyšnou a blaženou radostí se rozzářil Quasimodův smutný a ošklivý obličej cestou z paláce na náměstí Grève. Bylo to první opojení ze samolibosti, jaké kdy zakusil. Dosud poznal jen ponižování a pohrdání nad svým údělem, ošklivost ke své osobě. A tak nyní i přes svou hluchotu se zadostučiněním jako skutečný papež prožíval oslavný jásot tohoto davu, který nenáviděl, protože věděl, že nenávidí jeho. Že jeho lid byla sebranka bláznů, mrzáků, zlodějů a žebráků, co na tom záleží? Byl to přece jenom lid a on byl pánem. Přijímal tedy vážně všechny ten ironický potlesk, všechny ty posměšné poklony davu, do nichž se však přece jen mísilo trochu skutečného strachu. Vždyť tento hrbáč byl si-lák, tenhle křivonožka byl mrštný, tento hluchoun byl zlý: tři vlastnosti, jež zmírňují směšnost.

Ostatně ani zdaleka nevěříme tomu, že by si nový papež bláznů sám uvědomoval pocity, jež zakoušel, nebo ty, které vzbuzoval. Duch, jenž sídlil v tomto nepodařeném těle, byl nutně také poněkud nevyvinutý a otupělý. Proto i jeho pocity v té chvíli byly naprosto neurčité, nepřesné a zmatené. Prorážela z nich jen radost, převládala v nich pýcha. Tu pochmurnou a nešťastnou tvář obestírala jakási svatozář.

Diváků se proto zmocnilo překvapení a zděšení, když na jednou spatřili, jak v okamžiku, kdy Quasimodo polozpitý slávou míjel triumfálně Sloupový dům, vyřítil se z davu jakýsi muž a vyrval mu zlostně z rukou jeho dřevěnou pozlacenou berlu, odznak papežství bláznů.

Tento člověk, tento šílený smělec byl onen holohlavý muž,

69

který před chvílí v houfu diváků kolem cikánky svými výhružnými a nenávisnými slovy tak ledově zkapalnil ubohou dívku. Byl oblečen v kněžský oděv. Gringoire si ho dosud nepovšiml a poznal ho až v okamžiku, kdy vystoupil z davu. "Podívejme se," zvolal udiveně, "to je můj učitel v hermetice, důstojný pán Klaudius Frollo, arcijáhen. Co, u čerta, chce tomu jednookému šeredovi? Chce se dát rozsápat?"

Vskutku se ozval zděšený výkřik. Strašný Quasimodo se-skočil prudce s nosítek a ženy odvracely oči, aby neviděly, jak arcijáhna roztrhá.

Jediným skokem byl Quasimodo u kněze, pohlédl na něho a padl na kolena.

Kněz mu strhl papežskou tiaru, zlomil mu berlu a rozškrabal šaškovský talár.

Quasimodo zůstal na kolenou, sklonil hlavu a sepal ruce.

Pak se rozvinul mezi nimi podivný rozhovor, rozhovor po-suňků a znamení, neboť ani jeden, ani druhý nemluvil. Kněz vzpřímený, podrážděný, hrozivý, pánovitý. Quasimodo na kolenou, pokorný, prosebný. A přece je jisté, že Quasimodo mohl kněze rozdrtit palcem.

Konečně arcijáhen drsně zatřásl mohutným ramenem Qua-simodovým, pokynul mu, aby vstal a následoval ho.

Quasimodo vstal.

Tu teprve bratrstvo bláznů, když se vzpamatovalo z prv-ního úžasu, chtělo svého tak nenadále sesazeného papeže brá-nit. Cikáni, hantýrníci a celý cech písarský s hulákáním kněze obstoupili.

Quasimodo se postavil před kněze, rozehrál svaly svých atletických pěstí, a skřípaje zuby jako podrážděný tygr, po-díval se na útočníky.

Kněz se opět zasmušil a zvážněl, kývl na Quasimoda a beze slova odcházel.

Quasimodo kráčel před ním a razil mu cestu davem.

Když prošli shromážděním a přešli náměstí, houf zvědavců a čumilů chtěl jít za nimi.

Quasimodo zaujal tedy postavení zadního voje a šel za arcijáhнем pozpátku, mohutný, nená-vistný, nestvůrný, naježený, nohy a ruce přichystané k útoku,

70

při čemž olizoval své kančí kly, mručel jako divoká šelma a jediným posuňkem, jediným pohledem usazoval mocné ná-pory davu.

Nechali je oba zajít do úzké a temné ulice, kam se je nikdo neodvážil následovat; tak dokonale zatarasovala do ní vstup pouhá představa Quasimoda skřípajícího zuby.

"To je podivuhodné," řekl si Gringoire; "ale kde, u čerta, najdu něco k večeři?"

IV

Jaké nehody mohou stihnout toho, kdo sleduje]
večer hezkou zenu na ulici

Gringoire se vydal nazdařbůh za cikánkou. Viděl, že za-bočila se svou kozou do Nožířské ulice; pustil se tedy do No-žířské ulice.

"Proč ne?" řekl si.

Gringoire, praktický filosof pařížských ulic, přišel na to, že nic tak nepodporuje snění, jako když sledujeme hezkou ženu, aniž víme, kam jde. V takovém dobrovolném potlačení svobodné vůle, v takovém rozmaru podrobujícím se jinému rozmaru, který o tom nemá potuchy, je kus podivné nezávis-losti i slepé poslušnosti, cosi uprostřed mezi otroctvím a svo-bodou; a to se líbilo Gringoirovi, jehož duch, v podstatě různorodý, nerozhodný a složitý, vylučoval všechny krajnosti, zmí-tal se neustále mezi všemi lidskými náklonnostmi a potíral jednu druhou. Sám se rád přirovnával k hrobu Mohamedově, jenž je přitahován dvěma magnety v opačném směru a věčně kolísá mezi výškou a hloubkou, klenbou a dlažbou, mezi pá-dem a vzestupem, zenitem a nadírem.

Jaký krásný střed mezi klasicismem a romantismem by představoval Gringoire, kdyby žil v naší době!

Avšak Gringoire nebyl dost primitivní, aby žil tři sta let, a je to škoda. Jeho nepřítomnost, toť mezera, kterou dnes až příliš pociťujeme.

Člověk je ostatně nejvíce nakloněn stopovat chodce na uli-

71

cích (a zvláště ženy), což Gringoire rád dělával, neví-li, kde bude spát.

Šel tedy zcela zamyšlen za dívkou, jež pospíchala a pobí-zela svou hezkou kozu ke klusu, když viděla, že se měšťané vracejí domů a že se již zavírají krčmy, jediné krámy, které byly toho dne otevřeny.

"Konec konců musí někde bydlet," myslel si. "Cikánky mají dobré srdce. Kdo ví...?"

Ty tečky, které následovaly v jeho mysli po této zámlce, vyjadřovaly bůhvíjaké rozkošné představy.

Když pak míjel poslední skupinky měšťanů zavírajících dveře domů, zaslechl nicméně co chvíli úryvky jejich hovorů, jež rázem porušily souvislost jeho rozkošných myšlenek.

Nejdříve slyšel rozmlouvat dva starce.

"Víte, že je zima, mistře Thibaute Fernicle?"

(Gringoire to věděl od začátku zimy.)

"Ba ano, mistře Bonifáci Disome. Jestlipak budeme mít le-tos takovou zimu jako před třemi léty, v roce 80, kdy sáh dříví stál osm souš?"

"Což, to nic není, mistře Thibaute, proti zimě roku 1407, kdy mrzlo od Svatého Martina až po hromnice tak krutě, že ve velké síni soudního dvora zamrzalo pero písaři po každém třetím slově, takže soudní zápisy na čas odpadly."

O kus dále hovořily z okna do okna dvě sousedky, jež držely v ruce svíčky, prskající v mlze.

"Vypravoval vám váš muž o tom neštěstí, paní Boudra-quová?"

"Ne. Copak se stalo, paní Turquantová?"

"Kůň pana Jiljí Godina, notáře ze Châteletu, splasil se z těch Vlámů a z jejich průvodu a porazil mistra Filippota Avrillota, bratra řádu celestinského."

"Opravdu?"

"Na mou věru."

"Měšťanský kůň! To je trochu silné! Kdyby to byl kůň jez-decký, nu, budiž!"

A okna se opět zavřela. Avšak Gringoire stejně ztratil nit svých myšlenek.

72

Na štěstí ji zase brzy našel a bez obtíží ji navázal, díky ci-kánci a kozičce Džali, jež šly stále před ním; dvě útlá, něžná a rozkošná stvoření, jejichž nožkám, ladným tvarům a půvabným pohybům se obdivoval a jež ve svém rozjímání takřka zaměňoval; pro porozumění a milé přátelství je pokládal obě za dívky, pro lehkost, hbitost a svižnou chůzi je považoval obě za kozy.

Ulice byly mezitím každou chvíli temnější a pustší. Kle-kání bylo již dávno odzvoněno a s chodcem na chodníku nebo se světlem v okně se člověk setkával už jen ojedinele. V cikánčiných stopách se dostal Gringoire do onoho nerozpletnutelného bludiště uliček, křižovatek a slepých koutů, jež obklopují bý-valý hřbitov Nevinátek, bludiště, které se podobá klubku nití zamotanému kočkou. "V těch ulicích není kouska logiky," říkal si Gringoire, ztracený v jejich tisícerých neustále se vra-cejících zákratech, kde však dívka šla bez váhání a stále rych-leji, cestou zřejmě dobře známou. Zato Gringoire by vůbec nevěděl, kde je, kdyby si cestou v zákřutu jedné ulice nepo-všiml mohutného osmihranného pranýře u tržiště, jehož vršek s prázdnými otvory se ostře odrážel tmavými obrysy na jed-nom dosud osvětleném okně v ulici Verdeletské.

Již před nějakou chvílí upoutal Gringoire dívčinu pozor-nost; několikrát se za ním neklidně ohlédla; jednou se na oka-mžik dokonce zastavila, využila světla unikajícího z poote-vřené pekárny a prohlédla si ho pozorně od hlavy k patě. Když si ho tak změřila, sešpulila opovržlivě rty způsobem, kterého si Gringoire již předtím všiml, a šla dál.

Tento úšklebek zavalil Gringoirovi podnět k přemýšlení. V té půvabné grimase bylo zcela jistě pohrdání a výsměch. Začal již všet hlavu, počítat dlažební kameny a sledovat dív-ku z větší vzdálenosti, když pojednou zaslechl v záhybu jedné ulice, kde dívku ztratil s očí, pronikavý výkřik.

Zrychlil krok.

V ulici byla naprostá tma. Avšak olejem napuštěná kou-del, jež hořela v železné ohrádce u nohou Panny Marie na rohu ulice, umožnila Gringoirovi, aby spatřil cikánku, jak se zmítá v rukou dvou mužů pokoušejících se utlumit její vo-

73

lání. Ubohá kozička všecka poděšená klopila růžky a mečela.

"Sem, páni strážníci," zvolal Gringoire a zmužile pokročil vpřed. Jeden z mužů, kteří drželi dívku, obrátil se k němu. Byla to hrozná tvář Quasimodova.

Gringoire se nedal na útěk, neučinil však už ani krok.

Quasimodo k němu přistoupil, hřbetem ruky ho odhodil na čtyři kroky od sebe na dlažbu a ztratil se ve tmě, unášeje dívku, jež mu visela přes ruku jako hedvábná šerpa. Jeho společník šel za ním a ubohá kozička běžela za všemi s žalostným mečením.

"Vražda! Vražda!" volala nešťastná cikánka.

"Stůjte, padouši, a vydejte mi tu dívku!" zazněl najednou hromový hlas jezdce, který vyrazil náhle ze sousední křižovatky.

Byl to kapitán lučištníků královské stráže, ozbrojený od hlavy k patě, s mečem v ruce.

Vyrval cikánku překvapenému Quasimodovi z náručí, po-ložil ji napříč přes sedlo a v okamžiku, kdy hrozný hrbáč se vzpamatoval z překvapení a řtil se na něho, aby se znovu zmocnil své kořisti, objevilo se patnáct nebo šestnáct lučištníků, sledujících se šavlemi v ruce těsně svého kapitána. Byla to četa královské stráže, jež z příkazu pana Roberta d'Estou-teville, velitele pařížské městské policie, konala noční hlídku.

Quasimodo byl obklíčen, zajat a svázán. Rval s penou u úst a kousal; jeho pouhý obličej, ještě více zohyzděný hněvem, byl by za bílého dne zcela jistě obrátil na útěk celou četou. Ale v noci byl zbaven své nejhroznější zbraně, své šerednosti.

Jeho společník se ve rvačce ztratil.

Cikánka se v sedle důstojníkově půvabně vztyčila, opřela se oběma rukama o ramena mladého muže a dívala se na něj upřeně několik vteřin jakoby okouzlena jeho příjemnou tváří i pomocí, kterou jí poskytl. Pak první přerušila mlčení a ze-ptala se ho lahodným hlasem, do něhož vložila ještě více lahody:

"Jak se jmenujete, pane veliteli?"

"Kapitán Phoebus z Châteaupersu, k službám, krásná sleč-no," odpověděl důstojník napřimiv se.

74

"Děkuji."

A zatím co si kapitán Phoebus kroutil po burgundsku knír, sklouzla s koně jako šíp padající k zemi a uprchlá.

Blesk by se nemihl rychleji.

"U pupku papežova," zaklel kapitán, dáváje pokyn, aby Quasimodovi utáhli pouta, "byl bych si raději ponechal tu dívku."

"Co chcete, pane kapitáne," prohodil jeden z jezdců, "pé-nice ulétla, netopýr zůstal."

V

?Nehody pokračují

Omráčen pádem, zůstal Gringoire ležet na dlažbě před Pa-nenkou Marií na rohu ulice.

Ponenáhlu přicházel k sobě; z po-čátku se po několik minut vznášel v jakémsi polonáměsíčním snění, jež nebylo bez půvabu a v němž vzdušný obnaž cikánky a kozičky se snoubil s pádnou pěstí Quasimodovou. Tento stav netrval dlouho. Najednou ho probudil dosti živý pocit zimy v oné části těla, jež přišla do styku s dlažbou, a vě-domí se mu opět vrátilo.

"Odkud na mne jde ten chlad?" řekl si pojednou. Tu si povšiml, že leží tak trochu uprostřed strouhy.

"Čert mi byl dlužen toho hrbatého kyklopa," zabručel mezi zuby a chtěl se zvednout. Byl však příliš zmámen a příliš po-tlučen; musil tedy zůstat na místě. Na štěstí měl volnou ruku; ucpal si nos a oddal se osudu.

"Pařížské bláto," myslil si, neboť se utvrdil v domnění, že strouha bude určitě jeho ložem (a co dělat na lůžku, ne-li snít?), "pařížské bláto je obzvlášť smrduté; má v sobě jistě hodně prchavé a sanytrové soli. Tak o tom ostatně soudí mistr Mi-kuláš Flamel a hermetikové."

Slovo hermetikové mu pojednou přivedlo na mysl arcijáhna Klaudia Frolla. Vzpomněl si na násilnou scénu, kterou právě viděl, na cikánku, jak se zmítala mezi dvěma muži, na to, že Quasimodo měl společníka; a zamračená a povýšená tvář arci-

75

jáhna se mu nejasně mihla v paměti. "To by bylo divné," pomyslí si. A s touto myšlenkou a na tomto základě začal budovat fantastickou stavbu domněnek, onen pro filosofy pří-značný zámek z karet. Pak náhle zvolal, vraceje se zase do skutečnosti: "Ach ouvej, mrznu!" Jeho místo stávalo se opravdu čím dál méně snesitelné. Každá částěčka vody ve strouze odnášela částěčku tepla, jež proudilo v Gringoirově kříži, a mezi teplotou jeho těla a tep-lotou vody se začala drsně utvářet rovnováha.

Znenadání ho však stihla nová rána.

Se smíchem a křikem, jenž měl zřejmě pramálo ohledů ke spánku sousedů, přiběhl ke křižovatce, kde ležel Gringoire, hlouček dětí, oněch divokých otrhánků, kteří se pod věčným názvem "gamins" potloukali za všech dob pařížskými ulicemi a kteří, když jsme byli také dětmi, házeli po nás kamením, kdykoliv jsme večer vycházeli ze školy, protože jsme neměli roztrhané kalhoty. Táhl za sebou jakýsi neforemný pytel a hluk jejich dřeváků by byl probudil i mrtvého. Gringoire, protože nebyl ještě docela mrtvý, napolo se zvedl.

"Hej, Hennequine Danděchi! Hej, Jendo Pincebourde!" křičeli na celé kolo, "právě umřel starý Eustach Moubon, že-lezář na rohu ulice! Máme jeho slavník, uděláme z něho slav-nostní oheň. Dnes je den Vlámů."

A hodili slavník přímo na Gringoire, k němuž došli, aniž ho spatřili. Jeden z nich vzal v téže chvíli hrst slámy a zapá-lil ji o hořící knot u sochy Panenky Marie.

"Pro Kristovy rány," zabručel Gringoire, "nebude mi teď zas příliš horko?"

Chvilé byla kritická. Hrozilo mu, že uvízne mezi vo-dou a ohněm. Vyvinul nadlidskou sílu, úsilí penězokaze, který má být upálen a pokouší se uniknout. Povstal, odhodil slavník na uličníky a utekl.

"Svatá Panno!" křičely děti, "železář ožil."

A utekly také.

Slavník opanoval bojiště. Belleforét, páter Le Juge a Cor-rozet tvrdí, že příštího dne jej kněží oné čtvrti sebrali a s vel-kou slávou odnesli do tresoru chrámu svaté Opportuny, kde

76

až do roku 1789 míval kostelník dosti pěkný příjem z veli-kého zázraku sochy Panny Marie na rohu ulice Mauconseil, která svou pouhou přítomností zažehnala v oné pamětihodné noci ze šestého na sedmý leden 1482 nebožtíka Eustacha Mou-bona, jenž v okamžiku smrti ukryl zlomyslně svou duši do slavníku, aby vyvedl ďáblovi čtverácký kousek.

VI

Rozbitý džbán

Když náš básník už hezkou chvíli utíkal, co mu nohy sta-čily; aniž věděl kam, když několikrát hlavou narazil o neje-den roh ulice, přeskočil mnohou strouhu, přeběhl kdejakou uličku, slepý kout a křižovatku, hledaje východy a průchody v zatáčkách staré dlažby kolem tržnic, když v panickém strachu prozkoumával to, co staré latinské letopisy tak krásně nazývají "tota via, cheminum et viaria", najednou se zasta-vil, předně proto, že už nemohl popadnout dech, a pak proto, že mu náhle vyvstala v mysli a sevřela mu hrdlo podivná ne-jistota. "Zdá se mi, mistře Petře Gringoire," řekl si a položil si přitom prst na čelo, "že tu pobíháte jako pomatený. Ti malí darebáci neměli z vás o nic méně strachu než vy z nich. Zdá se mi, říkám vám, že jste zaslechl, jak se vzdaluje klapot je-jich dřeváků jižním směrem, zatím co vy jste upaloval k se-veru. Nuže, vyberte si jedno z dvojího: buď utekli, a pak je slavník, který v hrůze zapomněli, právě oním pohostinným ložem, za nímž se od rána pachtíte a které vám Panna Maria zázračným způsobem sesílá, aby vás odměnila za to, že jste na její počest složil mravoučnou hru plnou oslavných tirád a zbožných výstupů; nebo se děti nedaly na útěk, a v

tom při-padě slavník zapálily; a teď je tam právě výborný oheň, který potřebujete, abyste pookřál, osušil se a zahřál. Dobrý oheň nebo dobré lože — v obou případech je slavník darem nebes. Snad jen proto nechala blahoslavená Panna Maria ze-mřít Eustacha Moubona na rohu ulice Mauconseil; a je od vás

77

pošetilý, že takhle ztřeštěně pelášíte jako Pikard'an před Fran-couzem a necháváte za sebou, co hledáte před sebou; jste hlupák."

Vrátil se tedy touž cestou, pátral a slídl, nosem větřil, uši nastavoval, jen aby našel spásonosný slavník, ale marně. Všu-de jen shluky domů, slepých zákoutí a křižovatek, uprostřed nichž neustále váhal a nevěděl si rady, byl bezradnější a zma-tenější v té spleti temných uliček než v bludišti paláce Tour-nelles. Konečně ztratil trpělivost a zvolal slavnostně: "Buďtež proklety křižovatky! Sám ďábel je stvořil k obrazu svých vidlí."

Touto kletbou si poněkud ulevil a jeho morálku pozvedla nakonec jakási načervenalá záře, kterou zahlédl v té chvíli na konci dlouhé a úzké uličky. "Sláva Bohu," řekl si, "tam je to. Tam hoří můj slavník." A přirovnávaje se k lodníkovi, jehož loď v noci ztroskotala, dodal zbožně: "Salvě, salvě, maris Stella."

Zda-li se tímto úryvkem litanie obracel k Panně Marii nebo k slavníku, je nám naprosto neznámo.

Sotva popošel několik kroků po nedlážděné, s kopce se sva-žující uličce, stále blátivější a strmější, zpozoroval cosi zvlášť-ního. Ulice nebyla opuštěna: po celé její délce se hned tu, hned tam plazily jakési neurčité a beztvaré hromady a všechny smě-řovaly ke světlu kmitajícímu se na konci ulice jako ti velcí brouci, co v noci přelézají s jednoho stébla trávy na druhé až k pastýřovu ohni.

Nic tak nesvádí člověka k dobrodružnosti jako pocit, že má prázdnou kapsu. Gringoire šel stále vpřed a brzy dostihl jednu z těch larev, jež se nejlenivěji vlekla za ostatními. Když se k ní přiblížil, spatřil, že to není nic jiného než ubohý beznohý mrzák, poskakující na rukou jako raněný pavouk sekáč, je-muž zbyly jen dvě nohy. V okamžiku, kdy Gringoire míjel tohoto pavouka s lidskou tváří, zaslechl jeho nářikavý hlas: "La buona manda, signor! La buona mancia!"

"Vem tě čert a mě s tebou," prohodil Gringoire, "vím-li, co chceš říci."

A šel dál.

78

Dohonil jinou z těch pohybujících se hromad a prohlédl si ji. Byl to mrzák kulhavý a jednoruký zároveň, a to tak jed-noruký a kulhavý, že mu složitá soustava berel a dřevěných noh, jež ho podpírala, dodávala vzhledu krácejícího zednic-kého lešení. Gringoire, který miloval vznešená a klasická při-rovnání, přirovnal ho v duchu k živé třínožce Vulkánově. Tato živá třínožka ho pozdravila, když ji míjel, nastavila mu však klobouk jako holicí misku až k bradě a zařvala mu do uší: "Señor caballero, para comprar un pedazo de pan!"

"Zdá se," řekl Gringoire, "že tenhle také mluví; je to však drsný jazyk, a jestli mu rozumí, je šťastnější než já."

Pak se udeřil do čela, jak se mu pojednou vynořila jiná myš-lenka: "Co, u čerta, znamenalo ráno to jejich „Esmeralda“?"

Chtěl zrychlit krok, ale už po třetí mu cosi zatarasilo cestu. To něco, nebo spíše někdo, byl slepec, malý slepec s židovskou vousatou tváří, tápající kolem sebe holí a vlečený velkým psem; zahuhňal na Gringoira maďarským přízvukem: "Fa-citote caritatem!"

"Sláva!" vyhrkl Petr Gringoire, "konečně někdo, kdo mluví křesťanskou řečí. Musím vypadat jako náramný dobrodinec, když mě tak všichni prosí o almužnu a moje kapsa zeje prázd-notou. "Příteli," obrátil se k slepci, "minulý týden jsem pro-dal poslední košili; čili,

ježto rozumíte jen jazyku Ciceronovu: Vendidi hebdomade nuper transita meam ultimam cbemisam."

Po těchto slovech se otočil k slepci zády a pokračoval v cestě. Avšak slepec přidal do kroku zároveň s ním. A tu po-jednou za velkého klapotu misek a berel o dláždění přispě-chal k němu i chromý i bezruký. Pak všichni tři, strkajíce se vzájemně v patách ubohého Gringoira, začli mu zpívat každý svou písničku:

"Caritatem!" zpíval slepý.

"La buona mancia!" zpíval beznohý.

A chromý opakoval o tóninu výš: "Un pedazo de pan!"

Gringoire si zacpal uši. "Ó Babylonská věži!" zvolal.

Dal se do běhu. Slepý běžel. Kulhavý běžel. Beznohý běžel.

Čím hlouběji však vnikal do ulice, tím více přibývalo ko-lem něho beznohých, slepých, chromých, bezrukých, jedno-

79

okých i malomocných s vředy, zablácených jako slimáci po dešti, vybíhajících tu z domů, tu z přílehlých uliček, tu zase ze sklepních otvorů, a všichni, všelijak kulhajíce, řítili se s vel-kým povykem, vřískotem a jekotem ke světlu.

Gringoire, stále sledovaný třemi pronásledovateli a netušící vůbec, co z toho vzejde, kráčel zděšeně mezi ostatními, obchá-zel chromé, přeskakoval beznohé; nohy měl zapletené v tom mraveništi mrzáků jako onen anglický kapitán, co zapadl do hejna krabů.

Napadlo mu, aby se zkusil vrátit. Ale bylo už příliš pozdě. Celá ta legie se za ním uzavřela a jeho tři žebráci ho měli v moci. Šel tedy dál, hnán jednak tím nepřemožitelným prou-dem, jednak strachem a závratí, v níž všechno se mu měnilo v jakýsi hrůzný sen.

Konečně došel na konec ulice. Ústila do ohromného ná-městí, kde se mihotalo v temné noční mlze tisíc roztroušených světél. Gringoire se tam vrhl v naději, že rychlostí svých no-hou unikne třem neduživým příšerám, jež se na něho křečo-vitě zavěsily.

"Onde vas, hombre?" zvolal jeden mrzák, odhodil berle a běžel za ním po dvou nejlepších nohou, jaké kdy měřily pa-řížskou dlažbu.

Mezitím se postavil na nohy i beznohý, nasadil Gringoirovi na hlavu těžkou okovanou nádobu, v níž měl předtím složeny nohy, a slepý se mu podíval do tváře plamenným zrakem.

"Kde jsem?" ptal se poděšený poeta.

"Ve Dvoře divů," odpověděl čtvrtý přízrak, který se k nim připojil.

"Na mou duši," začal opět Gringoire, "vidím tu slepce, kteří vidí, chromé, kteří běhají, ale kde je Spasitel?"

Místo odpovědi vybuchli v příšerný smích.

Ubohý básník se rozhlédl kolem. Byl opravdu v tom stra-šidelném Dvoře divů, kam počestný člověk v tuto hodinu ni-kdy nevstročil; v čarovném kruhu, kde mizeli beze stopy soudní úředníci a městští strážníci, když se tam odvážili; v městě zlodějů, ošklivé bradavici na tváři Paříže; ve stoce, z níž každého rána vytékal a každou noc jako do žumpy se

80

vracel potok neřestí, žebráctví a tuláctví, neustále se rozlé-vající po ulicích hlavních měst; v obludném úlu, kam se večer vraceli se svým lupem trubci lidské společnosti; ve falešné ne-mocnici, kde cikán, páter vyklouz, zběhlý student, ničemové všech národů, Španělé, Italové, Němci, i všech náboženství, židé, křesťané, mohamedáni i modláři, pokryti předstíranými ranami, proměňovali se v noci z žebráků v lupiče; jedním slo-vem, v ohromné šatně, kde se oblékali a svlékali v oné době všichni herci té věčné komedie, kterou na pařížské dlažbě hraje krádež, prostituce a vražda.

Bylo to prostorné a nepravidelné náměstí, špatně dlážděné jako všechna pařížská náměstí v té době. Tu a tam plápolaly ohně, kolem nichž se hemžily podivné shluky postav. Lidé přicházeli, odcházeli, křičeli. Bylo slyšet pronikavý smích, dětský pláč, ženské hlasy. Ruce a hlavy tohoto davu, černé na jasném pozadí, odrážely se tu v tisícerych bizarních gestech. Na zemi, kde se mihotala záře ohňů, do níž se promítaly ve-liké nejasné stíny, bylo možno chvílemi vidět, jak přeběhl pes podobný člověku nebo člověk podobný psu. Zdálo se, že v tomto světě mizejí hranice mezi rasami a čeleděmi jako v říši diímonů. Muži, ženy, zvířata, věk i pohlaví, zdraví i nemoci, to vše jako by v tomto davu splývalo; vše tu žilo pohromadě, promíšeno, propleteno, nakupeno; každý tu bral podíl na všem. Přestože byl celý zmatený, mohl Gringoire v plápolavé a slabé záři ohňů rozeznat kolem dokola ohromného náměstí ohyzdnou obrubu starých domů, jejichž červotočivá, svraštělá a sražená průčelí, proražená vždy jedním nebo dvěma osvět-lenými vykýři, připadala mu ve tmě jako velikánské nestvůrné a zamračené hlavy stařen, které se tu seskupily do kruhu, a mhouřice oči, pozorovaly ten pekelný rej.

Byl to jakýsi nový svět, neznámý, neslýchaný, nestvůrný, přízemní, jak mraveniště se hemžící, fantastický.

Gringoire, čím dál vyděšenější, zaklesnutý mezi třemi žeb-ráky jako v trojích kleštích a ohlušený pestrým davem, jenž se vlnil a štěkal kolem něho, nešťasný Gringoire se pokoušel sebrat svou duchapřítomnost a vzpomenout si, zdali je sobota. Avšak jeho úsilí bylo marné, nit jeho paměti a jeho myšlenek

81

byla zcela přetržená; a zmítaje se v pochybách, kolísaje mezi tím, co viděl, a tím, co cítil, položil si tuto nezodpověditelnou otázku: "Jestliže existuji, existuje tohle všechno? Jestliže to vše existuje, existuji já?"

V tom okamžiku zazněl v hlučícím davu těsně vedle něho zřetelný výkřik: "Zaveďme ho ke králi! Zaveďme ho ke králi!"

"Panenko Maria!" zašeptal Gringoire, "zdejší král je jistě kozel."

"Ke králi! Ke králi!" opakovaly všechny hlasy.

Odvlekli ho. Kdekdo se na něj sápal. Ale tři žebráci si ne-dali vzít kořist a vyrvali ji ostatním. "Je náš!" vrískali.

V této rvačce vzal za své básníkův kabátec, beztak již chatrný.

Cestou přes hrůzostrašné náměstí opustila Gringoiru závrať. Po několika krocích se mu vrátil pocit skutečnosti. Počal si zvykat na místní ovzduší. V první chvíli jako by vystoupil z básníkovy hlavy nebo snad zcela prostě a prosaicky z jeho prázdného žaludku jakýsi dým, jakási pára, která se rozpro-střela mezi ním a předměty a dovolovala mu je vidět jen jako v nesouvislé mlze mučivého snu, jako v temných hlubinách snění, kdy všechny obrysy se chvějí, všechny tvary nabývají pitvorné podoby, kdy předměty se vrší v nesmírné hromady, věci se proměňují v přeludy a lidé v přízraky. Ponenáhlu ustoupila tato halucinace pohledu méně vyděšenému a méně zveličujícímu. Skutečnost prorazila konečně na povrch, bila ho do očí, vrážela mu do nohou a bořila kus po kuse všechnu tu hrůzoplnou poesii, již se cítil zprvu obklopen. Musel si na-konec povšimnout, že se nebrouzdá v řece Styxu, ale v blátě, že do něho nestrkají démoni, ale zloději, že mu nejde o duši, ale prostě o život (neboť mu chyběl onen vzácný usmiřovatel, který tak účinně prostředkuje mezi lupičem a počestným člo-věkem: měšec). Když se konečně podíval na všechno to řá-dění zblízka a s větší chladnokrevností, octl se z pekelného reje v krčmě.

Dvůr divů nebyl skutečně nic jiného než krčma, ale krčma

lupičská, stejně rudá krví jako vínem.

82

Podívaná, jež se naskytla jeho zrakům, když ho otrhaná stráž konečně dovedla k cíli jeho pouti, nemohla ho přivést opět k poesii, dokonce ani ne k poesii pekelné. Byla to víc než kdykoliv předtím všední a drsná skutečnost krčmy. Kdy-bychom nebyli v patnáctém století, řekli bychom, že Gringoire sestoupil od Michelangela ke Callotovi.

Kolem ohně, který hořel na veliké kulaté dlaždici a jehož plameny pronikaly skrze rozžhavené tyče třínožky, v tu chvíli prázdné, bylo sem tam rozestaveno bez ladu a skladu několik červotočivých stolů, aniž nejposlednější služebník geo-metrův uznal za vhodné urovnat je do řady anebo se postaral o to, aby se alespoň neprotínaly v úhlech příliš nezvyklých. Na stolech se lesklo několik korbělů přetékajících vínem a pivem; kolem těchto korbělů se skláněla spousta pijáckých tváří, zbrunátnělých ohněm a vínem. Byl tu žoviální břicháč, objímající tlustou a masitou holku. Byl tu jakýsi falešný vo-ják, "filuta", jak se říkalo v hantýrce, který si s hvízdáním snímal obvaz z padělaného zranění a uvolňoval si své zdravé a silné koleno, jež bylo od rána ovinuto tisíci obvazy. Na-proti němu zas jakýsi neduživce připravoval si již na zítřek pomocí laštovičníku a volské krve svou "malomocnou" nohu. O dva stoly dál odříkával jakýsi poutník v dokonalém pout-níčkem hávu nárek svaté Reginy, nezapomínaje při tom na jednotvárný přednes a huhňání. Na jiném místě měl mladý žebrák právě hodinu předstírané padoucnice u starého vete-rána, který ho učil umění, jak žvýkáním kousku mýdla vy-tvořit pěnu u úst. Opoдал si odstraňoval opuchlý muž umělý otok, až si čtyři nebo pět zlodějek, jež se přely u téhož stolu o večer ukradené dítě, muselo ucpat nos. Byly tu zastoupeny všechny případy, které se o dvě stě let později, "zdály králov-skému dvoru tak směšnými," jak praví Sauval, "že slou-žily králi za kratochvíli a byly úvodem ke královskému ba-letu Noc; měl čtyři díly a tančili ho na divadle v Malém Bourbonském paláci." "Nikdy," dodává očitý svědek z roku 1653, "nebyly bleskurychlé proměny Dvora divů předvedeny šťastněji. Benserade nás na ně připravil dosti galantními verši."

83

Odevšad se ozýval hlučný smích a necudná píseň. Každý se tu roztahoval, nadával a klel, neposlouchaje souseda. Kor-bely o sebe ťukaly, a jak se připíjelo, vznikaly hádky, při čemž otlučené džbánky trhaly žebrákům jejich hadry.

Veliký pes, sedící na ocase, díval se do ohně. K tomuto řá-dění se připletlo několik dětí. Ukradené dítě plakalo a křičelo. Jiné dítě, zavalitý čtyřletý chlapeček, seděl jako pěna na pří-liš vysoké lavici, nohy mu volně visely a stůl mu sahal až po bradu. Třetí dítě roztíralo s vážnou tváří po stole roztavený lůj, který stékal se svíce. A poslední děťátko, celé umazané od bláta, takřka se ztrácelo v kotlíku, který oškrabovalo břidlicí a vyluzovalo z něho zvuky, že by Stradivari omdlel.

U ohně stál sud a na sudě seděl žebrák: král a jeho trůn.

K tomuto sudu přivedli Gringoira jeho tři strážci a celá ta rozdováděná tlupa na chvíli zmlkla, až na dítě vyškrabující kotlík.

Gringoire se neodvažoval ani dýchat, ani pozvednout oči.

"Hombre, quita tu sombrero?" řekl jeden ze tří chlapů, co ho drželi, a než Gringoire pochopil, co chtěl říci, strhl mu druhý čapku. Ubohý birýtek, pravda, ale ještě dobrý do deště nebo do slunce. Gringoire povzdechl.

A tu ho král oslovil s výše svého trůnu.

"Co je to za darebáka?"

Gringoire se zachvěl. Tento hlas, ačkoliv měl hrozivý pří-zvuk, připomněl mu jiný hlas, který dnešního rána zasadil první ránu jeho mystériím, když uprostřed publika zahuhňal: "Almužnu, prosím!" Zvedl hlavu. Byl to opravdu Kulhavý Špindíra.

Kulhavý Špindíra, vyšňořený královskými odznaky, ne-měl na sobě ani o cár více nebo méně. Jeho rána na rameni už zmizela. V ruce měl bič z bílých kožených řemínků, ja-kého tehdy

používali strážníci "k stisknutí davu" a kterému se říkalo "důtky". Na hlavě měl jakousi kulatou, nahoře uza-vřenou čepici; bylo však nesnadné rozeznat, zda je to dětský čepček nebo královská koruna, tak si byly ty dvě věci po-dobné.

Aniž věděl proč, nabyl Gringoire přece poněkud naděje,

84

když poznal v králi Dvora divů svého prokletého žebráka z velké síně.

"Mistře," zakoktal, "Milosti... Veličenstvo ... Jak vás mám oslovovat?" řekl konečně, jakmile dospěl k vrcholnému bodu stupnice a nevěděl již, jak dál stoupat nebo klesat.

"Milosti, Veličenstvo nebo kamaráde, říkej mi, jak chceš. Ale pospěš si. Co můžeš říci na svou obranu?"

Na svou obranu! To se mi nelíbí, pomyslel si Gringoire a začal opět koktat: "Já jsem ten, ten, co dnes ráno ..."

"U drápů ďablových," přerušil ho Kulhavý. "Tvé jméno, ničemo, a nic víc. Poslyš! Stojíš před třemi mocnými vladaři: přede mnou, Kulhavým Špindírou, králem thunským, násled-níkem velikého coesra, před svrchovaným pánem království hantýrky; před Matyášem Hungadim Spicalim, vévodou egyptským a cikánským, támhle tím žlutým starcem s hadrem kolem hlavy; před Vilémem Rousseauem, císařem galilejským, tím břicháčem, co nás neposlouchá a mazlí se právě s děvkou. My jsme tvoji soudcové. Vstoupil jsi do království hantýrky, ačkoliv sem nepatříš, a porušil jsi výsady našeho města. Mu-síš být potrestán, ledaže bys byl ,caponc, ,franc-mitou' nebo ,rifodé\ což v hantýrce počestných lidí znamená zloděj, žeb-rák nebo tulák. Jsi něco takového? Ospravedlň se. Pověz, co jsi zač!"

"Běda," odpověděl Gringoire, "nemám tu čest. Jsem spi-sovateľ ..."

"To stačí," začal opět Špindíra, aniž ho nechal dokončit, "budeš oběšen. Docela prostá věc, počestní páni měšťané! Tak, jak zacházíte s našimi lidmi u vás, zacházíme s vašimi u nás. Zákon, který uplatňujete na tuláky, uplatňují tuláci na vás. Je-li zlý, je to vaše chyba. Je přece nutné, abychom občas viděli, jak se šklebí tvář počestného člověka v konopném obojku; je to poctivá hra. Nuže, přáteli, rozděl vesele své hadry těmto slečinkám. Dám tě pověsit pro zábavu tulákům a ty jim dáš svůj měsíc, aby se napili. Chceš-li ještě vykonat ně-jaké ty ceremonie, máme tam dole v kádi velmi dobrého P.ám-bíčka z kamene, kterého jsme ukradli v kostele svatého Petra. Máš čtyři minuty k tomu, abys mu hodil duši na hlavu."

85

Byl to strašlivý proslov.

"Dobře řečeno, na mou duši! Kulhavý Špindíra káže jako svatý Otec papež," zvolal císař galilejský a rozbil korbel, aby střepem podepřel stůl.

"Páni císařové a králové," řekl Gringoire chladnokrevně (sám nevím, jak zase nabyl odhodlanosti, že tak rozhodně mluvil), "na to jistě nepomýšlíte; jmenuji se Petr Gringoire, jsem básník, jehož mravoučnou hru dnes hráli ve velké síni Soudního paláce."

"Ach, to jsi ty, mistře!" pravil Špindíra, "byl jsem tam také, přísámboh! Vida, tak ty si myslíš, kamaráde, když jsi nás ráno nudil, že nemůžeš být večer oběšen?"

Z tohohle se budu těžko dostávat, pomyslel si Gringoire. Přesto však učinil ještě jeden pokus.

"Nevím, proč básníci nejsou počítáni mezi tuláky," pro-hlásil. "Ezop byl tulák, Homér byl žebrák, Merkur byl zloděj..."

Špindíra ho přerušil. "Zdá se mi, že nás chceš obalamutit svou hatmatilkou. Nech se oběsit, hrom do toho, a nedělej takové okolky!"

"Promiňte Vaše Veličenstvo, králi thunský," odporoval Gringoire, bráně se zuby nehty. "Stojí to za to ... Oka-mžik ... Vyslechněte mě... Neodsoudíte mě přece, dokud mě nevyslechnete ..." Jeho zkormoucený hlas byl opravdu přehlušen povykem kolem něho. Chlapeček vyškraboval kotlík s ještě větším zápalem než předtím a k dovršení všeho postavila jakási stařena na rozžhavenou třínožku pánev plnou tuku, který syčel v ohni asi tak, jako křičí tlupa dětí pronásledujících maškaru.

Nicméně se zdálo, že Kulhavý Špindíra se chvilku radí s vévodou egyptským a císařem galilejským, už zcela opilým. Pak zostra zakřičel: "Ticho tam!" A poněvadž kotlík a pá-nev na to nic nedaly a pokračovaly v duetu, seskočil se sudu, kopl do kotlíku, jenž se odkutálel na deset kroků i s děckem, kopl do pánve, z níž všechen tuk se vylil do ohně, a vystoupil opět vážně na svůj trůn, nestaraje se o přidušený pláč dítěte

86

ani o hubování stařeny, jejíž večere odplývala v krásném bí-lém plameni.

Špindíra pokynul a vévoda, císař, hodnostáři a dvořanstvo se seřadili kolem něho do podkovy, v jejímž středu stál Grin-goire, stále ještě drženy v krutém zajetí. Byl to půlkruh hadrů, cárů, cetek, vidlí, seker, vrávoravých nohou, tlustých nahých paží, špinavých, netečných a tupých tváří. Uprostřed této artušovské družiny žebráků vévodil Kulhavý Špindíra jako dóže tohoto senátu, jako král těchto pairů, jako papež tohoto kardinákkého sboru. Vévodil jim s výše svého sudu a také jakýmsi povýšeným, divokým a strašlivým výrazem, který mu sršel z očí a mírnil v jeho divošském profilu zvířecí typ tulácké rasy. Řeklo by se kančí hlava mezi svinskými rypáky.

"Poslyš," řekl Gringoirovi a hladil si mozolnou rukou ne-stvůrnou bradu. "Nevím, proč bys neměl být pověšen. Je pravda, že se ti to asi protiví; a je to zcela prosté, vy měšť'ané nejste na to zvyklí. Děláte si z toho velkou hlavu. Konec konců ti nechceme ublížit. Dáváme ti možnost, jak se z toho hned dostat. Chceš být náš?"

Možno si představit, jak působil tento návrh na Gringoire, který se už viděl na onom světě a počal ztrácet naději. Cho-pil se ho energicky.

"Ovšem že chci, hrozně rád," odpověděl.

"Souhlasíš tedy s tím," začal znovu Špindíra, "že vstou-píš do družiny malého ohnivého meče."

"Malého ohnivého meče, samozřejmě," odpověděl Gringoire.

"Prohlašuješ se za člena svobodných měšť'anů?" pokračo-val král thunský.

"Svobodných měšť'anů."

"Za poddaného království hantýrky?"

"Království hantýrky."

"Za tuláka?"

"Za tulákaí"

"V duši?"

"V duši."

"Upozornuji tě," ujišťoval ho král, "že přesto šibenici ne-ujdeš."

87

"K čertu!" řekl básník.

"Jenže," pokračoval Kulhavý klidně, "budeš pověšen poz-ději, s větší obřadností, na útraty dobrého města Paříže, na krásné kamenné šibenici a počestnými lidmi. To tě může utě-šovat."

"Jak pravíte," odpověděl Gringoire.

"Jsou tu i jiné výhody. Jako svobodný měšť'an nebudeš při-spívat ani na čištění, ani na chudé, ani na osvětlení, k čemuž jsou nuceni pařížští měšť'ané."

"Budiž tedy," prohlásil básník. "Souhlasím. Jsem tulák, příslušník království hantýrky, svobodný měšť'an, člen dru-žiny malého ohnivého meče, vše, co budete chtít; a byl jsem vším tím už předtím, pane králi thunský, protože jsem filo-sof; et omnia in philosophia, omneš in philosopho continentur, jak víte."

Král thunský sraští obočí.

"Za koho mě považuješ, příteli? Jakou hantýrkou uherských židů nám tu krákáš? Neumím hebrejsky. Lupič nemusí být židem. Já sám už nekradu, je to pod mou důstojnost, já za-bíjím. Uřezávat krky, to ano; uřezávat měšce, to ne."

Gringoire se pokusil vmísit jakousi omluvu do těchto úseč-ných slov, stále zlostněji odsekávaných. "Prosím za promi-nutí, Milosti. To není hebrejšтина, to je latina."

"Povídám ti," pokračoval rozhorleně Kulhavý, "že nejsem žid, a že tě dám pověsit, hrom aby do židů i s tím židovským žebráckém, co stojí vedle tebe; doufám, že ho jednou uvidím přibitého k pultu jako falešný pětník; nic jiného není."

Za řeči ukázal na vousatého maďarského židáčka, který předtím oslovil Gringoirea svým facitote caritatem, a neznaje jiné řeči, díval se překvapeně, jak si na něm thunský král vy-lévá zlost.

Nakonec se Jeho Veličenstvo Kulhavý Špindíra uklidnil. "Ničemo jeden!" řekl našemu básníku, "chceš se tedy stát tulákem?"

"Zajisté," odpověděl poeta.

"To nestačí jen chtít," prohlásil zamračený ŠpinMíra. "Dob-rá vůle nepřidá do polévky ani cibulku a je dobrá jen k tomu,

88

aby se člověk dostal do ráje; jenže ráj a království hantýrky jsou dvě různé věci. Chceš-li být přijat mezi hantýrníky, mu-síš dokázat, že se k něčemu hodíš, a proto musíš prošacovat panáka."

"Prošacuji vše, co vám bude libo," řekl Gringoire.

Špindíra dal znamení. Několik zlodějů odešlo a za chvíli se vrátilo. Přinesli dva dřevěné sloupky, zakončené dole pod-stavci ze dvou prkének, na které se mohly snadno postavit. K hořejším koncům obou sloupů připevnili příčný trám a to vše tvořilo docela pěknou přenosnou šibeničku; Gringoire si s uznáním povšiml, že ji postavili, než bys okem mrkl. Nic tu nechybělo, ba ani provaz, který se ladně houpal pod příčným trámem.

"Co s tím zamýšlejí?" tázal se v duchu Gringoire poněkud znepokojeně. V tu chvíli však zaslechl zvuk rolníček, který ho zbavil úzkosti. Tuláci právě pověsili za krk na provaz panáka, jakéhosi strašáka na ptáky, červeně oblečeného a tak ověše-ného rolníčkami a zvonečky, že by jimi mohli vystrojit třicet kastilských mezků. Tisíce zvonečky se nějakou chvíli chvěly, jak se houpal provaz, pak pozvolna utichaly, až se odmlčely úplně, když panák zůstal konečně nehybně viset podle zá-kona o kyvadle, jež nahradilo vodní a přesýpací hodiny.

Tu vyzval Špindíra Gringoirea, ukazuje mu na starou roz-viklanou stoličku pod panákem:

"Vystup na ni."

"U všech rohatých!" namítl Gringoire, "vždyť si zlámu vaz. Vaše stolička kulhá jako Martialovo dvojverší; jedna noha je hexametr, druhá pentametr."

"Vystup," opakoval Kulhavý Špindíra.

Gringoire vystoupil na stoličku, a když několikrát nejistě zakroužil hlavou a rukama, podařilo se mu najít těžiště.

"A nyní," pokračoval král thunský, "otoč pravou nohu ko-lem levé a postav se na špičku levé nohy."

"Milostivý pane," ozval se Gringoire, "vy si tedy rozhodně přejete, abych si zlomil některý úd?"

Kulhavý potřásl hlavou.

"Poslyš, příteli, moc mluvíš. Řeknu ti stručně, oč jde: po-stavíš se na špičku nohy, jak jsem ti povídal, a dosáhneš tak

89

panákovi až na kapsu; prošacuješ ji; najdeš tam měsíc a vyn-dáš ho; provedeš-li to všechno, aniž zaslechneme zvuk jediného zvonečku, bude dobře; staneš se tulákem. Pak už tě budeme jen týden pořádně mlátit."

"Pro Kristovy rány, to nesvedu," prohlásil Gringoire. "A rozezvučím-li zvonečky?"

"Pak budeš oběšen. Rozumíš?"

"Nerozumím tomu ani za mák," odpověděl Gringoire.

"Poslouchej ještě jednou. Prošacuješ panáka a vezmeš mu měsíc; pohne-li se při tom jediný zvoneček, budeš viset. Ro-zumíš tomu?"

"Dobře," přisvědčil Gringoire, "tomu rozumím. A co dál?"

"Podaří-li se ti vzít váček, aniž uslyšíme rolničky, budeš tulákem a budeme tě sedm dní po sobě řezat. Snad tomu teď rozumíš?"

"Tohle už, milostivý pane, nechápu. Jaká je tu pro mne vý-hoda? V jednom případě oběšen, v druhém bit?"

"A to, že budeš tulákem, není nic?" začal opět Špindíra. "Budeme tě bít v tvém zájmu, aby ses otužil proti ránám."

"Pěkně děkuji," odpověděl básník.

"Do toho, pospěšme si," řekl král a kopl nohou do sudu, který se rozezvučel jako buben.

"Prošacuj panáka, ať už to skončí! Upozorňuji tě naposled, že zaujmeš místo panáka, uslyším-li jedinou rolničku."

Tlupa hantýrníků zatleskala slovům Kulhavého Špindíry a postavila se do kruhu kolem šibenice se smíchem tak nelítost-ným, že si Gringoire uvědomil, že je jim příliš dobrou zába-vou a že se musí od nich obávat nejhoršího. A tak mu ne-zbývala žádná naděje, leda chatrná vyhlídka, že se mu po-daří ona hrozná operace, kterou mu uložili; rozhodl se, že se jí odváží, avšak nejdřív vyslal vroucí modlitbu k panákovi, kterého měl obrat a který by se dal jistě snadněji obměkčit než tuláci. Ty nesčíslné zvonečky s měděnými jazýčky mu připadaly jako otevřené tlamy zmijí, přichystané uštknout a zasyčet.

"Ach," říkal si potichu, "cožpak je možné, aby můj život závisel na nejmenším záchvěvu té nejmenší rolničky? Ach,"

90

dodal se sepjatýma rukama, "zvonečky nezvoňte! Rolničky neklinkejte! Penízky necinkejte!" Zkusil ještě jednou obměkčit Špindíru:

"A jestli zafouká vítr?" zeptal se ho.

"Budeš oběšen," odpověděl Špindíra bez rozmýšlení.

Když Gringoire viděl, že jakýkoliv odklad, průtahy nebo vytáčky jsou vyloučené, smířil se statečně s osudem; otočil pravou nohu kolem levé, postavil se na levou a napřáhl ruku... Sotva se však panáka dotkl, zavrával, neboť stál nyní jen na jedné noze a stoličce pod ním chyběla také jedna noha; chtěl se bezděčně o panáka opřít, ztratil rovnováhu a dopadl těžce na zem, zcela ohlušen tím, jak se nad jeho hla-vou rozezvučelo tisíce zvonečků. Panák se pod nárazem jeho ruky otočil nejdříve kolem své osy a pak se majestátně houpal mezi oběma sloupy.

"Proklatě!" vzkřikl, když padal, a zůstal ležet jako mrtvý, tváří k zemi.

Přesto však slyšel nad sebou strašlivé zvonění a ďábelský smích žebráků i hlas Špindíry, jak rozkazoval: "Zvedněte mi toho čtveráka a pěkně mi ho pověste."

Gringoire vstal. Panáka zatím už sundali, aby mu uvolnili místo.

Hantýrníci ho donutili, aby vystoupil na stoličku. Špindíra přistoupil k němu, dal mu na krk oprátku a poklepal mu na rameno se slovy: "Sbohem, příteli. Teď už z toho nemůžeš vyváznout, ani kdybys měl v břiše střeva papežova."

Gringoire slabě vydechl slovo "milost". Rozhlédl se kolem sebe; leč žádná naděje: všichni se smáli.

"Ochmelko z Hvězdy," řekl král thunský velikánskému tulákovi, který vystoupil z řady, "vylez na trám."

Ochmelka z Hvězdy se vyšplhal hbitě na příční trám, a když Gringoire zvedl za okamžik oči, viděl s hrůzou, jak dřepí na přičce nad jeho hlavou.

"A teď, jakmile zatleskám," začal opět Kulhavý Špindíra, "ty, Červený Andry, odkopneš stoličku, ty, Františku Kořal-ko, pověšíš se tomu ničemovi na nohy, a ty, Ochmelko z Hvěz-dy, skočíš mu na ramena; a všichni tři najednou, rozumíte?"

91

Gringoire se zachvěl hrůzou.

"Kapírujete?" otázal se Kulhavý Špindíra tři hantýrníků přichystaných vrhnout se na Gringoira. Ubohý odsouzenec prožil okamžik strašlivého očekávání, zatím co Špindíra špičkou nohy přistrkával klidně do ohně několik úlomků révo-vého dříví, které plameny dosud nezasáhly. "Kapírujete?" opakoval a rozpráhl ruce, aby zatleskal. Ještě vteřinu, a bylo po všem.

Tu se však zarazil, jako by ho náhle napadla jakási myš-lenka.

"Okamžik," řekl; "zapomněl jsem... Je u nás zvykem, že nepověsíme muže, aniž se zeptáme, jestli ho nechce některá z našich žen. Kamaráde, to je tvoje poslední útočiště. Musíš se oženit buď s tulačkou, nebo s oprátkou."

Ať jakkoliv podivným se může zdát čtenáři tento cikánský zákon, je ještě dnes obšírně uváděn v anglickém zákonodárství. Viz „Burlington's Observations".

Gringoire vydechl. Bylo to po druhé během půlhodiny, co se vracel k životu. A proto si netroufal příliš na to spoléhat.

"Holá!" zvolal Špindíra, když opět vystoupil na svůj sud, "holá, ženské, samice, je mezi vámi nějaká smilnice od čaro-dějnice až po její kočku, která by chtěla tohoto smilníka? Holá, Mikuláško Tlustá Mrcho! Eliško Couravá! Simono Po-vídavá! Marie Nohatá! Přerostlá Makrelo! Brnardo Sršatá! Michalko Upejpavá! Klaudie Ouškohryzko! Maturino Po-větrná! Holá! Isabello Chňapková! Pojd'te a podívejte se! Muž zadarmo. Která ho chcete?"

V tom žalostném stavu byl Gringoire bezpochyby málo vábný. Tulačky projevívaly nevalný zájem o tento návrh. Ne-šťastník slyšel, jak odpovídají: "Ne, ne, pověste ho, bude aspoň zábava pro všechny!"

Tři z nich však přece vystoupily z davu a přišly ho očichat. První byla zavalitá holka s hranatou tváří. Pozorně zkoumala žalostný kabátec filosofův. Kabát byl obnošený a děravější než cedník. Holka se ušklíbla. "Stará veteš!" zabručela a oslovila Gringoira: "A co plášť?"

"Ztratil jsem ho," odpověděl Gringoire. "A čapka?" "Vzali mi ji." "A střevíce?" "Nemají

92

už skoro podrážky." "A váček?" "Běda!" zakoktal Gringoire, "nemám ani vindry." "Nech se pověsit a ještě poděkuj!" od-sekla tulačka a otočila se k němu zády.

Druhá, stará, černá, vrásčitá, ohyzdná a tak šeredná, že byla poskvrnou i pro Dvůr divů, kroužila kolem Gringoira. Chvěl se téměř hrůzou, že ho bude chtít. Zena však procedila mezi zuby: "Je příliš hubený," a odešla.

Třetí byla mladá dívka dosti svěží a nepříliš ošklivá. "Za-chraňte mě," řekl jí tiše ubožák.

Podívala se na něj jednu chvíli s útrpným výrazem, pak sklopila oči, uhladila si záhyb na sukni a stála nerozhodně. Sledoval očima každý její po-hyb: byl to poslední záblesk naděje.

"Ne, nemohu," řekla ko-nečně dívka. "Vilém Dlouhá tvář by mě bil." A zmizela opět v davu.

"Kamaráde, máš smůlu," řekl Kulhavý Špindíra.

Pak se postavil na sud: "Nikdo ho nechce?" vykřikoval, napodobuje k veliké veselosti všech přízvuk soudního lictá-tora při dražbě. "Nikdo ho nechce? Po prvé, po druhé, po třetí!" Načež se obrátil k šibenici a kývl hlavou: "Přiřčen!"

Ochmelka z Hvězdy, Červený Andry a František Kořalka přistoupili ke Gringoirovi.

Vtom se ozval v řadách hantýrníků výkřik:

"Esmeralda! Esmeralda!"

Gringoire se zachvěl a obrátil se v tu stranu, odkud přichá-zel pokřik. Dav se rozestoupil a uvolnil cestu čisté a skvoucí postavě. Byla to cikánka.

"Esmeralda!" šeptl Gringoire, užaslý při všem rozčilení nad tím, jak toto kouzelné slovo rázem spojilo všechny jeho dnešní vzpomínky.

Zdálo se, že toto vzácné stvoření ovládlo svým půvabem a krásou i Dvůr divů. Hantýrníci a hantýrnyce ustupovali překotně z cesty a jejich surové tváře se rozjasnily, když na ně pohlédla.

Přistoupila k odsouzení svým lehkým krokem. Půvabná Džali šla za ní. Gringoire byl víc mrtvý než živý. Pozorovala ho chvíli mlčky.

"Chcete toho člověka oběsit?" zeptala se vážně Špindíry.

93

"Ano, sestro," odpověděl král thunský, "leda že by sis ho vzala za muže.

Našpulila půvabně dolní ret, jak to měla ve zvyku.

"Vezmu si ho," prohlásila.

V tu chvíli věřil Gringoire pevně, že vše, co od rána pro-žil, je sen a toto je jeho pokračování.

Obrat byl vskutku prudký, i když radostný.

Rozvázali oprátku a nechali básníka sestoupit s podnožky. Musel si sednout, jak byl rozrušen.

Bez jediného slova přinesl vévoda egyptský hliněný džbán. Cikánka ho podala Gringoirovi.

"Hoďte ho na zem," řekla mu. Džbán se rozbil na čtyři kusy.

"Bratře," řekl pak vévoda egyptský a položil jim ruce na čelo, "je tvou ženou; sestro, je tvým mužem. Na čtyři roky. Jděte."

vn

Svatební noc

Za malou chvíli se náš básník octl v malé světničce, skle-nuté do lomeného oblouku, pěkně uzavřené a pěkně vytopené; u stolu, kterému zřejmě nechybělo nic, leda nějaké zásoby z poličky na jídlo, zavěšené na dosah ruky; měl naději na dob-rou postel a byl sám s půvabnou mladou dívkou. Dobrodruž-ství takřka kouzelné. Počínal se vážně považovat za hrdinu z pohádky; co chvíli se pátravě rozhlédl kolem, zda-li je tu ještě ohnivý vůz s dvěma okřídlenými obludami, který jediný ho mohl tak rychle dopravit z pekla do ráje. Občas se za-rytě zadíval na díry ve svém kabátě, aby se násilím připoutal ke skutečnosti a neztratil zcela půdu pod nohama. Jeho ro-zum, vznášející se v neskutečných prostorách, visel už jen na této niti.

Zdálo se, že dívka mu nevěnuje pozornost; chodila sem a tam, odstrčila některou stoličku, hovořila s kozou a někdy na-špulila ret svým obvyklým způsobem. Nakonec si přisedla ke stolu a Gringoire si ji mohl nerušeně prohlížet.

94

Byl jsi kdysi dítětem, čtenáři, a možná, že jsi tak šťasten a jsi jím dosud. Jistě jsi nejednou (a pokud se mne týče, strá-vil jsem tím celé dny, nejlépe využitě v mém životě) za slun-ného dne na břehu prudkého potoka sledoval s keříčku na keř nějakou krásnou zelenou nebo modrou vážku, jak v nečeka-ných úhlech přerušuje let a líbá okraje všech větví. Vzpomí-náš si, s jakou láskyplnou zvědavostí ulpívala tvá myšlenka i tvůj pohled na tom malém šustícím a bzučícím víru purpu-rových a azurových křídel, v jejichž středu se vznášel nepo-střehnutelný tvar těla, neustále mizející pod rychlými pohyby? Vzdušná bytost, kterou jsi jen matně rozeznával pod chvěji-vými křídly, připadala ti jako neskutečný přelud, nepostiži-telný ani dotekem, ani pohledem. Jaký úžas se tě však zmoc-nil, když vážka konečně spočinula na špičce rákosu a ty sis mohl se zatajeným dechem prohlížet její dlouhá gázová křídla, dlouhý, emailově lesklý šat, dvě křišťálové oči; a s jakou úzkostí jsi čekal, až uvidíš, jak se tělo opět mění v stín a by-tost v přelud. Vzpomeň si na tyto dojmy a snadno si před-stavíš, co pocíťoval Gringoire při pohledu na Esmeraldu v její viditelné a hmatatelné podobě, tu Esmeraldu, kterou dosud zahlédl jen ve víru tance, zpěvu a vzruchu.

Pohřížen do stále hlubšího snění, sledoval ji mlhavým po-hledem a říkal si: "To je tedy ta Esmeralda! Božské stvo-ření! Pouliční tanečnice! Tak mnoho a tak málo! To ona za-sadila dnes ráno poslední ránu mým mystériím a dnes večer mi zachraňuje život. Můj zlý duch, můj anděl strážný! — Rozkošná žena, na mou věru! — A musí mě bláznivě milovat, když si mě takhle vzala! Ostatně, abych nezapomněl," pokračoval a najednou povstal s oním smyslem pro skutečnost, který byl základním rysem jeho povahy i filosofie, "nevím ani, jak se to stalo, ale jsem jejím manželem!"

S touto myšlenkou v hlavě i v očích přistoupil k dívce tak bojovně a zamilovaně, že ucouvla. "Co ode mne chcete?" otá-zala se.

"Vy se mě na to ještě ptáte, rozkošná Esmeraldo?" odpově-děl Gringoire s přízvukem tak vášnivým, že se tomu sám di-vil, když slyšel svůj hlas.

95

Cikánčiny veliké oči se údivem rozšířily. "Nevím, co myslíte."

"Jakže!" začal opět Gringoire, rozohňuje se víc a víc a jsa si vědom, že konec konců má co dělat jen s jednou z "počest-ných" panen Dvora divů, "nejsem tvůj, sladká přítelkyně, a nejsi ty má?"

A zcela bez okolků ji objal v pase.

Zivůtek cikánčin se mu vysmekl z rukou jako kůže úhoře. Jedním skokem byla na druhém konci světničky, sehnula se a opět se vzpřímila s malou dýkou v ruce, dříve než Grin-goire měl vůbec čas si povšimnout, odkud se ta dýka vzala; popuzená a hrdá, rty naběhlé, nozdry rozšířené, tváře čer-vené jako panenské jablíčko, z očí jí sršely blesky. Bílá ko-zička se postavila ihned před ni a nastavila Gringoirovi bojovně čelo, z něhož výhružně trčely dva hezké, pozlacené a velmi špičaté růžky. To vše se odehrálo v jediném oka-mžiku.

2 vážky se stala vosa rozhodnutá bodnout.

Náš filosof stál na místě celý zkoprnělý a klouzal tupým pohledem střídavě s dívky na kozu.

"Panenko Maria," vykřikl konečně, když se vzpamatoval z překvapení a mohl zase promluvit, "to jsou ale dvě bo-jovnice!"

Také cikánka konečně promluvila: "Jsi ty ale drzý chlapík!"

"Promiňte, slečno," řekl Gringoire s úsměvem. "Pročpak jste si mě tedy vzala za muže?"

"Měla jsem tě nechat oběsit?"

"Tak vy jste si mě vzala jen s tím úmyslem, abyste mě za-chránila od šibenice?" pokračoval básník, poněkud zklamaný ve svých milostných nadějích.

"A jaký jiný úmysl jsem měla mít?"

Gringoire se kousl do rtů. "Nu budiž," řekl, "nejsem ještě v lásce tak úspěšný, jak jsem si myslel. Ale proč se tedy roz-bíjel ten nešťastný džbán?"

Esmeraldina dýka a růžky kozičky byly stále ještě připra-veny k obraně.

96

"Dohodněme se, slečno Esmeraldo," navrhl básník. "Ne-jsem písař od soudu v Châteletu a nebudu vás prohánět za to, že přes všechna nařízení a zákazy pana královského hejtmana nosíte po Paříži dýku. Víte snad, že před týdnem byl odsou-zen Noël Lescrivain k pokutě deseti pařížských soldů za to, že nosil krátký meč. Do toho mi však nic není a přistupuji k věci. Přisahám vám na spásu své duše, že se k vám už ne-přiblížím bez vašeho dovolení a souhlasu. Ale dejte mi večeri."

V podstatě byl Gringoire jako pan Despréaux "velmi málo rozkošnický". Nebyl z toho druhu rytířů a mušketýrů, kteří dobývají dívky útokem. Ve věcech lásky právě tak jako ve všech ostatních záležitostech byl vždy spíše pro vyčkávání a smírné řešení; a dobrá večere v příjemné společnosti se mu zdála, obzvlášť proto, že měl hlad, výbornou přestávkou mezi prologem a rozuzlením milostného dobrodružství.

Cikánka neodpověděla. Jako obvykle našpulila pohrdlivě ret, vztyčila hlavu jako ptáček, pak se hlasitě zasmála a ma-ličká dýka zmizela právě tak, jako se objevila, aniž Gringoire mohl postřehnout, kam včela žihadlo ukryla.

A za chvíli byl již na stole žitný chléb, plátek slaniny, ně-kolik scvrklých jablek a džbán piva. Gringoire se pustil žá-dostivě do jídla. Kdo by byl slyšel zuřivý cinkot železné vid-ličky o majolikový talíř, byl by řekl, že veškerá jeho láska se obrátila v apetit.

Dívka seděla proti němu a mlčky ho pozorovala, zaujata zřejmě jinou myšlenkou; občas se usmála, zatím co něž-nou rukou hladila chytrou hlavu kozičky, svírajíc ji jemně koleny.

Žlutá voskovice osvětlovala tento výjev žravosti a snění.

Sotva však Gringoire utišil první kručení žaludku, pocítil jakýsi falešný stud vida, že zbylo už jen jedno jablko. "Vy nejíte, slečno Esmeraldo?"

Odpověděla zavrtěním hlavy a upřela svůj zamyšlený po-hled ke klenbě komůrky.

"Co ji tak, k čertu, zaujalo?" myslel si Gringoire a díval se tam, kam ona. "Cožpak je možné, aby její pozornost upou-

97

tal úšklebek toho kamenného trpaslíka vytesaného do svor-níku klenby? Hrom do toho! S tím přece snesu srovnání!"

Zvýšil hlas: "Slečno!"

Zdálo se, že neslyší.

Opakoval proto hlasitěji: "Slečno Esmeraldo!"

Marná námaha. Dívka byla duchem jinde a Gringoirův hlas nedokázal ho přivolat. Na štěstí se do toho vmísila koza. Začala svou velitelku zlehka tahat za rukáv.

"Co chceš, Džali?" otázala se živě cikánka, jako by se náhle probudila ze sna.

"Má hlad," prohlásil Gringoire, potěšen, že může zapříst rozhovor.

Esmeralda začla drobit chléb, který Džali pojídala půvabně z její dlaně.

Gringoire jí ostatně nepopřál času, aby se mohla opět po-hřížít do snů. Odvážil se choullostivě otázky.

"Vy mě tedy nechcete za manžela?"

Dívka se na něj upřeně podívala a řekla: "Ne."

"Za milence?" začal opět Gringoire.

S obvyklým našpulením rtů odpověděla: "Ne."

"Za přítele?" pokračoval Gringoire.

Znovu upřela na něj pohled a po chvílce uvažování pro-nesla: "Snad."

To "snad", slůvko filosofům tak drahé, Gringoiru po-vzbudilo.

"Víte, co je to přátelství?" zeptal se.

"Ano," odpověděla cikánka, "to je jako být si bratrem a sestrou; dvě duše, které se dotýkají, ale nesplynuly, dva prsty na jedné ruce."

"A láska?" pokračoval Gringoire.

"Ach, láska!" řekla dívka a hlas se jí chvěl a oko zářilo. "To je jako dvě bytosti, které jsou jedinou bytostí. Muž a žena, kteří splynuli v anděla. To je nebe."

Při těchto slovech vyzařovala z pouliční tanečnice krása, která Gringoiru podivně dojímala a zdála se mu být v do-konalé shodě s takřka orientální zaníceností jejích slov. Její růžové a cudné rty se napolo usmívaly, její čisté a nevinné

čelo se chvílemi zachmuřilo přemýšlením, jako když se zrcadlo zamží dechem; a z dlouhých černých sklopených řas se li-nulo jakési nepopsatelné světlo, které dodávalo jejímu profilu oné ideální spanilosti, kterou později objevil Raffael v mystic-kém spojení panenství, mateřství a božství.

Nicméně Gringoire pokračoval v rozhovoru.

"Jaký by to musel být člověk, aby se vám líbil?"

"Musil by být mužem."

"A co jsem já, já tedy nejsem muž?"

"Muž má na hlavě přilbu, v ruce meč a na podpatcích zlaté ostruhy."

"Dobrá," řekl Gringoire, "bez koně není muže. Milujete někoho?"

"Láskou?"

"Láskou."

Zůstala chvíli zamyšlena, pak odpověděla se zvláštním vý-razem: "Brzy to budu vědět."

"Proč ne dnes večer?" řekl něžně básník. "Proč ne mne?"

Změřila ho vážným pohledem.

"Mohu milovat jen muže, který mě dovede ochránit."

Gringoire se začervenal a pochopil. Bylo zřejmé, že dívka na-ráží na chatrnou pomoc, které se jí od něho dostalo v kritické chvíli před dvěma hodinami. Tato vzpomínka, setřená jinými příhodami toho večera, se mu vrátila. Udeřil se do čela.

"Právě mi napadá, slečno, měl jsem tím vlastně začít. Pro-miňte mi mou ztřeštěnou roztržitost. Jak jste to dokázala, že jste se vyprostila z drápů Quasimodových?"

Cikánka se při této otázce zachvěla.

"Ach, ten strašlivý hrbáč!" zvolala a zakryla si rukama obličej. A chvěla se, jako by jí byla veliká zima.

"Opravdu hrozný," souhlasil Gringoire, neztrácejí svou nit. "Ale jak jste mu mohla uniknout?"

Esmeralda se usmála, vzdychla a mlčela.

"Víte, proč vás sledoval?" zeptal se znovu Gringoire, neboť se chtěl vrátit k otázce oklikou.

"Nevím," odpověděla dívka a živě dodala: "Však vy jste šel také za mnou; proč jste mě sledoval?"

99

"Abych vám pravdu řekl," odpověděl Gringoire, "já už sám nevím."

Nastalo ticho. Gringoire řezal nožem do stolu. Dívka se usmívala a zdálo se, že se na něco dívá skrze zeď. Pojednou začala zpívat sotva zřetelným hlasem:

Quando las pintadas aves Mudadas estan, y la tierra ...

Náhle přestala a začala hladit Džali.

"Máte rozkošné zvířátko," prohodil Gringoire.

"Je to má sestra," odpověděla.

"Proč vám říkají Esmeralda?" zeptal se básník.

"Nevím."

"Jakto?"

Vytáhla ze záňadří jakýsi podlouhlý váček, zavěšený na řetízku z adrezarachových zrn, který měla pověšený kolem krku. Váček vydechoval silnou kafrovou vůni. Byl potažený zeleným hedvábím a uprostřed měl veliký zelený kámen ze skla, napodobeninu smaragdu.

"Snad je to proto," řekla.

Gringoire chtěl vzít váček do ruky. Ucouvla. "Nedotý-kejte se toho, je to amulet. Ublížil bys kouzlu, nebo by kouzlo ublížilo tobě."

Zvědavost básníkova stále rostla. "Kdo vám to dal?"

Položila si prst na ústa a ukryla amulet do záňadří. Ptal se ještě všelijak, avšak sotva mu odpovídala.

"Co znamená slovo Esmeralda?"

"Nevím," řekla.

"Z kterého je jazyka?"

"Myslím, že z cikánského."

"Zrovna jsem si to myslel," řekl Gringoire. "Vy nejste z Francie?"

"Nevím."

"Máte rodiče?"

-Začala zpívat na starý nápěv:

Ptáček je můj tatíček, ptačice má mamička. Přes vodu jedu a nikde lodička. Přes vodu jedu a nikde člunek. Ptáček je můj tatíček, ptačice má mamička.

"To je pěkné," řekl Gringoire. "Kolik vám bylo let, když jste přišla do Francie?"

"Byla jsem docela malá."

"A do Paříže?"

"Loni. Právě když jsme vstupovali Papežskou branou, vi-děla jsem odlétat pěnici; bylo to koncem srpna; řekla jsem si: Bude tuhá zima."

"Také byla," dodal Gringoire potěšen, že se rozhovor začíná rozvíjet; "celou zimu jsem si dýchal na prsty. Vy tedy máte věštecký dar?"

Upadla znovu do své úsečnosti: "Ne."

"Ten muž, kterého nazýváte vévodou egyptským, je náčelník vašeho kmene?"

"Ano."

"A on nás přece oddal," poznamenal nesměle Gringoire.

Po svém zvyku našpulila půvabně ret. "Neznám ani tvé jméno."

"Mé jméno? Přejete-li si je znát, prosím: Petr Gringoire."

"Znám krásnější jméno," podotkla.

"Vy zlá," pokračoval básník, "ale nevadí, mne nerozhneváte. Podívejte se, možná, že mě budete mít ráda, až mě lépe poznáte; a pak, vypravovala jste mi tak důvěřivě svůj příběh, že se cítím povinen říci vám též něco o sobě. Vězte tedy, že se jmenuji Petr Gringoire a že jsem synem nájemce notářství v Gonesse. Otce pověsili Burgundané, matce rozpárali břicho PikarcFané, když před dvaceti lety obléhali Paříž. A tak jsem byl v šesti letech sirotkem, jemuž byla pařížská dlažba jedním domovem. Nevím, jak jsem prožil dobu mezi šesti a šestnácti léty. Někdy mi dala ovocnářka švestku, jindy mi hodil pekař kůrku; večer jsem se nechal sebrat bířici a ti mě dali do

100

101

vězení, kde byla aspoň otep slámy. To vše mi nepřekáželo, abych rostl a hubeněl, jak vidíte. V zimě jsem se vyhříval na slunci pod branou paláce Sens a připadalo mi velice směšné, že se svatojanské ohně zapalují v době největších veder. V šestnácti letech jsem si chtěl zvolit nějaké povolání. Postupně jsem zkusil všechno. Stal jsem se vojákem, ale nebyl jsem dost stařečný. Stal jsem se mnichem, ale nebyl jsem dost pobožný — a pak, jsem špatný piják. Ze zoufalství jsem se dal do učení k tesařům, co pracují s velkou sekerou, ale nebyl jsem dost silný. Měl jsem větší náklonnost k učitelství; je sice pravda, že jsem neuměl číst, ale to není důvod. Po nějaké době jsem si uvědomil, že mi ke všemu něco chybí; a když jsem viděl, že se k ničemu nehodím, rozhodl jsem se dobrovolně, že budu básníkem a skladatelem písní. To je povolání, které se tulá-kovi vždycky hodí, a je to lepší než krást, jak mi k tomu radilo několik lupičských synků mých přátel. Na štěstí jsem se seznámil jednoho dne s důstojným panem Klaudiem Frollem, ctihodným arcijáhnem u Matky Boží. Projevil o mne zájem a jemu vděčím za to, že jsem dnes člověk opravdu vzdělaný, že znám latinu od Ciceronových "Povinností" až po "Knihu mrtvých" otců řádu celestinského a že nejsem zaostalý ani ve scholastice, ani v poetice, ani v nauce o rytmu, ba dokonce ani v hermetice, která je moudrostí všech moudrostí. To já jsem sepsal mystérie, které se dnes hrály s velkým úspěchem a za veliké účasti obyvatelstva ve velké síni Soudního paláce. Napsal jsem rovněž knihu o šesti stech stranách, pojednávající o zázračné kometě z roku 1465, jeden člověk se z ní zbláznil. Měl jsem i jiné úspěchy. Protože se vyznám tak trochu ve vojenské truhlařině, pracoval jsem na té velké tarasnici Jana Maugua, která se, jak víte, v den, kdy ji zkoušeli, roztrhla na Charentonském mostě a zabila čtyřiačtyřicet zvědavců. Vidíte tedy, že nejsem špatná partie pro manželství. Znáám všelijaké pěkné šprýmovné kousky, kterým naučím vaši kozičku, na příklad napodobit pařížského biskupa, toho prokletého farizea, jehož mlýny stříkají na chodce bláto po celé délce Mlynářského mostu. A pak, mystérie mi vynesou hodně peněz, jest-li mi je vyplatí. Jsem vám konečně k služ-

102

bám, já i můj duch i moje věda i moje literatura, jsem ocho-ten žít s vámi, slečno, jak se vám to bude líbit, cudně nebo rozkošnický, jako muž a žena, uznáte-li to za dobré, jako bratr a sestra, uznáte-li to za lepší."

Gringoire se odmlčel a čekal, jaký účinek bude mít jeho proslov na dívku. Esmeralda hleděla upřeně k zemi.

"Phoebus," řekla polohlasně. Pak se obrátila k básníkovi. "Co to znamená Phoebus?" Gringoire sice dobře nechápal, jaká může být souvislost mezi jeho proslovem a touto otázkou, nezlobil se však, neboť se mohl blýsknout svou učeností. Odpověděl sebevědomě: "To je latinské slovo, které znamená slunce."

"Slunce!" opakovala.

"Je to jméno jednoho krásného lučištníka, který byl bo-hem," dodal Gringoire.

"Bohem!" opakovala cikánka a v jejím hlase bylo něco du-mavého a vášnivého.

V té chvíli se uvolnil jeden z jejích náramků a upadl. Grin-goire se rychle sklonil, aby jej zvedl. Když zase povstal, byly dívka i koza pryč. Zaslechl jen vrznutí závořů na malých dvířkách, vedoucích bezpochyby do sousední světničky, která se zavírala zevnitř.

"Nechala mi aspoň postel?" položil si otázku náš filosof.

Obešel světničku. Jediným vhodným kusem nábytku pro spaní byla dosti dlouhá dřevěná truhla, jejíž víko bylo ještě ke všemu vyřezávané; v Gringoirovi, když se natáhl, to vy-volalo pocit, který by byl asi zakusil Mikromegas, kdyby ulehl jak široký tak dlouhý na Alpy.

"Co se dá dělat!" řekl si a uvelebil se co nejpohodlněji, "mu-sím se smířit s osudem. Je to ale divná svatební noc. Škoda. V tom sňatku s rozbitým džbánem bylo něco prostého a sta-rodávného, co se mi líbilo."

103

KNIHA TŘETÍ

Chrám Matky Boží

†

Není pochyby, že chrám matky boží v paříži je ještě dnes velkolepá a nádherná stavba. Ale třebaže si i ve stáří uchovala svou krásu, těžko se ubránit povzdechu a roz-hořčení nad tolikerým pustošením a mrzačením, jež této pa-mátné stavbě svorně připravili čas i lidé bez úcty ke Karlu Velikému, který k ní položil kámen základní, i k Filipu Augustovi, který položil kámen poslední.

Na tváři této stařícké královny našich katedrál je vedle každé vrásky také jizva. Tempus edax, homo edacior; což bych nejraději přeložil takto: Čas je slepý, člověk hloupý.

Kdybychom měli dosti času prozkoumat s čtenářem jednu po druhé všechny ty různé stopy ničení, jež jsou vryty do tohoto starobylého chrámu, podíl času by byl nejmenší; nej-horší část škod natropili lidé, především umělečtí odborníci. Říkám výslovně "umělečtí odborníci", neboť za poslední dvě století bylo mezi nimi dosti takových, kteří se honosili titu-lem architekta.

Především, abychom uvedli jen několik nejdůležitějších pří-kladů, je jistě málo krásnějších ukázek stavitelského umění než průčelí tohoto chrámu, v němž se postupně i současně rozvíjejí před našimi zraky tři mohutné portály, vyklenuté do lomených oblouků, prolamovaný a jako krajka zoubko-vaný pás osmadvaceti výklenků pro sochy králů, upro-střed pak obrovská růžice s dvěma okny po stranách, j, jako když kněze doprovází jáhen a podjáhen, pak vzos- y ná a vzdušná galerie s trojlístkovými oblouky, jež na svých štíhlých sloupcích nese těžkou plochou střechu, konečně dvě černé a masivní věže s břidlicovými stříškami; har-monické části velkolepého celku, postavené nad sebou v po-

104

době pěti obrovských poschodí, defilují před našima očima v pestré směsici, a přece podle řádu, s přčetnými ozdobami sochařskými, řezbářskými a ciselérskými, jež působivě do-plňují velebnost celku; řekli bychom mohutná kamenná sym-fonie, obrovité dílo člověka a národa, ve svém celku jednotné a rozmanité jako Iliady a romancera, jichž je rodnou sestrou; zázračný plod, vytvořený spojením všech sil jedné historické epochy, kde z každého kamene tryská mnohotvárná fantasie dělníkova, řízená geniem umělce; jedním slovem výtvar lid-ský mohutný a bohatý jako výtvar božský, od něhož jako by si byl přisvojil dvě základní vlastnosti: rozmanitost a věčnost.

A co tu říkáme o průčelí, platí o celém chrámu; a co jsme řekli o katedrále pařížské, platí o všech křesťanských kostelích středověku. Všechny jsou vystavěny v tomto umění, jež se zrodilo samo ze sebe, v umění logickém, dobře vyváženém. Podle prstu u nohy můžeš změřit obra.

Chceme-li se zbožně obdivovat velebné a mohutné katedrále, jež podle slov kronikářů nahání divákům hrůzu, "quae mole sua tenorem incutit spectantibus", vraťme se opět k průčelí chrámu Matky Boží, jak se nám jeví dnes.

Tři důležité části dnes tomuto průčelí chybějí: především schodiště o jedenácti stupních, které je vyvyšovalo nad úroveň okolní půdy; pak spodní řada soch, jež vyplňovala výklenky tří portálů, a konečně horní řada osmadvaceti nejstarších králů francouzských, od Childeberta po Filipa Augusta, jejichž sochy s císařským jablkem v ruce zdobily galerii prvního poschodí.

Schodiště zmizelo postupem času, jak se poněkud a nezadržitelně zvedala úroveň půdy Starého města; i když bylo těch jedenáct stupňů, jež ještě zvyšovaly velebnou majestátnost budovy, jeden po druhém během doby pohlceno stoupajícím přílivem pařížské dlažby, čas přece jen dal katedrále víc, než jí vzal, neboť rozestřel po jejím průčelí onu temnou patinu století, která činí stáří uměleckých památek věkem jejich krásy.

Ale kdo shodil obě řady soch? Kdo ponechal výklenky prázdné? Kdo vytesal právě doprostřed středního portálu ten

105

nový a zručný lomený oblouk? Kdo se odvážil vsadit tam vedle Biscornettových arabesk ty nevkusné a těžké dřevěné dveře, vyřezávané ve stylu Ludvíka XV.? Lidé, architekti, umělci naší doby.

A vstoupíme-li dovnitř budovy, kdo skácel tu obrovskou sochu svatého Kryštofa, přislovecnou mezi sochami právě tak, jako byla proslulá velká síň Soudního paláce mezi síněmi a jako štíhlá věžička štrasburská mezi zvonnicemi? A ten bezpočet soch, jež vyplňovaly všechny mezisloupové prostory hlavní lodi i kůru, sochy klečící, stojící, jezdecké, sochy mužů, žen, dětí, králů, biskupů a vojáků, sochy kamenné, mramorové, zlaté, stříbrné, měděné, dokonce i voskové, kdo je všechny surově vymetl? To neudělal čas.

A kdo nahradil starý gotický oltář, nádherně vyzdobený skřínkami s ostatky svatých, tím těžkým mramorovým náhrobkem s hlavami andělů a s obláčky, který vypadá jako nepodařený vzorek slohu Val-de-Grâce nebo Dómu invalidů? Který zpozdilec zasadil ten hrubý sochařský anachronismus do Hercandovy dlažby z doby Karla Velikého? Nebyl to Ludvík XIV., když splňoval přání Ludvíka XIII.?

A kdo vsadil ta chladná bílá skla na místo těch "zářivě pestrobarevných", jež uváděla v úžas naše otce, takže nevěděli, mají-li dříve pohlédnout na růžici hlavního portálu nebo na okna apsidy? A co by asi řekl kostelní zpěvák z XVI. století při pohledu na ten báječný žlutý nátěr, jímž svou katedrálu zalíčili naši vandaiští arcibiskupové? Vzpomněl by si, že touto barvou natíral kat "budovy zločinné"; připomněl by si Malý bourbonský palác, celý pomazaný žlutou barvou za zradu nejvyššího maršálka, "žlutí tak důkladnou a trvanlivou", jak říká Sauval, "že ani za sto let nevybledla". Po-myslel by si, že svaté místo se stalo místem nečestným, a uprchl by.

A vystoupíme-li na katedrálu, nevšímajíc si tisíců různých druhů, co se stalo s tou rozkošnou věžičkou, jež vyrůstala přímo z průsečíku křížové klenby a nesla se k nebesům, přecínajíc obě věže, štíhlá jako střelka, se svým jasně znějícím zvonek a s prolamovaným obrysem proti nebi, prá-

106

vě tak křehká a vznošená jako sousední věžička Svaté kaple, rovněž zničená? Jeden architekt dobrého jména ji v roce 1787 uřízl a domníval se, že stačí přikrýt ránu tou širokou olověnou náplastí, která se podobá pokličce na hrnec. A tak se zacházelo s nádherným

uměním středověku téměř ve všech zemích, zvláště ve Francii. Na jeho troskách můžeme rozeznat tři druhy poškození, jež se do něj zaryly nestejně hluboko: především rány způsobené časem, který nepozorovaně tu a tam vyhlodal a pokryl sněží celý jeho povrch, pak politické a náboženské převraty, jež se ve své zlostné zaslepenosti na ně vrhly s obzvláštní zuřivostí, roztrhaly jeho přebohaté roucho sochařských a tepaných ozdob, vyrazily jeho růžice, rozlámaly jeho obroučky z arabesek a figurek, vyrvaly jeho sochy, jednou proto, že měly mitru, po druhé proto, že měly korunu; konečně stavitelské směry, čím dál grotesknější a hloupější, jež od nespoutaných a velkolepých schválností renesančních vedly až k nutnému úpadku architektury. Módy napáchaly více zla než revoluce. Taly do živého, zaútočily na samu kostru umění; krájely, řezaly, ničily, zabily budovu v jejím tvaru i v jejím symbolu, v její logice i v její kráse. A pak, ony též znovu stavěly: takovou domýšlivost neměl alespoň ani čas, ani revoluce. Ve jménu dobrého vkusu nalepily drže na rány gotické architektury své ubohé a pomíjivé titěrnosti, své mramorové stuhy, své kovové tretky: hotové malomocenství oválů, závitů, obrub, draperií, girland, třásní, kamenných plamenů, bronzových mraků, tlustých amorků a baculatých andílků, jež počíná rozežírat tvář umění na oratoři Kateřiny Medicejské a jež je po dvou stech letech doráží, ztýrané a pokroucené, v salonku paní Dubarry.

Shrneme-li tedy hlavní body, které jsme uvedli, znetvořuje dnes gotickou architekturu trojí pustošení. Vrásky a brada-vice na povrchu; to je dílo času. Násilné činy, surovosti, po-hmožděnin a zlomenin; to je dílo revolucí od Luthera až po Mirabeaua. Mrzačení, amputace, vykloubení údů, restau-race; to je práce řeckých, římských a barbarských profesorů, žáků Vitruviových a Vignolových. Toto velkolepé umění, které vytvořili Vandalové, zabily akademie. K ničitelskému

107

dílu století a revolucí, jež pustoší alespoň velkoryse a bez za-ujatosti, připojila se hejna vyškolených architektů, na slovo vzatých, přísežných a vyhlášených odborníků, kteří zneuctívali umění s rozvahou a ve jménu svého špatného vkusu, nahrazující pro větší slávu Parthenonu gotické krajkové salátovými listy ve stylu Ludvíka XV. Tak kope osel umírajícího lva. Tak se vrhají housenky na starý rozkošatělý dub, aby ho nakonec ohlodaly, okousaly, ohryzaly.

Kde jsou ty časy, kdy Robert Cenalis, porovnávaje chrám Matky Boží v Paříži s oním pověstným, starými pohany tak vychvalovaným chrámem Dianiným v Efezu, který učinil ne-smrtelným Herostrata, shledal, že gallská katedrála je "zna-menitější délkou, šířkou, výškou i uspořádáním".*

Ostatně chrám- Matky Boží v Paříži není rozhodně tím, čemu říkáme dokonalá, vymezená a utříděná stavba. Není to již kostel románský a není to ještě kostel gotický. Tato stav-ba není typem. Chrám Matky Boží nemá jako na příklad opatství v Tournus ono mohutné a masivní rozpětí, kulatou a širokou klenbu, chladné holé stěny, onu majestátní jedno-duchost staveb, jež jsou založeny na plném oblouku. Není také jako katedrála bourgeská velkolepým, lehkým, mnoho-tvárným, bohatě zdobeným květem lomeného oblouku. Ne-můžeme jej zařadit do té starobylé rodiny chrámů temných, tajemných, nízkých a plným obloukem jakoby k zemi přitla-čených, kromě stropů téměř egyptských, plných hieroglyfů, kněžské posvátnosti a symbolů, v jejichž ornamentální výzdobě převládají kosočtverce a klikaté čáry nad květy, květy nad zví-řaty, zvířata nad lidskými postavami; jsou spíše dílem kněze než architekta; je to první proměna umění, jež nese pečeť theokratické a vojenské discipliny a jež se počíná ve východní říši římské a končí u Viléma Dobyvatele. Není možno vřadit naši katedrálu ani do oné druhé rodiny kostelů, vysokých, vzdušných, bohatých na pestrobarevná okna a řezbářské ozdo-by; kostelů, jež mají ostré tvary a odvážné vypětí, jež poli-ticky symbolisují města a obce; jež jsou z rodu uměleckých

108

děl svobodných, rozmarných, nespoutaných; tato druhá pro-měna stavitelského umění již není hieroglyfická, ztrnulá a ve-lebná, nýbrž umělecká, pokroková a lidová; začíná návra-tem z křížáckých výprav a končí u Ludvíka XI. Chrám Matky Boží v Paříži není ani čistě románský jako první kos-tely, ani čistě arabský, jako ty druhé.

Je to stavba přechodu. Saský stavitel dokončoval právě první pilíře hlavní lodi, když se lomený oblouk, přicházející z křížáckých výprav, vítězoslavně usadil na širokých román-ských hlavicích, jež měly původně nést plné oblouky. Lo-mený oblouk, od té doby vševládny, dokončil stavbu chrámu. Ale poněvadž byl na počátku své dráhy ještě nezkušený a bázlivý, rozbíhá se do šířky, zaráží se a neodvažuje se ještě vzlétnout do štíhlých věžiček a hrotů, jako to udělá později na tolika překrásných katedrálách. Řekl bys, že jsou na něm patrný stopy sousedství těžkých románských pilířů.

Ostatně tyto stavby, představující přechod ze slohu román-ského do gotického, mají pro studium stejnou cenu jako čisté typy. Jsou výrazem určitého odstínu v umění, který by byl bez nich ztracen. Představují lomený oblouk, naroubovaný na plném oblouku románském.

Chrám Matky Boží v Paříži je obzvlášť zajímavou ukáz-kou této různorodosti. Každá stěna, každý kámen tohoto pa-mátného monumentu není jen stránkou z historie země, ale zároveň stránkou z dějin vědy a umění. Uvedu několik nej-výraznějších příkladů: zatím co ona malá červená dvířka do-sahují v provedení těch nejkřehčích jemností gotiky 15. sto-letí, pilíře hlavní lodi spadají svým objemem a mohutností zpět až k opatství svatého Heřmana Na palouku z doby ka-rolinské. Řekl bys, že mezi těmi dvířky a sloupy je šest sto-letí. Dokonce i hermetikové objevili v symbolech velkého portálu uspokojující zkratku své tajemné vědy, jejímž tak dokonalým výtvarným hieroglyfem je kostel svatého Jakuba U jatek. A tak tu máme pohromadě opatství románské, kostel mudrců, umění gotické i umění saské, těžký okrouhlý pilíř připomínající Řehoře VII, tajemný symbolismus hermetika Mikuláše Flamela, který byl jakousi předmluvou k Lutherovi,

109

papežskou jednotu i papežské schisma, kostel svatého Heř-mana Na palouku i kostel svatého Jakuba U jatek, to vše je spojeno, smíšeno, prolno v chrámu Matky Boží. Tento ústřední a základní kostel je mezi starými pařížskými kostely jakousi bájeslovnou obludou: hlavu má z jednoho, údy z dru-hého, trup z třetího, od každého něco.

Opakujeme, že tyto různorodé stavitelské útvary mají mno-ho zajímavosti pro umělce, starožitníka i historika. Cítíme z nich, do jaké míry je architektura prvotním uměním, doka-zují právě tak jako zříceniny staveb kyklopských, egyptské pyramidy a obrovité indické pagody, že největší výtvo-ry sta-vitelské jsou mnohem více díla společenská než díla jedinců; jsou spíše plodem práce celých národů než výtryskem genia jednotlivců; jsou pokladem, který po sobě zanechává národ; nánosy vytvořené staletími; ssedliny z výparů, jež postupně unikají z lidské společnosti; jedním slovem, zvláštní druh geo-logických útvarů. Každý příliv doby nanese svou naplave-ninu, každé pokolení uloží na historickou památku svou vrstvu, každý jedinec přidá svůj kámen. Tak pracují bobři, tak pracují včely, tak pracují lidé. Velkolepý symbol stavi-telského umění, Babylonská věž, je úl.

Velké stavby právě tak jako veliká pohoří jsou dílem věků. Často se umění změní, dříve než jsou dokončeny, "pendent opera interrupta". Ale ony klidně pokračují dál v duchu umění změněného. Nové umění se zmocní historické stavby tam, kde ji právě najde, zakoření se do ní, přizpůsobí si ji, rozvíjí ji podle své fantasie, a pokud může, dokončí ji. Vše se odehraje beze zmatků, bez násilí, bez odporu, podle přiro-zeného a tichého zákona. Je to roub, který se ujal, míza, jež se znovu rozproudila, nový výhonek, který vzešel. Bylo by tu zajisté dosti látky na mnoho tlustých knih, ba často se v tom několikerém spájení různých uměleckých slohů, jak po sobě následují v různých výškách téže historické stavby, ob-rážejí úplné dějiny lidstva. Člověk, umělec, jedinec se ztrá-cejí v těchto obrovských anonymních stavbách. Lidský duch je v nich zhuštěn a shrnut. Čas je architektem, lid je zedníkem.

Podíváme-li se nyní jen na křesťanskou architekturu evrop-
110

skou, která je mladší sestrou velkolepého stavitelství východ-ního, vidíme, že je to ohromný útvar, rozdělený na tři ostře se lišící a nad sebou ležící pásma: pásmo románské*, pásmo gotické a pásmo renesanční, které bychom spíše nazvali pás-mem řecko-římským. Vrstva románská, nejstarší a nejhlubší, je charakterisována plným obloukem; ten se opět vrací, nesen tentokrát řeckým sloupem, ve svrchní, novodobé vrstvě rene-sanční. Mezi oběma je lomený oblouk. Stavby náležející vý-lučně některé z těchto tří vrstev jsou dokonale jednolité, jed-noznačné a úplné. Je to na příklad opatství v Jumieges, ka-tedrála remešská, katedrála svatého Kříže v Orleansu. Avšak ona tři pásma na okrajích splývají a prolínají se jako barvy ve slunečním vidmu. Tak vznikají stavby složité, budovy před-stavující odstíny a přechody. Některá má základ románský, střed gotický, vrcholek řecko-římský. Je to způsobeno tím, že se stavěla šest set let. Taková různorodost je však vzácná. •Vzorem takové stavby je hradní věž v Etampes. Častější jsou historické stavby slučující dva útvary. Je to chrám Matky Boží v Paříži, stavba gotická, která svými prvními pilíři za-sahuje do onoho pásma románského, jímž je cele proniknut portál kostela svatého Diviše a hlavní loď kostela svatého Heřmana Na palouku. Podobně u rozkošné pologotické kapi-tulní síně opatství bochervilleského sahá románská vrstva až do poloviny. Katedrála rouenská by byla zcela gotická, kdyby špičkou své střední věže nepřesahovala do pásma renesanč-ního**.

Ostatně všechny ty odstíny, všechny ty rozdíly se projevují jen na povrchu staveb. To umění jenom vyměnilo kůži.

* Je to ono pásmo, které se podle místa, podnebí a druhů staveb nazývá též lombardským, saským nebo byzantským. Jsou to čtyři sesterské a sou-běžné stavitelské směry, z nichž každý má svůj osobitý ráz, ale jež všechny vycházejí z téhož principu — plného oblouku. *Facies non omnibus una, Non diversa tamen, qualem, etc.* (Po^n. autorova.)

** Právě tato část věže, vytvořená ze dřeva, byla zničena bleskem roku 1823.

(Pozn. autorova.)

111

Samotná povaha křesťanského chrámu zůstává nedotčena. Je tu stále tatáž vnitřní kostra, totéž logické rozčlenění jednotli-vých částí. Ať je vnějšek katedrály jakkoli vyřezávaný a pro-lamovaný, najdeme pod ním vždy, alespoň v zárodku nebo v základním tvaru, římskou basiliku. Věčně znovu rozvíjí svůj půdorys podle téhož zákona. Jsou to stále dvě lodi, jež se protínají křížem a jejichž hořejší výběžek, zaokrouhlený v apsidu, tvoří kůr; jsou tu vždy postranní, nízce klenuté lodi pro procesí uvnitř kostela a pro kaple, jakési pobočné chodby, které jsou spojeny s hlavní lodí řadami sloupů. Na tomto zá-kladě se pak počet kaplí, portálů, věží a zvoniček obměňuje do nekonečna podle fantasie doby, národa, umění. Takmile je jed-nou o bohoslužbu postaráno a je zajištěna, architektura dělá, co se jí zlíbí. Sochy, malovaná okna, růžice, arabesky, pro-lamování, hlavice, basreliefy a všechny tyto výtvo-ry fantasie kombinuje podle pravidla, které jí právě vyhovuje. Tím vzni-ká ona přímo zázračná vnější rozmanitost budov, v jejichž základech je tolik řádu a jednoty. Kmen stromu zůstává ne-změněn, vegetace je rozmanitá.

II

Paříž s ptačí perspektivy

Pokusili jsme se právě představit čtenáři ten podivuhodný chrám Matky Boží v Paříži v jeho původní podobě. Nastí-nili jsme stručně většinu jeho krás z patnáctého století, které mu dnes chybějí; ale to hlavní jsme opomněli: pohled na Paříž

/y ? i vv /

s výše jeho vezi.

Vskutku, když se člověk po delším tápání v temném toči-tém schodišti, které svisle proniká tlustým zdivem věží, octl znenadání na jedné z plochých střech, zalitých denním svět-lem a

vzduchem, rozvinul-se před jeho očima do všech stran nádherný obraz; podívaná "sui generis", jakou si mohou snadno představit jen ti čtenáři, kteří měli štěstí a viděli jedno z oněch několika dokonalých, jednolitých, neporušených a do-

112

sud zachovaných gotických měst, jako je Norimberk v Bavor-sku a Vittoria ve Španělsku; nebo třeba jen malé ukázky, pokud jsou dobře zachované, jako Vitřé v Bretani nebo Nordhausen v Prusku.

Paříž před třemi sty padesáti lety, Paříž patnáctého sto-letí byla již obrovským městem. My Pařížané se obvykle mýlíme v představě, o kolik se od té doby zvětšila. Paříž vzrostla od doby Ludvíka XI. jen o málo víc než o třetinu. A ztratila beze sporu více na kráse, než získala na velikosti.

Paříž se zrodila, jak známo, na tom pradávnm ostrově Starého města, který má tvar kolébky. Břeh tohoto ostrova byl její první hradbou, Seine jejím prvním příkopem. Paříž sídlila po několik století pouze na ostrově. Měla dva mosty, jeden na severu, druhý na jihu, a dvě předmostí, jež byla zá-roveň jejími branami a pevnostmi: Velký Châtelet na pravém břehu a Malý Châtelet na levém břehu. Později, za vlády prvních králů, kdy už jí bylo na ostrově příliš těsno a ne-mohla se ani otočit, překročila řeku. Tehdy se počal zahlo-dávat do krajiny po obou stranách Seiny, za Velkým i Malým Châteletem, první řetěz zdí a věží. Ještě v minulém století se zachovalo několik zbytků z tohoto prvního opevnění. Dnes zbývá už jen vzpomínka a některé tradiční názvy, jako brána Baudetská nebo Baudoyerská, Porta Bagauda. Ponenáhlu však záplava domů, jež neustále vyráží ven ze středu města, pře-lévá se přes tuto hradbu, nahlodává ji, ničí a smazává. Filip August postaví městu novou hráz. Uvězní Paříž kolem dokola řetězem mohutných, vysokých a pevných věží. Víc než sto let se domy v této nádržce tísní, kupí a rostou do výšky jako voda ve vodojemu. Prohlubují se, vrší poschodí na poschodí, stoupají jeden na druhý, přímo tryskají do výše jako každá potlačená míza a zrovna jako o závod se každý snaží převýšit sousedy o hlavu, aby měl trochu vzduchu. Ulice se čím dál víc prohlubuje a zužuje; každé volné prostranství se zaplňuje a mizí. Konečně domy přeskočí hradbu Filipa Augusta a roz-běhnou se vesele do kraje, bez ladu a skladu, křížem krážem, jako když vyklouznou z ohlávký. Tam se uvelebí, založí si v polích zahrady, pohodlně se zařídí. Od roku 1367 šíří se

113

město tak překotně do předměstí, že potřebuje novou hradbu, zvláště na pravém břehu: postavil ji Karel V. Ale město jako Paříž roste neustále. Jen taková města stávají se městy hlav-ními. Jsou to nálevky, kam se stékají všechny zeměpisné, poli-tické, filosofické a kulturní proudy země, všechny přirozené sklony národa; jsou to jakési studně civilisace a zároveň ka-nály, kde se kapka po kapce pročišťuje a kde se shromažďuje od věků do věků obchod, průmysl, vzdělanost, populace, vše-chna míza, všečen život, celá duše národa. Hradbu Karla V. potká tentýž osud jako hradbu Filipa Augusta. Koncem pat-náctého století je již překročena, překonána a předměstí běží dál. V šestnáctém století jako by přímo před očima ustupo-vala a ztrácela se stále víc ve Starém městě, tak nesmírně mo-hutní už Nové město vně hradby. A tak počínajíc patnáctým stoletím (zde uděláme malou zastávku) strávila již Paříž tři soustředné kruhy hradeb, jejichž zárodkem byly za časů Juliá-na Apostaty Velký a Malý Châtelet. Mohutné město rozlá-malo tak postupně čtyřnásobný krunýř hradeb, jako dorostlé dítě trhá loňské šaty. Za Ludvíka XI. bylo ještě vidět v tom moři domů několik zřícených věží starých hradeb, jež z něho vystupovaly jako vrcholky pahorků při povodni, jako sou-ostroví staré Paříže v záplavě Paříže nové.

Od té doby se Paříž opět změnila, na neštěstí pro nás; ale překročila už jen jednu hradbu, hradbu Ludvíka XV., tu ubo-hou zeď z bláta a hlíny, hodnou krále, který ji postavil, i bá-sníka, který o ní napsal:

Zed, jež Paříž obkličuje, Paříž zároveň skličuje.

Ještě v patnáctém století byla Paříž rozdělena na tři úplně odlišná a oddělená města, z nichž každé mělo svůj ráz, zvláštnosti, mravy, zvyky, privilegia, historii: bylo to Staré město, Universitní čtvrť a Nové město. Staré město, zabírající ostrov, bylo nejstarší a nejmenší a bylo rodným městem druhých dvou, sevřeno mezi nimi, nechť nám čtenář promine toto srovnání, jako sevrklá stařenka mezi dvěma dospělými krásnými dcerami. Universitní čtvrť se rozkládala na levém břehu Seiny od věže Tournelle až k věži Nesleské, kteréžto body odpočívají v dnešní Paříži Vinnému trhu a Mincovně. Její hradby

114

vymezovaly přibližně onu část krajiny, kde si Julián postavil kdysi lázně. Zahrnovaly též vrch svatě Jenovefy. Kulminacním bodem této křivky hradební zdi, asi v těch místech, kde dnes stojí Pantheon, byla Papežská brána. Nové město, největší ze tří částí Paříže, zabíralo pravý břeh. Jeho nábreží, na několika místech přervané nebo přerušené, táhlo se podél Seiny od věže Billy až k věži Bois, to jest od místa, kde stojí dnes obilní skladiště, až k místu, kde jsou dnes Tuilerie. Tyto čtyři body, kde Seina přetínala opevnění hlavního města, totiž Tournelle a věž Nesle nalevo, věž Billy a věž Bois napravo, nazývaly se výstižně "čtyři věže města Paříže". Nové město zabíhalo ještě hlouběji do kraje než Universitní čtvrť. Vrchol hradební zdi Nového města (to jest hradby Karla V.) byl u bran svatého Diviše a svatého Martina, které tam stojí do-dnes.

Jak jsme již řekli, byla každá z těch tří velkých částí Paříže městem, ale městem příliš vyhraněným, aby mohlo být samo-statné, městem, jež se nemohlo obejít bez druhých dvou. Však také každé město mělo naprosto odlišný vzhled. Staré město oplývalo kostely, Nové město paláci, Universitní čtvrť školními budovami. Pomineme-li zde podružné zvláštnosti staré Paříže i rozmary uličního práva a přihlídneme-li pouze k podstatným a povšechným předpisům z té zmatenice obecních pravomocí, můžeme všeobecně říci, že Staré město patřilo bis-kupovi, pravý břeh starostovi kupeckého cechu, levý břeh rek-torovi. A nad tím vším pařížský hejtman, úředník královský, nikoli městský. Staré město mělo chrám Matky Boží, Nové město Louvre a radnici, Universitní čtvrť Sorbonnu. Nové město mělo tržnici, Staré město nemocnici, Universitní čtvrť "Studentský palouk". Přechin, který studenti spáchali na levém břehu na svém palouku, byl souzen v Soudním paláci na ostrově a trestán na pravém břehu na Montfauconu; pakliže nezakročil rektor, když se mu zdálo, že Universita je silná a král slabý; byla to jedna z výsad studentů, že směli být věšeni ve své čtvrti.

(Mimochodem řečeno, většina těchto výsad, a byly i lepší než tato, byla králům vyrývána vzpourami a odboji. Tak to

115

chodí od nepameti: král se vzdá jen toho, co mu národ vyrve. Jedna stará listina to prostince vyjadřuje, mluvíc o věrnosti: Civibus fidelitas in reges, quae tamen aliquoties sediúonibus interrupta, muka peperit privilegia.)

V patnáctém století omývala Seina v obvodu Paříže pět ostrovů: ostrov Louviers, kde byly tehdy stromy a kde dnes je už jen dříví; ostrov Kravín a ostrov Matky Boží, oba dva pusté, až na jedno zchátralé stavení, oba dva biskupovo léno; v sedmnáctém století udělali z těchto dvou ostrovů jeden a zastavili jej; dnes mu říkáme ostrov svatého Ludvíka; konečně ostrov Starého města a na jeho špičce ostrůvek převozníka krav, který později zmizel pod náspem Nového mostu. Staré město mělo tehdy pět mostů; tři na pravé straně, most Matky Boží, kamenný most Směnárenský a dřevěný most Mlynářský; dva na levé straně, totiž Malý most, který byl kamenný, a dřevěný most svatého Michala; na všech stály domy. Uni-versitní čtvrť měla šest bran, postavených za Filipa Augusta; vyjdeme-li od Tournelle, byla to brána svatého Viktora, brána Bordelle, Papežská brána, brána svatého Jakuba, brána svatého Michala a brána svatého Heřmana. Nové město mělo šest bran, postavených za Karla V.: počítáme-li od věže Billy, byla to brána svatého Antonína, brána Temple, brána svatého Martina, brána svatého Diviše, brána Montmartreská, brána svatého Honoráta. Všechny tyto brány byly silné,

ale také krásné, což síle neubírá. Voda v širokém a hlubokém příkopu, bystře proudící za zimních přivalů z řeky Seiny, omývala paty hradeb kol dokola Paříže. Na noc se brány zavíraly, řeka byla zatarasena na obou stranách města těžkými železnými řetězy a Paříž klidně spala.

S ptačí perspektivy skýtala divákovu oku každá z těchto tří částí města, Staré město, Universitní čtvrť i Nové město, nerozpletné klubko bizarně zamotaných ulic. Nicméně ro-zeznal člověk hned na první pohled, že tyto tři části města tvoří jedno tělo. Rázem mu padly do oka dvě dlouhé rovno-běžné ulice, jež protínaly bez přerušení nebo vybočení skoro v rovné čáře všechna tři města najednou od začátku až do konce, od jihu na sever, kolmo k Seině, spojovaly je, slučovaly

116

a bez přestání rozlévaly, vlévaly a přelévaly obyvatelstvo jednoho města do obvodu města druhého, tvořice takto ze tří měst město jediné. První z těchto dvou ulic šla od brány svatého Jakuba k bráně svatého Martina; v Universitní čtvrti se na-zývala ulicí svatého Jakuba, na Starém městě ulicí Židov-skou, na Novém městě ulicí svatého Martina; přecházela dva-krát řeku, jednou jako Malý most, po druhé jako most Matky Boží. Druhá ulice, jež se jmenovala na levém břehu ulice Harfová, na Starém městě ulice Bednářská a na pravém břehu ulice svatého Diviše, tvořila na jednom rameni Seiny most svatého Michala, na druhém rameni Směnárenský most a šla od brány svatého Michala v Universitní čtvrti k bráně svatého Diviše na Novém městě. Pod tolika rozličnými jmény to byly však stále jen dvě ulice, ale dvě ulice mateřské, dvě ulice základní, dvě tepny Paříže. Všechny ostatní cévy tohoto troj-města buď z nich vycházely, nebo do nich ústily.

Nezávisle na těchto dvou hlavních ulicích příčných, proti-najících Paříž napříč po celé její šířce a společných celému hlavnímu městu, měly Nové město i Universitní čtvrť svou vlastní velkou ulici, která se táhla směrem podélným, rovno-běžně se Seinou, a na své cestě přetínala v pravém úhlu ony dvě tepny. Tak se šlo na Novém městě přímou čarou od brány svatého Antonína k bráně svatého Honoráta; v Universitním městě od brány svatého Viktora k bráně svatého Heřmana. Tyto dvě veliké cesty, křižující se s dvěma prvními, tvořily osnovu, na níž spočívala složitá síť pařížských ulic s hustými uzly na všech stranách. V nesrozumitelné kresbě této sítě bylo možno pozorným okem rozeznat ještě dva roz-třepené snopy, jeden v Universitní čtvrti, druhý na Novém městě; dva svazky velikých ulic rozbíhajících se od mostů k bránám.

Něco z tohoto geometrického půdorysu se ještě dodnes za-chovalo.

A jak nyní vypadal pohled na tento celek s výše věží chrámu Matky Boží roku 1482?

Pokusíme se to vylíčit.

Divák, který vystoupil všecek udýchán na tento vrchol, byl z počátku oslněn pohledem na střechy, komíny, ulice, mosty,

117

náměstí, věže, zvonice. Všechno upoutávalo zrak najednou, tesaný štít, špičatá střecha, vížka zavěšená na nárožích, kamenná pyramida z jedenáctého století, břidlicový obelisk ze století patnáctého, okrouhlá a holá věž hradní, čtyřhranná a zdobená věž kostelní, věci veliké, malé, těžké, vzdušné. Zrak se dlouho topil v tomto bezedném bludišti, kde všechno mělo svou originalitu, příčinu, ducha i krásu, všechno vycházelo z umění, od nejmenšího domku s malovaným a vyřezávaným průčelím, s vnějším ozdobným trámovím, nízce klenutými dveřmi i s přečnávajícími poschodími až po královský Louvre, jenž měl tehdy kolonádu věží. Ale když si oko počínalo zvykat na ten shluk budov, rozeznávalo tyto hlavní skupiny:

Nejdříve Staré město — Čité. Sauval, v jehož nezáživném slohu se někdy najde šťastný obrat, říká: "Ostrov Cite je po-doben veliké lodi, jež zapadla do bahna a uvízla uprostřed Seiny."

Vyložili jsme již, že v patnáctém století byla tato loď připoutána k oběma břehům řeky pěti mosty. Tohoto tvaru lodi povšimli si již heraldikové, neboť odtud a nikoli od nor-manského

obležení pochází podle Favyna a Pasquiera lod', jež zdobí starý erb města Paříže. Pro toho, kdo ho dovede roz-luštit, je erb algebrou, mluví. Celé dějiny druhé poloviny stře-dověku jsou napsány v erbu, jako jsou dějiny první poloviny zapsány v symbolismu románských chrámů. Je to obrázkové písmo feudální šlechty, jež následovalo po symbolickém pís-mu vlády kněží. Staré město zaujalo tedy zraky diváka nejdříve svou zádí na východě a svou přídílí na západě. Když se člověk díval k přídílí, měl před sebou nesčíslné stádo starých střech, na nichž se široce zaokrouhlovala zadní část olověným plechem po-kryté střechy Svaté kaple, jež se podobala hřbetu slona nesoucího svou vížku. Jenže zde byla tou věží nejodvážnější, nejjemněji propracovaná, nejbohatěji vyřezávaná, nejvzduš-něji prolamovaná vížka, jejímž krajkovým kuzelem kdy prosvítalo nebe. Tři ulice vbíhaly zcela blízko chrámu Matky Boží do prostranství před kostelem, krásného to náměstí se starými domy. K jižní straně tohoto náměstí se sklánělo svaž-tělé a zamračené průčelí nemocnice a její jakoby neštovicemi

118

a bradavicemi pokrytá střecha. A dále napravo i nalevo, na východě i na západě se tyčily v těsném obvodu Starého města věže jeho jednadvaceti kostelů všech věků, všech tvarů i veli-kostí, od nízké a červotočem prožrané románské zvonice kos-tela svatého Diviše Na prahu (carcer Glaucini) až k jemným jehlovitým věžím svatého Petra Na dobytčím trhu a svatého Ondřeje. Za chrámem Matky Boží se rozkládal na severu klášter s gotickými galeriemi, na jihu polorománský palác bis-kupův, na východě opuštěná špice Ostrohu. V kupě domů ro-zeznávalo oko ještě podle vysokých kamenných prolamova-ných štítů, jež tehdy zdobily až po střechu nejvyšší okna paláců, dům, který město darovalo za vlády Karla VI. Juve-nalovi des Ursins; poněkud dále na tržišti Palus boudy natřené smolou; ještě dále novou apsidu chrámu svatého Heřmana Starce, prodlouženou roku 1458 koncem ulice Fazolové; a pak tu a tam přeplněnou křižovatku, pranýř postavený na rohu které-si ulice, krásný kus dlažby Filipa Augusta, nádherného dláždění s vyznačenou jízdni drahou uprostřed, tak špatně nahrazeného v šestnáctém století bídým šterkováním, které-mu se říkalo "dlažba ligy"; opuštěné nádvoří s jednou z těch průhledných vížek na schodišti, jaké se stavěly v patnáctém století a jakou člověk ještě dnes uvidí v ulici Bourdonnais. Ko-nečně napravo od Svaté kaple, směrem k západu, seděla na břehu řeky skupina věží Soudního paláce. Vysoké stromy krá-lovských zahrad, pokrývající západní výběžek ostrova Cite, zakrývaly ostrůvek převozníka krav. Řeku po obou stranách ostrova bylo vidět s věže chrámu Matky Boží jen nepatrně; Seina mizela pod mosty, mosty pod domy.

Když pak zrak klouzal po těchto mostech, na nichž střechy domů vůči-hledě zelenaly a předčasně plesnivěly vodními pa-rami, a obrátil se nalevo směrem k Universitní čtvrti, upoutal jeho pozornost nejdříve rozlehlý a nízký shluk věží Malého Châteletu, jehož otevřené nádvoří pohlcovalo konec Malého mostu; a sledoval-li potom nábřeží od východu k západu, od Tournelle až k věži Nesleské, spatřil dlouhou řadu domů s vy-řezávaným trámovím, s barevnými tabulkami v oknech, jež se každým poschodím více vychylovaly do ulice, nekonečnou

119

klikatinu štítů měšťanských domů, přeřatou často ústím ně-jaké ulice a někdy také průčelím nebo rohem nějakého ka-menného paláce, který se v tom shluku úzkých a stísněných domů pohodlně roztahoval se svými dvory a zahradami, se svými křídly i hlavní budovou jako urozený šlechtic v davu vesničanů. Na nábřeží bylo asi pět nebo šest takových paláců, od domu Lotrinského, jenž se dělil s bernardinským klášterem o velikou ohrazenou prostoru u Tournelle, až k paláci Nesles-kému, jehož hlavní věž ohraničovala Paříž a jehož špičaté střechy jediné mohly po tři měsíce v roce vykrajovat svými černými trojúhelníky šarlatový kruh zapadajícího slunce.

Na této straně Seiny se ostatně méně obchodovalo než na pravé; studenti tam tropili větší povyk a shromažďovali se tu víc než řemeslníci; nábřeží ve vlastním slova smyslu se táhlo jen

od mostu svatého Michala k věži Nesleské. Ostatní část břehu Seiny byla buď holým pobřežím, jako za bernardin-ským klášteřem, nebo skupinou domů, jejichž spodek stál ve vodě, jak tomu bylo mezi oběma mosty.

Pradleny tu dělaly notný rámus; od rána do večera křičely, povídaly, zpívaly po celém břehu a mocně tloukly do prádla, zrovna jako za našich dnů. V Paříži to způsobuje nemalé ob-veselení.

Universitní čtvrť vypadala na pohled jako z jednoho kusu. Od jednoho konce k druhému to byl jednolitý a neprostupný celek. Tisíce hustě nakupených střech s ostrými rohy, přiléhajících jedna k druhé, vystavěných téměř zcela podle jednoho geometrického tvaru, vypadalo shůry jako druha jediného krystalu. Rozmarné rokle ulic rozkrajovaly tuto masu domů na dosti stejné díly. Dvaatřicet škol tu bylo rozseto celkem rovnoměrně, všude stála nějaká. Rozmanitě a pestré štíty těchto krásných budov byly vytvořeny v téměř umění jako ty prosté střechy, nad něž vyčnívaly, a byly v jádře jen týž geometrický obrazec na druhou nebo na třetí. Aniž porušovaly celek, dělaly ho mnohotvárnějším, doplňovaly ho, ale nepřetěžovaly. Geometrie je soulad. Nad pitoreskní střechy levého břehu vyčnívalo velkolepě tu a tam několik krásných paláců: palác Neverský, palác Římský, palác Remešský, které zmi-

120
zely; palác Čluny, který se zachoval umělcům pro útěchu a jehož věž byla před několika lety tak hloupě uražena. Ten římský palác s krásně klenutými plnými oblouky vedle paláce Čluny, to byly lázně císaře Juliána. Byla tu také četná opatství, jež vynikala ještě nábožnější krásou a ještě větší rozlehlostí než paláce, ale stejně krásná a stejně důstojná. Z nich nejdříve upoutal pozornost bernardinský klášter s třemi zvonnicemi; klášter svatě Jenovefy, jehož čtyřhranná, dodnes zachovaná věž nás tak velice rozlícňuje, že se nezachoval i ostatek; Sorbonna, napůl škola, napůl klášter, z níž dosud zbývá jedna nádherná loď; krásný čtvercový klášter mathu-rinský; hned vedle klášter benediktinský, do jehož zdí-nastě-hovali v době mezi sedmým a osmým vydáním této knihy divadlo, klášter františkánský se svými třemi ohromnými štíty vedle sebe; klášter augustiniánů, jehož půvabná střelka tvořila po věži Nesleské druhý zubatý výběžek v této pařížské čtvrti, počítáno od západu. Koleje, jež jsou skutečným spojo-vacím článkem mezi klášteřem a světem, zaujímaly jakýsi střed v řadě památných staveb mezi paláci a kláštery svou přísností plnou elegance, svou sochařskou výzdobou, méně křehkou, než je výzdoba paláců, a svou architekturou, méně strohou, než je architektura klášterů. Z těchto stavitelských památek, v nichž si gotické umění našlo tak výrazně střední cestu mezi hýřivou nádhrou a šetrností, nezachovalo se na neštěstí skoro nic. Chrámy (a bylo jich v Universitní čtvrti hodně, a jakých nádherných) vznikaly tu postupně za všech fází architektury, od plných románských oblouků chrámu svatého Juliána až k lomeným obloukům svatého Severina, vévodily všemu a jako další harmonie v té spoustě harmonií prorážely co chvíli přebohatě vyřezávanou krajkou špičatých štítů, prolamovaných zvoníc a jehlovitých věžiček, jejichž linie byla rovněž jen velkolepým umocněním ostrého úhlu střech. Půda Universitní čtvrti byla pahorkovitá. Vrch svatě Jenovefy vystupoval z ní na jihovýchodě jako ohromná baň; a stálo to opravdu za to, zhlédnout s výše chrám Matky Boží tu hustou motanicí úzkých a klikatých uliček (dnešní Latin-

121
ská čtvrť), ty hrozny domů, jež se rozbíhaly s vrcholku tohoto pahorku všemi směry, řítily se v nepořádku a téměř střemhlav po jeho svazích až k samé řece, takže se zdálo, jako by jedny padaly a druhé se šplhaly opět nahoru a všechny dohromady jako by se vzájemně držely. Ustavičné proudění ne-sčetných černých teček, které se proplétaly po dláždění, do-dávalo celému tomuto obrazu zdání neustálého pohybu; byl to pohled na lidi z výšky a z dálky. Konečně v mezerách mezi nesčetnými střechami, věžičkami a roztodivnými budovami, jež tak bizarním způsobem zvlňo-valy, zkracovaly a vykrajovaly obvodovou čáru Universitní čtvrti, bylo vidět tu a tam balvan omšelé zdi, tlustou kulatou věž, městskou bránu s cimbuřím,

jež připomínalo tvrz, zbytek hradby Filipa Augusta. Za ní se už zelenaly louky, ubíhaly ulice, vroubené ještě několika předměstskými domy, čím dál od města řidšími. Některá z těchto předměstí nebyla bez zajímavosti: vyjdeme-li od Tournelle, bylo tu nejdřív předměstí Svatý Viktor s jednoobloukovým mostem přes říčku Bièvre, s opatstvím, na němž byl vyryt náhrobní nápis Ludvíka Tlustého, "epitaphium Ludovici Grossi", a s osmihrannou kostelní věží, již obklopovaly čtyři zvonice z jedenáctého století (podobnou věž lze dosud vidět v Etampesu, kde ji dosud nezbořili); pak osada Svatý Marsault, která už tehdy měla tři kostely a klášter; pak, přeskočilo-li oko vlevo mlýn Gobelínů a jeho čtyři bílé zdi, utkvělo na předměstí Svatý Jakub, s krásně tesaným křížem na rozcestí. Pak tu byl kostel svatého Jakuba, zvaný Na vysokém prahu, tehdy go-tický, špičatý a půvabný; kostel svatého Magloira, nádherná loď ze čtrnáctého století, z níž Napoleon udělal seník; kostel Panny Marie V polích, kde byly byzantské mosaiky. Když konečně pohled na chvíli spočinul na kartuziánském klášteře, ležícím v širém poli, nádherné budově pocházející z téže doby jako Soudní palác, s malými oddělenými zahrádkami a neblaze proslulými zříceninami Vauvertu, zachytil se na západě na třech štíhlounkých věžích románského kostela svatého Heřmana Na palouku. Osada Svatý Heřman, tehdy již velká obec, rozkládala svých patnáct až dvacet ulic za kostelem;

122

špičatá zvonice od svatého Sulpicia naznačovala jeden její konec. Hned vedle rozpoznalo oko čtverhrannou zeď svato-heřmanského trhu, kde i dnes je tržiště; kousek dál stál opatský práníř, hezká kulatá věžička s kuželovitou olověnou čepičkou; ještě dále byla cihelna a ulice Pecná, jež vedla k obecní peci, na vršku pak mlýn a zcela osamocený, neblaze proslulý útulek malomocných. Ale nejvíce a nejdéle upoutávalo zrak samotné opatství. Není pochyby, že tento klášter, jenž byl zároveň nádherným kostelem i vznešeným panským sídlem, vytvářel na obzoru báječný obraz. Opatský palác, v němž s radostí přespali i biskupové pařížští, refektář, jemuž vtiskl architekt vzhled, krásu i kouzelnou růžici jako nějaké katedrále, půvabná kaple Panny Marie, monumentální dormitář, rozsáhlé zahrady, mříže, padací most, rámec z cimbuří, jenž tak hezky zoubkoval zeleň okolních lučin, nádvoří, kde se blyštěly zbraně zbrojnošů mezi zlatými ornáty, to vše ladně seskupeno kolem tří vysokých věží, jejichž plné románské oblouky spočívaly tak samozřejmě na gotické apsidě.

Když jsme se konečně dosti vynadávali na Universitní čtvrt a obrátili své zraky na pravý břeh, k Novému městu, obraz se rázem úplně změnil. Nové město je totiž mnohem větší než Universitní čtvrt a také méně jednotné. Na první pohled je patrné, že se rozpadá na několik větších, ostře odlišných celků. Na východě je to především velká skupina paláců v té části města, jež dodnes má své jméno od močálu, kde Camu-logenus vylákal do bažin Caesara. Tato kupa budov se táhla až k řece. Čtyři těsně sousedící paláce, Jouy, Sens, Barbeau a palác královnin, zrcadlily v Seině své břidlicové střechy, přeřáté štíhlými věžičkami. Tyto čtyři budovy vyplňovaly prostor do ulice Nonaindieres až k opatství celestinů, jehož jehlovitá věž půvabně nadlehčovala linii jeho štítů a cimbuří. Několik nazelenalých, poloscutých baráků krčících se u vody před těmito přepychovými paláci nikterak nezakrývalo krásné úhly jejich fasád, široká čtverhranná okna s kamennými kříži uprostřed, gotické portály bohatě zdobené sochami, ostré a velmi přesně tesané hrany jejich zdí a všechny ty roztomilé architektonické nápady, jež v divákovi vzbuzují do-

123

jem, jako by gotické umění začínalo své kouzelné kombinace na každé monumentální stavbě vždy znovu. Za těmito paláci táhla se klikatě všemi směry nekonečná a všelijak tvarovaná zeď, místy zubatá, s palisádami a cimbuřím jako tvrz, místy zacloněná vysokými stromy jako klášterní zeď. Obklopovala onen pohádkový palác Saint-Pol, v němž mohl francouzský král přepychově ubytovat dvaadvacet knížat nejvyšších hodností, jako byl korunní princ a vévoda burgundský, i s jejich služebnictvem a družinami, nepočítajíc ani velmože, jakož i císaře, když zavítal na návštěvu do Paříže, a lvy, kteří měli v královském paláci zvláštní příbytek.

Poznamenejme zde, že takový knížecí byt měl neméně než jedenáct pokojů, od slavnostní síně až po kapli, k tomu galerie, koupelny, lázně a ostatní "zbytečná místa", jimiž byl každý byt opatřen, nemluvíc ani o zvláštních zahradách pro každého královského hosta; kromě toho tu byly kuchyně, komory, čeledníky, společné jídelny pro celý dům, dvory s drůbeží, kde bylo dvaadvacet hlavních dílen, od pekárny až po vinné sklepy; místnosti pro rozmanité hry, jako herna pro hru v kuličky, míčovna, herna pro hru s kroužkem; dále pak holubníky, nádrže na ryby, zvěřince, konírny, chlévy, knihovny, zbrojnice a zbrojířské dílny. Tak vypadal tehdy královský palác, ať už Louvre nebo Saint-Pol. Město v městě.

S naší věže vypadal palác Saint-Pol, i když byl téměř na-půl zakryt zmíněnými čtyřmi velkými paláci, velmi mohutně a nádherně. Divák v něm jasně rozpoznal tři paláce, které Karel V. přivtělil k svému paláci, spojiv je obratně s hlavní budovou dlouhými sloupovými galeriemi s malovanými okénky: palác Petit-Muce s krajkovou balustrádou lemující rozkošně jeho střechu; palác opata svatomaurského, vypadající na pohled jako hrad, s tlustou věží, s výpadními otvory, střílnami, železnými baštami a s opatským erbem na široké saské bráně mezi dvěma zářezy padacího mostu; palác hraběte d'Etampes, jehož věž, na vrcholu rozbořená, vypadala ještě kulatěji a byla vylámaná jako kohoutí hřeben; tu a tam skupiny starých topolů, husté jako ohromné trsy kvěťáků; v stříbřitých vodách rybníků, tonoucích hned ve stínu, hned ve svět-

124

le, pohrávaly si labutě; spousta dvorů s malebnými zákoutími, lví palác s nízkými lomenými oblouky na krátkých saských sloupech a se železnými mřížemi, odkud se ozýval neustálý řev, a tím vším prorážela vzhůru štíhlá, ozdobně vykládaná věž kostela Zdravas Maria. Po levé straně dům pařížského hejtmána se čtyřmi jemně vyřezávanými věžičkami; a uprostřed v pozadí vlastní palác Saint-Pol s mnoha průčelími a s četnými ozdobnými přírůstky od dob Karla V., s všelijak přilepenými výrůstky, jimiž ho obtížila fantasie architektů během dvou století, se všemi apsidami svých kaplí, se štíty galerií, tisíci větrnými korouhvičkami a s dvěma vysokými, těsně k sobě přilehlými věžemi, jejichž kuželovitá střecha, vroubená u paty cimbuřím, podobala se špičatému klobouku se zdviženou střechou.

Pozvedneme-li zrak výše k jednotlivým patřům tohoto daleko do kraje rozvinutého amfiteatru paláců a přeskočíme-li hlubokou rokli zející mezi střechami Nového města a naznačující ulici svatého Antonína, spočine naše oko na paláci Angoulèmeském, rozsáhlé to stavbě, pocházející z různých dob, z níž místy vyřezávají zcela nové a ostře bílé části, zapadající do celku asi tak jako červená záplata do modrého kabátu. Leč uprostřed temných zbořenisek původní budovy (jejíž staré a tlusté věže, nadmuté věkem jako starobou se již sesedající a odshora dolů pukající sudy, podobaly se velkým rozepjatým břichům) vznášela se půvabně neobvykle špičatá a vysoká střecha nového paláce s ostrými hroty okapových rour, krytá olověnými plechy, na nichž se vinuly v tisíce-rých fantastických arabeskách zářivé ornamenty ze zlacené mědi. Za ní se zdvíhal les štíhlých věží paláce Tournelles. Nikde na světě, ani v Chambordu, ani v Alhambře, neuzříte podívanou čarovnější, vzdušnější a kouzelnější, než je tento les věží, zvonice, komínů, korouhviček, závitnic, šroubovítých točenic, luceren, jimiž prosvítalo denní světlo a jejichž otvory jako by byly proraženy knejpem, pavilonů, vřetenovitých věžiček nazývaných tehdy "tournelles", a to nejružnějších tvarů, délek a postavení. Zdá se vám, že hledíte na obrovskou kamennou šachovnici.

125

Napravo od Tournelles ta hromada mohutných, jako inkoust černých věží, jež se vzájemně kryjí a jsou spojeny kolem dokola příkopem jako provázek, ta bašta, jež má více střílen než oken, ten stále zdvižený padací most a stále spuštěná mříž — to je Baštilla. Černé zobáky, co trčí z otvorů cimbuří a připomínají z dálky okapové roury, to jsou děla. A v dostřelu jejich kulí, u paty té strašné budovy, brána svatého Antonína, vklíněná mezi dvě věže.

Za palácem Tournelles až k hradbě Karla V. rozkládal se sametový koberec královských zahrad a sadů, bohatě pro-tkaný záhony trávníků a květin. Uprostřed rozpoznalo oko podle labyrintu stromů a alejí pověstnou zahradu Daidalovu, kterou Ludvík XI. daroval Coictierovi. Doktorova observa-toř zdvíhala se nad bludištěm v podobě silného osamělého sloupu, který měl místo hlavice malý domeček. V této pra-covně se prováděla strašlivá astrologická bádání. Dnes je v těch místech Královské náměstí. Palácová čtvrt, kterou jsme se pokusili alespoň v hlavních rysech nastínit čtenáři, vyplňovala, jak jsme už řekli, úhel, který tvořila na východě hradební zeď Karla V. spolu se Seinou. Střed Nového města byl vyplněn skupinou obyčej-ných domů. Sem totiž ústily všechny tři mosty, které spo-jují ostrov Starého města s pravým břehem, a u mostů vznikají spíše domy než paláce. Tato skupina měšťanských domů, stěsnaných jako buňky v úle, měla svou osobitou krásu. Stře-chy velkoměsta jsou jako mořské vlny, pohled na ně je vel-kolepý. Všelíjak zkrížené a spletené ulice tvoří v tomto bloku na sta roztočivých obrazců; kolem tržnice to vypadalo jako hvězda s tisíci paprsky. Ulice svatého Diviše a svatého Mar-tina s nesčetnými odbočkami stoupaly podle sebe vzhůru jako dva mohutné stromy, jejichž větve se proplétají; a tím vším vinuly se hadovitě klikaté čáry uliček Zednické, Skle-nářské, Soukenické a jiných. Bylo tu též několik výstavných budov, jež prorážely kamennými vlnami tohoto moře štítů. Na konci Směnárenského mostu, za nímž se pěníla Seina pod koly Mlynářského mostu, stál Châtelet, nikoliv už římský hrad jako za času Juliána Apostaty, ale feudální hrad z tři-

126

náctého století a z tak tvrdého kamene, že motyka z něho vylomila za tři hodiny kus veliký sotva jako pěst; kousek dál skvostná čtverhranná zvonice svatého Jakuba U jatek, jejíž hrany byly zcela posety sovkami a jež budila už tehdy obdiv, ačkoliv v patnáctém století ještě nebyla dokon-čena. (Chyběly jí zejména ony čtyři obludy, umístěné dnes na čtyřech rozích její střechy a připomínající čtyři sfingy, jež jako by předkládaly nové Paříži tajemství Paříže staré. So-chař Rault postavil je tam až roku 1526 a dostal za svou práci dvacet franků.) Pak tu byl Sloupový dům, obrácený průčelím na náměstí Greve, jehož obraz jsme už čtenáři na-črtli; kostel svatého Gerváse, později znesvářený portálem "dobrého vkusu"; kostel svatého Méry, jehož prastaré lo-mené oblouky podobaly se téměř plným obloukům román-ským; kostel svatého Jana s pověstnou jehlovitou věží; a ještě asi dvacet dalších památných staveb, kterým nikterak nevadilo, že své půvaby zahrabaly uprostřed černých, úzkých a hlubokých uliček. K tomu si představte ještě četné z ka-mene tesané kříže, jichž bylo na křižovatkách víc než ši-benic; hřbitov Nevinátek, obehnaný výstavnou zdí, která v dálce vyčnívala nad střechami, pranýř na tržišti, vystrku-jící špičku mezi dvěma komíny' ulice Pilousů; žebřík u kříže na Trahoiru, na křižovatce, kde je vždycky černo lidí; kruho-vité baráky obilního skladiště, pahýly staré hradební zdi Filipa Augusta, jež tu a tam prokukovala ze záplavy domů, věže vy-hlodané břecťanem, zřícené brány, kusy sesutých a beztvarych zdí, nábřeží s tisíci různými krámkami a krvavými rasovkami, Seina plná člunů od Senného přístavu až k biskupskému sou-du; a máte matný obraz lichoběžníku, který tvořil roku 1482 střed Nového města. Kromě těchto dvou částí, čtvrti paláců a čtvrti měšťan-ských domů, spatřil divák při pohledu na Nové město ještě třetí část — dlouhý pás opatství, který město lemoval téměř kolem dokola, od východu k západu, a vytvářel tak kromě vnější hradební zdi kolem celé Paříže ještě vnitřní obvodové pásmo klášterů a kaplí. Tak hned vedle zahrady Tournelles byl mezi ulicí svatého Antonína a Starou templářskou ulič-

127

kou klášter svaté Kateřiny s ohromnými polnostmi, jež se táhly až k Pařížským hradbám. Mezi Starou a Novou templářskou ulicí byl templářský klášter, hrůzostrašný trs věží, vysoký, hrdě vztyčený, stojící osaměle uprostřed rozlehlé ohrady s cim-buřím. Mezi Novou templářskou ulicí a ulicí svatého Mar-tina bylo opatství svatého Martina, obklopené zahradami, nádherný opevněný chrám, jehož pás věží a tiara zvonice co do mohutností a

bohatství ustupovaly jen před nádherou opat-ství svatého Heřmana. Mezi ulicemi svatého Martina a sva-tého Diviše rozkládal se klášter svaté Trojice. Konečně mezi ulicí svatého Diviše a ulicí Montorgueil byl klášter Dcer Páně. Vedle bylo vidět shnilé střechy a vylámanou ohradu Dvora divů — jediný světský článek v tom zbožném růženci klášterů.

Konečně čtvrtý celek, který se ostře rýsoval v hromadě střech na pravém břehu a vyplňoval západní cíp mezi hrad-bou a břehem řeky po proudu, byl nový uzel paláců a šlech-tických domů stěsnaných u paty Louvrů. Starý Louvre Fi-lipa Augusta, ohromná budova s mohutnou hlavní věží a třiadvaceti imposantními věžemi sesterskými, nepočítáme-li malé vížky, vypadala z dálky, jako by byla zapuštěna do lo-meníc a štítů paláce Alenconského a Malého bourbonského. Tato hydra věží, obrovská strážkyně Paříže, se svými čty-řiadvaceti stále vztyčenými hlavami, s ohromnými hřbety, krytými olovem nebo břidlicovými destičkami, jež všechny zářily oslnivými kovovými odlesky, překvapivě zakončovala skupenství Nového města na západě.

A tak ohromný čtverec měšťanských domů, jakému Ří-mané říkali "insula", s pravé i s levé strany podepřený dvěma bloky paláců, kde korunou jednoho byl Louvre, ko-runou druhého Tournelles, na severu vroubený dlouhým pá-sem klášterů a ohrazených polností, tvořil na pohled pevně stmelený a jednolitý celek; na nesčíslných budovách, jejichž prejzové a břidlicové střechy vykrajovaly nad sebou tolik roztodivných vlnovek, seděly vykládané, tepané a meandry zdobené zvonice čtyřiačtyřiceti kostelů pravého břehu; my-riády příčných uliček se rozbíhaly všemi směry; to vše ohra-

128

ničovaly s jedné strany vysoké hradební zdi se čtverhran-nými věžemi (věže Universitní čtvrti byly okrouhlé), s druhé strany Seina, přeťatá mosty a plavicí spoustu lodí. Tak vypa-dalo v patnáctém století Nové město.

Za hradbami se tísnilo u městských bran několik předměstí, ale bylo jich méně a byla rozptýlenější než v Universitní čtvrti. Za Bastilou bylo vidět klubko dvaceti baráků kolem zajímavých soch u kříže Faubin a opěrných oblouků kláštera svatého Antonína V polích; pak tu byl Popincourt, ztracený v lánech obilí, a Courtille, vesnice veselých krčem; obec Svatý Vavřinec s kostelem, jehož zvonice z dálky jako by se opírala o špičaté věže brány Svatomartinské; předměstí Svatý Diviš s rozleMou ohrazenou plání Svatého Lazara; za branou Montmartreskou se táhla bílou zdí ohrazená lodě-nice; a konečně ještě dál svítily křídové svahy Montmartru, který měl tehdy téměř právě tolik kostelů jako mlýnů, ale zachoval si jenom mlýny, neboť lidská společnost si dnes žádá už jen chléb vezdejší. Konečně za Louvrem bylo vidět, jak se v lukách uvelebilo již tehdy dosti veliké předměstí Svatý Honorius, zelené zahrady Malé Bretaně a posléze Vepřový trh, v jehož středu stála strašlivá kulatá pec, kde za živa škvařili penězokaze. Na vyvýšeném vrcholu uprostřed pus-tých plání mezi osadami Courtille a Svatým Vavřincem di-vák si jistě už povšiml podivné stavby, jež z dálky vypadala jako polozřícené sloupořadí trčící z podezdvíky. Nebyl to ani Parthenon, ani chrám Jupitera Olympského; byl to Montfaucon.

A nyní, neroztříštil-li výpočet tolika budov, třebaže jsme se snažili učinit ho co nejstručnější, v čtenářově mysli cel-kový obraz staré Paříže, shrneme jej několika slovy. Upro-střed ostrov Starého města, podobající se tvarem obrovské želvě, jež zpod svého šedého krunýře střech vystrkuje mosty s prejzovými střechami jako želví nohy. Nalevo lichoběžník Universitní čtvrti, jakoby z jednoho kusu kamene vytesaný, pevný, hutný, zježený věžemi; napravo široký půlkruh No-vého města s četnějšími zahradami a monumentálními stav-bami. Všechny tři Části, Staré město, Universitní čtvrt i Nové

129

město, protkané jako mramor bezpočtem ulic. Napříč celým obrazem Seina, "Seina živitelka", jak ji nazývá du Breul, za-tarasená ostrovy, mosty a loďmi. Kolem dokola pak ohromná pláň, rozkouskovaná na tisíce polí a posetá krásnými vesni-cemi; vlevo Issy, Vanves, Vaugirard,

Montrouge, Gentilly, s jednou věží kulatou a druhou čtverhrannou, atd.; vpravo dvacet jiných od Conflans až k Ville-l'Évêque. Na obzoru pak bylo město ověněno řadou pahorků, rozložených do kruhu jako hráz vodojemu. Konečně v dálce na východě Vincennes se sedmi čtverhrannými věžemi; na jihu Bicêtre a jeho špičaté věže, na severu Svatý Diviš s jehlovitou věží; na západě Svatý Cloud s mohutnou hradní věží. Tak vypadala Paříž, kterou s výše věží chrámu Matky Boží viděli havrani létající roku 1482.

A přece se o tomto městě vyjádřil Voltaire, že "před Ludvíkem XIV. mělo jen čtyři krásné monumentální stavby": kupoli Sorbony, Val-de-Grâce, nový Louvre a nevím už, která byla čtvrtá, snad Luxemburg. Na štěstí přes to všechno napsal Voltaire "Candida", stejně jako z celé dlouhé řady lidských pokolení měl právě on dar nejdělejšího smíchu. To je ostatně důkazem, že člověk může být velikým geniem a přitom vůbec nechápat umění, v němž není doma. Cožpak se nedomníval Molière, že prokazuje velikou čest Raffaelovi a Michelangelovi, když je nazývá "Mignardy svého věku"?

Vraťme se však k Paříži a k patnáctému století.

Paříž nebyla tehdy jen krásným městem; byla městem jed-nolitým, architektonickým a historickým výtvozem středo-věku, kamennou kronikou. Skládala se jen ze dvou vrstev, z vrstvy románské a vrstvy gotické, neboť vrstva římská zmizela již dávno, až na Juliánovy lázně, jediné místo, kde ještě prorážela silnou kůrou středověku. A pokud se týče vrstvy keltské, stopy po ní se neobjevovaly ani při kopání studní.

Když pak po padesáti letech přišla renesance a vmísila do této přísné, a přece tak pestré jednoty oslňující bohatství svých fantasií a svých slohů, záplavu římských oblouků, řec-kých sloupů a sražených gotických oblouků, svou tak jemnou

130

a dokonalou skulpturu, svou zvláštní zálibu v arabeskách a listových ozdobách, své stavitelské pohanství, jež se objevilo zároveň s Lutherem, byla Paříž snad ještě krásnější, ačkoliv už neměla onu harmonii vnější podoby a myšlenky. Leč tato úžasná chvíle trvala krátce: renesance nebyla nestranná; ne-spokojila se tím, že stavěla, chtěla také bořit. Je ovšem prav-da, že potřebovala místo. Gotická Paříž v celé úplnosti exis-tovala proto jen kratičký okamžik. Ještě nedokončili kostel svatého Jakuba U jatek, už začali bourat starý Louvre. Od té doby bylo toto velké město znetvořováno den co den. Paříž gotická, pod níž svého času zmizela Paříž román-ská, zmizela postupně rovněž; ale můžeme říci, jaká Paříž ji nahradila? Máme Paříž Kateřiny Medicejské v Tuileriích.;" Je Paříž Jindřicha II. v radnici: dvě budovy postavené ještě s veli-kým vkusem. Paříž Jindřicha IV. na Královském náměstí: cihlová průčelí s kamennými rohy a břidlicovými střechami, červenobílomodré domy. Paříž Ludvíka XIII. ve Val-de-Grâce: architektura sražená a těžkopádná, klenby jako ucha košíku, sloupy jako by měly břicho a kupole hrb. Paříž Ludvíka XIV. v Dómu invalidů: stavba velkolepá, bohatá, zla-cená a studená. Paříž Ludvíka XV. v kostele svatého Sul-picia: kamenné závity, mašličky, obláčky, titěrné nudle a salátové listy. Paříž Ludvíka XVI. v Pantheonu: špatná ko-pie chrámu svatého Petra v Římě (budova si nemotorně sedla, což nikterak nenapravilo její linie). Paříž republikánská v bu-

* S bolestí a rozhořčením jsme zjistili, že se pomýšlí na to, tento nádherný palác rozšířit, přeměnit a přestavět, to znamená zničit. Dnešní architekti mají příliš těžkou ruku, aby se mohli dotýkat tak jemných renesančních děl. Dou-fáme stále, že se toho neodváží. Ostatně zboření Tuilerii by bylo za našich dnů nejen surovým činem, za který by se rděl i opilý Vandal, ale byla by to zrada. Tuilerie nejsou jen mistrovským uměleckým dílem šestnáctého století, jsou stránkou z dějin devatenáctého století. Tento palác nenáleží už králi, ale lidu. Nechme ho takový, jaký je. Naše revoluce ho dvakrát poznamenala na čele. Na jednom z jeho dvou průčelí jsou kule z 10. srpna; na druhém jsou kule z 29. července. Je posvátný. V Paříži 7. dubna 1871. (Poznámka k pátému vydání.)

131

dově lékařské fakulty: ubohá smíšenina slohu řeckého a římského, která se podobá Kolosseu nebo Pantheonu asi tak jako ústava z roku III zákonům Minoovým; v architektuře se tomu říká sloh messidorský. Paříž Napoleonova na náměstí Vendómském: ta je velkolepá — bronzový sloup ulitý z děl. Paříž restaurace v Burse: bělostné sloupoví s úplně hladkým vlysem; všechno je čtverhranné a stálo to dvacet milionů.

Ke každému z těchto charakteristických monumentů se podobností slohu, tvaru a polohy druží celá řada budov roztroušených v různých čtvrtích, jež znalecké oko snadno rozpozná a určí jejich stáří. Umí-li se člověk dívat, vyčte ducha doby a podobu krále i z klepátka na dveřích.

Dnešní Paříž nemá tudíž vůbec jednotnou fysiognomii. Je to sbírka ukázek z několika století, při čemž nejkrásnější zmizely. Hlavnímu městu přibývají už jenom domy, a jaké domy! Půjde-li to tak dál, obnoví se Paříž každých padesát let. Proto se také historický význam její architektury ztrácí každým dnem. Historické stavby jsou tu čím dál vzácnější, zdá se, jako by přímo před očima mizely, jako by se topily v záplavě domů. Naši otcové měli Paříž kamennou, naši sy-nové budou mít Paříž sádrovou.

Pokud se týče novějších staveb v moderní Paříži, raději o nich pomlčíme. Ne snad proto, že bychom se jim jak se sluší neobdivovali. Svatá Jenovefa pana Soufflota je beze sporu nejkrásnější savojský dort, jaký kdy byl vytvořen z kamene. Palác Čestné legie je rovněž vynikající kousek cukrářského umění. Kupole obilní tržnice připomíná čapku anglického jockeye ve zvětšeném měřítku. Věže svatého Sul-picia jsou dva veliké klarinety, tvar oprávněný jako každý jiný; zkroucený a zkřivený telegraf tvoří roztomilý přílepek na jejich střechách. Svatý Roch má portál, který se co do nádhery může srovnat jen s kostelem svatého Tomáše Aquinského. Ve sklepě je také křížová cesta z vyřezávaných reliéfů a slunce z pozlaceného dřeva. To jsou dozajista úžasné věci. Prolamovaná baňatá vížka v bludišti Botanické zahrady je rovněž veledůmyslná. A palác Bursy, který má řecké sloupoví, římské dveře i okna, a velikou sraženou renesanční

132

klenbu, je nade vši pochybnost stavba velmi přesná a velmi ryzí: důkazem je římsa lemující nahoře sloupoví, jakou ne-znali ani v Athénách a jež tvoří krásnou přímou linku, tu a tam půvabně přerušenu komíny. K tomu malý dodatek, že uznáváme-li pravidlo, že architektura budovy má být při-způsobena jejímu určení tak, aby toto určení při pouhém pohledu na budovu z ní jasně vysvítalo, nemůžeme se dosti vy-nadivit stavbě, která může být stejně královským palácem jako sněmovnou, radnicí stejně jako kolejí, manéží nebo aka-demií, skladištěm, soudem, museem, kasárnami, náhrobkem, chrámem zrovna tak jako divadlem. Zatím je bursou. Monu-mentální stavba má být kromě toho přizpůsobena podnebí. Tato budova je zcela jasně postavena výslovně pro naše chladné a deštivé podnebí. Má téměř rovnou střechu jako v Orientě, takže v zimě, když napadne sníh, musí se zame-tat; a účelem střechy přece je, aby byla zametána. Pokud jde o to určení, o němž jsme před chvílí hovořili, splňuje je bá-ječně; je ve Francii bursou, jako by v Řecku byla bývala chrámem. Je pravda, že architektovi dalo dosti práce, aby skryl ciferník hodin, který by byl porušil čistotu linií v prů-čelí; leč náhradou za to máme onu mohutnou kolonádu ko-lem celé budovy, pod níž se mohou ve dnech velkých nábo-ženských slavností majestátně rozvíjet theorie směnáních agentů a obchodních dohazovačů.

To jsou všechno beze sporu velmi nádherné stavby. A při-dáme-li k nim spoustu krásných, zajímavých a pestrých ulic, jako je třeba ulice Rivoli, nepochybuji ani na okamžik, že Paříž s balonu poskytne obraz onoho bohatství linií, oné hoj-nosti detailů, oné pastvy pro oči, onu velkolepou jednoduchost a nečekanou krásu, jaké jsou příznačné pro šachovnici.

Leč i když se vám jeví dnešní Paříž sebepodivuhodnější, představte si opět Paříž patnáctého století, zbudujte si ji v myšlenkách znovu; podívejte se k nebi tou překvapující houštinou vížek, věží a zvoníc; rozlijte uprostřed tohoto ohromného města Seine rozervanou špičkami

ostrovů a stu-lenou pod oblouky mostů, Seine s širokými zelenými a žlu-tými kalužemi, proměnlivější než hadí kůže; dejte vystoupit

133

gotickému profilu této staré Paříže na blankytně modrém ho-rizontě; nechtě její obrysy zachvívát se v zimní mlze, jež se zachycuje na její četné komíny; ponořte ji do hluboké noci a pozorujte v tom temném labyrintu budov bizarní hru svě-tel a stínů; hod'te tam měsíční paprsek, který vám ji matně narýsuje a vylopne z mlhy ohromné hlavy věží; nebo vez-měte opět tu černou siluetu, oživte stínem ty tisíce ostrých úhlů věžiček a štítů a promítněte si ji, zubatější než žraloci čelist, na měděné nebe při západu slunce. — A pak srovná-vejte! A chcete-li, aby vám staré město poskytlo dojem, který vám nové město už dát nemůže, vystupte si některé sváteční ráno, o velikonocích nebo o letnicích při východu slunce na nějaké vyvýšené místo, odkud můžete přehlédnout celé město, a poslechněte si ranní vyzvánění zvonů. Pohled'te, jak se na znamení dané s nebe, neboť slunce je dává, ty tisíce chrámů najednou rozechvějí. Nejdříve uslyšíte jen rozptýlené údery zvonů, jež přeskakují s kostela na kostel, jako když se hudeb-níci dorozumívají, že se začne. A pak najednou uvidíte, ne-bot' v některých okamžicích se zdá, že i ucho má svůj zrak, jak se všech věží současně se zdvíhá jakoby sloup zvuku, ja-koby dým harmonie. Vlnění každého zvonu stoupá k nádher-nému rannímu nebi nejprve přímo, čistě, řekli bychom oddě-leně od ostatních; pak ponenáhlu, jak zvuky sílí, začnou splývat, mísit se, jeden se ztrácí v druhém a slévají se v je-diný velkolepý koncert. A nyní je to už jen masa chvějivých zvuků, jež se bez přestání line z nesčetných zvonice, jež se chvěje, vlní, vzpíná se a víří nad městem a jejíž ohlušující vibrace doznívají v okruhu daleko za obzorem. Leč toto moře harmonií není chaosem. Třebaže je tak veliké a tak hluboké, neztratilo svou průzračnost: vidíte v něm, jak každá skupina tónů vycházející z jednotlivých zvonice se tu vine odděleně. Můžete v něm sledovat hned vážný, hned křiklavý dialog řehtačky a zvonu bručouna; vidíte, jak v něm přeskakují oktávy se zvonice na zvonici; můžete pozorovat, jak ze stříbr-ného zvonu vzlétají vzhůru oktávy okřídlené, lehké, zpěvné a 2 dřevěného zvonu padají oktávy polámané a kulhavé;

134

mezi všemi můžete se obdivovat bohaté stupnici, jež neustále klesá a stoupá ze sedmi zvonů svatého Eustacha; vidíte, jak napříč tím vším běží jasné a rychlé tóny, jež se zaklikatí v podobě tří nebo čtyř světelných čar a zmizí jako blesky. Tam dole, to je klášter svatého Martina, zpěvák pronikavý a křaplavý; zde, to je hrozivý a bručivý hlas Baštily; na dru-hém konci tlustá věž Louvrů se svým basovým barytonem. Zvonková hra královského paláce vysílá bez oddechu na vše-chny strany oslnivé trilky, na něž dopadá v stejnoměrných intervalech těžké dunění velkého zvonu od Matky Boží, až jiskří jako kovadlina pod kladivem. Chvillemi vidíte, jak pro-skakují zvuky všeho druhu ze tří plně rozhoupaných zvonů svatého Heřmana Na palouku. Pak se občas ta řeka veleb-ných zvuků rozestoupí, aby dala průchod zvonkové spršce z kostela Zdravas Maria, jež srší a prská jako chomáč hvězd. A pod tím vším v nejspodnějších partiích koncertu matně roze-znáváte vnitřní zpěv jednotlivých kostelů, který proniká chvě-jivými póry jejich kleneb.

Opravdu, je to opera, jež stojí za poslechnutí. Hluk, který obyčejně vystupuje z Paříže za dne, toť město, které mluví; za noci je to město, jež oddychuje; zde je to město, jež zpívá.

Naslouchejte dobře tomuto fortissimu zvonice; přimyslete si k tomu všemu šum půl milionu lidí, věčně nařikající řeku, ne-konečné závany větru, vážný a vzdálený kvartet čtyř lesů rozložených na okrajových pahorcích jako ohromné podstav-ce varhan; utlumte tam pak jako v polostínu vše, co je v té ústřední zvonkové hře příliš drsné a ostré, a řekněte, zdali znáte na světě něco bohatšího, radostnějšího, zářivějšího a oslnivějšího než tento vodopád zvonů a zvonků, tu výheň hudby, těch deset tisíc kovových hlasů zpívajících najednou v kamenných flétnách tři sta stop vysokých; než toto město, jež je jediným orchestrem, než tuto symfonii, jež burácí jako bouře.

TO JEDNOHO KRÁSNÉHO RÁNA V NEF.DĚT T PO-velikonoční, v neděli Quasimodo, šestnáct let před počátkem tohoto příběhu, kdy v chrámu Matky Boží byl po mši polo-žen malý živý tvoreček do dřevěných jesliček zapuštěných do dlažby po levé straně lodi, přímo proti oné velké soše sva-tého Křištofa, ke které vzhlížela od roku 1413 klečící socha pana Antonína des Essarts s rytířskou zbrojí tak dlouho, do-kud nepřišli na myšlenku skácet světce i věřícího. Sem do těchto dřevěných jesliček vystavovaly se tehdy nalezené děti, aby se jich ujala veřejná dobročinnost. Kdo chtěl, vzal si je tam. Před dřevěnými jesličkami byla měděná miska na milo-dary.

Podivné lidské stvoření, které leželo na dřevě onoho rána v neděli Quasimodo léta Páně 1467, budilo zřejmě velikou zvědavost početné skupiny, jež se shlukla kolem dřevěné ko-lébky.

Tvořily ji většinou osoby něžného pohlaví, skoro samé staré ženy.

Nejhluběji se skláněly nad kolébkou čtyři ženy v první řadě, jejichž šedivá kutna, jakási sutana, nasvědčovala, že patří k některému zbožnému bratrstvu. Nevidím žádného dů-vodu, proč by historie neměla zachovat potomstvu jména těchto čtyř moudrých a úctyhodných kmoter. Byly to Anež-ka la Herme, Johanka de la Tarme, Jindřiška la Gaultière a Gauchère la Violette; všechny čtyři vdovy, všechny čtyři zbožné sestry z kaple Štěpána Haudryho, které si šly s do-volením své představené a podle regulí Petra d'Ailly vypo-slechnout kázání.

Ostatně, jestli ty dobré sestry zachovávaly v té chvíli re-gule Petra d'Ailly, porušovaly zato, a s náramnou radostí,

136

regule Michala de Brache a kardinála pisánského, jež jim tak nelidsky ukládaly mlčení.

"Copak je to, sestro?" ptala se Anežka sestry Gauchère, pro-hlížejíc si vystavené stvoření, které vřeštělo a házelo sebou v dřevěné kolébce, polekáno tolika pohledy.

„Kam to s námi půjde," řekla Johanka, "když se takhle rodí děti?"

"Já se v dětech nevyznám," vmísila se opět Anežka, "ale dívat se na takovéhle dítě, to je jistě hřích."

"To není dítě, Anežko!"

"To je nepodařená opice," prohlásila Gauchère.

"Je to zázrak," řekla Jindřiška la Gaultière.

"Pak to už je třetí zázrak od postní neděle," poznamenala Anežka. "Ještě to není ani týden, co se stal zázrak s tím rou-haČem, co se posmíval poutníkům a kterého božsky potrestala Panenka Maria Aubervillierská. A to už byl druhý zázrak

v / • ti

v měsíci.

"Je to opravdu hnusný netvor, tohlcto .nalezené dítě'," připojila se Johanka.

"Ječí, že by z něho regenschori ohluchl," pokračovala Gau-chère. "Mlčíš, ty malý křikloune!"

"A představte si, že tuhle obludu posílá pan biskup remeš-ský panu biskupu pařížskému!" dodala la Gaultière, spínajíc ruce.

"Já si myslím," prohodila opět Anežka la Herme, "že je to zvíře, živočich, kříženec žida se sviní; zkrátka a dobře něco neznabožského, co se musí utopit nebo upálit."

"Doufám, že si ho nikdo nevezme," odvětila jí la Gaul-tière.

"Ach Bože!" zvolala Anežka, "ubohé kojné, které jsou v útulku nalezených dětí tamhle na konci uličky, když se jde k řece, hned vedle paláce pana biskupa! Když jim tak někdo přinese takovou obludu ke kojení! To bych raději kojila upíra!"

"Jak je bláhová, tahle Anežka," vložila se do rozhovoru Jo-hanka. "Cožpak nevidíte, milá sestro, že tenhle malý netvor je nejméně čtyřletý a že by mu určitě lip zachutnala nějaká pečínka než váš prs?"

Vskutku, ten malý netvůrek, ani my ho nemůžeme nazvat jinak, nebyl novorozenětem. Byl to náramně hranatý a náramně pohyblivý raneček, uvězněný v plátěném pytlí, na němž byly vytištěny iniciály pana Viléma Chartiera, tehdejšího biskupa pařížského. Z pytlí vyčuhovala jen hlava. Ale ta hlava byla opravdu nestvůrná. Bylo na ní vidět jen cho-máč zrzavých vlasů, jedno oko, ústa a zuby. Oko plakalo, ústa křičela a zuby jen jen se zakousnout. To všechno se zu-řivě zmítalo v pytlí k velikému údivu davu, který kolem stále rostl a obnovoval se.

Také paní Aloisie de Gondelaurier, bohatá a vznešená dáma, vedoucí za ruku asi šestiletou hezkou holčičku a vle-koucí za sebou dlouhý závoj, upevněný na zlatém růžku svého čepce, zastavila se cestou u dřevěných jesliček a pro-hlížela si chvilku nešťastné stvoření, zatím co její rozkošná dceruška Lilie de Gondelaurier, celá oblečená v hedvábí a sa-metu, slabikovala pomocí svého hezkého prstíčku nápis zavě-šený trvale na dřevěné kolébce: NALEZENOI.

"Na mou věru," řekla paní, odvracejíc se s odporem, "mys-lila jsem, že se tu vystavují jen děti!"

A obrátila se zády, při čemž hodila do misky veliký stříbr-ňák, který zazvonil mezi halěři, až nad tím ubohé sestřičky od Štěpána Haudryho vyvalovaly oči.

Za chvilku šel kolem vážný a učený Robert Mistricolle, nejvyšší notář králův, s ohromným misálem pod jednou paží a se svou manželkou Vilemínou la Mairesse pod paží druhou, takže si vedl po boku oba své velitele, duchovního i svět-ského.

Prohlédl si předmět a prohlásil: "Nalezené dítě? To je patrně našli na břehu řeky Flegetonu."

"Má jen jedno oko," podotkla paní Vilemína. "Na druhém má bradavici."

"To není bradavice," opáčil mistr Robert Mistricolle, "to je vajíčko a v tom vajíčku je zárodek zrovna takového d'ábla, jako je tento. Ten má na oku zase vajíčko a v něm dalšího d'ábla a tak to jde dál."

"Jak to víte?" zeptala se Vilemína la Mairesse.

"Vím to z knih," odpověděl nejvyšší notář.

"Pane nejvyšší notáři," otázala se Gauchère, "jakou bu-doucnost předpovídáte tomuto .nalezenému' dítěti?"

"Nejhorší neštěstí," odpověděl Mistricolle.

"Ach Bože," zvolala jedna stařena z davu, "cožpak není dost na tom, že jsme měli loni ten velký mor a že se Angli-čané chystají vyložit v Harefleu velké vojsko?"

"Možná, že to zabrání královně přijet v září do Paříže," mínila jiná. "Obchody již tak jdou prabídně."

"Já si myslím," zvolala Johanka de la Tarme, "že by bylo pro Pařížany lepší, kdyby tenhle malý čaroděj ležel raději na hranici než na postýlce."

"Na pořádné a pěkně planoucí hranici," dodala stařena.

"To by bylo moudřejší," řekl Mistricolle.

Již chvíli naslouchal mudrování ctihodných haudrietek i výrokům nejvyššího notáře jakýsi mladý kněz. Měl přísnou tvář, široké čelo a pronikavý pohled. Mlčky dav odstrčil, za-díval se upřeně na "malého čaroděje" a vztáhl k němu ruku. Bylo již na čase, neboť všechny ty pobožné babky si již brou-sily zuby na "pěkně planoucí hranici".

"Beru si to dítě za své," řekl kněz.

Vzal je do sutany a odnesl. Shromáždění ho sledovalo zdě-šeným pohledem. Ve chvílce zmizel červenou brankou, která tehdy spojovala chrám s kláštelem.

Když opadlo první překvapení, naklonila se Johanka k uchu sestry Gaultière:

"Vždyť jsem vám to říkala, milá sestro, že ten mladý kněz, pan Klaudius Frollo, je čaroděj."

Klaudius Frollo nebyl vskutku obyčejný člověk. Pocházel z rodiny oněch středních vrstev, kterým se v le-dabylé mluvě minulého století říkalo buď vysoká buržoasie

139

nebo drobná šlechta. Tato rodina zdělila po bratrech Pacle-tech léno Tirechappe, jež podléhalo přímo pařížskému bis-kupu a jehož jedenadvacet domů bylo v třináctém století předmětem tak mnohých sporů před církevním soudem. Klaudius Frollo byl jako držitel tohoto léna jedním ze sto čtyřiceti sedmi pánů, kteří si osobovali právo na obroči v Pa-říži i v jejích předměstích; a z tohoto titulu bylo jeho jméno po dlouhou dobu zapsáno v archivu uloženém v klášteře sva-tého Martina V polích, mezi palácem Tarcanvilleským, který patřil Františku Le Rezovi, a kolejí Tourskou.

Klaudia Frolla zaslíbili rodiče již v dětství stavu duchov-nímu. Vycvičili ho v latinském čtení; naučili ho klopit oči a mluvit potichu. Byl ještě dítětem, když ho otec zavřel do koleje Torchi v Universitní čtvrti. A tam rostl nad misálem a slovníkem.

Byl to ostatně smutný, vážný a opravdový hoch, který váš-nivě studoval a rychle chápal; ve volných chvílích nepokři-koval, do pijatik v ulici Fouarre se nepletl, nevěděl, co je to "dare alapas et capillos laniare", a vůbec se neúčastnil oné vzpoury roku 1463, kterou kronikáři důstojně zaznamenávají pod titulem "Šestá výtržnost na universitě". Málokdy se po-smíval chudým žákům z Montaigu pro jejich krátké kazajky, které jim vynesly směšnou přezdívku, nebo nemajetným žá-kům z koleje Dormansovy pro jejich vyholenou tonsuru a trojbarevný plášť z látky tmavomodré, blankytně modré a fialové, "azurini coloris et bruni", jak praví listina kardinála od Čtyř korun.

Zato byl pilným žákem v nižších i vyšších školách v ulici svatého Jana Beauvaiského. První žák, kterého spatřil opat z kláštera svatého Petra V údolí, když začínal svou přednášku o kanonickém právu, byl Klaudius Frollo, přilepený přímo proti katedře ke sloupu školy svatého Vendregesila, vyzbro-jený rohovým kalamárem, okusující pero, čmárající na odře-ném koleně a foukající si v zimě na prsty. První posluchač, kterého pan Miles d'Islier, doktor církevního práva, viděl při-cházet každé pondělí ráno celého udýchaného, právě když se otvírala vrata školy svatého Diviše, byl Klaudius Frollo.

140

A tak když mu bylo šestnáct let, mohl se mladý bohoslovec měřit v mystické theologii s kterýmkoli církevním otcem, v kanonické theologii s kterýmkoli otcem z koncilů a v theo-logii scholastické s kterýmkoli doktorem Sorbonny.

Když prostudoval theologii, vrhl se do církevního práva. Nejprve přečetl "Učitele moudrosti", pak se zahrabal do "Církevních stanov Karla Velikého" a ve své dychtivosti po věděni zhltal postupně všechny sbírky církevního práva, sbír-ku Theodora, biskupa hispalského, sbírku Boucharda, biskupa wormského, Yvesa, biskupa chartreského, pak Dekret Gra-tianův, který následoval po stanovách Karla Velikého, pak sbírku Řehoře IX. a nakonec epištolu "Super specula" papeže Honoria III. Obeznámil se podrobně a důvěrně s onou roz-sáhlou a pohnutou dobou, kdy uprostřed středověkých zmatků zápasilo mezi sebou i vzájemně spolupracovalo právo občanské s právem církevním, s obdobím, jež počíná roku 618 Theodo-rem a končí roku 1227 papežem Řehořem.

Když spolykal církevní právo, vrhl se na lékařství a svo-bodná umění. Studoval nauku o bylinách a nauku o mastech; stal se odborníkem v léčení horeček, pohmožděnin, krvotoků a vředů. Jakub d'Espars by ho byl přijal za lékaře, Richard Hellain za chirurga. Prošel všemi stupni akademických hod-ností, stal se bakalářem, mistrem a doktorem svobodných umění. Studoval jazyky, latinu, řečtinu, hebrejštinu, trojí sva-tyňi, tehdy velmi málo vyhledávanou. Byla to vskutku přímo horečná touha získat a nahromadit co nejvíce vědeckých zna-lostí. V osmnácti letech prošel všemi čtyřmi fakultami. Mla-dému muži se zdálo, že život má jediný cíl: vědět.

Přibližně v téže době se stalo, že pro horké léto roku 1466 vypukl veliký mor, který skosil v hrabství pařížském na čtyřicet tisíc duší a mezi nimi, jak praví Jean de Troyes, "mistra Arnoula, hvězdopravce králova, muže hrubě dobrého, moudrého a veselého". V Universitní čtvrti se roznesla pověst, že v ulici Tirechappe řádila nemoc obzvláště zle. A právě tam bydlili uprostřed svého léna rodiče Klaudiovi. Mladý student, všecek poplašen, běžel do otcovského domu. Přišel pozdě, jeho otec i matka zemřeli den předtím. Na živu zůstal jen malý

141

bratříček, zavinutý v peřince, který zoufale křičel, opuštěn ve své kolébce. To jediné zbylo Klaudiovi z celé jeho rodiny; mladý muž vzal dítě do náručí a odešel zasmušen. Až dosud žil jen ve světě vědy, nyní začal žít skutečným životem.

Tato pohroma způsobila v Klaudiově osudu hluboký pře-vrat. Jako sirotek a starší bratr, v devatenácti letech hlava rodiny, cítil se násilně odvolán od svých školských snů k vě-cem tohoto světa. A tehdy si, dojat soucitem, toto dítě, svého bratra, vášnivě a hluboce zamiloval; jak zvláštní a sladký to zjev, láska k člověku u něho, který dosud miloval jen knihy.

Příchyllost k dítěti vyvinula se u něho měrou neobyčejnou: pro duši tak panenskou bylo to jako první láska. Od dětství odloučen od rodičů, sotva že je poznal, zavřen a jakoby za-zděn za svými knihami, hnán jediné touhou studovat a učit se, poslouchaje jen a jen svůj rozum, který se rozvíjel studiem vědy, a svou představivost, jež se bystřila literaturou, ubohý student neměl dosud čas si uvědomit, že má také srdce. Ten malý bratříček, který neměl otce ani matku, děťátko, které mu tak nenadále spadlo s nebe do náručí, udělalo z něho no-vého člověka. Shledal, že jsou na světě ještě jiné věci než bá-dání na Sorbonně a verše Homérovy, že člověku je třeba při-chyllosti, že život bez něhy a bez lásky je jen suchopárné, skřípavé a drásavé soukolí. Ale poněvadž byl ve věku, kdy iluse se nahrazují opět jen ilusemi, domníval se, že jen city pokrevní a rodinné jsou pro člověka nezbytné a že láska k ma-lému bratříčkovi vyplní mu celý život.

Oddal se tedy lásce k malému Janovi celou svou vášnivou, na svůj věk hlubokou, horoucí a soustředěnou povahou. To ubohé křehké stvoření, ten roztomilý, růžový, kadeřavý pla-vovlásek, ten sirotek odkázaný zase jen na sirotka dojímал ho až do hloubi srdce; a poněvadž byl vážným myslitelem, za-čal přemýšlet o Janovi s nesmírným soucitem. Staral se a pe-čoval o něj jako o něco nekonečně křehkého a drahocenného. Byl dítěti víc než bratrem, stal se mu matkou.

Malý Jan ztratil matku, ještě když se kojil. Klaudius mu našel kojnou. Kromě léna Tirechappe zdědil totiž po otci ještě léno "Mlýn", které lenním právem náleželo k čtverhranné

142

věži Gentilly: byl to mlýn stojící na pahorku nedaleko zám-ku Winchestre (Bicêtre). Bydlela tam mlynářka, jež právě kojila krásné dítě. Bylo to nedaleko Universitní čtvrti; Klau-dius jí vlastnoručně odnesl svého malého Jana.

Od chvíle, kdy nesl na svých bedrech toto břímě, začal brát život velmi vážně. Myšlenka na malého bratříčka stala se mu nejen osvěžením, nýbrž i cílem jeho studií. Rozhodl se, že za-světí celou svou budoucnost Bohu a že nebude mít nikdy ji-nou manželku ani jiné dítě než štěstí a blaho svého bratra. Přimkl se tedy víc než kdy jindy k svému kněžskému povo-lání. Jeho zásluhy, vědomosti a hodnost přímého vasala pa-řížského biskupa otvíraly mu dokořán brány církve. Ve dva-ceti letech se stal na zvláštní povolení Svaté stolice knězem a jako nejmladší z kaplanů chrámu Matky Boží sloužil mši u oltáře, kterému se pro pozdě čtenou mši říká "altare pigrorum".

Zde se zablouhal ještě více do svých drahých knih, které opouštěl jen na hodinu, aby si odběhl do lenního Mlýna. Ta zvláštní směs učenosti a přísnosti, tak vzácná v jeho věku, získala mu v klášteře rázem úctu a obdiv. Z kláštera se jeho pověst učence rozšířila mezi lid, jenže se maličko změnila, jak se tehdy často stávalo, a lid ho měl za čaroděje.

A právě ve chvíli, kdy odsloužil mši a vracel se o neděli Quasimodo od oltáře lenochů, který stál vedle dveří na kůr po pravé straně hlavní lodi, poblíž obrazu Panny Marie, upoutala jeho pozornost skupina babek, hlasitě ječících nad kolébkou nalezců.

I přiblížil se k nešťastnému tvorečku, tak nenáviděnému a ohrožovanému. Jeho zoufalá bezmocnost, jeho nestvůrnost a opuštěnost, vzpomínka na mladšího bratra, pomyšlení, které mu najednou přišlo na mysl, že kdyby sám zemřel, jeho malý Johánek ^by mohl být zrovna tak bídně pohozen do kolébky nalezců, to všechno mu naráz zavalilo srdce: přemohl ho veliký soucit a dítě si odnesl.

Když dítě vytáhl z pytle, shledal, že je opravdu velice ne-stvůrné. Nebožáček měl na levém oku bradavici, hlavu vra-ženou mezi ramena, zkřivenou páteř, ptačí prsa, křivé nohy;

143

ale zdál se čilý; ačkoliv nebylo možno uhodnout, jakou řečí žvatlá, jeho křik prozrazoval určitou sílu a zdraví. Při po-hledu na tuto ošklivost soucit Klaudiův ještě vzrostl; i učinil v duchu slib, že toto dítě vychová pro lásku k svému bratru, aby jednou, ať už by se malý Jan dopustil v budoucnosti ja-kýchkoli chyb, měl na své straně tento pro něho vykonaný milosrdný čin. Bylo to jakési střádání dobrých skutků, které konal ve prospěch svého malého bratra; raneček dobrých činů, které mu chtěl nashromáždit předem pro případ, že by se jed-noho dne tomu darebáčkovi nedostávalo těchto peněz, jež je-diné platí u bran ráje. Pokřtil své adoptivní dítě a pojmenoval je Quasimodo, buď že tím chtěl naznačit den, kdy je našel, nebo chtěl tím jmé-nem vyjádřit, jak je to nebohé stvořeníčko nedokonalé, jen jako zhruba zpodobené. Jednooký, křivonohý a hrbatý Qua-simodo byl vskutku jen částečně člověkem.

III

Immanis pecoris custos, immanior ipse

V roce 1482 Quasimodo ovšem dorostl. Již před několika t' lety se stal zvoníkem v chrámu Matky Boží z milosti svého adoptivního otce Klaudia Frolla, který se stal arciděkanem v Josas z milosti svého lenního pána Ludvíka de Beaumont; ten se stal biskupem pařížským roku 1472 po smrti Viléma Chartiera z milosti svého ochránce Oliviera Danka, lazebníka krále Ludvíka XI. z milosti Boží.

Quasimodo byl tedy zvoníkem v chrámu Matky Boží.

Časem se mezi zvoníkem a kostelem vytvořilo jakési zvlášť-ní důvěrné pouto. Navždy odloučen od světa dvojím osudo-vým neštěstím, svým neznámým původem a svým nestvůr-ným zevněškem, a od dětství jsa uzavřen v tomto dvojitém nepřekročitelném kruhu, ubohý nešťastník si zvykl nestarat se vůbec o to, co se děje ve světě za posvátnými zdmi, jež ho přijaly do svého stínu. Jak vyrůstal a dospíval, byl mu chrám

144

Matky Boží postupně kolébkou, hnízdem, domovem, vlastí, celým světem.

A je jisté, že mezi tímto tvorem a touto budovou byla ja-kási tajemná, předem daná harmonie. Když se ještě jako dítě batolil a škobrtal pod sešeřelými jejími klenbami, podobal se svou lidskou tváří a údy zvířete plazy, který zdomácněl na této vlhké a temné dlažbě, kam románské hlavice vrhaly to-lik bizarních stínů.

Později, když se po prvé maně zachytil věžního provazu, když se naň pověsil a rozhoupal tím zvon, připadalo to Klau-diovi asi tak, jako když se dítěti rozváže jazyk a dítě začne mluvit.

Když se takto rozvíjel neustále v duchu katedrály, když v ní žil, spal a téměř nikdy z ní nevycházel, podléhaje v kaž-dém okamžiku jejímu tajemnému tlaku, poněnáhu dospěl k tomu, že se jí podobal, že v ní, abychom tak řekli, zapustil kořeny, stal se její neoddělitelnou částí. Jeho přečnávající úhly zapadly, nechť je nám prominuto toto přirovnání, do ustupu-jících úhlů budovy a zdálo se, že je nejen jejím obyvatelem, nýbrž i jejím přirozeným obsahem. Skoro by se mohlo říci, že vzal na sebe její tvar, jako hlemýžď přijímá tvar své sko-řápky. Byla jeho domovem, jeho doupětem, jeho schránou. Mezi ním a starobylým

chrámem vyvinula se tak hluboká a bezprostřední sympatie, tolik skrytých i zjevných příbuzností, že s ní srostl podobně jako želva se svým krunýřem. Vrásčitá katedrála byla jeho želvím štítem.

Je jistě zbytečné upozorňovat čtenáře, aby nebral příliš do slova všechny ty slovní obrazy, jichž jsme zde musili použít, abychom vyjádřili ono podivuhodné, souladné, bezprostřední a téměř bytostné splnutí člověka s budovou. Nemusíme rovněž dodávat, jak důvěrně se seznámil s celou katedrálou za tak dlouhého a těsného soužití. Byl to jeho skutečný domov. Nebylo v něm hloubky, kam by Quasimodo nepronikl, nebylo výšky, na kterou by se nebyl vyšplhal. Kolikrát vylezl po průčelí do značné výše, zachycuje se přitom jen drsných výčnělků sochařské výzdoby. Věže, po jejichž vnější stěně ho lidé často viděli lézt asi tak, jako ještěrka klouže po srázně

145

zdi, ta obrovská dvojčata, ty vysoké, hrozné a strašné věže nebudily v něm oni závratě, ani hrůzu, ani ho neomračovaly. Když člověk viděl, jak jsou povolné pod jeho rukou, jak lehce se po nich šplhá, byl by řekl, že si je Quasimodo ochočil. A když tak neustále skákal, šplhal a proháněl se uprostřed propastí obrovské katedrály, stal se něčím mezi opicí a kamzíkem; jako ony děti kalabrijské, které umí dříve plavat než chodit a od malička si hrají s mořem. Ostatně nejen jeho tělo se očividně utvářelo podle katedrály, nýbrž i jeho duch. V jakém stadiu byla jeho duše? Do jakých záhybů se stáhla, jakou podobu na sebe vzala pod tím suko-vitým obalem a při tom zdivočelém životě? Těžko určit. Quasimodo se narodil jednooký, hrbatý a kulhavý. Jen s vynaložením veliké námahy a veliké trpělivosti podařilo se Kku-diovi Frollovi, že ho naučil mluvit. Leč neblahý osud se ubohého nalezně nepustil. Když se stal ve čtrnácti letech zvoníkem u Matky Boží, nový neduh dovršil jeho nestvůrnost; zvony mu protrhly ušní bubínky a on ohluchl. Jediná branka do světa, kterou mu příroda nechala otevřenou, náraz a navždycky se zavřela.

Ve chvíli, kdy se zavřela, pohltila jediný paprsek radosti a světla, který dosud pronikal do Quasimodovy duše. Jeho duše se propadla do nejhlubší tmy. Smutek nešťastníkův se stal nezhojitelný a úplný jako jeho škaredost. Dodejme ještě, že hluchota ho učinila do jisté míry němým. Neboť aby nebyl ostatním pro smích, rozhodl se, když ohluchl, že se uzavře do naprostého mlčení, které přerušoval, jen když byl sám. Dobrovolně si spoutal jazyk, který Klaudius Frollo s takovou námahou rozvázal. A tak se stávalo, že když byl někdy okolnostmi přinucen mluvit, byl jeho jazyk zděvenělý a neohebný asi jako dveře, jejichž stěžeje zarezavěly.

Kdybychom se nyní pokusili proniknout tou tlustou a tvrdou kůrou až do duše Quasimodovy, kdybychom mohli prozkoumat hlubiny tohoto nepodařeného ústrojí, kdyby nám bylo dopřáno nahlédnout s pochodní v ruce za tyto neprůhledné orgány, probádat temné nitro tohoto neproniknutelného tvora, osvětlit jeho tmavé kouty a jeho nesmyslné slepé

146

uličky, vrhnout najednou na tu duši spoutanou uvnitř této jeskyně ostré světlo, našli bychom bezpochyby tuto nešťastnici v nějakém ubohém, zakrnělém a zmrzačeném stavu, jako bývali vězňové v olovených žalářích benátských, kteří zkomírali ohnutí v příliš nízké a příliš úzké kamenné kobce.

Je jisté, že ve vadném těle duch odumírá. Quasimodo sotva cítil, že se v něm neuvědoměle hýbe nějaká duše stvořená k jeho obrazu. Dojmy z věcí se nejdříve důkladně odrazily, než pronikly k jeho vědomí. Jeho mozek byl jakýmsi zvláštním průsečíkem: myšlenky, které jím prošly, vycházely z něho úplně pokřivené. A celé myšlení, jež vycházelo z tohoto odrazu, bylo nutně zvrácené a scestné.

Tím docházelo u něho k tisícovým omylům zrakovým, k tisícovým pochybeným úsudkům, k tisícovým úchylkám, v nichž kroužila jeho mysl jednou pomatená, jindy hloupá.

První následek tohoto neblahého ustrojení jeho ducha byl ten, že pohled, jímž se na věci díval, byl zkalen. Nemohl proto přijmout skoro žádný bezprostřední vjem. Vnější svět mu při-padal mnohem vzdálenější než nám.

Druhý následek byl, že ho neštěstí učinilo zlým.

Byl opravdu zlý, protože byl plachý, byl plachý, protože byl ošklivý. V jeho povaze byla logika právě tak jako v naší.

Jeho síla, tak neobyčejně vyvinutá, byla další příčinou jeho zlomyslnosti. "Malus puer robustus," říká Hobbes.

Jinak je nutno mu po právu přiznat, že zlomyslnost mu ne-byla asi vrozena. Od chvíle, kdy po prvé vkročil mezi lidi, cítil a později viděl, že na něj plivají, že ho hanobí, odstrkují. Nepoznal jiného lidského slova než posměšek nebo kletbu. Jak vyrůstal, nacházel kolem sebe samou nenávist. Nakazil se jí. Nassál do sebe tu všeobecnou zlobu. Zvedl zbraň, kte-rou ho zraňovali.

Ostatně ukazoval lidem svou tvář jen velmi nerad; katedrála mu stačila. Byla bohatě zalidněna mramorovými postavami, králi, svatými, biskupy, kteří se mu alespoň nevysmívali do očí a měli pro něj vždy jen mírný a vlídný pohled. Ostatní sochy, sochy oblud a démonů, nechovaly ke Quasimodovi ne-návist. Příliš se jim podobal, než aby ho nenáviděly. Vysmí-

147

valy se spíše ostatním lidem. Svatí byli jeho přátelé a žeh-nali mu; obludy byly jeho přátelé a chránily ho. Proto jim kolikrát a dlouze vyléval své srdce. Mnohdy strávil celé ho-diny schoulen před některou sochou a samotářsky s ní hovo-řil. Když ho někdo přistihl, prchal jako mileneček překvapený při nočním dostaveníčku.

Katedrála mu nebyla společností, byla jeho celým světem, celou přírodou. Nesnil o jiných alejích než o neustále kvetou-cích pestrobarevných oknech, o jiném stínu než o tom, který skýtalo kamenné listoví rozvíjející se v trsech saských hlavic a plné ptactva, o jiných horách než o těch obrovských věžích chrámových, o jiném oceáně než o Paříži, jež mu hučela u nohou.

Z celé té mateřské budovy miloval nejvíce zvony; ony pro-bouzely jeho duši, rozpínaly její ubohá křídla, tak bídne svě-šená v temné kleci, ony ho činily občas šťastným. Miloval je, mazlil se s nimi, hovořil s nimi, rozuměl jim. Od zvonečku ve věžičce nad křížovou klenbou až po těžký zvon nad prů-čelím, všechny je měl něžně rád. Zvonička nad klenbou a dvě hlavní věže, to byly jeho tři velké klece, jejichž ptáci, které sám vychoval, zpívali jen jemu. A přece to byly tytéž zvony, které zavinily jeho hluchotu; leč matky mají často nejraději to dítě, jež jim způsobilo nejvíc bolesti.

Pravda, hlas zvonů byl jediný hlas, který ještě mohl slyšet. Proto byl jeho miláčkem nejtlustší zvon. Měl ho nejraději z celé té rodiny hřmotných sester, jež se o svátečních dnech kolem něho houpaly. Tento velký zvon se jmenoval Marie. Marie byla v jižní věži sama se svou sestrou Jaquelinou, po-někud slabším zvonem, uzavřeným v menší kleci hned vedle ní. Jaquelina byla pojmenována podle manželky Jana Mon-tagu, který tento zvon daroval kostelu, což nebylo vůbec pře-kážkou, aby nepřišel na Montřaunu a hlavu. V druhé věži bylo šest jiných zvonů a konečně šest nejmenších přebývalo ve věžičce nad klenbou, spolu s dřevěným klepátkem, jímž se zvonilo pouze od odpoledne na Zelený čtvrtek do rána na Bílou sobotu. Quasimodo měl tedy ve svém harému patnáct zvonů; ale jeho favoritkou byla tlustá Marie.

148

Nemůžeme si ani představit, jakou radost prožíval o svá-tečních dnech, kdy se zvonilo naplno. V okamžiku, kdy ho arcijáhen propustil a řekl mu: "Jděte", běžel nahoru po toči-tých schodech rychleji, než by jiný s nich dokázal sestoupit. Celý udýchaný vstoupil do větrné světničky velkého zvonu; chvíli se naň zbožně a láskyplně díval; pak jej něžně oslovil a pohladil ho rukou jako dobrého koně, který má před sebou dlouhou cestu. Litoval ho, že musí

podstoupit takovou ná-mahu. Když se s ním takto nejdřív pomazlil, zavolal na své pomocníky v dolejších poschodí věže, aby začali. Ti se po-věsili na lana, vratidlo zaskřípělo a ohromný kovový obal se pomalu rozhoupával. Quasimodo jej rozechvěně sledoval po-hledem. První náraz srdce o kovovou stěnu zvonu roztřásl le-šení, na němž byl zvon upevněn. Quasimodo se chvěl zároveň se zvonem. "Houpy, hou," křičel a smál se šíleným smíchem. Mezitím se pohyb velkého zvonu zrychloval, a jak zvon pro-bíhal stále širším obloukem, šířilo se i oko Quasimodovo, stále jiskřivější a plamennější. Konečně se rozhoupaly zvony do plného letu; celá věž se třásla; trámovi, olověné stříšky, ka-menné kvádry — všechno to hučelo najednou, od spodních pilířů až po trojlístky v horní kružbě. Tu teprve se Quasi-modo dostal jaksepatří do varu: přecházel sem a tam, třásl se spolu s věží od hlavy k patě. Odpoutaný a zuřící zvon na-stavoval střídavě oběma stěnám věže svou bronzovou tlamu, supící hromovým dechem, na čtyři míle daleko slyšitelným. Quasimodo si stoupl před tu otevřenou tlamu; skrčoval se a opět se vztyčoval, když se zvon vracel, vdechoval jeho omra-čující van, díval se hned dolů na náměstí, jež se hemžilo jako mraveniště dvě stě stop hluboko pod ním, hned na obrovský měděný jazyk, který mu vteřinu co vteřinu zařval do ucha. Toto jediné slovo slyšel, tento jediný zvuk přerušoval jeho všeobecné mlčení. Liboval si v něm jako pták na slunci; na-jednou se zběsilost zvonu přenesla i na něho; vytřeštil oči; če-kal, až k němu doletí ten kovový čmelák, jako pavouk čeká na mouchu, a rázem se naň střemhlav vrhl. Pak v letu nad propastí vymrštěn šíleným rozhoupáním zvonu uchopil tu bronzovou nestvůru za uši, stiskl ji oběma koleny, popohnal

149

ji patami jako ostruhami a celou prudkostí tohoto nárazu a celou vahou svého těla zdvojnásobil její zběsilý let. Věž se přitom otřásala. Quasimodo křičel a skřípal zuby, jeho zrzavé vlasy se naježily, jeho prsa chroptěla jako kovářský měch, z jeho očí šlehaly plameny, obludný zvon pod ním řičel a su- ? pěl; a již to nebyl ani zvon od Matky Boží, ani Quasimodo, byl to přelud, vír, vřava; závrať letící na zvučícím koni; duch přikovaný k létajícímu sedlu; podivný kentaur, půl člo-věk, půl zvon; jakýsi příšerný Astolf, unášený na zázračném okřídleném koni z živoucího bronzu. Přítomnost tohoto zvláštního tvora jako by vdechovala celé katedrále zvláštní tep života. Zdálo se, soudíme-li podle po-věřčivých pověstí, jež se šířily mezi lidem a jež ostatně vždy přehánějí, že z něho vychází nějaká tajemná síla, která oži-vovala všechny kameny chrámu Matky Boží a rozechvívala starý kostel až do nejhlubších útrob. Stačilo, když lidé věděli, že tam je, a již se jim zdálo, že tisíce soch na galeriích a por-tálech se hýbe a ožívá. A vskutku, katedrála se pod jeho ru-kou měnila v ucelivou a poslušnou bytost; očekávala jeho rozkaz, aby pozvedla svůj mohutný hlas; Quasimodo ji ovlá-dal a naplňoval svou přítomností jako její strážný duch. Člo-věk by řekl, že ta ohromná budova pod jeho dotekem dýchá. Byl v ní vskutku všudypřítomný, jako by se množoval, bylo možno vidět ho na všech místech budovy. Tu spatřili lidé s hrůzou na nejvyšším vrcholku věže směšného trpaslíka, jak šplhá, jak se plazí a leze po čtyřech, vznáší se nad propastí, přeskakuje s výčnělku na výčnělek a prohledává vnitřnosti kteréosi kamenné obludy: to Quasimodo vybíral havraní hníz-da. Tu zase někdo narazil v temném zákoutí kostela na jakési živé, skrčené a zamračené strašidlo: to Quasimodo přemýšlel. Jindy zahlédl někdo pod zvonící obrovskou hlavu a hromadu nespořádaných údů, jak se zuřivě houpe na provaze: to Qua-simodo vyzváněl nešpory nebo klekání. Často za nooi viděli lidé, jak po křehké, jako krajka prolamované balustrádě, jež věnčí vrcholky věží a lemuje obvod apsidy, bloudí ohyzdná postava: byl to opět hrbáč od Matky Boží. Tu pak, jak říká-valy sousedky, celý chrám bral na sebe jakési fantastické, nad-přirozené a děsivé vzezření; tu i tam se otvíraly oči a ústa; bylo slyšet štěkot kamenných psů, hadů a draků, kteří ve dne v noci bdí s nataženými krky a otevřenými tlamami kolem ohromné katedrály. A bylo-li to v noci štedrovečerní, kdy veliký zvon chraptivým zvukem svolával věřící na půlnoční, při níž v chrámu planuly všechny ^svíce, tu chmurné průčelí vzalo na sebe

tak zvláštní vzhled, že se zdálo, jako by velký portál požíral dav a růžice naň upřeně hleděla. A to všechno způsoboval Quasimodo. V Egyptě J>y ho ^ byli prohlásili za boha tohoto chrámu; středověk v něm viděl jeho démona: byl jeho duší.

A byl jí do té míry, že pro ty, kdož vědí, že Quasimodo žil, je dnes chrám Matky Boží opuštěný, bez ducha, mrtvý. Člo-věk cítí, že se odtud něco ztratilo. To ohromné tělo je prázdné; je to pouhá kostra: duch odešel, zůstalo jen jeho místo, toť vše. Je to jako lebka, v níž jsou ještě důlky pro oči, ale po-hledu v nich už není.

Pes a jeho pán

A přece tu byla lidská bytost, kterou Quasimodo vyjímал ze své zloby a nenávisti vůči ostatním a kterou miloval stejně, ba možná více než svou katedrálu: byl to Klaudius Frollo. Přirozený zjev. Klaudius Frollo se ho ujal, adoptoval ho, živil ho, vychoval ho. Když byl jako malý chlapec pronásle-dován štekotem psů a pokřikem dětí, často nacházel útočiště v klíně Klaudia Frolla. Klaudius Frollo ho naučil mluvit, číst, psát. Nakonec ho udělal zvoníkem. A dát Quasimodovi za nevěstu velký zvon znamenalo dát Romeovi Julii.

Quasimodo mu byl proto hluboce, vášnivě a bezmezně vděčný; a přestože tvář jeho adoptivního otce bývala často zasmušilá a přísná, jeho slova obyčejně úsečná, tvrdá a páno-vitá, vděčnost Quasimodova nikdy ani na okamžik neochabla. Arcijáhen měl v Quasimodovi nejoddanějšího otoka, nejpo-

150

151

slušnějšího sluhu, nejbělejšího psa. Když ubohý zvoník ohluchl, vyvinula se mezi ním a Klaudiem Frollem jakási ta-jemná posunková řeč, jíž rozuměli jen oni dva. A tak byl arcijáhen jedinou lidskou bytostí, s níž si Quasimodo zachoval spojení. Ze všech věcí na světě byl ve styku jen s katedrálou a Klaudiem Frollem.

Moc arcijáhnovu nad zvoníkem a přichylnost zvoníkovu k arcijáhnovi nelze s ničím srovnat. Byl by stačil jediný Klau-diův pohyb a pomyšlení, že mu způsobí radost, a Quasimodo by se byl střemhlav vrhl s věže chrámu Matky Boží. Je vskut-ku pozoruhodné, jak Quasimodo všechnu svou fysickou sílu, jež se u něho tak neobyčejně rozvinula, dal slepě do služeb druhého. Jistě to způsobila synovská oddanost a rodinné pou-to; ale přispěla k tomu též uhrančivá moc jednoho ducha nad druhým. Před vznešeným, hlubokým, mocným a nadřazeným duchem stálo to ubohé, neohrabané a nemotorné stvoření se sklopenou hlavou a s prosebnýma očima. Posléze a především to byla vděčnost. Vděčnost zabíhající do takových krajností, že nevíme, k čemu bychom ji přirovnali. Nejkrásnější pří-klady takové ctnosti nenacházíme u lidí. Spíše bychom řekli, že Quasimodo miloval arcijáhna tak, jako ještě žádný pes, žádný kůň, žádný slon nemiloval svého pána.

V

Pokračování vyprávění o Klaudiu Trollovi

Roku 1482 bylo Quasimodovi přibližně dvacet let, Klau-diovi Frollovi asi šestatřicet. Jeden vyrostl, druhý zestárl.

Klaudius Frollo nebyl již ten prostý student z koleje Tor-chi, něžný ochránce malého chlapce, mladý a hloubavý filo-sof, který mnoho věděl a mnoho neznal. Byl to přísný, váž-ný a mrzutý kněz, duchovní pastýř, pan arcijáhen v Josas, druhý akolita biskupův, který měl pod svou správou dvě dě-kanství, v Montlhéry a Châteaufortu, a sto sedmdesát čtyři venkovské fary. Osobnost důstojná a zasmušilá, před kterou

152

se trásli ministranti v bílých řízách a červených pláštěnkách, kůroví zpěváci, členové bratrstva svatého Augustina i ranní kaplani od Matky Boží, když pomalu kráčel pod gotickými oblouky kůru, velebný, zamyšlený, se skříženými rukama a s hlavou na prsa tak sklopenou, že z jeho tváře bylo vidět jen vysoké lysé čelo.

Páter Klaudius Frollo však nezanechal ani vědy, ani se ne-vzdal výchovy svého bratra, dvou zájmů, jež vyplňovaly jeho život. Leč během doby se vmísila do těchto slastí jistá hořkost. Časem i nejlepší slanina zežlukne, říká diákon Pavel. Malý Jan Frollo, zvaný "ze Mlýna" podle místa, kde byl odcho-ván, nevyvíjel se tím směrem, který mu chtějí Klaudius vtisk-nout. Starší bratr se těšil, že bude mít žáka zbožného, posluš-ného, účelivého a počestného. Ale malý Jan byl jako ty mla-dé stromky, které překazí úsilí zahradníkovo a zarputile se obracejí v tu stranu, odkud jim přichází vzduch a slunce. Rostl, bujněl a vyháněl nádherné a košaté větve jen ve směru lenosti, nevědomosti a hýření. Byl to pravý čertův chlapík, velmi nespoutaný, nad čímž se páter Klaudius často mračil, ale také velmi zábavný a vtipný, což mnohdy vyloudilo na tváři staršího bratra úsměv. Klaudius ho svěřil péči téže ko-leje Torchi, kde sám strávil první léta v pilném studiu a roz-jímání; a bylo proň bolestné vidět, jak toto posvěcené místo, kdysi jménem Frollo proslavené, je jím dnes znesvěceno. Ko-likrát kvůli tomu držel Janovi velmi přísná a velmi dlouhá kázání, jež on statečně snášel. Přitom všem měl malý dareba dobré srdce, jak to vidáme ve všech komediích. Leč sotva kázání skončilo, pokračoval opět klidně ve svých zbuynos-tech a výstřednostech. Hned natloukl nějakému nováčkovi na uvítanou při jeho vstupu na universitu — vzácná to tradice, jež se zachovala neporušena až do dneška. Jindy zase popíchl tlupu studentů, kteří se s klasickou obřadností vrhli na něja-kou krčmu, quasi classico excitati, pak "útočnými holemi" ztloukli krčmáře a rozveseleni vydrancovali krčmu tak doko-nale, že prorazili i vinné sudy ve sklepe. A pak se stávalo, druhý dozorce koleje Torchi přinášel ztrápeně páteru ze

Klaudiovi krásnou latinskou zprávu s bolestnou poznám-

153

kou na okraji: Rixa; prima causa vinum optimum potatum. Konečně se vyprávělo, jaká hrůza, jde-li o šestnáctiletého chlapce, že jeho prostopášnost ho často zavedla až do ulice Glatigny. Tím vším byl Klaudius hluboce zarmoucen a ve své při-chylnosti k lidem zastrašen. Vrhł se tedy s ještě větším zápa-lem do náruče vědy, té sestry, jež se člověku aspoň nevysmívá do očí a vždycky mu splatí péči, kterou jí věnoval, třebas ně-kdy mincí poněkud jalovou. Byl stále učenější a učenější a zároveň, což je přirozený následek, stále přísnější jako kněz a stále smutnější jako člověk. Každý z nás si nese v sobě určité vztahy mezi rozumem, mravy a povahou, vztahy, které se nepřetržitě vyvíjejí a které mohou být přervány jen hlubo-kými převraty v našem životě.

Poněvadž Klaudius Frollo od mládí prozkoumal téměř celý okruh pozitivních, dostupných a dovolených vědomostí lid-ských, byl nyní nucen, nechtěl-li se zastavit "ubi dejuit orbis", jít dále a hledat novou potravu svému nenasytně činnému duchu. Dávný symbol hada, který si kouše ocas, platí zvláště pro vědu. Zdá se, že Klaudius Frollo to zakusil. Mnohé vážné osoby tvrdily, že když vyčerpal dovolenou oblast lidského vědění, odvážil se proniknout do oblasti nedovolené. Říkalo se, že postupně okusil všech jablek se stromu poznání a buď z hladu, nebo znechucení kousl nakonec do plodu zapověze-ného. Jak naši čtenáři viděli, účastnil se postupně přednášek theologů na Sorbonně, shromáždění studentů svobodných umění u obrazu svatého Hilaria, disputací dekretalistů u obra-zu svatého Martina, lékařských schůzek u kroupky Matky Boží, ad cupam Nostrae Dominae. Zhltal všechny dovolené a schválené pokrmy, jež mohly duchu připravit a předložit ony čtyři velké kuchyně zvané čtyři fakulty, a nasytil se jich, dřív než utišil hlad. I sestoupil dále, hlouběji, pod všechnu tu vymezenou, materiální a ohraničenou vědu; možná, že vy-dal v nebezpečí i svou duši a usedl v jeskyni u onoho tajem-ného stolu alchymistů, astrologů a hermetiků, jejichž vrchol-nými představiteli byli ve středověku Averroes, Vilém Paříž-ský a Mikuláš Flamel, u stolu, který sahá až

hluboko do

154

Orientu, až k světlům sedmiramenného svícnu, až k Šalamou-novi, Pythagorovi a Zarathustrovi.

Tak se alespoň lidé domýšleli, ať už právem nebo ne-právem.

Jisté je, že arcijáhen navštěvoval často hřbitov Nevinátek, kde byli pochováni jeho otec a matka, samozřejmě s ostatními oběťmi moru z roku 1466; jenomže se zdálo, že před křížem na jejich hrobě nerozjímal zdaleka tak zbožně, jako před po-divnými postavami na náhrobku Mikuláše Flamela a Klaudie Pernellové, které byly hned vedle.

Jisté je, že lidé ho často vídali, jak tiše kráčí Lombardskou ulicí a pokradmu vstupuje do malého domku na rohu ulice Písařů a ulice Marivauxovy. Tento dům postavil Mikuláš Flamel a také v něm zemřel kolem roku 1417; od té doby byl dům opuštěn a ponenáhlu se rozpadal v ssutiny, neboť herme-tické a alchymisté zcela zničili jeho zdi, vrývající do nich svá jména. Několik sousedů dokonce tvrdilo, že jednou za-hlédli sklepním okénkem Klaudia Frolla, jak kopal, prohra-bával a ryl zemi v těchto dvou sklepech, jejichž podpěry po-čmáral nesčetnými verši a hieroglyfy sám Mikuláš Flamel. Předpokládalo se totiž, že Flamel zakopal do těch sklepů ká-men mudrců, a alchymisté od Magistriho až po otce Pacifika přehrabávali tu půdu nepřetržitě po dvě století, až se nako-nec ten hrubě rozkopávaný a na ruby obrácený dům rozpadl pod jejich nohama v prach.

Je rovněž jisté, že arcijáhen si vášnivě oblíbil symbolický portál chrámu Matky Boží, tu stránku čarodějnické knihy, kterou vepsal do kamene biskup Vilém Pařížský, jenž byl bezpochyby zatracen za to, že připojil tak ďábelský titulní list k té svaté básni, kterou pje na věčné časy ostatní budova. Tvrdilo se také, že prý arcijáhen Klaudius zkoumal obrov-skou sochu svatého Kryštofa i onu vysokou tajemnou sochu, jež tehdy stála u vchodu na náměstíčko a kterou lid posměšně nazýval "pan Zamračený". Zato všichni si mohli povšimnout, jak proseděl nekonečné hodiny na kamenné obrubě před chrá-mem a soustředěně pozoroval sochy na portále, prohlížeje si zkoumavě hned pošetilé panny s převrženými lampami, hned

155

zase panny moudré, jež drží lampy zpříma; jindy opět odha-doval zorný úhel havrana, který sedí na levé straně portálu a shlíží do kostela na záhadné místo, kde je jistě ukryt ká-men mudrců, pakliže není zakopán ve sklepech Mikuláše Fla-mela. Jak zvláštní osud, mimochodem řečeno, měl v té době chrám Matky Boží, když byl milován dvojím tak odlišným i způsobem a s takovou oddaností dvěma bytostmi tak rozdílnými, jako byl Klaudius a Quasimodo. Jeden, člověk pudový a divoký, miloval ho pro jeho krásu, vznostnost a harmonii, jež vyplývá z jeho velkolepého celku; druhý, muž s vědeckou a vášnivou obrazností, miloval ho pro jeho význam, pro jeho mythus, pro smysl, který v sobě tajil, pro symbol skrytý po-různu v sochách na průčelí, jako je na palimpsestu zakryt pů-vodní text druhým textem, jedním slovem pro záhadu, kterou věčně předkládá lidskému rozumu.

Konečně je známo, že arcijáhen si zřídil v oné věži, jež hledí na náměstí Grève, hned vedle zvonice malou komůr-ku, zcela tajnou, kam nikdo nesměl vstoupit bez jeho dovo-lení, dokonce prý ani biskup. Tuto komůrku si kdysi zařídil téměř na vrcholu věže mezi havraními hnízdy biskup Hugo z Besanconu* a prováděl tam tehdy čáry. Nikdo nevěděl, co komůrka skrývá; zato často v noci viděli lidé s nábreží Ostro-hu, jak se v malém okénku na zadní straně věže objevuje ja-kási podivná kmitavá rudá zář, mizí a opět se v pravidelných přestávkách objevuje, jako by doprovázela supavé výdechy měchu a pocházela spíše od plamene než od světla. Ve tmě a v té výšce to působilo opravdu zvláštním dojmem a počest-né ženy říkaly: "Podívejte se, arcijáhen hledá kámen mudrců! Nahoře prská peklo!"

Celkem vzato, to všechno nedávalo jasné důkazy Klau-diova čarodějnictví, ale vždycky bylo kolem něho dosti dýmu, aby se mohl předpokládat oheň, a tak šla o arcijáhnovi po-věst dosti hrůzostrašná. Musíme však podotknout, že vědy egyptské, vyvolávání duchů a magie, dokonce i ta nejčistší a nejnevinnější, neměly nad něj zuřivějšího nepřítele a nesmiři-

telnějšiho udavače před členy církevního soudu při chrámu Matky Boží. Ať už to byla upřímná hrůza nebo komedie, ja-kou hraje zloděj, když křičí "chyt'te zloděje", učeným hlavám kapituly to nebránilo, aby nepovažovaly arcijáhna za duši, jež se odváží až do předsíně pekla, zbloudila v jeskyních kabaly a tápala v temnotách okultních věd. Lid se v něm rovněž nemýlil: kdo měl jen trochu důvtipu, považoval Qua-simoda za d'ábla a Klaudia Frolla za čaroděje. Bylo jasné, že zvoník musí po určitou dobu arcijáhnovi sloužit, a až ta doba uplyne, odnese si jeho duši místo odměny. Proto byl arcijá-hen, třebaže žil přemrštěně přísně, špatně zapsán u zbožných duší a žádná pobožná babka nebyla tak nezkušená, aby v něm přímo nosem nevěřila černokněžníka.

A jestliže se v jeho vědě s postupujícím věkem utvořily pro-pasti, vyvstaly i v jeho srdci. Alespoň se tak každý mohl prá-vem domnívat, když si bedlivě prohlédl jeho tvář, z níž pro-svítila duše jen skrze černý mrak. Od čeho měl to široké lysé čelo, tu věčně skloněnou hlavu a hrud' neustále se dmoucí po-vzdechy? Jaká tajná myšlenka vyvolávala na jeho ústech tak trpký úsměv, při němž se jeho svráštělá obočí k sobě přiblí-žila jako dva býci přichystaní k zápasu? Proč byly jeho sporé vlasy již šedivé? Jaký vnitřní oheň šlehal občas z jeho po-hledu, že se jeho oko podobalo otvoru ve stěně sálající pece?

Příznaky této prudké duševní posedlosti dosáhly povážli-vého stupně právě v době, kdy se odehrává náš příběh. Ne-jednou před ním zděšeně utekl ministrant, když ho potkal sa-motného v kostele, tak byl jeho pohled divný a plamenný. Nejednou zaslechl na kůru při bohoslužbách jeho soused se-dící ve vedlejší stolici, jak mísí do církevního zpěvu ad om-nem tonům nesrozumitelné vložky. Nejednou s hrůzou zpo-zorovala prادلena z Ostrohu, která "prala pro kapitolu", na komži pana arcijáhna z Josas stopy nehtů a zařatých prstů. Ostatně Klaudius Frollo zdvojnásobil svou přísnost a nikdy ještě nevedl život tak příkladný. Jeho stav a jeho povaha vzdalovaly ho odedávna žen; zdálo se, že je nenávidí víc než kdy jindy. Při pouhém zašustění hedvábné sukně spustil si kápi přes oči. V této věci dbal tak žárlivě přísnosti a zdrže-

livosti, že když v prosinci roku 1481 přišla navštívit klášter u Matky Boží paní de Beaujeu, dcera králova, opřel se roz-hodně jejímu vstupu, připomínaje biskupovi stanovy "Černé knihy", vydané v předvečer svatého Bartoloměje roku 1334, které zapovídají vstup do kláštera každé ženě, "kterékoli, staré i mladé, vznešené paní i komorné". Načež byl biskup nucen připomenout mu nařízení papežského legáta Odon, který vyjímá ze zákazu jisté vznešené paní, "aliquae magna-tes mulieres, quae sine scandalo evitari non possunt". A arci-jáhen ještě protestoval namítaje, že nařízení legátovo pochází z roku 1207, je tedy o sto sedmadvacet let starší než Černá kniha a je tedy Černou knihou zrušeno. Také odmítl objevit se před kněžnou. Mimo to si lidé všimli, že jeho hrůza z cikánek a cikánů jako by se od nějaké doby zdvojnásobila. Vymáhal na bisku-povi edikt, který by výslovně zakazoval cikánkám tančit a hrát na tamburinu na náměstí před chrámem, a také se v té ?době začal prohrabávat v zaprášených archivech církevního soudu, aby sebral případy, kdy byli čarodějové a čarodějnice odsouzeni k upálení nebo k oběšení, poněvadž provozovali čaroděj-nické kousky s kozly, sviněmi nebo kozami.

VI

Neoblíbenou

Jak jsme už řekli, byli arcijáhen a zvoník nevalně oblíbeni u bohatých i chudých z okolí katedrály. Když si Klaudius a Quasimodo spolu vyšli, což bylo dosti často, a když je lidé viděli, jak krácejí společně, sluha v uctivé vzdálenosti za svým pánem, chladnými, úzkými a temnými uličkami ve změti domů kolem chrámu Matky Boží, dopadlo na ně cestou ne-jedno zlé slovo, nejeden ironický popěvek, nejeden urážlivý vtip; pakliže ovšem, a to bylo zřídka,

nekráčel Klaudius Frollo s hlavou tvrdě vztyčenou, ukazuje zaraženým vtipál-kům své přísné, takřka vznešené čelo.

158

S těmi dvěma to bylo ve čtvrti asi tak, jako s "básníky", o nichž mluví Régnier:

Všichni lidé běží za básníkem jak za sovou hejno pěníc s křikem.

Hned nějaký potměšilý uličník riskoval svou kůži i své kosti jen pro tu nevýslovnou rozkoš, že mohl zapíchnout Quasimodovi do hrbu špendlík. Tu zase nějaká mladá krasa-vice, rozpustilá a drzejší, než se slušelo, otřela se o černou su-tanu knězovu a vykvikla mu přímo pod nos posměšnou pís-ničku: "Hec, hec, čert se chytil!" Jindy opět skupina špina-vých babizen, skrčených ve stínu chrámových stupňů jako na hradě, zabručela hlasitě na arcijáhna se zvoníkem, jak šli ko-lem, a vítala je tímto povzbuzujícím zaklením: "Vida, kum-páni! Jak má jeden šeredné tělo, tak má druhý šerednou duši!" Nebo se dokonce celá banda školáků a rozpustilců, kteří hráli "nebe, peklo, ráj", najednou zvedla a pozdravila je potupným pokřikem v klasické latině: "Eia! Eia! Claudius cum claudo!"

Ale nejčastěji si ani kněz, ani zvoník urážky nevšimli. Ne-bot' k tomu, aby mohli všechny ty laskavosti zaslechnout, byl Quasimodo příliš hluchý a Klaudius příliš zamyšlený.

159

KNIHA PÁTÁ

Abbas beati Martini Věhlas pátera klaudta pronikl široko daleko.

Skoro v téže době, kdy odmítl spatřit paní de Beaujeu, vy-nesl mu návštěvu, na kterou dlouho vzpomínal.

Došlo k ní jednou večer, kdy se po bohoslužbách uchýlil právě do své kanovnické cely v klášteře chrámu Matky Boží. Tato cela nevypadala nikterak podivně ani záhadně, až snad na několik skleněných lahviček, pohozených v koutě a naplně-ných dosti podezřelým prachem, jenž se velmi podobal práš-ku na děláni zlata. Tu a tam byly ovšem nápisy na stěně, ale byly to čistě vědecké nebo zbožné výroky, vyňaté z dobrých spisovatelů. Arcijáhen se právě posadil při světle trojramen-ného měděného svícnu k veliké truhle, plné rukopisů. Opřel se loktem o rozevřenou knihu Honoria d'Autun "De prae-destinatione et libero arbitrio" a listoval s hlubokým přemí-táním v jakémisi tištěném foliantu, který si právě přinesl, je-diné to tištěné knize v jeho cele. V nejhlubším zadumání za-klepal někdo na dveře. "Kdo je tam?" zvolal učenec tónem asi tak přívětivým, jako když zavrčí hladová doga, jíž berou kost. Hlas zvenčí odpověděl: "Váš přítel Jakub Coictier." Frollo šel otevřít.

Byl to opravdu králův lékař; muž kolem padesátky, jehož tvrdý výraz obličeje zmirňoval pouze vychytralý pohled. Do-provázal ho jiný muž. Oba dva měli dlouhá roucha břidlicové barvy s veverčí podšívkou, opásaná a uzavřená, k tomu čapku téže barvy a z téže látky. Ruce se jim ztrácely v rukávech, nohy pod dlouhými rouchy, oči pod čapkami.

"Bůh je mi svědkem, pánové, že jsem neočekával tak vzác-nou návštěvu v tuto hodinu," pravil arcijáhen, uváděje je do cely. A při těchto zdvořilých slovech se díval střídavě na lé-

160

kaře i na jeho společníka neklidným a zpytavým pohledem.

"Není nikdy příliš pozdě k návštěvě učence tak slovutného, jako je důstojný pán Klaudius Frollo z Tirechappe," odpo-věděl doktor Coictier, jehož hornoburgundský přízvuk pro-tahoval všechny jeho věty asi s takovou vznešeností jako vleč-ka roucho.

A pak se rozvinul mezi lékařem a arcijáhнем jeden z těch zdvořilostních prologů, které podle tehdejších zvyklostí před-cházely každé rozmluvě mezi učenci a které jim nebyly na překážku, aby se přitom co nejsrdečněji nenenáviděli. Tak je tomu konečně i dnes: každá ústa učencova, jež vychvalují ji-ného učence, jsou nádobou žluči oslazenou medem.

Blahopřání Klaudia Frolla Jakubu Coictierovi se vztaho-vala především na četné světské výhody, které ctihodný lékař dovedl vytěžit ve svém tak záviděném povolání z každé ne-moci královny, a to byla lepší a bezpečnější alchymie než hle-dání kamene mudrců.

"Opravdu s velikým potěšením jsem se dozvěděl, pane dok-tore Coictiere, že váš synovec, důstojný pan Petr Verse, do-stal biskupství. Není snad biskupem v Amiensu?"

"Ano, pane arci jáhne; je to milost a milosrdenství Boží."

"Víte, že jste o Božím hodě vánočním vypadal velmi vzne-šeně v čele sboru účetní komory, pane předsedo?"

"Pouhý místopředseda a nic víc, bohužel, důstojný pane Klaudie."

"Jak pokročila stavba vašeho nádherného domu v ulici sva-tého Ondřeje Pod obloukem? To je hotový Louvre. Velmi se mi líbí na dveřích vyřezávaný meruňkový strom s tou roz-košnou slovní hříčkou: A L'ABRI-COTIER."

"Běda, mistře Klaudie, celý ten zednický kousek mě stojí veliké peníze. Čím dále stavba pokračuje, tím více se ožeb-račuji."

"Ale jděte, cožpak nemáte své příjmy z vězení a správcov-ství Soudního paláce a důchod ze všech domů, masných krá-mů^kramářských budek a stánků v hradbním obvodu? To je přece dobrá dojná kráva!"

"Kastelánství v Poissy mi letos nic nevyneslo."

161

"Ale vaše mýta v Trielu, Svatém Jakubu, Svatém Heřmanu Na palouku stále ještě vynášejí!"

"Sto dvacet liber, a ani ne pařížských!"

"Jste královským radou. To je stálý příjem."

"Ano, kolego Klaudie, ale to zatracené panství v Poligny, o kterém se nadělalo tolik řečí, nevynáší mi průměrně ani še-desát zlatých dukátů."

V poklonách, jimiž páter Klaudius častoval Jakuba Coic-tiera, byl onen potměšilý, zahořklý a nenápadně výsměšný přízvuk, ten smutný a krutý úsměv člověka nadřazeného a nešťastného, který si na chvíli dobírá vulgárního člověka a jeho dobré bydlo. Coictier si toho však nepovšiml.

"Na mou duši," řekl nakonec Klaudius, tiskna mu ruku, "jsem rád, že vás vidím při tak dobrém zdraví."

"Děkuji, mistře Klaudie."

"Abych nezapomněl," zvolal páter Klaudius, "jak se vede vašemu královskému nemocnému?"

"Neplatí dost svému lékaři," odpověděl doktor a podíval se přitom stranou na svého společníka.

"Myslíte, kmotře Coictiere?" namítl společník.

Tato slova, vyslovená udiveným a vyčítavým tónem, obrá-tila pozornost arcijáhna k neznámé osobnosti. Abychom řekli pravdu, nepřestával si ani na chvíli všimnout tohoto cizince od okamžiku, kdy překročil práh jeho cely. Měl jistě tisíce dů-vodů k tomu, aby šetřil doktora Jakuba Coictiera, všemoc-ného lékaře krále Ludvíka XI., a aby ho přijal v tomto prů-vodu. Proto nebyla jeho tvář právě příliš srdečná, když mu Jakub Coictier řekl:

"Abych nezapomněl, mistře Klaudie, přivádím vám kolegu, který si vás přál vidět, neboť zná vaši proslulost."

"Pán se zabývá vědou?" tázal se arcijáhen, upíraje na Coic-tierova společníka svůj pronikavý zrak. Pod obočím nezná-mého se setkal s pohledem neméně pronikavým a neméně ne-důvěřivým, než byl jeho vlastní. Pokud se dalo soudit při sla-bém světle lampy, byl to stařec asi šedesátiletý, prostřední po-stavy, dosti nemocného a sešlého vzhledu. V jeho profilu bylo přes značně všední rysy cosi mocného a přísného; jeho zor-

162

nice jiskřila pod velmi hlubokým obloukem obočí jako světlo na dně jeskyně; a pod hluboko naraženou čapkou, jež mu pa-dala až k nosu, bylo možno tušit široké geniální čelo.

Neznámý se rozhodl odpovědět na arcijáhnovu otázku sám.

"Ctihodný mistře," začal vážným hlasem, "vaše pověst do-lehla až ke mně, a chtěl jsem se s vámi poradit. Jsem jen ubo-hý venkovský šlechtic, který si zuje střevíce, než vstoupí k učencům. Musím vám říci své jméno. Jmenuji se kmotr Tourainský."

"Podivné jméno pro šlechtice," pomyslí si arcijáhen. Měl však dojem, že má před sebou muže mocného a vážného. In-stinktem své vysoké inteligence vytušil pod kožešinovou čap-kou kmotra Tourainského inteligenci neméně vysokou; a když se díval na tu vážnou tvář, ironický úšklebek, vyvolaný pří-tomností Jakuba Coictiera, rozplýval se pomalu na jeho za-chmuřeném obličejí jako soumrak na nočním obzoru. Usedl opět zasmušile a mlčky do svého velikého křesla, jeho loket za-ujal opět své obvyklé místo na stole a jeho ruka na čele. Po několika okamžicích přemítání pokynul oběma návštěvníkům, aby si sedli, a obrátil se ke kmotru Tourainskému:

"O které vědě se chcete se mnou poradit, mistře?"

"Ctihodný pane," odvětil kmotr Tourainský, "jsem nemo-cen, velmi nemocen. Říkají o vás, že jste veliký Aeskulap, při-šel jsem vás požádat o lékařskou radu."

"Lékařskou!" řekl arcijáhen a potřásl hlavou. Zdálo se, že se na chvíli zamyslí, než pokračoval: "Kmotře Tourainský, když už se tak jmenujete, ohlédněte se. Celá má odpověď je už napsána na zdi."

Kmotr Tourainský poslechl a četl nad svou hlavou tento nápis, vyrytý do zdi: "Lékařství je dcera snů. — Iamblichos."

Doktor Jakub Coictier vyslechl však otázku svého druha s nevolí, která se ještě zdvojnásobila odpovědí pátera Klau-dia. Naklonil se k uchu kmotra Tourainského a řekl mu tak potichu, aby ho arcijáhen neslyšel: "Upozornil jsem vás pře-dem, že je blázen. Chtěl jste ho vidět!"

"Ale vždyť je docela dobře možné, že ten blázen má prav-

163

du, doktore Jakube," odpověděl kmotr rovněž potichu a s trpkým úsměvem.

"Jak myslíte," odpověděl Coictier suše. Pak se obrátil k arcijáhnovi: "Vy jste s tím hned hotov, důstojný pane Klau-die, a s Hippokratem si neděláte víc starostí než opice s oříš-kem.

Lékařství je sen! Pochybuji, že by se lékárníci a mistři lékařství zdrželi, kdyby tady byli, aby vás neukamenovali. Vy tedy popíráte vliv lektvarů na krev, vliv mastí na tělo! Vy popíráte tu věčnou lékárnu květů a kovů, která se nazývá svět a byla výslovně stvořena pro toho věčného nemocného, který se nazývá ,člověk'!"

"Nepopírám ani lékárny, ani nemocného," pravil chladně páter Klaudius. "Popírám lékaře."

"Není tedy pravda," začal opět Coictier ohnivě, "že dna je jakýsi vnitřní lišej, že střelná rána se vyléčí, přiložíme-li na ni pečenou myš, že mladá krev, náležitě přelítá, vrací mla-dost starým žilám; není pravda, že dvě a dvě jsou čtyři a že emprostathonos následuje po opistathonu?"

Arcijáhen odpověděl naprosto klidně: "O jistých věcech mám jistý názor."

Coictier zrudl hněvem.

"Ale, ale, můj milý Coictiere, nezlobme se," řekl kmotr Tourainský. "Pan arcijáhen je náš přítel."

Coictier se uklidnil a jen polohlasem mručel:

"Konec konců je to blázen."

"Pro umučení Boží, mistře Klaudie," začal opět po malé přestávce kmotr Tourainský,

"působíte mi veliké rozpaky. Chtěl jsem vás poprosit o dvě rady; jedna se týkala mého zdraví, druhá mé hvězdy."

"Pane," odpověděl arcijáhen, "jestli jste na to pomýšlel, byl byste lépe udělal, kdybyste se ke mně nebyl namáhal po to-lika schodech. Nevěřím v lékařství. Nevěřím v hvězdopra-vectví."

"Opravdu?" řekl kmotr překvapeně.

Coictier se smál nuceným smíchem.

"Tec? vidíte, že je blázen," pravil zcela tiše kmotru Tourainskému. "Nevěří v hvězdopravectví."

164

"Jak je možno si představit," pokračoval páter Klaudius, "že každý paprsek hvězdy je nit vedoucí k hlavě některého člověka?"

"A v co tedy věříte?" zvolal kmotr Tourainský.

Arcijáhen chvíli váhal a pak se mimoděk usmál pochmur-ným úsměvem, jenž se zdál vyvracet jeho odpověď: "Credo in Deum."

"Dominum nostrum" dodal kmotr Tourainský a pokřižoval se.

"Amen," pravil Coictier.

"Ctihodný mistře," pokračoval opět kmotr, "jsem v duši šťasten, když vidím, že jste tak zbožný. Avšak i když jste velíky učenec, dospěl jste už tak daleko, že nevěříte ani ve vědu?"

"Ne," pravil arcijáhen, uchopil kmotra Tourainského za rámě a v jeho*temném oku zasvítíl blesk nadšení, "ne, nepopírám vědu. Neplazil jsem se tak dlouho po břiše a nezarával nehty do země na těch nespočetných zákrutech a postranních cestách k jeskyni, abych nezpozoroval na konci tmavé chodby v dálce před sebou světlo, plamen, něco, bezpochyby odlesk té oslňující ústřední dílny, kde vytrvalí badatelé a mudrci překvapili Boha."

"A co považujete zkrátka a dobře," přerušil ho Tourain-ský, "za pravdivé a jisté?"

"Alchymii."

Coictier zvolal: "Probůh, důstojný pane Klaudie, alchymie má jistě svoje opodstatnění, ale proč hanobit lékařství a hvězdopravectví?"

"Vaše věda o člověku je nicotná, vaše věda o nebi je nicotná," odpověděl arcijáhen svrchovaně.

"Máte nevalné mínění o Epidauru a Chaldeji," namítl lékař s uštěpačným smíchem.

"Povyšte, pane Jakube! Říkám vám to upřímně. Nejsem králův lékař a Jeho Veličenstvo mi nedalo Daidalovu zahradu, abych tam pozoroval hvězdy. Nehněvejte se a poslyšte mne,./ak?U Pravdu Jste vytěžil, neříkám z lékařství, to je věc příliš pošetilá, ale z hvězdopravectví? Jmenujte mi vlastnosti

165

kolmého bustrofedonu nebo objevy z počtu ziruf nebo z počtu zefírod."

"Chcete snad popřít sympatickou sílu Šalamounova klíče a že kabalistika z něho vychází?"

"Omyl, pane Jakube! Žádná z vašich formulí nevede ke skutečnosti, kdežto alchymie má své objevy. Popřete na příklad tyto výsledky? Led uzavřený pod zemí po tisíc let, změní se ve skalní křišťál. Olovo je předek všech kovů. Neboť zlato není kov, zlato je světlo. Olovo potřebuje jen čtyř období po dvou stech letech, aby se postupně měnilo ze stavu olova ve stav červeného otrušíku, z červeného otrušíku v cín a z cínu ve stříbro. Jsou to fakta? Ale věřit v Šalamounův klíč, v plnou životní čáru a ve hvězdy je tak směšné jako věřit s obyvatelstvem Veliké Číny, že žluva se mění v krtka a zrnka obilí v kaprovitou rybu!"

"Studoval jsem hermetiku," zvolal Coictier, "a tvrdím..."

Vznětlivý arcijáhen mu nedovolil dokončit:

"A já, já jsem studoval lékařství, hvězdopravectví i hermetiku. Jenom zde je pravda (při těchto slovech vzal z truhly jednu lahvičku, naplněnou práškem, o němž jsme se zmínili výše), jenom zde je světlo! Hippokrates je sen, Uránie je sen, ale Hermes je myšlenka. Zlato je slunce, dělat zlato znamená být bohem! To je jediná věda! Probádal jsem lékařství i hvězdopravectví a říkám vám, není to nic, je to prázdnota! Lidské tělo — temnoty! Hvězdy — temnoty!"

A klesl zpět do křesla s výrazem mocného nadšení. Kmotr Tourainský ho mlčky pozoroval. Coictier se pokoušel o uštěpačný úsměv, pokrčil nepozorovatelně rameny a potichu opakoval: "Blázen!"

"A dosáhl jste zázračného cíle," ozval se pojednou Tourainan, "vyrobil jste zlato?"

"Kdybych je byl vyrobil," odpověděl arcijáhen a slabikoval slova pomalu jako člověk, který přemýšlí, "kdybych je byl vyrobil, král francouzský by se nejmenoval Ludvík, ale Klau-dius." Kmotr svařil obočí.

"Co to povídám?" začal opět páter Klaudius s pohrdavým

166

úsměvem. "Co by mi bylo po trůnu francouzském, kdybych mohl opět vybudovat východní císařství!"

"Toť se ví!" podotkl kmotr.

"Ubohý blázen," mručel Coictier.

Arcijáhen pokračoval, jako by odpovídal již jen vlastním myšlenkám:

"Ale ne, ještě se plazím po zemi; obličej i kolena si rozdírám o kamínky podzemní cesty.

Něco tuším, ale nevidím jasně. Nečtu ještě, jen slabikuji!"

"A až budete umět číst," tázal se kmotr, "budete dělat zlato?"

"Kdo by o tom pochyboval?" odpověděl arcijáhen.

"V tom případě (Panna Maria ví, že je mi velmi zapotřebí peněz) bych se rád naučil číst ve vašich knihách. Řekněte mi, ctihodný mistře, není vaše věda nepřátelská nebo nelibá Panně Marii?"

Na tuto kmotrovu otázku odpověděl páter Klaudius s klidnou povýšeností: "Komu sloužím jako arcijáhen?"

"To je pravda, mistře. Nuže, chtěl byste mě zasvětit? Na-učte mě slabikovat s vámi!"

Klaudius se vztyčil majestátně a velebně jako Samuel:

"Starce, je třeba více let, než kolik vám jich zbývá, abyste mohl podniknout tuto cestu tajemnou říší. Vaše hlava je hod-ně šedivá! Z jeskyně se vychází jen se šedivými vlasy, ale vstupuje se do ní s vlasy černými. Věda umí sama velmi dobře rozrýt lidské tváře vráskami, zbavit je svěžesti, vysušit je; ne-potřebuje, aby jí stáří přinášelo už tváře vráscité. Máte-li však chuť podrobit se při svém věku kázni a rozluštit strašlivé pís-mo mudrců, dobře, přijďte ke mně, pokusím se. Neřeknu vám, ubohému starci, abyste navštívil kobky s hroby faraónů v pyramidách, jak o nich mluví starý Herodot, ani cihlovou věž babylonskou, ani ohromnou svatyni z bílého mramoru v indickém chrámu v Eklince. Já jsem právě tak jako vy ne-viděl chaldejské stavby, zbudované podle posvátné formy sikra, ani chrám Šalamounův, jenž je zničen, ani kamenné dveře u hrobu králů israelských, jež jsou rozbity. Spokojíme se zlomky Hermovy knihy, kterou máme zde. Vysvětlím

167

vám sochu svatého Kryštofa, symbol rozséváče i symbol dvou andělů na portálu Svaté kaple, z nichž jeden má ruku v ná-době a druhý v obláčku ..."

V té chvíli Jakub Coictier, vyřazený z boje prudkými vý-pady arcijáhnovými, dostal se opět do sedla a skočil mu do řeči vítězoslavným tónem učence, který dává lekci jinému učenci:

"Erras, arnice Claudii Symbol není číslo. Pletete si Orfea s Hermem."

"Vy se mýlíte," odvětil vážně arcijáhen. "Daidalos je pode-zdívka, Orfeus je zeď, Hermes je stavba, toť vše. Přijďte, kdy vám bude libo," pokračoval, obraceje se k Touraiňanovi, "ukáží vám částečky zlata, jež zůstaly na dně kelímku Miku-láše Flamela, a vy je porovnáte se zlatem Viléma Pařížského. Naučím vás znát tajnou moc řeckého slova peristera. Ale především vám dám číst mramorová písmena abecedy jedno po druhém a stránky v kamenné knize. Půjdem od portálu biskupa Viléma a svatého Jana Okrouhlého k Svaté kapli, odtud k domu Mikuláše Flamela v ulici Marivauxově, k jeho hrobu na hřbitově Nevinátek, k jeho dvěma nemocnicím v ulici Montmorency. Naučím vás číst hieroglyfy, jimiž jsou pokryty čtyři velké železné kozlíky u portálu nemocnice sva-tého Gerváse v ulici Železářské. Budeme také

spolu slabiko-vat průčelí kostelů svatého Kosmy, svaté Jenovefy, patronky hermetiků, svatého Martina, svatého Jakuba U jatek ..."

Již hezkou chvíli se zdálo, že Touraiňan, i když se díval s porozuměním, páteru Klaudiovi už nerozumí. Přerušil ho:

"Pro Boha, co jsou ty vaše knihy?"

"Zde máte jednu," řekl arcijáhen.

A otevřev okno své cely, ukázal prstem na ohromný chrám Matky Boží, který se podobal tmavým obrysem svých dvou věží, kamenných boků a nestvůrného hřbetu na hvězdnatém nebi ohromné sfínze o dvou hlavách, jak sedí uprostřed města.

Arcijáhen se díval chvíli mlčky na gigantickou budovu, pak ukázal pravicí na tištěnou knihu otevřenou na jeho stole, levicí napřáhl k chrámu Matky Boží, a dívaje se smutně s knihy na chrám, prohlásil: "Běda, toto zabije ono!"

168

Coictier, který s velkou horlivostí přistoupil ke knize, ne-mohl se zdržet, aby nezvolal: "Nu, copak je v tom tak straš-livého: GLOSSA IN EPISTOLAS D. PAULI. NORIM-BERGAE, ANTONIUS KOBURGER. 1474. To není nic nového. To je kniha Petra Lombarda, mistra sentencí. Snad proto, že je tištěná?"

"Správně," odvětil Klaudius, jakoby pohřížen v hlubokém přemítání, stojí vzpřímen a opíraje prohnutý ukazováček o foliant, jenž vyšel z pověstné tiskárny norimberské. Pak dodal tato záhadná slova: "Běda, běda, malé věci zdolají ve-liké, zub triumfuje nad hmotou. Nilská krysa zabije kroko-dila, mečoun zabije velrybu, kniha zabije budovu!"

Klášteří klekání zaznělo právě v okamžiku, kdy doktor Jakub opakoval tiše svému společníku svou věčnou písničku: "Je blázen!" A společník tentokrát odpověděl: "Myslím, že ano."

To byla chvíle, kdy žádná cizí osoba nesměla zůstat v kláš-teře. Oba návštěvníci se vzdálili. "Mistře," pravil kmotr Tou-rainský, když se loučil s arcijáhнем, "mám rád učence a ve-liké duchy a vážím si vás neobyčejně. Přijďte zítra do paláce Tournelles a ptejte se na opata od svatého Martina z Toursu."

Arcijáhen se vrátil do své komůrky celý užaslý, neboť po-chopil konečně, jaká osobnost to byla, ten kmotr Tourainský, když si připomněl tuto větu ze sbírky listin opatství svatého Martina v Toursu: "Abbas beati Martini, SCILICET REX FRANCIAE, est canonicus de consuetudine et habet parvam praebendam quam habet sanctus Venantius et dehet sedere in sede thesaurarii."

Tvrdilo se, že arcijáhen míval od té doby časté porady s Ludvíkem XI., když Jeho Veličenstvo přijelo do Paříže, a že vážnost pátera Klaudia zastíňovala Oliviera Danka a Ja-kuba Coictiera, který se podle svého zvyku choval ke králi velmi příkře.

169

Toto zabije ono

Naše čtenářky nám odpustí, zastavíme-li se na chvíli, abychom vypátrali, jaká asi myšlenka se skrývala v záhad-ných slovech arcijáhna: "Toto zabije ono. Kniha zabije bu-dovu."

Podle našeho mínění měla tato myšlenka dvojí význam. Především to byla myšlenka kněze. Vyjadřovala hrůzu du-chovního z nové moci, knihtisku; zděšení a závrať sluhy Bo-žího nad zářným lisem Gutenbergovým. To se kazatelna a rukopis, slovo mluvené a slovo psané, zalekly slova tištěného; bylo to něco podobného úžasu vrabce, kdyby spatřil, jak legie andělů rozepjala svých šest milionů křídel. Byl to křik pro-roka, jenž už slyší šumění a hemžení osvobozeného lidstva, jenž vidí, jak rozum v budoucnosti podryje náboženství, jak úsudek sesadí s trůnu víru, jak svět třese Římem. Byla to věšt-ba filosofa, jenž vidí, jak lidská myšlenka okřídlená tiskem prchá z theokratické nádrže. Byla to smrtelná úzkost vojáka, který si prohlíží ocelový beran a říká si: "Věž se zhroutí." Znamenalo to, že jedna moc vystřídá druhou. Znamenalo to: Tisk zabije církve.

Ale za touto první myšlenkou, nepochybně velmi prostou, byla podle našeho mínění ještě jiná, původnější myšlenka, důsledek oné první, myšlenka méně zjevná a snadněji popíratelná, rovněž filosofický názor, ale ne již jen kněze, nýbrž učence a umělce. Byla to předtucha, že lidská myšlenka, když změní formu, změní také způsob vyjadřování; že se základní myšlenka každého pokolení nebude již psáti touž látkou a týmž způsobem; že kamenná kniha, tak pevná a trvanlivá, ustoupí knize papírové, ještě pevnější a ještě trvanlivější. S tohoto hlediska měla nejasná formule arcijáhna druhý smysl; znamenala, že jedno umění svrhne s trůnu druhé umění. Říkala: Tisk zabije stavitelství.

A vskutku je stavitelství od počátku všech věcí až do patnáctého století křesťanského letopočtu včetně velikou knihou

170

lidstva, hlavním projevem člověka v různých stupních vývoje, ať už zobrazuje jeho sílu nebo inteligenci.

Když se paměť prvních plemen cítila přetížena, když se bříme vzpomínek lidského rodu stalo tak těžké a neuspořádané, že holé a prchavé slovo se octlo v nebezpečí, že se z něho cestou vytrousí, přepisovaly se tyto vzpomínky na půdu pozemskou nejviditelnějším a zároveň nejtrvanlivějším a nepřírovnalým způsobem. Každou tradici vtělili lidé v nějaký monument.

První monumenty byly prosté kamenné kvádry, "jichž se železo nedotklo", jak praví Mojžíš. Stavitelství vzniklo jako každé jiné písmo. Nejříve bylo abecedou. Lidé vztyčili kámen, a to bylo písmeno, a každé písmeno bylo hieroglyf a na každém hieroglyfu spočívala jako hlavice na sloupu skupina myšlenek. Tak si počínala první pokolení lidstva všude na povrchu celého světa zároveň. "Vztyčený kámen" keltský najdeme v asijské Sibiři zrovna jako v amerických pampách.

Později se tvořila slova. Kameny se skládaly na sebe, žulové slabiky se spojovaly, slovo se pokusilo o několik kombinací. Keltský dolmen a kromlech, etruský tumulus, hebrejský galgal jsou slova. Některá z nich, zejména tumulus, jsou jména vlastní. Někdy dokonce, bylo-li mnoho kamení a dosti místa, napsala se celá věta. Ohromná nakupenina kamenů v Karnaku je už celá poučka.

Nakonec vznikly i knihy. Tradice zplodily symboly, pod nimiž se ztrácely jako kmen stromu pod svým listovím; všechny tyto symboly, v něž lidstvo věřilo, rostly, množily se, křížily se, stávaly se čím dál složitější. První stavby je již nestačily obsáhnout; byly jimi přeplněny na všech stranách; tyto stavitelské památky vyjadřovaly už jen stěží původní tradici, prostou jako ony samy, holou a spočívající na zemi. Symbol se potřeboval rozvinout v budovu.

Architektura se tehdy vyvíjela zároveň s lidskou myšlenkou; stala se obrem o tisíce hlav a tisíce paží a dala všem těm prchavým symbolům věčnou, viditelnou a hmatatelnou formu.

Zatím co Daidalus, představující vynalézavost, měřil, zatím co Orfeus, představující důvtip, zpíval, pilíř, jenž je písmem, oblouk,

171

jenž je slabikou, pyramida, jež je slovem, když byly zákonem geometrie a poesie uvedeny v pohyb, seskupovaly se, kombinovaly, spojovaly, sestupovaly, stoupaly, kladly se vedle sebe na zemi, vyrůstaly stupňovitě k nebesům, až napsaly pod diktátem hlavní myšlenky své doby ty obdivuhodné knihy, jež byly zároveň obdivuhodnými budovami: pagodu eklingskou, Ramseion v Egyptě, chrám Šalamounův.

Základní myšlenka, slovo, nebylo jen podstatou všech těchto staveb, projevovalo se i v jejich formě. Chrám Šalamounův na příklad nebyl jen pouhou vazbou svaté knihy, byl sám svatou knihou. Na každé zdi z jeho soustředných chodeb mohli kněží čísti zrakům tlumočené a zjevené slovo, i sledovali takto jeho přeměny od svatostánku k svatostánku, až je zachytili v posledním tabernakulu v jeho nejkonkrétnější formě, rovněž stavitelským výtvaru: v arše. A

tak bylo slovo uzavřeno v budově, ale jeho obraz byl na jeho obalu jako lidská tvář na rakvi mumie.

A nejen tvar budov, nýbrž i místo, které si volily, projevovalo myšlenku, kterou představovaly. Podle toho, byl-li symbol, jenž měl být vyjádřen, půvabný nebo pochmurný, věnovalo Řecko své hory chrámem lahodícím oku, Indie pak otvírala útroby svých pohoří, aby tam vytesala ony obludné podzemní pagody nesené obrovskými řadami žulových slonů. A tak po dobu prvních šesti tisíc let světa, od nejstarší hindustánské pagody až po kolínskou katedrálu, bylo stavitelství velikým písmem lidského rodu. A je to tak opravdu, že nejen každý náboženský symbol, nýbrž vůbec každá lidská myšlenka má v této ohromné knize svou stránku i svou stavitelskou památku.

Každá civilisace začíná vládou kněží a končí vládou lidu. Tento zákon volnosti, která následuje po sevřenosti, je vepsán v díla stavitelská. Neboť (a na tom trváme) nesmíme si myslet, že stavitelství dokáže jen postavit chrám, vyjádřit mythus a náboženskou symboliku nebo přepsat tajemné desky zákona pomocí hieroglyfů do svých kamenných stránek. Kdyby tomu tak bylo, neboť v každé lidské společnosti nastane chvíle, kdy se posvátný symbol opotřebuje a setře působením svobodné

172

myšlenky, kdy se člověk vymkne knězi, kdy rakovina filosofií a systémů rozežere tvář náboženství, pak by stavitelství ne-mohlo vyjádřit ony nové stavy lidského ducha, a jeho listy, popsané na jedné straně, byly by prázdné na straně druhé, jeho dílo by bylo zkomoleno, jeho kniha by byla neúplná. Není tomu tak.

Vezměme na příklad středověk, kde vidíme jasněji, poněvadž je nám blíže. Zatím co v jeho prvním období organizuje Evropu theokracie, zatím co Vatikán sjednocuje a postupně opět přičleňuje k sobě prvky římské říše, vybudované kdysi z Říma, jenž leží ve zříceninách kolem Kapitulu, zatím co křesťanství hledá v troskách předchozí civilisace všechny společenské vrstvy a staví z těchto rozvalin nový hierarchický svět, jehož svorníkem je duchovenstvo, slyšíme nejdříve v tom chaosu, jak vyráží ze země, později vidíme, jak pomalu vy-vstává z trosek mrtvé architektury řecké a římské pod dechem křesťanství a pod rukama barbarů ona záhadná architektura románská, sestra theokratického stavitelství egyptského a indického, nezničitelný symbol čistého katolicství, ne-smazatelný znak papežské jednoty. Všechno tehdejší myšlení je vskutku vepsáno do tohoto pochmurného románského slohu. Cítíme v něm všude autoritu, jednotu, uzavřenost, absolutnost, Řehoře VII.; všude kněze, nikdy člověka; všude kastu, nikdy lid. Ale nastanou křížácké války. To je veliké lidové hnutí a každé veliké lidové hnutí, ať je jeho příčina a cíl jakýkoli, vyplaví vždy z nejspodnějšího dna ducha svobody. Novoty proniknou na světlo. Otvírá se bouřlivé období selských rebelií, povstání a lig. Autorita je otřesena, jednota se štěpí. Šlechta se chce dělit o moc s duchovenstvem, dříve než se nevyhnutelně přihlásí lid a vyžádá si jako vždy svůj podíl. Quia minor leo. Tak tedy po duchovenstvu proniká šlechta, po šlechtě lid. Tvář Evropy je změněna. Nuže, změnila se i tvářnost architektury. Právě tak jako civilisace i ona obrátila stránku a nový duch času ji našel připravenou psát pod jeho diktátem. Vrátila se z křížových válek s loženým obloukem jako národové se svobodou. A zatím co se Řím poznenáhlu rozkládá, románské stavitelství umírá. Obra-

173

zový symbol opouští katedrálu a přemísťuje se do erbu na hradní věž, aby dodal většího lesku a vážnosti feudální šlechtě. I sama katedrála, tato budova kdysi tak dogmatická, nyní zaplavená měšťanstvem, lidem, svobodou, uniká knězi a do-stává se do moci umělce. Umělec ji buduje po svém. Pryč je tajemství, mythus, zákon! Nastupuje fantasmie a rozmar. Kněz nemá do toho~ co mluvit, stačí, že mu zůstala basilika a oltář. Čtyři zdi patří umělci. Stavitelská kniha nepatří už kněžství, náboženství, Římu; patří obraznosti, poesii, lidu. Odtud tak rychlé a nesčetné proměny této architektury, která trvala jen tři sta let, proměny tím nápadnější,

srovnáme-li je s tuhou nehybností stavitelství románského, jež trvalo šest nebo sedm set let. A přece kráčí umění vpřed milovými kroky. Lidový genius a lidová tvořivost konají dílo, jež kdysi konali biskupové. Každý národ napíše na své cestě svou řádku do knihy; vyhladí staré románské znaky na průčelí katedrál a jen tu a tam ještě vidíme, jak dogma proniká zpod nového symbolu, který tam národ vkládá. Lidová výzdoba stěží dává tušit náboženskou kostru. Nelze si ani představit volnosti, které si dovolili stavitelé i proti církvi. Jsou tu hla-vice propletené nestoudně spářenými mnichy a jeptiškami, jako v krbové síni Soudního paláce v Paříži. Je tu Noemovo dobrodružství, vytesané naprosto bez obalu na příklad pod velikým portálem katedrály v Bourges. Je tu bakchický mnich s oslíma ušima, jenž drží v ruce sklenici a směje se do tváře celé obci věřících, jak je tomu na kropence opatství v Bocheville. V té době se těšila myšlenka psaná do kamene výsadám, jež bychom docela dobře mohli porovnat s dnešní svobodou tisku. Je to svoboda architektury.

Tato svoboda jde velmi daleko. Někdy představuje portál, průčelí, celý chrám symbolický prvek zcela cizí náboženské-mu kultu nebo dokonce nepřátelský církvi. Vilém Pařížský již v třináctém století, Mikuláš Flamel v patnáctém století napsali stránky buřičské; kostel svatého Jakuba U jatek byl chrám zcela oposiČní.

Jen tímto způsobem se projevovala svobodná myšlenka, a proto byla celistvě zapisována toliko do knih, kterým se

174

říkalo budovy. Myšlenka vepsaná do budovy byla by jisté" upálena katovou rukou na veřejném náměstí, kdyby byla tak nerozumná a odvážila se objevit v podobě rukopisu; na po-pravu myšlenky v knižní podobě by se klidně dívala myšlenka z chrámového portálu. A protože myšlenka neměla k svému projevu jinou cestu než stavitelství, vrhla se na ně se všech stran. Odtud to nesmírné množství katedrál, jež pokrylo Evropu, počet tak zázračný, že mu sotva věříme, i když je bezpečně zjištěn. Všechny hmotné síly, všechny duchovní síly společnosti směřovaly k témuž bodu: k architektuře. A tak pod záminkou, že buduje chrámy Bohu, vyvíjelo se umění ve velkolepých rozměrech.

Kdokoli se tehdy rodil básníkem, stává se architektem. Po-něvadž lidský genius, rozptýlený v masách, potlačovaný feu-dálním řádem a jakoby se všech stran utiskovaný pod testu-dem z kovových šupin, nacházel jediný únik ve stavitelství, vyprošťoval se pomocí tohoto umění a jeho Iliada brala na sebe podobu katedrál. Všechna ostatní umění poslouchala sta-vitelství a podřizovala se mu. Byla dělníky velikého díla. Ar-chitekt, básník, mistr slučoval ve své osobě sochařství, jež mu ciselovalo průčelí, malířství, jež mu zdobilo okna, hudbu, jež mu rozechvívala zvony a rozehrávala varhany. Šlo to tak daleko, že i ta chudinka drobná poesie, jež tvrdošíjně živo-řila v rukopisech, byla přinucena, chtěla-li něco znamenat, vřadit se do rámce budovy ve formě chvalo zpěvu nebo cír-kevní písně; tutéž úlohu hrály konec konců tragedie Aischy-logy o náboženských slavnostech v Řecku a knihy Mojžišovy v chrámu Šalamounově.

A tak až po Gutenbergu je architektura písmem hlavním, .písmem všeobecným. Středověk napsal poslední stránku do této žulové knihy, kterou začal psát Orient a v níž pokračoval řecký a římský starověk. Ostatně skutečnost, že stavi-telství lidové nastoupilo po stavitelství kastovním, jak jsme to právě pozorovali ve středověku, opakuje se s každým ob-dobným hnutím lidského ducha v jiných velikých dějinných obdobích. Abychom zde jen letmo vyslovili zákon, který by •potřeboval být rozvinut v celých svazcích, uvádíme, že

175

v Orientě, kolébce prvotních časů, přišla po architektuře in-dické architektura fénická, tato bohatá matka architektury arabské; ve starověku přišlo po stavitelství egyptském, jehož pouhou odrůdou je sloh etruský a památky kyklopské, sta-vitelství řecké, jehož pouhým pokračováním je sloh řím-ský, doplněný o klenbu kartaginskou; v novější době přišlo po stavitelství románském stavitelství gotické. A když roz-ložíme tyto tři řady, najdeme opět na

oněch třech starších sestrách, stavitelství indickém, egyptském a románském, ten-týž symbol, totiž theokracii, kastu, jednom, dogma, mythus, boha; stejně tak i tři mladší sestry, stavitelství fénické, stavitelství řecké, stavitelství gotické, třebaže je jinak jejich charakter seberoamanitější, vyjadřují vždy totéž: to jest svobodu, lid, člověka.

Ve stavitelství indickém, egyptském nebo románském cí-tíme vždycky kněze a nic než kněze, ať se jmenuje brahmín, mág nebo papež. Ve stavitelstvích lidových tomu tak není. Jsou bohatší a méně svatá. Ve stavitelství fénickém cítíme kupce, v řeckém republikána, v gotickém měšťana.

Hlavní znaky každého theokratického stavitelství jsou ne-změnitelnost, hrůza z pokroku, zachovávání tradičních linií, posvátnost prvotních typů, trvalé podřízení všech forem člověka i přírody nepochopitelným rozmarům symbolu. Jsou to tajemné knihy, jež dovedou rozluštit jen zasvěcenci. Ostatně každá forma, ba i každá neforemnost má v něm smysl, který ji činí nedotknutelnou. Nežádejte po indickém, egyptském a románském stavitelství, aby změnilo své linie nebo zlepšilo své sochařství. Každé zdokonalení je jim bezbožností. Zdá se, že v těchto architekturách se rozšířila ztuhlost dogmatu i na kámen v podobě druhého zkamenění. Naproti tomu hlavní znaky architektury lidových jsou rozmanitost, pokrok, původnost, bohatství, neustálý vzruch. Jsou již dosti odpoutány od náboženství, aby mohly myslit na svou krásu a pečovat o ni, aby bez přestání opravovaly své ozdobné sochy a arabesky. Jsou to architektury dobové. Mají něco lidského, co přidávají neustále k božskému symbolu, v jehož službách dosud tvoří. Proto jsou tyto budovy přístupné každé duši,

176

každé inteligenci, každé obraznosti; jsou sice ještě symbolické, ale snadno pochopitelné jako příroda. Mezi theokratickým stavitelstvím a tímto je týž rozdíl, jako mezi řečí posvátnou a řečí lidovou, hieroglyfem a uměním, Šalamounem a Feidiem.

Shrme-li, co jsme doposud velmi stručně naznačili s opomenutím nesčetných důkazů a také nesčetných námitek v podrobnostech, dojdeme k tomu, že stavitelství bylo až do patnáctého století hlavním zápisníkem lidstva; že se v té době neukázala na světě ani jedna trochu složitější myšlenka, která by se nebyla vtělila v budovu; že každá národní myšlenka jako každá náboženská víra měla své stavby; že konečně není důležitější myšlenky, kterou by lidské pokolení nebylo ve-psalo do kamene. A proč? Poněvadž každé myšlence, ať náboženské, ať filosofické, záleží na tom, aby se zvěčnila, poněvadž idea, která otrásla jednou generací, chce otrásti druhou a zanechat po sobě stopu. Ale jak pochybná je nesmrtelnost rukopisu? Oč pevnější, trvanlivější a odolnější knihou je budova! Jediná pochodeň a jediný Turčín stačí zničit psané slovo. Ale k tomu, aby bylo demolováno slovo vtělené do budovy, je třeba sociální revoluce nebo přírodní revoluce. Barbaři přešli přes Kolosseum, potopa snad přes pyramidy.

V patnáctém století se všechno mění.

Lidská myšlenka objevuje prostředek, jak se uchovat, nejen trvanlivější a odolnější, nýbrž i prostší a snadnější. Architektura je sesazena s trůnu. Kamenná písmena Orfeova jsou vystřídána olověnými písmeny Gutenbergovými.

Knihy zabíjí budovu

Vynález knihtisku je největší událostí v dějinách. Je to matka revolucí. Je to naprosto nový vyjadřovací způsob lidstva, je to lidská myšlenka, jež odkládá jednu formu a obléká si jinou, je to úplná a definitivní výměna kůže onoho symbolického hada, který od časů Adamových představuje lidský rozum.

Ve formě tištěné je myšlenka nesmrtelnější než kdykoli

177

jindy; má křídla, je nepolapitelná, nezničitelná. Je přímo v ovzduší. Za vlády architektury se měnila v horu a mocně ovládala jedno století a jedno místo. Nyní se mění v hejno ptáků, rozlétá se všemi směry a zabírá zároveň všechna místa ve vzduchu i v prostoru.

Kdo by neviděl, opakujeme, že v této podobě je mnohem nevyhladitelnější? Tak jak dřív byla pevná, tak se nyní stala živá. Z trvanlivosti přechází v nesmrtelnost. Hmotu možno zbořit; ale jak lze vyhubit všudypřítomnost? Přijde-li po-topa, hora už dávno zmizí pod vlnami, ale ptáci budou ještě poletovat; a popluje-li po hladině pohromy třeba jen jediná archa, spočinou na ní, udrží se s ní nad vodou, budou se s ní dívat na opadání vod a spatří, jakmile procitne nový svět, který vzejde z tohoto chaosu, jak se nad ním vznáší okřídlený a živý duch potopeného světa.

A uvážíme-li, že tento způsob vyjádření nejen myšlenku nejlépe uchovává, nýbrž že je i nejprostší, nejpohodlnější a všem nej přístupnější, pomyslíme-li, že za sebou nevtěče těžkou přítěž a neuvádí v pohyb těžkopádné nářadí, porovnáme-li myšlenku, která, má-li se vyjádřit stavbou, potřebuje uvést v činnost čtyři nebo pět jiných umění a celé tuny zlata, celou horu kamení, celý les trámů, celý národ dělníků, po-rovnáme-li ji s myšlenkou, jež se vtělí v knihu, k čemuž po-stačí trochu papíru, trochu inkoustu a jedno pero, jak by-chom se mohli divit, že se lidská inteligence vzdala stavitelství pro knihtisk? Přetněte náhle původní řečiště řeky prů-plavem vykopaným pod její hladinou, a řeka opustí své ře-čiště.

Všimněte si jen, jak stavitelství od vynálezu knihtisku po-malu vysychá, chřadne a upadá. Jak člověk cítí, že voda opa-dá, že míza se ztrácí, že myšlenka věků a národů se odpou-tává od architektury. V patnáctém století je toto chřadnutí skoro nepozorovatelné, tisk je ještě příliš slab a odnímá moc-nému stavitelství nanejvýš nadbytečnou životní sílu. Ale od šestnáctého století je nemoc stavitelství viditelná; architekt-tura není již v podstatě tlumočnickem společnosti, stává se z ní ubohé klasické umění; z galského, evropského, domorodého

178 stává se řeckým a římským, z pravdivého a moderního pseu-doantickým. A tomuto úpadku se říká renesance. Je to však úpadek velkolepý, neboť starý duch gotický, ono slunce, jež zapadá za gigantickým mohučským tiskařským lisem, pro-niká ještě po nějaký čas svými posledními paprsky celou tou různorodou nakupeninou latinských arkád a korintských ko-lonád.

A toto zapadající slunce považujeme za jitřenku.

Ale od okamžiku, kdy stavitelství se stává uměním jako každé jiné, od chvíle, kdy přestává být vše zahrnujícím, svrchovaným a tyranským uměním, nemá již síly, aby i dále drželo v područí umění ostatní. Ta se tedy osvobodí, zlomí jeho stavitelství a každé jde svou cestou. A každé z nich tímto rozvodem získává. Osamocení je vždy vzpruhou růstu. Z ka-meniectví vzniká sochařství, z řemeslného malování malíř-ství a z církevních zpěvů hudba. Jako když se po smrti Ale-xandra Velikého jeho říše rozpadne a z jejích provincií se stanou samostatná království.

Proto se objevuje Raffael, Michelangelo, Jean Goujon, Pa-lestrina, zářivé hvězdy na oslňujícím nebi šestnáctého století.

Zároveň s uměními se také osvobozuje na všech stranách lidská myšlenka. Již středověcí kacíři udělali v katolicismu hluboké trhliny. Šestnácté století láme náboženskou jednotu. Před vynalezením knihtisku byla by bývala reformace jen náboženským rozkolem; knihtisk z ní učinil revoluci. Od-straňte tisk, a kacířství ztratí mízu. Ať je to dílo osudu nebo Prozřetelnosti, Gutenberg je předchůdce Lutherův.

Jakmile však slunce středověku úplně zapadlo, jakmile go-tický duch navždy zhasl na obzoru umění, stavitelství začíná pozbývat lesku, ztrácet barvu a poznenáhlu odumírat. Tiš-těná kniha, tento červ rozhlodávající budovu, vyssává a po-žírání stavitelství. Architektura se obnažuje, ztrácí listí, oči-vidně hubne. Je chudičká, ubohá, bezvýznamná. Nic už ne-vyjadřuje, ani vzpomínky na umění ostatních dob. Odká-zána sama na sebe, opuštěna ostatními uměními, protože ji opustila lidská myšlenka, povolává do svých služeb z nedo-statku umělců nádeníky. Skleněná tabule nahradí barevné

okno. Kameník vystřídá sochaře. Pryč je všecka míza, vše-chna původnost, všečen život, všečen důvtip. Ubohá žeb-račka uměleckých dílen se plouží od jedné napodobeniny k druhé. Michelangela, který bezpochyby cítil, jak stavitel-ství počínajíc šestnáctým stoletím odumírá, napadla poslední zoufalá myšlenka. Tento titán v umění nakupil Pantheon na Parthenon a postavil chrám svatého Petra v Římě. Bylo to veliké dílo, zasluhující, aby zůstalo jediným, byl to poslední původní výtvar stavitelství, podpis obřího umělce na konci kolosální kamenné knihy, jež se zavírala. Co učiní po smrti Michelangela to ubohé stavitelství, jež přežilo samo sebe co pouhé strašidlo a stín? Vezme chrám svatého Petra, obkreslí jej a zparoduje. Je to mánie. Je to ubohost. Každé století má svou kopii chrámu svatého Petra v Římě; v sedmnáctém sto-letí Val-de-Gráce, v osmnáctém chrám svaté Jenovefy. Kaž-dá země má svůj římský chrám svatého Petra. Londýn má svůj, Petrohrad má svůj, Paříž má dva nebo tři. Je to bez-významný odkaz, poslední zablábolení velikého, stářím se-šlého umění, které před smrtí zdětinští.

Zkoumáme-li místo charakteristických stavebních pamá-tek, o nichž jsme právě mluvili, všeobecný ráz umění od šest-náctého do osmnáctého století, shledáme vždy tytéž příznaky úpadku a úbytí. Od Františka II. ustupuje architektonický tvar budovy stále více do pozadí a do popředí nastupuje tvar geometrický jako kostra vyhublého nemocného. Krásné umě-lecké linie ustupují studeným, neúprosným liniím geometra. Budova není již budovou, nýbrž mnohostěnem. Nicméně se architektura činí, aby tuto nahotu zakryla. Vidíme, jak řecký štít proniká do římského a naopak. Je to vždycky Pantheon v Parthenonu, chrám svatého Petra v Římě. Podívejme se jen na cihlové domy z doby Jindřicha IV. s jejich kamennými rohy, na Královské náměstí, na náměstí Dauphinské. Vezměme dále kostely Ludvíka XIII., těžkopádné, zavalité, sražené, masivní, s kupolí jako hrbem. Pohledme na architekturu z doby Mazarinovy, špatnou italskou napodobeninu Koleje čtyř národů. Pohledme na paláce Ludvíka XIV., dlouhé ka-sárny pro dvořany, ztrnulé, studené, nudné. Podívejme se ko-

180

nečně na dobu Ludvíka XV. a její salátové listy, titěrné nudle a všechny bradavice a výrůstky, jež hyzdí tuto starou, sešlou, bezzubou a koketní architekturu. Od Františka II. k Lud-víku XV. rozrůstalo se zlo geometrickou řadou. Umění je už jen kost a kůže. Bídne dokonává. Leč co se zatím děje s knihtiskem? Vlévá se do něho vše-chen život, který opouští architekturu. Tou měrou, jak archi-tektura upadá, knihtisk sílí a roste. Kapitál pracovních sil, který lidská myšlenka vydávala na budovy, vynakládá nyní na knihy. A tak od šestnáctého století zápasí tisk s upadající architekturou, na jejíž úroveň se dostal, a poráží ji. V sedm-náctém století je už dost svrchovaný, dost triumfující, dost pevný svým vítězstvím, aby dal světu slavné a veliké lite-rární století. Po dlouhém odpočinku na dvoře Ludvíka XIV. chopí se v osmnáctém století starého meče Lutherova, ozbrojí jím Voltaira a jako bouře žene útokem na tu starou Evropu, jejíž architekturu již předtím zabil. Na sklonku osmnáctého století zničil vše. V devatenáctém století bude opět budovat.

Nuže, ptáme se nyní, které z těchto dvou umění skutečně představuje lidskou myšlenku v posledních třech stoletích? Kterým uměním se projevuje? Které vyjadřuje nejen její li-terární a scholastickou náruživost, nýbrž i její široké, hlu-boké, všeobecné hnutí? Které umění se bez přestání, bez pře-rušení a bez mezery přimyká k lidskému rodu, jenž kráčí jako obr o tisíce nohách? Stavitelství, nebo knihtisk?

Knihtisk. Nechť se nikdo nemýlí, stavitelství je mrtvé, na-• vždy mrtvé, zabitě tištěnou knihou, zabitě, poněvadž je méně trvanlivé, zabitě, poněvadž je dražší. Každá katedrála zna-mená miliardu. Představme si nyní, jakého nákladu by bylo třeba, aby byla znovu napsána stavitelská kniha; aby se zno-vu vyrojilo na zemi tisíce budov; abychom se vrátili k těm dobám, kdy se nahromadilo tolik stavitelských památek, že podle slov očitého svědka "člověk by řekl, že svět se zatřásl a shodily sejsebe svůj starý oděv, aby se pokryl bílým

rouchem církevním". Erat enim ut si mundus, ipse excutiendo semet, rejecta vetustate, candidam ecclesiarum vestem indueret.

(GLABER RADULPHUS.)

181

Jak brzy je kniha hotova, jak málo stojí a jak daleko se dostane! Pak se divme, že všechny lidské myšlenky proudí po tomto svahu! Tím nechceme říci, že stavitelství nebude mít ještě tu a tam krásnou budovu, ojedinělé mistrovské dílo. I za vlády tisku se může, myslím, čas od času stát, že budeme mít sloup ulitý z děl celou armádou, jako lidstvo mělo za vlády architektury Iliadu i Romancera, Mahábháratam i Ni-belungy, vytvořené celým národem z nahromaděných a v je-den celek spojených hrdinských zpěvů. Geniální stavitel se může velikou náhodou vyskytnout i ve dvacátém století, jako se náhodně objevil Dante ve století třináctém. Ale stavitel-ství už nebude uměním společenským, uměním kolektivním, uměním vládnoucím. Veliká báseň, veliká budova, veliké dílo lidstva se už nebude stavět, nýbrž bude se tisknout.

A i když se od nynějška stavitelství někdy pozvedne, ne-bude již uměním panujícím. Podrobí se zákonům literatury, která je kdysi od něho přijímala. Vzájemný poměr obou umění bude obrácený. Je jisté, že v době vlády stavitelství se básně (je jich ovšem málo) podobají dílům stavitelským. Dílo Inda Vyasy je přeplněno podrobnostmi, je tajemné a neproniknutelné jako pagoda. U Egyptanů na Východě je velikost a klid základní linií poesie právě tak jako budov; ve starém Řecku je to krása, jas a pohoda; v křesťanské Evropě katolická majestátnost, lidová prostota, bohatá a hýřivá ve-getace obrazující se doby. Bible se podobá pyramidám, Iliada Parthenonu, Homér Feidiovi. Dante v třináctém století je poslední chrám románský; Shakespeare v šestnáctém století je poslední katedrála gotická.

A tak abychom shrnuli, co jsme zatím řekli jen neúplně a kuse: lidské pokolení má dvě knihy, dva zápisy, dva odkazy, stavitelství a knihtisk, bibli kamennou a bibli papírovou. Díváme-li se na ty dvě bible, tak široce otevřené v staletích, můžeme jistě litovat ztráty oné na první pohled patrné maje-státnosti písma žulového, oněch velkolepých abeced ze slou-pů, pilonů a obelisků, oněch lidmi stvořených hor, jež pokrý-vají svět a minulost, od pyramidy až po zvonici, od Cheopse až po Strasburk. Je třeba stále znovu číst minulost na těchto

182

mramorových stránkách. Je třeba se obdivovat a neustále listovat v knize, kterou sepsalo stavitelství; avšak nesmíme přitom popírat velikost budovy, kterou zase nyní staví knih-Tato budova je obrovská. Nevím, který statistik vypočí-tal, že kdyby se nastavěly na sebe všechny svazky vyšlé z knižního lisu od časů Gutenbergových, vyplnila by se tím vzdálenost mezi zemí a měsícem; ale o tomto druhu velikosti nechceme mluvit. A pokoušíme-li se nicméně utvořit si^v du-chu celkovou představu o úhrnném množství knihtiskařských výrobků až po naše dni, zdalipak se nám nejeví tento celek jako ohromná, o celý svět opřená stavba, na níž lidstvo pra-cuje bez oddechu a jejíž obrovský vrchol se ztrácí v hlubo-kých mlhách budoucnosti? Je to mraveniště duchů. Je to úl, kam přilétají se svým medem vsecky obraznosti, ty zlaté včelky. Budova má tisíc poschodí. Tu a tam vidíme ústít do jejích schodišť temné podzemní chodby vědy, jež se pro-tínají v jejích útrobách. Všude na jejím povrchu vidíme, jak umění hýří svými arabeskami, růžicemi a krajkovím. Každé jednotlivé dílo, ať se nám zdá jakkoli vrtošivé a osamocené, má tu své místo a svůj výstupek. Ze všeho vyplývá soulad. Od katedrály Shakespearovy až po mešitu Byronovu kupí se bez ladu a skladu na této metropoli světové myšlenky ti-síce vízek. Vespod bylo zapsáno několik starých cenných děl lidstva, které stavitelství nezaznamenalo. Vlevo od vchodu byl zasazen starý Homérův basrelief z bílého mramoru, na-pravo zdvíhá svých sedm hlav mnohojazyčná bible. O kus dál se ježí hydra Romancer a několik různorodých forem, Vědy a Nibelungy. Ostatně zůstává tato zázračná budova věčně neukončena. Tiskařský lis, tento obří stroj, jenž bez ustání čerpá všechnu duševní mízu z lidské společnosti, chrlí neustále nový materiál k svému dílu.

Celé lidské pokolení je na lešení. Každý duch je zedníkem. I ten nejposlednější vyplňuje mezeru nebo klade svůj kámen. Restif de la Bre-tonne přináší svou nůši odpadků. Každý den se zvýší stavba o novou vrstvu. Nezávisle na původním a osobním přínosu každého spisovatele jsou i příspěvky hromadné. Osmnácté

183

století dává Encyklopedii, Velká revoluce dává Mo-n i t e u r. Ano, i to je stavba, jež roste a vrší se v nekoneč-ných spirálách; i zde je matení jazyků, neustálá činnost, ne-únavná práce, úporný zápas veškerého lidstva, útočiště slí-bené lidskému duchu před novou potopou, před záplavou barbarů. Toť druhá Babylonská věž lidstva.

184

KNIHA ŠESTÁ

Nestranný pohled na tehdejší soudnictví Přesťastným Člověkem byl léta páně 1482 urozený pan Robert d' Estouteville, rytíř, pán na Beyne, baron z Yvri a Saint-Andry v Marche, královský rada a komoří a strážce bezpečnosti a soudnictví města Paříže. Ten krásný úřad pařížského hejtmána, považovaný spíše za vrchnost než za službu, dostal od krále takřka před sedmnácti léty, v roce komety,* dne 7. listopadu 1465. Jak praví Joannes Loem-noeus, "dignitas quae cum non exigua potestate politiam con-cernente, atque praerogativis mulús et juribus conjuncta est". Bylo podivuhodné, že v roce 1482 měl šlechtic královský úřad, jehož jmenovací listiny pocházely z doby, kdy se ne-manželská dcera Ludvíka XI. vdávala za pana levobočka bourbonského. Téhož dne, kdy Robert d' Estouteville vystří-dal Jakuba de Villiers v úřadě pařížského hejtmána, mistr Jan Dauvet nahradil pana Hélye de Thorrettes ve funkci prvního předsedy nejvyššího soudního dvora, Jehan Jouve-nel des Ursins vypudil Petra de Morvilliers z úřadu francouz-ského kancléře, Regnault des Dormans vytlačil Petra Puy z úřadu řádného zpravodaje soudu královského dvora. Avšak kolik hlav se vystřídalo v předsednictví, kancléřství a zpra-vodajství od té doby, co Robert d' Estouteville držel paříž-ské hejtmanství! Bylo mu dáno v opatrování, jak pravily jmenovací listiny; a on je jistě dobře opatroval. Držel se ho jako klíště, ztělesňoval je a ztotožnil se s ním tak dokonale, že unikl té vášnivě zálibě ve změnách, již byl posedlý Lud-vík XI., král nedůvěřivý, hašteřivý a pracovitý, který se sna-

185

žil udržet pružnost své vlády častým jmenováním a sesazo-váním. Ba statečný rytíř Robert d' Estouteville dosáhl do-konce pro svého syna nástupnictví svého úřadu a již po dvě léta bylo uvedeno jméno urozeného pána Jakuba d' Estoute-ville, královského panoše, vedle jeho jména v čele rejstříku úředníků pařížského hejtmanství. Jistě vzácná a zcela zvlášť-ní přízeň! Je pravda, že Robert d' Estouteville byl dobrý vo-ják, že loyálně zdvihl korouhev do boje proti lize obecného blaha a že věnoval královně překrásného cukrového jelena v den jejího příjezdu do Paříže roku 14 ... Navíc měl dob-rého přítele v panu Tristanu l'Hermite, vrchním maršálku královského dvora. A tak vedl pan Robert velmi příjemný a zábavný život. Měl především velmi dobrý plat, na který se upínaly a jako další hrozny na jeho vinici navěšovaly při-jmy z civilních a trestních soudních archivů pařížského hejt-manství, dále příjmy z civilních a trestních sporů v soudních síních Embas v Châteletu, aniž počítáme nějaké to mýto v Mantu a v Corbeilu a výtěžky z poplatků za mletí v Paříži a z dávek dohlížitelům na prodej a míru dříví a soli. A při-dejte k tomu potěšení, že mohl při úředních objížd'kách měs-tem stavět na odív a mezi zpola červenými a zpola hně-dými obleky konšelů a obvodních velitelů městské stráže okázale ukazovat své krásné brnění, jemuž se ještě dnes mů-žete obdivovat, neboť je vytesáno na jeho náhrobku v opat-ství valmontském v Normandii, i přilbu, zcela zprohýbanou z bitvy u Montlhéry. A pak, což to byla maličkost, býti svrchovaným pánem dvanáctilenné osobní stráže, vrátného a strážce v Châteletu, dvou vyslychajících soudců v Châte-letu, jimž se říkalo auditores Castelleti, šestnácti komisařů šestnácti městských čtvrtí, žalárníka v Châteletu, čtyř lenních strážníků, sto dvaceti jízdních strážníků, sto dvaceti stráž-níků s

prácaty i konečně velitele stráže s jeho stráží, záložní stráží, přední stráží a zadní stráží? Cožpak to byla malič-kost, vykonávat vyšší i nižší spravedlnost, mít právo praný-řovat, věšet a vláčet ulicemi, nečítajíc v to pravomoc první instance v menších sporech šlechty, in prima instancia, jak praví listiny v pařížském vikomství, tak slavně obdařeném

186

sedmi šlechtickými soudními obvody? Je možno si představit něco příjemnějšího než vydávat zatykače a rozsudky, jak či-nil každodenně pan Robert d' Estouteville ve velkém Chá-teletu pod širokými a sraženými lomenými oblouky Filipa Augusta? A jíti pak, jak to dělával každého večera, do toho rozkošného domu v ulici Galilejské v sousedství královského paláce, kterýžto dům měl po své ženě, paní Ambrosii de Loré, aby si tu odpočinul po námaze z toho, že poslal nějakého chudáka strávit noc do "oné komůrky v ulici U rasovny, které používali hejtmane a konšelé pařížští s oblibou jako vě-zení a jež byla jedenáct stop dlouhá, sedm stop a čtyři palce široká a jedenáct stop vysoká". *

A pan Robert d' Estouteville neměl jen zvláštní soudní pra-vomoc jako hejtman a vikomt pařížský, nýbrž měl též pod-statnou účast v hrdelní pravomoci králově. Nebylo jen tro-chu význačnější hlavy, která by nebyla prošla jeho rukama, než ji dostal kat. To on došel do Baštily svatého Antonína pro pana de Nemours, aby ho dovedl na náměstí U tržnic, a pro pana de Saint-Pol, aby ho odvedl na náměstí Grève. Pan de Saint-Pol se mračil a zle si stěžoval, k velké radosti pana hejtmana, jenž neměl pana komořího rád.

Nuže, to bylo jistě více, než je třeba k šťastnému a slav-nému životu i k tomu, aby si člověk zasloužil významnou stránku v té zajímavé historii pařížských hejtmánů, kde se dovídáme, že Oudard z Villeneuve měl dům v ulici Řeznické, že Vilém z Hangast koupil Velký i Malý savojský palác, že Vilém Thiboust- daroval řeholnicím svaté Jenovefy své domy v ulici Clopin, že Hugo Aubriot bydlel v paláci U dikobraza, a jiné domácí události.

A přece, ačkoli měl tolik důvodů, aby žil klidně a radostně, probudil se pan Robert d' Estouteville ráno dne 7. ledna 1482 celý rozmrzelý a ve vražedné náladě. Jaká byla příčina této nálady? Sám nedovedl říci. Že nebe bylo šedivé? Ze Přezka jeho starého opasku z Montlhéry byla špatně utažena a příliš vojensky svírala jeho hejtmanské břicho? Nebo proto,

187
že viděl, jak pod jeho okny jdou po ulici ve Čtyřstupech po-budové v kabátech bez košil, s klobouky bez dýnka, s žebrác-kou mošnou a lahví po boku a tropí si z něho posměch? Nebo to byla nejasná předtucha těch tří set sedmdesáti liber dva-nácti soldů a osmi haléřů, o které měl o rok později budoucí král Karel VIII. zkrátit příjmy pařížského hejtmanství? Nechť si čtenář vybere; co se nás týče, přiklonili bychom se prostě k názoru, že byl v špatné náladě, protože byl v špatné náladě.

Bylo to ostatně nazítří po slavnosti, protivný den pro kaž-dého, hlavně však pro úředníka, jehož povinností je zamést všechen neřád, doslova i obrazně, který zůstane po pařížské slavnosti. A pak, měl řídit zasedání ve Velkém Châteletu. A my jsme si všimli, že se soudcové obyčejně zařizují tak, aby den, kdy mají přelíčení, byl zároveň dnem jejich špatné nálady, aby tak měli vždycky na kom si ji pohodlně vybit ve jménu krále, zákona a spravedlnosti.

Soudní přelíčení však bylo zahájeno bez něho. Jeho zá-stupci v řízení civilním, trestním i soukromém vykonávali svůj úřad jako obvykle; a od osmi hodin ráno přihlíželo spo-kojeně několik desítek měšťanů a měšťanek, namačkaných a stísněných v tmavém koutě soudní síně Embas v Châteletu za silnou dubovou a zděnou přepážkou, pestré a radostné po-dívané, jak mistr Florián Barbediene, soudce v Châteletu, zástupce pana hejtmana, vykonává poněkud bez ladu a skla-du a zcela nazdařbůh civilní a trestní pravomoc.

Síň byla malá, nízká, klenutá. V pozadí síně stál stůl, ozdobený liliovými květy, za ním neobsazené veliké vyře-závané křeslo z dubového dřeva, určené pro hejtmana, vlevo stolice pro vyslychajícího soudce mistra Floriána. Pod ním seděl zapisovatel a cosi čmáral. Naproti

byl lid; a přede dveřmi i před stolem bylo mnoho biřiců hejtmanství v hara-sových kabátcích fialové barvy s bílými kříži. Dva biřici z radnice, oblečení v kazajky "Všech svatých", napůl čer-vené a napůl modré, stáli na stráži před nízkými zavřenými dveřmi, jež bylo vidět vzadu za stolem. Jediné úzké gotické okno, proražené do tlusté zdi, ozařovalo bledým lednovým

188

světlem dvě pitvorné figury; rozmarného kamenného čertíka ve svorníku klenby a soudce, který seděl v pozadí síně na li-liových květech.

Jen si představte mistra Floriána Barbedienna, soudce chá-teletského, jak sedí za hejtmanským stolem mezi dvěma ku-pami soudních spisů, nachýlený, o lokty opřený, nohu na vlečce svého roucha z hnědého hladkého sukna, obličej za-bořený do kožešiny z bílého beránka, obgčí jakoby vybledlé, červeňoučký a zasněný, jak mžourá očima a majestátně vy-stavuje své tučné tváře a lalok pod bradou.

Nuže, tento vyslyšhající soudce byl hluchý. Lehká to zá-va-da pro soudce. Přesto mistr Florián soudil bez odvolání a velmi věcně. Je jisto, že postačí, aby se soudce tvářil, jako že poslouchá; a ctihodný vyslyšhající soudce splňoval tuto jedinou a podstatnou podmínku spravedlivé justice tím lépe, že jeho pozornost nemohla být tříštěna žádným hlukem.

Ostatně měl mezi posluchačstvem nelítostného kritika všech svých skutků i gest v osobě našeho přítele Jana Frolla ze Mlýna, onoho studentíka, kterého jsme poznali včerejšího dne, onoho darmošlapa, kterého mohl člověk potkat s jistotou všude po Paříži, jen ne před katedrou profesorů.

"Podívej se," hovořil tiše k svému společníkovi Robinu Vejražkovi, který se chechtal vedle něho, zatím co on dopro-vázal poznámkami výjevy, jež se před nimi odehrávaly, "po-dívej se na tu Johanku Buissonovou! Hezká holka toho po-valeče z Nového trhu! — Na mou duši, ten dědek ji odsoudí! Je už zrovna tak slepý jako hluchý! Patnáct pařížských soldů a čtyři haléře za to, že nosila dva růžence! To je trochu dra-hé! Lex duñ carminis. — A kdo je.tohle? Robin Chief-de-Ville, pancéřník. — Poněvadž byl uznán za mistra a přijat do cechu? — To je jeho vstupní poplatek. — Holá, dva šlech-tici mezi těmi darebáky! Aiglet de Soins, Hutin de Mailly. Dva panoši, corpus Cbristi! Ach, hráli v kostky! Kdy tu uvi-dím našeho rektora? Sto pařížských liber pokuty do královské pokladny! Barbedienne do toho řeže jako hluchý — však také je hluchý. — Ať je ze mne můj bratr arcijáhen, jestli mi to zabrání hrát; hrát ve dne, hrát v noci, žít jen pro hru,

189

umřít na hru, prohrát poslední košili i duši. — Svata Panno, těch holek! Jedna pěkně po druhé, mé ovečky! Ambrosie Lé-cuyerová! Isabella la Paynerte! Berarda Gironinová! Znam je všechny, přísambůh! Pokutovat je! Pokutovat! To vás odna-učí nosit pozlacené pásy! Deset pařížských soldů! Vy koket-ky! — Ó ta stará soudcovská kebule, hluchá a pitomá. Ach, ten ťulpas Florián, ten trulant Barbedienne! To je něco pro něho! Žere sudiče, žere proces, žere, přežvykuje, cpe se, krmí se! Pokuty, konfiskace, taxy, výlohy, soudní útraty, tresty, náhrady škod a úroky, mučení, vězení a žalář, želízka s ná-hradou útrat, to je pro něj jako vánočka nebo jako svato-janský chlebiček! Podívej se na to prase! — Výborně, ještě jedna křehotinka! Teobalda Thibaudová, je to ona! Za to, že vyšla z ulice Glatigny! — A kdo je ten hoch? Gieffroy Ma-bonne, velitel lučištníků. Klel jménem Páně! Pokutu Theo-baldě! Pokutu Gieffroyovi! Pokutu oběma! Ten starý hlu-choun patrně spletl obě záležitosti! Sázím deset proti jedné, že bude děvka platit za rouhání a lučištník za lásku! — Po-zor, Robině Vejražko! Koho to přivádějí? Tolik biřiců! Při Jupiterovi! Všichni honící psi jsou zde! To bude asi největší kus z lovu. Kanec. — Opravdu kanec, Robině. — A jaký krásný! — Při Heraklovi, to je náš včerejší kníže, náš pa-pež bláznů, náš zvoník, náš jednooký, náš hrbáč, náš rozškle-benec! To je Quasimodo!"

Nebyl to nikdo jiný.

Byl to Quasimodo, řemeny omotaný, provazy spoutaný a dobře střežený. Četa biřiců kolem něho byla vedena samým velitelem hlídky, jenž měl na prsou vyšit znak Francie a na zádech znak města Paříže. Ostatně nebylo na Quasimodovi až na jeho nestvůrnost nic, co by mohlo ospravedlnit tento průvod halaparten a pušek; byl zasmušilý, mlčelivý a klidný. Jen chvílemi vrhal jediným okem potměšilý a hněvivý pohled na pouta, jimiž byl svázán.

Rozhlížel se také kolem sebe, ale pohledem tak pohaslým a ospalým, že si ženy na něj ukazovaly posměvačně prstem.

Zatím mistr Florián, vyslychající soudce, převracel pozorně akta žaloby vznesené proti Quasimodovi, jež mu podal písař,

190

a když si je prohlédl, zdálo se, že se na chvíli zamyslí. Díky této obezřetnosti, na kterou vždy pečlivě pamatoval, než začal vyslychat, znal vždy předem jméno, osobní údaje, poklesky obžalovaného, pronášel předvídané námitky na předvídané odpovědi a podařilo se mu vyplést se ze všech klíček výsledku, aniž příliš prozrazoval svou hluchotu. Akta žaloby mu byla tím, čím je slepci pes. Stalo-li se náhodou, že se tu a tam jeho neduh prozradil nějakým nesouvislým oslovením nebo nějakou nesrozumitelnou otázkou, považovali to jedni za hloubku ducha, druzí za hloupost. V obou případech ne-utrpěla čest úřadu úhony; neboť je přece jen lépe, je-li soudce považován za hlupáka nebo hlubokého člověka než za hluchého. Dával si tedy velmi záležet na tom, aby zatajil přede všemi svou hluchotu, a zpravidla se mu to dařilo tak, že na-konec klamal i sám sebe. To je ostatně snadnější, než si člověk myslí.

Všichni hrbáči chodí s hlavou vzhůru, všichni kokta-lové rádi tlachají, všichni hluchí mluví potichu. On sám se považoval nanejvýš za trochu nedoslýchavého. To byl v tomto ohledu jediný ústupek veřejnému mínění ve chvílích upřímnosti a zpytování svědomí.

Když tedy přežvýkal dobře Quasimodovu věc, zvrátil hlavu nazad a zavřel zpola oči, aby si dodal více vznešenosti a nestrannosti, takže byl v tu chvíli hluchý i slepý zároveň. Dvojí to podmínka, bez níž není dokonalého soudce. A v této úřední poloze započal výslech.

"Jmenujete se?"

Tu však nastal případ "zákonem nepředvídaný", že totiž hluchý vyslychal hluchého. Quasimodo, kterého nic neupozorňovalo na položenou otázku, díval se dále upřeně na soudce a neodpovídal. Hluchý soudce, jenž nebyl ničím upozorněn na hluchotu obžalovaného, domníval se, že obžalovaný odpověděl, jak činili obyčejně všichni obžalovaní, i pokračoval se svým obvyklým a hloupým sebevědomím.

"Dobře. Vaše stáří?"

Quasimodo neodpověděl ani na tuto otázku. Soudce se však domníval, že byla zodpověděna, a pokračoval:

191

"A nyní, váš stav?"

Stále totéž mlčení. Posluchači si však počínali již šuškat a upozorňovat se pohledy.

"Stačí," pokračoval s neotřesitelným klidem vyslychající soudce předpokládaje, že obžalovaný po třetí odpověděl. "Jste obžalován před námi: primo z rušení nočního klidu; secundo z násilného útoku na osobu nevěstky, in praejudicium meret-ricis; tertio ze vzpoury a neposlušnosti vůči lučištníkům strážce našeho královského pána. Vyslovte se o tom všem. — Písaři, zapsal jste, co obžalovaný doposud řekl?"

Po této nešťastné otázce vypukla v soudní síni bouře smíchu tak prudká, tak bláznivá, tak nakažlivá, tak všeobecná, že i oba hluchí ji musili zpozorovat. Quasimodo se obrátil a pokrčil opovržlivě hrbem, kdežto mistr Florián, stejně užaslý jako on, v domnění, že byl smích posluchačů vyvolán nějakou neuctivou odpovědí obžalovaného, zřejmou i jemu tím pokrčením ramen, oslovil ho rozhořčeně:

"Za svou odpověď byste zasloužil, vy darebáku, oprátku! Víte, s kým mluvíte?"

Tento výpad ovšem rozhodně nemohl zastavit výbuch vše-obecné veselosti. Zdál se všem tak pošetilý a ztřeštěný, že ší-lený smích zachvátil i biřice z radnice, druh kopiníků, u nichž blbost patřila k uniformě. Jen Quasimodo zachoval vážnost, prostě proto, že nerozuměl ničemu, co se dělo kolem něho. Čím dál tím podrážděnější soudce se domníval, že musí pokračovat tímž tónem, v naději, že tak nažene obžalovanému hrůzu, jež bude působit i na posluchačstvo a přivede je opět k uctivému chování.

"Tak vy se tedy opovažujete, vy zvrhlíku, vy lupiči jeden, urážet vyslyšajícího soudu v Châteletu, úředníka pařížské veřejné bezpečnosti, který má za úkol vyšetřovat zločiny, přechyby a nepořádky, dohlížet na všechna řemesla a zakazovat kupecké výsady, udržovat v pořádku dlažbu, zakazovat po-domní obchod s hrabavou drůbeží a zvěřinou, kontrolovat délku polen i jiných druhů dříví, zbavovat město bláta a vzduch nakažlivých nemocí, zkrátka řečeno starat se bez ustání o blaho občanstva, a to bez platu a bez naděje na odměnu.

192

Víte, že se jmenuji Florián Barbedienne, že jsem skutečný zástupce pana hejtmana a nadto vyšetřující, dozorčí a zkušební komisař se stejnou mocí u soudu hejtmanského, hrabského, správního a vrchního?"

Není důvodu, proč by měl hluchý přestat mluvit k hluchému. Bůh ví, kde a kdy by byl mistr Florián přistál opět na pevnině, když se takto pustil plnými plachtami do vysoké výřečnosti, kdyby se nebyla náhle otevřela nízká dvířka vza-du a nevstoupil sám pan hejtman.

Mistr Florián při jeho vstupu neumlkl, ale obrátil se na podpatcích a svůj proslov, kterým hřimal před chvílí proti Quasimodovi, namířil náhle na hejtmana: "Milosti," pravil, "žádám, aby zde přítomný obžalovaný byl potrestán za těžkou a neslýchanou urážku soudu, jak sám uznáte za vhodné."

A posadil se celý udýchaný a utíral si veliké krupěje potu, které mu padaly s čela a jako slzy smáčely pergameny rozložené před ním. Pan Robert d'Estouteville se zamračil a pokynul Quasimodovi tak pánovitým a výmluvným gestem, že hluchý z něho něco pochopil.

Hejtman ho přísně oslovil: "Co jsi provedl, darebáku, že jsi tady?"

Ubožák domnívaje se, že se hejtman ptá na jméno, přerušil mlčení, které obvykle zachovával, a odpověděl drsným a hrdelním hlasem: "Quasimodo."

Odpověď souvisela tak málo s otázkou, že bláznivý smích znovu propukl a že pan Robert, zrudlý hněvem, zvolal: "Ty se vysmíváš i mně, arciničemo?"

"Zvoník u Matky Boží," odpověděl Quasimodo v domněnání, že má vysvětlit soudci, čím je.

"Zvoník!" odpověděl hejtman, jenž se probudil toho rána, jak jsme řekli, už tak v dosti špatné náladě, aby bylo ještě třeba rozněcovat jeho zuřivost tak podivnými odpověďmi. "Zvoník!

Dám ti zahrát dýtkami po hřbetě zvonkovou hru na pařížských nárožích! Rozuměls, holomku?" ^ "Chcete-li vědět, kolik je mi let," pronesl Quasimodo, "myslím, že mi bude na svatého Martina dvacet."

To bylo příliš silné; hejtman se už neudržel.

193

"Tak ty si děláš blázný z hejtmanství, bídáku! Páni biřici s práčaty, odvedete mi toho ničemu na pranýř na náměstí Greve, nasekáte mu a hodinu ho budete na pranýři otáčet! Ten mi to zaplatí, přísámboh! Nařizuji, aby byl tento rozsudek veřejně vyhlášen v přítomnosti čtyř soudních trubačů v sedmi kastelánstvích hrabství pařížského!" Písař se jal ihned sepisovat rozsudek. "Krucinál, to je dobře rozsouzeno!" zvolal ve svém koutě student Jan Frollo ze Mlýna.

Hejtman se obrátil a znovu upřel na Quasimoda své jiskřivé oči. "Myslím, že ten darebák řekl krucinál. Písaři, přidejte dvanáct pařížských haléřů pokuty za klení a ať z toho do-stane polovinu kostel svatého Eustacha. Chovám obzvláštní úctu k svatému Eustachovi."

Za několik minut byl rozsudek sepsán. Jeho znění bylo prosté a krátké. Řízení před hejtmanským a hrabským soudem města Paříže nebylo v té době dosud upraveno soudním

presidentem Thibaukem Bailletem a královským advokátem Rogerem Barmnem; nebylo tehdy ještě přecpáno oním houš-tím právnických háčků a procedur, které do něho na počátku šestnáctého století nasadili ti dva právníci. Všecko v něm bylo jasné, rychlé, zřetelné. Šlo se v něm přímo k cíli a na konci každé stezky bez oklik a houštin bylo hned vidět kolo, šibe-nici nebo pranýř. Člověk aspoň věděl, kam jde.

Písař předložil rozsudek hejtmanovi, který naň přiložil svou pečeí a vyšel, aby pokračoval ve své obchůzce po soud-ních síních v náladě, jež toho dne naplnila jistě všechny pa-řížské žaláře. Jan Frollo a Robin Vejražka se smáli do dlaně. Quasimodo se na to všechno díval lhostejně a udiveně.

Tu však pocítil písař útrpnost s odsouzeným ubožákem a v domnění, že dosáhne pro něj zmírnění trestu, nachýlil se ve chvíli, kdy mistr Florián Barbedienne četl rozsudek, co nej-blíže k uchu vyslychajícího soudce a řekl mu, ukazuje na Quasimoda: "Ten člověk je hluchý."

Doufal, že ten společný neduh vzbudí účast mistra Flo-riána k odsouzení, leč mistr Florián si především nepřál, jak jsme již poznamenali, aby si lidé všimli jeho hluchoty. A pak

194

měl tak tvrdý sluch, že neslyšel ani slova z toho, co mu písař povídal. Ale chtěl vypadat, jako by slyšel, i odpověděl: "Ach tak, to je něco jiného. Nevěděl jsem to. V tom případě bude na pranýři o hodinu déle."

A podepsal takto pozměněný rozsudek.

"Dobře mu tak," řekl Robin Vejražka, který md na Qua-simoda spadeno, "to ho odnaučí utrhouvat se na lidi.

II

Myši díra

A nyní se s dovolením čtenářovým vrátíme zpět na náměstí Grève, které jsme včera s Gringoirem opustili, abychom se vydali za Esmeraldou.

Je deset hodin ráno. Všechno tu připomíná včerejší slav-nost. Dlažba je pokryta odpadky; stuhy, hadry, péra z cho-cholů, kapky vosku z pochodní, drobtý z veřejné hostiny. Tu a tam zevlují, jak se říká, hloučky měšťanů, rozkopávají no-, hou oharky z ohňostroje, znovu u vytržení hledí na Sloupový dům, vzpomínajíce na překrásné čalouny, jimiž byl včera vy-zdoben a po nichž tam dnes zbyly jen hřebíky — poslední připomínka radovánek. Středem těchto skupin valí své soud-ky prodavači moštu a medoviny. Několik spěchajících chodců přejde kolem. Obchodníci hovoří a pokřikují na sebe ze dveří svých krámků. Všichni mají na rtech slavnost, vyslance, Cop-penola, papeže bláznů; je to hotové závodění ve vtipných po-známkách a smíchu. Mezitím se objevili čtyři biřici na ko-ních, rozestavili se po čtyřech stranách pranýře a soustředili kolem sebe valnou část na náměstí roztroušeného davu, který tu nyní bez hnutí a unuděně postává v naději, že uvidí ně-jakou popravičku.

Jestliže se čtenář už vynadával na toto živé a hlučné di-vadlo, jež se odehrává po celém náměstí, a obrátí nyní své zraky k onomu starobylému pólo gotickému, pólo román-skému domu u věže Rolandovy, který tvoří roh nábřeží na

195

západě, může spatřit v rohu jeho průčelí tlustý, malbami bo-hatě vyzdobený veřejný breviář, chráněný před deštěm ma-lou stříškou a před zloději mříží, skrze niž je však možno v něm listovat. Vedle breviáře je úzké gotické okénko, vedoucí na náměstí a uzavřené dvěma křížem zasazenými tyčemi — jediný otvor, který propouští trochu vzduchu a světla do malé komůrky bez dveří, vyhloubené v tlusté zdi v přízemí sta-rého domu, komůrky, jež je ponořena v klid tím hlubší a ti-cho tím mrtvější, že kolem dokola vře a kolotá rušné ná-městí, nejlidnatější a nejhluchnější ze všech náměstí pařížských. Tato komůrka byla pověstná v Paříži již před třemi sty léty, kdy ji dala vytesat do zdi svého vlastního domu paní Rolanda z Rolandovy věže na znamení smutku po svém otci, který zahynul v křížácké výpravě, aby se navždy uza-vřela v

tomto příbytku, který si jediný ponechala z celého paláce a jehož dveře byly zazděny a okénko v zimě v létě otevřené; vše ostatní rozdala chudým a Bohu. V tomto před-časném hrobě čekala nešťastná dívka vskutku plných dvacet let na smrt: ve dne v noci se modlila za duši svého otce, spala v popelu, pod hlavou ani kámen, oblečena v černý pytel, živila se jen chlebem a vodou, pokud jí to soucitní chodci polo-žili na kraj okénka, a byla tak živa z almužen, které sama dříve udílela. Ve chvíli smrti, když odcházela do jiného hrobu, odkázala na věčné oasy tuto celu zarmouceným ženám, matkám, vdovám nebo dcerám, které by měly důvod mnoho se modlit za sebe nebo za jiné a byly ochotny pohřbít se za živa ve velikém žalu nebo ve velikém pokání. Tehdejší chu-dina ji krásně pohřbila s pláčem a žehnáním; leč k jejich ve-liké lítosti zbožná dívka nemohla být prohlášena za svatou — chyběly jí vlivné přímluvy. Méně zbožní doufali, že se ta věc snadněji spraví v nebi než v Římě, a tak místo papeže modlili se prostě za zesnulou sami. Většina se jich spokojila tím, že považovala památku Rolandinu za posvátnou a že její hadry uctívala jako relikvie. Město pak na přání zbožné panny věnovalo veřejný breviář, který byl zasazen do zdi hned vedle okénka do cely, aby se tu kolemjdoucí občas za-stavili, třebas jen proto, aby se pomodlili, modlitba pak aby

196
jim připomněla almužnu, aby tak ubohé poustevnice, dědičky cely Rolandiny, nezemřely docela hladem a zapomenutím.

Podobné hroby nebyly ostatně ve středověkých městech příliš vzácné. Často na nejživější ulici, na nejrušnějším a nej-hlučnějším tržišti, právě uprostřed, téměř pod nohama koní a pod koly vozíků narazil člověk na sklep, studnu nebo za-zděnou a zamřížovanou komůrku, kde se ve dne v noci mod-lila lidská bytost, jež se dobrovolně zaslíbila věčnému zou-falství nebo velikému pokání. A všechny úvahy, které by v nás dnes vzbudila tato prazvláštní podívaná, ta strašná cela tvořící přechod mezi domovem a hrobem, městem a hřbitovem, ten živý tvor odříznutý od lidské společnosti a počítaný od nynějška k mrtvým, ta lampa, v níž dohořívá poslední kapka oleje ve tmě, ten poslední záblesk života v hrobě, ten dech, ten hlas, ta věčná modlitba v kamenné truhle, ta tvář na věky obrácená k onomu světu, to oko ozářené už jiným sluncem, to ucho přitisknuté k stěnám hrobu, ta duše uvěz-něná v onom těle, to tělo uvězněné v onom žaláři, a pod tím dvojím obalem z masa a ze žuly šepot té zmučené duše — toho všeho si dav nepovšiml. Ve své nemyslivé a nedůvtipné zbožnosti neviděli tehdejší lidé zbožný skutek tak mnoho-stranně. Brali takovou věc povšechně, vážili si oběti, ctili ji a po případě i posvěcovali, ale o utrpení neuvažovali a soucitem právě neoplývali. Občas přinášeli ubohému kajícímu nějaké sousto, podívali se otvorem, zdali ještě žije, o jeho jméno se nezajímali, stěží věděli, před kolika lety počal umírat, a ze-ptal-li se cizinec na tu živou hniající kostru ve sklepe, odpo-vídali sousedé prostě: "Je to poustevník," byl-li to muž; a by-la-li to žena: "Je to poustevnice."

Tak se tehdy dívali na všechno, bez metafysiky, bez přehá-nění, bez zvětšovacího skla, prostým okem. Mikroskop ne-byl tehdy ještě vynalezen ani pro věci hmotné, ani pro věci ducha.

A tak i když to nevzbuzovalo přílišný podiv, příklady po-dobného odloučení od světa v samém středu měst byly, jak už jsme dříve řekli, opravdu časté. V Paříži byl dosti velký počet cel na modlení a pokání; téměř všechny byly obsazeny.

197

Je pravda, že duchovenstvo se staralo, aby nebyly prázdné (svědčilo by to o vlažnosti věřících), a když neměli kajícíky, strkali tam malomocné. Kromě kobky na náměstí Greve byla jedna na Montfauconu, jedna pod márnici hřbitova Neviňá-tek a ještě jedna, nevím už kde, tuším, že v domě Clichon; a byly ještě jiné, na různých místech, kde po nich zůstala alespoň stopa v tradici, když už budovy zmizely. Universit-ní čtvrt měla také své. Na kopci svaté Jenovefy zpíval po třicet let jakýsi středověký Job sedm kajících žalmů na hno-jiŠti na dně cisterny; odříkával své žalmy vždy od začátku znovu a znovu, v noci hlasitěji, magna

voce per umbras, a ještě dnes, vstoupí-li starožitník do ulice U mluvící studny, jako by slyšel jeho hlas.

Vraťme se však k cele v Rolandově věži a dodejme, že ni-kdy jí nechybělo kajícnic. Od smrti panny Rolandy byla zříd-ka rok nebo dva prázdná. Mnoho žen sem přišlo nadosmrti oplakávat rodiče, milence, hříchy. Pařížská zlomyslnost, která se plete do všeho, dokonce i do věcí, které se jí pramálo do-týkají, tvrdila, že tam bylo jen málo vdov.

Latinský nápis, vepsaný do zdi podle tehdejší módy, hlá-sal vzdělanému chodci zbožné poslání této komůrky. Zvyk vysvětlovat účel budovy stručným heslem nadepsaným nade dveřmi udržel se až do poloviny šestnáctého století. A tak můžeme ještě dnes číst ve Francii nad okénkem vězení kníže-cího domu Tourvillů: Sileto et spera; v Irsku pod štítem nad hlavní branou zámku Fortescue: Forte scutum, salus ducum; v Anglii nad hlavním vchodem letního sídla hrabat Cow-perů: Tuum est. Neboť tehdy každá budova vyjadřovala ně-jakou myšlenku. Poněvadž cela vytesaná do zdi Rolandovy věže neměla dveří, vyryli tedy nad okno velkými latinskými písmeny:

TUORA

Lid pak, jehož zdravý smysl nevidí na věcech tolik jem-ných odstínů a který s oblibou překládá slova Ludovico Mag-no slovy Brána svatého Diviše, dal této černé, temné a vlhké

198
kobce jméno "Trou-aux-Rats"* — Myši díra. Výklad poně-kud méně vznešený, ale zato malebnější.

Příběh s kukuřičnou plackou

V době, kdy se tento příběh odehrává, byla komůrka v Ro-landově věži obsazena. Přeje-li si čtenář vědět kým, ať si jenom vyslechne rozhovor tří počestných kmoter, které ve chvíli, kdy jsme jeho pozornost upoutali k Myši díře, kráčely přesně týmž směrem, podél vody od Châteletu na náměstí Greve.

Dvě z nich byly oblečeny jako ctihodné pařížské měšťanky. Jejich jemný bílý límeček, jejich červeně a modře pruhovaná sukně z hrubého sukna, jejich bílé pletené punčochy s barevně vyšívanými klínky a přiléhající těsně k lýtku, hranaté střevíce z rezavé kůže s černými podešvemi, zvláště pak jejich po-krývka hlavy, onen zvláštní druh čepce se zlatými růžky, ozdobený spoustou stuh a krajek, jaký ještě dnes nosí ženy v kraji šampaňském shodně s granátníky carské gardy ruské — to všechno nasvědčovalo tomu, že patří k oné třídě boha-tých obchodnic, jež tvoří jakýsi střed mezi "ženou" a "paní", řečeno mluvou lokajů. Neměly ani prstenů, ani zlatých křížů, leč každý viděl, že to nebylo z chudoby, nýbrž prostě ze stra-chu před pokutou. Jejich společnice byla vystrojena podob-ným způsobem, avšak v jejím obleku a v jejích způsobech bylo cosi, co prozrazovalo ženu venkovského notáře. Podle toho, jak měla pás posazený vysoko nad boky, bylo vidět, že už dávno nebyla v Paříži. Navíc měla skládaný límeček, na stře-vících mašle, sukni měla pruhovanou po šířce, nikoliv po délce, a ještě tisíc jiných nehorázností, jež pohoršovaly dobrý vkus.

První dvě ženy kráčely oním zvláštním krokem, který je příznačný pro Pařížanky, když venkovankám ukazují Paříž.

199

Venkovanka vedla za ruku tlustého chlapce, který držel v ruce velikou placku.

S politováním musíme dodat, že v té drsné zimě užíval místo kapesníku jazyka.

Chlapec se nechal vléci, non passibus aequis, jak praví Ver-gilius, a každou chvíli klopýtal, nad čímž se matka hlasitě zlobila. Pravda, díval se víc na placku než na dlažbu. Jakási vážná příčina mu však zřejmě bránila zakousnout se do ní, neboť se na ni jen něžně díval. Matka si měla vzít placku na starost sama. Bylo přece kruté působit tomuto baculatému pa-cholíčkovi Tantalova muka.

Mezitím všechny tři ženy (titul "paní" byl tehdy vyhra-zen jen šlechticům) mluvily najednou.

"Pospěšme si, Mahietto," pravila k venkovance nejmladší a zároveň nejtlustší z nich. "Bojím se velice, abychom nepřišli pozdě. V Châteletu nám říkali, že ho povedou hned na pranýř."

"Ale co vás napadá, Oudardo Musnierová?" odporovala druhá Pařížanka. "Zůstane na pranýři dvě hodiny. Máme času dost. Už jste někdy viděla pranýřovali, drahá Mahietto?"

"Ano," odpověděla venkovanka, "v Remeši."

"Ale jděte mi k šípku s vašim pranýřem v Remeši! To je mizerná klec, kde ukazují jen sedláky. To je toho!"

"Cože? Jenom sedláky?" zvolala Mahietta. "Na Soukenic-kém trhu v Remeši? Tam jsme viděli pěkné zločince, takové, co zabili otce a matku! Sedláky! Zač mě máte, Gervasie?"

Venkovanka by se byla jistojistě málem rozhněvala pro čest svého pranýře. Na štěstí rozvážná Oudarda Musnierová obrátila včas rozhovor jinam.

"Abych nezapomněla, Mahietto, co říkáte našim vlámským vyslancům? Máte také tak krásné vyslance v Remeši?"

"Přiznávám," odpověděla Mahietta, "že takové Vlámky může člověk vidět jen v Paříži."

"Všimla jste si v poselstvu toho velkého vyslance, toho pun-čocháře?" zeptala se Oudarda.

"Ano," přisvědčila Mahietta, "vypadá jako Saturn."

"A což ten tlustý s tváří jako nahé břicho?" pokračovala

Gervasie. "A ten maličký, co má očka s červenými víčky, odranými a roztřepenými jako květ bodláku?"

"Ale na jejich koně je krása pohledět," rozhovořila se Oudarda, "jak jsou vystrojeni podle módy své země."

"Ach, má drahá," vskočila jí do řeči venkovanka Mahietta a bylo na ní vidět, že teď zas ona má vrch: "Co byste byla teprv říkala, kdybyste byla viděla v roce jednašedesátém při korunovaci v Remeši, před osmnácti lety, koně knížat a královské družiny? Ty rozmanité postroje a čabraky! Jedny z da-mašku, z jemného a zlatem protkávaného sukna, podšité sobolinou; jiné ze sametu, podšité hermelínem; jiné celé posázené zlatými ozdobami, s těžkými zlatými a stříbrnými šňapci. Co to stálo peněz! A jaká krásná pážata seděla na těch koních!"

"To je možné," odsekla Oudarda, "ale přes to všechno mají Vlámové taky překrásné koně a včera vystrojil Vlámům na radnici pan purkmistr nádhernou večeři, kde je častovali cukrovím, kořeněným vínem, lahůdkami a jinými znamenitostmi."

"Co to povídáte, sousedko," zvolala Gervasie, "Vlámové večeřeli u pana kardinála v Malém bourbonském paláci!"

"Kdepak! Na radnici!"

"Zaručeně v Malém bourbonském paláci!"

"Určitě na radnici," vyjela nakvašeně Oudarda, "vždyť jim tam doktor Scourable přednesl latinské uvítání, které se jim náramně líbilo. Říkal mi to můj muž, přísežný knihkupec."

"Bylo to tak jistě v Malém bourbonském paláci," namítla stejně živě Gervasie, "že vám řeknu, co jim tam správce domu pana kardinála předložil: dvanáct dvojitých čtvrtků bílého, růžového a červeného kořeněného vína, čtyřadvacet krabic zclaceného slepovaného lyonského marcipánu, právě tolik smolnic, z nichž každá vážila dvě libry, a šest půlsudů beaunského vína, bílého a růžového, nejlepšího, jaké mohli sehnat. Myslí, že to je jisté. Vím to od svého muže, který je velitelem městské stráže v radní síni a který dnes ráno srovnával vyslance vlámské s vyslanci kněze Jana a s posly císaře trapezuntského, kteří přišli do Paříže z Mesopotamie za nebožtíka krále a měli kruhy v uších."

200

201

"Je to tak jisté, že večeřeli na radnici," trvala na svém Oudarda, nijak nevyvedena z míry tímto výkladem, "že ještě nikdo nikdy neviděl takovou skvostnou přehlídku mas a cukroví."

"A já vám povídám, že je obsluhoval Sec, městský strážník, v Malém paláci bourbonském, a to vás asi plete."

"Říkám vám, že na radnici."

"V Malém bourbonském paláci, má drahá! Vždyť dokonce osvětlili kouzelnými lampami slovo Naděje, které je vepsáno nad hlavním portálem."

"Na radnici, na radnici! Vždyť tam hrál Husson-le-Voir na flétnu!"

"Povídám vám, že ne!"

"Povídám vám, že ano!"

"A já, že ne!"

Dobrá tlustá Oudarda se právě chystala odpovědět a byly by si možná vjely do vlasů, když tu najednou Mahietta vy-křikla: "Podívejte se na ten shluk lidí na konci mostu! Něco tam uprostřed mají a pořád se na to dívají!"

"Opravdu," přisvědčila Gervasie, "slyším tamburinu. To asi Esmeraldička předvádí kousky se svou kozou. Rychle, Ma-hietto, přidejte do kroku a popožeňte svého kluka! Přišla jste sem přece, abyste si prohlédla zajímavosti Paříže. Včera jste viděla Vlány, dnes se musíte podívat na cikánku!"

"Cikánku!" zvolala Mahietta, prudce se obrátila a přitiskla chlapce k sobě. "Pán Bůh chraň! Ukradla by mi dítě! Pojď, Eustachu!"

A dala se do běhu podél vody k náměstí Grève, až měla most hezky daleko za sebou. Leč chlapec, jak ho s sebou vlekla, upadl na kolena a matka se celá udýchaná zastavila. Oudarda a Gervasie ji dohonily.

"Ta cikánka že by vám ukradla dítě?" řekla Gervasie. "Vy máte ale prapodivný nápad!" Mahietta potřásla zamyšleně hlavou.

"Nejpodivnější na tom je," poznamenala Oudarda, "že ka-jícnice má o cikánkách zrovna takové mínění."

"Jaká kajícnice?" zeptala se Mahietta.

202

"No přece sestra Gudula," řekla Oudarda.

"A kdo je ta sestra Gudula?" ptala se opět Mahietta.

"Je vidět, že jste z Remeše, když to nevíte!" odpověděla Oudarda. "To je přece poustevnice z Myší díry." ^

"Jakže," ptala se užaslá Mahietta, "to je ta ubožačka, co jí neseme tu placku?"

Oudarda přisvědčila hlavou.

"Právě ta. Za chvíli ji uvidíte u jejího okénka na náměstí Grève. Smýšlí stejně jako vy o těch cikánských tulácích, co bubnují na tamburinu a hádají lidem osud. Nikdo neví, proč má takovou hrůzu z cikánů a tuláků. Ale pročpak vy, Ma-hietto, berete nohy na ramena, sotva je uvidíte?"

"Ach," vzdychla Mahietta a tiskla oběma rukama kulatou hlavičku svého chlapečka, "nechci, aby se mi přihodilo to, co se přihodilo naší Sedmikrásce."

"Ach, milá Mahietto, ten příběh nám musíte vyprávět," zvolala Gervasie a vzala ji pod paží.

"S radostí/zodpověděla Mahietta, "ale je vidět, že jste z Paříže, když tohle nevíte! Povím vám to tedy, ale kvůli tomu vyprávění nemusíme zůstat stát. Před osmnácti lety byla Sedmikráska hezká osmnáctiletá dívka, jako jsem byla já, a je to její vina, že dnes není jako já dobrou, statnou a svěží šestatřicetiletou matkou, která má muže a chlapce. Ostatně, od svých Čtrnácti let už na to neměla čas! — Byla dcerou Guybertauta, lodního pěvce v Remeši, toho, který hrál před králem Karlem VII. při jeho korunovaci, když král plul po naší řece Vesle od Sillery až k Muisonu, na kteréžto lodi byla též Panna Orleánská. Starý otec zemřel, když Sedmikráska byla ještě docela maličká, a tak měla už jenom matku, sestru pana Matyáše Pradona, mistra železnického a kotlářského v Paříži v ulici Parin-Garlin, který loni zemřel. Vidíte, že byla z dobré rodiny. Její matka byla na neštěstí příliš hodná a nenaučila Sedmikrásku leda trochu vyšívat a dělat hračky, což nijak nevadilo maličké, aby jaksepatří nevyrostla a nezůstala

velice chudou. Obě bydlely v Remeši, u řeky, v ulici U zoufalého zármutku. Pamatujte si to dobře: myslím, že to právě přineslo Sedmikrásce neštěstí. Roku jedenašedesátého,

203

v roce korunovace našeho krále Ludvíka XI., Bůh nám ho za-chovej, byla Sedmikráska tak veselá a tak půvabná, že jí všu-de říkali Kyticka-Pěnička. — Ubohé děvče! — Měla hezké zoubky a ráda se smála, aby je mohla ukázat. Jenže dívka, která se ráda směje, nakonec pláče; krásné zuby zničí krásné oči. Tak to bylo i s Kytickou-Pěničkou. Spolu s matkou si těžce vydělávaly na živobytí. Od smrti hudebníkovy hodně upadly. Jejich zlaté vyšívání jim vynášelo sotva šest denárů týdně, což dohromady nejsou ani dva halíře s orlem. Kde byly ty časy, kdy otec Guybertaut vydělával dvanáct paříž-ských soldů za jedinou písničku při korunovaci? Jednou v zimě, bylo to právě toho roku jedenašedesátého, když obě ženy neměly už ani polínko, ani otýpku a zima byla velmi zlá, Kyticka-Pěnička měla tak rozkošně růžová líčka, že ji muži nazývali Sedmikráskou. A to ji zahubilo. — Eustachu! Opovaž se kousnout do té placky! — Viděli jsme hned, že je ztracena, když jednou v neděli přišla do kostela se zlatým křížkem na krku. Ve čtrnácti letech! Jen si představte! Nej-dřív to byl mladý hrabě z Cormontreuilu, který má své pan-ství tři čtvrtě míle od Remeše; pak pan Jindřich z Tcian-courtu, člen královské jízdy; pak menší pán, Chiart z Beau-licmu, seržán; pak, jak klesala stále víc, Guery Aubergeon, královský sluha, co krájel maso; pak Mace de Frépus, holič korunního prince; pak Thévenin, řečený Mnich, králův ku-chař; pak to šlo stále s kopce, k muži vždy staršímu a méně vznešenému, až padla na Viléma Racina, kolovrátkáře, a Thierryho de Mer, lampáře. Tak ubohá Kyticka-Pěnička patřila všem a rozdala svůj zlatý dukát do posledního haléře. Co vám mám povídat? Ještě téhož roku, kdy byla koruno-vace, v roce jedenašedesátém, stlala lože správci nevěstinců. — Ano, ještě téhož roku!"

Mahietta vzdychla a setřela si slzu v oku.

"Ale na té historii není pranic zvláštního," řekla Gervasie, "kde jsou tu cikáni a děti?"

"Strpení," odpověděla Mahietta, "o jednom dítěti hned uslyšíte. — V roce šestašedesátém, tento měsíc tomu bude na svatou Pavlu právě šestnáct let, porodila Sedmikráska holčič-

204

ku. Nešťastnice! Měla velkou radost, neboť už dávno si přála dítě. Její matka, dobrácká, která nade vším jen přimhuřovala oko, byla mrtva. Sedmikráska neměla na světě nikoho, koho by mohla milovat, nikoho, kdo by ji měl rád. Neboť těch pět let, co se spustila, udělalo z Kyticky ubožáčku. Byla sama sa-motinká na světě, ukazovali si na ni prstem, pokřikovali na ni na ulicích, strážníci ji tloukli, otrhaní kluci se jí posmí-vali. A pak, bylo jí už dvacet let; a pro milostnice je dvacet let už stáří. Prostopášný život jí už vynášel jen tolik, co kdysi její vyšívání: vrásek přibývalo, dukátů ubývalo. Byla zase zlá zima, dříví bylo zase vzácné v jejím ohništi zrovna jako chleba v truhle. Nemohla už pracovat, protože rozkošnickým životem zlenivěla, a trpěla tím víc, protože lenivost v <ní pro-bouzela zase rozkošnické choutky. — Tak alespoň vysvětluje pan farář od svatého Remy, proč takové ženy zkusí více zimy a hladu než jiné zestárlé chuděrky."

"Ano," poznamenala Gervasie, "ale kde jsou cikáni!"

"Jen počkejte chvíli, Gervasie!" okřikla ji Oudarda, jejíž pozornost nebyla tak napjata.

"Copak by zůstalo na konec, kdyby všechno bylo na začátku? Buďte tak hodná, Mahietto, a pokračujte! Ubohá Kyticka-Pěnička!"

Mahietta pokračovala.

"Byla tedy velice smutná, velice bídná, slzy jí brázdily líce. Leč ve své hanbě, ve své hříšnosti a opuštěnosti se do-mnívala, že bude méně opovrhovaná, méně hříšná a méně opuštěná, bude-li mít na světě něco nebo někoho, koho by mohla milovat a kdo by také ji měl rád. Jen nevinné dítě mohlo vyplnit takovou touhu. — K tomuto přesvědčení do-šla, když se marně pokoušela milovat zloděje, jediného muže, který ji ještě chtěl; ale brzy poznala, že jí zloděj pohrdá. — Milenky potřebují bud milence, nebo dítě, aby jím naplnily své srdce. Jinak jsou

velmi nešťastné. Poněvadž nemohla mít milence, zatoužila celou duší po dítěti, a poněvadž nepřestala být zbožná, modlila se za to neustále k Bohu. Pán Bůh se nad ní slitoval a dal jí holčičku. Nemohu vám ani vyličít její ra-dost: byl to hotový přival slz, něžností a polibků. Sama své dítě kojila, našila mu plínky z jediné pokrývky, kterou měla

205

na lůžku, a necítila už ani zimu, ani hlad. Celá tím zkrásněla. Ze stárnoucí dívky se stala mladá matka. Dvoření opět za-čalo, přátelé se ke Kytičce vraceli, našla opět zákazníky pro své zboží a ze všech těch hříšně nabytých peněz nakoupila dětské prádélko, čepičky a slintáčky, krajkové kabátky a roz-košné hedvábné čepečky a vůbec ji nenapadlo, aby si koupila novou pokrývku. — Eustachu, už jsem ti jednou řekla, abys nejedl tu placku! — Je jisto, že malá Anežka, to bylo její křestní jméno, neboť rodové jméno už Sedmikráska dávno neměla, je jisto, že tato maličká byla bohatěji zavinuta stuž-kami a výšivkami než skutečná princezna! — Kromě jiného měla též jedny rozkošné botičky, že jistě ani král Ludvík XI. takové neměl! Matka jí je sama ušila a vyšila, vložila do nich všechno své vyšivačské umění a posílala je ozdobami jako ša-tečky pro Panenku Marii. — Byly to nejrozkošnější růžové botičky, jaké kdy svět viděl. Nebyly delší než můj palec a člověk musil vidět, jak se z nich ty dětské nožičky vyzouvají, aby uvěřil, že se tam vejdou. Je ovšem pravda, že ty nožičky byly tak maličké, tak roztomilé, tak růžové! Růžovější než hedvábní těch botiček! — Až budete mít děti, Oudardo, uvi-díte, že nic na světě není tak rozkošné jako dětské nožičky a ručičky."

"Nic si víc nepřeji, než to," řekla s povzdechem Oudarda, "ale musím počkat, až se zlíbí též panu Ondřeji Musnierovi."

"Ostatně," pokračovala Mahietta, "Sedmikrásčina holčička neměla pouze rozkošné nožičky. Viděla jsem ji, ještě jí nebyly ani čtyři měsíce, byl to andílek! Oči měla málem větší než pusinku a půvabné, hebké černé vlásky, které se jí už vlnily. V šestnácti letech by z ní jistě byla pyšná černovláska! Její matka ji milovala den ze dne bláznivěji. Hladila ji, líbala ji, mazlila se s ní, koupala ji, strojila ji, div ji láskou nesnědla. Málem z ní rozumu pozbyla a stále za ni Bohu děkovala. Zvláště ty hezké růžové nožičky vzbuzovaly znovu a znovu její úžas a přímo šílenou radost! Stále k nim tiskla rty a ne-mohla se vynadivit, jak jsou malinké. Obouvala je do boti-ček, hned je zase zouvala, obdivovala je, žasla nad nimi, vzhlížela přes ně na svět, bylo jí líto, že se po nich musí učit

206

chodit na postýlce a nejraději by byla strávila celý život na kolenou a zouvala a obouvala ty nožičky, jako by patřily Ježíškovi."

"Pěkná historie a poučná," řekla polohlasné Gervasie, "ale kde jsou cikáni?"

Už jsme u nich," odpověděla Mahietta. "Jednoho dne se ob-jeví v Remeši prapodivní jezdcí. Otrhanci a tuláci, kteří pu-tovali krajem pod vedením svého vévody a svých hrabat. Byli opálení, měli kudrnaté vlasy a stříbrné kruhy v uších. Ženy byly ještě ošklivější než muži. Měly tváře ještě černější a stále nezahalené, na těle bídný kus hadru, přes ramena starou, z pro-vázek utkanou loktuši a vlasy jako koňský ohon. U nohou se jim válely děti, že by vyděsily i opice. Banda vyvrženců. Všechno to táhlo přímo z Dolního Egypta přes Polsko do Re-meše. Papež je prý vyzpovídal a uložil jim pokání, že sedm let bez přestání musejí chodit světem a nesmějí spát v posteli; říkali si proto kající a smrděli. Kdysi to asi byli Saraceni, neboť věřili v Jupitera a požadovali ode všech arcibiskupů, biskupů a opatů po deseti tourských librách. Bylo jim to po-voleno papežskou bullou. Přišli do Remeše, aby vykládali osud ve jménu krále alžírského a císaře německého. Můžete si představit, že to stačilo, aby jim zakázali vstup do města. A tak se celá tlupa beze všeho utábořila u brány Brainské, na tom pahorku, co je mlýn, hned vedle bývalých křídových lomů. Lidé z Remeše za nimi běhali

jako o závod. Podívali -se vám do dlaně a věštili vám zázračné věci. Byli s to předpo-vědět třeba Jidášovi, že bude papežem. Ale šla o nich špatná pověst, že kradou děti, uřezávají měšce a pojídají lidské maso. Moudří lidé říkali pošetilcům: Nechoďte tam! A sami tam po-tají chodili. Byla to úplná posedlost. Jisté je, že povídali věci, kterým by se i kardinál podívil. Matky se vítězoslavně chlu-bily svými dětmi od chvíle, kdy jim cikánky vyčtly z ruky nejružnější zázraky, napsané pohanským a tureckým písmem. Jedna měla císaře, druhá papeže, třetí kapitána. Ubohrou Sedmikrásku popadla zvědavost; chtěla vědět, koho ona má a zdali její hezká malá Anežka nebude jednou císařovnou ar-ménskou nebo něčím takovým. Přinesla ji tedy k cikánům;

207

a cikánky jedna přes druhou dítě obdivovaly, hladily je, lí-baly je svými černými ústy a žasly nad jeho malou ručičkou, běda, k veliké radosti matčině. Nejvíc se obdivovaly jejím hezkým nožičkám a roztomilým botičkám. Maličké nebyl ještě rok. Žvatlala už, smála se na matku jako malý blázeň, byla baculatá a hezky kulatoučká, se všemi půvabnými po-hyby andělíčků v ráji. Cikánek se hrozně polekala a rozpla-kala se. Matka ji tím vroucněji líbala a odešla nadšena pro-roctvím, které hadačky předpověděly její Anežce. Bude prý krásná, ctnostná, bude prý královnou. Vrátila se tedy do své chýše v ulici U zoufalého zármutku celá pyšná, že si nese domů královnou. Na druhý den využila okamžiku, kdy dítě ještě spalo v jejím lůžku, neboť je ukládala vždycky k sobě, nechala dveře lehce pootevřené a běžela vyprávět sousedce v Sušárenské ulici, že její dceru Anežku bude jednou obslu-hovat král anglický a arcivévoda etiopský a ještě tisíc ji-ných překvapivých tajemství. Když se vracela a po scho-dech neslyšela křik, řekla si: „Dobrá, maličká ještě spí.“ Dveře však byly pootevřené poněkud více, než je nechala. Nebohá matka přesto vstoupila a běžela k lůžku... Dítě tam už ne-bylo, místo bylo prázdné. Nezůstalo tam po něm nic, jen jed-na dětská botička. Vyřítla se ze světnice, seběhla se schodů, tloukla hlavou do zdi a křičela: „Mé dítě! Kde je mé dítě? Kdo mi vzal mé dítě?“ — Ulice byla pustá, dům stál o sa-motě; nikdo jí nemohl nic povědět. Prošla město, proslídila vše-chny ulice, celý den běhala sem a tam, šílená, strašná, poma-tená, větříc u oken a dveří jako divé zvíře, když ztratí "svá mlád'ata. Bez dechu, rozrucaná, hrůza na ni pohledět, v očích měla oheň, který jí vysušoval slzy. Zastavovala chodce a kři-čela: „Má dceruško! Má dceruško! Má roztomilá holčičko! Kdo tni vrátí mou dcerušku, tomu budu sloužit, budu sloužit jeho psu, může si sníst mé srdce.“ — Potkala pana faráře od sva-tého Remy a volala na něho: „Pane faráři, zryju zem svými nehty, jen mi vraťte mé dítě!“ Bylo to srdceryvné, Oudardo. A viděla jsem i muže velmi tvrdého, pana prokurátora Ponce Lacabra, jak plakal. Ach, ubohá matka! — Večer se vrátila domů. V době, kdy byla pryč, viděla jedna sousedka dvě ci-

208

kanky, jak potají k ní vešly s jakýmsi balíkem v náručí, pak rychle opět seběhly dolů, zavřely dveře a utekly. Po jejich odchodu ozýval se ze světničky Sedmikrásčiny jakýsi dětský křik. Matka se vzlykavě rozesmála, vyletěla po schodech, Jako by měla křídla, jako by dělovou ranou vyrazila dveře — a vstoupila ... Něco příšerného, Oudardo! Místo její rozkošné malé Anežky, tak růžové a svěží, jež byla přímo darem od Pána Boha, vlekl se s vřfskotem po podlaze jakýsi malý netvů-rek, ošklivý, chromý, jednooký, ohyzdný. Matka si hrůzou za-kryla oči. — „Ach,“ zvolala, „cožpak mi čarodějnice promě-nily mou dcerušku v tuhle příšernou obludu?“ Musili rychle malého netvora odnést; byla by se z něho snad zbláznila. To ohyzdné dítě patřilo asi nějaké cikánce, která se oddala d'áb-lovi. Byly mu podle všeho čtyři roky a mluvílo řečí, jež vů-bec lidskou řečí nebyla; nemožná slova. — Kyticka-Pěnička se vrhla na dětskou botičku, jediné, co jí zbylo z jejího mi-láčka. Zůstala tak dlouho bez hnutí, nemá, ani nedýchala, takže se zdálo, že umřela. Najednou se zachvěla po celém těle, pokryla drahocennou relikvií tisíci vášnivými polibky a roz-vzlykala se tak srdceryvně, jako kdyby jí mělo puknout srdce. Věřte mi, plakaly jsme všechny s ní. Volala: „Ach má dce-ruško! Má

hezounká dceruško! Kde jsi?' Rozdíralo vám to nitro. Pláču ještě teď, když si na to vzpomenu. Vždyť naše děti, to je míza našich kostí. — Ty můj chudáčku Eustachu! Jak jsi hezký!

Kdybyste jen věděly, jak je roztomilý! Včera mi říkal: 'Chci být vojákem.' Eustachu, kdybych tě tak ztra-tila! — Náhle se Sedmikráska zvedla, rozběhla se po remeš-ských ulicích a křičela: 'Do cikánského tábora! Do cikánského tábora! Ať biřici upálí čarodějnice!' Cikáni však už byli pryč. Noc byla temná, nebylo možno je pronásledovat. Příštího dne našli lidé asi dvě míle od Remeše ve vřesovišti mezi Gueuxem

zbytky velkého ohně, několik mašliček Sedmikrásčiny

kk k

holčičky, kapky krve a kozí bobky. Právě uplynulá noc byla noc sobotní. Nikdo nepochyboval, že cikáni slavili v tomto vřesovišti svůj sabbat a že snědli dítě společně s Belzebubem, jako to dělají mohamedáni. Když se Sedmikráska dověděla o těch hrůzných věcech, přestala plakat, jen rty pohybovala,

209

jako by chtěla něco říci, ale nemohla. Na druhý den jí zešedi-věly vlasy. Na třetí den zmizela."

"To je vskutku strašný příběh," řekla Oudarda, "ten by rozplakal i Burgund'ana."

"Už se nedivím," dodala Gervasie, "že vám cikáni nahá-nějí takovou hrůzu."

"A dobře jste udělala," opět se ozvala Oudarda, "že jste před chvílí s Eustachem utekla, tihle cikáni jsou také z Polska."

"Nikoliv," opravila ji Gervasie, "přicházejí prý ze Španěl-ska a z Katalonie."

"Z Katalonie? Tomu bych věřila," odpověděla Oudarda. "Polsko, Katalonsko, Valonsko — vždycky si tyhle tři země pletu. Jedno je jisté, že jsou to cikáni."

"A že mají dozajista dosti dlouhé zuby," připojila se Ger-vasie, "aby mohli pojídat malé děti. Nic bych se nedivila, kdyby si Esmeraldička také na kousku pochutnala, třeba by při tom špulila ústa. Její bílá kozička provádí tak šelmov-ské kousky, že v tom jistě vězí nějaká čertovina."

Mahietta kráčela mlčky. Byla ponořena v ono snění, jež bývá jakýmsi pokračováním truchlivého příběhu a jež člověka neopustí, dokud otřes nepronikne záchvěv po záchvěvu všemi žilkami srdce. Gervasie ji však vyrušila: "A nedozvěděli jste se, co se stalo se Sedmikráskou?" Mahietta neodpovídala. Ger-vasie opakovala otázku, třesouc jí ramenem a oslovujíc ji jmé-nem. Mahietta jako by se probudila ze svých myšlenek.

"Co se stalo se Sedmikráskou?" opakovala bezmyšlenko-vitě slova otázky, jejichž dojem byl ještě zcela svěží v jejím sluchu; pak se zřejmým úsilím upoutala pozornost ke smyslu těchto slov a řekla živě: "Ach, to se nikdy nikdo nedověděl."

A po chvílce dodala:

"Jedni říkali, že ji viděli za soumraku.vycházet Fléchem-baultskou branou; druzí říkali, že vyšla na úsvitě branou Basée. Nějaký žebrák našel její zlatý křížek zavěšený na ka-menném kříži v polích, kde se konají výroční trhy. Byl to onen šperk, který ji v roce jednašedesátém přivedl do záhuby, dar krásného hraběte z Cormontreuil, jejího prvního milence. Sedmikráska se ho nikdy nechtěla vzdát, i když se jí dařilo

210

velice zle. Lpěla na něm jako na životě. Proto také, když jsme viděly, že křížek odhodila, myslely jsme všechny, že zemřela. Jenže někteří lidé z hospody U supa prý ji viděli, jak šla ko-lem, po silnici do Paříže, a šla prý bosá po kamenech. Ale to by byla musela vyjít Vesleskou branou a to všechno se nesho-duje. Nebo lépe řečeno, já myslím, že skutečně odešla Ves-leskou branou, ale že odešla s tohoto světa."

"Nerozumím vám," řekla Gervasie.

"Vesle je totiž řeka," odpověděla Mahietta s melancholic-kým úsměvem.

"Ubohá Kytíčka-Pěnička se tedy utopila?" vzdychla Ou-darda a zachvěla se.

"Ano, utopila! A zdaž by si to byl pomyslel dobrý otec Guybertaut, když se plavíval po proudu pod mostem Tin-queux a zpíval ve své bárce, že jednou jeho drahá Sedmi-kráska popluje také pod tímto mostem, ale bez písničky a bez lodičky?"

"A botička?" zeptala se Gervasie.

"Zmizela s matkou," odpověděla Mahietta.

"Ubohá botička," řekla Oudarda.

— Tlustá a cituplná Oudarda by si byla ráda zanaříkala s Ma-hiettou, ale zvědavější Gervasie nebyla ještě u konce se svými otázkami.

"A co se stalo s tím malým netvorem?" zeptala se najednou Mahietty.

"S kterým netvorem?"

"S tím cikánským ohyzdou, kterého čarodějnice vyměnily Sedmikrásce za její dcerušku. Co jste s ním udělali? Doufám, že jste ho také utopili."

"Ne," řekla Mahietta.

— "Jakže! Nebo jste ho upálili? Ostatně to je správnější. Co jmeho s čarodějnickým dítětem!"

"Ani jedno, ani druhé, Gervasie. Pan arcibiskup se zajímal o to cikánské dítě, zaklínal je četnými modlitbami, požehnal mu, vyhnal mu pečlivě ďábla z těla a poslal je do Paříže, aby bylo vystaveno v dřevěných jesličkách u Matky Boží jako nalezené dítě."

211

"Tihle biskupové," zabručela Gervasie, "protože jsou uče-ní, musí dělat všechno obráceně. Jen řekněte sama, Oudardo, dát čerta mezi nalezené děti! Vždyť ten malý netvor byl docela určitě ďábel. — No a copak se s ním stalo v Paříži, Mahietto? Počítám, že se nenašla milosrdná osoba, která by si ho vzala!"

"Nevím," odpověděla Remešanka. "Právě v té době koupil můj muž notářství v Beru, vzdáleného dvě míle od města, a už jsme se o tu historii nestarali. A pak, před Beru jsou dva cernayské kopce, které vám dokonale zakrývají věže kate-drály remešské."

Během této rozmluvy došly tři důstojné měšťanky na ná-městí Grève. Byly tak zabráný do hovoru, že přešly bez po-všimnutí kolem veřejného breviáře v Rolandově věži a mimo-děk zamířily k pilíři, kolem něhož dav houstl každým oka-mžikem. Pravděpodobně by byly úplně zapomněly na Myší díru a že se u ní chtěly zastavit, neboť podívaná, jež v tu chvíli přitahovala všechny pohledy, zcela je zaujala, kdyby jim to náhle nepřipomněl šestiletý cvalík Eustach, kterého matka vlekla za ruku. "Maminko," zeptal se, jako by pudově vycítil, že už mají Myší díru za sebou, "teď už smím sníst ten koláč?"

Kdyby byl býval Eustach chytřejší, totiž méně mlsný, byl by počkal, až půjdou zpátky, a teprve v Universitní čtvrti, doma u mistra Ondřeje Musniera v ulici paní Valentinky, kdy už by mezi Myší dírou a plackou byla obě ramena Seiny a všech pět mostů Starého města, byl by se odvážil nesmělé otázky: "Maminko, smím už sníst ten koláč?"

Jeho otázka padla v tak neprozřetelném okamžiku, že pro-budila Mahiettinu pozornost.

"Vida!" zvolala, "zapomínáme na kajícnici! Ukažte mi přece tu vaši Myší díru, ať tam donesu ten koláč."

"Hned," řekla Oudarda, "uděláme milosrdný skutek."

To se ovšem nezamlouvalo Eustachovi.

"Vždyť je to moje placka," zvolal a škubal střídavě oběma rameny až k uším, což je v podobném případě projev nejvyšší nespokojenosti.

Tři ženy se tedy vrátily stejnou cestou, a když došly

212

k domu U věže Rolandovy, pravila Oudarda druhým dvěma: "Všechny tři najednou se do otvoru dívat nemůžeme, mohly bychom kajícnici polekat. Vy dvě dělejte, jako byste čtly

Dominus v breviáři, já zatím nahlédnu do okénka.^ kajicnice mě trochu zná. Dám vám znamení, kdy můžete přistoupit."

A sama šla k okénku. Ve chvíli, kdy její pohled pronikl dovnitř, zračil se ve všech jejích rysech hluboký soucit a její veselá a boдрá tvář změnila výraz i barvu tak prudce^ jako by rázem přešla z paprsku slunečního do odlesku měsíčního; oči jí zvlhly, ústa se stáhla k pláči. Po chvílce položila prst na ústa a kývla na Mahiettu, aby se šla podívat.

Mahietta přistoupila tiše, po špičkách, dojatá, jako kdyby se blížila k lůžku umírajícího.

Vskutku smutná podívaná se naskytla oběma ženám, když se dívaly bez hnutí a se zatajeným dechem zamřížovaným otvorem Myši díry.

Kobka byla těsná, širší než hlubší, sklenutá do lomeného oblouku a z vnitřku se podobala tak trochu dutině velké bis-kupské čepice. V koutě na podlaze, na holé dlažbě seděla nebo lépe krčila se žena. Bradu měla opřenou o kolena, jež svírala zkříženými rukama a pevně tiskla u prsou. Takto schoulena, oblečena v hnědém pytlí, který ji celou zahaloval řasnatými záhyby, dlouhé šedé vlasy dopředu shrnuté, takže jí padaly přes obličej až k nohám, vypadala na první pohled jako nějaký nezvyklý tvar, který se ostře rýsuje na tmavém pozadí kobky, jakýsi černavý trojúhelník ostře rozdělený svě-telným paprskem, který vnikal okénkem, na dva odstíny: jeden tmavý, druhý světlý. Jeden z oněch příznaků složených na půl ze světla a na půl ze stínu, jaké vídáme ve snu a s ni-miž se setkáváme v podivuhodném díle Goyově: bledé, ne-hybné, příšerné, skrčené nad hrobem nebo opřené o mříž ža-láře. Nebyla to ani žena, ani muž, ani živá bytost, ani nějaký přesný tvar: byla to postava; jakási vidina, v níž se prolínala fkute&i°st s fantasií jako světlo se stínem. Pod vlasy, splýva-jícími až k zemi, bylo vidět jen matný profil vyhublého a přísného obličeje; jen špička bosé nohy vyčnívala zpod šatu a křečovitě se svírala na tvrdé a ledové dlažbě. Ta troška lid-

213

ské podoby, jež vykukovala pod tím obalem smutku, člověka zamrazila.

Zdálo se, že se ta zrovna jako do dlažby vrostlá postava ani nehýbe, ani nemyslí, ani nedýchá. Jak tu ležela na holé žulové dlažbě pod tím tenkým plátěným pytlí, ačkoliv byl leden, bez ohně, v příšeří žaláře, jehož šikmým otvorem pro-nikal zvenku jen studený vítr, ale nikdy slunce, vypadala, že ani netrpí, dokonce ani nic necítí. Jako by zkameněla se svým žalářem, jako by zledovatěla s tím zimním časem. Ruce měla sepjaté, oči ztrnulé. Na první pohled příznak, podíval-li ses znovu, socha.

Leč její promodralé rty se chvílemi s povzdechem pootví-raly a chvěly, ale tak mrtvě a bezděčně, jako se chvějí listy ve ?větru.

Z jejích pohaslých očí však vycházel pohled, pohled nepo-psatelný, hluboký, truchlivý, ztrnule upřený do jednoho kouta kobky, kam zvenku nebylo lze vidět; ten pohled jako by sou-středoval všechny chmurné myšlenky té zoufalé duše k ně-jakému tajemnému předmětu. Tak vypadala bytost, kterou podle příbytku nazývali poustevníci, podle šatu kajícnicí.

Všechny tři ženy, neboť Gervasie se připojila k Mahiettě a Oudardě, hleděly okénkem. Jejich hlavy zachycovaly onen chabý proužek světla, který pronikal do žaláře, leč ne-šťastnice, takto oloupená, zřejmě si jich nevšimla. "Nerušme ji," řekla tiše Oudarda, "je právě ve svém vytržení a modlí se."

Mahietta však pozorovala s rostoucí úzkostí tu vyzáblou sešlou, rozcuchanou hlavu a slzy se jí draly do očí. — "To by bylo věru podivné," šeptala si.

Prostrčila hlavu mřížemi okénka a podařilo se jí dohléd-nout až do rohu kobky, kam ubožačka upírala neustále svůj zrak.

Když vytáhla hlavu opět ven, její obličej byl zalit slzami.

"Jak říkáte té ženě?" zeptala se Oudardy.

Oudarda odpověděla: "Pro nás je to sestra Gudula."

"A pro mne," vydechla Mahietta, "je to Kytíčka-Pěnička."

214

A s prstem na ústech pobídla užaslou Oudardu, aby se na-klonila do otvoru a podívala se. Oudarda se podívala a spatřila v rohu kobky, kam kajíc-nice bez ustání upírala v smutném vytržení svůj pohled, dět-skou botičku z růžového hedvábí, pošítou tisíci zlatými a stří-brnými ozdůbkami.

Po Oudardě nahlédla dovnitř Gervasie; a pak se všechny tři, hledíce na nešťastnou matku, rozplakaly.

Ani jejich pohledy, ani jejich slzy kajícnici nevyrušily. Měla stále ruce sepjaté, rty němé, oči ztrnulé; a tomu, kdo znal její příběh, při pohledu na tu dětskou botičku pukalo srdce.

Tři ženy neproněsly dosud ani slovo; neodvažovaly se pro-mluvit, ani potichu. Ta veliká bolest, to veliké mlčení, to ve-liké zapomenutí, v němž kromě jediného všechno zmizelo, to vše jim připadalo jako oltář o Božím hodě velikonočním nebo vánočním. Mlčely, rozjímaly, chtělo se jim pokleknout. Zdálo se jim, že právě vstoupily do kostela na Veliký pátek.

Konečně se pokusila nejzvědavější, a tudíž nejméně citlivá Gervasie s kajícnicí promluvit:

"Sestro! Sestro Gudulo!"

Třikrát opakovala toto oslovení, po každé hlasitěji. Kajíc-nice se nehnula; ani slovo, ani pohled, ani povzdech, žádná známka života.

Po Gervasii promluvila Oudarda, hlasem tišším a něžněj-ším: "Sestro! Svatá sestro Gudulo!" Totéž mlčení, stejná nehybnost.

"Divná žena," zvolala Gervasie, "ani rána z děla by jí ne-pohnula."

"Snad je hluchá," řekla Oudarda s povzdechem.

"Snad je slepá," dodala Gervasie.

"A možná mrtvá," připojila Mahietta.

Je jisto, že duše, pokud ještě neopustila toto bezvládné, zmrtvělé a ztrnulé tělo, skryla se v něm do oněch odlehlých hlubin, kam smyslové vjemy už nepronikaly.

"Musíme tedy nechat koláč na okénku," řekla Oudarda. "Tam ho ale nějaký kluk vezme. Jak ji jenom probudit?"

Eustach, do té chvíle zaujatý pozorováním malého vozíku, který jel právě kolem, tažen velkým psem, najednou si všiml,

215

že jeho tři průvodkyně pozorují cosi okénkem. Ponoukán zvě-davostí, vylezl na kamenný stupínek, vystoupil na špičky, při-tiskl svou baculatou, růžovou tvářičku k otvoru a zvolal:

"Maminko, podívej se, co vidím!"

Ten jasný, svěží, zvučný dětský hlásek kajícnicí zatřásl. Krátkým a prudkým pohybem, jakoby vymrštěna ocelovým pérem, otočila hlavu, odhrnula si dlouhýma kostnatýma ru-kama vlasy s čela a upřela na chlapce oči plné údivu, hořkosti a zoufalství. Pohled kratičký jako blesk. "Bože můj!" vy-křikla najednou a skryla svou hlavu do klína, její chraptivý hlas jako by se jen těžce prodíral její hrudí, "alespoň mi ne-ukazujte děti druhých!"

"Dobrý den, paní," řekl chlapec vážně. Leč tento otřes, abychom tak řekli, kajícnici probudil. Za-chvěla se dlouze po celém těle od hlavy k patě, zajektala zuby, pozvedla napolo hlavu, přitiskla lokty k bokům, a držíc si chodidla rukama, jako by si je chtěla zahřát, zašeptala:

"Ach, ta hrozná zima!"

"Ubohá ženo, chcete trochu ohně?" zeptala se Oudarda s nesmírným soucitem. Zavrtěla záporně hlavou.

"Tu máte tedy trochu kořeněného vína, to vás zahřeje," znovu promluvila Oudarda, podávajíc jí láhev. "Napijte se!" Znovu zavrtěla hlavou, upřeně na Oudardu pohlédla a od-pověděla:

"Vodu!"

Oudarda naléhala: "Ne, sestro, voda se v lednu nepije. Mu-síte se trochu napít kořeněného vína a pojist té kukuřičné placky, co jsme pro vás upekly."

Od/trčila koláč, který jí Mahietta podávala, a řekla: "Čer-ný chléb."

A tu Gervasie, rovněž přemožena soucitem, sňala svou vlněnou loktušku se slovy: "Tady máte kus teplejšího šatu, než je váš. Hod'te si to přes ramena."

Odmítla loktuši právě tak jako láhev a koláč a odpověděla: "Pytel."

Leč dobrá Oudarda pokračovala: "Jistě jste si povšimla, že včera byl svátek?"

216

"Pozoruju to," řekla kajícnice. "Už dva dny nemám ve džbáně vodu."

A po chvíli mlčení dodala: "To dělá ten svátek; lidé na mne zapomínají. A mají pravdu. Proč by svět na mne myslel, když já nemyslím na něj? Na vyhaslý uhej, vychladlý^popel."

A jako by byla unavena tak dlouhou řečí, svěsila opět hlavu do klína. Prostá a soucitná Oudarda, jež usoudila z jejích po-sledních slov, že si opět nařiká na zimu, odpověděla jí naivně: "Tak chcete přece trošku ohně?"

"Ohně," zvolala kajícnice podivným hlasem, "a dáte také trochu ohně té maličké, která je už patnáct let pod zemí?"

Všecka se roztrásla, hlas se jí chvěl, oči se leskly, vztyčila se na kolena. Najednou napřáhla svou bílou a hubenou ruku k chlapci, který se na ni udiveně díval, a vykřikla: "Odved'te to dítě! Půjde kolem cikánka."

Pak padla tváří na zem a její čelo udeřilo o dlažbu jako kámen o kámen. Všechny tři ženy myslely, že je mrtva. Za chvíli se však opět pohnula a viděly ji, jak se plazí po lok-tech a po kolenou až do kouta, kde byla botička. Pak se už neodvážily ji pozorovat. Už ji neviděly, ale zato slyšely tisíce polibků a vzdechů přerušovaných drásavými výkřiky a du-tými ranami, jako když hlava naráží na zeď. Po jedné takové ráně, tak prudké, že se až všechny tři zapotácely, neslyšely už nic.

"Snad se nezabila?" promluvila tiše Gervasie a odvážila se prostrčit hlavu otvorem. "Sestro! Sestro Gudulo!"

"Sestro Gudulo!" opakovala Oudarda.

"Ach Bože, už se nehýbe," zvolala Gervasie. "Copak je mrtvá? Gudulo! Gudulo!"

.

Mahietta, jež dosud lítostí nemohla promluvit, vypravila ze sebe: "Počkejte!" Pak se naklonila do okénka a zavolala: "Sedmikrásko! Kytíčko-Pěničko!"

Dítě, jež prostoduše fouká do špatně zapáleného knotu prskavky, až mu vybuchne do očí, nepoleká se víc, než Ma-hietta, když viděla, jaký účinek mělo to jméno, tak nečekaně vržené do ticha komůrky sestry Guduly.

Kajícnice se roztrásla na celém těle, vztyčila se na bosých

217

nohou a přikročila k otvoru s očima tak divoce planoucícma, že Mahietta s Oudardou i třetí žena s chlapcem ustoupily až k nábrežnímu zábradlí.

Hrůzná tvář kajícnice se zatím objevila u okénka, přitisk-nuta těsně k mříži. "Ho, ho," křičela a příšerně se smála, "to cikánka mě volá!"

V tom okamžiku upoutala její šílený pohled scéna, jež se odehrávala na pranýři. Hrůzou se jí svařilo čelo, natáhla své kostnaté ruce ven z kobky a vykřikla hlasem, který se po-dobal chropotu: "To jsi zase ty, dcero cikánská? To ty mě voláš, zlodějko dětí? Tak tedy slyš: Bud' prokleta! Prokleta! Prokleta! Prokleta!"

IV

Slza za kapku vody

Slova, kajícnice byla tak říkajíc uzlem dvou výjevů, jež se až dosud odehrávaly souběžně, avšak na různých místech: Scéna, kterou jsme právě vylíčili, udala se v Myší díře, scéna, o níž budeme nyní vyprávět, na pranýři. Svědky prvního vý-jevu byly jen ony tři ženy, s nimiž se čtenář právě seznámil. Druhý výjev měl četné diváky: všechen ten lid, jak se postup-ně shromáždil na náměstí Grěve kolem pranýře a šibenice.

Čtyři biřici, stojící už od devíti hodin ráno po čtyřech stranách pranýře, vzbudili v tomto davu naději, že se tu bude konat nějaká exekuce, ne sice věšení, ale aspoň bičování nebo uřezávání uší, zkrátka, že něco bude; a tak dav rostl každým okamžikem, takže čtyři biřici, tísnění se všech stran, musili jej několikrát "stisknout", jak se tehdy říkalo, pořádnými ranami důtek a zadky svých koní.

Obecenstvo, vycvičené už v kázni při očekávání veřejných exekucí, nedávalo příliš najevo netrpělivost. Bavilo se pozorováním pranýře, stavby velmi prosté, jež se skládala ze zděné, asi deset stop vysoké krychle, uvnitř duté. Velmi strmé schody z hrubého kamene, nazývané výstižně "žebříkem", vedly na horní plochou desku, na níž bylo upevněno vodorovně le-

218
žící kolo z dubového dřeva. Na toto kolo přivázali klečícího odsouzence s rukama na zádech. Dřevěný kůl, uváděný do pohybu vratidlem skrytým uvnitř zděné krychle, otáčel kolem, jež zůstávalo stále ve vodorovné poloze a ukazovalo tak postupně tvář odsouzence na všechny strany náměstí. Tomu se říkalo "otáčet" zločincem.

Jak je vidět, pranýř na náměstí Grève zdaleka neposkytoval tolik vyrazení jako pranýř Na tržišti. Architektura žádá, monumentalita žádná. Žádná stříška s železným křížem, ani osmihranná, do všech stran otevřená věžička, ani štíhlé sloupky, vybíhající pod okrajem střechy v akantové a květinové hlavičce, ani obludné a nestvůrné chrliče, ani vyřezávané trámoví, ani jemné, do kamene vytesané sochařské ozdoby.

Divák se musil spokojit s těmi čtyřmi kamennými zdmi, se dvěma stěnami pískovcovými a s ubohou kamennou šibenicí, vyzáblou a holou, jež stála vedle.

Jak chudíčky hody pro milovníky gotické architektury! Je ovšem pravda, že bodří středověcí čumilové se o historické památky příliš nezajímali a na kráse pilíře jim záleželo pramálo. Konečně se objevil odsouzenec, přivázaný vzadu ke káře. A když byl vytažen na plošinu pranýře a když ho mohli se všech stran náměstí spatřit přivázaného provazy a řemeny ke kolu, propukl na náměstí ohromný řev, smích a jásot. Dav poznal Quasimoda.

Byl to vskutku on. Jak podivný návrat! Na téměř náměstí, kde byl včera pozdravován, oslavován a v průvodu vévody cikánského, krále thunského a císaře galilejského svorně prohlášen za papeže a knížete bláznů, byl nyní vystaven na pranýři. S jistotou však můžeme tvrdit, že v celém tom davu nebyl jediný člověk, nevyjímajíc ani včera oslavovaného odsouzence, kdo by si jasně uvědomil tento rozdíl. Gringoire a jeho filosofie dnešnímu divadlu chyběly.

Brzy poté Michal Noiret, přísežný trubač Jeho královské Milosti, nařídil davu ticho a vyhlásil rozsudek podle nařízení a rozkazu pana hejtmána. Pak si stoupl za káru i se svými lidmi v biřických stejnokrojích.

219

Quasimodo byl netečný, ani brvou nehnul. Jakýkoliv odpor byl mu znemožněn "pevností a tvrdostí pout", jak se tehdy říkalo v úřední mluvě trestního řízení, což znamená, že provazy a řetězy se mu asi zařezávaly do masa. Tato vězeňská a trestanecká tradice ostatně nevymizela a zachovává se u nás pečlivě i dnes, v národě civilisovaném, jemném a humanitním, v podobě železek na rukou (nemluví ani o galejích a gilotině).

Quasimodo se nechal vést, strkat, nést, posadit, svázat a připoutat. Na jeho tváři se nezračilo nic, leda údiv divocha nebo hlupáka. Vědělo se, že je hluchý, teď se zdálo, že je i slepý.

Srazili ho na kolena na kulatou desku: nechal si to klidně líbit. Svlekli mu košili a kabátec až po pás; strpěl i to. Omotali ho novou soustavou popruhů a železek: nechal se spoutat a sešňerovat. Jen občas hlučně zafuněl jako tele, jehož hlava visí a kýve se přes okraj řeznické káry.

"Trouba!" řekl Jan Frollo ze Mlýna svému příteli Robinu Vejražkoví (neboť oba studentici šli samozřejmě v houfu za odsouzencem). "Chápe asi tolik, jako chroust zavřený v korbici."

Bláznivý smích se ozval v davu, když se objevil Quasimo-dův nahý hrb, jeho velbloudí prsa, jeho mozolovitá a chlupatá ramena. Za všeobecného veselí vystoupil na plošinu muž v městském stejnokroji, nevysoký, ale statný a stoupl si vedle odsouzence. Jeho jméno kolovalo brzy v davu. Byl to mistr Pierrat Torterue, přísežný mučitel Châteletu.

Nejdříve postavil do jednoho rohu pranýře černé přesýpací hodiny, jejichž hoření nádobka byla naplněna červeným pís-kem, plynoucím do spodní nádržky. Pak si svlekl svrchní kabátec a diváci spatřili v jeho pravé ruce tenký bičik, sple-tený z dlouhých bílých lesklých a uzlovitých řemínků, opa-třených na konci kovovými drápky. Levou rukou si nedbale vyhrnul košili na pravé paži až k rameni.

A tu vykřikl Jan Frollo, vystrkuje svou plavou kučeravou hlavu nad ostatní obecenstvo (vylezl si kvůli tomu Robinu Vejražkoví na ramena): "Račte se podívat, dámy a pánové! Jednou provždy budou bičovat mistra Quasimoda, zvoníka

220

mého bratra, pana arcijáhna z Josas, ten nepovedený vzorek orientální architektury, který má záda jako kopuli a nohy jako zkroucené sloupy!"

Dav se rozesmál, zvláště děti a děvčata.

Konečně mučitel dupl nohou. Kolo se počalo otáčet. Spou-taný Quasimodo se zakymácel. Ohromení, jež se najednou ob-jevilo v jeho obličeji, jen zdvojnásobilo výbuchy smíchu ko-lem dokola.

Náhle, v okamžiku, kdy kolo při svém oběhu nastavilo mistru Pierratovi hrbatá záda Quasimodova, zdvihl mistr Pierrat paži, jemné řemínky zasvištěly ostře vzduchem jako klubko zmijí a vztekle dopadly na ubožákova záda.

Quasimodo sebou škulbl, jako by se náhle probudil. Začínal chápat. Zkroutil se v poutech, překvapením a prudkou bo-lestí zkrivily se mu příšerně svaly v obličeji; nevydal však jediný sten. Jen hlavou otáčel sem a tam, dozadu, napravo, nalevo, klátivě jako býk, kterého píchl do boku ovád.

Po první ráně následovala druhá, pak třetí, pak další a další a stále dál. Kolo se- bez přestání točilo a rány pršely. Brzy vytryskla krev a řinula se po černých ramenech hrbáčových v tisíci praménkách. Tenké řemínky, jež po každé svištivě roz-řízly vzduch, rozstříkovaly ji v kapkách do davu.

Quasimodo se stal opět netečný — alespoň se zdálo. Zprvu se pokusil potají a bez velké vnější námahy zpřetrhat pouta. Bylo vidět, jak mu vzplanulo oko, jak mu nabíhají svaly a stahují se údy a jak se řemínky a řetízky napínají. Vyvinul ohromné, zázračné, zoufalé úsilí; leč stará železka pařížského hejtmanství odolala. Zapraskala — a to bylo vše. Quasimodo vyčerpán klesl. Hrůza v jeho tváři ustoupila výrazu hořké a hluboké bezmocnosti. Zavřel své jediné oko, svěsil hlavu na prsa a dělal mrtvého.

Od té chvíle se už nepohnul. Nic ho nepřimělo k pohybu. Ani krev, jež se mu bez přestání řinula, ani rány, které byly stále zuřivější, ani vztek mučitele, který se sám mučením roz-ohňoval a opájel, ani syčení strašlivých řemínků, ostřejších a svištivějších než křídla moskytů. Konečně zřízenec z Châteletu, který od počátku exekuce

221

stál vedle žebříku, v černém obleku a na černém koni, ukázal ebenovou hůlkou k přesýpacím hodinám. Mučitel se zastavil. Kolo se zastavilo. Quasimodo pomalu opět otevřel oko.

Mrskání bylo skončeno. Dva pacholci přísežného mučitele omyli krvácející ramena odsouzencova, natřeli je jakousi mastí, jež okamžitě zacelila všechny rány, a hodili mu na ra-'mcna jakýsi žlutý hadr, střižený jako ornát. Pierrat Torterue zatím oklepával rudé a krví nasáklé řemínky o dlažbu.

Pro Quasimoda však ještě všechno neskončilo. Zbývalo mu ještě podstoupit onu hodinu na pranýři, kterou mistr Florián Barbedienne tak moudře přidal k rozsudku pana Roberta

d'Estouteville — vše pro větší slávu staré fyziologické a psychologické slovní hříčky Jana Cumenského: "Surdus absur-dus."

Převrátili tedy přesýpací hodiny a nechali hrbáče přivázaného ke kůlu, aby tak spravedlnost byla vykonána do pís-mene.

Prostý lid, obzvláště ve středověku, je ve společnosti tím, čím je dítě v rodině. Pokud setrvává ve stavu prvotní naivní nevědomosti, mravní a duševní nevypěstlosti, můžeme o něm říci stejně jako říkáme o dětech: Ten věk nezná slitování.

Ukázali jsme už, že Quasimodo byl všeobecně nenáviděn, pravda, z mnoha pochopitelných důvodů. V celém tom davu nebyl snad jediný divák, který by neměl nebo se alespoň ne-domníval, že má důvod stěžovat si na zlého hrbáče od Matky Boží. Jeho vystavení na pranýři bylo přivítáno všeobecnou veselostí a krutý trest, který právě podstoupil, i bědný stav, v němž byl po trestu, nijak dav neobměkčily, naopak, při-ostřily ještě jeho nenávist, neboť do ní přimísily osten vý-směchu.

A tak když bylo učiněno zadost "uražené spravedlnosti", jak ještě dnes drmolí čtverhranné doktorské birety, následovaly tisíce pomstychtivé projevy lidí z davu. I tu, jako ve velkém sále, vynikaly zvláště ženy. Všechny proti němu měly nějakou zášť, jedny pro jeho zlomyslnost, druhé pro jeho ošklivost. Ty byly nejzuřivější.

"Ach, ty škraboško Antikristova!" volala jedna.

222

"Ty husare na koštěti!" křičela druhá.

"Ta smutně rozšklebená tvář," řvala třetí, "vynesla by mu dnes papežství bláznů stejně jako včera."

"Výborně," ozvala se jedna babka. "Takhle se šklebí na pranýři, kdy se už zašklebí na šibenici?"

"A kdypak ti narazí na hlavu ten tvůj velký zvon, až se propadneš tisíc stop pod zem, prokletý zvoníku?"

"A tenhle d'ábel zvoní Anděla Páně!"

"Je hluchoun, je jednooký, hrbáč, obluda!"

"Tvoje tvář by pomohla těhotné ženě k potratu spíš než všechny medicíny a lektvary!"

A oba studenti, Jan ze Mlýna s Robinem Vejražkou, zpí-vali až do ochraptění starý lidový popěvek:

Oprátku pro darebu, hranici pro opici!

Všelike nadávky jen pršely, doprovázeny hulákáním, klet-bami, smíchem a tu a tam i kameny. Quasimodo byl hluchý, ale viděl jasně, vždyť všeobecná zuřivost se zračila stejně ostře ve tvářích jako ve slovech. Ostatně rány kamením vysvětlovaly výbuchy smíchu.

2 počátku se držel dobře. Ale ponenáhlu se jeho trpělivost, vybičovaná důtkami učitele, počala lámat a pod všemi těmi žahadly hmyzu povolovala. Asturský býk, kterého mnohdy jen málo podráždí útoky pikadora, rozzuří se dotíráním psů a drážděním banderillů.

Nejprve se podíval po shromážděném davu hrozivým po-hledem. Ale poněvadž byl pevně svázán, nemohl pohledem zahnat ty mouchy, jež ho bodaly do ran. I začal sebou házet v okovech, až pod jeho zuřivými nárazy skřípělo staré pra-nyrové kolo ve stěžejích. Smích a hulákání tím jen vzrostly.

Když nemohl rozrazit obojek, který ho svíral jako lapenou šelmu upadl opět do svého klidu; jen chvílemi se jeho mo-nutná hrud' nadmula zuřivým povzdechem. Na jeho obličej

223

nebylo ani hanby, ani studu. Byl příliš vzdálen vědomí, že patří do lidské společnosti, a příliš blízko stavu přírodnímu, než aby věděl, co je to hanba. Cožpak v takovém stupni ošklivosti lze ještě pociťovat hanbu? Avšak zlost, nenávist a zoufalství ponenáhlu rozprostíraly po té šeredné tváři mrak stále temnější, čím dál víc nabitý výbušninou, jež sršela ne-sčetynými blesky z oka kyklopova.

Ale tento mrak se na okamžik rozjasnil, když projížděl da-vem kněz na mezku. Sotva ubožák spatřil z dálky mezka s kně-zem, jeho obličej změkkl. Zuřivost, jež obličej křečovitě staho-vala, vystřídal podivný úsměv plný něhy, mírnosti a nevý-slovné oddanosti. Jak se kněz blížil, byl tento úsměv stále zře-telnější, určitější, zářivější. Jako by jím nešťastník víral při-chod svého zachránce. Leč v okamžiku, kdy mezek dospěl tak blízko k" pranýři, že jezdec mohl odsouzence poznat, sklopil kněz oči, prudce se obrátil a pobodl mezka ke klusu, jako by se honem chtěl zbavit ponižujících proseb a jako by si ne-přál, aby byl poznán a pozdraven ubožákem v takovém po-stavení.

Ten kněz byl arcijáhen páter Klaudius Frolo.

Mrak na čele Quasimodově opět potemněl. Chvíli v něm ještě probleskoval úsměv, ale úsměv hořký, malomyslný, plný hlubokého smutku.

Čas plynul. Byl už na pranýři nejméně půl druhé hodiny, rván, mučen, bez přestání vysmíván a téměř kamenován.

Najednou sebou zaškulal znovu v zoufalství tak prudkém, že se až celé trámové pranýře zatřásl, přerušil mlčení, jež až dosud tvrdošíjně zachovával, a přehlušil hulákání davu chraptivým a zuřivým hlasem, podobným spíše zvířecímu za-vytí než lidskému zvuku: "Pít!"

Tento úzkostný výkřik nejenže nevzbudil soucit, naopak, ještě zvýšil veselost bodrého pařížského publika, jež obklo-povalo žebřík a jež, připusťme, vcelku jako dav nebylo o nic méně kruté a surové než ona strašná banda tuláků, kam jsme už čtenáře zavedli a která byla prostě nejspodnější vrstvou národa. Ani jediný hlas se neozval na pomoc ubohému od-souzenci, leda aby se posmíval jeho žízni. Je pravda, že v té

224

chvíli byl spíše pitvorný a odpuzující než hodný politování; jeho tvář byla rudá a zpocená, oko vyjevené, ústa zpěněná hněvem a utrpením, jazyk napolo vyplazený. Je však třeba ještě říci, že kolem potupných schodů pranýře vládly tak mocné předsudky o hanbě a bezectnosti, že i kdyby se byla našla v davu nějaká soucitná duše, nějaký měšťan nebo měšťanka, která by se pokusila přinést tomuto ubohému, trpícímu stvoření sklenici vody, dokázaly by tyto předsudky odradit i milosrdného Samaritána.

Po několika minutách rozhlédl se Quasimodo po davu zou-falým zrakem a vykřikl znovu, hlasem ještě drásavějším:

"Pít!"

Všichni vyprskli v smích.

"Napij se tohohle," vykřikl Robin Vejražka a hodil mu do obličejě houbu namočenou ve strouze. "Na, tu máš, hluchý šeredo, jsem tvým dlužníkem."

Nějaká žena mu hodila na hlavu kámen: "To tě odnaučí probouzet nás v noci svým zatraceným zvoněním!"

"Tak co, chlapečku," řval jeden mrzák a snažil se ho za-sáhnout svou berlou, "ještě nám budeš čarovat s věží Matky Boží?"

"Tu máš misku a napij se!" ozval se jakýsi muž a vmetl mu na prsa rozbitý džbán. "Jen jsi přešel přes cestu mé ženě, a už porodila dítě s dvěma hlavami!"

"A moje kočka měla kotě o šesti nohách!" ječela jedna sta-řena a hodila po něm cihlou.

"Pít," opakoval po třetí Quasimodo, těžce oddychuje.

V tom okamžiku spatřil, že obecenstvo se rozestupuje. Z davu vystoupila podivně oděná dívka. Doprovázela ji malá bílá kozička s pozlacenými růžky. Dívka nesla v ruce tam-burinu. Oko Quasimodovo zajiskřilo. Byla to cikánka, kterou se včera y noci pokusil unést, šeredný kousek, za nějž, jak ne-

JfS1Je.Cv, ' byl nyní Právě trestán- Ostatně to byl ten nejpo-slednější důvod, neboť byl trestán jen za to, že byl hluchý a ze byl souzen také hluchým. Nepochyboval, že dívka se mu pnsla také pomstít a zasadit mu ránu jako všichni ostatní.

225

Viděl, jak rychle vystupuje po žebříku. Dusil se hněvem a zlostí. Byl by si přál, aby mohl pranýř skácat, a kdyby blesk z jeho oka mohl usmrcovat, cikánka by byla bývala rozdrce-na, dřív než vystoupila na plošinu.

Přistoupila beze slova k odsouzení, který se marně svíjel, aby jí unikl, odvázala od pasu čutoru a přiložila ji jemně k nebožákovým vyprahlým rtům.

A tu bylo vidět, jak z toho doposud suchého a planoucího oka vytryskla veliká slza a pomalu stékala po tom nestvůr-ném, zoufalstvím tak dlouho zkřiveném obličejí. Byla to snad první slza, kterou nešťastník kdy uronil.

Zapomínal však pít. Cikánka netrpělivě sešpulila rty a při-tiskla s úsměvem hrdlo láhve k ústům Quasimodovým. Pil dlouhými doušky. Měl palčivou žízeň.

Když dopil, vztáhl své černé rty, bezpochyby aby políbil tu krásnou ruku, jež mu přišla na pomoc. Avšak dívka, jež mu patrně nedůvěřovala a měla v paměti násilné noční pře-padení, odtáhla poděšeně ruku jako dítě, které má strach, že je kousne zvíře.

A tu na ni upřel ten hluchý nebožák pohled plný výčitek a nevýslovného smutku.

Byla by to bývala všude dojemná podívaná, jak tato krás-ná, svěží, nevinná a půvabná dívka, sama tak slabá, přispě-chala nezištně na pomoc takovému zoufalství, takové ohyzd-nosti a zlobě. Na pranýři to byla podívaná vznešená.

Dokonce i lid tím byl dojat, začal tleskat a volal: "Vý-borně! Výborně!"

Právě v té chvíli spatřila kajícnice otvorem své díry ci-kánku na pranýři a vmetla jí do tváře svou strašlivou kletbu: "Buď prokleta, dívka cikánská! Prokleta! Prokleta!"

Konec příběhu s kukuřičnou plackou

Esmeralda zbledla a vrávoravě sestoupila s pranýře. Hlas kajícnice ji ještě pronásledoval:

"Sestup, sestup, zlodějko cikánská, však ty tam jednou zase vystoupíš!"

"Kajícnice má zase své vrtochy," reptali lidé, ale víc se ne-odvažovali. Neboť takové ženy budily hrůzu a to je činilo posvátnými. Neradi se tehdy pouštěli do někoho, kdo se ve dne v noci modlil.

Nastala chvíle, kdy měl být Quasimodo opět odveden. Odvázali ho a dav se rozptýlil.

U Velkého mostu se Mahietta, vracející se s oběma druž-kami, pojednou zastavila:

"Poslouchej, Eustachu, cos udělal s plackou?"

"Maminko," odpověděl chlapec, "nějaký velikánský pes se mi do placky zakousl, když jste mluvily s tou paní, co byla v té díře. Tak jsem jedl taky."

"Cože, chlapče," užasla matka, "tys ji celou snědl?"

"Maminko, to ten pes. Povídal jsem mu, že není pro něj, ale neposlouchal mě. Proto jsem si taky kousl, víš?"

"To je hrozné dítě," řekla matka usměvavě a káravě zá-roveň. — "Víte, Oudardo, že on už sní docela sám všechny třešně se stromu v naší zahradě v Charlerange? Však jeho dě-deček říká, že z něho bude vojevůdce! — Jestli já tě ještě jednou přistihnu, Eustachu! — Jdi, ty hrdino!"

KONEC PRVNÍHO DÍLU

226

227

KNIHA SEDMÁ

O tom, jak je nebezpečné svěřit tajemství koze

Uplynulo několik neděl.

Nastaly první březnové dny. Slunce, jež Dubartas, tento klasický otec perifráze, tehdy ještě nenazval "velkovévodou svící", nezářilo proto nikterak méně radostně. Byl jeden z oněch jarních dnů plných líbeznosti a krásy, kdy celá Pa-říž zaplaví náměstí i promenády a světi je jako neděli. Za takových jasných, teplých a přívětivých dnů musí člověk ob-divovat portál chrámu Matky Boží zejména v určitou ho-dinu. Je to ona chvíle, kdy slunce se již schyluje k západu a dívá se katedrále takřka přímo do tváře. Jeho stále vodo-rovnější paprsky se pozvolna stahují s dlažby náměstí a vy-stupují po srázném průčelí, kde ze stínu vyloupnou

tisíce vy-pouklých ozdob, zatím co veliká ústřední růžice plane jako oko Kyklopo, rozplameněné odlesky výhně.

Taková hodina právě nastala.

Naproti vysoké, zapadajícím sluncem zarudlé katedrále, na kamenném balkoně čnějícím nad portálem bohatého go-tického domu, který tvořil roh náměstí a ulice U dómu, smálo se a se vši roztomilostí a nevázaností laškovalo několik hezkých dívek. Že to byly urozené a bohaté dědičky, mohl každý snadno uhodnout podle délky závojų, splývajících s vrcholků jejich špičatých, perlami posázených čepců až ke kotníkům, podle jemnosti vyšíváných živůtků, pokrývají-cích jejich ramena a odhalujících podle tehdy panující módy začátek jejich krásných panenských ňader, podle nádhery spodniček, ještě přepychovějších, než byly vrchní sukně (jak podivuhodná vybranost!), podle gázu, hedvábí a aksamitu, jímž to vše přímo oplývalo, a zejména pak podle bělosti je-jich rukou, usvědčující je z lenivosti a zahálčivosti. Byla to

229

vskutku slečna Lilie z Gondelaurieru a její družky, Diana z Christeuilu, Amelotta z Montmichelu, Kolumba z Gaillefon-tainu a maličká Champchevierová, všechny dcery z dobrých rodin, jež se sešly v tu chvíli u paní vdovy z Gondelaurieru kvůli panu Beaujeu a jeho choti, kteří měli v dubnu přijet do Paříže a vybrat si tu čestné dámy pro princeznu Markétu, až pojedou do Pikardie přijmout ji z vlámských rukou. A tu se všichni zemanové na třicet mil kolem horlivě ucházeli o toto vyznamenání pro své dcery a mnozí z nich je již při-vedli nebo poslali do Paříže. Přítomné dívky svěřili jejich ro-diče do ochrany rozvážné a ctihodné paní Aloisie z Gonde-laurieru, vdově po bývalém veliteli královských lučištníků, jež žila v Paříži s jedinou dcerou v ústraní ve svém domě na ná-městí před chrámem Matky Boží. Balkon, kde se dívky shromáždily, byl před komnatou, která byla bohatě čalouněná bledě červenou flanderskou kůží, potištěnou zlatými větvemi a listy. Trámy, jež rovnoběžně brázdily strop, poutaly zrak nespočetnými a podivnými řez-bami, malovanými a zlacenými. Na ciselovaných truhlách se skvěl tu a tam v měnivém lesku nádherný email. Na skvost-ném etažeru, jehož dvě příhrady naznačovaly, že paní domu je ženou nebo vdovou po korouhevním rytíři, trůnila majoli-ková kančí hlava. V pozadí, vedle vysokého krbu, ozdobe-ného odshora dolů erby, seděla v okázalém křesle z červeného sametu paní z Gondelaurieru, jejíž padesátka se zračila nejen na jejím šatu, ale i obličeji. Vedle ní stál mladý muž dosti se-bevědomého, ač trochu marnivého a vychloubačného vzhle-du, jeden z těch krásných mladíků, o nichž mají všechny ženy shodný úsudek, kdežto vážní muži a znalci lidských tváří krčí nad nimi rameny. Tento mladý kavalír měl na sobě nádherný oblek kapitána královských lučištníků, podo-bající se až příliš úboru Jupiterovu, jemuž jsme se mohli ob-divovat již v první knize našeho vyprávění, a proto ušetříme čtenáře druhého popisu. Slečny seděly jednak v komnatě, jednak na balkoně, ně-keré na polštářích z utrechtského sametu se zlatými rohy, jiné na dubových stoličkách s vyřezávanými květy a figur-

230

kami. Každá z nich přidržovala na kolenou kus vyšíváného nástěnného koberce, na němž společně^ pracovaly a jehož značná část se prostírala po rohoži pokrývající podlahu. Suškaly si a přidušeně se smály, jak wmu^ bývá ve spo-lečnosti dívek, v jejichž středu je mladý muž. Zdálo^se, že mladík, jehož pouhá přítomnost rozněcovala ženskou ješitnost, valně se o ně nestará. Kdežto krásné dívky se snažily o zá-vod vzbudit jeho pozornost, byl, jak se zdálo, zaujat hlavně tím, jak čistil rukavici z daňčí kůže přezku svého opasku. Občas ho zcela potichu oslovila stará paní a on jí odpo-vídal, jak nejlépe uměl, s jakousi neobratnou a nucenou zdvo-řilostí. Podle úsměvů, nenápadných gest a významných po-hledů, jimiž se paní Aloisie dorozumívala se svou dcerou Li-lií, zatím co tiše hovořila s kapitánem, mohl každý snadno usoudit, že se tu dojednávají nějaké zasnuby nebo dokonce brzký sňatek mezi mladým mužem a Lilií. A z chladné roz-pačitosti důstojníkovy mohl každý vidět, že u

něho už nejde o lásku. Celá jeho tvář vyjadřovala myšlenku stísněnosti a nudy, kterou by v dnešní době naši poručíci v garnisoně obdi-vuhodně vyjádřili slovy: Jaká to koňská robota! Stará dáma, silně zaujatá svou dcerou jako každá dobrá matka, si nevšimla, že důstojník projevuje málo nadšení, a snažila se ho nenápadně upozornit na úžasně dokonalé pohyby, s jakými Lilie zapichovala jehlu nebo rozvíjela přadeno.

"Podívejte se, bratránku," povídala mu, tahajíc ho za ru-káv, aby mu mohla šeptat do ucha, "podívejte se přece, jak se naklání."

"Opravdu," odpověděl mladý muž a opět se roztržitě a chladně odmlčel.

Za chvíli se musel znovu naklonit, když mu paní Aloisie řkala: "Viděl jste kdy příjemnější a veselejší tvář, než má vaše snoubenka? Je možno mít bělejší pleť a světlejší vlasy? Nejsou to dokonalé ruce? A její krk, cožpak to není úchvatná labutí šíje? Ó, jak vám chvílemi závidím a jak můžete být šťasten, že jste muž, vy ošklivý prostopášníku! Vid'te, že je Lilie k zbožňování krásná a že jste do ní po uši zamilo-vaný?"

231

"Zajisté," odpověděl a myslel při tom na něco jiného. "Promluvte s ní přece," prohodila pojednou paní Aloisie, strkajíc ho do ramene. "Řekněte jí přece něco. Stal jste se nějak nesmělý."

Můžeme čtenáře ujistit, že nesmělost nebyla ani ctností, ani vadou kapitánovou. Nicméně se pokusil vyhovět.

"Co představuje, krásná sestřenko, ten nástěnný koberec, který tu vyšíváte?" zeptal se a přistoupil k Lilii.

"Už jsem vám to třikrát povídala, krásný bratránku," od-pověděla Lilie rozmrzelým tónem, "je to Neptunova jes-kyně."

Lilie si zřejmě uvědomovala chladné a roztržitě chování kapitánovo mnohem jasněji než její matka. Kapitán cítil, že je třeba hovořit.

"A pro koho všechna ta neptunerie?" zeptal se.

"Pro opatství svatého Antonína V polích," odpověděla Li-lie, aniž pozvedla zrak.

Kapitán uchopil cíp koberce:

"Kdopak je ten tlusrc bířic, co fouká z plných plic do trubky?"

"To je Triton," odvětila.

Ze všech jejích úsečných slov zazníval poněkud podrážděný tón. Mladý muž pochopil, že je nezbytno pošeptat jí něco do ouška, nějakou hloupost, lichotku nebo cokoliv. I sklonil se k ní, ale nedokázal ve své fantasii vymyslet nic něžnějšího a důvěrnějšího než toto: "Pročpak nosí vaše matka pořád tu výstřední sukni s erby jako naše babičky za časů Karla VII? Řekněte jí přece, krásná sestřenko, že dnes už to není elegantní, že s tím čepcem a vavřínem, jež má vyšity v erbu na šatech, vypadá jako krácející obložení krbu. Věřte mi, dnes už si lidé nesedají na svou korouhev, to vám přísahám."

Lilie zvedla k němu své krásné oči plné výčitek: "A to je vše, co mi přísaháte?" zašeptala.

A dobrá paní Aloisie celá rozradostněna, že vidí, jak se sklánějí k sobě a jak si šeptají, podotkla, pohrávajíc si se sponkami své modlitební knížky: "Dojemný obrázek lásky."

232

Kapitán, stále rozpačitější, zavedl opět řeč na koberec: "Je to vskutku rozkošná práce," zvolal. Po těch slovech se odvážila Kolumba z Gailfontainu, jiná hezká plavovláška bělostné pleti v přiléhavém límci z mod-rého damašku, obrátit se na Lilii s nesmělou otázkou v na-ději, že na ni odpoví krásný kapitán: "Viděla jste, drahá Gondelaurierová, nástěnné koberce v paláci Roche-Guyo^ nové?"

"Není to palác, kde je zahrada Prádlačky z Louvrů?" ze-ptala se se smíchem Diana z Christeuilu, která měla krásné zuby a při každé příležitosti se proto smála.

"Tam, kde je ta veliká stará věž ze starých pařížských hradeb," dodala Amelotta z Montmichelu, hezká tmavovláška, svěží a nakadeřená, která často vzdychala bez příčiny, asi tak jako se Diana smála.

"Nemáte na mysli, má drahá Kolumbo," navázala paní Aloisie, "ten palác, který za Karla VI. patřil panu de Bacque-ville? Tam jsou skutečně nádherně tkané čalouny."

"Karel VI., král Karel VI.!" zabručel mladý kapitán a kroutil si knír. "Pane Bože, jakou paměť má ta paní na staré věci!"

"Opravdu krásné čalouny," pokračovala paní z Gondelau-rieru. "Vzácná, jedinečná práce!" V tom okamžiku zvolala Bérangéra ze Champchevrieru, štíhlé sedmileté děvčátko, které se dívalo kamenným troj-listem balkonu na náměstí: "Ach, podívejte se, kmoťrenko Lilie, na tu hezkou tanečnici, jak tam tancuje na dlažbě uprostřed zevlujících měšťanů a tluče přitom na tamburinu."

Opravdu bylo slyšet chvějivé a jasné zvuky baskického bu-bínku.

"Nějaká cikánka," řekla Lilie, obracejíc se lhostejně k náměstí.

"Pojďme se podívat, pojďme!" volaly její živé družky a běžely všechny k okraji balkonu, zatím co Lilie, zaražená chladností svého ženicha, šla zvolna za nimi a kapitán, vy-svobozený náhle touto událostí z trapného rozhovoru, vra-cel se do pozadí komnaty se spokojenou tváří vojáka, jehož

233

právě vystřídali ve službě. A byla to přece rozkošná a pů-vabná služba u krásné Lilie, aspoň se mu dřív taková zdála. Ale kapitán se jí už poněkud nabažil a vyhlídka na brzký sňatek ochlazovala jeho zájem den ze dne. Měl ostatně ne-stálou povahu a (máme-li to říci) vkus poněkud sprostý. Ačkoliv byl z velmi urozeného rodu, osvojil si při válečném řemesle vojácké způsoby. Líbila se mu krčma a vše, co s ní souvisí. Bylo mu volno jen tam, kde se hrubě hovořilo, měl rád vojácké milkování, snadno přístupné krásky a lehké úspěchy. Získal v rodině jakési vychování a jakési způsoby, ale příliš mlád šel do světa, příliš mlád se potloukal po různých posádkách, a tak se šlechtický náter postupem času tvrdým vojenským životem stále více stíral. V přítomnosti Lilie, kterou občas z jakéhosi zbytku lidské slušnosti ještě na-vštěvoval, cítil se dvojnásob stísněný: především proto, že mu zůstalo pro ni příliš málo lásky, když ji promrhal na tolika jiných místech; a pak proto, že mezi tolika krásnými, na-strojenými, slušnými a upjatými ženami se neustále chvěl strachem, aby se jeho ústa, navyklá klení, pojednou nesplašila a nespustila jako v krčmě. Představte si, jakým dojmem by to působilo!

To vše se ostatně mísilo u něho také s velkou domýšlivostí na vlastní eleganci, oděv a krásnou tvář. Porovnejte si ty věci, jak chcete. Já jsem pouhý historik.

Stál tedy chvíli mlčky, zamyšlen nebo nezamyšlen, opřen o tesaný okraj krbu, když Lilie se pojednou obrátila a pro-mluvila na něho. Vždyť ta ubohá dívka se na něj mračila jen proti své vůli.

"Nevyprávěl jste nám, milý bratránku, o cikánce, kterou jste asi před dvěma měsíci zachránil na jedné noční hlídce z rukou asi dvaceti lupičů?"

"Myslím, že ano, krásná sestřenko," odpověděl kapitán.

"Nuže," pokračovala, "snad je to ta cikánka, co tančí tam na náměstí. Pojďte se podívat, jestli ji poznáte, milý bratrán-ku Phoebe."

2 té něžné výzvy, aby šel k ní, i z toho, jak ho úmyslně oslovila křestním jménem, pronikala tajná touha po smíření.

234

Kapitán Phoebus z Châteaupersu (neboť je to opravdu on, jehož čtenář sleduje od začátku této kapitoly) šel pomalu k balkonu. "Podívejte se na tu maličkou, jak tam tančí v kruhu," řekla Lilie a položila mu ruku na rameno. "Je to ta vaše cikánka?"

Phoebus se podíval a odpověděl:

"Ano, poznávám ji podle její kozy."

"Ach, opravdu hezoučká kozička!" vyhrkla Amelotti, spí-najíc ruce obdivem.

"Jsou ty rohy opravdu zlaté?" tázala se Bérangěra.

Paní Aloisie se opět ujala slova, aniž se pohnula v křesle! "Není to jedna z těch cikánek, co přišly loni Gibardovou bránou?"

"Ta brána se teď jmenuje Pekelná brána, paní matinko," opravila ji šetrně Lilie.

Slečna z Gondelaurieru věděla, jak se kapitána nelibě do-týká ten zastaralý způsob řeči její matky. Však se již za-čal také uchichtávat a mumlat pro sebe: "Brána Gibardova, brána Gibardova. To aby se tudy zas dostala ke králi Karlu VI.!"

"Kmotříčko," zvolala Bérangěra, jejíž stále těkající oči se pojednou zvedly k vrcholku věži chrámu Matky Boží. "Kdo je ten muž tam nahoře?"

Všecky dívky se podívaly nahoru. Stál tam opravdu jakýsi muž a opíral se lokty o nejvyšší zábradlí severní věže, hledící na náměstí Grěve. Byl to kněz. Jeho šat i jeho obličej, opřený o obě ruce, bylo možno zřetelně rozeznat. Ostatně stál nepo-hnutě jako socha. Díval se upřeně na náměstí. Svou ztrnulostí připomínal luňáka, který právě objevil vrabčí hnízdo a nyní je pozoruje.

"To je pan arcijáhen z Josas," prohlásila Lilie.

"Máte dobré oči, když ho odtud poznáte," podotkla Gaille-fontainová.

"Jak pozoruje tu malou tanečnici!" poznamenala Diana z Christeuilu.

"Jen ať se má ta cikánka na pozoru," řekla Lilie, "nemá ci-kány rád."

235

"To je škoda, že se ten člověk na ni tak dívá," dodala Ame-lotta z Montmichelu, "protože tančí úchvatně."

"Krásný bratránku Phoebe," řekla pojednou Lilie, "když znáte tu maličkou cikánku, zakývejte na ni, ať přijde nahoru. Budeme mít zábavu."

"Ano, ano," volaly všechny dívky tleskajíce.

"Ale to je pošetilý nápad," odpověděl Phoebus. "Jistě na mne zapomněla a neznám ani její jméno. Jestli si to však, slečny, přejete, zkusím to." Naklonil se přes zábradlí balko-nu a začal volat: "Maličká!"

Tanečnice právě nebubnovala na bubínek. Otočila hlavu k místu, odkud přicházelo volání, zářivým pohledem utkvěla na Phoebovi a rázem ustala v tanci.

"Maličká!" opakoval kapitán a zakýval na ni, aby šla na-horu.

Dívka k němu vzhledla ještě jednou, pak se zapálila, jako by jí oheň vstoupil do tváří, a se zmateným pohledem ptáka očarovaného hadem zamířila s bubínkem pod paží středem užaslých diváků pomalým vrávoravým krokem ke dveřím domu, odkud na ni Phoebus volal. Za okamžik se rozhrnul plyšový závěs a cikánka stanula na prahu komnaty, zardělá, rozpačitá, udýchaná, velké oči sklopené, a neodvažovala se postoupit o jediný krok.

Bérangěra zatleskala.

Avšak tanečnice stála nehybně na prahu komnaty. Její zjev působil na skupinu dívek zvláštním dojmem. Jisté je, že u všech zároveň se projevovala neurčitá touha zalíbit se mla-dému důstojníkovi, že jeho nádherná uniforma byla terčem veškerého jejich koketování a že jeho přítomnost vyvolala mezi nimi jakési tajné a skryté soupeření, k němuž se samy sobě nechtěly přiznat, ale jež nicméně propukalo každým okamžikem v jejich pohybech a slovech. Protože však byly všechny asi tak stejně krásné, bojovaly rovnými zbraněmi a každá mohla doufat ve vítězství. Příchod cikánky rázem rovnováhu porušil. Byla totiž tak nevšedně krásná, že ve chvíli, kdy se objevila ve dveřích, všem se zdálo, že šíří kolem sebe jakési osobité světlo. V tmavém rámci čalounů a dřevě-

236

ného obložení uzavřené komnaty byla nesrovnatelně krásnější a zářivější než na volném náměstí. Zazářila jako pochodeň, kterou přinesete z denního světla do tmy. Urozené slečny

byly proti své vůli oslněny. Každá se cítila jaksi raněna ve své kráse. Proto se bez jediného slova okamžitě změnila jejich bi-tevní fronta, budiž nám tento výraz prominut. Ale porozu-měly si báječně. Ženy se pochopí a dorozumějí svým instinktem rychleji než muži rozumem. Právě jim přišla nepřítelkyně; všechny to cítily, a proto se spojily. Jediná kapka vína stačí obarvit do červena celou sklenici vody; a k tomu, aby nálada ve společnosti krásných žen dostala určité zabarvení, stačí náhlý příchod jedné krásnější ženy — zvláště je-li přítomen jen jeden muž.

Proto také přijetí, jehož se cikánce dostalo, bylo podivu-hodně mrazivé. Změřily si ji od hlavy k patě, pak se vzájemně na sebe podívaly a bylo řečeno vše. Porozuměly si. Dívka mezitím čekala, až bude oslovena, a byla tak dojata, že se ne-odvážila zvednout víčka.

Kapitán první přerušil mlčení. "Na mou věru," řekl obvyk-lým tónem vyzývací nestoudnosti, "rozkošné stvoření. Co tomu říkáte, krásná sestřenko?"

Tato poznámka, kterou by jemnější obdivovatel byl učinil aspoň potichu, nemohla přirozeně rozptýlit žárlivost žen, jež cikánku bedlivě pozorovaly.

Lilie odpověděla kapitánovi se strojeně sladkým pohrdá-ním: "Není zlá."

Ostatní si šuškalý.

Konečně paní Aloisie, neméně žárlivá, neboť žárlila i za svou dceru, oslovila tanečnici:

"Pojďte dál, maličká."

"Pojďte dál, maličká," opakovala s komickou důstojností Bérangěra, která jí sahala sotva k bokům.

Cikánka se přiblížila k urozené paní.

"Nevím, krásná dívenco," řekl Phoebus důrazně a rov-něž k ní přikročil, "nevím, zda mám to nevýslovné štěstí, že jste mě poznala ..."

Přerušila ho a vzhledla k němu s úsměvem a pohledem plným nekonečné něhy. "Ó ano," vyhrkla.

237

"Má dobrou paměť," poznamenala Lilie.

"Avšak onoho večera jste mi velmi hbitě unikla," začal opět Phoebus. "Což se mě bojíte?"

"Ó nikoli!" pravila cikánka.

V přízvuku, jímž toto "ó nikoli" bylo vysloveno po onom "ó ano", bylo cosi nevyslovitelného, co Lilii zraňovalo.

"A místo sebe, krásko, jste mi nechala," pokračoval kapi-tán, jehož jazyk se rozvazoval v hovoru s pouličním děvče-tem, "značně nepovedeného chlapíka, jednookého a hrbatého, biskupova zvoníka, jestli se nemýlím. Je to prý parchant ně-jakého arcijáhna d'ábelského původu. Má povedené jméno, jme-nuje se Kvatembr, Květná neděle, Masopustní úterý nebo tak nějak. Zkrátka po nějakém velikém svátku. Odvážil se vás tedy unést, jako byste byla stvořena pro kostelníky! To je přespříliš! Co chtěl, k čertu, po vás ten sýček? No, povězte!"

"Nevím," odpověděla.

"Jaká drzost! Zvoník, a unese děvče jako nějaký hrabě! Chrapoun, a bude pytláčit v revíru šlechtickém! To tu vskut-ku ještě nebylo. Ostatně to draze zaplatil. Nikdo nedovede tak spráskat darebáka jako mistr Pierrat Torterue; je to nej-surovější pacholek. A řeknu vám, může-li vás to potěšit, ze pěkně zvalchoval kůži vašeho zvoníka."

"Chudák," řekla cikánka, v níž tato slova oživila vzpo-mínku na výjev na pranýři.

Kapitán se hlasitě rozesmál. "U všech rohatých, tenhle soucit se sem hodí jako pero do prasečího zadku. Ať mám břicho jako papež, jestli..."

Náhle se zarazil. "Promiňte, dámy. Málem bych řekl hlou-post."

"Fuj, pane," pravila Gaillefontainová.

"Mluví s tím stvořením jeho jazykem," dodala polohlasně Lilie, jež byla čím dál mrzutější. Ta mrzutost se nikterak ne-menšila, když viděla, jak se kapitán, okouzlen cikánkou a především

sebou samým, točí na patě a s hrubou, naivní a vojačkou galantností opakuje: "Hezká holka, na mou duši!"

"Poněkud divoce oblečená," řekla Diana z Christeuilu se svým úsměvem ukazujícím krásné zuby.

238

Po této poznámce se rozbřesklo ostatním dívkám. Ukázala jim slabou cikánčinu stránku.

Nemohouce se zakousnout do její krásy, vrhly se na její šaty.

"Ale to je pravda, holčičko," prohlásila Montmichelová, "kde tě to naučili běhat takhle po ulicích bez límečku a bez Šátku?"

"Ta sukně je hrozně krátká," dodala Gaillefountainová. ^

"Má drahá," pokračovala Lilie nakvašeně, "vás sebere jed-nou stráž, protože nosíte pozlacený pás."

"Holčičko, holčičko," začala opět Christeuilová s neúpros-ným úsměvem, "slunce by ti tak neopálilo rameno, kdyby sis slušně oblekla rukáv."

Byla to opravdu podívaná hodná inteligentnějšího diváka, než byl Phoebus, jak se ty krásky s jedovatými a podráždě-nými jazyky plazily, plížily a ovíjely kolem pouliční taneč-nice; byly kruté i půvabné; pátraly a zlomyslně slídily po jejích chudých a výstředních šatech s blýskavými plíšky a cet-kami. Smích, ironie a pokořující poznámky nebraly konce. Uštěpačné řeči, povýšená blahosklonnost a zlé pohledy na cikánku jen pršely. Člověk si tu připadal jako mezi mladými Římankami, které se bavily tím, že zarážely zlaté špendlíky do řader krásné otrokyně. Řekl bys ušlechtilé lovecké feny, pobíhající s rozšířenými nozdrami a planoucíma očima kolem ubohé laně, kterou jim pohled pánův zakazuje rozsápat.

Co konečně znamenala ubohá pouliční tanečnice pro tyto dcery vznešeného původu? Zdálo se, že neberou ohled na její přítomnost; mluvily nahlas o ní, před ní a s ní jako o nějaké věci dosti nečisté, dosti sprosté a dosti hezké.

Cikánka cítila dobře tato bodání špendlíkem. V očích nebo na tvářích jí občas prošlehl ruměnek studu nebo záblesk hně-vu. Po svém způsobu, který čtenář již zná, stahovala opovrž-livě rty. Stála však mlčky a nehybně na místě. Upírala na Phoeba odevzdaný, smutný a sladký pohled. Také blaženost a něha byly v tom pohledu. Snad se opanovala jen ze strachu, ze bude vyhnána.

Phoebus se naopak smál a ujímal se cikánky částečně z drzosti, částečně ze soucitu.

239

"Nechtě je mluvit, maličká!" Opakoval a zvonil přitom zlatými ostruhami. "Vaše šaty jsou ovšem trochu výstřední a divoké. Ale co na tom záleží u tak hezkého děvčete, jako jste vy?"

"Pane Bože," zvolala plavá Gaillefountainová, vypínajíc svou labutí šíjí s trpkým úsměvem, "pozoruji, že krásné oči cikánek snadno rozpalují pány lučištníky královské stráže."

"Proč by ne?" řekl Phoebus.

Po této odpovědi, nedbale hozené kapitánem jako kámen do moře, kdy ani nevidíme, kam dopadne, dala se do smíchu Diana, Amelotta i Lilie, již vstoupily zároveň slzy do očí.

Cikánka, která při slovech Kolumby z Gaillefountainu sklo-pila zrak k zemi, zvedla jej opět, zářící radostí a pýchou a znovu jej upřela na Phoeba. V tom okamžiku byla velmi krásná.

Stará paní, pozorujíc tento výjev, cítila se uražena a nechá-pala.

"Svatá panno!" vykřikla najednou, "co se mi to plete pod nohama? Ach, to je to ohyzdné zvíře!"

Byla to koza, jež právě přiběhla za svou paní, a ženouc se k ní, zapletla se rohy do hromady šatů, jež se nakupila u no-hou sedící šlechtičny.

Pozornost byla odvedena jiným směrem. Cikánka kozu vy-prostila bez jediného slova.

"Ach, to je hezká kozička a má zlatá kopýtko!" zvolala Bérangěra, skákajíc radostí.

Cikánka poklekla a přitiskla si k tváři přítulnou hlavu koziččinu, jako by ji prosila za odpuštění, že ji tak opustila.

Mezitím se Diana nachýlila k uchu Kolumby.

"Ach můj Bože, že mi to nenapadlo dřív! To je ta cikánka s kozou! Říkají o ní, že čaruje a že její koza provádí zázračné kousky."

"Výborně," řekla Kolumba, "ať nás ta koza také pobaví a ukáže nám nějaký zázrak."

Diana a Kolumba se obrátily živě na cikánku:

"Maličká, poruč koze, ať nám předvede nějaké kouzlo!"

"Nevím, co chcete říci," odpověděla tanečnice.

240

"Nějaký zázrak, kouzlo, čáry."

"Neznám." A začala hladit roztomilé zvire opakujíc:

"Džali! Džali!" , v , .",

V tom okamžiku spatřila Lilie vyšívaný kozeny váček, za-věšený na krku kozy. "Co je to?" otázala se cikánky. ^

Cikánka obrátila k ní své velké oči a odpověděla ji vazně: "To je mé tajemství."

"Ráda bych věděla, jaké je tvé tajemství," myslila si Lilie.

Tu se zvedla stará paní, celá rozmrzelá. "Nuže, cikánko, co zde vlastně chcete, když ani ty, ani tvá koza nám nechcete nic zatančit?"

Aniž odpověděla, zamířila cikánka pomalu ke dveřím. Ale čím víc se k nim blížila, tím víc se zvolňoval její krok. Jako by ji zadržoval nepřemožitelný magnet. Najednou obrátila slzami zvlhlé oči na Phoeba a zastavila se.

"Můj ty Bože!" zvolal kapitán, "takhle se přece neodchází. Vraťte se a zatančete nám něco. A abych nezapomněl, kraso-tinko, jakpak se jmenujete?"

"Esmeralda," řekla tanečnice, aniž spustila s něho oči.

To divné jméno dívky bláznivě rozesmálo.

"Opravdu hrozné jméno pro dívku," řekla Diana.

"Teď vidíte," přidala se Amelotta, "že je to kouzelnice."

"Má drahá," zvolala slavnostně paní Aloisie, "tohle jméno vám vaši rodiče jistě nevylovili ze křtitelnice."

Mezitím přilákala Bérangěra, již si nikdo nevšímal, kous-kem marcipánu kozu do kouta pokoje. V okamžiku byly nej-lepšími přáteli. Zvědavé dítě sňalo váček zavěšený na krku kozičky, otevřelo jej a vysypalo obsah na rohožku. Byla to abeceda, jejíž každé písmeno bylo napsáno odděleně na malé zimostřázové tabulce. Sotva byly tyto hračky rozloženy na rohožku, zpozorovalo děvčátko s úžasem, jak koza — bylo to nepochybně jedno z jejích kouzel — vybírá pozlacenou nožkou určitá písmena a klade je, zvolna je posunujíc, v určitém pořádku. Za okamžik bylo z toho slovo, v jehož psaní byla koza patrně vycvičena, neboť je utvořila bez nej-menšího zaváhání. Bérangěra spráskla ruce obdivem a zvolala:

241

"Kmotříčko Lilie, pojd'te se podívat, co ta koza právě udě-lala!"

Lilie přiběhla a zachvěla se. Písmena seřazená na podlaze tvořila slovo:

PHOEBUS

"To napsala koza?" otázala se pohnutým hlasem.

"Ano, kmotříčko," odpověděla Bérangěra.

Nebylo možno o tom pochybovat; děvčátko neumělo psát.

"To je tedy to tajemství!" pomyslíla si Lilie.

Mezitím se seběhli všichni ostatní, přivolání výkřiky děv-čátka, matka i dívky i cikánka i důstojník.

Cikánka uviděla hloupost, kterou koza provedla. Zčerve-nala, pak zbledla a začala se chvět jako vinnice před kapitá-nem, jenž se na ni díval se spokojeným a udiveným úsměvem.

"Phoebus," šuškal si užaslé dívky, "tak se jmenuje kapi-tán."

"Máte podivuhodnou paměť," řekla Lilie cikánce, leknu-tím jako zkamenělé. Pak propukla v pláč. "Ó," zajíkala se bolestně, zakrývajíc si obličej krásnýma rukama: "Je to čaro-dějka." A v hloubi srdce slyšela ještě trpčí hlas, jak jí říká: "Je to sokyně!"

Padla do mdlob.

"Dcero, dceruško!" zvolala matka zděšeně. "Klid' se, d'ábel-ská cikánko!"

Esmeralda sebrala bleskurychle neblahá písmena, pokynula Džali a vyšla jedněmi dveřmi, zatím co druhými odnášeli Lili.

Kapitán Phoebus zůstal sám; okamžik váhal mezi oběma dveřmi, pak šel za cikánkou.

242

O tom, že kněz a filosof je dvojí

Kněz, kterého dívky spatřily na severní věži, jak se na-klání nad náměstí a sleduje pozorně cikánčin tanec, byl vskut-ku arcijáhen Klaudius Frollo.

Naši čtenáři nezapomněli na tajemnou komůrku, kterou si arcijáhen vyhradil pro sebe v této věži. (Nevím, mimochodem řečeno, není-li to táž komůrka, jejíž vnitřek lze podnes vidět s plošiny, odkud se zvedají věže, malým čtverhranným okénkem na východní straně ve výši muže: kumbálek, nyní holý, prázdný a zpustlý, jehož špatně omítnuté stěny jsou ještě dnes tu a tam vyzdobeny několika špatnými a zažlout-lými rytinami, představujícími průčelí různých katedrál. Mám za to, že tu díru obývají společně netopýři a pavouci a že se tam proto vede proti mouchám dvojnásobná vyhlazovací válka.)

Hodinu před západem slunce stoupal každého dne arcijáhen po schodech do věže a zavíral se v této komůrce, kde trávil někdy celé noci. Když onoho dne stanul před nízkými dveřmi svého útulku a právě strkal do zámku malý složitý klíč, který nosil stále u sebe v kapsáři zavěšeném po boku, dolehl k jeho sluchu zvuk tamburiny a kastanět. Tento zvuk přicházel z náměstí před dómem. Cela měla, jak jsme již řekli, jen jedno okénko, vedoucí k hřebenu chrámové střechy. Klau-dius Frollo vytáhl spěšně klíč a za okamžik byl již na vrcholku věže, ponurý a soustředěný, jak ho zpozorovaly slečny.

Stál tam vážný, nepohnutý, zaujatý jediným pohledem a jedinou myšlenkou. Celá Paříž byla pod jeho nohama s ti-síci věžemi svých budov, s mírnými pahorky na obzoru ko-lem dokola, s řekou, plazící se pod jejími mosty, se svým lidem, proudícím ulicemi, s oblaky kouře, s vlnitým řetězem střech, svírajícím chrám Matky Boží svými dvojitými člán-ky. Avšak v celém tom městě pozoroval arcijáhen jen jediný cíp dlažby: náměstí před dómem; v celém tom davu jen je-dinou postavu: cikánku.

243

Bylo by nesnadné říci, jaký to byl pohled a jakého původu byl plamen z něho šlehající. Byl to pohled soustředěný, a přece plný zmatku a neklidu. A kdo by viděl to naprosto nehybné tělo, chvílemi jen nepatrně a mimovolně se ky-mácející jako strom ve větru, ty lokty, ztuhlejší než mra-mor zábradlí, o něž se opíraly, ten zkamenělý úsměv, stahující mu obličej, byl by řekl, že v Klaudiu Frollovi jsou živé už jen oči.

Cikánka tančila. Otáčela bubínkem na špičce prstu a vy-hazovala jej do vzduchu, tančíc provensálskou sarabandu; svižná, lehká a radostná, necítila vůbec tíhu strašlivého po-hledu, který padal shůry na její hlavu.

Kolem ní se hemžil dav. Chvílemi nějaký muž oděný žlu-točervenou kazajkou utvořil z diváků kruh, pak se šel zase posadit na židli několik kroků od cikánky a tiskl hlavu ko-zičky na svá kolena. Podle všeho byl tento člověk cikánči-ným společníkem. S výše svého stanoviště nemohl Klaudius Frollo rozeznat rysy jeho obličeje.

Od okamžiku, kdy arcijáhen zpozoroval tohoto nezná-mého, dělila se zřejmě jeho pozornost mezi něho a cikánku a jeho obličej se stále více zachmuřoval. Náhle se vztyčil a zachvěl se na celém těle. "Kdo je ten člověk?" zamumlal mezi zuby, "vždycky jsem ji viděl samotnou."

Pak zmizel pod křivolakou klenbou točitých schodů a se-stupoval dolů. Když šel kolem pootevřených dveří zvonice, viděl něco, co ho zarazilo; viděl, jak se Quasimodo, vychý-lený z

otvoru jednoho z oněch břidlicových přístřešků podo-bajících se ohromným okenicím rovněž dívá na náměstí. Byl tak zaujat soustředěným pozorováním, že si ani nepovšiml, že jeho adoptivní otec jde kolem. Jeho divoké oko mělo zvláštní výraz: byl to pohled okouzlený a něžný. "To je divné," zamumlal Klaudius, "dívá se snad takhle na cikán-ku?" Sestupoval dále. Za několik minut vyšel starostlivý arcijáhen dveřmi u paty věže na náměstí.

"Co se stalo s cikánkou?" zeptal se, když se vmísil do sku-piny diváků, přivábených bubínkem.

"Nevím," odpověděl jeden z jeho sousedů. "Právě zmi

244

zela. Myslím, že šla zatančit fandango do protějšího domu,

^ ašmUL. na témž koberci^ jhož arabesky se před chvílí ztrácely pod rozmarným kr^kanug!ho tance viděl arcijáhen jen toho červeného a žlutého muže který ve Lze vydělat také několik grošů procházel se se zídň v zu-bech v kruhu diváků, ruce v bok hlavu zvracenou vzad, tváře brunátné, krk napjatý. Na židli měl pnvazanou kočku, kterou si vypůjčil od kteréši sousedky a která nyní zděšené mňoukala.

Matko Boží!" zvolal arcijáhen v okamžiku, kdy kejkhř s ^váří potem smáčenou šel podle něho se svou pyramidou z židle a kočky. "Co tady dělá mistr Petr Gnngoire?

Prísny hlas arcijáhnův tak otřásl ubožákem, že s celou svou budovou ztratil rovnováhu a židle i kočka se ve zmatku zn-tily na hlavy přítomných diváků za nezkrotného povyku

Mistr Petr Gringoire (neboť byl to vskutku on) byl by musel pravděpodobně vyrovnat nemilé účty s majitelkou kočky a se všemi potlučenými a pošramocenými diváky, kdyby nebyl rychle využil zmatku a neuchýlil se do chrámu, na pokyn Klaudia Frolla, aby ho následoval.

Katedrála byla již temná a opuštěná. V postranních lodích se rozhostila tma a lampičky v kaplích počaly prosvítávat, čím více klenby temněly. Pouze velká růžice v průčelí^ jejíž tisíceré barvy byly zatopeny vodorovnými slunečními pa-prsky, zářila ve tmě jako tříšť diamantů a odrážela své oslnivé vidmo na druhý konec lodi.

Když popošli několik kroků, páter Klaudius se opřel o pilíř a upřeně se podíval na Gringoiru. Nebyl to tentokrát pohled, jehož by se Gringoire bál, poněvadž se styděl, že byl vážnou a učenou osobou překvapen v úboru šaška. Pohled knězův neměl v sobě nic posměšného a ironického, byl vážný, klidný a pronikavý. Arcijáhen přerušil mlčení první.

"Pojďte sem, mistře Petře. Musíte mi vysvětlit mnoho věcí. Předně, čím to, že vás již dva měsíce nebylo vidět a že se s vámi shledávám na ulici v krásném ústroji, vskutku, půl žlutém, půl červeném jako caudebecké jablko?4"

245

"Důstojný pane," řekl ztrápeně Gringoire, "je to opravdu podivná paráda a vidíte, že se hanbím víc než strašák v poli. Je to zlé, cítím to dobře, nastavovat pod touto kazajkou hřbet pythagorejského filosofa holím pánů strážníků. Ale co chcete, důstojný pane? Vinen je můj starý oblek, který mě na počátku zimy zbaběle opustil pod záminkou, že se rozpadá v cáry a že si potřebuje jít odpočinout do hadrníkovy nůše. Co dělat? Civilisace nepokročila ještě tak daleko, abychom mohli chodit nazi, jak to chtěl starý Diogenes. Uvažte, že foukal velmi studený vítr a že v lednu se nelze s úspěchem pokusit o to, aby lidstvo podniklo tento nový krok. Kazajka se naskytlá, já jsem si ji vzal a zanechal tu svůj starý černý kabátec, který pro mne, hermetika, byl příliš málo herme-ticky uzavřený. A teď jsem v komediantském obleku jako svatý Genest. Co na tom? Je to ústup ze slávy. Apollon také pásl ovce u Admeta."

"Děláte pěkné řemeslo," začal opět arcijáhen.

"Souhlasím, mistře, že je lepší filosofovat a básnit, roz-dmýčovat oheň v krbu nebo jej přijímat z nebe než nosit kočky na štítě. Proto jsem také koukal jako tele, když jste mě oslovil. Ale co chcete, důstojný pane. Jíst se musí každý den a nejkrásnější alexandriný nemají pro hladového cenu kousku brijského sýra. Složil jsem, pravda, pro princeznu Mar-kétu

Flanderskou onu slavnou svatební báseň, však ji znáte, ale město mi za ni nic neplatí pod záminkou, že nebyla skvělá, jako by mohl někdo napsat Sofoklovu tragedii za čtyři dukáty. Chystal jsem se tedy umřít hladem. Na štěstí jsem našel trochu síly v čelistech. Řekl jsem jim: Dělejte si-lácké a ekvilibristické kousky, živte se samy! Ale te ipsam. Tlupa nuzáků, kteří se stali mými dobrými přáteli, naučila mě asi dvaceti siláckým kouskům a nyní dávám každý ve-čer zubům chléb, který vydělaly v potu tváře přes den. Ko-nečně, concedo, uznávám, že je to smutné využití mých du-ševních schopností a že člověk není stvořen, aby trávil celý život tlučením do bubínku a kousáním do židle. Nestačí však, ctihodný mistře, život trávit, je třeba ho uhájit."

Páter Klaudius mlčky naslouchal. Najednou nabylo jeho

246

zapadlé oko tak bystrého a pronikavého výrazu, že se Grin-goire cítil tímto pohledem tak říkajíc prořezáván až na dno

své duše.

"Velmi dobře, mistře Petře, ale jak to přijde, že jste nyní ve "společnosti té cikánské tanečnice?"

"Věru proto," odpověděl Gringoire, "že je mou ženou a já jejím mužem."

Ponuré oko knězovo zaplálo.

To že jsi udělal, bídníku?" zvolal a uchopil zunve Grin-goira za rámě, "že by ses natolik zřekl Boha a vztáhl ruku na to děvče?"

"Ať nevstoupím do ráje, milostivý pane," odpověděl Grm-goire a třásl se na celém těle, "přisahám vám, že jsem se ji nikdy nedotkl, jestli se znepokojujete kvůli tomu."

"Proč tedy mluvíš o muži a ženě?" řekl kněz. ^

Gringoire mu vyprávěl rychle a co nejstručněji o všem, co čtenář už ví, o svém dobrodružství na "Dvoře divů", o své svatbě s rozbitým džbánem. Ostatně se zdá, že toto manžel-ství dosud k ničemu nevedlo a že se cikánka každého večera obratně vyhnula svatební noci jako prvního dne. "Je to mrzu-té," řekl nakonec, "ale to je tím, že jsem měl neštěstí oženit se s pannou."

"Co tím chcete říci?" otázal se arcijáhen, jehož vyprávění postupně uklidňovalo.

"To se dá dost těžko vysvětlit," odpověděl básník. "Je to pověra. Podle toho, co mi vyprávěl jeden starý tulák, kte-rému u nás říkáme vévoda egyptský, je moje žena nalezené nebo ztracené dítě, což je totéž. Nosí na krku amulet, který jí zaručeně umožní setkání s rodiči, který by však ztratil svou moc, kdyby děvče ztratilo svoji ctnost. Z toho vyplývá, že zůstáváme oba velmi ctnostní."

"Vy tedy myslíte, mistře Petře," pokračoval Klaudius, je-hož čelo se stále více vyjasňovalo, "že žádný muž se dosud nepřiblížil k tomuto stvoření?"

"Copak člověk něco zmůže, důstojný pane Klaudie, proti pověře? Vzala si to do hlavy. Mám za to, že tato klášterní cudnost, zarputile zachovávaná v prostředí cikánských děv-

247

čat tak snadno přístupných, je zcela určitě vzácností. Však také má k své ochraně tři věci: vévodu egyptského, který ji vzal pod svou ochranu snad s tím úmyslem, že ji prodá něja-kému opatovi, dále celý svůj kmen, který ji má v obzvláštní úctě jako nějakou Panenku Marii, a maličkou dýku, kterou ta holka přes hejtmanův zákaz nosí stále při sobě kdesi v skrytu a jež jí vklouzne do ruky, když ji vezmete kolem pasu. Věřte, je to pyšná vosa."

Arcijáhen zahrnul Gringoira otázkami.

Esmeralda byla podle úsudku Gringoirova nevinné, rozto-milé a až na zvláštní úšklebek půvabné stvoření; naivní a vášnivá dívka, zcela nevědomá, nadšená pro všechno, nezna-jící dosud ani ve snu rozdíl mezi mužem a ženou; taková je; miluje zvláště vášnivě tanec, ruch a volný vzduch; jakási včela s neviditelnými křídly na nohou, žijící v ustavičném víru. Takovou ji učinil potulný život, který odjakživa vedla. Gringoire se dopátral, že v útlém věku prošla Španělskem a Katalonií až na Sicilii. Domníval se dokonce, že karavana cikánů, k níž patřila,

přivedla ji do království alžírského, země rozkládající se v Achaii, kterážto Achaia hraničí na jedné straně s malou Albánií a s Řeckem, na druhé straně s mořem Sicilským, kudy vede cesta do Cařihradu. Cikáni byli, jak říkal Gringoire, vasaly krále alžírského, jakožto náčelníka bílých Maurů. Jisto bylo, že Esmeralda přišla do Francie ještě velmi mladá přes Maďarsko. Ze všech těch zemí přinesla si dívka úryvky podivných hantýrek, cizí písně a myšlenky, a to vše učinilo její řeč právě tak pestrá, jako byly její šaty, půl pařížské, půl africké. Ostatně lid ve čtvrtích, kam chodila, měl ji rád pro její veselost, roztomilost, živost, pro její tance a písně. Myslila si, že v celém městě ji nenávidí pouze dvě osoby, o nichž mluvila často s hrůzou: kajícnice ve věži Rolandově, zlá poustevnice, která nevrazí bůhvíproč na cikánky a proklíná ubohou tanečnici, kdykoliv jde kolem jejího okénka; a jakýsi kněz, který ji častuje při každém setkání pohledy a slovy, jež jí nahánějí strach. Tato poslední okolnost arcijáhna silně znepokojila, aniž tomu Grin-goire věnoval nějakou pozornost. Dva měsíce úplně stačily,

248

aby bezstarostný básník zapomněl na zvláštní podrobnosti onoho večera, kdy se s cikánkou po prvé setkal, a na účast arcijáhna v tom všem. Jinak se malá tanečnice ničeho nebála. Nehádá nikomu osud a to ji chrání před procesy pro čaroděj-ství, u cikánek tak častými. A pak, Gringoire byl ji bratrem, když už ne manželem. Ostatně náš filosof snasel velmi trpělivě tento druh platonického manželství. Znamenalo pro něj stále přístřeší a chléb. Každého rána vycházel z tulacké čtvrti, nejčastěji s cikánkou, a pomáhal jí sklízet na křižovatkách měďáky a drobné stříbrňáky. Každého večera se s ní vracel pod jednu střechu, nechal ji, aby se zavřela ve své komůrce, a usínal spánkem spravedlivých. Celkem vzato velmi příjemné živobytí a velmi vhodné pro dumání, říkal si. A pak, ve své duši a ve svém svědomí nebyl si filosof příliš jist, že je tak vášnivě zamilován do cikánky. Skoro stejně rád měl její kozu. Bylo to roztomilé zvíře, přítulné, chytré, vtipné, zkrátka učená koza. Nic není tak příznačné pro středověk, jako tato učená zvířata, jež u diváků budila úžas a své učitele přiváděla velmi často na hranici. A kouzla kozy s pozlacenými kopýtky byla nakonec jen nevinná šelmovství. Grin-goire je vysvětloval arcijáhnovi, kterého tyto podrobnosti zřejmě velice zajímaly. Stačilo ve většině případů ukázat koze bubínek určitým způsobem, aby provedla žádaný kou-sek. Byla k tomu vycvičena cikánkou, jež měla pro toto umění tak zvláštní nadání, že jí stačily dva měsíce, aby naučila kozu psát pohyblivými písmeny slovo Phoebus.

"Phoebus!" pravil kněz, "proč Phoebus?"

"Nevím," odpověděl Gringoire. "Snad je to slovo, o němž si myslí, že má nějakou zázračnou a tajemnou sílu. Opakuje si je často polohlasně, když si myslí, že je sama."

"Jste si jist," pokračoval Klaudius a pronikavě naň hleděl, "že je to pouhé slovo a nikoliv jméno?"

"Čí jméno?" zeptal se básník.

"Což já vím?" odpověděl kněz.

"Podívejte se, důstojný pane, představuji si to takto: Tihle cikáni jsou tak -trochu ctiteli ohně a zbožňují slunce."

249

"To se mi nezdá tak jasné jako vám, mistře Petře."

"Ostatně na tom nezáleží. Ať si mumlá své Phoebus, jak se jí zlíbí. Jedno je jisté, že mě Džali má už skoro tak ráda jako ji."

"Kdo je to Džali?"

"To je ta koza."

Arcijáhen si podepřel rukou bradu a zdálo se, že chvíli přemýšlí. Náhle se prudce obrátil ke Gringoirovi.

"Přísaháš, že ses jí nedotkl?"

"Koho?" řekl Gringoire. "Kozy?"

"Ne. Té ženy."

"Své ženy! Přisahám vám, že ne."

"A jsi s ní často sám?"

"Každý večer dobrou hodinku."

Páter Klaudius svraštil obočí.

"Ó, 6, solus cum sóla non cogitabuntur orare Pater noster."

"Na mou duši, mohl bych se modlit Otčenáš i Zdravas Ma-ria i Věřím v Boha otce všemohoucího, nevěnovala by mi víc pozornosti než slepice kostelu."

"Přísahej mi při lůně své matky," opakoval vášnivě arcijáhen, "že ses této bytosti nedotkl ani špičkou prstu."

"Mohl bych vám to odpřisáhnout také při hlavě svého otce, neboť ty dvě věci spolu značně souvisí. Ale dovolte mi, cti-hodný mistře, také jednu otázku."

"Mluvte, pane."

"Co je vám do toho?"

Bledá arcijáhnova tvář zčervenala jako tvář děvčete. Chvilí neodpovídal, pak řekl se zřejmými rozpaky:

"Poslyšte, mistře Petře Gringoire. Nejste ještě zatracen, po-kud vím. Zajímám se o vás a chci vaše dobro. Ale nejmenší styk s tou démonickou cikánkou by z vás učinil služebníka Satanova. Víte, že je to vždy tělo, které hubí duši. Běda vám, přiblížíte-li se k této ženě! Tot' vše."

"Zkusil jsem to jednou," řekl Gringoire, drbaje se za uchem, "hned první den, ale nepochodil jsem."

"Vy jste byl tak nestoudný, mistře Petře?"

A čelo knězovo se opět zasmušilo.

250

Jindy zase," pokračoval básník s úsměvem, "podíval jsem se "než jsem šel spát, klíčovou dírkou a viděl jsem v košili nej-rozkošnější ženu, pod jejíž bosou nožkou kdy zapraskala po-
jdi k čertu!" vykřikl kněz se strašlivým pohledem; strčil rameny do užaslého Gringoira a rychlými kroky zmizel pod nejtemnějšími arkádami katedrály. ^

III

Zvony

Od onoho ranního výjevu na pranýři zdálo se sousedům chrámu Matky Boží, že zvonička horlivost Quasimodova ci-telně ochladla. Dříve se zvonilo při každé příležitosti, byla dlouhá ranní klekání od první ranní pobožnosti až po ho-dinky po nešporách, slavnostní vyzvánění při hrubé mši, bo-haté trilkování malých zvonků při svatbě a při křtu, jež se proplétalo ve vzduchu jako rozmanitá výšivka lahodných zvuků. Starý chrám se celičký chvěl a zvučel neustálou ra-dostí zvonů. Cítili jste v něm ustavičně přítomnost hlučícího a rozmarného ducha, který zpíval všemi těmi kovovými ústy. Nyní jako by ten duch zmizel; katedrála vypadala ponuře a s oblibou zachovávala mlčení; svátky a pohřby se odbyly jednoduchým zvoněním, suchým a strohým, jak to vyžado-val obřad, nic víc; z dvojího hlomozu, který vychází z chrá-mu, totiž varhan uvnitř a zvonů venku, zbývaly jen var-hany. Jako by ve zvonících nebylo už hudebníků. A přece tam byl stále Quasimodo; co se s ním tedy dělo? Snad že stud a zoufalství z pranýře dosud ležely v hloubi jeho srdce, snad že rány katových důtek se do nekonečna odrážely v jeho duši nebo že smutek nad takovým zacházením pohřbil v něm vše-chno, i jeho lásku ke zvonům? Nebo snad měla Marie sokyni v srdci zvoníka od Matky Boží a tento velký zvon i se svými čtrnácti sestrami byl zanedbáván kvůli něčemu milejšímu a krásnějšímu?

251

Stalo se, že léta Páně 1482 připadlo Zvěstování Panny Marie na úterý dvacátého pátého března. Toho dne byl vzduch tak průzračný a lehký, že v Quasimodovi jako by se znovu probudila láska k zvonům. Vystoupil tedy na se-verní věž, zatím co dole otvíral kostelník

všechna chrámová vrata, v té době dřevěná, z velkých desek z tvrdého dřeva a potažených kůží, kolem dokola pobitých zlacenými hřeby a vroubených řezbami "velmi umělé práce". Když se octl v horní kleci zvonice, pozoroval chvíli svých šest zvonů, smutně potřásaje hlavou, jako by naříkal, že se cosi cizího postavilo v jeho srdci mezi něho a je. Když je však rozhoupal, když ucítil, jak se pod jeho rukou ten hro-zen zvonů pohybuje, když viděl, neboť to neslyšel, jak ta chvějivá oktáva stoupá a klesá po té zvučící stupnici, jako když ptáček skáče s větve na větev, když se toho hluchého nebožáka zmocnil ďábel hudby, ten démon roztrásající snop jiskřivých fug, trilků a arpeggií, tu byl opět šťasten, zapo-mněl na všechno a jeho srdce, přetékaající radostí, rozjasnilo mu tvář.

Chodil sem a tam, tleskal, běhal od provazu k provazu, slovem i gestem povzbuzoval svých šest zpěváků, jako když kapelník pobízí nadané hudebníky.

"Leť, leť, Gabrielo," volal, "vrhni všechn svůj hlas na náměstí, dnes je svátek. — Thibaulte, žádné lenošení, ty se opožd'uješ, leť už, cožpak jsi zarezavěl, ty povaleči? Tak je to dobře! Rychle, rychle! Ať není vidět srdce! Ať všichni od tebe ohluchnou jako já. To je ono, Thibaulte, výborně! — Viléme! Viléme! Ty jsi největší a Pasquier je nejmenší, a přece zní silněji. Vsaďme se, že ti, kteří naslouchají, slyší jej lépe než tebe. — Dobře, dobře, Gabrielo, jen silně, ještě sil-něji! — Hej, co vy tam nahoře děláte, vy dva vrabčáci, vi-dím, že ani nepípnete! Co jsou to za kovová ústa, která místo zpívání jen zívají? Tak jen s chutí do práce! Dnes je Zvěsto-vání. Slunce krásně svítí, musíme krásně zvonit. — Ubohý Viléme, ty jsi už celý udýchaný, brachu!"

Pobízel svých šest zvonů s takovou zaujatostí, že létaly jako o závod a natřásaly své lesklé zadky jako hluční spře-

252

žení španělských mezků, poháněné občasnými výkřiky ho-náka.

Najednou, když jeho zrak sklouzl dolů skrze široké břidli-cové tašky, jež pokrývají do určité výše srážnou zeď zvonice, spatřil na náměstí podivně oblečenou mladou dívku, jež právě stanula a rozprostírala po zemi koberec, na němž se uložila kozička; spatřil i houf diváků, jak se kolem ní seskupuje do kruhu. Tato podívaná rázem změnila směr jeho myšlenek a zchladila jeho hudební nadšení, jako závan větru sráží te-koucí pryskyřici. Zastavil se, obrátil se k zvonům zády a skrčil se za břidlicovým přístřeškem, upíraje na tanečnici onen zasněný, něžný a sladký pohled, který už jednou udivil arcijáhna. Zatím však opuštěné zvony naráz všechny umlkly, k velikému zklamání milovníků zvonění, kteří v důvěře na-slouchali vyzvánění se Směnárenského mostu a odcházeli ohromeni jako pes, jemuž ukázali kost a podají mu kámen.

" IV

'ANÁTKH

Přihodilo se za krásného rána téhož měsíce března, mys-lím, že to bylo v sobotu 29., na svatého Eustacha, že náš mladý přítel, student Jan Frollo ze Mlýna, při oblékání zpo-zoroval, že jeho kalhoty, v nichž měl peněženku, nevydávají už kovový zvuk. "Ubohý váčku!" zvolal, vytahuje jej z kapsy. "Ani jeden denárek! Jak krutě tě vykuchaly kostky, džbánky piva a Venuše! Jak jsi prázdný, scvrklý a splasklý! Podobáš se jícnu lítice! Ptám se vás, pane Cicerone a pane Seneko, když tu vidím vaše zkostnatělé knihy rozházené po zemi, co je mi plátno, že vím lépe než mincmistr nebo žid se Směnárenského mostu, že jeden zlatý tolar s korunou platí třicet pět uncí, každá po dvaceti pěti souš a osmi pařížských denárech, a že tolar s půlměsícem platí třicet šest ancí po dvaceti -šesti souš a šesti tourských denárech, nero-m-li ani mizernou vindru, abych si troufl v kostkách na dvě šestky!

253

ó konsule Cicerone! Z takových nesnází se člověk nevy-krouťi perifrázemi jako quemadmodum nebo verumenimvero!"

Smutně se oblékal. Když si šněroval boty, napadla ho myš-lenka; zprvu ji zapudil, avšak vynořila se znovu; oblekl si vestu na ruby, zřejmé to znamení prudkého vnitřního boje.

Konečně uhodil čepicí resolutně o zem a zvolal: "Tím hůře. Ať to dopadne jak chce. Půjdu k bratrovi. Slíznu kázání, ale slíznu i tolar."

Spěšně si tedy oblekl kožešinou podšitou kazajku, sebral čepici a vyšel ven v zoufalé náladě. Sestupoval Harfovou ulicí k Starému městu. Když pře-cházel ulici U trubky, podráždila jeho čichový orgán vůně oněch podivuhodných, ustavičně se otáčejících rožňů, i vrhl toužebný pohled na obří kuchyni, která vnukla františkánu Calatagironovi toto pathetické zvolání:

"Veramente, queste rotisserie sono cosa stupenda." Ale Jan neměl na snídani a vešel proto s hlubokým povzdechem pod bránu Malého Chá-teletu, obrovského to dvojitého trojlistu mohutných věží, stře-žících vchod do Starého města.

Neudělal si ani čas, aby cestou, jak to bylo zvykem, hodil kamenem po bídné soše onoho Périneta Leclerca, jenž za Karla VI. vydal Paříž Angličanům, za kterýžto zločin py-kala jeho socha s tváří kameny potlučenou a blátem poma-zanou již tři století na rohu ulice Harfové a ulice Bussyho jako na věčném pranýři.

Když přešel přes Malý most a překročil Novou ulici svaté Jenovefy, stanul Jan ze Mlýna před chrámem Matky Boží. Tu se ho znovu zmocnila nerozhodnost, procházel se chvíli kolem sochy "zamračeného pána" a opakoval si stísněně: "Ká-zání je jisté, tolar pochybný."

Zastavil kostelníka, který vycházel z kláštera. "Kde je pan arcijáhen z Josas?"

"Myslím, že je ve své skrýši ve věži," řekl kostelník; "ne-radím vám, abyste ho tam vyrušoval, ledaže by vás sem posí-lal někdo jako třeba papež nebo pan král."

Jan zatleskal. "Kýho d'asa! To je nádherná příležitost vi-dět pověstnou čarodějnou komůrku!"

254

Puzen touto úvahou, vkročil odhodlaně do malé černé branky a začal stoupat po točitých schodech do vyšších pater věže. "Uvidíme!" říkal si cestou. "Svatá Panno na nebe-sích, to bude jistě zajímavá komůrka, když ji můj ctihodný bratr skrývá jako pohlaví. Říká se, že tam zatápí v pekel-ných pecích a že tam na velkém ohni vaří kámen mudrců. Můj ty Bože, mně může být ukraden kámen mudrců zrovna jako kamínek na cestě; raději bych našel na jeho kamnech omeletu z velkonočních vajec se slaninou než největší kámen mudrců světa."

Když vstoupil do sloupkové galerie, oddychl si chvíli a pro-klínal nekonečné schody nevím kolika miliony d'áblů; potom pokračoval ve výstupu úzkou brankou severní věže, kudy je dnes obecnstvu přístup zakázán. Když po několika oka-mžicích minul klec zvonice, uviděl malé odpočívadlo v po-stranním výklenku a pod klenbou nízké gotické dveře, je-jichž veliký zámek a mohutné kování mohl spatřit otvorem iprolomeným naproti v točité stěně schodiště. Koho by dnes zajímalo vidět tyto dveře, poznal by je podle nápisu vry-tého bílými písmeny do černé zdi: Zbožňuji Coralii. 182 9. Podepsán Ugěne. Slovo "podepsán" je v textu.

"Uf!" vydechl žák. "To je jistě zde." V zámku trčel klíč. Dveře měl před sebou. Jemně do nich strčil a protáhl hlavu skulinou.

Čtenář se bezpochyby probíral v obdivuhodném díle slav-ného Rembrandta, tohoto Shakespeara malířství. Mezi tolika nádhernými rytinami je také jeden lept, představující pa-trně doktora Fausta, na který není možno dívat se bez úžasu. Ponurá jizba, uprostřed stůl a na něm plno ošklivých před-mětů; umrlčí lebky, globy, křivule, kružidla a záhadné per-gameny. Za stolem je doktor Faust v širokém plášti a kože-smové čepici, padající mu až k obočí. Je mu vidět jen půl těla. Napolo vztyčený ve svém ohromném křesle, sevřené pěsti opřené o stůl, pozoruje se zvědavostí a s hrůzou veliký světel-ný kruh utvořený z magických písmen, jenž září na zdi v po-zadí temné světnice jako sluneční vidmo. Oku se zdá, že se

255

toto kabalistické slunce chvěje a že naplňuje šerou jizbu svým tajemným zářením. Je to hrůzné a je to krásné.

Něco podobného Faustově jizbě naskytlo se zraku Janovu, když se odvážil prostrčit hlavu pootevřenými dveřmi. Byla to také ponurá, slabě osvětlená komůrka. Také tu bylo velké křeslo a veliký stůl, kružidla, křivule, zvířecí kostry, pově-šené na stropě, otáčivý globus na

podlaze, koňské hlavy, po-valující se mezi skleněnými koulemi, v nichž se chvěly po-zlátkové lístky, umrlčí hlavy, položené na pergamenech po-čmáraných číslicemi a písmeny, tlusté rukopisy, otevřené a na sebe nakupené bez ohledu na lámající se rohy pergamenu; zkrátka všechno to vědecké smetí v jediné směsici a všude na tom prach a pavučiny; ale nebyl tam kruh ze světelných pís-men, nebyl tam doktor pozorující v extasi ohnivé zjevení, jako když se orel dívá na slunce.

A přece nebyla cela opuštěná. Nějaký člověk seděl v křesle, nachýlen nad stolem. Jan, k němuž byl obrácen zády, mohl vidět jen ramena a zadní část lebky; nebylo mu však za těžko poznat tu lysou hlavu, kterou příroda obdařila věčnou tonsu-rou, jako by tímto vnějším symbolem chtěla naznačit, že před-určila arcijáhna neodvolatelně pro kněžský stav.

Jan poznal tedy svého bratra. Ale dveře se otevřely tak zti-cha, že nic neupozornilo pátera Klaudia na bratrovu přítom-nost. Zvědavý student toho využil k tomu, aby si chvíli v kli-du prohlížel celu. Široká kamna, jichž si z počátku nevšiml, byla nalevo od křesla, pod okénkem. Paprsek světla, vnikající tímto otvorem, procházel kulatou pavučinovou sítí, jejíž jem-ná růžice byla vkusně vpletena do lomeného oblouku okénka; uprostřed růžice seděl nepohnutě pavouk-stavitel jako střed tohoto krajkového kola. Na kamnech byly nakupeny v nepo-řádku všelijaké nádoby, kamenné lahve, skleněné křivule, re-torty s uhlím. Jan zjistil s povzdechem, že tam není ani jediná pánev. "S kuchyní je to zlé," pomyslí si.

V kamnech nebyl ostatně oheň a zdálo se dokonce, že tam nebyl rozdělán už dávno. Skleněná maska, kterou Jan zpozo-roval mezi alchymickým náčiním a která jistě sloužila k tomu, aby chránila obličej arcijáhnův, když vyráběl něja-kou nebezpečnou látku, ležela v koutě, zaprášená, jakoby za-pomenutá. Vedle ní ležel neméně zaprášený meč, jehož svrchní deska nesla tento nápis vykládaný měděnými pís-meny: SPIRA, SPERA.

Na zdech bylo napsáno mnoho jiných hesel, jak to bylo zvykem u hermetiků; některá napsána inkoustem, jiná vyryta kovovým hrotem. Jinak zmatená směsice písma gotického, hebrejského, řeckého a římského; nápisy byly umístěny na-zdařbůh, jeden přes druhý, novější přikrývaly starší a vše-chny se vzájemně proplétaly jako větve křoviska, jako píky při nějaké šarvátce. Byla to vskutku dosti zmatená půtka všech filosofií, všech snů, všech lidských moudrostí. Tu a tam se zaskvěla nějaká moudrost mezi ostatními jako prapor mezi železnými špičkami kopí. Bylo to většinou nějaké krátké la-tinské nebo řecké heslo, jak je uměl tak dobře formulovat stře-dověk: Unde? Inde? — Homo homini monstrum. — Astra, castra, nomen, numen. — Méya ?} ?šÁto'j, [Jiévx %ay.óv — Sa-pere aude. — Fiat ubi vult. Atd. Leckdy také slovo zdánlivě beze všeho smyslu jako: 'Avayxocpayía, jež snad skrývalo trp-kou narážku na řeholní řád; jindy prostá zásada kněžské káz-ně, formulovaná ve správném hexametu: Caelestem domi-nům, terrestrem dicite domnum. Tu a tam byly také hebrej-ské klikyháky, jimž Jan, stejně již v řečtině slabý, vůbec nero-zuměl. A do toho všeho byly porůznu zakresleny hvězdy; lidské i zvířecí postavy a protínající se trojúhelníky, což ne-málo přispívalo k tomu, že se počmáraná zeď cely podobala listu papíru, po němž opice jezdila do inkoustu namočeným perem.

Jinak působil celek komůrky všeobecně dojmem opuštěnosti a zchátralosti; podle špatného stavu náčiní se dalo usuzovat, že už hezky dlouho odvádějí mistra od jeho práce jiné zájmy. Zdálo se však, že mistr, schýlený nad velikým rukopisem ozdobeným podivnými obrazy, je znepokojován představou, která se neustále mísila do jeho úvah. Tak aspoň soudil Jan, když slyšel jeho výkřiky, přerývané zamyšlenými zámlkami blouznivců snících nahlas.

"Ano, Manu to tvrdí, Zarathustra tomu učil! Slunce se rodí

257

z ohně, měsíc ze slunce. Oheň je duší všehomíra. Jeho ele-mentární částičky se rozlévají a v nekonečných proudech se neustále řinou na svět! V místech, kde se protínají na obzoru, vytvářejí tyto proudy světlo, v průsečných bodech na zemi vytvářejí zlato. — Světlo a zlato je

totéž. Oheň v pevném stavu. — Je to rozdíl mezi viditelným a hmatatelným, mezi fluidem a pevným stavem téže podstaty, mezi párou a ledem, nic víc. — To není přece blouznění — to je všeobecný zákon přírody! — Ale jak to udělat, jak vyloudit na vědě tajemství tohoto všeobecného zákona? Jakže? To světlo, které zapla-vuje mou ruku, že je zlato? Jde jen o to, zhustit podle urči-tého zákona tytéž částčky, jež jsou podle jiného zákona roz-ptýlené! — Jak to udělat? — Někteří si usmyslili zakopat slu-neční paprsek. Averroes (ano, byl to Averroes), Averroes za-kopal takový paprsek pod levým pilířem svatostánku koránu ve velké mešitě kordovské; ale otevřít sklepení, aby se vidělo, zda se pokus zdařil, bude možno až za osm tisíc let."

"K čertu!" řekl si Jan pro sebe, "to je doba, než se člověk dočká dukátu."

"... Jiní myslili," pokračoval arcijáhen ve své vidině, "že je lépe provádět to s paprskem Siria. Je však velmi obtížné dostat tento paprsek čistý, neboť se do něho mísí současně světlo ostatních hvězd. Flamel soudí, že je jednodušší zkoušet to na zemském ohni. — Flamel! Jaké to vyvolené jméno! Flamma! — Ano, oheň! To? vše. — Diamant je v uhlí, zlato v ohni. — Ale jak je odtud dostat? — Magistři tvrdí, že jsou jistá ženská jména tak půvabná, sladká a tajemná, že stačí vy-slovit je při pokusu. — Přečteme si, co praví Manu: Kde ženy jsou ctěny, božstva se radují; kde se jimi opovrhuje, tam je zbytečno k Bohu se modliti. — Ústa ženy jsou vždy čistá. Jsou proudící vodou, jsou slunečním paprskem. — Jméno ta-kové ženy má být příjemné, sladké a pomyslné; má končiti dlouhými samohláskami a má se podobati slovům žehnání. — Ano, ten mudrc má pravdu; vskutku, Maria, Sofia, Esme-ral... Proklatě! Pořád ta myšlenka."

A prudce knihu zavřel.

Přejel si rukou čelo, jako by chtěl zapudit myšlenku, jež ho

258

sužovala. Pak vzal se stolu hřebík a kladívko, jehož rukojeť byla podivně pomalována kabalistickými znaky.

"Od nějaké doby," pravil s trpkým úsměvem, "všechny mé pokusy ztroskotávají. Ovládá mě utkvělá myšlenka a vysu-šuje mi mozek jako ohnivý trojlist. Vždyť jsem nemohl ani znovu přijít na tajemství Cassiodoria, jehož lampa svítila bez knotu a oleje. Věc přece tak prostá."

"Hrome!" zabručel si Jan do vousů.

"... Jediná bídná myšlenka dokáže tedy člověka oslabit a zbláznit," pokračoval kněz. "Ach, jak by se mi vysmála Klau-die Pernellová, ona, která nemohla ani na okamžik odvrátit Mikuláše Flamela od pokračování ve velkém díle! Hle! Držím v ruce kouzelné kladivo Zechielovo. Kdykoli poklepl tento obávaný rabín v hloubi své cely tímto kladívkem na tento hřebík, propadl se ten z jeho nepřátel, kterého odsoudil, na loket hluboko do země, a ta ho pohltila, byť byl na dva tisíce mil daleko. Dokonce sám francouzský král se propadl až po kolena do své pařížské dlažby za to, že jednou večer zabašil nerozvážně na dveře tohoto divotvorce. To se stalo před ne-celými třemi sty lety. Nuže! Mám kladivo i hřebík a nejsou v mých rukou hroznějšími nástroji než perlík v rukou ková-řových. — A přece jde jen o to, přijít opět na to kouzelné slovo, které vyslovoval Zechiel, když klepal na hřebík."

"Maličkost," myslil si Jan.

"Nuže, pokusme se," pokračoval živě arcijáhen. "Podaří-li se mi to, uvidím, jak vyskočí modrá jiskra z hlavičky hře-bíku. — Emen hetan! Emen hetan! — To není ono. — Si-geani! Sigeani! — Ať tento hřeb otevře hrob komukoli, kdo má jméno Phoebus. — Proklatě! Stále a stále, věčně táž myš-lenka!"

A zlostně kladivo odhodil. Pak klesl do křesla a na stůl takže se Janovi úplně ztratil za ohromným opěradlem. Po ně-kolik minut viděl na knize jen jeho křečovitě zaťatou pěst. Pojednou se páter Klaudius zvedl, vzal kružidlo a vyryl mlčky na zeď velkými písmenami toto řecké slovo:

'ANÁTTH

"Můj bratr se zbláznil," řekl si Jan; "bylo by prostší na-psati: Fátum. Každý nemusí umět řecky."

Arcijáhen se posadil zase do křesla a položil si hlavu do dlaní jako nemocný, jehož čelo je těžké a žhavé.

Student pozoroval překvapeně svého bratra. On, který si dopřál volnosti, on, který zachovával v životě jen příjemný zákon přírody, on, který ponechával svým vášním volný průchod a u něhož jezero vznešených citů bylo vždy vyschlé, tak široce v něm každého rána otvíral nové odtoky, on nevěděl, s jakou zuřivostí kypí a vše to moře lidských vášní, když se mu odpírá jakýkoliv výtok, jak se naplňuje, jak se vzdouvá, jak se rozlévá, jak podemílá srdce, jak se zmítá vnitřními vzlyky a utlumovanými křečemi, až nakonec strhá své hráze a prorve si cestu. Ten přísný a mrazivý zevnějšek Klaudia Frolla, ten chladný povrch příkrý a nepřístupné ctnosti Jana vždy klamal. Veselý student nepomyslel nikdy na to, kolik vřelé, zběsilé a skryté lávy je pod zasněženým vrcholkem Etny.

Nevíme, zdali si náhle uvědomil tyto myšlenky; přes vše-chnu svou lehkovážnost však pochopil, že viděl něco, co vidět neměl, že právě překvapil duši svého staršího bratra v jednom z nejtajnějších stavů a že není třeba, aby si toho Klaudius všiml. Vida, že arcijáhen upadl zase do své původní ztrnulosti, stáhl opět velmi zticha hlavu a udělal za dveřmi několik hlučných kroků, jako když někdo přichází a upozorňuje na svůj příchod.

"Vstupte!" zvolal arcijáhen ze své cely, "čekal jsem vás. Nechal jsem schválně klíč ve dveřích. Vstupte, mistře Jakube."

Žák odvážně vstoupil. Arcijáhen, jemuž podobná návštěva na takovém místě byla velmi nemilá, trhl sebou ve svém křesle. — "Jak? To jste vy, Jene?"

"Je to aspoň nějaké J," odpověděl student s červenou, drzou a veselou tváří.

Tvář pátera Klaudia opět zpřísněla. "Co tu chcete?"

"Milý bratře," spustil žák a snažil se, aby vypadal slušně, ztřípeně a skromně; točil s nevinným výrazem čepicí v ru-Jjou: "Přišel jsem vás požádat..."

260

"Oč?"

"O malé mravoučné kázání, jehož je mi velmi třeba/" Jan se neodvážil dodat nahlas: "A o trochu peněz, které potřebuji ještě víc." Tato poslední část souvětí zůstala nevyslovena.

"Pane," pravil arcijáhen chladně, "jsem s Třámi velice ne-spokojen."

"Běda!" povzdychl žák.

Páter Klaudius otočil své křeslo o čtvrt kruhu a upřeně se na Jana podíval. "Přicházíte velmi vhod."

To byl zlý úvod. Jan se připravoval na prudký výpad.

"Jene, každý den mi na vás lidé donášejí stížnosti. Jak je to s tou rvačkou, v níž jste spráskal holí malého vikomta Alberta z Ramonchampu?"

"Ach! To je toho!" odpověděl Jan. "Zlomyslné páže se ba-vilo tím, že hnalo svého koně blátem a stříkalo na žáky."

"A jak je to s tím," pokračoval arcijáhen, "s tím Mahietem Fargelem, kterému jste roztrhl šaty? Tunicam dechiraverunt, praví žaloba."

"Kdepak! Mizernou kápi z Montaigu. Toť vše."

"Žaloba praví tunicam a nikoliv capettam. Umíte latinsky?"

Jan neodpověděl.

"Ano!" pokračoval kněz, potřásaje hlavou. "Kam až jsme dnes dospěli se vzděláním a vědami. Latině se stěží rozumí, syrština je neznámá, řečtina tak nenáviděná, že se nepovažuje za nevědomost, když největší učenec přeskočí řecké slovo, aniž je četl, a že se říká: Graecum est, non legitur."

Žák zdvihl odhodlaně oči. "Dovolíte, pane bratře, abych vám vysvětlil nejčistší francouzštinou ono řecké slovo, které je napsáno tam na zdi?"

"Jaké slovo?"

„ANÁTrH."

Na zažloutlých lících arcijáhnových se rozlil lehký ruměnec jako obláček dýmu prozrazující navenek skryté otřesy sopky. Student si toho sotva povšiml.

"Dobrá, Jene," zakoktal starší bratr namáhavě, "co zna-mená to slovo?"

"Osud."

261

Páter Klaudius zase zbledl a žák bezstarostně pokračoval: "A to slovo pod tím, vyryté touž rukou, A'vocyveía, značí ne-cudnost. Vidíte, že umím řecky." <

Arcijáhen mlčel. Zamyslel se nad tou lekcí řečtiny.

Malý Jan jj(ko všechny zkažené děti pokládal ten okamžik za vhodný, aby se odvážil své žádosti. Nasadil tedy neoby-čejně něžný hlas a začal.

"Můj dobrý bratře, což mě máte v takové nenávisti, že se na rne dovedete mračit pro několik mizerných facek a ran pěstí uštědřených v řádném boji nějakým mladíkům a hlu-páčkům, quibusdam marmosetisf — Vidíte, drahý bratře Klaudie, že umím také latinsky."

Ale všechna ta lísavá přetvářka neměla na přísného star-šího bratra obvyklého účinku.

Cerberus se nezakousl do me-dového koláče. Na čele arcijáhnově neubýlo jediné vrásky.

"Kam tím míříte?" pravil suše.

"Nuže, k věci! Řeknu vám to!" odpověděl statečně Jan: "Potřebuji peníze."

Po tomto drzém prohlášení se objevil na tváři arcijáhnovš zcela vychovatelský a otcovský výraz.

"Jistě víte, pane Jene, že naše léno tirechappske vynáší, dá-me-li dohromady pacht a nájemné z jednadvaceti domů, jen třicet devět liber jedenáct soldů a šest pařížských denárů? Je to sice o polovičku více než za bratrů Pacletů, ale mnoho to není."

"Potřebuji peníze," pravil Jan se stoickým klidem.

"Víte, že církevní soud rozhodl, že našich jednadvacet domů je zcela jako léno podřízeno biskupství a že bychom se mohli vykoupit z tohoto lenního závazku, kdybychom ctihodnému biskupovi zaplatili dvě hřivny stříbra v hodnotě šesti paříž-ských liber? Avšak dosud jsem nemohl ty dvě libry sehnat. Vy to přece víte."

"Vím, že potřebuji peníze," opakoval Jan po třetí.

"A co chcete s nimi dělat?"

Po této otázce zasvít v Janových očích záblesk naděje. Tvářil se zase úlisně a slad'oučce.

"Podívejte se, drahý bratře Klaudie, neobracel bych se na vás, kdybych měl zlý úmysl. Nejde o to, abych z vašich pe-

262

něž hýřil v krčmách anebo se projížděl po pařížských ulicích na koni s brokátovou čabrakou a s lokajem, cum meo laquasio. Nikoliv, bratře, jde o dobrý skutek."

"Jaký dobrý skutek?" tázal se Klaudius trochu překvapen.

"Dva moji přátelé by rádi koupili plenky pro dítě jedné chudé milosrdné sestry. Je to skutek milosrdenství. Bude to stát tři zlaté a rád bych přispěl jedním."

"Jak se jmenují vaši dva přátelé?"

"Petr Zabiják a Baptista Voleček."

"Hm," pravil arcijáhen. "Ta jména se hodí k dobrému skutku jako dělo na hlavní oltář."

Je jisto, že Jan vybral jména pro své dva přátele velmi ne-vhodně. Poznal to příliš pozdě.

"A pak," pokračoval bystrý Klaudius, "jaké jsou to plen-ky, které mají stát tři zlaté? A pro dítě řeholnice! Od kdy-pak mají milosrdné sestry robátka?"

Jan se rozmáchl ještě jednou do prázdna.

"Nuže tedy, ano, potřebuji peníze, abych mohl tento ve-čer navštívit Isabellu Thierryovou v Údolí lásky."

"Bídný nemravo!" zvolal kněz.

"A'vayveia" řekl Jan.

Tento citát, který si žák snad ze zlomyslnosti vypůjčil se zdi komůrky, učinil na kněze zvláštní dojem. Kousl se d'o rtů a jeho hněv uhasí v ruměnci.

"Odejděte!" řekl potom Janovi. "Očekávám někoho."

Žák učinil ještě jeden pokus. "Bratře Klaudie, dejte mi aspoň jeden denárek, abych se najedl."

"Jak jste daleko s Gratianovým Dekretem?" tázal se páter Klaudius.

"Ztratil jsem své sešity."

"Jak daleko jste v latinské literatuře?"

"Ukradli mi můj exemplář Horatia."

"Jak daleko jste s Aristotelem?"

^ "Namomě, bratře, jak se jen jmenuje ten církevní otec, co říká, že všechny kacířské bludy se pelešily za všech dob v houští Aristotelovy metafysiky? Hanba Aristotelovi! Ne-chci rozrušit své náboženství jeho metafysikou!"

263

"Mladý muži," pokračoval arcijáhen. "Při posledním krá-lově vjezdu jel v průvodu jeden šlechtic, jménem Filip de Co-?mines, a měl na pokrývce svého koně vyšito heslo ,Qui non laborat, non manducet'. Radím vám, abyste o něm trochu pře-mýšlel."

Žák chvíli mlčel s prstem na uchu, s tváří rozmrzelou, zrak upřený k zemi. Najednou se obrátil ke Klaudiovi s čilostí ko-nipáska.

"Vy mi tedy nechcete dát, pane bratře, ani jeden pařížský sou, abych si koupil kousek chleba u pekaře?"

"Qui non laborat, non manducet."

Po této odpovědi neoblomného arcijáhna zakryl si Jan tvář dlaněmi jako vzlykající žena a zvolal zoufale: „0 xoxoxoxoiolV

"Co to znamená, pane?" tázal se Klaudius, překvapen tímto bláznovstvím.

"Povím vám to," pravil žák a zdvihl ke Klaudiovi drzé oči, jež si právě promnul pěstmi, aby zčervenaly jako pláčem, "to je z řečtiny. Je to jeden Aischylův anapest, který doko-nale vyjadřuje bolest."

A tu se dal do smíchu tak bláznivého a prudkého, že se i arcijáhen musel usmát. Ve skutečnosti to byla Klaudiova vina: proč toho hoch tak rozmazlil?

"Och, dobrý bratře Klaudie," počal znovu, povzbuzen tímto úsměvem, "podívejte se na mé děravé boty. Může být na světě větší tragedie než boty, jichž podešev vyplazuje jazyk?"

Arcijáhen se vrátil rychle k své původní přisnosti. "Pošlu vám nové boty, ale žádné peníze."

"Aspoň ubohý pařížský denárek, bratře," žadonil Jan. "Na-učím se Gratianovi nazpaměť, budu věřit v Boha, budu pra-vým Pythagorem vědy a ctnosti. Ale jeden denárek, prosím. Chcete, aby mě pozřela tlama hladu, která se přede mnou otvírá černější, smrdutější a hlubší než peklo neb nos mni-chův?"

Páter Klaudius potřásl vrásčitou hlavou: "Qui non labo-rat ..."

Jan ho nenechal domluvit.

264

"Tak dobře!" vzkřikl. "K čertu se vším! Ať žije radost! Půidu z krčmy do krčmy, budu se rvát, rozbíjet džbánky, půjdu k holkám."

Načež hodil čepicí o zed' a luskl prsty jako kastanětami.

Arcijáhen pohlédl na něho se zasmušilou tváří.

"Jene, vy nemáte vůbec duši!"

"V tom případě mi chybí podle Epikura cosi, co je utvo-řeno z čehosi, co nemá jméno."

"Jene, musíte vážně pomýšlet na svou nápravu."

"Eh co," zvolal Jan, dívaje se střídavě na bratra a na kři-vule na kamnech, "tady je všechno špičaté, myšlenky i láhve."

"Jene, jste na silně nakloněné ploše. Víte, kam spějete?"

"Do krčmy," pravil Jan.

"Krčma vede na pranýř."

"Lucerna jako lucerna, a možná, že s touhle by byl Dioge-nes našel svého člověka."

"Pranýř vede na šibenici."

"Šibenice je váha, která má na jedné straně člověka a na druhé straně celou zemi. Je krásné být člověkem."

"Šibenice vede do pekla."

"To je velikánský oheň."

"Jene, Jene, konec bude zlý."

"Začátek bude dobrý."

V tom okamžiku bylo slyšet na schodech kroky.

"Tiše!" řekl arcijáhen a položil si prst na ústa, "to je mistr Jakub. Poslyšte, Jene," dodal zticha, "chraňte se mluvit ně-kdy o tom, co zde uvidíte a uslyšíte. Schovejte se rychle pod kamna a ani nedutejte."

Student se schoulil pod kamny. Tam ho napadla plodná myšlenka.

"A ještě něco, bratře Klaudie: zlatník, abych nedutal."

"Ticho! Slibuji vám ho."

"Musíte mi ho dát."

"Tu máš," řekl arcijáhen a hodil mu zlostně svůj kapsář. Jan zmizel opět pod kamny a dveře se otevřely.

265

Dva muži v černém

Vstoupila osoba v černém šatě, zasmušilého pohledu. Na-šeho přítele Jana (který, jak správně tušíte, zařídil se ve svém koutě tak, aby podle libosti mohl vše vidět a vše slyšet) upou-tal na první pohled dokonalý smutek v šatu i v tváři nového příchozího. V jeho obličejí se však přece zračila jakási laska-vost, ale laskavost kočky nebo soudce, laskavost přesládlá. Byl hodně šedivý, vráscitý, téměř šedesátiletý, mžoural oči-ma, měl bílé obočí, svislý ret a velké ruce. Když Jan poznal, o koho jde, že jde bezpochyby o nějakého lékaře neb úřed-níka a že ten člověk má nos daleko od úst, znamení to zabe-d-něnosti, skrčil se zase do své díry, zoufalý, že musí zůstat kdovíjak dlouho v tak nepříjemné poloze a v tak špatné spo-lečnosti.

Arcijáhen kvůli tomuto muži ani nepovstal. Pokynul mu, aby se posadil na stoličku u dveří, a po několika okamžicích mlčení, v němž jako by pokračoval v dřívějším rozjímání, řekl s jistou blahosklonností: "Dobrý den, mistře Jakube!"

"Buďte zdrav, mistře!" odpověděl černý muž.

Ve způsobu, jak bylo vysloveno na jedné straně ono "mistře Jakube" a na druhé straně ono "mistře" s celou vážností, pro-jevoval se rozdíl milostivého pána a pána, domina a domna. Bylo zřejmo, že učitel přijímá žáka.

"Nuže," začal opět arcijáhen po novém odmlčení, jež se mistr Jakub neodvážil porušit, "daří se vám to?"

"Bohužel, mistře," odpověděl tázaný se smutným úsmě-vem, "pořád jen foukám. Popele habaděj, ale ani jiskřička zlata."

Páter Klaudius učinil netrpělivý posuněk. "Nemluvím o tom, mistře Jakube Charmolue, nýbrž o procesu s vaším čarodějem. Není ten Markus Cenaine, jak mu říkáte, klíč-ní-kem účetního dvora? Přiznává se k čarodějnictví? Zdařil se vám výslech mučením?"

"Bohužel ne," odpověděl mistr Jakub stále s oním smut-

266

ným úsměvem. "Ani to se nepoštěstilo. Ten člověk je jako křemen. Usmažíme ho spíš na Prasečím trhu, než by něco řekl. Neopomeneme však ničeho, abychom dospěli k pravdě. Je již celý rozlámaný. Používáme všech svatojanských bylin, jak praví starý taškář Plautus: Advorsum stimulos, laminas, crucesque, compedesque, nervos, catenas, carceres, numelks, pedicas, boias.

Nic nepomáhá. Je to strašný člověk. Marně se s ním na-máhám."

"Nenašli jste nic nového v jeho domě?"

"Ale ano," odpověděl mistr Jakub a prohledával přitom svůj kapsář, "tento pergamen. Jsou na něm slova, kterým ne-rozumíme. Pan advokát ve věcech trestních Filip Lheulier^zná přece jen trochu hebrejštinu; pochytil ji při procesu se židy z ulice Kantersten v Bruselu."

Mistr Jakub rozvínoval při řeči pergamen. "Ukažte," řekl arcijáhen. A když se zadíval na tu listinu, zvolal: "Pravá magie, mistře Jakube. Emen hetan! Toť pokřik čarodějnic, když přicházejí na sabat. Per ipsurn, et cum ipso, et in ipso. Tímto zaklinadlem se uzavírá d'ábel opět v pekle. Hax, pax, max, to je něco z lékařství. Zaříkávači formulka proti kousnutí vztekklých psů. Mistře Jakube! Vy jste královským prokurátorem při církevním soudu: tento pergamen je hnusný."

"Podrobíme toho muže ještě jednou výslechu mučením. Podívejte se," dodal mistr Jakub, prohrabávaje znovu kap-sář, "co jsme ještě našli u Marka Cenaina."

Byla to nádobka podobná těm, které pokrývaly kamna pá-tera Klaudia.

"Ale," pravil arcijáhen, "alchymický kelímek."

"Přiznám se vám," pokračoval mistr Jakub se svým ostý-chavým a nuceným úsměvem, "že jsem jej zkusil na kamnech, ale neuspěl jsem lépe než se svým."

Arcijáhen se jal nádobku prohlížet. "Co to vyryl na ten ke-límek? Och! Och! Slovo, které zahání blechy! Je to hlupák,

267

ten Markus Cenaine. Rád věřím, že s tím neuděláte zlato! To si můžete nanejvýš postavit v létě k posteli!"

"Když už jsme u omylů," pravil královský prokurátor, "než jsem šel k vám nahoru, studoval jsem dole portál. Jste si jist, ctihodný mistře, že je v něm na straně k nemocnici zná-zorněn úvod do díla o fysice a že ze sedmi nahých postav u nohou Panny Marie ta s křídly na patách je Merkur?"

"Ano," odpověděl kněz. "Píše to Augustin Nypho, onen italský doktor, který měl chlupatého d'ábla, jenž ho o všem zpravoval. Ostatně hned sestoupíme a vysvětlím vám to na místě."

"Děkuji, mistře," řekl Charmolue, ukláněje se až k zemi. "Málem bych zapomněl. Kdy si přejete, abych dal zatknouti tu malou čarodějkou?"

"Jakou čarodějkou?"

"Tu cikánku, však ji dobře znáte, co přichází každý den tančit na náměstí před kostelem přes zákaz církevního soudu! Má kozu posedlou d'áblem, rohy jako čert; čte, píše, vyzná se v matematice jako Picatrix a stačila by přivést na šibenici všechny cikány! Proces je již připraven; nebude jistě dlouho trvat. Rozkošné stvoření, tahle tanečnice, na mou duši! Pře-krásné černé oči! Dva egyptské rubíny! Kdy začneme?"

Arcijáhen neobyčejně zbledl.

"To vám ještě řeknu," zakoktal skoro nesrozumitelně. Pak pokračoval namáhavě: "Věnujte se Marku Cenainovi!"

"Buďte klidný," řekl Charmolue s úsměvem. "Jak se vrá-tím, dám ho zas přivázat na kožené lůžko. Ale to je d'ábel-ský člověk. Unavuje již samého Pierrata Torterua, a ten má silnější ruce než já. Jak říká ten dobrák Plautus:

Nudus vinctus, centūm pondo, es quando pendes per pedes. Výslech lámáním na kole! To je to nejlepší, co máme. Ne-mine ho."

Zdálo se, že páter Klaudius upadl do zasmušilé roztržitosti. Obrátil se k Charmoluovi:

"Mistře Pierrate, chci říci, mistře Jakube! Věnujte se Mar-ku Cenainovi!"

"Ano, ano, důstojný pane Klaudie. Chudák! Bude trpět

268

jako Mummol. Co ho to také napadlo jít na sabbat! Klíčník účetního dvora by měl znát text Karla Velikého, Stryga nel masca! — Co se týče té maličké, Smeraldy, jak jí říkají, vy-čkám vašich rozkazů. — Až přijdeme pod portál, vysvětlíte mi také, co znamená zahradník na té malbě, která je vidět při vstupu do kostela. Není to rozsévač? — Hej, mistře, nač myslíte?"

Zahloubaný páter Klaudius ho už neposlouchal. Charmolue, sleduje směr jeho pohledu, spatřil, že bezděky utkvěl na velké pavučině rozestřené v okně komůrky. Zbrklá moucha, hleda-jící březnové slunce, vlétla právě v tom okamžiku do této sítě a uvízla v ní. Jak se síť otřásla, vyrazil ze svého lůžka uprostřed pavučiny obrovský pavouk, jedním skokem se vrhl na mouchu, předníma nohama ji ohnul a ohybnými kusadly jí ohledával hlavu. "Ubohá moucha!" pravil královský pro-kurátor církevního soudu a natáhl ruku, aby ji zachránil. Arci-jáhen, jako by se náhle probudil, zadržel mu ruku s křečovi-tou prudkostí.

"Mistře Jakube," zvolal, "nechtě jednat osud."

Prokurátor se zděšeně obrátil. Zdálo se mu, že ho uchopily za ruku železné kleště. Oko knězovo bylo ztrnulé, vyjevené, planoucí a stále upřené na hrůznou skupinu mouchy a pa-vouka.

"Ano, ano," pokračoval kněz hlasem, který jako by vy-cházel z hloubi jeho nitra, "toť symbol všeho. Lítá, je veselá, právě se zrodila; hledá jaro, volný vzduch, svobodu. Ó ano. Tu však narazí na osudnou síť, vyskočí z ní pavouk, odporný pavouk. Ubohá tanečnice! Ubohá moucha předurčená k zá-hubě! Mistře Jakube, neplet' se do toho, to je osud! — Běda, Klaudie, ty jsi ten pavouk! Ale jsi také moucha! — Letěl jsi za vědou, ke světlu, ke slunci, neměls jiné starosti než prora-zit do volného prostoru, k jasné záři věčné pravdy. Ale jak ses řítíš k zářivému okénku vedoucímu do jiného světa, do světa jasu, rozumu a vědy, ty zaslepená moucho, ty bláhový dok-tore, neviděls tu jemnou pavučinu, kterou osud rozprostřel mezi světlo a tebe, vrhl ses do ní střemhlav, ubohý blázne, a nyní se zmítáš s rozbitou hlavou a potrhanými křídly v že-

269

lezných chapadlech osudu. — Mistře Jakube! Mistře Jakube! Nechtě pavouka jednat!"

"Ujišťuji vás," řekl Charmolue, který se na něj nechá-pavě díval, "že se ho nedotknu. Ale pusťte mi ruku, mistře, prosím! Máte ruce jako kleště."

Arcijáhen ho neslyšel. "Ach, ty bloude," pokračoval, ne-spouštěje očí s okénka, "i kdybys mohl svými mušími křídélky prorazit tu strašlivou síť, myslíš, že bys mohl dospět k světlu? Běda, jak by ses dostal dál, přes okenní tabulku, tu křišťálo-vou stěnu tvrdší než kov, která odděluje všechny filosofie od pravdy? Ó, jaká to marnost vědy! Kolik mudrců přilétá z vel-ké dálky, aby si tu rozbili čelo! Kolik všelijakých systémů bzučí a naráží na sebe u té věčné okenní tabulky!"

Umíkl. Poslední úvahy, jež ho nepozorovatelně odvedly od vlastních strastí k vědě, patrně ho uklidnily. Jakub Char-molue ho přivedl k vědomí skutečnosti, když mu náhle položil tuto otázku: "Nuže, mistře, kdy mi přijdete pomoci dělat zlato? Nemohu se dočkat úspěchu."

Arcijáhen potřásl hlavou s trpkým úsměvem.

"Mistře Jakube, přečtěte si Michala Psella Dialogus de ener-gia et operatione doemonum. Naše počinání není tak zcela nevinné."

"Ne tak nahlas, mistře! Také se mi to zdá," pravil Char-molue. "Ale když je člověk jen královským prokurátorem církevního soudu s třiceti tourskými tolary ročního platu, musí se trochu zabývat hermetikou. Jenom mluvmé potichu."

V tom okamžiku dolehl k neklidnému uchu Charmoluovu zvuk chroupání a žvýkání, vycházející zpod kamen.

"Co je to?" otázal se.

Byl to Jan, velmi stísněný a unuděný ve své skrýši, jemuž se podařilo najít starou kůrku chleba a trojúhelník plesnivého sýra; i dal se bez okolků do jídla, aby se utěšil a posnídal. Po-něvadž měl velký hlad, tropil velký hluk a při každém soustě silně mlaskal, což vzbudilo pozornost i strach prokurátora.

"To je má kočka," řekl rychle arcijáhen, "pochutnává si cam na myši."

Toto vysvětlení Charmolua uspokojilo.

270

"Opravdu, mistře," odpověděl Ť uctivým úsměvem, "vši-chni velcí filosofové měli nějaké domácí zvíře. Víte, co praví Servius: Nullus enim locus sine genio est."

A tu páter Klaudius, který se bál, že mu Jan provede další neplechu, připomněl svému důstojnému žáku, že ještě mají společně studovat několik postav na portálu, a oba vyšli z ko-můrky, k velké radosti studenta, který se již vážně obával, že se mu brada obtiskne do kolena.

VI

Jaký následek může mít sedmeré zaklení pod "sirým nebem

"Te Deum laudamus!" zvolal mistr Jan, vylézaje ze své skrýše. "Ti dva kulichové jsou pryč. Och! Och! Hax! Pax! Max! Blechy, vztekli psi! Čert! Mám již dost těch řečí. V hla-vě mi hučí jako ve zvonici. K tomu ještě plesnivý sýr! Pryč odtud! Sestupme, vezměme kapsář slavného bratra a proměň-me všechny peníze v láhve."

Pohlédl něžně a s obdivem do vzácného váčku, upravil si šaty, otřel boty, oprášil si vetché rukávy, celé šedivé od po-pelu, zapískal si nějaký popěvek, otočil se neobratně na patě, pátravě se rozhlédl, zda by se nedalo v cele ještě něco vzít, sebral na kamnech tu a tam několik skleněných amuletů s úmyslem darovat je jako šperk Isabelle Thierryeové, strčil konečně do dveří, které jeho bratr nechal otevřeny jako po-slední projev shovívavosti a které on také nechal otevřeny jako poslední projev zlomyslnosti, a sestupoval po točitých schodech, poskakuje jako pták.

Uprostřed temného schodiště strčil loktem do čehosi, co bručivě ustoupilo z cesty; usoudil, že je to Quasimodo, a zdálo se mu to tak pošetilé, že se cestou po zbývajících schodech smál, až se za boky popadal. A smál se, ještě když vyšel na náměstí.

Dupl si, jakmile se zas octl na zemi. "ó dobrá a ctihodná

271

dlažbo pařížská! Proklety buďtež schody, které by upachtily i anděly z žebříku Jakubova! Co mi to napadlo, cpát se do toho kamenného vrtáku, provrtávajícího nebe, jen proto, abych snědl kus chlupatého sýra a abych viděl okénkem pa-řížské zvony!"

Po několika krocích spatřil oba kulichy, totiž pátera Klau-dia a mistra Jakuba Charmolua, jak se zaujetím pozorují ně-jakou sochu na portále. Přiblížil se k nim po špičkách a za-slechl, jak arcijáhen zcela potichu říkal Charmoluovi: "Byl to Vilém Pařížský, který dal vyrýt Joba na tento kámen azu-rové barvy, na krajích pozlacený. Job představuje kámen mudrců, který musí býti také zkoušen a mučen, aby se stal do-konalým, jak praví Raymondus Lullus: Sub conservatione for-mae specificae salva anima."

"To je mi úplně jedno," řekl Jan, "jen když já mám peně-ženku."

V tom okamžiku zaslechl za sebou, jak nějaký silný a zvuč-ný hlas vyrazí celou řadu strašlivých nadávek: "Ďas aby to spral! Mordsedsakra! Krucinál! Tisíc láteř! Blesky boží! U všech čertů! Hrom a peklo!

"Na mou duši," zvolal Jan, "to může být jen můj přítel kapitán Phoebus!"

Jméno Phoebovo dolehlo k uším arcijáhnovým ve chvíli, kdy vykládal královskému prokurátorovi draka, který skrý-vá ocas v lázni, z níž vystupuje dým a hlava krále. Páter Klaudius sebou trhl, přerušil k velkému úžasu Charmolua svůj výklad, obrátil se a spatřil, jak bratr Jan přistupuje u dveří domu Gondelaurierových k vysokému důstojníkovi.

Byl to vskutku pan kapitán Phoebus z Châteaupersu. Opí-ral se zády o roh domu své nevěsty a klel jako pohan.

"Na mou věru, kapitáne Phoebe," pravil Jan a vzal ho za ruku, "klejete s podivuhodným nadšením."

"Hrom do toho!" odpověděl kapitán.

"Hrom do vás!" opáčil student. "Řekněte, šlechtitný kapi-táne, odkud se bere u vás ta záplava krásných slov?"

"Odpusťte, kamaráde Jene," zvolal Phoebus, potřásaje mu rukou, "pádící kůň se nezastaví náraz. Právě jsem nadával

272

v plném trysku. Jdu od těch krasotinek, a kdykoli odtamtud vyjdu, mám vždy plné hrdlo nadávek; musím je vyplivnout, jinak bych se zadusil, hrom a peklo.

"Šel byste se napít?" optal se žák.

Tato nabídka kapitána uklidnila.

"Ovšem že chci, ale nemám peníze."

"Ale já mám!"

"Cože? Ukažte!"

Jan majestátně a prostě vystavil měšec kapitánovým očím. Zatím arcijáhen, který nechal užaslého Charmolua stát na místě, přišel až k nim, zastavil se několik kroků od nich a pozo-roval je, aniž si ho všimli, jak byli zaujati prohlížením měšce.

Phoebus zvolal: "Měšec ve vaší kapse, Jene, toť měsíc ve vědře vody. Vidiš ho tam a není tam. Je tam jen jeho obraz. Přisámboh! Vsaďme se, že jsou to oblázky!"

Jan odpověděl chladně: "Podívejte se, jakými oblázky si šterkuji kapsu."

A beze slova vyprázdnil měšec na blízký patník s tváří Římana zachraňujícího vlast.

"Pane Bože!" zamumlal Phoebus, "tolary, velké stříbrňáky, malé stříbrňáky, měďáky, dva za jeden tourský, pařížské de-nárky, pravé halěře s orlem, to je skvělé!"

Jan zachoval důstojnost a chladnokrevnost. Několik halěrů se zakutálelo do bláta. Kapitán se ve svém nadšení po nich sehnul. Jan ho však zadržel: "Fuj, kapitáne Phoebe z Chá-teaupersu!"

Phoebus spočítal peníze a obrátil se slavnostně k Janovi: "Víte, Jene, že to dělá 23 pařížských souš! Koho jste to obral dnes v noci v Tlamořezské ulici?"

Jan zvrátil světlou kučeravou hlavu a řekl, přimhuřuje po-hrdavě oči:

"Mám bratra arcijáhna a hlupáka."

"U všech rohatých," zvolal Phoebus, "je to hodný člověk!" "Pojďme pít," navrhl Jan.

"Kam půjdeme?" zeptal se Phoebus. "K Evinu jablku?" "Ne, kapitáne. Pojďme do krčmy U staré bečky. Ústa Re-bečky, víte? To je rébus, ty já mám rád."

273

"Dej mi pokoj s rébusey, ~Jene. "Lepší víno mají U Evina jablka. A pak, roste tam na slunci u dveří réva a to mě při pití rozjařuje."

"Nuže dobrá! Jde se k iEvě a jejímu jablku," řekl student a vzal Phoeba pod paží. "A abych nezapomněl, drahý kapi-táne, před chvílí jste mluvil o Tkmořezské ulici. To je velmi nepěkně řečeno; dnes už nejsme tak barbarští. Říká se Hrdlo-řezská ulice!"

Oba přátelé se vydali na cestu k Evinu jablku. Je zbytečno říkat, že napřed sebrali peníze a že je arcijáhen sledoval.

Arcijáhen šel za nimi, ponurý a divoký. Byl to snad ten Phoebus, jehož prokleté jméno se od nedávného setkání s Grin-goiretn neustále vtíralo do jeho myšlenek? Nevěděl to, ale ko-nec konců byl to Phoebus a to magické jméno stačilo, že arci-jáhen sledoval vlčími kroky-oba bezstarostné společníky, po-slouchal, co si povídají, a s úzkostlivou pozorností hlídal každíčký jejich pohyb. Nebylo ostatně nic snazšího než vyslech-nout celý jejich rozhovor, neboť mluvili hlasitě a velmi málo jim záleželo na tom, že zasvěcují kolemjdoucí více méně

do svých důvěrných záležitostí. Mluvili o soubojích, o holkách, o pitkách, o ztřeštěných kousecích.

Na rohu jedné ulice zalehl k nim zvuk bubínku ze sousední křižovatky. Páter Klaudius zaslechl, jak důstojník říká žá-kovi:

"Hrome, přidejme do kroku!"

"Proč, Phoebe?"

"Bojím se, aby mě cikánka neviděla."

"Jaká cikánka?"

"Ta malá s kozou."

"Smeralda?"

"Zrovna ta, Jene. Zapomenu vždycky to její zpropadené jméno. Pospěšme si, poznala by mě. Nechci, aby mě ta hol-ka oslovila na ulici."

"Vy ji znáte, Phoebe?"

Tu arcijáhen viděl, jak se Phoebus ušklíbl, naklonil se k uchu Janovu a pošeptal mu několik slov. Pak se dal Phoebus do smíchu a potřásl vítězoslavně hlavou.

274

"Opravdu?" zeptal se Jan.

"Na mou duši!"

"Dnes večer?"

"Dnes večer."

"Jste si jist, že přijde?"

"Ale vy jste blázen, Jene, copak pochybujeme o takových věcech?"

"Máte štěstí, kapitáne Phoebe!"

Arcijáhen vyslechl celou tuto rozmluvu. Zajekal zuby. Bylo mu přímo na očích vidět, jak se zachvěl na celém těle. Zastavil se na okamžik, opřel se o patník jako opilec a pak se zase pustil po stopě těch dvou veselých kumpánů.

V okamžiku, kdy je dohonil, mluvili už o něčem jiném. Slyšel je zpívat z plna hrdla starý popěvek:

Tuláci, co jen dlažbu znají,
jak telata se věšet dají.

*

VII

Zamračený mnich

Proslulá krčma "U Evina jablka" byla v Universitní čtvrti na rohu ulice Štítné a Cechovní.

Byla to přízemní místnost, dosti prostorná a velmi nízká, s klenbou, jejíž střední oblouky se^ opíraly o silný dřevěný, žlutě natřený pilíř. Uvnitř bylo stále plno^ pijáků a hodně holek, všude stoly, na zdech zavě-šené lesklé cínové konvice, okno do ulice, réva u dveří a nade dveřmi křiklavá plechová tabulka s namalovanou ženou s ja-blkem, zrezavělá deštěm a točící se po větru na železném čepu. Něco jako k dlažbě obrácená korouhvička a zároveň vývěsní štít.

Stmívalo se; křižovatka byla temná; krčma plná svíček zá-nla z dálky ve tmě jako kovárna.

Rozbitými okenními ta-bulkami bylo slyšet řinčení sklenic, hodování, kletby a hádky Hustou parou, kterou teplý vzduch uvnitř zahalil průčelní

275

okno, bylo vidět hemžení mnoha nejasných postav a občas prorazil odtud výbuch hlučného smíchu. Chodci jdoucí za svými záležitostmi míjeli toto hlučící okno, aniž se podívali dovnitř.

Jen sem tam některý otrhánek se občas vytáhl na špičkách až k okenní římse a zahoukl do krčmy starý uličnic-ký popěvek, jímž tehdy pronásledovali opilce: "Do basy s chlastouny!"

Jakýsi muž se však přece procházel před hulákající krčmou, nenecháváje se nijak rušit, díval se ustavičně dovnitř a ne-vzdálil se od ní víc než voják na stráž od své budky. Plášť mu sahal až k nosu. Právě jej koupil u vetešníka v sousedství Evina jablka, bezpochyby aby se chránil

před chladem břez-nových večerů nebo snad aby zakryl svůj šat. Chvílemi se za-stavil u matného okna z malých, do olova zasazených tabu-lek, naslouchal, díval se a podupával. Konečně se dveře krčmy otevřely. Na to patrně čekal. Vyšli 7f nich dva pijáci. Světlo unikající dveřmi zbarvilo na chvíli jejich veselé tváře do nachová. Muž v plášti odešel hlídat pod portál na druhé straně ulice.

"Hrom a peklo," řekl jeden z obou pijáků, "co nevidět od-bije sedm. To je hodina mého dostaveníčka."

"Říkám vám," promluvil jeho společník těžkým jazykem, "že nebydlím v ulici Špatných slov, indignus qui inter malá verba habitat. Mám byt v ulici Jean-Pain-Mollet, in vico Jo-hannis-Pain-Mollet. Jste rohatější než jednorožec, tvrdíte-li opak. Každý ví, že kdo si jednou sedne na medvěda, už nikdy se nebojí. Ale vy máte ohrnutý nosíček jako svatý Jakub ze špitálu."

"Příteli Jene, jste opilý," řekl druhý.

Vrávorající společník odpověděl: "To říkáte jen tak, Phoe-be, ale jest dokázáno, že Platon měl profil honícího psa."

Čtenář jistě už poznal naše dobré přátele, kapitána a stu-denta. Zdá se, že muž, který na ně ve tmě cíhal, poznal je také, neboť šel zvolna za nimi všemi oklikami, ke kterým žák nutil kapitána; ten si jako otužilejší piják zachoval naprostou rozvahu. Muž v plášti pozorně naslouchal, a tak mohl úplně zachytit tento zajímavý rozhovor:

276

"U sta hromů, snažte se jít rovně, pane bakaláři. Víte přece, že vás musím opustit. Je sedm hodin. Mám schůzku s žen-skou."

"Tak mě tu nechte! Vidím hvězdy a ohnivá kopí. Vy jste jako zámek dampmartinský, který puká smíchem."

"Při bradavicích mé babičky, Jene, tlacháte příliš. — Abych nezapomněl, zbyly vám nějaké peníze?"

"Pane rektore, je to bez chyby: malá rvačka, parva bou-cheria."

"Jene, příteli Jene, víte přece, že jsem si dal dostaveníčko s tou maličkou na konci mostu svatého Michala, že ji mohu zavést jen k Falourdelce, k té kuplířce u mostu, a že budu muset zaplatit pokoj. Ta stará běhna s bílými fousy mi nedá na dluh. Prosím vás, Jene, propili jsme celý farářův měsíc? Nezbyl vám ani denárek?"

"Vědomí, že jsme dobře užili času, je jako správné a chutné koření v jídle."

"Tisíc láteř! Už mám dost těch třesků plesku! Povězte mi, čertův Jene, zbyly vám nějaké peníze? Sem s nimi, krucinál, nebo vás prohledám, i kdybyste byl malomocný jako Job nebo prašivý jako Caesar."

"Pane, ulice Galiache je ulice, která má na jednom konci ulici Sklenářskou a na druhém ulici Soukenickou."

"Nu dobrá, ano, dobrý příteli Jene, ubohý kamaráde, ulice Galiache, to je správné, velmi správné. Ale probůh, vzpama-tujte se. Potřebuji pouze jeden pařížský sold, a to na sedmou hodinu."

"Ticho kolem a pozor na refrén:

Až myši budou kočky žrát, Arras se bude krále bát. Až ta voda oceánu zamrzne o svatém Janu, pak teprv se vám může stát, že zříte Arraské se vzdát."

"Nu dobrá, Antikristův žáku. Škoda, že tě matka nezadu-

277

silu ve vlastním lůně!" vzkřikl Phoebus a strčil prudce do opilého žáka, který se sesul po zdi a klesl měkce na dláždění Filipa Augusta. Ze zbytku bratrského soucit, který nikdy ne-opouští srdce pijáka, odvalil Phoebus Jana na jednu z těch podušek chud'asů, kterou má připravenou Prozřetelnost u všech pařížských patníků a kterou boháči opovržlivě zlehčují ozna-čením: hromada smetí. Kapitán položil Janovu hlavu na šik-mou plochu zelných košťálů a v tu ránu

začal Jan chrápat nádherným bary tonem. Všechna zloba však v srdci kapitá-nově nevyhasla. "Tím hůře, sebere-li tě cestou čertova kára," řekl ubohému spícímu studentovi a vzdálil se. Muž v plášti, který ho nepřestal sledovat, zastavil se na okamžik před ležícím žákem, jako by váhal s rozhodnutím. Pak hluboce povzdechl a vzdálil se, sleduje kapitána.

Tak jako oni i my necháme spát Jana pod dobrotivým do-hledem nebes a bude-li čtenáři libo, půjdeme také za nimi.

Když odbočoval do ulice svatého Ondřeje Pod obloukem, kapitán Phoebus zpozoroval, že někdo jde za ním. Když se náhodou ohlédl, uviděl jakýsi stín, který se plížil podél zdi za ním. Zastavil-li se, zastavil se i stín. Vykročil-li, vykročil také. To mu působilo malou starost. "Eh což!" řekl si v duchu. "Ne-mám ani sou."

Před průčelím Autunské koleje se zastavil. V této koleji za-čal kdysi "svá studia", jak tomu říkal, a ze zvyku nezvede-ných žáků, který mu ještě zůstal, nešel nikdy mimo průčelí, aby nevystavil sochu kardinála Petra Bertranda, vytesanou na pravé straně portálu, oné potupě, na niž si trpce nařiká Priapus v Horatiově satíře: Olim truncus eram ficulnus. Dě-lal to tak horlivě, že nápis Eduensis episcopus byl už téměř smazán. Zastavil se tedy před sochou jako obyčejně. Ulice byla úplně pustá. Ve chvíli, kdy si zapínal bezstarostně řemen a rozhlížel se kolem, spatřil, že se k němu zvolna blíží stín, tak zvolna, že měl dosti času povšimnout si, že ten stín má plášť a klobouk. Když přišel stín k němu, zastavil se a stál nehybněji než socha kardinála Bertranda. Jeho oči, plné mat-ného svitu, jakým září v noci oko kočky, zahleděly se upřeně na Phoeba.

278

Kapitán byl statečný a s kordem po boku by se nikterak nezalekl nějakého darebáka. Ale z té krácející sochy, z toho zkamenělého muže ho mrazilo. Mezi lidem kolovaly tehdy všelijaké historky o zamračeném mnichu toulajícím se v noci po pařížských ulicích a kapitánovi vyvstaly nejasně v mysli. Byl chvíli celý zaražený, konečně přerušil mlčení a nutil se do smíchu. "Pane, jste-li zloděj, jak se domnívám, pak tni při-padáte jako volavka ženoucí se po ořechové skořápce. Jsem syn zchudlé rodiny, drahý pane. Jděte vedle. V kapli této ko-leje je ve stříbrném pouzdře dřevo z pravého kříže."

Ruka stínu se vysunula zpod pláště a dopadla na Phoebovo rameno tíhou orlího spáru. A zároveň stín promluvil: "Ka-pitáne Phoebe z Châteaupersu!"

"U čerta," řekl Phoebus, "vy znáte mé jméno?"

"Neznám jen vaše jméno," odpověděl muž v plášti hrobo-vým hlasem. "Dnes večer máte dostaveníčko."

•"Ano," odpověděl užaslý Phoebus.

"V sedm hodin."

?"Za čtvrt hodiny."

"U Falourdelky."

"Správně."

"Kuplířky u mostu svatého Michala."

"Svatého Michala archanděla, jak stojí v modlitbě.A

"Bezbožnice!" zamumlal stín. "S ženou?"

"Confiteor."

"Která se jmenuje ..."

"Smeralda," řekl Phoebus vesele. Bezstarostná nálada se rnú postupně vracela.

Při tomto jméně spár stínu zatřásl zuřivě Phoebovou paží.

"Kapitáne Phoebe z Châteaupersu, lžeš!"

Kdo by byl mohl vidět v tomto okamžiku, jak se kapitán rozohnil v obličeji, jak uskočil tak prudce, že se až vyprostil ze svírajících jej kleští, jak s hrdým výrazem položil ruku na jilec svého kordu, a kdo by byl viděl hněv a ponurou nehyb-nost muže v plášti, byl by se zděsil. Připomínalo to zápas Dona Juana se sochou.

"Kriste a Satane!" vykřikl kapitán. "To je slovo, které
279

málokdy zaútočí na sluch pánů z Châteaupersu. Neodvážil by ses je opakovat?"

"Lžeš," řekl stín chladně.

Kapitán zaskřípal zuby. V té chvíli zapomněl na vše, na zamračeného mnicha, strašidlo, pověry. Viděl jen muže, slyšel jen urážku. "Podívejme se, ten se cítí!" koktal vztekem při-dušeným hlasem. Tasil meč a zajíkávě, neboť člověk se třese i hněvem, nejen strachem, vykřikl: "Tady, na místě! Ihned! Do toho! Kordy! Kordy! Ať teče krev po dlažbě!"

Leč druhý muž se nehýbal. Když viděl kapitána ve střehu, připraveného k výpadu, řekl hlasem chvějícím se hořkostí:

"Kapitáne Phoebe, zapomínáte na dostaveníčko."

Vášnivé výbuchy u lidí Phoebova ražení jsou jako mléčné polévky, jejichž var zastaví kapka studené vody. To prosté slovo srazilo kord blýskající se v ruku kapitánových.

"Kapitáne," pokračoval muž, "zítra, pozítří, za měsíc, za deset let najdete mě připraveného podříznout vám krk; pře-devším však jděte na své dostaveníčko."

"Vskutku," řekl Phoebus, jako by chtěl vyjednávat sám se sebou; "v jednom dostaveníčku dvě rozkošná setkání: s kor-dem a děvčetem. Nevidím však, proč bych měl ztratit jedno pro druhé, když mohu mít oboje?"

Zastrčil kord do pochvy.

"Jděte na dostaveníčko," začal opět neznámý.

"Pane," odpověděl Phoebus trochu rozpačitě, "vřelý dík za vaši dvornost. Skutečně bude zítra dosti času, abychom si na-stříhali plno rozparků a knoflíkových dírek do kabátce otce Adama. Jsem vám vděčný za to, že mi dovolujete strávit ještě příjemnou čtvrt hodinku. Doufal jsem ovšem, že vás uložím do strouhy a přijdu ještě včas ke své krásce, tím spíše, že se sluší v takových případech nechat ženy trochu čekat. Zdá se mi však, že jste veselý chlapík, a bude jistější odložit partii na zítřek. Jdu tedy na dostaveníčko. Je v sedm hodin, jak víte." — Tu se Phoebus poškrabal za uchem. "U všech rohatých! Zapomněl jsem. Nemám ani soldu, abych zaplatil komůrku, a ta stará kuplířka bude chtít, abych jí zaplatil předem. Ne-ven mi.

280

"Tu máte na zaplacení."

Phoebus cítil, jal: chladná ruka neznámého vsunuje do jeho ruky nějaký velký peníz. Nemohl odolat, vzal peníz a stiskl tu ruku.

"Můj ty Bože!" zvolal, "vy jste ale dobrák!"

"S jednou podmínkou," řekl muž. "Dokažte mi, že jsem se mýlil a že vy jste mluvil pravdu. Skryjte mě v nějakém koutku, odkud bych mohl vidět, zda-li je to opravdu ta žena, jejíž jméno jste mi řekl."

"Ó, to je mi úplně jedno," odpověděl Phoebus. "Vezmeme si tedy pokoj k svaté Martě. Z kutlochu hned vedle budete se moci dívat, jak vám bude libo."

"Pojďte tedy!" řekl stín.

"K službám!" pravil kapitán, "nevím, jestli nejste sám pan Satanáš, ale buďme tento večer dobrými přáteli. Zítra vám zaplatím vše, co vám dluží můj měsíc i kord."

Zrychlili opět krok. Za několik minut naznačilo jim šumění řeky, že jsou na mostě svatého Michala, který byl tehdy zastavěn domy.

"Napřed vás tam zavedu," řekl Phoebus svému společníku, "potom půjdu pro krásku, která má na mne čekat u Malého Châteletu."

Společník neodpověděl. Od té chvíle, co kráčeli vedle sebe, nepromluvil ani slova. Phoebus se zastavil před nízkými dveřmi a prudce zaklepal. Skulinami dveří se ukázalo světlo.

"Kdo je tam?" vykřikl někdo šepavým hlasem.

"Krucinál! Tisíc láteř! Blesky Boží!" odpověděl kapitán.

Dveře se okamžitě otevřely a přichozí spatřili třesoucí se starou ženu a třesoucí se starou lampu. Stařena byla v půli ohnutá, oděná v cáry, potřásala hlavou, obalenou hadrem, měla pichlavé oči a byla všude samá vráska, v obličeji, na ruku, na krku; rty se jí ztrácely pod dásněmi a kolem dokola úst měla štětičky bílých vousů, které jí dodávaly vzezření vy-chytralé kočky.

Neméně sešlý byl vnitřek díry. Vápnem obílené zdi, u stro-pu černé trámy, krb bez obložení, pavučiny ve všech koutech, uprostřed vrávorající stádo stolů a kulhavých stoliček, špina-
281

vé dítě mezi popelem a v pozadí schody nebo spíše dřevěný-žebřík, vedoucí k padacím dveřím ve stropě.

Když vešel do tohoto brlohu, přitáhl si tajemný Phoebův společník plášť až k očím. Zatím si kapitán, kleje jako Sa-racén, pospíšil "vykouzlit v tolaru třpyt slunce", jak praví náš obdivuhodný Régnier.

"Pokoj k svaté Martě," řekl.

Stařena ho oslovila "milostivý pane" a zavřela tolar do zásuv-ky. Byl to peníz, který Phoebovi daroval muž v černém plášti. Zatím co byla obrácena zády, přiblížil se obratně k zásuvce vla-satý a otrhaný kluk, hrající si dosud v popelu, vyňal tolar a vložil tam místo něho suchý list, který utrhl z otýpky roští.

Stařena pokynula oběma šlechticům, jak je nazývala, aby šli za ní, a vystoupila po žebříku před nimi. Když se dostala do hořejšího patra, postavila lampu na truhlu a Phoebus, který zde byl jako doma, otevřel dveře do tmavé díry. "Vstupte, můj drahý," řekl svému společníkovi. Muž v plášti mlčky poslechl; dveře za ním zapadly. Slyšel, jak je Phoebus zavírá na závoru a potom se stařenou sestupuje po schodech. Světlo zmizelo.

VIII

K čemu jsou dobrá okna obrácená k řece

Klaudius Frollo (neboť předpokládáme, že čtenář bystřejší než Phoebus neviděl v celém tom dobrodružství zamračeného mnicha, ale arcijáhna) tápal chvíli v temné skrýši, kam ho kapitán zavřel. Byl to takový kout, jaký stavitelé ponechá-vají někdy v místě, kde se sbíhá střecha s opěrnou zdí. Svislý řez tohoto kutlochu, jak ho dobře nazval Phoebus, měl by tvar trojúhelníka. Jinak tam nebylo ani okno, ani vikýř a šik-má plocha střechy nedovolovala, aby tam člověk stál zpříma. Klaudius se tedy schoulil do prachu a opadalé omítky, jež se pod ním drobila. Hlava mu hořela. Jak hmatl rukama kolem sebe, našel na zemi stře-p z rozbitého okna; přiložil si jej na čelo a jeho chladem se trochu osvěžil.

282

Co se dělo v té chvíli v ponuré duši arcijáhnově? Jen on a Bůh to mohli vědět.

Podle jakého osudového řádu si zařaďoval v mysli Esme-raldu, Phoeba, mistra Jakuba Charmolua, svého mladšího milovaného bratra, kterého zanechal v blátě, svou kněžskou sutanu, své dobré jméno, zavlčené k Falourdelce, všechny ty představy, všechna ta dobrodružství? Nedovedl bych to říci. Je však jisto, že se mu tyto myšlenky v duši hrozivě nakupily.

Čekal již asi čtvrt hodiny. Zdálo se mu, že zestárl o sto let. Najednou zaslechl praskot latěk dřevěných schodů; někdo šel nahoru. Příklop se opět otevřel, opět se objevilo světlo. V čer-votočivých dveřích jeho skrýše byla dosti široká štěrbina, při-tiskl k ní obličej. Takto mohl vidět vše, co se dělo v sousední světnici. Stařena s kočičí tváří vyšla první z příklopu s lam-pou v ruce, za ní Phoebus, jenž si kroutil kníry, a pak třetí osoba, krásná a půvabná postava — Esmeralda. Kněz viděl, jak vystupuje ze země jako oslnivé zjevení. Klaudius se za-chvěl, oči se mu zamžily, krev v žilách prudce bila, vše kolem hučelo a točilo se s ním; neviděl už nic, neslyšel už nic.

Když se vzpamatoval, byl Phoebus s Esmeraldou sám, se-děli na dřevěné truhlici vedle lampy, v jejímž světle před arci-jáhnovými zraky jasně vystupovaly ty dvě mladé tváře a v pozadí kumbálu bídna postel.

Vedle postele bylo okno, jehož vyraženým sklem jako pa-vučinou deštěm protrženou bylo vidět cíp oblohy a v dálce měsíc, spící v peřině měkkých obláčků.

Dívka byla zardělá, zaražená a rozechvělá. Dlouhé řasy sklopených očí zastiňovaly jí nachové tváře. Důstojník, k ně-muž se neodvážila zvednout oči, zářil. Mechanicky a s rozto-milou neobratností kreslila špičkou prstu na lavici nesouvislé čáry a dívala se přitom na prst. Nohy jí nebylo vidět, schou-lila se na ně koza.

^Kapitán byl velmi slušivě oblečen. Na límci a obrubě ru-kávu měl zlaté třásně, což se tehdy považovalo za velmi ele-gantní.

JPáteru Klaudiovi tak hučela krev ve spáncích, že mohl jen stěží slyšet, co si povídají.

283

Milostné hovory bývají ostatně dost všední. Je to ustavič-né: "Miluji vás." Pro lhostejné posluchače je tato hudební věta silně jednotvárná a velmi nechutná, není-li zpestřena nějakou "koloraturou"; avšak Klaudius nebyl posluchačem lhostej-ným.

"Ach, nepohrdejte mnou, milostivý pane Phoebe," hovořila dívka. "Cítím, že to, co dělám, je špatné."

"Opovrhovati vámi, krásné dítě," odpověděl důstojník se vznešenou a vybranou dvorností, "opovrhovati vámi! Můj Bože! A proč?"

"2e jsem šla s vámi."

"V tom ohledu si, krásná dívka, nerozumíme. Neměl bych vámi pohrdat, ale nenávidět vás."

Děvče se na něho zděšeně podívalo: "Mne nenávidět? Co-pak jsem provedla?"

"Že jste se dala tak prosit."

"Ach, to jen proto, že ruším slib," namítla. "Neshledám se již s rodiči, amulet ztratí svou moc. Ale co na tom záleží. Copak teď potřebuji otce a matku?"

Při těch slovech upírala na kapitána velké černé oči, zvlhlé radostí a něhou.

"Ať mě čert vezme, jestli vám rozumím!" zvolal Phoebus.

Esmeralda chvíli mlčela, pak jí vytryskla slza z očí a ze rtů se vydral povzdech: "Ach, miluji vás, milostivý pane!" řekla.

Kolem dívky se šířila taková vůně cudnosti a takové kouzlo ctnosti, že kapitánovi nebylo v její blízkosti zrovna volno. Toto slovo dodalo mu však odvahy. "Milujete mě?" zvolal nadšeně a vzal cikánku kolem pasu. Čekal jen na tuto příle-žitost.

Kněz to viděl a zkoušel špičkou prstu hrot dýky, kterou skrýval na prsou.

"Phoebe," pokračovala cikánka, oddalujíc jemně od svého pasu neodbytné ruce kapitánovy, "jste dobrý, jste šlechetný, jste krásný. Zachránil jste mě, ubohé děvče ztracené mezi ci-kány.

Již dávno jsem snila o důstojníku, který mi zachrání život. Snila jsem o vás, dříve než jsem vás poznala, Phoebe. Můj sen měl krásný stejnokroj jako vy, vznešené vzezření,

284

meč. Jmenujete se Phoebus, to je krásné jméno. Miluji vaše jméno, miluji váš meč. Taste přece svůj kord, Phoebe, abych ho viděla!"

"Dětino!" řekl kapitán a vytáhl kord z pochvy.

Cikánka se dívala na jílec, na čepel, zkoumala s roztomilou zvědavostí monogram na jílci a políbila kord se slovy: "Jsi meč hrdiny. Miluji svého kapitána."

Phoebus využil zase příležitosti a vtiskl na její krásnou schýlenou šíji polibek, po němž se dívka prudce vzpřímila, rudá jako třešně. Kněz ve tmě nad tím zaskřípal zuby.

"Phoebe," začala opět cikánka, "chtěla bych si s vámi poho-vořit. Chod'te trochu, abych vás viděla v celé velikosti, abych slyšela zvonit vaše ostruhy. Jak jste krásný!"

Kapitán vstal, aby jí vyhověl, a plísnil ji se samolibým úsměvem:

"Jste vy ale dítě! A což, dívenko, viděla jste mě již v pa-rádní uniformě?"

"Bohužel ne."

"Ta je krásná."

Phoebus si zase přisedl k ní, ale mnohem blíže než předtím.

"Poslyšte, drahoušku ..."

Cikánka ho lehce pleskla několikrát svou hezkou rukou přes ústa s dětskou rozpustilostí, něhou a veselostí. "Ne, ne, nebudu vás poslouchat. Milujete mě? Chci, abyste mi řekl, zdali mě milujete!"

"Zda tě miluji, anděle mého žití!" zvolal kapitán a klekl na jedno koleno. "Mé tělo, má krev, má duše, vše je tvé, vše je pro tebe. Miluji tě a nikdy jsem nemiloval nikoho než tebe."

Kapitán opakoval tolikrát tuto větu v mnoha podobných případech, že ji přednesl jedním dechem a ani jednou neuvízl. Po tomto vášnivém vyznání pozvedla cikánka zrak plný an-dělského štěstí místo k nebi k špinavému stropu. — "Ó!" za-šeptala, "v takové chvíli by měl člověk umřít." Phoebus po-važoval tuto "chvíli" za vhodnou, aby jí ukradl nový polibek, který způsobil ubohému arcijáhnovi v jeho skryší další muka.

"Umřít!" zvolal zamilovaný kapitán. "Co to říkáte, krás-ny anděle? Ted' je teprve třeba žít, anebo je Jupiter sprostý

285

uličník! Umřít na počátku takového blaha! U všech čertů, takhle žertovat! — To se nepatří! Poslyšte, drahá Similar... Esmenardo ... promiňte, ale máte takové zvláštní saracénské jméno, že se nemohu z něho vymotat. Je to houští, kde hned uvíznou."

"Bože můj," povzdychla si ubohá dívka, "a já myslila, že to jméno je hezké, protože je tak zvláštní. Ale když se vám nelíbí, chtěla bych se jmenovat Gotona."

"Ale pro takovou maličkost nebudeme přec plakat, rozkoš-ná holčičko! Člověk si musí na to jméno zvyknout, toť vše. Až je budu umět zpaměti, půjde to samo. Poslyšte tedy, drahá Similar, zbožňuji vás vášnivě. Miluji vás opravdově, že je to až zázračné. Znáám jednu dívku, která z toho pukne vzteky..."

Žárlivá dívka ho přerušila: "Kdopak?!"

"Co na tom záleží?" řekl Phoebus. "Milujete mě?"

"Ó ..." hiesla.

"No dobrá, to stačí. Uvidíte, jak i já vás miluji. Ať mě ten ďábel Neptun nabodne na vidle, jestli vás neudělám nejšťast-nější osůbkou na světě! Budeme mít někde hezký domeček. Moji lučištníci budou na můj rozkaz defilovat pod vašimi okny. Všichni jsou na koních a lučištníčkům kapitána Mignona jsou trnem v oku. Mám kopiníky, střelce z kuše a pračata. Zavedu vás na ohromnou parádu Pařížanů na mlatu v Rully. Je to velkolepé. Osmdesát tisíc ozbrojenců; třicet tisíc lesklých brnění, drátěných košil a pancířů; šedesát sedm cechovních praporů; korouhve nejvyššího soudu, účetní komory, hlavní pokladnice, mincovny — jedním slovem nádhera ďábelská! Ukážu vám lvy v královském paláci, ty divoké šelmy. Vše-chny ženy to mají rády."

Dívka, ponořená do lahodných myšlenek, se při zvuku jeho hlasu zasnila a hezkou chvíli už nevnímala smysl jeho slov.

"Ach, jak budete šťastná!" pokračoval kapitán a přitom jemně rozepjal cikánčin pás. "Co to děláte?" řekla živě. Jeho počínání ji vytrhlo ze snů.

"Nic," odpověděl Phoebus. "Říkal jsem jen, že musíte od-ložit ty bláznivé pouliční šaty, až budete se mnou."

286

"Až budu s tebou, můj Phoebe, něžně řekla dívka.

A znovu se zadumala a odmlčela.

Kapitán, povzbuzen její mírností, vzal ji kolem pasu, aniž se bránila, pak začal potichu rozpínat živůtek ubohé dívenky a odhrnul jí límeček, takže těžce oddychující kněz spatřil, jak

se z gázu vynořilo jako luna vycházející z mlhy na obzoru krásné nahé rámě cikánčino, oblé a snědé.

Dívka se Phoebovi nebránila. Zdálo se, že to ani nezpoko-rovala. Oko smělého kapitána zajiskřilo.

Náhle se k němu obrátila a s výrazem nekonečné lásky pra-vila: "Phoebe, nauč mě svému náboženství."

"Mému náboženství?" zvolal kapitán a hlasitě se rozesmál. "Já abych vás učil svému náboženství? U všech rohatých! K čemu chcete znát mé náboženství?"

"To abychom se mohli vzít," odpověděla.

V tváři kapitánově se objevilo překvapení smíšené s po-hrdáním, bezstarostností a zhýralostí.

"Hlouposti," řekl, "co-pak se vezmeme?"

Cikánka zbledla a smutně svésila hlavu na prsa. "Krásná holčičko," zahovořil opět něžně Phoebus, "co' jsou to za poše-tilosti? K čemu manželství? Cožpak se máme méně rádi, když na nás kněz nevysypal latinské říkání ve své boudě?" A zatím co takto hovořil svým nejněžnějším hlasem, tiskl se k cikánce, jeho lichotné ruce se opět ovinuly kolem jejího něžného a křeh-kého pasu, jeho oko planulo stále větším žárem a všechno na-svědčovalo tomu, že pan Phoebus se zřejmě přibližuje onomu okamžiku, kdy i sám Jupiter provádí tolik pošetilostí, takže dobrý Homér mu musí povolát oblak na pomoc.

Leč páter Klaudius viděl vše. Dveře byly sbity z prohnílených prken, jež skýtaly jeho dravčímu zraku široké skuliny. Tento kněz snědé pleti a širokých ramen, odsouzený až dosud k přís-nému klášternímu panictví, chvěl se a horečně planul při po-hledu na tu noční scénu lásky a rozkoše. Podívaná na tu krás-nou dívku, jak se ve zmatku oddává vášnivému mladému muži, vháněla mu do žil rozžhavené olovo. V jeho nitru se odehrávaly strašné převraty. Jeho oko se nořilo s chlípnou žárlivostí pod všechna ta rozepjatá spinadla. Kdo by byl mohl

287

v tomto okamžiku spatřit tvář nešťastníkovu přitisknutou k červotočivým prknům, byl by myslel, že vidí tvář tygra, který se dívá ze své klece na šakala požírajícího gazelu. Jeho zornice svítila skrze štěrbiny dveří jako svíčka.

Najednou Phoebus rychlým pohybem strhl cikánce s prsou šáteček. Ubohá dívka, dosud stále bledá a zasněná, probudila se jako vyburcovaná ze sna; odskočila prudce od smělého důstojníka, jediným pohledem přejela svá nahá ňadra i ra-mena, a zardělá, zmatená, nemá studem zkrřížila své krásné paže na prsou, aby je skryla. Kdyby jí tváře tak nehořely, mohl by ji člověk mít za sochu cudnosti, tak byla mlčelivá a nehybná. Oči měla stále sklopeny.

Kapitán odhalil všiak svým rychlým gestem zároveň tajem-ný amulet, který nosila na krku.

"Co je to?" zeptal se, použí-vaje této záminky, aby se opět přiblížil ke krásnému stvoření, jež tak poděsil.

"Nedotýkejte se toho!" odpověděla prudce, "to je můj strážce. Pomůže mi nalézt opět rodiče, zůstanu-li toho hodná. Ach, nechtě mě, kapitáne! Matko! Má ubohá matko, kde jsi? Pomoz mi! Slitování, pane Phoebe! Vraťte mi můj šáteček!"

Phoebus couvl a řekl chladně: "Ach slečno, teď teprve vi-dím, že mě nemilujete!"

"Já že tě nemiluji!" zvolala nešťastná dívka a pověsila se na kapitána, takže si sedl vedle ní.

"Já že tě nemiluji, můj Phoebe! Co to říkáš, ty zlý, chceš mi rozdírat srdce? Ach ano, vezmi si mě! Vezmi si mě celou! Dělej se mnou, co se ti zlíbí, jsem tvá. Co mi záleží na amuletu! Co mi záleží na matce! Ty jsi mou matkou, protože tě miluji. Phoebe, Phoebe, můj miláčku, vidíš mě? To jsem já, podívej se na mne. To je ta maličká, kterou ty jistě od sebe nezaženeš a která sama při-chází k tobě. Má duše, můj život, mé tělo, má bytost, to vše je vaše, kapitáne. Nuže dobrá, neberme se, jestli tě to netěší. A pak! Co jsem já? Ubohé děvče z ulice, kdežto ty, Phoebe, ty jsi šlechtic. To by se opravdu pěkně hodilo, tanečnice, a provdat se za důstojníka! Byla jsem bláhová. Ne, ne, Phoebe, budu tvou milenkou, tvou zábavou, tvým potěšením, kdykoli budeš chtít, budu náležet jen tobě. Vždyť jsem stvořena jen

k tomu, hanobená, opovrhovaná, zneuctívána, ale co na tom, když jsem milována! Budu nejhrdější a nejveselejší ženou na světě. A až budu stará a ohyzdná, Phoebe, až se už nebudu hodit k tomu, abych vás milovala, dovolíte mi, milostivý pane, abych vám aspoň sloužila. Jiné vám budou vyšívát stuhý, já, vaše služka, budu se o ně starat. Necháte mě leštit ostruhy, kartáčovat kabátec, cítit jezdecké boty. Vidíte, Phoebe, že mi prokážete tuto laskavost? A zatím si mě vezmi, Phoebe! Hle, to vše je tvé, jen mě miluj! Nám cikánkám je třeba jen vzduchu a lásky."

Při těchto slovech ovinula paže kolem důstojníkovy krku, vzhlížela k němu prosebně a s krásným úsměvem, plným slz, hebká ňadra se třela o soukenný kabátec a drsné vyšívání. Stulila své krásné polonahé tělo v jeho klíně. Kapitán, opojen vášní, přitiskl žhoucí rty na krásná snědá ramena. Zvrácena nazad, s očima těkajícíma po stropě, dívka se pod tímto po-libkem horce zachvěla.

Najednou spatřila nad hlavou Phoebovou jinou hlavu, zsi-nalý, zelený, křečovitě stažený obličej s pohledem zatracence. Vedle této tváře byla ruka držící dýku. Byla to tvář a ruka knězova. Vyrázil dveře a byl zde. Phoebus ho nemohl vidět. Před tímto hrůzným zjevením zůstala dívka nehybná, při-mražená, němá; jako holubice, jež zvedla hlavu právě v oka-mžiku, kdy se mořský orel dívá kulatýma očima do jejího hnízda.

Nemohla ani vzkřiknout, viděla, jak dýka dopadá na Phoeba a jak se zase kouřící zvedá.

"Proklatě," zvolal ka-pitán a klesl k zemi.

Omdlela.

V okamžiku, kdy se jí zavíraly oči a ztrácela vědomí, zdálo se jí, že cítí na svých rtech dotek ohně, polibek palčivější než rozpálené katovo železo.

Když přišla k sobě, byla obklopena vojáky noční hlídky; kapitána zbroceného krví odnášeli, kněz zmizel; okno v po-zadí světnice, obrácené k řece, bylo dokořán otevřené; kdosi zvedl plášť, o němž se mysli-lo, že patří důstojníkovi, a kolem sebe slyšela hlasy: "Nějaká čarodějnice probodla kapitána!"

KNIHA OSMÁ

O tolaru proměněném v suchý list Gringoire a celý dvůr divů byli smrtelně zne-klidnění. Už dobrý měsíc nevěděli, co se stalo s Esmeraldou, nad čímž se cikánský vévoda se svými přáteli tuláky velice rmoutil, nevěděli, co se stalo s kozičkou, což ještě zvětšovalo bolest Gringoirovu. Jednoho večera cikánka zmizela a od té doby nebylo po ní ani vidu, ani slechu. Všechno pátrání bylo bezvýsledné. Někteří zlomyslní mluvkové vykládali Gringoi-roví, že onoho večera ji potkali nedaleko Svatomichalského mostu, jak šla s nějakým důstojníkem; leč náš cikánsky dosa-zený manžel byl nevěřícím filosofem, nehledě k tomu, že sám nejlépe věděl, jak zatvzrelou pannou je jeho žena. Mohl dobře posoudit, jaká neotřesitelná cudnost pramení ze spojení oněch dvou mocných sil, totiž amuletu a cikánčiny počestnosti, a do-vedl si matematicky vypočítat, jak by se tato zdvojmocněná cudnost dovedla bránit. V tom ohledu byl tedy klidný.

Avšak její zmizení si vysvětlit nedovedl. Velmi se nad tím rmoutil. Byl by zhubl, kdyby to bylo ještě možné. Zapomněl kvůli tomu na všechno, ba i na své literární záliby, dokonce i na své velké dílo "De Figuñs regularibus et irregularibus", jež chtěl dát vytisknout za první peníze, které sežene. Od té doby, co viděl Didascalon od Huguesa de Saint-Victor, vytiš-těný slavnými typy Vendelína Štýrského, blouznil totiž ne-ustále o knihtisku.

Když tak jednou smutně krácel kolem hrdelního soudu, všiml si, že se u jedněch dveří Soudního paláce tlačí dav lidí. "Co se tu děje?" zeptal se mladíka, který odtamtud vycházel.

"Nevím, pane," odpověděl mladík. "Soudí prý tam jakousi ženu, která zavraždila vojáka.

Poněvadž v tom asi jsou také žarodějnické kejkle, vložili se do věci biskup a církevní soud,

a můj bratr, který je arcijáhmem v Josas, sedí tam od rána do večera. Chtěl jsem s ním mluvit, ale nemohl jsem se k němu dostat pro nával lidí. Mrzí mě to náramně, protože potřebuji peníze."

"Škoda, pane," řekl Gringoire, "rád bych půjčil, ale mam-li kalhoty děravé, věřte, že ne od peněz."

Neodvážil se mladíkovi říci, že zná jeho bratra arcijáhna, u něhož se neobjevil od oné scény v kostele, kteréžto opome-nutí mu působilo starosti.

Student šel svou cestou a Gringoire se připojil k zástupu, který stoupal po schodech do velké síně. Myslil si, že nic ne-může lépe rozptýlit jeho trudnomyslnost než podívaná na hrdelní při, vždyť soudcové se obyčejně vyznačují hloupostí zrovna kratochvilnou. Zástup, do něhož se vmísil, kráčel a tlačil se mlčky kupředu. Po delší a nedůstojné strkanici v dlouhé tmavé chodbě, jež se vinula palácem jako zažívací roura této staré budovy, dospěl konečně k nízkým dveřím, vedoucím do síně, kterou mohl díky své vysoké postavě dobře přehlédnout přes vlnící se hlavy davu.

Síň byla prostorná a temná a zdála se proto ještě prostornější. Šeřilo se; vysokými gotickými okny pronikal jen bledý paprsek světla, skomírající dříve, než dospěl ke klenbě, obrovské to síti vyřezávaných žeber, jejíž nesčetné figury jako by se ve tmě zmateně pohybovaly. Na stolech byly již tu a tam rozžaty svíce a ozařovaly hlavy písařů, skloněných nad ku-pami papírů. Přední část síně zabírali diváci; vpravo a vlevo seděli za stoly muži v talárech; vzadu, na vyvýšeném pódiu, sedělo spousta soudců, jejichž poslední řady se ztrácely ve tmě — tváře nehybné a strašné. Stěny byly posety tisíci lilio-vými květy. Nad hlavami soudců se matně rýsoval veliký krucifix a všude kolem halapartny a píky, jejichž špičky a hroty se rudě blýskaly ve světle svíc.

"Pane," zeptal se Gringoire svého souseda, "kdo jsou vši-chni ti muži tam vzadu, seřazení jak preláti na koncilu?"

"Pane," odpověděl soused, "napravo jsou členové soudního* tribunálu, nalevo vyšetřující soudcové: mistři v černých talá-rech, páni v červených."

290

291

"A ten nad nimi," vyptával se dál Gringoire, "ten rudý tloušťík, co se tak potí?"

"To je pan předseda."

"A ti berani za ním," pokračoval Gringoire, který, jak jsme už řekli, neměl v lásce stav soudcovský, snad proto, že od své divadelní prohry nevrazil na Soudní palác.

"To jsou páni soudcové královského soudního dvora."

"A ten kanec vpředu?"

"To je pan písař soudního dvora."

"A ten krokodýl vpravo?"

"Mistr Filip Lheulier, zvláštní královský návladní."

"A ten tlustý černý kocour vlevo?"

"Mistr Jakub Charmolue, královský prokurátor u církevní-ho soudu s pány od církevního soudu."

"A řekněte mi, pane," zeptal se opět Gringoire, "copak tu dělají všichni ti ctihodní lidé?"

"Soudí".

"A koho soudí? Nevidím obžalovaného."

"Je to žena, pane. Nemůžete ji vidět. Je k vám obrácena zády a dav ji zakrývá. Podívejte se, je tamhle, co je ta sku-pina halaparten."

"Kdo je ta žena?" ptal se Gringoire. "Víte, jak se jme-nuje?"

"Nevím, pane, zrovna jsem přišel. Ale určitě je v tom ně-jaké čarování, protože se procesu účastní církevní soud."

"No dobrá," řekl si náš filosof, "uvidíme, jak si všichni ti otalárovaní páni budou pochutnávat na lidském mase. Di-vadlo jako divadlo."

"Pane," poznamenal soused, "nezdá se vám, že mistr Jakub Charmolue vypadá velmi mírně?"

"Hm," zabručel Gringoire, "nevěřím mírnosti se špičatým nosem a úzkými rty."

V té chvíli umlčeli sousedé oba rozprávějící muže. Celý sál naslouchal důležité svědecké výpovědi.

"Vzácní pánové," promluvila uprostřed sálu stařena, jejíž obličej nebylo téměř pod šaty vidět, takže vypadala jako cho-dící kupa hadrů, "vzácní pánové, ta historie je tak pravdivá,

292

jako že já jsem Falourdelová, usazená už čtyřicet let u Svato-tnichalského mostu, a jako že platím přesně daně, dávky i po-platky; mám dveře zrovna naproti domu barvíře Tassina-Caillarta, který stojí hned u vody. — Dnes ubohá stařena, kdysi hezké děvče, vzácní pánové! — Už několik dní mi lidé říkali: Falourdelko, nepřed'te večer tak dlouho, víte, že čert rád rozčesává svými rohy vřetenem starých žen. A taky je jisté, že zamračený mnich, který se loni potuloval kolem Templu, obchází teď po Starém městě. Dejte si pozor, Falourdelko, ač nezabuší na vaše dveře. — Jednou večer jsem předla u svého kolovrátku; někdo zaklepe na dveře. Ptám se, kdo je. Ozve se zaklení. Otevřu. Vstoupí dva muži. Jeden celý černý, druhý krásný důstojník. Tomu černému bylo vidět jen oči, dva žhavé uhlíky. Všechno ostatní zakrýval plášť a klobouk. Povídají mi: Pokoj k svaté Martě. — Je to můj hořejší pokoj, vzácní pánové, ten nejhezčí. — Dají mi tolar. Zavřu ho do zásuvky a říkám si: Zítřka si za něj koupíš vnitřnosti na glorietteských jatkách. — Jdeme nahoru. — Když jsme přišli do hořejšího pokoje, zatím co jsem byla obrácena zády, černý muž zmizel. To mě trochu zarazilo.

Důstojník, krásný jako kníže, sejde se mnou dolů. Odejde, a než byste upředli čtvrt přádenka, vrátí se s krásnou dívenkou, hezkou jako panenka, která by zářila jako sluníčko, kdyby byla načesaná. Měla s sebou kozla, vel-kého kozla, nevím už, jestli bílého nebo černého. Nad tím jsem se zamyslela. Na děvčeti mi konec konců nezáleží, ale ten kozel! Tahle zvířata nemám v lásce, mají vousy a rohy. Podobají se mužskému. A pak, zavání to čarodějnictvím. Ale neříkala jsem nic. Měla jsem svůj tolar. To je přece v pořádku, není-liž pravda, pane soudce? Zavedu dívku a kapitána do hořejší světnice a nechám je o samotě, to jest s kozlem. Sejdu dolů a pustím se zas do předení. — Musím dodat, že můj dům má kromě přízemí také první patro; zadní stranou je obrácen k řece jako ostatní domy u mostu a okno v přízemku i okno prvního patra vedou k vodě. — Byla jsem tedy zabraná do předení. Nevím proč, ale ten zamračený mnich mi nešel z hlavy, to ten kozel mi nasadil ty myšlenky, a pak, to děvče bylo trochu bláznivě oblečené. — Najednou slyším seshora

293

výkřik, něco padá na podlahu a okno se otvírá. Běžím k své-mu oknu, které je pod horním oknem, a vidím, jak zrovna přede mnou padá do vody jakási černá hmota. Přízrak v kněž-ském hábitu. Měsíc jasně svítil. Viděla jsem ho moc dobře. Plaval směrem k Starému městu. Celá roztřesená zavolám tedy noční hlídku. Páni biřici vstoupí, a protože byli rozjaření, nevěděli v první chvíli, co se děje, a zbili mě. Vysvětlila jsem jim, oč jde. Jdeme nahoru a co vidíme? Má ubohá světnička plave v krvi, kapitán natažený na zemi s dýkou v krku, děvče jako mrtvé a kozel celý poděšený. — Pane Bože, říkám si, budu mít čtrnáct dní co dělat, abych umyla tu podlahu. Budu ji muset škrábat, hrozná práce! — Odnegli ubohého důstoj-níčka i děvče, napůl svlečené. — A to nejhorší: Když jsem druhý den chtěla vzít tolar, abych si koupila vnitřnosti, našla jsem místo něho suchý list."

Stařena umlkla. Posluchačstvem proběhl zděšený šepot. "Ten přízrak, ten kozel, to všechno zavání čarodějnictvím," řekl jeden Gringoirův soused. "A což teprve suchý list," přidal se druhý. "Není pochyby," ozval se třetí, "je to čarodějka, která se dala do spolku se zamračeným mnichem, aby mohla olupovat důstojníky." Gringoire sám málem shledával celou tu historii příšernou a pravděpodobnou.

"Ženo Falourdelová," řekl pan předseda obřadně, "nechcete už nic říci soudu?"

"Ne, milostivý pane," odpověděla stařena, "leda že ve zprávě se o mém domě tvrdí, že je to pokroucená a smradlavá barabizna; to je urážka. Pravda, domy na mostě nevypadají zrovna vznešeně, protože tam bydlí spousta lidí, ale řezníci tam bydlí ještě pořád a jsou to lidé bohatí a mají krásné a čistotné ženy."

Soudce, který připadal Gringoirovi jako krokodýl, povstal. "Ticho!" pravil. "Prosím pány, aby nepouštěli se zřetele, že u obžalované byla nalezena dýka. Ženo Falourdelová, přinesla jste ten suchý list, ve který se vám proměnil tolar, co vám dal ten ďábel?"

"Ano, milostivý pane," odpověděla, "našla jsem ho. Tady je."

294

Soudní zřízenec podal list krokodýlovi, který smutně po-kýval hlavou a podal list předsedovi; ten ho předal opět královskému prokurátorovi při církevním soudě, takže list koloval sálem. "Je to březový list," řekl mistr Jakub Charmolue. "Nový důkaz čarodějnictví."

Jeden z přísedících se ujal slova: "Svědčyně, dva muži k vám vstoupili současně. Černý muž, kterého jste nejdříve viděla zmizet a pak plavat v Seině v kněžském rouchu, a důstojník. Který z těch dvou vám dal tolar?"

Stařena chvíli přemýšlela a pak řekla: "Důstojník."

Sálem proběhl šum.

"Ach," pomyslel si Gringoire, "to vyvrací můj názor."

Leč mistr Filip Lheulier, zvláštní královský návkdní, za-sáhl do věci znovu: "Připomínám pánům, že ve své výpovědi, sepsané u jeho lůžka, prohlásil zavražděný důstojník, že v okamžiku, kdy ho černý muž oslovil, napadlo mu, že by to mohl být onen zamračený mnich, a dodal, že příznak na něho horlivě naléhal, aby se šel pobavit s obžalovanou; když mu důstojník namítl, že nemá peněz, dal mu tolar, kterým on pak zaplatil Falourdelové. Tolar je tedy peníz z pekla."

Zdálo se, že tato závěrečná poznámka rozptýlila všechny pochybnosti Gringoirovy i ostatních nedůvěřivých posluchačů.

"Pánové mají před sebou všechna akta procesu," dodal ještě královský návladní usedaje, "a mohou nahlédnout do výpovědi Phoeby z Châteaupersu."

Při vyslovení tohoto jména obžalovaná vstala. Její hlava převýšila dav. Zděšený Gringoire poznal Esmeraldu.

Byla bledá, vlasy, dříve tak půvabně spletené a ozdobené lesklými penízky, spadaly jí v nepořádku na ramena; rty měla modré, vpadlé oči děsily. Hrůza!

"Phoebus!" řekla vyjeveně, "kde je? Ach, vzácní pánové, dřív než mě zabijete, slitujte se a řekněte mi, zda ještě žije!"

"Mlčte, ženo," okřikl ji předseda soudu. "To je naše věc."

"Ach, smilujte se a řekněte mi, jestli žije," žádala znovu, spínajíc své krásné vyhublé ruce, a bylo slyšet, jak se jí řetězy sunou po šatech.

295

"Tak tedy," řekl suše královský návladní, "umírá. Jste spokojena?"

Nešťastnice klesla opět na lavičku bez jediného slova, bez jediné slzy, bílá jako vosková figura.

Předseda soudu se naklonil k muži v zlatém biretu a černém taláru, s řetězem na krku a s holí v ruce, který stál pod ním: "Dveřníku, přiveďte druhou obžalovanou."

Oči všech se obrátily k malým dvířkům, jež se otevřely, a k velikému úděsu Gringoirovy vešla hezká kozička s pozla-cenými růžky a nožkami. Půvabné zvířátko se na prahu chvilku zarazilo, natahujíc krk, jako kdyby se najednou octlo na vrcholku skály a před očima mělo širošíř obzor. Vtom spatřila cikánku, přeskočila stůl a hlavu jednoho písaře a dvěma skoky byla u ní; pak se ladně schoulila u nohou své paní, žadoníc o slovíčko nebo pohlázení; avšak obžalovaná se ne-pohnula a na ubohou Džali ani nepohlédla.

"Ach, ano, ano... to je to ošklivé zvíře," zvolala stará Falourdelka, "poznávám je obě moc dobře!"

Jakub Charmolue zasáhl. "Prosím, pánové, přikročíme k výsledku kozy."

Koza byla vskutku druhou obžalovanou. Proces proti zvířeti pro čarodějnické kousky nebyl tehdy nijak ojedinělý. V účetních knihách hejtmanství na rok 1466 nacházíme mezi jiným zajímavé podrobnosti o nákladech procesu proti Gilletu Soulartovi a jeho svini, "popravených za své přečiny v Corbeilu". Všechno je tam zapsáno: náklady za jámu pro svini, pět set otepí dříví, dovezených z přístavu Morsantu, tři pinty vína a chléb, poslední jídlo odsouzencovo, o něž se bratrsky rozdělil s katem, až po náhradu za jedenáctidenní hlídání a krmení svině po osmi pařížských denárech denně. Někdy se šlo dokonce ještě dál, nejenom proti zvířatům. Zákoníky Karla Velikého a Ludvíka Pobožného ukládají těžké tresty ohnivým strašidlům, jež by se opovážila objevit se ve vzduchu.

Tu zvolal prokurátor církevního soudu: "Jestliže ďábel, který vězí v této koze a který odolal všemu zaklínání, setrvává ve svém čarování, jež naplňuje hrůzou soudní dvůr, upo-

296
zorňujeme ho, že budeme nuceni použít proti němu šibenice nebo hranice."

Gringoira polil studený pot. Charmolue vzal se stolu cikánčinu camiburinu, nastavil ji jistým způsobem koze a zeptal se: "Kolik je hodin?"

Koza na něho chápavě pohlédla, zvedla zlatou nožku a sedmkrát dupla. Bylo vskutku sedm hodin. Pocit hrůzy proběhl davem. Gringoire se už neudržel.

"Ona se zničí," vykřikl úplně nahlas, "vidíte přece, že neví, co dělá."

"Mlčte, vy holoto na konci sálu!" ostře vyjel soudní sluha.

Jakub Charmolue pomocí tamburiny provedl s kozou různé jiné kousky, vyptává se jí, kolikátý je den, kolikátý měsíc v roce atd., kousky, které už čtenář viděl. A zvláštním optic-kým klamem, příznačným pro soudní procesy, se stalo, že titíž diváci, kteří možná předtím kolikrát obdivovali na křižovatkách nevinné taškařiny Džaliny, pod klenbou Soudního paláce se jich zděsili. Koza byla určitě ďáblem.

A ještě mnohem horší bylo, když prokurátor vysypal na zem obsah koženého váčku, plného pohyblivých písmen, které měla Džali na krku, a lidé viděli, jak koza vybírá nožkou z rozházené abecedy osudné jméno: Phoebus. Čáry, jejichž obětí se stal důstojník, byly nepopíratelně dokázány a v očích všech byla cikánka, tato rozkošná tanečnice, jež tolikrát oslňovala chodce svým půvabem, už jen strašnou čarodějnici.

Ostatně nejevila vůbec známek života; ani půvabné pohyby Džaliny, ani hrozby soudu, ani tlumené kletby poslu-chačů, nic z toho nepronikalo už k jejímu vědomí.

Aby ji probudil, musil jí strážce nemilosrdně zatřást a před-seda soudu musil slavnostně zvýšit hlas: "Jste cikánské děvče oddané čarodějnictví. V noci na devěťadvacátého března tohoto roku jste společně s očarovanou kozou, zúčastněnou v procesu, a ve spojení s temnými mocnostmi a pomocí čar a kouzel zavraždila a probodla kapitána královských lučištníků, Phoeba z Chateupersu. Setrváváte v zapírání?"

"To je hrůza!" vykřikla dívka a zakryla si obličej rukama. "Můj Phoebus! Takové peklo!"

297
"Ještě zapíráte?" zeptal se chladně předseda.

"Jestli zapírám!" zvolala příšerným hlasem, vstala a oči jí divoce zaplanuly.

Předseda bez okolků pokračoval: "Jak tedy vysvětlíte činy, jež jsou vám kladeny za vinu?"

Odpověděla přerývaným hlasem: "Už jsem to řekla. Ne-vím. Je to kněz, kněz, kterého neznám, ďábelský kněz, který mě pronásleduje!"

"Ano, on to je," odpověděl soudce, "zamračený mnich."

"Ach, milostiví páni, smilujte se! Jsem jen chudé děvče ..."

"Cikánské," dodal soudce.

Mistr Jakub Charmolue sladce promluvil: "Vzhledem k politováníhodné tvrdošijnosti obžalované navrhuji, aby byla dotázána právem útrpným."

"Souhlasím," řekl předseda.

Nešťastnice se zachvěla na celém těle. Avšak na vyzvání halapartníků vstala a kráčela dosti pevným krokem za Char-moluem a kněžími z církevního soudu mezi dvěma řadami halaparten k postranním dvířkům, která se znenadání ote-vřela a hned se za ní zavřela, takže zkormoučenému Grin-goirovi to připadalo, jako by ji právě pohltila obrovská tlama.

Když zmizela, ozvalo se žalostné mečení. To kozička pla-kala.

Líčení bylo přerušeno. Když jeden z přísedících pozname-nal, že pánové jsou unaveni a že by musili příliš dlouho čekat na konec mučení, odpověděl předseda, že soudce se musí umět obětovat povinnosti.

"Zatrolená protivná poběhllice," řekl jeden starý soudce, "dá se mučit, když člověk ještě nevečeřel."

298

Pokračování příběhu o tolaru proměněném v suchý list

Když Esmeralda, provázená stále hrozným průvodem, vy-stoupila a opět sestoupila po několika stupních do chodeb tak temných, že i za bílého dne byly osvětlovány lampami, strčili ji biřici do příšerné místnosti. Tato kulatá komora zabírala přízemí jedné z oněch tlustých věží, které ještě v našem století prorážejí vrstvou moderních budov, jimiž nová Paříž při-kryla Paříž starou. V tomto sklepení nebylo oken, nebylo tu jiného otvoru kromě nízkého východu, uzavřeného ohrom-nými železnými dveřmi. A přece tu bylo dosti světla; v tlusté zdi byla totiž umístěna pec, kde hořel mohutný oheň, naplňu-jící sklepení rudými odlesky, a v jeho záři se úplně ztrácelo světlo ubohé svíčky, postavené v koutě. Železná mříž, uza-vírající pec, byla právě vytažena a v planoucím otvoru výhně na temné zdi bylo vidět jen dolejší konce železných tyčí, po-dobajících se řadě černých špičatých a rozestouplých zubů, takže pec připomínala jednu z těch dračích tlam, jež podle pověstí chrlí plameny. Ve světle ohnivé pece viděla vězeňkyně kolem celé místnosti strašlivé nástroje, jejichž účel nechápala. Uprostřed, na samé zemi, ležela kožená žíněnka, nad níž visel řemen se smyčkou, připevněný k měděnému kruhu, který vě-zel v zubech tuponosé obludy vytesané ve svorníku klenby. Uvnitř pece ležely zpřeházeně kleště, klíšťky, široké radlice, do ruda rozpálené na žhavém uhlí. Z celé té místnosti osvětlovala krvavá záře výhně jen hromadu příšerných předmětů.

A tomuto peklu říkalo se prostě vyšetřovací síň.

Na lůžku seděl pohodlně Pierrat Torterue, přísežný mu-čitel. Jeho pacholci, dva pidimužici hranatých tváří v kože-ných zástěrách a krátkých plátěných kalhotách, obraceli že-lezné nástroje na rozžhaveném uhlí.

Ubohá dívka se marně snažila sebrat odvahu; ve chvíli, kdy vstoupila do této komory, přepadla ji hrůza.

Palácoví biřici se postavili do řady s jedné strany, kněží

299

z církevního soudu s druhé. V jednom koutě byl písař a stůl s psacím náčiním. Mistr Jakub Charmolue přistoupil k cikán-ce s přesládlým úsměvem: "Drahé dítě," řekl, "vy tedy stále ještě zapíráte?"

"Ano," odpověděla bezbarvým hlasem.

"V tom případě," pokračoval Charmolue, "je nám velice líto, že budeme nuceni tázat se vás poněkud důrazněji, než bychom chtěli. — Račte se, prosím, posadit na toto lůžko! — Mistře Pierrate, udělejte slečně místo a zavřete dveře!"

Pierrat s brumláním vstal. "Zavřu-li dveře," zamručel, "zhasne mi oheň."

"No tak dobře," řekl Charmolue, "nechtě je otevřené."

Esmeralda však pořád stála. Kožené lůžko, na němž se sví-jelo už tolik nebožáků, ji děsilo. Hrůza ji zmrazila až do mor-ku kostí. Stála tu vytřeštěně a tupě. Na pokyn Charmoluuv ji

uchopili dva pacholci a posadili na lůžko. Nijak jí při tom neublížili; ale sotva se jí ti muži dotkli, sotva zavadila o koženou žíněnku, cítila, jak se jí všechna krev nne k srdci. Rozhlédla se vyjeveným pohledem místností. Zdálo se jí, že mezi všemi nástroji, které až dosud spatřila, vypadají tyto nestvůrné mučicí nástroje jako netopýři, stonožky a pavouci mezi hmyzem a ptáky a že se ta mučidla hýbou a se všech stran krácejí k ní, že jí lezou po celém těle, aby ji kousala a štípala.

"Kde je lékař?" zeptal se Charmolue.

"Tady," odpověděla černá postava, které si dosud ne-všimla.

Zachvěla se.

"Slečno," ozval se opět mazlivý hlas prokurátora církevní-ho soudu, "ptám se vás po třetí: popíráte ještě činy, z nichž jste obžalována?"

Tentokrát dokázala už jenom přikývnout hlavou. Hlas jí selhal.

"Tedy popíráte!" řekl Jakub Charmolue. "Pak ovšem je mi velice líto, ale musím plnit povinnosti svého úřadu!"

"Pane královský prokurátore," ozval se ostře Pierrat, "čím začneme?"

300

Charmolue chvilku uvažoval s nerozhodností básníka, který hledá rým. "Španělskou botou," řekl konečně.

Nešťastnice se cítila tak hluboce opuštěna Bohem i lidmi, že jí hlava spadla na prsa jako bezvládný předmět, v němž není síly.

Mučitel i lékař k ní přistoupili zároveň. A současně oba pacholci počali se prohrabávat ve své hnusné zbrojnici. Při řinčení toho strašlivého železa se nešťastnice zachvěla jako mrtvá žába, kterou galvanisují. "Ach!" zašeptala tak tiše, že to nikdo neslyšel, "můj Phoebe!" Pak opět znehybněla * mlčela jako socha. Tato podívaná by byla rvala srdce kaž-dému, jen ne soudcům. Vypadala jako ubohá hříšná duše, kterou zkouší Satan před ohnivou branou pekel. Nebohé tělo, do něhož se chystala zakousnout ta příšerná smečka pil, skřip-ců a kol, bytost, které se měly zmocnit surové ruce katů a klepeta kleští, byla přece ona něžná, bílá a křehká dívka — ubohé zrnko prosa, jež lidská spravedlnost dala rozdrtit pří-šerným mlýnským kamenům mučírny!

Zatím sukovité ruce pacholků Pierrata Torterua surově obnažily rozkošné lýtko i rozkošnou nožku, jež svým půva-bem a krásou tolikrát vzbudily úžas chodců na pařížských křižovatkách. "Škoda," zabrumlal mučitel, prohlížeje si ty ladné a jemné tvary. Kdyby byl býval přítomen arci jáhen, jistě by si byl v té chvíli vzpomněl na své podobenství o pa-vouku a mouše. Skrze mlhu, která se jí dělala před očima, nešťastnice brzy spatřila, jak se přibližuje španělská bota, brzy viděla, jak její noha, vklíněná mezi železné desky, mizí pod tím děsivým přístrojem. Tu jí hrůza vrátila sílu: "Sun-dejte mi to!" vykřikla vášnivě, a vztyčujíc se celá rozcuchaná, volala: "Milost!"

Vyskočila z lůžka a chtěla se vrhnout k nohám královského prokurátora, avšak její noha byla pevně sevřena v těžké du-bové a okované kládě, takže klesla na španělskou botu, zlo-mena hůře než včela s olovem na křídle.

Na pokyn Charmoluův ji opět posadili na lůžko a dvě hrubé ruce připevnilly k jejímu jemnému pasu řemen, visící se stropu.

301

"Naposled se vás ptám: Doznáváte činy, z kterých jste obviněna?" zeptal se Charmolue, neochvějný ve své úlisné dobráckosti.

"Jsem nevinná."

"A jak tedy, slečno, vysvětlíte všechny přitěžující okol-nosti?"

"Ach milostivý pane, nevím."

"Vy tedy zapíráte?"

"Všechno!"

"Dejte se do toho," řekl Charmolue Pierratovi.

Pierrat otočil pákou, bota se sevřela a nešťastnice vyrazila jeden z těch strašlivých výkřiků, které žádný lidský jazyk ne-vyjádří.

"Zastavte," rozkázal Charmolue Pierratovi. "Přiznáváte se?" zeptal se cikánky.

"Všechno!" křičela nešťastná dívka. "Přiznávám! Přizná-vám! Milost!"

Nezměřila dobře své síly, když chtěla vzdorovat mučení. První bolest přemohla to nebohé dítě, jehož život byl dosud tak veselý, příjemný a bezstarostný.

"Lidskost mě nutí, abych vám řekl," poznamenal králov-ský prokurátor, "že přiznáte-li se, můžete očekávat jen smrt."

"To pevně doufám," řekla a padla zpět na kožené lůžko. Bez vlády a úplně zhroucená nechala se zavěsit na řemen, který měla připevněný na prsou.

"Hej, krasotinko, narovnejte se trochu," oslovil ji mistr Pierrat, nadzvedaje ji. "Vypadáte jako zlatá ovečka, kterou nosí na krku vévoda Burgundský."

Jakub Charmolue pozvedl svůj hlas:

"Písaři, pište! — Dívko cikánská, přiznáváte se k účasti na čarodějnických hodech, orgiích a pekelných čarech s noč-ními příšerami, obludami a klekánicemi? Odpovězte!"

"Ano," řekla rak tiše, že její odpověď splynula s dechem. . "Přiznáváte se, že jste viděla berana, kterého zjevuje v obla-cích Belzebub, když svolává sabat, a který je viditelný jen čarodějníkům?"

"Ano."

302

"Přiznáváte se, že jste se klaněla hlavám Bafometovým, těm hnusným modlám templářů?"

"Ano."

"Že jste byla stále ve spolku s d'áblem v podobě ochočené kozy, která je rovněž obžalována?"

"Ano°-

"Doznáváte a přiznáváte se konečně, že jste v noci na dva-cátý devátý březen s pomocí d'ábla a zlého ducha nazývaného obecně zamračený mnich, pobodala a zavraždila kapitána jménem Phoebus z Châteaupersu?"

Upřela na soudce své veliké oči a odpověděla bezduše, bez zachvění a bez zadrhnutí: "Ano." Bylo jasné, že se v ní vše-chno zlomilo.

"Píšte, písaři," řekl Charmolue. Mučitelům pak nakázal: "Odvažte vězeňkyni a odveďte ji zpět do soudní síně." Když ji zuli, prohlédl si prokurátor církevního soudu její nohu, bo-lestí ještě ztuhlou. "No," řekl, "není to tak zlé. Vykřikla jste včas. Mohla byste ještě tančit, krasotinko!" Pak se obrátil ke kolegům z církevního soudu: "Konečně je tedy spravedlnosti učiněno zadost! To povznáší, pánové! Slečna nám jistě do-svědčí, že jsme jednali co nejmírněji."

III Konec příběhu o tolaru proměněném v suchý list

Když se bleďá a kulhající vrátila do soudní síně, přivítal ji šum všeobecného uspokojení. U posluchačů jej vyvolal onen pocit ukojené netrpělivosti, jaký zakoušíme v divadle na konci poslední přestávky, když se zvedne opona a začíná zá-věr; u soudců pak naděje, že půjdou brzy k večeři. Také ko-zička radostí zamečela. Chtěla se rozběhnout k své velitelce, ale byla přivázána k lavici.

Přikvačila noc. Svíce, jichž ani nyní nepřišlo, vydávaly tak málo světla, že nebylo vidět už ani stěny síně. Tma zaha-lovala všechny předměty jakousi mlhou. Jen několik neteč-

303

ných tváří soudců vystupovalo z ní zřetelněji. A přímo proti sobě, na konci dlouhého sálu, mohli soudcové spatřit na tma-vém pozadí matně bílý bod. Byla to obžalovaná.

Dovlekla se na své místo. Když se i Charmolue majestátně uvelebil na svém, usedl, pak opět vstal a řekl, aniž dal příliš najevo ješitné uspokojení ze svého úspěchu: "Obžalovaná se ke všemu přiznala."

"Dívko cikánská," ujal se slova předseda soudu, "přiznala jste se ke všem čarodějnickým skutkům, k smilstvu a k vraždě na Phoebovi z Châteaupersu?"

Srdce se jí sevřelo. Bylo slyšet, jak ve tmě vzlyká. "Ke všemu, co chcete," odpověděla chabě, "jen mě rychle zabijte!" "Pane královský prokurátore církevního soudu," řekl před-seda, "soud je připraven vyslechnout vaše návrhy."

Mistr Charmolue vytáhl příšerný sešit a s bohatou gestiku-lací a přehnaným přízvukem, příznačným pro soudní řeči, začal číst latinskou řeč, kde všechny důkazy procesu byly umně zkonstruovány v ciceronských perifrázích, proplete-ných citáty z Plauta, jeho oblíbeného autora. Litujeme, že nemůžeme předložit čtenářům toto pozoruhodné dílo. Řeč-ník je přednášel s úžasnou živostí. Ještě nedokončil úvod, a již mu na čele vyrazil pot a oči mu vystupovaly z důlků. Na-jednou se uprostřed krásné periody zarazil a jeho pohled se změnil v blesk. "Pánové," zvolal (tentokrát francouzsky, ne-boť to v sešitě nebylo), "d'ábel je tak zapleten do tohoto pří-padu, že je dokonce přítomen i našemu jednání a pitvoří se jeho důstojnosti. Podívejte se!" Při těch slovech ukázal rukou na kozičku, která si při pohledu na gestikulujícího Char-mo-lua opravdu myslila, že to má dělat po něm, posadila se na zadeček a předními nožkami a vousatou bradkou napodobova-la ze všech sil nabubřelou němohru královského prokurá-tora při církevním soudě. Byl to, jak si snad čtenář vzpo-míná, jeden z jejích nejobratnějších kousků. Tato příhoda, tento poslední důkaz hluboce zapůsobil. Svázali kozičce nohy a královský prokurátor navázal opět nit své výmluvnosti. Bylo to velice dlouhé, ale konec byl ohromný. Poslyšte jeho poslední větu; přimyslete si k ní chraptivý hlas a křečovitě

304

posuňky mistra Charmolua. "Ideo, Domini, coram stryga demonstrata, crimine patente, intentione criminis existente, in nomine sanctae Ecclesiae Nostrae-Dominae Parisiensis, quae est in saisina habendi omnimodam altam et bassam justitiam in lila hac intemerata Civitatis insula, tenore praesentium de-claramus nos requirere, primo, aliquandam pecuniariam in-demnitatem; secundo, amendationem honorabilem ante por-talium maximum Nostrae-Dominae ecclesiae cathedralis; ter-tio, sententiam, in virtute cujus ista stryga cum sua capella, seu in trivio vulgariter dieto la Grève, seu in insula exeunte in fluvio Sequanae, juxta pointám jardini regalis, executatae sint."

Nasadil si biret a posadil se.

"Běda!" vzdychl zoufalý Gringoire, "sprostá latina."

Vedle obžalované povstal jiný muž v černém taláru — její advokát. Soudcové s hladovými žaludky začali bručet.

"Obhájce, buďte stručný," řekl předseda.

"Pane předsedo," odpověděl advokát, "jelikož se obžalo-vaná k zločinům přiznala, chci pánům říci jen slůvko. Jeden z odstavců Salického zákona zní: "Jestliže nějaká čarodějka snědla člověka a byla z toho usvědčena, zaplatí pokutu osm tisíc denárů, což činí dvě stě zlatých souš. Necht' slavný soud ráčí odsoudit mou klientku k této pokutě."

"Ten odstavec je zrušen," řekl zvláštní královský návladní.

"Nego," namítl obhájce.

"Ať se hlasuje!" řekl jeden z přísedících; "zločin je zjevný a je pozdě."

Hlasovalo se přímo v síni. Soudcové na všechno příkyvo-vali, měli velmi naspěch. Ve tmě bylo vidět, jak na pochmur-nou otázku, kterou jim zcela tiše položil předseda, jeden po druhém sundávali birety. Zdálo se, že nebohá obžalovaná se na ně dívá, ale její zamlžené oko už nevidělo.

Pak se dal do psaní písař; za chvíli podal předsedovi dlou-hý pergamen. A tu nebožačka slyšela, jak se lidé hýbou, jak na sebe narážejí píky a jakýsi ledový hlas mluví:

"Dívko cikánská, v den, kdy se zlíbí našemu milostivému panu králi, budete o polednách dovezena v káře, bosá, v ko-

šili, s provazem na krku před hlavní vchod chrámu Matky Boží a s dvouliberní voskovicí v ruce budete tam činit ve-řejné pokání; odtud budete odvezena na náměstí Greve, kde budete pověšena a zardoušena na městské šibenici; stejně tak i vaše koza; a zaplatíte církevnímu soudu tři zlaté lvy jako náhradu za vámi spáchané a doznané zločiny čarodějnictví, magie, smilstva a vraždy na osobě pana Phoeba z Chateau-persu. Bůh buď milostiv vaší duši!"

"Ó, to je sen!" zašeptala a cítila, jak ji odnášejí surové ruce.

IV

Lasciate ogni speranza

Když ve středověku postavili nějakou budovu, sahala pod zem téměř stejně hluboko, jako čněla nad zemí. Paláce, pev-nosti a kostely měly vždy dvojí dno, pokud ovšem nebyly vystavěny na pilotách jako chrám Matky Boží. Pod horní lodí, jež hýřila světlem a ve dne v noci hlaholila hudbou var-han, mívaly katedrály ještě jakousi zvláštní podzemní ka-tedrálu, nízkou, temnou, tajemnou, slepou a němou; často to bývala hrobka. Paláce a pevnosti tam mívaly vězení, někdy také hrobku, někdy obojí. Tyto mohutné stavby, jejichž zvláštní útvar i způsob růstu jsme vysvětlili jinde, neměly jen základy, ale přímo kořeny, které se v zemi rozvětvovaly v síně, chodby a schodiště zrovna jako stavba hořejší. A tak kostely, paláce i pevnosti vězely po pás v zemi. Sklepy ta-kové budovy tvořily zvláštní budovu, do níž se sestupovalo, místo vystupovalo, a jejíž podzemní patra se pojila k hro-madě vrchních pater jako ty lesy a hory, jejichž obrácený obraz se odráží v zrcadle jezera a spojuje se s lesy a horami na břehu.

V pevnosti svatého Antonína, v Soudním paláci pařížském a v Louvrů byly v těchto podzemních stavbách žaláře. Čím hlouběji vnikala patra těchto žalářů do země, tím více se ůžila a temněla. Kolik poschodí, tolik pásem, v nichž se stup-

ňovaly všechny odstíny hrůzy. Dante nemohl najít nic vhod-nějšího pro své peklo. Tyto lahvovité žalární kobky ůstily obyčejně v hlubokou díru se sráznými stěnami, kam Dante umístil Satana a kam společnost lidská uvrhala odsouzence k smrti. Když sem jednou nějakého nešťastníka pochovali, znamenalo to: Sbohem světlo, sbohem vzduchu, sbohem ži-vote — sbohem všechna naděje, ogni speranza; vyšel odtud leda na šibenici nebo na hranici. Někdy zpráchnivěl;^ lidská spravedlnost tomu říkala "zapomenout". Odsouzenec cítil nad hlavou tíhu nesčetných kamenů a žalárníků, jež ho oddělo-vala od lidí; a celé vězení i celá ta masivní pevnost byla jen obrovským mnohonásobným zámekem, který ho uzamykal před světem živých.

Na dno takové díry, do jedné z oněch "zapomněnek", které dal vyhloubit Ludvík Svatý, do vězení, řečeného "in páce", v Tournelle, uvrhli k šibenici odsouzenou Esmeraldu, patrně ze strachu, aby neutekla. Obrovský Soudní palác měla nad hlavou. Ubohá muška, která by nepohnula ani nejmen-ším jeho kamenem!

Prozřetelnost a lidská společnost byly věru stejně nespra-vedlivé; aby rozdrtily tak křehké stvoření, nebylo třeba to-lika bēd a muk.

Byla tu ztracena ve tmě, pohřbená, zahrabaná, zazděná. Ten, kdo ji dříve viděl tančit a smát se ve slunci, byl by se zachvěl, kdyby ji byl mohl spatřit v tomto stavu. Chladná jako noc, chladná jako smrt, ani větérek jí nezvlnil vlasy, ani ozvěna lidského zvuku nedotkla se jejího ucha, ani zákmit světla nevnikl do jejího oka; zlomena, drcena těžkými okovy, schoulena vedle džbánu a chleba na troše slámy v kaluži vody, jež se pod ní tvořila z prosakujících zdí žaláře, nehybná, té-měř bez dechu; snad už ani netrpěla. Phoebus, slunce, jasný den, volný vzduch, pařížské ulice, tance za potlesku diváků, sladké milostné šeptání s důstojníkem, pak kněz, kuplířka, dýka, krev, mučírna, šibenice — to vše jí opět a opět táhlo myslí, brzy jako

jásavá a zářivá vidina, brzy jako hrůzný přízrak; ale byl to už jen strašný a mátožný zápas, ztrácející se kdesi v temnotách, jen vzdálená hudba, hraná tam nahoře

307

na zemi, jež do hlubiny, kam nešťastnice upadla, už nedoléhala. Od chvíle, kdy sem vstoupila, nespala ani nebděla. Ve svém neštěstí a v té díře nerozeznávala už bdění od spánku, sen od skutečnosti zrovna jako den od noci. Všechno se jí to v mysli pletlo, tříštilo, vířilo, zmateně míhalo. Necítila už, nechápala, nemyslíla, nanejvýš jen snila. Snad ještě žádná lidská bytost nespěla takto vstříc nicotě.

Jak tu seděla ztuhlá, zkřehlá, jako zkamenělá, sotva že si dvakrát nebo třikrát povšimla zarachocení padacích dveří, jež se otvíraly kdesi nad její hlavou, aniž propustily jediný záblesk světla, a kudy jí jakási ruka házela kus černého chle-ba. A přece ta občasná návštěva žalárníkova byla jejím jedi-ným a posledním spojením s lidmi.

Jen jedna věc zaměstnávala ještě mechanicky její sluch: plesnivými kameny klenby nad její hlavou prosakovala vlh-kost a v pravidelných přestávkách ukápala odtud kapka vody.

Naslouchala tupě, jak tato kapka s žbluňknutím dopadá do louže vedle ní.

Ta kapka vody dopadající do louže byl jediný pohyb, který se ještě kolem ní dál, jediné hodiny, které odměřovaly čas, jediný zvuk, který k ní doléhal ze všeho toho hluku na povrchu země.

Pro úplnost ještě podotýkáme, že chvílemi cítila, jak jí v té bahnité a temné stoce něco studeného leze hned po noze, hned po ruce, a otřásla se.

Jak dlouho už tu byla? Nevěděla. Pamatovala se na jakýsi rozsudek smrti, vynesení kdesi proti komusi, pak že ji od-vlekli a že se probudila celá zkřehlá uprostřed tmy a ticha. Plazila se po rukou, ale tu se jí železné okovy zařízly hlu-boko do kotníků a řetězy zařinčely. Přesvědčila se, že kolem ní je samá zeď a pod sebou že má kamennou dlažbu s louží vody a otep slámy. Žádná lampa, žádné okénko. Sedla si tedy na slámu a občas, aby změnila polohu, usedla na poslední stupeň kamenných schodů v kobce. Jednu chvíli zkusila po-čítat černé minuty, jak je odměřovaly kapky vody; leč tato smutná práce chorobného mozku sama od sebe brzy ustala a ona upadla opět do své ztrnulosti.

308

Konečně jednoho dne nebo jedné noci (neboť půlnoc i po-ledne měly v tomto hrobě stejnou barvu) zaslechla nad sebou poněkud větší šramot, než obyčejně dělá 1 žalárník, když n přinášel chléb a vodu. Zvedla hlavu a skulinami dvířek nebo poklopu v klenbě spatřila narudlé světlo. V téže chydi zara-chotil těžký zámek, zaskřípaly zrezavělé stěžeje poklopu po-klop se otevřel a vězeňkyně spatřila svítlnu, jednu ruku a spodní část těla dvou mužů, neboť příliš nízká dvířka nedo-volovala jí zahlédnout jejich hlavy. Světlo ji tak ostré zabo-lelo, že zavřela oči.

f

Když je opět otevřela, dvířka už byla zavřena^ lucerna stála na jednom schodě a před ní stál sám jakýsi muž. Černá kutna mu sahala až k nohám, kápě téže barvy zakrývala mu obličej. Jeho postava byla úplně zahalená, nebylo vidět ani jeho tvář, ani ruce. Stál tu dlouhý černý rubáš, pod nímž jako by se cosi hýbalo. Dívala se upřeně několik minut na ten pří-zrak. Leč ani ona, ani on nepromluvili. Jako by se na sebe dívaly dvě sochy. Zdálo se, že v tom sklepení žijí jen dvě věci: knot lucerny, prskající ve vlhkém vzduchu, a kapka vody s klenby, přerušující to nepravidelné prskání svým jed-notvárným žbluňkáním a tvořící na olejovité kaluži sou-středné kruhy, v nichž se třáslo světlo svítlny.

Konečně uvězněná přerušila mlčení: "Kdo jste?"

"Kněz."

To slovo, ten přízvuk, zvuk toho hlasu s ní trhly.

Kněz pokračoval, vyrážíje přitlumeně každou slabiku: "Jste připravena?"

"Nač?"

"Na smrt."

"Ach," řekla, "bude to brzy?"

"Zítřka."

Její hlava, jež se vztyčila radostným očekáváním, sklesla opět na prsa. "To je ještě dlouho," zašeptala, "pročpak to nemohou udělat dnes?"

"Jste tedy velice nešťastná?" zeptal se po chvilce kněz.

"Je mi hrozná zima," odpověděla.

Objala svá chodidla, obvyklý pohyb nešťastníků, kteří

309

mrznou, jak jsme ostatně viděli u poustevnice z Rolandovy věže, a zajekla zuby.

Kněz, jak se zdálo, rozhlížel se zpod kapuce po vězení. "Bez světla! Bez ohně! Ve vodě! To je strašné!"

"Ano," odpověděla s užaslým pohledem nešťastných lidí. "Světlo patří všem. Proč mi dávají jen noc?"

"Víte, proč tu jste?" pokračoval kněz po opětné přestávce.

"Myslím, že jsem to věděla," řekla a přejela si hubenými prsty oči, jako by chtěla pomoci své paměti, "ale už to ne-vím."

Najednou se rozplakala jako dítě. "Chtěla bych pryč od-tud, pane. Je mi zima, mám strach a zvířata mi lezou po těle."

"Nuže dobrá, pojďte se mnou!"

Při těch slovech ji kněz vzal za ruku. Ubožáčka byk pro-mrzlá až na kost, ale z knězovy ruky na ni zavanul chlad.

"Ó," zašeptala, "to je ledová ruka smrti. Kdo vůbec jste?"

Kněz povytáhl kápi. Pohlédla na něj. Byla to ona strašná tvář, která ji už tak dlouho pronásledovala, ta hlava démona, která se jí zjevila u Falourdelky nad zbožňovanou hlavou jejího Phoeba, to oko, které viděla naposled se zablesknout vedle dýky.

Toto zjevení, jež bylo pro ni vždy tak osudné a hnalo ji z neštěstí do neštěstí až na popraviště, vytrhlo ji z její ztrnu-losti. Zdálo se jí, že podivný závoj zahalující dosud její pa-měť se trhá. Všechny podrobnosti jejího tragického dobrodruž-ství od noční scény u Falourdelky až po její odsouzení v Tournelle naráz ožily v její mysli ne mlhavě a zpřeházeně jako dosud, ale zřetelně, výrazně, ostře, horečně, strašlivě. Tyto vzpomínky, napolo vybledlé a nezměrným utrpením téměř setřené, oživila ta temná postava před ní asi tak, jako vystoupí neviditelná písmena napsaná sympatickým inkou-stem na bílém papíře, přiblížíme-li jej k ohni. Zdálo se jí, že všechny rány v jejím srdci se otvírají a krvácejí najednou.

"Hú," vykřikla, zakryla si oči a křečovitě se zachvěla, "to je ten kněz!"

Pak spustila beznadějně ruce a zůstala sedět s hlavou svě-

310

senou, s očima upřenýma k zemi, němá a neustále se chvějíc.

Kněz ji pozoroval očima luňáka, jenž dlouho kroužil vy-soko na nebi kolem ubohého skřivánka skrčeného v obilí, dlouho neslyšně zmenšoval strašné kruhy svého letu, až ^se najednou střemhlav vrhl na svou kořist a nyní ji zmítající se drží ve svých spárech.

Počala tiše šeptat: "Dobijte mě! Dobijte me! Dejte mi po-slední ránu!" a zděšeně stáhla hlavu mezi ramena jako ovce, která očekává řezníkovu ránu palicí.

"Tak vy se mě děsíte?" řekl konečně. Neodpověděla.

"Děsíte se mě?" ptal se znovu.

f

Stáhla rty jako k úsměvu. "Ano," řekla, "kat se posmívá odsouzcenci. Vždyť už kolik měsíců mě pronásleduje, vyhro-žuje mi, nahání mi hrůzu! Ach Bože, jak jsem byla bez něho šťastná! To on mě uvrhl do této propasti. Dobré nebe! Vždyť on zabil... on zabil mého Phoeba!" Tu se rozvzlykala a po-dívala se na kněze: "Bídíku! Kdo jste? Co jsem vám udě-lala? Vy mě nenávidíte! Běda mi! Co máte proti mně?"

"Miluji tě!" zvolal kněz.

Rázem přestala plakat a podívala se na něho hloupým po-hledem. Padl na kolena a pohlížel na ni planoucímá očima.

"Slyšíš? Miluji tě!" vykřikl znovu.

"Jaká to láska!" řekla nebóžačka a celá se zachvěla.

"Láska zatracencova," odpověděl.

Oba se na několik minut odmlčeli, zavaleni tíhou svých pocitů, on jako bez smyslů, ona otupělá.

"Poslyš," řekl konečně kněz a podivně se uklidnil; "vše-chno se dovíš. Řeknu ti, co jsem se ani sobě neodvážil říci, . když jsem potají zkoumal své svědomí v oněch hlubokých nočních chvílích, kdy všude kolem je taková temnota, že se zdá, jako by Bůh nás už neviděl.

Poslouchej! Než jsem tě poznal, dívko, byl jsem šťasten."

"I já!" povzdechla tiše.

"Nepřerušuj mě! Ano, byl jsem šťasten; alespoň jsem si to myslel. Byl jsem čistý, moje duše byla jasná jako křišťál. Ni-kdo nenosil hlavu pyšněji, nikdo nezářil větším jasnem než já. Kněží se se mnou radili o mravní čistotě, učenci o vědě.

311

Ano, věda mi byla vším; byla mi sestrou a sestra mi stačila. Teprve s přibývajícímí léty přišly jiné myšlenky. Častokrát se ve mně ozvalo tělo, když jsem potkal ženu. Síla pohlaví a mužské krve, o níž jsem já, bláhový mladík, myslel, že jsem ji v sobě navždy udusil, zaškubala nejedenkrát řetězem želez-ných slibů, jež mě ubohého poutají k chladným kamenům oltáře. Avšak posty, modlitby, studium, klášterní sebetřýz-nění zjednaly duši opět vládu nad tělem. A pak, vyhýbal jsem se ženám. Stačilo mi ostatně otevřít knihu, a všechny nečisté výpary mého mozku se rozplynuly před zářivým ja-sem vědy. Za chvíli už jsem cítil, jak všechny hrubé věci pozemské ode mne prchají, a já stál opět klidný, hrdý a čistý tváří v tvář tichému záření věčné pravdy. Pokud mi ďábel posílal do cesty jen matné stíny žen, jež kolem mne sem tam prošly v kostele, na ulicích, na loukách a málokdy se mi vra-cely ve snech, vítězil jsem nad ním snadno. Běda! Jestli jsem byl přece poražen, pak je tím vinen Bůh, protože nedal člo-věku i ďáblu stejně velkou sílu! Poslyš! Jednoho dne ..."

Tu se kněz zarazil a uvězněná slyšela, jak se mu z prsou derou chroptivé a chrčivé vzdechy. Pokračoval:

"... Jednoho dne jsem stál opřen u okna své cely ... Kte-rou knihu jsem tehdy četl? Ach, mám z toho v hlavě jediný vír. Četl jsem. Okno vedlo na náměstí. Zaslechnu zvuk bu-bínku a zpěv. Rozmrzen, že mě takhle vyrušují z mých úvah, podívám se na náměstí. Co jsem spatřil, spatřili i jiní, a přece ta podívaná nebyla pro lidské zraky. Dole uprostřed ?dlažby v pravé poledne, slunce nádherně svítilo, tančila ja-kási bytost. Bytost tak krásná, že Bůh by jí byl dal přednost před svatou Pannou a byl by si ji vyvolil za svou matku a byl by chtěl se z ní narodit, kdyby byla žila v době, kdy vzal na sebe lidskou podobu! Měla nádherné černé oči; několik vlasů prosvícených sluncem třpytilo se v jejích bohatých čer-ných kadeřích jako zlaté nitky. Její nožky se míhaly při tanci jako paprsky rychle se otáčejícího kola. Kolem hlavy měla v černých pletencích kovové penízky, jež se blyštěly na slunci a nad čelem tvořily jakoby korunu z hvězd. Její šaty,

312

pošité třpytivými cetkami, jiskřily modravým leskem, pro-tkány tisíci jiskrami jako letní noc. Její štíhlé a snědé paže se ovíjely a opět odvíjely kolem jejího pasu jako dvě šerpy. Její tělo mělo překvapivě krásné tvary. Ta oslnující postava svítila jako zářivý bod dokonce i v záři sluneční! Běda, děvče, tos byla ty. Překvapen, opojen, okouzlen, stále jsem se na tebe díval. Díval jsem se na tebe tak, že jsem se najednou za-chvěl hrůzou: cítil jsem, že na mne sáhl osud."

Sklíčený kněz se ještě jednou na chvíli zarazil. Pak pokračoval:

"Napolo už omámen, pokoušel jsem se ze všech sil něčeho se zachytit a zadržet tak svůj pád. Vzpomínal jsem si na vše-chny léčky, které mi Satan už nastražil. Měl jsem před očima bytost oné nadliské krásy, jež může pocházet jen z nebe nebo z pekla. To nebyla obyčejná dívka, stvořena z trošky naší země, s nitrem jen chabě ozářeným blikavým paprskem žen-ské duše. To byl anděl! Ale anděl temnot, anděl ohně, niko-liv anděl světla. A v okamžiku, kdy jsem si to pomyslel, spatřil jsem vedle tebe kozu, zvíře z čarodějnických rejů, jež na mne s úsměvem hledělo. V poledním slunci byly její rohy oslnivě rudé. Tu jsem poznal, že je to nástraha ďáblova, a nepochyboval jsem už, že přicházíš z pekla a že přicházíš proto, abys mě zahubila. Byl jsem o tom přesvědčen."

Tu se kněz podíval uvězněné do tváře a dodal chladně:

"Jsem o tom přesvědčen dodnes. — Leč kouzlo poznenáhlu působilo, tvůj tanec mi víril v hlavě, cítil jsem, jak se ve mně dokonává tajemné uhranutí, všechno, co mělo v mé duši bdít, usínalo a jako ti, kdož umírají ve sněhu, i já jsem blaženě při-jímal ten přicházející spánek. Najednou jsi začala zpívat. Co jsem mohl dělat, já ubohý! Tvůj zpěv byl ještě rozkošnější než tvůj tanec. Chtěl jsem prchnout. Nemožno. Byl jsejn při-bit, byl jsem jako vrostlý do země. Zdálo se mi, že mramo-rové dláždění mi sahá až ke kolenům. Musil jsem zůstat do konce. Nohy jsem měl ledové, hlava mi hořela. Konečně snad ses nade mnou slitovala, přestalas tančit a zmizelas. Odlesk oslnivé vidiny, ozvěna čarovné hudby pomaloučku vyprchá-valy z očí a z uší. Tu jsem padl do rohu okna, ztuhlejší a ne-

313

mohoucnější než skácená socha. Teprve zvonění klekání mě probudilo. Vstal jsem, prchal jsem... Leč běda! Něco se ve mně zlomilo a nemohlo už povstat, něco se ve mně zrodilo a já tomu nemohl utéci."

Ještě jednou se odmlčel a pokračoval: "Ano, od toho dne byl ve mně člověk, kterého jsem neznal. Zkoušel jsem vše-chny své léky: klášter, oltář, práci, knihy. Jaké bláznovství! Ach, jak dutě zní věda, když do ní v zoufalství vrazíme hlavou plnou vášní! Víš ty, co jsem od té chvíle viděl vždy mezi sebou a knihou? Tebe, tvůj stín, obraz zářivé vidiny, která jednou přešla prostorem přede mnou. Ale ten obraz neměl už svou barvu; byl chmurný, smuteční, temný jako černý kruh, který se zahnízdí v očích toho, kdo se neroz-vážně zadíval upřeně do slunce.

Když jsem se tvého obrazu nemohl zbavit, když mi tvá písnička stále bzučela v hlavě, když jsem ustavičně viděl tan-čit tvé nožky na svém brevíři, když jsem v noci ve snu stále cítil, jak se tvoje postava sune po mém těle, chtěl jsem tě znovu spatřit, chtěl jsem se tě dotknout, chtěl jsem vědět, kdo jsi, přesvědčit se, jestli jsi taková jako ideální obraz, který mi po tobě zůstal, snad i rozbít skutečností svůj sen. Alespoň jsem doufal, že nový dojem smaže onen první, který se mi stal nesnesitelný. Hledal jsem tě. Spatřil jsem tě opět. Běda! Když jsem tě viděl dvakrát, chtěl jsem tě vidět tisíc-krát, chtěl jsem tě vidět stále. Tehdy (cožpak je možno za-stavit se na tom pekelném srázu?), tehdy už jsem si nepatřil. Druhý konec vlákna, jímž ďábel spoutal má křídla, přivázel k tvé noze. Začal jsem bloudit a toulal se jako ty. Čekal jsem na tebe u chrámových dveří, číhal jsem na tebe na nárožích ulic, sledoval jsem tě s výše své věže. A vracel jsem se každý večer okouzlenější, zoufalejší, stále více propadaje tvým čá-rům a své záhubě.

Dozvěděl jsem se, kdo jsi: cikánka, tulačka, španělka, zin-gara. Jak jsem neměl věřit, že jsi čarodějka? Poslyš. Doufal jsem, že mě z kouzla vysvobodí soudní proces. Jakási čaro-dějka uhranula Bruna d'Ast; dal ji upálit a byl vyléčen. Vě-děl jsem o tom. Chtěl jsem zkusit tento lék. Nejdřív jsem se

314

pokusil vykázat tě z náměstí před chrámem Matky Boží v na-ději, že na tebe zapomenu, když už nepříjdeš. Ale ty jsi toho nedbala. Přišla jsi opět. Pak mě napadlo, abych tě unesl. Jed-nou v noci jsem se o to pokusil. Byli jsme dva. Když už jsme tě měli, objevil se ten ničema

důstojník. Osvobodil tě. A tím začal tvé, mé i své neštěstí. Nakonec, když jsem si už nevěděl jiné rady, udal jsem tě církevnímu soudu. Myslí jsem, že se tím vyléčím jako Bruno d'Ast. A mlhavě jsem já představoval, že tě soudní proces vydá do mých rukou, že ve vězení budeš v mé moci, že tě budu mít; že odtud už mi nebudeš moci uniknout; a že už jsi mě měla dosti dlouho ve své moci, abych tě mohl mít zase já. Když člověk koná zlo, má je vykonat až do konce. Jak nesmyslné je zastavit se při ohavném činu v půli cesty! Vyvrcholení zločinu dává šílenou radost. Kněz a čarodějka mohou splynout v rozkoši na otepi slámy v žaláři! Udal jsem tě tedy. A v té době jsem ti při setkáních nahá-něl hrůzu. Úklady, které jsem proti tobě strojí, bouře, kterou jsem kupil na tvoji hlavu, to vše sršelo ze mne v hrozbách a bleších. Přesto jsem ještě váhal. Můj plán byl po mnohých stránkách tak strašný, že jsem před ním couval.

Snad bych se ho byl už vzdal; snad by byla má ohavná myšlenka sama vyschla v mém mozku, aniž přinesla ovoce. Věřil jsem, že jen na mně závisí, bude-li se proces konat nebo bude-li zrušen. Ale každá zlá myšlenka je neúprosná a chce se vtělit v čin; jenomže tam, kde jsem se pokládal za vše-mocného, byl osud mocnější než já. Běda! Běda! To on se tě zmocnil a vydal tě strašlivým kolům stroje, který jsem v skrytu sestrojil! — Poslouchej! Už jsem. u konce.

Jednoho dne — slunce opět tak krásně svítilo — spatřil jsem muže, jak se smíchem vyslovuje tvé jméno a rozkoš mu hledí z očí. Proklatě! Šel jsem za ním. Ostatní víš."

Odmlčel se. Dívka ze sebe vypravila jen jediné slovo. "Ó můj Phoebe!"

"Pryč s tím jménem!" řekl kněz a prudce ji uchopil z, a ra-meno. "Nevyslovuj to jméno! Ach, jací jsme ubožáci, to pouhé jméno nás zahubilo! Nebo spíše jsme se nevysvěti-

315

telnou hrou osudu zahubili vzájemně! — Ty trpíš, že? Je ti zima, tma tě oslepuje, vězení tě svírá, ale v hloubi své duše máš snad nějaké světýlko, třeba jen svou dětinskou lásku k tomu nicotnému člověku, který si zahrál s tvým srdcem! Kdežto já, já nosím žalář v sobě, ve mně je zima, led, zou-falství; mám v duši noc. Víš, co všechno jsem vytrpěl? Byl jsem přítomen tvému procesu. Seděl jsem na lavici církev-ního soudu. Ano, pod jednou z těch mnišských kápí se svíjel zatracenec. Byl jsem tam, když tě přivedli, byl jsem tam, když tě vyslyšali. — Doupe vlků! — Svůj zločin, svou ši-benici jsem viděl pomalu vyvstávat na tvém čele. Byl jsem tam při každém svědectví, při každém důkazu, při každé řeči; mohl jsem sledovat každý tvůj krok na té křížové cestě; byl jsem tam i tehdy, když to divoké zvíře... Ach, mučení jsem nepředvídal! — Poslyš! Sledoval jsem tě do mučírny. Viděl jsem, jak tě svlékaly a jak tě polonahou ohmatávaly hnusné ruce mučitelovy. Viděl jsem tvou nožku, tu nožku, kterou bych byl chtěl jen jedinkrát políbit a zemřít, a dal bych zia to celé království, tu nožku, kterou bych si s roz-koší nechal rozdrtit hlavu, tuto nožku jsem viděl, jak ji sví-rají do strašlivé špatnělé boty, jež z lidských údů dělá krvavé bláto. Ach, já ubohý! Zatím co jsem se na to díval, rozrýval jsem si prsa dýkou, ukrytou pod sutanou. Když jsi vykřikla, bodl jsem si ji do těla; když jsi po druhé vykřikla, vnikla mi dýka do srdce! Podívej se! Myslím, že dosud krvácí." Rozhrnul kutnu. Jeho hrud' byla vskutku rozdrásána jako tygřími drápy a v boku měl dosti širokou a ještě otevřenou ránu.

Vězeňkyně hrůzou couvla.

"Ach dívka," zvolal kněz, "slituj se nade mnou! Ty se máš za nešťastnou, ale běda, nevíš, co je to neštěstí. Ach! Milovat ženu a být knězem, být nenáviděn! Milovat celou zběsilostí své duše, cítit, že bys dal za její nejnepatrnější úsměv svou krev, své nitro, svou spásu, nesmrtelnost a věč-nost, život vezdejší i posmrtný; litovat, že nejsi králem, ge-niem, císařem, archandělem, Bohem, abys jí mohl složit vět-

316

šiho otroka k nohám, ve dne v noci ji tisknout v náručí svých snů a svých myšlenek; a vidět, že ona miluje vojenský kabát, zatím co ty jí můžeš nabídnout jen špinavou kněžskou kutnu, které se bojí a která ji odpuzuje. A s celou svou žárlivostí a zuřivostí vidět, jak marnotratně

uštědřuje poklady lásky a krásy mrzkému a hloupému hejskovi! Vidět to tělo, jehož tvary tě rozpalují, ta něžná nadra, ty půvaby, jak se chvějí a rdí pod polibky jiného! Ó nebesa! Milovat její nožku, její paži, její rameno, myslet na modravé žilky v její snědé pleti a svíjet se přitom celé noci na dlažbě své cely, vidět, jak všechny ty něžnosti, které sis pro ni vysnil, vedou nakonec do mučírny. A nedokázat víc než položit ji na kožené lůžko! Ach, to jsou teprve skutečné kleště, rozžhavené v pekelném ohni! A šťasten, koho řezou pilou mezi dvěma prkny nebo trhají čtyřmi koňmi! — Víš ty, jaká muka po celé noci pů-sobí tepny, v nichž divoce vře krev, srdce, jež puká, hlava, která se může rozskočit, zuby, jež se zahryzávají do rukou? Tito zběsilí mučitelé tě bez přestání obracejí na žhavém rožni tvých milostných, žárlivých a zoufalých myšlenek! Dívko, měj slitování! Ustaň na okamžik! Nasyp trochu po-pela na to žhavé uhlí! Setři, zapřisahám tě, pot řinoucí se ve velkých kapkách po mém těle! Dítě! Muč mě jednou ru-kou, ale hlad' mě druhou! Měj se mnou slitování, o slitování prosím!" Kněz se válel ve vodě na dlažbě a tloukl hlavu o hrany kamenných schodů. Dívka mu naslouchala a pozorovala ho. Když vyčerpán a udýchán umkl, opakovala polohlasně: "Ó můj Phoebe!"

Kněz se k ní připlazil po kolenou.

"Snažně tě prosím," křičel, "máš-li srdce, neodháněj mě! Och, miluji tě. Jsem ubožák. Když vyslovuješ to jméno, ne-šťastnice, je to, jako bys drtila všechny žilky mého srdce! Slituj se! Přicházíš-li z pekla, půjdu tam s tebou. Všechno jsem už pro to udělal. Peklo, kde budeš ty, bude mi rájem. Pohled na tebe je slastnější než pohled na Boha! Ach, pro-mluv! Ty že mě nechceš? V den, kdy by žena pohrdla ta-kovou láskou, musely by se hory pohnout! Ach, kdybys

317

chtěla! Jak bychom mohli být šťastni! Uprchli bychom, po-mohl bych ti k útěku,, odešli bychom pryč, našli bychom si na zemi místočko, kde je nejvíc slunce, nejvíc stromů, nej-modřejší nebe. Milovali bychom se, naše dvě duše by sply-nuly v jednu, neuhasitelnou žizeň po sobě bychom ukájeli společně a bez přestání z nevysychajícího poháru lásky!"

Přerušila ho hlasitým a strašným smíchem: "Pohleďte, dů-stojný otče, máte za nehty krev."

Kněz zůstal několik minut jako zkamenělý, s očima upře-nýma na svou ruku.

"Nuže dobrá," řekl konečně s podivnou něžností, "urážej mě, posmívej se mi, sužuj mě! Ale pojď, pojď! Pospěšme si. Už zítra to má být, říkám ti. Šibenice na náměstí Grěve, víš? Je stále připravena. Jak strašné! Vidět, jak tě vezou na té káře! Ach, smilování! — Nikdy jsem necítil tak jako nyní, jak tě miluji. Ach, jen pojď za mnou! Až tě zachráním, bu-deš mít dosti času, aby sis mě zamilovala. Budeš mě nená-vidět tak dlouho, jak se ti zlíbí. Ale pojď. Zítra, zítra čeká šibenice! Tvá poprava! Ach, zachraň se! Ušetři mě!"

Kněz ji vzal za ruku, byl jako pomatený, chtěl ji odvléci.

Upřeně se na něj podívala: "Co se stalo s mým Phobem?"

"Ach, vy nemáte slitování," řekl kněz a pustil její ruku.

"Co se stalo s Phobem?" opakovala chladně.

"Je mrtev," zvolal kněz.

"Mrtev," opakovala, stále tak ledová a nehybná; "tak co mi tu mluvíte o životě?"

Neposlouchal. "Ano, ano!" řekl, jako by mluvil sám k sobě, "jistě je mrtev. Ostří vniklo velmi hluboko. Myslím, že jsem špičkou zasáhl srdce. Ach, vložil jsem celý svůj život do hrotu té dýky!"

Dívka se na něj vrhla jako zuřivá tygřice a nadpřirozenou silou ho vystrčila až na schůdky.

"Jdi pryč, obludo! Jdi pryč, vrahu! Nech mě umřít! Ať krev nás obou zůstane ti na čele jako věčná skvrna! Být tvou, kněze? Nikdy! Nic nás ne-spojí, ani peklo! Jdi pryč, proklatče, nikdy nebudu tvá, ni-kdy!"

Kněz na schodech klopýtl. Vyprostil mlčky nohy ze zá-

318

hybů sutany, vzal lucernu a pomalu stoupal po schodech ke dveřím; otevřel dveře a vyšel. Najednou spatřila dívka jeho hlavu opět; tvář kněze měla příšerný výraz a kněz křičel, chroptě zuřivostí a zoufalstvím: "Říkám ti, že je mrtev!"

Padla tvář na zem a v kobce se neozval už žádný zvuk, leda vzdech vodní kapky, jež ve tmě čeřila hladinu kalužiny.

Matka

Myslím, že nic na světě neprobouzí v matčině srdci úsměv-nější představy než pohled na botičku jejího dítěte; zvláště je-li to botička sváteční, nedělní, křtící, botička až k cho-didlu vyšívaná, botička, v níž dítě neudělalo ještě ani krů-ček. Taková botička je tak rozkošná a maličká, pro chůzi tak nezpůsobilá, že matce se zdá, jako by viděla své dítě. Usmívá se na ni, líbá ji, hovoří s ní. V duchu se ptá, zda je tak ma-ličká nožička vskutku možná; a nemá-li dítě právě u sebe, ta pouhá botička vyvolá jí před oči něžné a křehké stvoření. Zdá se jí, že je vidí, a vskutku je vidí, celičké, živé, veselé, s drobnýma ručkama, s kulatou hlavičkou, čistými rtíky, s jasnýma očkama, jejichž bělmo je blankytné. Je-li to v zimě, dítě je kolem ní, leze po koberci, pracně přelézá stoličku a matka se bojí, aby se nepřiblížilo k ohni. Když je léto, ba-tolí se po dvoře, po zahradě, vytrhává travičku mezi dlažbou, naivně a bez strachu pozoruje veliké psy a veliké koně, hraje si s mušličkami, s květinami, až zahradník bručí, když najde na záhoncích písek a na pěšinkách hlínu. Všechno kolem se usmívá, všechno září, všechno si hraje s ním, i ten větříček a sluneční paprsek, jež o závod dovádějí v jeho bujných ku-čerách. To všechno zjevuje botička matce a rozehřívá jí srdce jako oheň vosk.

2tratilo-li se však dítě, tu se ty tisíce radostných, rozkoš-ných a něžných obrazů nakupených kolem malé botičky mění v tisíce obrazů hrůzy. Hezká vyšívaná botička stává se už

319

jen nástrojem mučicím, jenž věčně rozdírá matčino srdce. Ro-zehrává sice stejnou žilku, žilku nejhlubší a nejcitlivější; ne-hladí ji však anděl, ale jako do kleští ji svírá d'ábel.

Jednou ráno, květnové slunce vycházelo právě na temně-modrém nebi, na jaké Garofalo s oblibou umisťuje svá Sní-mání s kříže, zaslechla poustevnice z Rolandovy věže na ná-městí Grève hluk kol, železa, a koní. Příliš se tím nevyrušila, zavázala si vlasy na uši, aby neslyšela, a jala se opět na ko-lenou pozorovat neživý předmět, který takto zbožňovala už patnáct let. Ta botička byla, jak jsme už řekli, jejím celým světem. V ní byly zaklety všechny její myšlenky a nemohly se od ní odpoutat, leč ve chvíli její smrti. Jen temná kobka v Rolandově věži věděla, kolik hořkých kleteb, kolik tkli-vých nářků, modliteb a vzlyků vyslala k nebi kvůli té rozto-milé trefce z růžového atlasu. Nikdy nezaplavilo větší zou-falství půvabnější a rozkošnější věcičku. Onoho rána se zdálo, že její bolest propukla prudčeji než obvykle; zvenčí bylo sly-šet její hlasitý, a monotónní nárek, který zrovna srdce roz-rýval.

"Ach dceruško," volala, "má dceruško! Mé ubohé drahé děťátko, už tě tedy neuvídím! Je konec! Pořád se mi zdá, že se to stalo včera! Pane Bože, když jsi mi ji chtěl tak brzy vzít, neměl jsi mi ji raději dávat. Cožpak nevíš, že naše děti jsou částí našeho života a že matka, která ztratila dítě, nevěří už v Boha? Ach já nešťastná, že jsem vyšla v ten den z domu!

Všemohoucí Pane! Když jsi mi ji mohl takto odejmout, pak jsi mě s ní nikdy neviděl pohromadě, jak jsem ji veselou za-hřívávala u svého ohně, jak se na mne usmívala, když jsem ji kojila, jak jsem si její nožičky nechala cupítat od prsou až k ústům? Ach, kdybys to byl viděl, Bože, byl by ses ustrnul nad mou radostí a nebyl bys mi odňal jedinou lásku, která mi zbyla v srdci! Cožpak jsem byla tak bídné stvoření, Pane, že jsi na mne nemohl ani pohlédnout, dříve než jsi mě od-soudil? Běda! Běda! Tady je botička, ale kde je nožička? Kde je všechno ostatní? Kde je dítě? Má holčičko, má holčičko, co s tebou udělali? Všemohoucí Bože, vrať mi ji! Již patnáct let si rozdírám kolena, jak se k Tobě, Pane Bože, modlím!

Cožpak to nestačí? Vrať mi ji na den, na hodinu, na minutu, na jedinou minutku, Pane, a pak mě na věky zatrat'! Ach, kdybych věděla, kde najdu cíp tvého roucha, chytila bych se ho křečovitě oběma rukama a musil bys mi vrátit mé dítě! Což se nemůžeš slitovat nad její

hezkou botičkou, Pane? Můžes odsoudit ubohou matku k takovým patnáctiletým mu-kám? Dobrotivá Panno, dobrotivá Panno na nebesích, vzali mi moje jezulátko, ukradli mi je, snědli je na vřesovišti, vy-pili jeho krev, ohlodali jeho kosti! Dobrotivá Panno, slituj se nade mnou! Musím mít svou dcerušku! Co mám z toho, že je v ráji? Nechci tvého anděla, chci své dítě! Jsem lvice a chci své lvíče. Ach, budu se svíjet na zemi, kámen rozbiju svým čelem, zatratím na věky svou duši a budu Tě proklínat, Bože, nevydáš-li mi mé dítě! Vidiš přece, že mám paže celé rozkou-sané. Což dobrotivý Bůh nemá slitování? Ach, stačí mi, když mi dáš sůl a černý chléb, jen když budu mít svou dcerušku, ta mě zahřeje jako sluníčko! Běda! Všemohoucí Bože, jsem jen bídná hříšnice, ale moje dceruška mě učinila zbožnou. Láska k ní mě naplnila vírou a v jejím úsměvu jsem tě viděla jako okénkem do nebe. Ach, kéž bych mohla alespoň jeden-krát, ještě jednou jedinkrát obout tu botičku na tu roztomilou růžovou nožičku, a umřu s požehnáním Tobě, svatá Panno! — Ach, patnáct let, byla by teď už veliká! — Nešťastné dítě! Je to tedy pravda, že už ji neuvidím, dokonce ani v nebi, protože já do nebe nepříjdu. Ach, jaká muka, když si po-myslím, že tu z ní mám jen její botičku a nic víc!" Nešťastnice se vrhla na botičku, jež jí byla potěchou i pra-menem zoufalství již po tolik let, a jejím nitrem lomcoval vzlykot jako prvního dne. Neboť matce, která ztratila své dítě, vždy se zdá, jako by se to stalo včera. Taková bolest nestárne. A třebas se smuteční šaty obnosily a vybledly, v srdci zůstává černo.

V té chvíli se ozvaly před celou svěží a veselé dětské hlasy. Kdykoliv se před očima nebohé matky mihla dětská tvář, kdykoliv zaslechla dětský hlas, prchala do nejtemnějšího kouta své hrobky, jako by chtěla zabořit hlavu do kamene, aby je neslyšela. Tentokrát se však naopak prudce vztyčila

321

a dychtivě naslouchala. Jeden z chlapců právě prohodil: "Dneska přece budou všet cikánku." Prudkým skokem jako ten pavouk, kterého jsme viděli, jak se vrhá na mouchu při záchvěvu své pavučiny, byla u okénka, jež vedlo, jak víme, na náměstí Gréve. Vskutku, vedle stálé šibenice byl postaven žebřík a mistr popravčí dával do po-řádku její deštěm zrezavělé řetězy. Kolem stálo trochu lidí.

Hlouček smějících se dětí byl už daleko. Kajícnice vyhlížela nějakého chodce, aby se ho zeptala. Těsně vedle své cely spatřila kněze, jenž se tvářil, jako by četl ve veřejném bre-viáři, který se však více zajímal o šibenici, k níž občas vyslal chmurný a divoký pohled, než o "zamřížovaný breviář". Po-zнала pana arcijáhna z Josas, muže svatého.

"Důstojný otče," otázala se, "koho to tam budou všet?"

Kněz se na ni podíval a neodpověděl; zeptala se ještě jed-nou. Tu teprve odpověděl:

"Nevím."

"Šly tu kolem děti a říkaly, že nějakou cikánku," dodala kajícnice.

"Myslím, že ano," řekl kněz.

A tu Sedmikráska zařvala radostí jako hyena.

"Sestro," řekl arcijáhen, "vy tedy velice nenávidíte ci-kánky?"

"Jestli je nenávidím!" vykřikla kajícnice, "jsou to čaroděj-nice, zlodějky dětí! Sežraly mi dcerušku, mé dítě, mé jediné dítě! Nemám už srdce, snědly mi je!"

Byla strašná. Kněz se na ni chladně díval.

"Zvlášť jednu nenávidím," pokračovala, "a taky jsem ji proklela, je to jedna mladá, asi tak stará, jako by byla moje dcera, kdyby mi ji její matka nebyla snědla. Kdykoliv jde ta mladá zmije kolem mé cely, pění se mi krev!"

"Nuže, sestro, radujte se," řekl kněz, ledový jak socha na hrobě, "právě tu uvidíte umírat."

Hlava mu klesla na prsa a on zvolna odcházel.

Kajícnice zalamovala ruce radostí. "Já jsem jí to předpo-věděla, že vystoupí na šibenici!

Děkuji, kněze!" volala.

A jala se dlouhými kroky přecházet před mřížemi okénka,

rozcuchaná, s planoucíma očima, vrážejíc rameny do zdi; s divokým výrazem vlčice v kleci, která má už dlouho hlad a cítí, že hodina jídla se blíží.

I

VI

Tři mužská srdce — každé jiné

Phoebus však nebyl mrtev. Lidé jeho druhu mají tuhý ži-vot. Když mistr Philippe Lheulier, mimořádný královský ná-vládní, řekl ubohé Esmeraldě "umírá", řekl to buď omylem, nebo žertem. Když arcijáhen opakoval odsouzené "je mrtev", ve skutečnosti o tom nic nevěděl, ale myslil si to, počítal s tím, nepochyboval o tom, pevně v to doufal. Bylo by mu bývalo velmi za těžko dát milované ženě dobré zprávy o sokovi. Každý muž na jeho místě by byl jednal stejně.

Poranění Phoebovo bylo beze sporu vážné, ale nebylo tak vážné, jak se arcijáhen domýšlel. Ranhojič, k němuž ho noční hlídka v prvním okamžiku přenesla, strachoval se celý týden o jeho život, dokonce mu to i latinsky řekl. Leč mládí přece zvítězilo a přes všechny prognosy, a diagnosy, jak se často stává, příroda si zamlouvala zachránit nemocného navzdory lékařům.

Ještě když ležel na bídném lůžku u ranhojiče, musil podstoupit první výslechy Filipa Lheuliera a vyšetřujících soudců církevního soudu, což ho z duše nudilo. A tak když jednoho krásného rána cítil, že je mu už lépe, nechal mastič-káři zlaté ostruhy jako odměnu a vytratil se. Nezpůsobil tím ostatně ve vyšetřování celé záležitosti žádný zmatek. Teh-dejší spravedlnost starala se pramálo o to, aby hrdelní proces byl přesně a pečlivě veden. Stačilo jí, když byl obžalovaný pověšen. A soudcové měli proti Esmeraldě dosti důkazů. Po-važovali Phoeba za mrtvého a tím to bylo vyřízeno.

Pokud jde o Phoeba, neutíkal daleko. Vrátil se prostě k své rotě, jež byla posádkou v Brijské Lhotě v Ile-de-France, ně-kolik poštovních stanic od Paříže.

Ostatně se mu nijak nezamlouvalo objevit se osobně

323

v tomto procesu. Podvědomě cítil, že by tam hrál směšnou úlohu. Ve skutečnosti nevěděl, co si má o celé věci myslet. Když uvažoval ve své čistě vojenské bezbožnosti a pověrči-vosti o tomto dobrodružství, nedovedl si vysvětlit ani ko-zičku, ani podivné seznámení s Esmeraldou, ani neméně zvláštní způsob, jak mu dala najevo svou lásku, ani její ci-kánský původ, konečně ani zamračeného mnicha. Viděl v celé té historii mnohem víc čarodějnictví než lásky, snad i čaro-dějku, možná i d'ábla; viděl v tom nakonec komedii nebo, řečeno tehdejší mluvou, velmi nepříjemné mystérium, v němž hrál velice neobratnou úlohu, úlohu zpráskaného a směšného hrdiny. Kapitán tím byl velmi zahanben. Pociťoval onu hanbu, kterou náš La Fontaine tak podivuhodně vyjádřil slovy:

Hanbí se jako liška napálená slepicí.

Doufal ostatně, že se ta věc nerozkřikne, že jeho jméno vzhledem k jeho nepřítomnosti tam možná nebude ani vy-sloveno a že v žádném případě nepronikne za stěny soudní síně v Tournelle. V tom se vůbec nemýlil, neboť tehdy ne-vycházel "Soudní oznamovatel", a poněvadž téměř každý týden měl svého uvařeného penězokaze, svou pověšenou ča-rodějku nebo svého upáleného kacíře na jednom z nesčetných pařížských popravišť, byli lidé už tak zvyklí vidět na všech křižovatkách starou feudální Themidu, jak nahýma rukama a s vykasanými rukávy koná svou práci u vidlic, na žebřících a na pranýřích, že si toho skoro nevšimli. Vznešený svět teh-dejší doby sotva že znal jméno odsouzence, kterého vezli na rohu ulice, a nanejvýš chátrá si pochutnávala na tomto spros-tém soustu. Poprava byla na veřejné ulici běžným zjevem zrovna jako úhelník pekařův nebo porážka pohodného. Kat byl jen jakýmsi poněkud dovednějším řezníkem.

Phoebus se tedy velmi rychle uklidnil jak ve věci čarodějky Esmeraldy nebo podle něho Similar, tak i ve věci rány dý-kou, kterou mu zasadila cikánka nebo zamračený mnich (na tom

mu málo záleželo), "ak i ohledně výsledku procesu. Leč jakmile se jeho srdce takto uprázdni^
vrátil se tam obraz

324

slečny Lilie. Srdce kapitána Phoeba mělo jako tehdejší fy-sika hrůzu z prázdnoty.

Ostatně v Brijské Lhotě byl život hrozně suchopárný. Byla to vesnice kovářů a kravařek s rozpukanýma rukama, dlouhá řada baráků a chalup, které vroubily po obou stranách hlavní silnice na půl míle cesty; zkrátka Lhota.

Lilie byla jeho předposlední láskou, hezká dívka, pěkné věno; a tak jednoho krásného rána, zcela už vyléčen a v pevné naději, že po dvou měsících byl proces s cikánkou už ukončen a zapomenut, přicválal zamilovaný kavalír k vratům domu Gondelaurierových.

Ani si nevšiml dosti početného davu na náměstí před vcho-dem do chrámu Matky Boží; vzpomněl si, že je květen, a do-mníval se, že je to nějaké svatodušní procesí, prostě nějaký svá-tek, přivázel koně ke kruhu v průjezdu a stoupal vesele ke své krásné snoubence. Byla sama s matkou.

Slečně Lilii ležela stále na srdci scéna s čarodějkou, její ko-zička, její prokletá abeceda i dlouhá Phoebova nepřítomnost. Když však spatřila svého kapitána přicházet, zdálo se jí, že vypadá tak dobře, že má kabátec zbrusu nový, pás tak lesklý a dívá se tak zamilovaně, že zčervenala radostí. Urozená slečna byla sama půvabnější než kdy jindy. Své nádherné světlé vlasy měla rozkošně spleteny, byla celá oblečena v blan-kytně modrém, jež tak dobře sluší plavovláskám (této koketr nosti ji naučila Kolumba), a v očích měla onu milostnou uny-lost, jež jim sluší ještě lépe.

Phoebus, který kromě děveček z Brijské Lhoty neviděl ji-nou krásku, byl slečnou Lilií okouzlen, což ho činilo tak úsluž-ným a dvorným, že byl ihned uzavřen mír. Sama paní Gonde-laurierová, stále mateřsky bdící ve svém velkém křesle, nedo-kázala ho vyplísnit. A výčitky slečny Lilie se rozplynuly v něžném cukrování.

Dívka seděla u okna, vyšívajíc dosud Neptunovu jeskyni. Kapitán se opřel o opěradlo její židle a ona mu polohlasně a něžně domlouvala.

"Copak s vámi bylo celé dva měsíce, vy zlý?"

"Přisahám vám," odpověděl Phoebus poněkud na rozpa-

325

cích nad touto otázkou, "že jste tak krásná, že byste poblouz-nila i samého arcibiskupa."

Nemohla se ubránit úsměvu.

"Dobře, dobře, pane. Nechtě na pokoji mou krásu a odpo-vězte mi! Věru, jakápak krása!"

"Nuže, drahá sestřenko, byl jsem povolán k posádce."

"A kam, prosím vás? A proč jste mi nepřišel dát sbohem?"

"Do Brijské Lhoty."

Phoebus byl šťasten, že mu první otázka pomohla vyhnout se druhé.

"Ale to je docela blízko, pane! Proč jste mě alespoň jednou nenavštívil?"

Ted' upadl Phoebus do vážných rozpaků.

"Totiž služba ... služba ... A pak, roztomilá sestřenko, byl jsem nemocen."

"Nemocen?" opakovala polekaně.

"Ano ... raněn."

"Raněn!"

Ubohá dívka byla úplně ohromena.

"Ach, nelekejte se kvůli tomu," řekl nedbale Phoebus, "nic to není. Hádka a seknutí mečem. Co vám na tom záleží?"

"Co mi na tom záleží?" zvolala Lilie, pozvedajíc k němu své krásné oči plné slz. "Ach, vy neříkáte, co si při tom mys-líte. Jaké seknutí mečem? Chci vědět vše!"

"Tak dobře, drahá krásko, pohádal jsem se s Mahé Fe-dym, víte, s tím poručíkem ze Svatého Heřmana Na hlušině, a trochu jsme si poškrábali kůži. To je všechno."

Prolhaný kapitán věděl velmi dobře, že nějaká ta čestná potyčka dodá vždy muži v očích ženy vážnosti. Však také Lilie na něj hleděla celá vzrušená strachem, radostí a obdivem. Úplně uspokojena však přece nebyla.

"Jen jestli jste už docela zdrav, Phoebe," pravila. "Neznám vašeho Mahé Fedyho, ale je to ošklivý člověk. A proč jste se pohádali?"

Tu Phoebus, jehož obraznost byla pramálo vynalézavá, upadl do rozpaků a nevěděl, jak by se vypletl ze svého hrdinství.

326

"Ach, už ani nevím ... maličkost, kůň, nějaké slovo! Ale, krásná sestřenko," zvolal najednou, aby změnil rozhovor, "po-dívejte se, co je lidí na náměstí!"

"Nevím," řekla Lilie, "myslím, že nějaká čarodějnice bude dnes dopoledne konat před kostelem veřejné pokání, než bude oběšena."

Kapitán byl tak přesvědčen, že Esmeraldin proces byl už skončen, že ho Liliina slova nijak neznepokojila. Přesto jí dal jednu nebo dvě otázky:

"Jak se jmenuje ta čarodějka?"

"Nevím," odpověděla.

"A co měla provést?"

Pokrčila i tentokrát bělostnými rameny.

"Nevím."

"Ach dobrotivý pane Ježíši," zvolala matka, "dnes je tolik čarodějnů, že je upalují a neznají, myslím, ani jejich jména. To je jako by někdo chtěl znát jméno každého obláčku na nebi.

Ostatně můžeme být klidní. Pán Bůh si vede svůj se-znam." Tu ctihodná dáma vstala a přistoupila k oknu: "Kriste Pane," zvolala, "máte pravdu, Phoebe. Jaký ohromný dav lidí! Pán Bůh požehnej, jsou i na střechách. Víte, Phoebe, to mi připomíná moje krásné, mladé časy.

Vjezd krále Karla VII. Tehdy bylo taky tolik lidstva. Nevím už, v kterém roce to bylo. Vidíte, vám to připadá jako něco strašně starého, když vám to vyprávím, ale mně se zdá, že to bylo nedávno. Ach, tehdy bylo mnohem víc lidí než dnes. Stáli dokonce na cim-buří brány svatého Antonína. Za králem seděla na koni krá-lovna a za Jejich Výsostmi jeli všichni velmožové se svými dámami v závěsu. Vzpomínám si, že bylo tehdy mnoho smí-chu, protože vedle maličkého Amanyona z Garlandu jel pan Matefelon, rytíř obří postavy, který pobíjel Angličany po tuc-tech. Bylo to překrásné. Průvod všech šlechticů francouzských s korouhvemi, jež červeně zářily, až zrak přecházel. Jedni měli rytířské praporce, druzí panské korouhve. Už ani sama ne-vím, jak to bylo. Pan z Calanu měl praporec; Jan ze Château-morantu měl korouhev panskou, pan z Coucy rovněž korou-hev, vyzdobenou bohatěji než všichni ostatní, vyjímajíc ovšem

327

vévodu bourbonského ... Škoda, škoda! Jak je to smutné, když si pomyslím, že to všechno bylo a už není!"

Oba milenci však úctyhodnou vdovu neposlouchali. Phoe-bus se opět opřel o opěradlo židle své nevěsty — příjemné místo, odkud se jeho rozkošnický pohled hroužil do místeček, jež otvíral jeho pohledu límeček slečny Lilie. Ten límeček od-stával tak příhodně a odhaloval mu tolik báječných věcí a ještě mnoho báječnějších mu dával tušit, že Phoebus, oslněn tou hedvábnou pletí, říkal si v duchu: Jak je možno milovat jinou než plavovlásku? Oba mlčeli. Dívka k němu pozvedla své rozzářené a něžné oči a jejich vlasy se snoubily v paprsku jarního slunce.

"Phoebe," řekla najednou tiše Lilie, "za tři měsíce máme mít svatbu. Přísahajte mi, že jste nikdy nemiloval jinou ženu než mne!"

"Přisahám vám to, krásný anděli!" odpověděl Phoebus a dotvrdil upřímný tón svého hlasu vášnivým pohledem, aby Lilii přesvědčil. Snad tomu v té chvíli sám věřil.

Dobrá matka celá blažená, že vidí snoubence v tak doko-nalé shodě, odešla zatím z pokoje, aby zařídila nějakou ma-ličkost v domácnosti. Phoebus si toho povšiml a toto osamo-cení dodalo smělému kapitánu tolik odvahy, že mu vstoupily do hlavy divné myšlenky. Lilie ho milovala, byl jejím snou-bencem, byli spolu sami, probudila se v něm jeho stará ná-klonnost k ní, sice ne v celé své svěžesti, ale zato se vším bý-valým žářem; a konečně není přece žádný zločin vzít si malý závdavek předem; nevím, jestli mu hlavou proběhly právě tyto myšlenky, ale jisté je, že se Lilie najednou poděsila vý-razu jeho očí. Rozhlédla se kolem, ale matku už neviděla.

"Božínku," řekla celá zardělá a. zneklidněná, "to je mi horko!"

"Pravda," odpověděl Phoebus, "za chvíli bude poledne. Slunce nepříjemně hřeje. Musíme spustit záclony."

"Ne, ne," zvolala ubohá dívka, "potřebuji naopak svěží vzduch!"

A jako laňka, jež cítí dech smečky, vstala, rozběhla se k oknu, otevřela je a vyběhla na balkon.

328

Phoebus ji dosti mrzutě následoval.

Náměstí před chrámem Matky Boží, kam, jak víme, bal-kon vedl, poskytovalo v tom okamžiku hrůzyplnou a neob-vyklou podívanou, jež rázem dala strachu poplašené Lilie jinou podobu.

Ohromný dav, který se rozléval ve všech přilehlých uli-cích, úplně zaplňoval vlastní náměstí. Nízká opěrná zídka kolem nádvoří před kostelem nebyla by je udržela volné, kdyby nebyla bývala zesílena hustou řadou městské stráže a střelců s připravenými hákovnicemi. Díky této houšti pík a pu-šek zůstalo nádvoří prázdné. Přístup k němu hlídala silná četa halapartsníků s biskupskými znaky. Velká vrata chrámová byla zavřena, což tvořilo protiklad k nesčetným otevřeným oknům na náměstí, v nichž se odzdola až ke štítům tísnilo ti-síce hlav, natlačených jako hromady kulí v dělostřeleckém arsenálu.

Na povrch vypadal tento dav šedivý, špinavý, nečistý. Po-dívaná, na kterou čekal, byla zřejmě z těch, jež vábí a přita-hují tu nejsprostší spodinu. Nic hnusnějšího než hluk vychá-zející z tohoto chumlu žlutých čepců a špinavých vlasů. Z davu se ozývalo více smíchu než křiku, bylo v něm více žen než mužů. Chvillemi prorazil tím všeobecným lomozem ostrý a pronikavý hlas.

"Hej, Mahiete Baliffre! To ji budou všet tady?" "Hlupáku! Tady je veřejné pokání v košili.

Pámbíček jí

nakašle trochu latiny do obličej. Když chceš vidět šibenici,

tak jdi na náměstí Grève." "Půjdu tam pak."

"Poslyšte, Boucanbryová, je to pravda, že odmítla zpo-vědníka?"

"Prý ano, Bechaïnová." "Tak ji vidíte, pohanku!"

"Pane, to je takový zvyk. Správce Soudního paláce je po-vinen vydat odsouzeného k popravě pařížskému hejtmanu,

329

když je to laik, když je to duchovní, církevnímu soudu bis-kupovu."

"Děkuji vám, pane!"

"Ach Bože," povzdychla Lilie, "nebohé stvoření."

A pohledem plným bolesti nad tímto pomyšlením dívala se po zástupu. Kapitán, který se zajímal mnohem víc o ni než o shromážděnou chátu, potahoval ji zamilovaně vzadu za pás. Obrátila se k němu s úsměvnou prosbou: "Nechtě mě, Phoebe, prosím! Kdyby se vrátila matka, viděla by vaši ruku."

V tom okamžiku odbíjelo zvolna na orloji chrámu Matky Boží poledne. Z davu se ozval spokojený šumot. Sotva do-znělo poslední zachvění dvanáctého úderu, všechny hlavy se zavlnily jako mořské vlny pod poryvem větru a s dlažby, s oken i se střech se zdvihl mohutný výkřik: "Už je tu!"

Lilie si rukama zakryla oči, aby neviděla.

"Drahoušku," řekl Phoebus,, "nechcete se vrátit?"

"Ne," odpověděla a ze zvědavosti opět otevřela oči, které před chvilkou ze strachu zavřela. Z ulice svatého Petra Na dobytčím trhu vyjížděla právě na náměstí kára, tažená silným normanským koněm a kol do-kola obklopená jezdci ve fialových stejnokrojích s bílými kříži. Strážníci jí razili davem cestu mocnými ranami bičů. Vedle káry jelo několik soudních a policejních hodnostářů, jež bylo možno rozpoznat podle černého šatu a podle toho, jak se neobratně drželi v sedle. Mistr Jakub Charmolue jel oká-zale v jejich čele. V osudném voze seděla dívka s rukama vza-du svázanými a bez kněze. Byla v košili, její dlouhé černé vlasy padaly jí v hustých pramenech na hrdlo a na zpola ob-nažená ramena (podle tehdejšího zvyku stříhaly se vlasy až pod šibenicí).

Po těchto zvláště lesklejších než havraní peří, kroutil se a vinul tlustý šedý hrubý provaz, který rozdíral její jemné klíční kosti a obtáčel se kolem půvabného hrdla dív-čina jako dešťovka kolem květiny. Pod provazem leskl se malý amulet, ozdobený zelenými skleněnými korálky, který

330

jí ponechali patrně proto, že odsouzenecům na smrt se nic ne-odpírá. Diváci v oknech mohli zahlédnout na dne karyjeji nahé nohy, jež se snažila z jakéhosi posledního zachvěvu žen-ského pudu skrýt pod sebou. U jejích nohou ležela svázaná ko-zička. Odsouzená přidržovala si zuby svou špatně sepnutou ko-šili. Bylo vidět, že ve svém neštěstí trpí^ ještě tím, že je takto vystavena téměř nahá očím všech diváků.

"Ježíši Kriste!" zvolala živě Lilie ke kapitánovi. "Podí-vejte se, krásný bratránku, to je ta zlá cikánka s kozou!"

Při těch slovech se obrátila k Phoebovi. Díval se upřeně na káru. Byl velmi bledý.

"Jaká cikánka s kozou?" zakoktal.

"Cože," pokračovala Lilie, "cožpak si už nevzpomínáte?"

Popošel o krok, aby se vrátil do pokoje. Avšak Lilie, jejíž žárlivost nedávno touto cikánkou tak prudce vyvolaná právě se probudila, podívala se na něj pronikavým a nedůvěřivým pohledem. V té chvíli si matně vzpomněla, že slyšela mluvit o jakémsi kapitánovi, který byl zapleten do procesu s touto cikánkou.

"Co je vám?" ptala se Phoeba. ".Vypadáte, jako by vás ta žena poděsila."

Phoebus se snažil žertovat: "Mne? Ani v nejmenším! Samo-zřejmě, ani dost málo."

"Tak tedy zůstaňte," řekla velitelsky, "a budeme se dívat až do konce."

Nešťastnému kapitánu nezbylo než zůstat. Poněkud ho uklidňovalo, že odsouzená hleděla stále upřeně na dno káry. Nebylo pochybností, byla to Esmeralda. I na tom posledním stupínku hanby a neštěstí byla ještě krásná: v pohublém obli-čeji zdály se její velké černé oči ještě větší, její zsinálý profil byl čistý a vznešený. Připomínala svou dřívější podobu asi tak, jako se Madona Masacciova podobá Madoně Raffaelově: byla křehčí, útlejší, hubenější. Ostatně všechno se na ní sem tam kymácelo, všechno kro-mě studu dala na pospas náhodě, tak hluboce byla zlomena hrůzou a zoufalstvím. Při každém nárazu káry poskočilo její tělo jako něco mrtvého, rozbitého; její pohled byl chmurný

331

a pomatený. V oku bylo vidět ještě slzu, leč slzu nehybnou, jakoby zledovatělou.

Zatím příšerný průvod projel davem, doprovázen radost-nými výkřiky a zvědavými posuňky. Nicméně jako věrní dě-jepisci musíme přiznat, že mnozí, dokonce i ti nejzatvrzelejší byli dojati, když ji viděli tak krásnou a tak zničenou.

Kára vjela na prostranství před chrámem.

Před hlavním portálem se zastavila. Průvod se seřadil po obou stranách do vojenského šiku. Dav umklkl a uprostřed to-hoto slavnostního a napjatého ticha otevřela se obě křídla hlavních vrat, jako by sama od sebe se otočila ve stěžejích, a pisklavě zaskřípěla. Tu bylo vidět ohromný chrám v celé jeho délce, temný, smutečně potažený, spoře osvětlený několika sví-cemi planoucími v dálce na hlavním oltáři, otevřený jako jí-cen jeskyně uprostřed sluncem ozářeného náměstí. Docela vzadu v tmavé apsidě probleskoval obrovský stříbrný kříž, rozepjatý na černém sukni, jež splývalo s klenby na kamen-nou podlahu. Chrátová loď byla úplně opuštěná. Bylo však vidět, jak ve vzdálených lavicích kůru nejasně se pohybuje několik kněžských hlav, a v okamžiku, kdy se otevřela hlavní vrata, zazněl z chrámu vážný, hlasitý a jednotvárný zpěv, který úryvkovitě vrhal na hlavu odsouzené zlomky smuteč-ních žalmů.

"... Non timebo millia populi circumdantis me. Exsurge, Domine; salvum me fac, Deus!

"... Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam.

"... Infixus sum in limo profundum; et non est substantia."

Současne jiný samostatný hlas zanotoval na stupních hlav-ního oltáře toto tesklivé offertorium:

"Qui verbum meum audit et credit ei qui misit me, habet vitam aeternam et in iudicium non venit; sed transit a morte in vitam."

Zpěv, který z dálky zpívalo těch několik ve tmě ztracených starců nad touto krásnou bytostí plnou mládí a života, laska-nou vlahým jarním vánkem a líbanou sluncem, byl zpěv po-hřební mše.

332

Lid zbožný naslouchal.

Zdalo se, že pohled i mysl vyděšené nešťastnice se cele po-hroužily do temných útrob kostela. Její bílé rty se pohybo-aly, jako by se modlily, a když k ní přistoupil katův pacholek, aby jí pomohl sestoupit s káry, zaslechl, jak si tiše opakuje slovo Phoebus.

Rozvázali jí ruce, sundali jí s káry i s kozou, kterou také rozvázali a která mečela radostí, že je volná, a vedli ji bosou po tvrdé dlažbě až k prvním stupňům portálu. Provaz, který měla na krku, vlácel se za ní. Vypadalo to, jako by se za ní plazil had.

Tu utichl zpěv v chrámě. Velký zlatý kříž a řada svící v temnu daly se do pohybu. Zařinčely halapartny pestře odě-ných kostelních zřizenců a za chvíli se jejím zrakům i zrakům davu zjevil dlouhý průvod kněží t'v ornátech a jáhnů v meš-ních rouších, průvod, který se vážně a za zpěvu žalmů ubíral k odsouzené. Avšak její pohled se zarazil na tom, jenž kráčel v čele hned za nosičem kříže: "Ach," zašeptala a zachvěla se, "to je zase on! Kněz!"

Byl to vskutku arcijáhen. Po jeho levici šel zástupce regens-choriho, po pravici sám regenschori s hůlkou, odznakem svého úřadu. Arcijáhen kráčel s hlavou zvrácenou nazad, s očima nehybnými a široce otevřenými a zpíval silným hlasem:

"De ventre inferi clamavi, et exaudisti vocem meam.

Et projecisti me in profundum in corde maris, et flumen circumdedit me."

Ve chvíli, kdy se objevil ma denním světle pod vysokým gotickým portálem, oblečen v široký, stříbrem lemovaný or-nát s černým křížem vpředu, byl tak bledý, že leckdo v davu si pomyslnil, že to povstal jeden z těch mramorových biskupů klečících na kamenných náhrobcích v kůru a přišel uvítat na práh hrobu tu, jež má zemřít.

Ona, stejně bledá a stejně jako socha nehybná, sotva si po-všimla, že jí dali do ruky těžkou rozžatou voskovici; štěkavý hlas písaře, který předčítal neblahý rozsudek o veřejném po-kání, neslyšela; když jí řekli, aby odpověděla amen, odpověděla amen. Teprve když viděla, že kněz dává znamení jejím

333

strážcům, aby se vzdálili, a sám kráčí k ní, vsrátilo se jí trochu života a síly.

Tu pocítila, jak krev jí vře v hlavě, a v téměř již ztuhlé a chladné duši vzplanul poslední záblesk rozhořčení.

Arcijáhen se k ní pomalu blížil; a i v této poslední hodině viděla, jak jeho oko planoucí vilností, žárlivostí a touhou klouže po jejím nahém těle. Pak ji hlasitě oslovil: "Dívko, prosila jste Boha za odpuštění svých hříchů a poklesků?"

Sklonil se k jejímu uchu a dodal (diváci mysleli, že přijímá její poslední zpověď): "Chceš mě? Mohu tě ještě zachránit!"

Podívala se na něj upřeně: "Jdi pryč, ďáble, nebo tě udám soudu!"

Usmál se hrůzným úsměvem: "Neuvěří ti. K zločinu přidáš jen ostudu. Odpověz rychle! Chceš mě?"

"Co jsi udělal s mým Phoebem?"

"Je mrtev," pravil, kněz.

V tom okamžiku zdvihl nešťastný arcijáhen mimoděk hla-vu a spatřil na druhém konci náměstí na balkoně domu Gon-delauryových kapitána a vedle něho Lilií. Zavrával, pře-jel si rukou oči, podíval se ještě jednou, zamumlal kletbu a všechny rysy jeho tváře se křečovitě stáhly.

"Dobrá, tak tedy zemři!" procedil mezi zuby. "Nikdo tě nebude mít." A vztáhnuv ruku nad cikánčinu hlavu, zvolal pohřebním hlasem: "7 nunc, anima anceps, et sit tibi i Deus misericors!"

Touto strašnou formulí se podle tehdejšího zvyku končily truchlivé obřady. Smluvené znamení kněze katovi.

Lid poklekl.

"Kyrie eleison," zvolali kněží pod gotickým portálem.

"Kyrie eleison," opakoval dav a nad hlavami všech rozlehl se šum, jako když burácí rozbouřené moře.

"Amen," řekl arcijáhen.

Obrátil se k odsouzené zády, hlava mu klesla na prsa, ruce se zkřížily; dohonil opět průvod kněží a ve chvílce zmizel s křížem, se svícemi i ornáty pod temnými oblouky katedrály; jeho zvuký hlas ztrácel se pohnáhlu v chóru kněží, kteří zpívali onen zoufalství plný verš:

334

"Omneš gurgites tui et fluctus trn super me transierunt." Zároveň občasná ozvěna nárazů kovových bodců kostel-nických halaparten, pozvolna skomírající v sloupové chrámové lodi, působila jako kladívko orloje odbíjejícího poslední ho-dinu odsouzené. Vrata chrámu Matky Boží zůstala však ote-vřena a bylo vidět kostel prázdný, pustý, smuteční, bez svící a bez zpěvu.

V , , , ,

Odsouzená zůstala stát nehybně na svém místě v očekávání, co s ní udělají. Jeden strážník s holí musil na to upozornit mistra Charmolua, který po celou tu dobu studoval basrelief na hlav-ním portálu, představující podle jedněch obět Abrahamovu, podle druhých vyrobění kamene mudrců, při čemž anděl zná-zorňuje slunce, otýpka dříví oheň a Abraham je výrobce. Dalo jim dost práce, než ho vytrhli z jeho pozorování, ale konečně se obrátil; na jeho pokyn přistoupili dva žlutě odění muži, katovi pacholci, k cikánce a svázali jí opět ruce.

V okamžiku, kdy nešťastnice vstupovala do osudné káry, aby se vydala na svou poslední cestu, pocítila asi srdcervoucí lítost nad ztraceným životem. Pozvedla své červené a suché oči k nebi, k slunci, k stříbrným obláčkům, protkaným tu a tam modrými lichoběžníky a trojúhelníky, pak sklouzla po-hledem kolem sebe na zem, na dav, na domy... Pojednou, zatím co jí žlutý muž svazoval na zádech ruce, vyrazila straš-livý výkřik, výkřik radosti. Tam na balkoně v rohu náměstí spatřila právě jeho, svého přítele, svého pána, Phoeba, druhé zjevení svého života. Soudce lhal! Kněz lhal! Byl to vskutku on, nemohla o tom pochybovat, stál tam živý, krásný, oble-čen v nádhernou uniformu, s chocholem na hlavě, s mečem po boku!

"Phoebe!" vykřikla, "můj Phoebe!"

A chtěla k němu vztáhnout své láskou a radostí se třesoucí paže. Leč byly spoutány. Tu viděla, jak kapitán sraštil obočí a jak krásná dívka, která se oň opírala, pohrdavě se na něj podívala hněvivýma očima; pak Phoebus pronesl několik slov, jež se k ní nedo-nesla, a oba rychle zmizeli za skleněnými dveřmi balkonu, který se zavřel.

335

"Phoebe," vykřikla zoufale, "ty tomu věříš?"

Napadla ji příšerná myšlenka. Vzpomněla si, že byla od-souzena pro vraždu spáchanou na Phoebovi z Châteaupersu.

Až dosud všechno snesla. Ale tato poslední rána byla příliš krutá. Klesla jako mrtvá na dlažbu.

"Dělejte," řekl Chartnalue, "odneste ji do káry a skon-čeme to!"

Nikdo si dosud nepovšiml podivného diváka na galerii se sochami králů, bezprostředně nad gotickým obloukem por-tálu, diváka, který až dosud pozoroval všechno s tak nepro-niknutelným klidem, s krkem tak napjatým, a s obličejem tak nestvůrným, že nebýt jeho zcela červeného a zcela fialového ústroje, byl by ho každý pokládal za jednu z těch kamenných oblud, jejichž tlamou vytéká voda už šest set let z dlouhých okapových rour katedrály. Tomuto diváku nic neušlo z toho, co se od dvanácti hodin dělo před portálem Matky Boží. A hned v první chvíli, aniž koho napadlo, aby si ho všiml, přivázel pevně na jeden sloupek galerie silný uzlovitý provaz, jehož konec splýval dolů na schodiště. Pak se dal zase klidně do pozorování a chvílemi si pohvizdoval, když kolem něho přeletěl kos. V okamžiku, kdy se pacholci mistra popravčího chystali vykonat chladnokrevný rozkaz Charmoluuv, pře-skočil najednou zábradlí galerie a chytil se provazu nohama, koleny i rukama; pak ho viděli, jak sjíždí po průčelí jako deš-ťová kapka po okenní tabulce, jak s rychlostí kočky spadlé se střechy běží k oběma katovým pomocníkům, jak je sráží svý-mi ohromnými pěstmi, jak jednou rukou uchopuje cikánku jako dítě panenku a jak jediným skokem letí opět do chrámu, zdví-haje dívku nad hlavu a volaje strašlivým hlasem:

"Asyl!"

Stalo se to tak rychle, že v noci by to všechno člověk zahlédl při jediném zablesknutí.

"Asyl! Asyl!" opakoval dav a při potlesku těch desetitisíců rukou rozzářilo se Quasimodovo jediné oko radostí a pýchou.

Tímto nárazem se odsouzená opět vzpamatovala. Nad-zvedla víčko, podívala se na Quasimoda, pak je rychle opět zavřela, jako by se zhrozila svého zachránce.

336

Charmolue zůstal ohromen stát, rovněž i kati a celá eskorta. Vskutku, v obvodu chrámu Matky Boží byla odsouzená ne-dotknutelná. Katedrála byla útočištěm. Na jejím prahu kon-čila veškerá lidská spravedlnost.

Quasimodo se zastavil pod velkým portálem. Jeho široké nohy se zdály na chrámové dlažbě tak pevné jako těžké ro-mánské sloupy. Jeho mohutná vlasatá hlava zapadala mezi jeho ramena jako hlava lvů, kteří také mají hřivu a žádný krk. Držel chvějící se dívku v mozolovitých rukou jako splý-vající bílou záclonu; ale nesl ji tak opatrně, že se zdálo, jako by se bál, že ji přelomí nebo pomačká. Jako by cítil, že ta křehká, vzácná a drahocenná věc je stvořena pro jiné ruce než jeho. Chvílemi se zdálo, jako by se neodvažoval jí dotknout, ba ani dýchnout. Najednou ji však pevně sevřel do své ná-ruče, přitiskl na svá hranatá prsa jako svůj majetek, jako svůj poklad, jako matka své dítě. Sklonil k ní své oko skalního skřítka a jeho pohled přetékal něhou, bolestí a soucitem; náhle však oko opět pozvedl a bylo plné sršících blesků. Ženy se smály a plakaly, dav dupal nadšením, neboť v té chvíli byl Quasimodo opravdu krásný. Ten sirotek, ten nalezenec, ten lidský odpadek byl krásný a připadal si vznešený a silný, jak se tak díval do tváře té společnosti, z níž byl vyvržen a do níž tak mocně zasáhl, do tváře té lidské spravedlnosti, jíž vy-rval kořist, všem těm tygrům, kteří teď museli

žvýkat na-prázdnno, těm pochopům, soudcům a katům, celé té královské moci, kterou on, nebožák, Boží mocí zlomil.

A pak, bylo v tom cosi dojemného, vidět, jak bytosti tak nešťastné dostalo se znenadání ochrany od bytosti tak ne-stvůrné, jak k smrti odsouzená byla zachráněna Quasimodem. Setkaly se tu dvě krajní neštěstí — vyvrženec přírody a vy-vrženec společnosti — a vzájemně si pomáhali.

Po několika vítězoslavných okamžicích zmizel však náhle Quasimodo i se svým břemenem v kostele. Lid, který miluje každé hrdinství, pátral po něm očima v temnu hlavní lodi a litoval, že se tak rychle skryl před jeho potleskem. Pojednou spatřil, jak se opět objevil na jednom konci galerie francouzských králů; proběhl jí jako šílený, zdvíhaje svou kořist do

337

výše a volaje: "Asyl!" Dav opět bouřlivě tleskal. Přeběhnuv galerii, zmizel opět uvnitř chrámu. Za chvilku vynořil se opět na horní plošinu, stále s cikánkou v náručí, stále v šíleném úprku, stále volaje: "Asyl!" A dav tleskal. Konečně se obje-vil po třetí na vrcholku věže, kde byl velký zvon; odtud jako by s pýchou ukazoval celému městu tu, kterou zachránil, a hřímavým hlasem, hlasem, který tak zřídka bylo slyšet a který on sám nikdy neslyšel, opakoval třikrát zběsile až k obla-kům: "Asyl! Asyl! Asyl!"

"Sláva! Sláva!" křičel zase lid a tento nesmírný jásot na-plňoval údivem i dav shromážděný na druhém břehu řeky, na náměstí Grève, i kajícníci, jež stále čekala s očima upře-nýma na šibenici.

338

KNIHA DEVÁTÁ

Horečka Klaudius frollo nebyl již v chrámě, když jeho adoptivní syn tak rázně rozt'al osudnou smyčku, do níž ne-šťastný arcijáhen lapil cikánku a do níž se chytil sám. Vrátiv se do sakristie, strhl se sebe albu, ornát i štolu, hodil vše do rukou užaslého kostelníka, proklouzl tajnou klášterní brankou, poručil převosníkovi na Ostrohu, aby ho převezl na levý břeh Seiny, a tu se prohroužil do příkrých uliček Universitní čtvrti nevěda, kam jde, potkáváje na každém kroku hloučky mužů a žen, kteří se vesele tlačili k mostu svatého Michala v naději, že přijdou ještě včas, aby viděli všeset čarodějku; byl bledý, vyjevený, zmatenější, slepější a plašší než noční pták vypla-šený a pronásledovaný za bílého dne houfem dětí. Nevěděl už, kde je, zda myslí nebo zda sní. Šel, kráčel, běžel, pouštěje se na-zdařbůh kteroukoliv ulicí, hnán jen neustále kupředu myšlen-kou na to hrozné náměstí Grève, jež cítil nejasně za sebou.

Obešel tak kopec svaté Jenovefy a branou svatého Viktora vyšel konečně z města. Prchal stále dál, pokud mohl ještě za zády zahlédnout hradbu Universitní čtvrti s jejími věžemi a několik málo předměstských domů; když mu však konečně malé návrší zakrylo celou tu nenáviděnou Paříž, když si mohl myslit, že je od ní na sto mil, v polích, v úplné samotě, tu se zastavil a zdálo se mu, že zase dýchá.

V hlavě se mu začaly rojit příšerné myšlenky. Viděl opět jasně do své duše a zachvěl se. Myslel na tu nešťastnou dívku, kterou zničil a která zničila jeho. Těkvavým zrakem sledoval tu dvojí klikatou cestu, kterou osud určil jejich dvěma živo-tům, až k onomu průsečíku, kde je navzájem nemilosrdně rozdrtil. Myslel na bláhevost věčných slibů, na marnost mrav-ní čistoty a vědy, náboženství i ctnosti, na zbytečnost Boha,

339

Nořil se s rozkoší do zlých myšlenek a čím víc se do nich hroužil, tím silněji cítil, jak se v něm směje ďábel.

A když tak zpytoval svou duši a viděl, jak široké místo tam příroda uchystala vášním, zachechtal se ještě trpčeji. Zobracel na dně svého srdce všechnu svou nenávisť, všechnu svou zlobu a chladnokrevným pohledem lékaře, který pro-hlíží nemocného, shledal, že všechna ta zloba není nic jiného než zvrácená láska; že láska, ten zdroj všech ctností u člo-věka, zvrhá se

v srdci kněze v ohavnosti a že člověk stvořený jako on, stane-li se knězem, stává se démonem. Tu se příšerně zasmál a najednou opět zbledl, když se zamyslel nad nejstrašnější stránkou své neblahé vášně, nad tou šíravou, jedovatou, nenávistnou a nesmiřitelnou láskou, která ji přivedla na šibe-nici a jeho do pekla: ona odsouzena, on ztracen.

A pak se zase zasmál, když si pomyslel, že Phoebus je na živu, že po tom všem kapitán žije, je veselý a spokojený, má krásnější kabátec než kdy předtím a novou milenkou, kterou přivedl na popravu své milenky dřívější. Jeho chechtot se zdvojnásobil, když si připomněl, že ze všech žijících tvorů, jimž přál smrt, byla cikánka jediná bytost, k níž necítil ne-návisť, a jediná, jež smrti neušla.

S kapitána přešly jeho myšlenky na lid a přepadla ho zvláštní, neslýchaná žárlivost.

Vzpomněl si, že také lid, všechen ten lid viděl ženu, již miloval, v košili, skoro nahou. Lomil ruka-ma při pomýšlení, že tato žena, jejíž tělo spatřil o samotě v šeru by mu způsobilo svrchované štěstí, že tato žena byla vydána za bílého dne a v pravé poledne celému davu, oblečena jako k noci rozkoše. Plakal vzteky nad všemi těmi zne-svěcenými, pokálenými, obnaženými, na věky zneuctěnými tajemstvími lásky. Plakal vzteky, když si představil, kolik nečistých pohledů se páslo na té špatně sepnuté košili; a že tato krásná dívka, tato panenská lilie, tato číše cudnosti a slasti, k níž se sám neodvážil přiblížit rty bez zachvění, na-jednou se tu změnila v jakési veřejné koryto, kde se společně napájela drzou, nestoudnou a zvrhlou rozkoší nejsprostší pa-řížská chátra, zloději, žebráci a sluhové.

A když se pokoušel vyvolat si představu štěstí, jež by byl

340

mohl nalézt na zemi, kdyby ona nebyla bývala cikánkou a on knězem, kdyby nebylo Phoeba a kdyby ho byla milovala, když si představil, že také on by byl mohl žít v pohodě a lásce, že i v této chvíli jsou na světě šťastné dvojice, pohroužené do dlouhých rozhovorů pod oranžovníky, na břehu potůčků, při západu slunce nebo za hvězdnaté noci, a že kdyby tomu Bůh chtěl, byl by mohl i on tvořit s ní takovou pozeňnanou dvojici, když si to všechno představil, tu mu pukalo srdce láskou a zoufalstvím.

Ach, ona! Ona! Tato utkvělá myšlenka se mu neustále vra-cela, trýznila ho, hryzala mu mozek a drásala mu nitro. Ne-litoval, nekál se; všechno, co učinil, byl hotov učinit znovu; viděl ji raději v rukou katových než v náručí kapitánově, ale trpěl, trpěl tak, že si chvílemi rval chomáče vlasů, aby se po-díval, zda nezešedivěly.

Jednu chvíli mu také napadlo, že ten ohavný řetěz, který na ní ráno viděl, stahuje snad právě v tomto okamžiku svou železnou smyčku kolem jejího něžného a půvabného krku. Při této myšlence vyrazil mu pot na celém těle.

Za chvíli zase, a přitom se sám sobě d'ábelsky smál, před-stavoval si současně Esmeraldu, jak ji spatřil po prvé, živou, bezstarostnou, veselou, vyšňořenou, tančící, vzdušnou a lad-nou, a Esmeraldu, jak ji viděl naposled, v košili, s provazem na krku, vystupující zvolna bosýma nohama po ostrých stup-ních šibenice; představil si tento dvojí obraz tak živě, že straš-livě vykřikl.

Zatím co tento orkán zoufalství převracel, drtil, rval, lá-mal a vyvracel z kořene celou jeho duši, rozhlížel se kolem sebe po přírodě. U jeho nohou hrabalo a zobalo v křoví ně-kolik slepic, lesklí brouci běhali na slunci, nad hlavou mu ubíhalo po modrém nebi několik kupek šedých beránkovi-tých obláček, na obzoru střelka opatství svatého Viktora pro-tínala oblouk straně svým břidlicovým jehlancem a mlynář na návrší Copeaux pohvizduje si pozoroval, jak se točí praco-vitá křídla jeho mlýna. Všechnen ten činný, spořádaný a po-klidný život, opakující se kolem něho v tisícových formách, se mu protivil. Dal se opět na útěk.

341

Prchal takto nazdařbůh poli až do večera. Ten útěk před přírodou, před životem, před sebou samým, před člověkem, před Bohem, přede vším trval celý den. Někdy se vrhl tváří na zem a vytrhával nehty mladé osení. Někdy se zastavil v ulici nějaké pusté vesnice a jeho myšlenky

byly tak nesne-sitelné, že oběma rukama popadl svou hlavu a pokoušel se ji strhnout s ramen, aby ji mohl rozbít o dlažbu.

Když se slunce chýlilo k západu, zkoumal se znovu a shle-dal, že je skoro šílený. Bouře, jež v něm zuřila od okamžiku, kdy ztratil naději i vůli cikánku zachránit, nenechala v jeho vědomí jedinou myšlenku zdravou a nepokácenou. Jeho ro-zum ležel tam skoro úplně rozbitý. V duši měl už jen dva jasné obrazy, Esmeraldu a šibenici. Vše ostatní bylo černé. Tyto dva obrazy vedle sebe představovaly mu příšernou sku-pinu a čím víc k nim upíral poslední zbytek své pozornosti a svých myšlenek, tím více před ním narůstaly fantastickým zveličováním jeden do půvabu, kouzla, krásy a svěla, druhý do hrůzy; takže nakonec se mu Esmeralda jevila jako hvězda, šibenice jako ohromná paže bez masa.

Pozoruhodné je, že při všech těch mukách nenapadla ho vážná myšlenka na smrt. Nebožák byl už takový. Lpěl na životě. Snad za ním skutečně viděl peklo.

Zatím se den nachýlil. To, co v něm zbylo ještě z živého tvora, pomýšlelo nejasně na návrat. Myslíl, že je daleko od Paříže, ale když se rozhlédl, zpozoroval, že jen obcházel hra-dební zed' Universitní čtvrti. Střelka svatého Sulpicia a tři vysoké štíhlé vížky svatého Heřmana Na palouku tyčily se vpravo na obzoru. Dal se tím směrem. Když zaslechl volání opatových zbrojnošů podél zubaté zdi svatoheřmanského opat-ství, obrátil se a pustil se cestičkou, jež se mu tu naskytla mezi klášterním mlýnem a obecním chorobincem, a za několik oka-mžiků se octl na kraji "studentského palouku". Tento palouk byl pověstný výtržnostmi, jež se tu tropily ve dne v noci, byla to jakási "hydra" pro ubohé mnichy od svatého Heřmana: Quod monachis Sancti Germani pratensis hydra fuit, clericis nova semper dissidiorum capita susátantibus.

Arcijáhen se bál, že by tam někoho potkal, měl strach z každé lidské tváře; vy-hnul se tedy Universitní čtvrti i Svatému Heřmanu a chtěl se vrátit do ulic co možná nejpozději. Obešel "studentský pa-louk" a dal se opuštěnou pěšinou, jež ho oddělovala od Dieu-Neuf, a dostal se konečně na břeh řeky. Tam našel důstojný pan Klaudius převozníka, který ho za několik pařížských de-nárků převezl po Seině vzhůru až k špičce ostrova Cite a slo-žil ho tam na onom opuštěném výběžku, kde čtenář už videi sníti Gringoiru a který se táhl až ke královským zahradám souběžně s ostrovem převozníka krav.

Jednotvárné kolébání člunu a šumění vody nešťastného Klaudia poněkud otupily. Když převozník odešel, zůstal hlou-pě stát na břehu, dívaje se před sebe a rozeznáváje předměty jen skrze zveličující chvění, v němž všechno se mu jeвило jako nějaká fantasmagorie. Stává se dosti často, že únava z veliké bolesti vyvolává tento účinek na ducha.

Slunce zapadlo za vysokou věž Nesleskou. Nastal soumrak. Nebe bylo bílé, voda v řece byla bílá. Mezi těmi dvěma bí-lými poli odrážel se levý břeh Seiny, kam se upřeně díval, v podobě temného kužele, jenž se perspektivou do dálky zužoval a ztrácel se na obzoru v mlhách jako černá špička věže. Byl zastavěn domy, z nichž bylo možno rozeznat jen temné obrysy, vystupující ostře na jasném pozadí nebe a vody. Tu a tam zazářila okna jako otvory pece.

Tento obrovský černý obelisk ležící osamoceně mezi dvěma bílými hladinami nebe a vody, v tomto místě velmi široký, působil na Klaudia zvláštním dojmem, podobným tomu, jaký by asi zažil člověk ležící naznak u paty Štrasburské věže a pozorující, jak se její ohromná špička ztrácí nad jeho hlavou v pološeru soumraku. Jenže tady Klaudius stál a obelisk ležel. A jak řeka, v níž se zrcadlila obloha, prohlubovala propast pod ním, tak se mu zdálo, že i ten ohromný ostroh trčí směle do prázdna jako kterákoliv vížka katedrály; dojem byl stejný. Byl dokonce tím podivnější a hlubší, že to sice byla věž Štrasburská, ale věž Štrasburská dvě míle vysoká, něco neslýchaného, obrovi-tého, nezměřitelného, budova, jakou dosud lidské oko nespá-třilo, jakási Babylonská věž. Komíny domů, cimbuří hradeb, štíhlé štíty střech, střelka kláštera augustiniánů, věž Nesleská,

všechny ty výstupky vroubkující profil obrovského obelisku zvyšovaly ještě ilusi tím, že v bizarní hře předváděly oku vše-chny zářezy a výřezy toho přebohatého a fantastického so-chařského díla.

Ve svém blouznění se domníval Klaudius, že vidí, že vidí na vlastní oči věž pekelnou; tisíce světél roztroušených po celé výšce té příšerné věže připadalo mu jako zrovna tolik otvorů obrovské podzemní pece; hlasy a hluk, jež odtud zaznívaly, jako výkřiky a smrtelný chropot. Tu ho přepadl strach, při-tiskl si ruce k uším, aby už neslyšel, obrátil se zády, aby už neviděl, a dlouhými kroky prchal před tím strašným viděním.

Ale vidění bylo v něm.

Když se vrátil do ulic, připadali mu chodci, strkající se ve světlech krámských výkladů, jako věčně bloudící příšery.

V uších mu zněly divné třesky. Nevídané přeludy mu mátly rozum. Neviděl ani domy, ani dlažbu, ani vozíky, ani muže a ženy, nýbrž změť neurčitých předmětů, jež svými rozmaza-nými okraji splývaly dohromady. Na rohu Bednářské ulice byl kupecký krámk se stříškou ozdobenou podle pradávného zvyku kolem dokola plechovými kroužky, na nichž visel sva-zek loučí, jež na sebe ve větru narážely a klepaly jako kasta-něty. Jemu se zdálo, že to do sebe ve tmě vrážejí kostry na Montfauconu.

"Ó," zamumlal, "noční vítr s nimi hází a mísí řinčení jejich řetězů s chřestěním jejich kostí! A ona je možná mezi nimi!"

V pomatenosti nevěděl, kam jde. Po několika krocích se octl na mostě svatého Michala. V jednom přízemním okně bylo světlo: přiblížil se k němu. Prasklou tabulkou viděl špi-navou místnost, jež mu v duši vyvolala matnou vzpomínku.

V této místnosti špatně osvětlené chatrnou lampou byl plavo-vlasý a svěží mladík veselé tváře a objímal s hlučným smí-" chem velmi vyzývavě ustrojenou holku. U lampy seděla sta-řena, předla a zpívala mečivým hlasem. Poněvadž se mladík chvílemi přestával smát, píseň stařeny doléhala úryvkovitě až ke knězi; bylo to cosi nesrozumitelného a hrozného.

344

Grévský rynku, štěkej, skuč! Kolovrátku, před a bzuč! Před oprátku katovi, který píská z nádvoří! Grevský rynku, stékej, skuč!

Oprátečku z konopí! Šijte místo obilí konopíčko napořád! Žádný zloděj neukrad oprátečku z konopí.

Grevský rynku, skuč a řvi! Všechna okna otevři, aby lidi viděli, jak tu děvku věšeli. Grevský rynku, skuč a řvi!

Mladík se smál a mazlil se s děvčetem. Stařena byla Falour-delová, děvče byla pouliční holka, mladík byl jeho bratr Jan.

Kněz se díval dál. Podívaná jako podívaná.

Viděl, jak Jan jde k oknu v pozadí jizby, otvírá je a hledí na nábřeží, kde v dálce zářilo tisíce osvětlených oken, a slyšel, jak zavírá okno a říká: "Na mou duši, už se stmívá. Měšťané rozsvěcují svíce a dobrý Pán Bůh hvězdy."

Potom se Jan vrátil k děvčeti, rozbil láhev na stole a zvo-lal: "Zase prázdná, hrom a peklo! A peníze už nemám! Isa-beau, miláčku, nebudu s Jupiterem spokojen, dokud nepro-mění vaše dva bílé prsy ve dvě černé láhve, z nichž budu ve dne v noci ssát beaunské víno!"

Tento výborný vtip nevěstku rozesmál a Jan odešel.

Páter Klaudius měl sotva čas vrhnout se k zemi, aby se s bratrem nesetkal, aby mu bratr neviděl do tváře a nepoznal ho. Ulice byla na štěstí tmavá a student byl opilý. Přece však arcijáhna zpozoroval, jak ležel na dlažbě v blátě. "Ó, ó!" zvo-lal, "ten se dnes veselil!"

Strčil do pátera Klaudia nohou. Klaudius tajil dech.

345

"Opilý na mol," začal opět Jan. "Má dost. Hotová pijavka odpadá od sudu. Je holohlavý," dodal skláněje se, "je to sta-řec. Fortunate senex!"

Pak slyšel páter Klaudius, jak se vzdaluje a říká: "Je to jedno, rozum je krásná věc a můj bratr arcijáhen je velmi šťasten, že je moudrý a má peníze."

Tu se arcijáhen zvedl a běžel bez oddechu až k chrámu Matky Boží, jehož obrovské věže viděl čnít nad střechami domů.

Když udýchán doběhl na kostelní náměstí, zaváhal a ne-odvážil se zvednout zraky k neblahé budově. "Ach," zašeptal, "je to vskutku pravda, že se tu něco takového stalo, dnes, dnes ráno?"

Tu se odvážil pohlédnout na chrám. Průčelí bylo temné a za ním se třpytily hvězdy na nebi. Srpek měsíce, který se právě vyhoupl nad obzor, zastavil se v té chvíli na vrcholku pravé věže a zdálo se, že se to usadil světelný pták na okraj zábradlí s vyřezávanými černými trojlísty. Klášterní dveře byly zamčeny. Ale arcijáhen měl vždy u sebe klíč od věže, kde byla jeho laboratoř. Použil ho, aby se dostal do chrámu.

V chrámě byla tma a ticho jako v jeskyni. Podle velkých stínů, které dopadaly v širokých pruzích se všech stran, poznal, že závěsy z ranních obřadů nebyly ještě odstraněny. Na velkém stříbrném kříži se třpytilo několik zářících zrněk na temném pozadí jako mléčná dráha této hrobové noci. Nad černým sukrem ve vysokých oknech kůru rýsovaly se horní konce lomených oblouků a jejich barevné tabulky, prosvícené měsíčními paprsky, měly už jen neurčité barvy noci, jakési fialové, bílé a modré odstíny, jaké je možno vidět jen na tvářích mrtvých. Když arcijáhen pozoroval okolo kůru ty matné špičky oblouků, domníval se, že vidí mitry zatracených bis-kupů. Zavřel oči, a když je zase otevřel, zdálo se mu, že ho pozoruje celý kruh zsinálých tváří.

Začal utíkat přes celý chrám. Tu se mu zdálo, že i chrám se zachvívá, že se pohybuje, ožívá, žije, že každý ten silný sloup se mění v obrovskou nohu, která dupe svou širokou ka-
346

mennou patou, že obrovitá katedrála je jen jakýmsi zázračným slonem, který oddychuje a kráčí svými pilíři místo no-hama, že její dvě věže jsou choboty a obrovské černé sukno čabakou.

. v

A tak dosáhla horečka nebo šílenství takové prudkosti, že okolní svět byl nešťastníkovi jen jakousi viditelnou, hmata-telnou a příšernou apokalypsou.

Na chvíli se mu ulevilo. Když se octl v postranní lodi, spa-třil za skupinou pilířů červenavé světlo. Běžel k němu jako ke hvězdě. Byla to chatrná lampa osvětlující ve dne vánoci veřejný breviář chrámu Matky Boží pod železnou mřížkou. Vrhł se lačně na tu svatou hnihu v naději, že tam najde ně-jakou útěchu nebo povzbuzení. Kniha byla otevřena na jed-nom místě z Joba, jež arcijáhen přelétl soustředěným zrakem: "A přesel duch před tváří mou a slyšel jsem lehký dech a chlupy se mi ježily na těle."

Při této ponuré četbě zakusil pocit slepce, jenž cítí, jak ho píchá hůl, kterou sebral na cestě. Kolena mu poklesla a zhrou-til se na dlažbu, vzpomínaje na tu, která dnes zemřela. Cítil, jak mu mozkiem táhne a valí se tolik příšerného kouře, že se mu zdálo, že jeho hlava se stala jedním z pekelných komínů.

Zůstal patrně dlouho v této poloze, v hlavě prázdno, zdrce-ný a bezmocný pod rukou zlého ducha. Konečně se mu vrátilo trochu sil a napadlo ho, aby se uchýlil do věže k svému věr-nému Quasimodovi. Vstal, a poněvadž měl strach, vzal si lampičku breviáře, aby si posvítíl. Byla to svatokrádež, ale takové maličkosti už nedbal.

Stoupal zvolna po věžních schodech, naplněn skrytou hrů-zou, kterou tajemné světlo jeho lampičky, stoupající tak poz-dě od okénka k okénku až k vrcholku věže, šířilo jistě i na osamělé chodce na kostelním náměstí.

Pojednou ucítil na tváři jakýsi chlad a stanul ve dveřích nejvyšší galerie. Vzduch byl studený; po nebi pluly mraky, jejichž široké bílé okraje přes sebe přečnivaly a na koncích se lámaly, jako když puká v zimě zamrzlá řeka. Srpek měsíce, utonulý uprostřed mraků, vypadal jako nějaká nebeská lo-dice, jež uvázla ve vzdušných ledovcích.

Podíval se dolů a chvíli pozoroval mřížovím sloupků, které spojuje obě věže, mlčelivou spoustu pařížských střech, zastře-ných v dálce závojem mlh a kouře, špičatých a nespočetných, natlačených těsně k sobě a maličkých jako vlnky klidného moře za letní noci. Matné světlo měsíce dodávalo obloze i zemi popelavý ná-dech.

V tu chvíli zazněl ostrým a křaplavým hlasem orloj. Odbí-jela půlnoc. Kněz si vzpomněl na poledne. Vracela se dva-náctá hodina. "Ach!" řekl si docela tiše, "teď už je jistě stu-dená!" Najednou mu závan větru zhasil lampu a skoro současně se mu na protějším rohu věže zjevil jakýsi stín, cosi bílého, postava, žena. Zachvěl se. Vedle ženy stála kozička, jež vy-rážela svůj mekot spolu s posledním dozníváním hodin.

Měl ještě sílu podívat se. Byla to ona.

Byla bledá, byla smutná. Vlasy jí spadaly na ramena jako ráno. Ale na krku už neměla provaz, ruce neměla svázaný. Byla volná, byla mrtvá.

Oblečena byla bíle a na hlavě měla bílý závoj.

Šla zvolna k němu, hledíc do nebe. Zázračná koza ji násle-dovala. Cítil se jako zkamenělý a příliš těžký, aby prchl. Při každém jejím kroku dopředu udělal jeden dozadu, to bylo vše.

Vrátil se tak pod temnou klenbu schodiště. Mrazilo jej při pomýšlení, že možná i ona sem přijde; kdyby -to udělala, ze-mřel by hrůzou.

Došla vskutku až ke dveřím na schodiště, několik oka-mžiků se tu zastavila, podívala se upřeně do tmy, leč kněze zřejmě neviděla, přešla. Zdála se mu větší než za živa; viděl měsíc skrze její bílý šat, slyšel její dech.

Když přešla, začal po schodech sestupovat zpět tak pomalu, jak to viděl u přízraku, připadaje si sám jako přízrak, vyje-vený, se zježenými vlasy, zhaslou lampu stále v ruce; a jak tak sestupoval po točitých schodech, slyšel zřetelně v uchu hlas, který se smál a opakoval:

"A přešel duch před tváří mou a slyšel jsem lehký dech, a chlupy se mi zježily na těle."

Hrbatý, jednooký, kulhavý

Každé středověké město, a ve Francii každé město až do Ludvíka XII., mělo své asyly.

Uprostřed záplavy trestních zákonů a barbarského soudnictví, v nichž se přímo popilo Staré město, byly tyto asyly jakýmisi ostrovy, které čněly nad hla-dinu lidské spravedlnosti. Každý zločinec, který se na ně dostal, byl zachráněn. V obvodu města bylo skoro tolik asylů, Jsolík popravišť. Dvě zla, zneužití beztrestnosti a zneužití ^trestů, po-koušela se tu vzájemně se opravovat. Právo asylu měly králov-ské a knížecí paláce a zejména chrámy. Někdy bylo celé město prohlášeno na přechodnou dobu za útočiště, bylo-li je třeba znovu zalidnit. Roku 1467 učinil Ludvík XI. asyl z celé Paříže.

Jakmile zločinec vkročil do asylu, byl nedotknutelný; musel se však mít na pozoru, aby z něho nevyšel. Učinil-li jediný krok ze svatyně, zapadl opět do proudu. Kolo, šibenice, mu-čidla hlídkovaly pečlivě kolem asylu a číhaly bez přestání na svou kořist jako žraloci kolem lodí. Bylo možno vidět odsou-zence, kteří takto šedivěli v klášteřích, na schodech paláce, v hospodářství některého opatství nebo v předsíni chrámu. A tak byl asyl právě takovým vězením jako každé jiné. Ně-kdy se stávalo, že slavnostním rozhodnutím nejvyššího soud-ního dvora byl asyl zrušen a odsouzenec vrácen katovi, ale to bylo zřídka. Nejvyšší soudní dvory se bály biskupů, a když se právníci a kněží do sebe pustili, talár se proti klerice ne-prosadir. Někdy však přece, jako v případě vrahů pařížského kata Jana Malého nebo v případě Emeryho Rousseaua, vraha Jana Vallereta, pominula spravedlnost církev a přikročila i přes ni k výkonu svých rozsudků. Ale běda tomu, kdo rukou ozbrojenou znesvětil asyl, nebyl-li tu rozsudek nejvyššího soudního dvora. Jest známo, jakou smrtí sešel Robert z Cler-montu, -maršálek francouzský, a Jan ze Chálons, maršálek champagneský, a přece šlo jen o jakéhosi Perrina Marca, sluhu jatého směnámíka, bídného vraha. Ale oba maršálové vypá-čili dveře chrámu svatého Méry. A to byla hanebnost.

K těmto asylům se pojila taková úcta, že se podle tradice často přenášela i na zvířata. Když se jelen pronásledovaný Dagobertem utekl ke hrobu svatého Diviše, smečka psů, jak vypravuje Aymoin, rázem se zastavila a jen štěkala.

V kostelích mívali obyčejně k přijetí prosebníků připevniť malou světničku. Roku 1407 jim dal Mikuláš Flamel vy-stavět pod klenbou chrámu svatého Jakuba U jatek světničku, která stála 4 libry, 6 soldů a 16 pařížských denárů.

V chrámu Matky Boží to byla komůrka v podkroví po-stranní lodi pod opěrnými oblouky naproti klášteru, právě v místě, kde si žena nynějšího hlídače zřídila zahrádku, jež se podobá visutým zahradám babylonským jako salát palmě, jako domovnice Semiramidě.

Tam po divokém a vítězném běhu po věžích a galeriích uložil Quasimodo Esmeraldu. Pokud běžel, nemohla zpola spíci a zpola bdící dívka přijít k sobě a cítila jen, jak stoupá do vzduchu, jak se v něm vznáší, jak jí letí, jak jí něco vy-zdvihuje nad zem. Chvillemi zaslechla hlučný smích a hřmot-ný hlas Quasimodův; pootevřela oči; tu viděla matně pod sebou Paříž jako červenou a modrou mosaiku s jejími tisícírymi břidlicovými a prejzovými střechami a nad hlavou strašlivou a veselou tvář Quasimodovu. Tu se jí víčka zase zavřela. Myslíla, že vše je skončeno, že byla popravena, když byla v bezvědomí, a že si pro ni přišel a nyní jí odnáší nestvůrný duch, jenž řídil její osud. Neodvážila se na něj pohlédnout a vůbec se nebránila.

Ale když jí rozcuchaný a udýchaný zvoník složil v ko-můrce asylu, když cítila, jak jeho hrubé ruce jemně uvolňují provaz zaříznutý do paží, zakusila onen zvláštní otřes, jímž se vízem probouzejí cestující lodi, která se náhle zastaví upro-střed temné noci. Také její myšlenky se probouzely a vracely jedna za druhou. Viděla, že je v chrámu Matky Boží, vzpo-mněla si, že byla vyrvána z rukou katových, že Phoebus žije, že Phoebus jí už nemiluje. Ty dvě představy, z nichž druhá vnesla tolik trpkosti do první, měla ubohá odsouzená současně před očima. Obrátila se ke Quasimodovi, který stál před ní a naháněl jí strach, s otázkou: "Proč jste mě zachránil?"

350

Díval se na ni úzkostlivě, jako by se snažil uhodnout, co mu říká. Opakovala svou otázku. Tu pohlédl na ni nevý-slovně smutně a uprchl.

Byla ohromena.

Za chvíli se vrátil s balíkem a položil jí ho k nohám. Byly to šaty, které soucitné ženy položily pro ni na práh kostela. Tu pohlédla na sebe a zarděla se, když viděla, že je skoro nahý. Život se jí navracel.

Zdálo se, že i Quasimodo pocítuje něco z toho studu. Za-střel si oko svou širokou dlaní a opět odešel, avšak zvolna.

Rychle se oblekla. Byly to bílé šaty s bílým závojem, šat no-vicky z nemocnice.

Sotva se ustrojila, spatřila přicházet Quasimoda. V jedné ruce nesl koš, v druhé zíněnkou. V koši byla láhev, chléb a trochu potravin. Postavil koš na zem a řekl: "Jezte." Prostřel zíněnkou na dlažbu a řekl: "Spěte." Zvoník jí donesl své vlast-ní jídlo a vlastní lože.

Cikánka k němu zvedla oči, aby mu poděkovala, ale ne-mohla ze sebe vypravit ani slova. Ten ubožák byl opravdu hrozně šeredný. Svěsila hlavu a otřásla se hrůzou.

Tu jí řekl: "Naháním vám strach? Jsem velmi ošklivý, že? Nedívejte se na mne, jen mě poslouvejte. Ve dne zůstanete tady, v noci se můžete procházet po celém kostele. Ale ne-vycházejte z kostela ani ve dne, ani v noci. Byla byste ztra-cena. Zabíli by vás a já bych umřel."

Zdvihla dojata hlavu, aby mu odpověděla. Zmizel. Byla opět sama, přemýšlejíc o zvláštních slovech této skoro obludné by-tosti, dojata zvukem jeho hlasu, tak drsného, a přece tak něžného.

Pak si prohlížela svou komůrku. Byla to světnička nějakých šest stop dlouhá i široká, s malým okénkem a dveřmi v mírně nakloněné střeše z plochých kamenů. Připadalo jí, že četné

okapové chrliče v podobě různých zvířat se sklánějí kolem ní a natahují krk, aby ji viděly okénkem. Na kraji střechy viděla vršky tisíců komínů, jimiž před jejíma očima vystupoval kouřné všech ohňů Paříže. Smutná podívaná pro ubohou cikánku, nalezence, nešťastnou bytost bez vlasti, bez domova, bez krbu.

351

V okamžiku, kdy si připomněla palčivěji než jindy svou opuštěnost, ucítila, jak se jí chlupatá a vousatá hlava otírá o ruce a kolena. Zachvěla se (všechno jí teď děsilo) a podívala se. Byla to ubohá koza, čiperná Džali, jež utekla strážcům ve chvíli, kdy Quasimodo rozprášil Charmoluovu četku, a která se téměř již hodinu lísala u jejích nohou, aniž se jí podařilo vymámit jediný pohled. Cikánka ji celou zlíbala. "Ů Džali," řekla, "jak jsem na tebe zapomněla! Tak ty myslíš stále na mne! Ty nejsi nevďěčná!" Současně jako kdyby neviditelná ruka pozvedla zívání, které tak dlouho potlačovalo slzy v jejím srdci, dala se do pláče, a jak jí tekly slzy, cítila, že s nimi odplývá i to, co bylo nejpalčivější, a nejtrpčí v její bolesti. Když nastal večer, zdála se jí noc tak krásná a měsíc tak něžný, že obešla ochoz nad chrámem. Pocítila jakési ulehčení, tak se jí zdála země klidná z té výše.

III

Hluchý

Když se druhý den ráno probouzela, zpozorovala, že spala. Tato prostá skutečnost ji překvapila. Již dávno si odvykla spát. Okénkem k ní vnikal veselý paprsek ranního slunce a dopadal jí na tvář. Současně se sluncem viděla v okénku něco, co ji zděsilo, nešťastnou tvář Quasimodovu. Bezděčně zavřela opět oči, ale marně. Zdálo se jí, že růžovými víčky vidí stále tu masku jednookého a kolozubého skřítka. Vtom zaslechla, majíc stále oči zavřeny, drsný hlas, který říkal velmi něžně:

"Nebojte se. Jsem váš přítel. Přišel jsem, abych vás viděl spát. Nevadí vám to, že, když se přijdu podívat, jak spíte? Co vám na tom sejde, že jsem zde, když máte zavřené oči? Teď odejdu. Pohleďte, stoupl jsem si za zed'. Můžete zase otevřít oči."

Ještě litošivější než tato slova byl tón, jímž byla pro-nesena. Cikánka s dojetím otevřela oči. Skutečně již nestál u okénka. Šla k okénku a viděla ubohého hrbáče bolestně a

352

odevzdaně schouleného v rohu zdi. Pokusda se přemoci odpor který v ní vzbuzoval. "Pojďte sem řekla mu mimi. Podle pohybů cikánčiných rtů se Quasimodo domníval ze ho vyhání. Vstal tedy a pomalu, kulhavě a se svěšenou hlavou odcházel, aniž se odvážil pozvednout k dívce oči plné zoufalství. "Pojďte sem přece," zvolala. Ale Quasimodo se řale vzdaloval. Tu vyskočila ze své komůrky, bezela za ním a vzala ho za ruku. Pod jejím dotekem se Quasimodo zachvěl na všech údech. Zdvihl k ní prosebně oči, a když viděl že ho vede k sobě, zazářila jeho tvář radostí a něhou. Chtěla ho zavést do své komůrky, ale zůstal umíněně stát na prahu.

"Ne, ne," prohlásil, "výř nevstupuje do skřivánčího, hnízda."

f mf

Tu se schoulila půvabně na své lůžko vedle kozy, která ji spala u nohou. Oba dva zůstali chvíli nehnutě, mlčky se dí-vajíce, on na tolik krásy, ona na tolik ošklivosti. Každým okamžikem pozorovala na Quasimodovi další ohyzdnost. Její zrak těkal od křivých kolen k hrbatým zadům, od hrbatých zad k jedinému oku. Nemohla pochopit, že se může vyskytnout bytost tak nemožně utvořená. Avšak v celém tom zjevu bylo tolik smutku a něhy, že si na něj počala zvykat.

On první přerušil mlčení. "Řekla jste mi tedy, abych se vrátil?"

Přikývla a řekla: "Ano."

Porozuměl tomuto kývnutí. "Bohužel," řekl, jako by váhal s dokončením, "jsem ... jsem hluchý."

"Nebožáku!" zvolala cikánka s výrazem laskavého soucitu.

Pousmál se bolestně. "Myslíte si, že mi ještě tohle chybělo, že? Ano, jsem hluchý. Tak to se mnou vypadá. Je to strašné, není-liž pravda? A vy jste tak krásná!"

V nebožákově hlasu byl tak hluboký pocit vlastní bídy, že neměla síly říci jediné slovo. Nebyl by je ostatně slyšel. Po-kračoval:

"Nikdy jsem neviděl svou ošklivost jako nyní. Když se srovnám s vámi, lituji sám sebe, že jsem takový bídný a ne-šťastný netvor. Musím vám připadat jako zvíře, vidíte? — Vy jste sluneční paprsek, krůpěj rosy, ptačí zpěv. — A já jsem

353

něco strašlivého, ani člověk, ani zvíře, něco tvrdšího, pošla-panějšího a beztvárnějšího než kamínek."

Tu se začal smát nejzoufalejším smíchem na světě. Pokračoval:

"Ano, jsem hluchý. Ale budete se mnou mluvit posunky a znameními. Mám pána, který se mnou takto mluví. A pak, poznám rychle vaše přání podle pohybu vašich rtů, podle va-šeho pohledu."

"Nuže," začala s úsměvem, "povězte mi, proč jste mě za-chránil?"

Díval se na ni pozorně, když mluvila.

"Rozumím," odpověděl, "ptáte se mě, proč jsem vás za-chránil. Zapomněla jste na bídáka, který se vás jedné noci pokusil unést, ale kterému jste hned příštího dne pomohla na tom jejich hanebném pranýři. Tu kapku vody a trochu sou-citu vám nezaplatím ani svým životem. Vy jste zapomněla na onoho bídáka, ale on si vzpomněl."

Naslouchala mu s hlubokým pohnutím. Ve zvoníkově oku vytryskla slza, ale neskanula.

Považoval asi za věc cti, aby ji potlačil.

"Poslyšte," začal opět, když se už nebál, že ona slza skane, "máme zde velmi vysoké věže; člověk, který by s nich spadl, byl by mrtev dříve, než by se dotkl dlažby; až se vám zlíbí, abych odtud spadl, nemusíte promluvit ani slovo, jediný po-hled postačí."

Pak vstal. Tento pitvorný tvor vzbuzoval v cikánce, jak-koli sama byla nešťastná, přece jakýsi soucit. Pokynula mu, aby zůstal.

"Ne, ne," řekl. "Nesmím zůstat příliš dlouho. Necítím se dobře. Jen ze soucitu neodvracíte oči. Půjdu někam, odkud vás uvidím, aniž byste mě viděla. To bude lepší."

Vytáhl z kapsy maličkou kovovou píšťalku. "Tu máte," řekl, "až mě budete potřebovat, až budete chtít, abych při-šel, až nebudete mít ze mne příliš velkou hrůzu, zapískáte. To písknutí slyším."

Položil píšťalku na zem a uprchl.

354

IV

Hlína a křišťál

Dny ubíhaly.

Do duše Esmeraldiny se vracel pozvolna klid. Přílišná bo-lest právě tak jako přílišná radost jsou prudké vzněty, jež mají krátké trvání. Lidské srdce nemůže dlouho setrvat v kraj-nostech. Cikánka trpěla tolik, že jí ze všeho zůstal jen pocit úžasu.

S bezpečím se jí vrátila naděje. Byla mimo společnost, mimo život, ale cítila neurčitě, že by snad nebylo nemožno se tam vrátit. Byla jako mrtvá, jež má pro všechn případ klíč od svého hrobu.

Cítila, jak se od ní zvolna vzdalují strašlivé obrazy, které ji tak dlouho trýznily. Všechny ohyzdné přízraky, Pierrat Torterue, Jakub Charmolue, všechny, ba i kněz, mizely jí z mysli. A pak, Phoebus žil, byla si tím jista, viděla ho. Život Phoe-bův jí byl vším. Po řadě osudných otřesů, pod nimiž se vše v jejím nitru zhroutilo, našla ve své duši neotřesenu jen jednu věc, jeden cit, svou lásku ke kapitánovi. Neboť láska je jako strom, roste sama od sebe, zapouští hluboko kořeny do celé naší bytosti a zelená se často dál na zříceninách našeho srdce.

A nevysvětlitelné je, že čím je tato vášeň slepější, tím je houževnatější. A nikdy není pevnější, než když není podlo-žena rozumnými důvody.

Esmeralda nemyslela zajisté na kapitána bez trpkosti. Byle jistě hrozné, že snad i on byl oklamán, že uvěřil té nemožné věci a že se snad mohl domnívat, že rána dýkou pocházela od té, jež by za něj dala tisíckrát život. Konec konců mu to ne-musela příliš zazlívát; což se nepřiznala k svému zločinu? Což nepodlehla^ slabá žena, mučení? Všechna vina byla na ní. Měla si raději nechat vyrvat nehty než takové slovo. Ostatně kdyby zase uviděla Phoeba jen jedinkrát, jen na minutku, sta-cilo^by jistě slovíčko, jediný pohled, aby ho vyvedla z omylu-a přivedla opět k sobě. Nepochybovala o tom. Proto také

'i

ne-

355

myslela na mnoho podivných věcí, na náhodnou přítomnost Phoebovu při jejím veřejném pokání a na dívku, která byla s ním. Byla to nepochybně jeho sestra. Byl to nesmyslný vý-klad, ale spokojila se jím, neboť potřebovala věřit, že Phoebus ji stále miluje, že miluje jen ji. Což jí to nepřísahal? Potřebo-vala víc ve své prostotě a důvěřivosti? A pak, což v celé té záležitosti nebyly okolnosti spíše proti ní než proti němu? Čekala tedy. Doufala.

Kromě toho byl kostel, ten prostorný chrám, který ji ob-klopoval se všech stran, který bděl nad její bezpečností a chrá-nil ji, sám o sobě nejvyšším utěшитelem. Slavnostní linie této stavby, nábožný vzhled všech předmětů, jež dívku obklopo-valy, zbožné a jasné myšlenky, jež takřka vycházely ze všech pórů těch kamenů, to vše na ni bezděčně působilo. Budovou zněly též zvuky tak velebné a majestátní, že konejšily její ne-mocnou duši. Jednotvárný zpěv kněží při bohoslužbách, od-povědi lidu kněží, někdy nezřetelné, někdy hřímavé, har-monické chvění oken, varhany hlaholící jako sto trubek, tři zvonice, které bzučí jako úly rojících se včel, celý ten orchestr, z něhož tryskala gigantická škála tónů, neustále stoupající a klesající od davu ke zvonici, to vše ohlušovalo její paměť, její obraznost, její bolest.

Obzvláště ji ukolébávaly zvony. Jako by ji ty mohutné nástroje zaplavovaly velikými vlnami sil-ného magnetismu.

A tak ji každý východ slunce našel klidnější, zotavenější, méně bledou. A jak se její vnitřní rány zacelovaly, rozkvétala na jejím obličejí opět spanilost a krása, tentokrát však odušev-nělejší a vyrovnanější. Vracela se jí také její bývalá povaha, b-a i něco z její veselosti, její hezký pošklebek, láska ke koze, záliba ve zpěvu, stydlivost. Ze strachu, aby ji některý oby-vatel sousedních podkroví neviděl okénkem, oblékala se ráno starostlivě v koutě své komůrky.

Když jí při vzpomínkách na Phoeba zbylo trochu času, myslila někdy na Quasimoda. To bylo jediné pouto, jediný vztah, jediný styk s lidmi a se životem, který jí ještě zůstal. Ubohá! Byla vyloučena ze světa víc než Quasimodo. Vůbec nechápala toho podivného přítele, kterého jí náhoda seslala.

356

Často si vyčítala, že nemá vděčnosti, 'jež zavírá oči, ale roz-hodně si nemohla na ubohého zvoníka zvyknout. Byl příliš ohyzdný.

Píšťalku, kterou jí dal, nechala na zemi. To však Quasi-modovi nevadilo, aby se v prvních dnech občas neukázal. Sna-žila se všemožně, aby se neodvracela s přílišným odporem, když jí přinášel koš s potravinami nebo džbán s vodou, on si však všiml nejnepatrnějšího pohybu tohoto druhu a pak smut-ně odcházel.

Jednou přišel v okamžiku, kdy hladila Džali. Stál chvíli zamyšleně před půvabnou skupinou cikánky s kozičkou, a po-třásaje svou těžkou a znetvořenou hlavou, řekl konečně: "To je mé neštěstí, že se ještě příliš podobám člověku. Chtěl bych být docela zvířetem jako ta koza." Pohlédla na něho udiveně.

Odpověděl na tento pohled: "Ó, vím dobře proč." A odešel.

Jindy se objevil ve dveřích komůrky (kam nikdy nevstoupal) v okamžiku, kdy Esmeralda zpívala starou španělskou baladu, jejíž slovům nerozuměla, ale která jí utkvěla v sluchu, neboť jako dítě ji cikánky touto písní ukolébávaly. Při pohledu na tento šeredný obličej, který se jí zjevil náhle uprostřed písně, dívka se zarazila s posunkem bezděčného leknutí. Nešťastný zvoník padl na prahu dveří na kolena a sepal prosebně své velké, neforemné ruce. "Ach," pravil bolestně, "zapřísahám vás, pokračujte a neodhánějte mě!" Nechtěla ho zastavovat a když se chvějíc, pokračovala ve své romanci. Její zděšení se postupně přece jen rozptýlilo, zpívala dál a zcela se poddala náladě zádušné a unylé melodie. Quasimodo zůstal na kolenou, s rukama sepnatými jako při modlitbě, pozorný, se zatajeným dechem, s pohledem upřeným na zánovní cikánčiny oči. Člověk by řekl, že poslouchal její píseň v jejich očích.

Jindy zase přišel k ní s rozpačitým a nesmělým výrazem v tváři. Poslyšte," řekl s námahou, "chci vám něco říci." Naznačila mu, že poslouchá. Tu začal vzdychat, pootevřel rty, jako by každým okamžikem chtěl promluvit, pak na ni

357

pohlédl, zavrtěl hlavou a pomalu se vzdaloval, zanechávaje cikánku v úžasu.

Mezi podivnými postavami vytesanými ve zdi byla jedna, kterou si obzvláště oblíbil a s níž, jak se zdálo, vyměňoval často bratrské pohledy. Jednou cikánka zaslechla, jak jí říká: "Och, že nejsem z kamene jako ty!"

Jednoho rána konečně přistoupila Esmeralda až k okraji střechy a dívala se na náměstí přes špičatou střechu kostela svatého Jana Okrouhlého. Quasimodo stál za ní. Sám se tak stavěl, aby dívku pokud možno ušetřil nepříjemného pohledu na sebe. Najednou se cikánka zachvěla, v jejích očích zazářila zároveň slza a záblesk radosti. Klekla na okraj střechy a vztáhla úzkostlivě ruce k náměstí volajíc: "Phoebe! Pojd'! Pojd'! Slovo, slovíčko, ve jménu nebes! Phoebe! Phoebe!" Její hlas, obličej, pohyby, celá její bytost měla srdcervoucí výraz trosečníka, jenž dává znamení lodi plující vesele v záři slunečních paprsků daleko na obzoru. Quasimodo se nachýlil nad náměstí a viděl, že předmětem této něžné a horoucí modlitby je mladý muž, kapitán, krásný jezdec celý se třpytící zbrojí a ozdobami, který cválal v pozadí náměstí a zdravil chocholem krásnou dámu usmívající se na balkoně. Ostatně důstojník neslyšel volání nešťastné dívky. Byl příliš daleko.

Ale hluchý ubožák slyšel. Hrud' se mu vzdémula hlubokým povzdechem. Obrátil se. Srdce mu překypovalo zadrženými slzami, jeho pěsti se křečovitě sevřely na hlavě, a když je zase odtáhl, měl v každé ruce hrst ryšavých vlasů.

Cikánka si ho vůbec nevšimla. Řekl zticha, skřípaje zuby: "Prokletě! Takhle tedy má člověk vypadat! Stačí být krásným napovrch!"

Ona však stále klečela a volala neobyčejně vzrušeně: "Hle, teď sestupuje s koně! — Půjde do toho domu! — Phoebe! — Neslyší mě! — Phoebe! — Jak je ta žena zlá, že s ním mluví zároveň se mnou! — Phoebe! Phoebe!"

Hluchý ji pozoroval. Rozuměl této němohře. Oko ubohého zvoníka se zalilo slzami, nenechal však ani jedinou skanout. Náhle ji jemně zatahal za lem rukávu. Obrátila

358

se. Tvářil se klidně. Řekl jí: "Chcete, abych pro něj došel?"

Vykřikla radostí. "Ó ano, jdi, jděte; běž, rychle! Toho kapitána, toho kapitána, přiveďte mi ho! Budu tě mít ráda!" Objímala mu kolena. Nemohl se udržet, aby nepotrásl bolestně hlavou. "Přivedu vám ho," řekl slabým hlasem. Pak odvrátil hlavu a řít se dlouhými kroky na schodiště, zalykaje se slzami.

Když doběhl na náměstí, viděl už jen krásného koně, přivázaného u vrat domu Gondelaurierových. Kapitán tam právě vstoupil.

Vzhlédl ke střeše kostela. Esmeralda byla stále na témž místě, v téže poloze. Smutně na ni zakýval. Pak se opřel o jeden z patníků u vrat Gondelaurierových, rozhodnut čekat, až kapitán vyjde.

V domě Gondelaurierových byl jeden z těch slavnostních dnů, jež předcházejí svatbě.

Quasimodo viděl mnoho lidí vcházet a nikoho vycházet. Občas se podíval ke střeše. Ci-kánka se nehýbala víc než on. Přišel čeledín, odvázal koně a odvedl ho do stáje.

Tak strávili celý den. Quasimodo na patníku, Esmeralda na střeše a Phoebus bezpochyby u nohou Lilie.

Konečně nastala noc; noc bez měsíce, noc tmavá. Quasi-modo marně upíral zrak na Esmeraldu; byla už jen bílou skvrnou v soumraku; pak ničím. Vše zmizelo, vše bylo černé.

Quasimodo viděl, jak se odshora dolů všechna okna domu Gondelaurierových osvětlují.

Viděl, jak se osvětlují ostatní okna na náměstí jedno za druhým; viděl je také až do po-sledního shasínat, neboť zůstal celý večer na svém stanovišti. Důstojník nevycházel. Když se poslední chodci vrátili domů, když všechna okna ostatních domů pohasla, zůstal

Quasimodo zcela sám, v úplné tmě. Náměstí u chrámu Matky Boží se tehdy neosvětlovalo.

^Ale okna domu Gondelaurierových zůstala osvětlena i po půlnoci. Quasimodo, nehybný a pozorný, viděl, jak se na pestrobarevných oknech míhá množství živých a tančících strnu. Kdyby nebyl hluchý, byl by slyšel, jak postupně uti-chal hluk usínající Paříže a jak se čím dál zřetelněji ozýval

359

slavnostní šum, smích a hudba uvnitř domu Gondelaurie-rových.

K jedné hodině noční počali se hosté rozcházet. Quasimodo je všechny pozoroval, zahalen tmou, jak procházejí pochod-němi osvětleným průjezdem. Žádný z nich nebyl kapitán.

Byl pln smutných myšlenek; chvílemi hleděl do prázdna jako lidé, kteří se nudí. Velké černé, těžké mraky, roztrhané a děravé, visely jako visuté rohože z krepu pod hvězdnatou klenbou noci. Řekli byste pavučiny nebeské báně.

V jedné z takových chvil spatřil pojednou, jak se tajemně otevírají dveře na balkon, jehož kamenné zábradlí se rýsovalo nad jeho hlavou. Křehké skleněné dveře propustily dvě osoby a zase se za nimi nehlučně zavřely. Byl to muž a žena. Jen s námahou poznal konečně Quasimodo v muži krásného kapi-tána a v ženě mladou dámu, kterou viděl ráno s téhož bal-konu vítat důstojníka. Náměstí bylo úplně temné a dvojité karmazínová záclona, jež se opět shrnula, jakmile se dveře zavřely, nepropouštěla z pokoje na balkon skoro žádné světlo. Pokud mohl soudit náš hlušec neslyšící ani jediné jejich slovo, byli mladý muž a dívka zabráněni do velmi důvěrného a něžného rozhovoru. Zdálo se, že dívka dovolila důstojníku, aby ji objal kolem pasu, a že se velmi chabě bránila jeho polibku.

Quasimodo byl ze zdola svědkem této scény, tím půvab-nější na pohled, že nebyla pro oči určena. Pozoroval trpce to štěstí, tu krásu. Vždyť i v tomto ubožákovi se ozývala pří-roda, a jeho páteř, třebaže strašně zkřivená, nezachvívala se c nic méně než každá jiná. Přemýšlel o lidském údělu, který mu Prozřetelnost přisoudila, o tom, že ženy, láska, rozkoš mu budou věčně na očích a že se bude vždycky jen dívat na štěstí druhých. Ale nejvíc mu při této podívané rozdíralo srdce a přidávalo rozhořčení k jeho lítosti pomyšlení, jak by asi trpěla cikánka, kdyby to viděla. — Pravda, noc byla tmavá, Esmeralda, i kdyby zůstala na místě (nepochyboval o tom), byla příliš daleko a on sám mohl stěží rozeznat milence na balkoně. To ho utěšovalo.

Mezitím se jejich zábava stávala stále živější. Zdálo se, že

360

mladá dáma prosí důstojníka, aby od ní víc nežádal. Quasi-modo rozeznával z toho všeho jen krásné sepjaté ruce, úsměvy promíšené slzami, dívčiny pohledy k hvězdám a žhavé kapi-tánovy oči, vzhlížející k ní.

Na štěstí, neboť dívka počínala v boji již ochabovat, ote-vřely se náhle dveře na balkon a objevila se stará dáma: kráska vypadala zmateně, důstojník se tvářil rozmrzele a všichni tři se vrátili dovnitř.

Po chvíli zadupal v průjezdu kůň a zářící důstojník, za-halený pláštěm, projel rychle kolem Quasimoda.

Zvoník ho nechal zajet za roh ulice, pak vyrazil za ním s hbitostí opice a zvolal: "Hej, kapitáne!"

Kapitán se zastavil.

"Co mi chce ten darebák," zabručel, když spatřil ve tmě tu klátivou postavu běžící klopýtavě k němu.

Quasimodo zatím doběhl k němu a chytil odvážně koně za uzdu. "Pojďte se mnou, kapitáne, někdo chce s vámi mluvit."

"U všech rohatých!" zahučel Phoebus, "kde se tu vzal ten ohyzdný rozčepýřený pták, zdá se mi, že jsem ho už někde viděl. Holá, kmotře, nechtěl bys pustit uzdu mého koně?"

"Kapitáne," odpověděl hluchý, "ani se mě nezeptáte kdo?"

"Říkám ti, abys pustil mého koně," opáčil Phoebus netrpě-livě. "Co chce ten čerchmanský chlap, že se věší na ohláv-ku mého oře? Myslíš, že je můj kůň šibenice?"

Quasimodo nejenže nepustil uzdu, ale chystal se obrátit koně nazpět. Nemohl si vysvětlit kapitánův odpor, a řekl mu proto rychle: "Pojďte, kapitáne, nějaká žena na vás čeká." A s námahou dodal: "Žena, která vás miluje." ^ "Ty ničemo," řekl kapitán, "ty si myslíš, je jsem povinen jít ke všem ženám, které mě milují nebo to říkají? — A co když je^ti náhodou podobná, ty kulichu? — Řekni té, která tě posílá, že se budu ženit, a ať jde k čertu!"

"Poslyšte," zvolal Quasimodo domnívaje se, že jediným slovem přemůže jeho váhání, "pojdte, milostivý pane! Te to cikánka, kterou znáte."

Toto slovo učinilo na Phoeba vskutku mocný dojem, avšak

361

ne toho druhu, jak hluchý očekával. Vzpomeňme si, že náš dvorný důstojník se vzdálil s Lilií několik okamžiků před tím, než Quasimodo zachránil odsouzenou z rukou Charma-luových. Od té doby se při všech svých návštěvách u Gonde-laurierových chránil mluvit o této ženě, na kterou po všem tom vzpomínal nerad. A Lilie nepovažovala také za vhodné říci mu, že cikánka žije. Phoebus se tedy domníval, že ubohá "Similar" je už měsíc nebo dva mrtva. Mimo to myslel ka-pitán už chvíli na hlubokou temnotu noci, nadpřirozenou ošklivost a hrobový hlas podivného posla i na to, že půlnoc minula, že ulice je opuštěná jako onoho večera, kdy ho oslovil zamračený mnich, a že jeho kůň při pohledu na Quasimoda supí. "Cikánka!" zvolal skoro poděšen. "No tohle, přicházíš snad s onoho světa?"

Položil ruku na jílec svého mečíku.

"Rychle, rychle!" řekl hluchý a pokoušel se koně odvléci. "Tudy!"

Phoebus mu zasadil prudkou ránu botou do prsou.

Quasimodovo oko zajiskřilo. Přikrčil se, aby se na kapitána vrhl. Pak se ovládl a řekl: "Jak jste šťasten, že máte někoho, kdo vás miluje!"

Zdůraznil slovo "někoho", pustil koni uzdu a řekl: "Jedte!"

Phoebus bodl koně a zaklel. Quasimodo se díval, jak mizí v temné ulici. "Ach!" povzdychl si tiše hluchý ubožák, "tohle odmítnout!"

Vrátil se do chrámu Matky Boží, rozsvítil lampu a stoupal po schodech do věže. Cikánka byla, jak tušil, stále na témž místě. Hned jak ho spatřila, běžela k němu. "Sám!" zvolala, spínajíc bolestně své krásné ruce.

"Nemohl jsem ho najít," odpověděl Quasimodo chladně.

"Měls na něj čekat celou noc!" pokračovala rozhorleně.

Viděl její hněvivý posunek a pochopil výčitku.

"Po druhé ho budu hlídat lip," řekl se skloněnou hlavou.

"Jdi pryč!" řekla mu.

Opustil ji. Byla s ním nespokojena. Snesl by od ní raději

362

křivdu, než by ji zarmoutil. Všechnu bolest si ponechal pro

Od toho dne ho cikánka neviděla. Přestal docházet do její komůrky. Nanejvýš zahlédla někdy na vrcholku věže zvoní-kovu tvář, jak na ni teskně hledí. Ale jakmile ho zpozorovala, zmizel.

,11/1

Musíme říci, že byla dobrovolnou nepřítomností ubohého hrbáče málo zarmoucena. V hloubi srdce mu za to byla vděč-ná. Ostatně Quasimodo si nedělal v tomto ohledu iluze.

Neviděla ho již, ale cítila kolem sebe přítomnost dobrého ducha. Její zásoby potravin byly obnovovány neviditelnou rukou, zatím co spala. Jednoho rána našla na svém okně klec s ptáky. Nad oknem její komůrky byla socha, které se bála. Nejednou to projevila v Quasimodově přítomnosti. Jednoho rána (neboť všechny takové věci se děly v noci) už ji neviděla. Někdo ji rozbil. Ten, kdo se vyšplhal až k této soše, musel dát v sázku svůj život. Někdy večer slyšela, jak nějaký hlas skrytý za okenicemi zvonice zpívá, jako by ji chtěl uspávat, smutnou a podivnou píseň. Byly to verše bez rýmů, jak je může utvořit jen hluchý: Nehled na obličej, dívko, ale na srdce.

Srdce krásného mladíka bývá často ohyzdné. V některých srdcích se láska neudrží.

Není, dívko, jedle krásná,

není jako topol,

má však i přes zimu listí.

Ach, proč všechno to říkat? Co není krásné, nemá žít. Krása miluje jen krásu. Duben od ledna se odvrací.

363

Krása je dokonalá, krása zmůže všechno, jen krása není polovičatá.

Havran lítá jen ve dne, sova lítá jen v noci, labut lítá ve dne i v noci.

Když se jednoho rána probudila, spatřila na svém okně dvě vázy plné květin. Jedna byla z velmi krásného a zářivého křišťálu, ale prasklá. Voda z ní vytékala a květiny vadly. Druhá váza byla hrubý a obyčejný hliněný hrnec, který však podržel všechnu vodu a květiny v něm zůstaly svěží a čer-vené.

Nevím, byl-li v tom úmysl, ale Esmeralda vzala uvadlou kytici a nosila ji celý den na ňadrech. Toho dne neslyšela zpívat hlas na věži.

Ani si toho valně nepovšimla. Po celé dny se mazlila s ko-zou, sledovala bedlivě dveře domu Gondaurierových, vy-právěla si tiše o Phoebovi a drobila vlaštovkám chleba.

Quasimoda ostatně vůbec už neviděla a neslyšela. Zdálo se, že ubohý zvoník zmizel z kostela. Když však jedné noci nespala a myslila na svého krásného kapitána, slyšela u své komůrky vzdechy. Ustrašeně vstala a viděla při měsíčním světle ležet napříč přede dveřmi beztvárnou hmotu. To Quasi-modo tam spal na kamenné podlaze.

V

Klíč k červené brance

Mezitím se arcijáhen z řečí dověděl, jakým zázračným způ-sobem byla cikánka zachráněna.

Přijal tuto novinu s neurčitými pocity. Smířil se již s Esmeraldinou smrtí. V tomto ohledu byl klidný, dosáhl dna možné bolesti. Lidské srdce může (páter Klaudius uvažoval o těchto věcech) pojmout jen určité množství

364

zoufalství. Je-li houba úplně nasáklá, může se přes ni přelít moře a nepřidá jí ani slzu.

,

Nuže, Esmeralda byla mrtva, houba byla nasákla, pro pa-tera Klaudia byl na tomto světě všemu konec. Jakmile ysak věděl, že žije, že žije také Phoebus, obnovila se muka, otřesy, nejistota, začal opět život. A Klaudius byl vsím um jiz una-

ven.

Když zvěděl tuto novinu, zavřel se do své klášterní cely. Neukazoval se ani na kapitulních poradách, ani na bohoslužbách. Zavřel dveře před každým, i před biskupem. Zůstal takto zazděn několik týdnů. Myslilo se, že je nemocen. A také

byl-

Co dělal takhle uzavřen? Jakými myšlenkami byl nešťastník zmítán? Sváděl poslední zápas se svou hroznou vášní? Osnoval snad poslední plán smrti pro ni a záhuby pro sebe?

Jeho Jan, jeho milovaný bratr, jeho zhýčkané dítě, přišel jednou k jeho dveřím, klepal, zapřísahal se, prosil, desetkrát řekl své jméno, Klaudius neotevřel.

Strávil celé dny u okna s tváří přitisknutou ke sklu. Z to-hoto okna v klášteře viděl

Esmeraldinu komůrku, viděl často i ji s kozou, někdy s Quasimodem. Pozoroval malé pozornosti ošklivého hluchouna, jeho poslušnost, jeho jemné a pokorné chování k cikánce.

Vzpomínal si, neboť měl dobrou paměť (a paměť jest trýznitelkou žárlivých), vzpomínal si, jak po-divně se jednoho večera díval zvoník na cikánku. Ptal se, jaký důvod mohl Quasimoda přimět k tomu, aby ji zachránil. Byl svědkem tisíce drobných výjevů mezi cikánkou a Quasimodem, jehož němohra, pozorována z dálky a vykládána žárlivostí, zdála se mu velmi něžná. Nedůvěřoval podivinství žen. A tu neurčitě cítil, jak se v něm probouzí žárlivost, jakou by nikdy nečekal, žárlivost, pro kterou se červenal hanbou a nevolí. — Žárlit na kapitána, budiž, ale na tohohle! — To pomýšlení ho pobuřovalo.

Noci byly děsné. Od té doby, co věděl, že cikánka žije, zmizely mrazivé představy kostlivce a hrobu, jež ho pronásle-ovaly celý den, a zase ho vzněcovalo tělo. Svíjel se na svém lůžku, když si pomyslel, že tmavovlasá dívka je tak blízko.

365

Jeho horečná obrazivost mu každou noc představovala Esmeraldu ve všech polohách, jež mu nejvíc bouřily krev. Viděl ji, jak leží na probpdeném kapitánovi, oči zavřené a krásné hrdlo zbrocené jeho krví, v slastném okamžiku, kdy vtiskl na její bledé rty polibek, jehož žár polomrtvá nešťastnice cítila. Viděl ji zase, jak ji svlékají surové ruce katanů, jak obnažují její nožku a nasazují na to jemné a oblé lýtko, bílé a pružné koleno španělskou botu se železnými šrouby. Viděl ještě to kolínko jako ze slonoviny, jež jediné zůstalo mimo strašlivý přístroj Torteruův. Představoval si konečně dívku s provazem na krku, s nahými rameny, bosou, skoro nahou, jak ji viděl posledního dne. Pod dojmem těchto smysl-ných představ svíral pěsti a mráz mu pobíhal po zádech. Jedné takové noci rozbouřily mu v žilách jeho panickou a kněžskou krev tak strašlivě, že hryzl podušku, vyskočil z postele, přehodil si přes košili kleriku a vyšel z cely, s lampou v ruce, polonahý, vyděšený, s planoucím zrakem. Věděl, kde najde klíč k červené brance, jež spojovala klášter s chrámem, a klíč od schodiště na věže měl, jak víme, stále u sebe.

VI

Pokračování kapitoly o klíči k červené brance

Oné noci usnula Esmeralda ve své komůrce plna zapo-mnění, plna naděje a sladkých myšlenek. Spala již chvíli a snila jako vždy o Phoebovi, když se jí pojednou zdálo, že slyší kolem sebe šramot. Měla neklidný a lehký spánek jako pták; každá maličkost ji probouzela. Otevřela oči. Byla velmi tmavá noc. Přece však zahlédla u okénka obličej, který ji pozoroval. Ve světle lampy vypadal jako noční zjevení. Jakmile postava poznala, že byla Esmeraldou upozorována, zhasila lampu. Dívka však měla přece dosti času, aby ji zahlédla. Víčka se jí zavřela opět hrůzou. "Ó," zašeptala mdlým hlasem, "kněz!"

Bleskurychle se jí vybavilo všechno minulé neštěstí. Klesla zpět na lůžko ztuhlá hrůzou.

366

Za okamžik pocítila podél těla doteky, které ji tak vydě-sily, že úplně procitla a vztyčila se celá rozzuřená. Kněz se právě doplížil k ní. Objímal ji oběma rukama.

Chtěla křičet, ale nemohla.

"Táhni, obludo! Táhni, vrahu!" řekla tichým, hněvem a hrůzou se chvějícím hlasem.

"Smiluj se, smiluj se!" mumlal kněz a tiskl jí své rty na ramena.

Uchopila oběma rukama jeho lysou hlavu za zbytek vlasu a snažila se oddálit jeho polibky, jako by ji měl uštknout had.

"Smilování!" opakoval nešťastník. "Kdybys věděla, jaká je má láska k tobě! Je to oheň, roztavené olovo, tisíc nožů v mém srdci."

Zadržel nadlidskou silou její ruce. "Pust' mě," hlesla celá bez sebe, "nebo ti naplivám do obličeje!"

Pustil ji. "Tup mě, bij mě, buď zlá! Dělej, co chceš, ale měj slitování! Miluj mě!"

Tu ho uhodila se zuřivostí dítěte. Napřáhla své krásné ruce, aby ho udeřila do tváře. "Táhni, démone!"

"Miluj mě, miluj mě! Slitování!" křičel ubohý kněz, tiskl se k ní a oplácel jí rány pohlažením. Pojednou pocítila jeho přesilu. "Jednou to musí skončit!" řekl, skřípaje zuby.

Trásla se podrobená a zlomená v jeho náručí, vydána mu na pospas. Cítila, jak jí chlípná ruka tápe po těle. Učinila poslední pokus a začala křičet: "Pomoc! Sem! Upír! Upír!"

Nikdo nepřicházel. Jen Džali se probudila a úzkostlivě mečela.

"Mlč!" řekl kněz udýchaně.

Jak se tak vzpírala a plazila po zemi, nahnátla cikánka pojednou něco chladného a kovového. Quasimodovu píšťalku. Uchopila ji v záchvatu naděje, přiložila ji ke rtům a vši silou, která jí ještě zbyla, zapískala. Píšťalka vydala jasný, ostrý a pronikavý zvuk.

"Co je to?" zeptal se kněz.

Skoro současně cítil, jak ho zdvihá mohutná paže. Ko-můrka byla temná. Nemohl přesně rozeznat, kdo ho tak svírá,

367

slyšel však zuřivé skřípění zubů a ve tmě bylo přece jen na-tolik světla, aby viděl nad svou hlavou záblesk široké čepele nože.

Knězi se zdálo, že vidí Quasimodovu postavu. Předpoklá-dal, že to může být jen on.

Vzpomněl si, že při vstupu do komůrky klopýtl o jakýsi balík venku přede dveřmi. Poně-vadž však nový příchozí nepronesl ani slova, nevěděl kněz, na čem je. Vrhł se na ruku třímající nůž a křičel: "Quasi-modo!" V této chvíli krajního nebezpečí zapomněl, že Qua-simodo je hluchý. V okamžiku byl kněz sražen k zemi a cítil, jak se olověné koleno opírá o jeho prsa. Podle stisku tohoto kolena plného výčnělků poznal Quasimoda. Ale co dělat, aby Quasimodo poznal také jeho? Noc činila hluchého i slepým.

Byl ztracen. Dívka, bez slitování a podrážděná jako tyg-řice, nečinila nic, aby ho zachránila.

Nůž se blížil k jeho hlavě, nastal rozhodný okamžik. Pojednou se zdálo, že jeho protivník váhá. "Krev ji nesmí poskvřnit," řekl temně.

Byl to vskutku hlas Quasimodův.

Tu cítil kněz, jak ho hrubá ruka táhne za nohu ven z cely. Tam tedy měl umřít. Na štěstí vyšel právě před několika okamžiky měsíc.

Když se dostali za dveře komůrky, dopadl jeho bledý pa-prsek na kněžův obličej. Quasimodo mu pohleděl do tváře, počal se třást, pustil kněze a ucouvl.

Cikánka se přiblížila k prahu komůrky, viděla překvapena, jak se úlohy náhle vyměnily. Nyní kněz hrozil a Quasimodo prosil.

Kněz, jenž dorážel na hluchého hněvivými a vyčítavými gesty, pokynul mu velitelsky, aby se vzdálil.

Hluchý svěsil hlavu, pak si šel kleknout před dveře cikán-činy komůrky. "Milostivý pane," řekl vážně a odhodlaně, "nejdřív mě zabijte a pak dělejte, co vám bude libo."

Při těchto slovech podal knězi svůj nůž. Kněz se vrhl na něho celý bez sebe. Ale dívka byla rychlejší než on. Vyrvala Quasimodovi nůž a propukla v zuřivý smích. "Pojď blíž!" řekla knězi.

Držela nůž napřažený. Kněz se nerozhodně zastavil. Byla

368

by jistě bodla. "Neodvážil by ses ani o krok blíž, zbabělce!" vykřikla na něho. Pak dodala s nemilosrdným výrazem, dobře vědouc, že probodává tisícerými žhavými hroty knězovo srdce: "Ach, vím, že Phoebus není mrtev!"

Jediným kopnutím porazil kněz Quasimoda na zem a zmi-zel pod klenbou schodiště, chvěje se vztekem.

Když odešel, zdvihl Quasimodo píšťalku, která cikánku právě zachránila. "Rezavěla," řekl a podal jí ji. Pak ji nechal samotnou.

Dívka, rozrušena tímto vášnivým výjevem, klesla vyčer-pána na lůžko a dala se do usedavého pláče. Její obzor se znovu zlověstně zatemnil.

Kněz dovrával do své cely.

Bylo tomu tak. Páter Klaudius žárlil na Quasimoda.

Opakoval zádumčivě svůj osudný výrok: "Nikdo ji ne-dostane!"

369

KNIHA DESÁTÁ

V Bernardinské ulici má Gringoire řadu dobrých nápadů

Jakmile gringoire viděl, jaký obrat nastal v celé záležitosti a že hlavní osoby této komedie rozhodně čeká provaz, šibenice a jiné nepříjemnosti, nestál již o to, aby se do toho pletl.

Tuláci, mezi nimiž zůstal, neboť usoudil, že je to konec konců nejlepší pařížská společnost, zajímali se však o cikánku dál. Shledával to zcela přirozeným u lidí, které stejně jako ji nečekalo nic jiného než Charmolue a Tor-terue a kteří neharcovali jako on v pomyslných krajích na křídlech Pegasových. Z jejich řeči zvěděl, že jeho manžel-ka, oddaná s ním rozbitím džbánu, našla útočiště v chrámu Matky Boží, a byl tomu velmi rád. Ale ani ho nelákalo, aby ji tam šel navštívit. Někdy vzpomínal na kozičku a to bylo vše. Ostatně ve dne prováděl silácké kousky, aby se uživil, a v noci smolil při svíčke pamětní spis proti pařížskému bis-kupovi, neboť si pamatoval, že byl postříkán koly jeho mlý-nů, a proto na něj nevrátil. Zabýval se také výkladem krás-ného díla Baudryho de Rouge, biskupa v Noyonu a Tour-nay, "De cupa petrarum", jež v něm vzbudilo vášnivou zá-libu pro architekturu, náklonnost, která vystřídala v jeho srdci vášeň pro hermetiku, což bylo ostatně docela přirozené, neboť mezi hermetikou a stavitelstvím jsou těsná pouta. Od lásky k myšlence přešel Gringoire k lásce k formě této myšlenky.

Jednoho dne se zastavil poblíž chrámu svatého Heřmana Auxerrského na rohu budovy zvané Biskupský soud, která tvořila protějšek k jiné budově, nazývané Královský soud. Při tomto Královském soudě byla roztomilá kaplička ze čtrnáctého století, jejíž apsida byla obrácena do ulice. Grin-goire pozoroval zbožně zevní sochařskou výzdobu. Prožíval jeden z těch okamžiků sobecké, výlučné a vrcholné radosti,

370

kdy umělec vidí na světě jen umění a v umění celý svět. Na-jednou cítí, jak mu jakási ruka těžce dopadá na rameno. Obrátí se. Byl to jeho bývalý, přítel, jeho bývalý učitel, pan arcijáhen.

Ztrnul úžasem. Již dávno arcijáhna neviděl amatér Klau-dius byl jeden z těch slavných a vášnivých mužů, kteří při setkání vždy poruší rovnováhu skeptického filosofa.

Arcijáhen chvíli mlčel a zatím měl Gringoire dosn času, aby si ho prohlédl. Shledal, že se páter Klaudius značně změ-nil. Byl bledý jako zimní jitro, oči měl vpadlé a vlasy skoro bílé.

Kněz přerušil konečně mlčení a řekl hlasem klidným, ale mrazivým: "Jak se vám daří, mistře Petře?"

"Ptáte se na zdraví?" odpověděl Gringoire. "Nu, dalo by se říci to i ono. Ale vcelku je to dobré. Neberu si ničeho přes-příliš. Jistě víte, mistře, že podle Hippokrata tajemství zdraví a spokojenosti id est: cibi, potu, somni, venus, omnia mode-rata sint."

"Vy tedy nemáte žádnou starost, mistře Petře?" začal opět arcijáhen a díval se přitom upřeně na Gringoiru.

"Na mou věru ne."

"A co děláte nyní?"

"Jak vidíte, mistře. Zkoumám, jak jsou tesány tyto ka-mený a jakým způsobem je vydlabán tento basrelief."

Kněz se začal usmívat oním trpkým úsměvem, kdy se zvedne jen jeden koutek úst. "A baví vás to?"

"To je ráj!" zvolal Gringoire. A skláněje se nad sochař-skou prací se zapálenou tváří demonstrátora živých zázraků: "Nezdá se vám na příklad, že basrelief této metamorfózy je vypracován s velkou zručností, jemností a trpělivostí? Po-dívejte se na tento sloupeček! Kolem které hlavice jste viděl něžnější listy, pečlivěji dlátem vysekané? Podívejte se na ty tři reliéfy od Jana Maillevina! Nejsou to sice nejkrásnější díla tohoto slavného genia. Nicméně ona naivnost, něha obličejů, láskovnost v držení těla a záhybech šatů, ten nevysvětlitelný půvab i se všemi nedokonalostmi činí figurky velmi rozjaře-nými a velmi něžnými, snad až příliš. Nemyslíte, že je to zá-bavné?"

371

"Zajisté!" řekl kněz.

"A což kdybyste viděl vnitřek kaple," pokračoval básník ve svém tlachavém nadšení. "Všude sochy a reliéfy. Je jich tam jako listů v zelné hlávce. Apsida má tvar velmi nábožný a tak zvláštní, že jsem nikde nic podobného neviděl!"

Páter Klaudius ho přerušil: "Jste tedy šťasten?"

Gringoire odpověděl ohnivě:

"Na mou čest ano! Napřed jsem miloval ženy, pak zvířata. Nyní miluji kameny. Je to právě tak zábavné jako ženy a zvířata a je to méně nebezpečné."

Kněz si položil ruku na čelo. Byl to jeho obvyklý posunek. "Věru, věru!"

"Vidíte," řekl Gringoire, "to jsou radosti!" Uchopil kněze za ruku a zavedl ho, aniž ten se tomu bránil, pod věžičku schodiště Biskupského soudu. "To je schodiště! Kdykoliv je vidím, jsem šťastný. Jsou to nejprostší, a přece nejvzácnější schody v Paříži. Všechny schody jsou vespod vysekané. Krása a prostota schodiště spočívá v jednotlivých asi stopu širokých stupních, které jsou do sebe vklíněny, zapuštěny, vzájemně skloubeny, spojeny, spleteny, jeden do druhého zaseknuty a váží se na sebe opravdu pevně a půvabně."

"A netoužíte po ničem?"

"Ne."

"Nelitujete ničeho?"

"Ani nelituji, ani netoužím. Uspořádal jsem si život."

"Člověk míní, Pán Bůh mění," řekl Klaudius.

"Jsem pyrrhonský filosof," odvětil Gringoire, "a udržuji vše v rovnováze."

"A jak si vyděláváte na živobytí?"

"Dělám tu a tam ještě epopeje a tragedie. Ale nejvíce mi vynáší zaměstnání, které znáte, mistře: nosím v zubech pyra-midu ze židli."

"Je to sprosté řemeslo pro filosofa."

"V tom je také rovnováha," namítl Gringoire. "Má-li člo-věk myšlenku, shledává se s ní ve všem."

"To vím," odpověděl kněz.

Odmlčel se a pak dodal: "A přece vypadáte dost bídne."

372

"Bídně ano, ale ne nešťastně."

mf f .

V té chvíli se ozval dusot koní a naši dva rozmouvající yiděli, jak na konci ulice přejíždí četa královských lucistmku se vztyčenými kopími, s důstojníkem v čele. Jízda byla skvělá a dlažba jen duněla.

...

"Jak si prohlížíte toho důstojníka!" řekl Gringoire arcijáhnovi.

"Myslím, že ho poznávám."

"Jak se jmenuje?"

"Myslím," odpověděl Klaudius, "že se jmenuje Phoebus z Châteaupersu."

"Phoebus! Podivné jméno! Je také Phoebus hrabě z Foix. Vzpomínám si, že jsem znal dívku, která přísahala jen při Phoebovi."

"Pojďte," řekl kněz, "chci vám něco říci."

Od té chvíle, co projela ona cena, pronikalo ledovým po-vrchem arcijáhnovým jakési rozčilení. Vykročil. Gringoire, zvyklý poslouchat ho jako každý, kdo se jednou přiblížil k tomuto tak svrchovanému člověku, šel za ním. Došli mlčky až k ulici Bernardinské, která byla dosti pustá. Tam se páter Klaudius zastavil.

"Co mi chcete říci, mistře?" tázal se ho Gringoire.

"Nezdá se vám," odpověděl arcijáhen hluboce zamyšlen, "že šat těch jezdců, které jsme právě viděli, jest mnohem krásnější než váš a můj?"

Gringoire zavrtěl hlavou. "Na mou věru! Mám raději svůj červený a žlutý kabátec než ty železné a ocelové šupiny. Pěkné potěšení, rámusit při chůzi jako Železné nábřeží při zemětřesení!"

"Vy jste tedy, Gringoire, nikdy nezáviděl těm krásným hochům ve vojenských kabátcích?"

"Co jim závidět, pane arcijáhne? Sílu, výzbroj, disciplinu? Větší cenu má filosofie a nezávislost v hadrech. Jsem raději muší hlavou než lvím ocasem."

"To je zvláštní," poznamenal kněz zasněně, "krásná uni-forma je přece jen krásná."

Gringoire, když viděl, jak je zamyšlen, opustil ho a šel se

373

obdivovat portálu jednoho ze sousedních domů. Vrátil se, tleskaje rukama. "Kdybyste byl méně zaujat krásnými šaty válečníků, pane arcijáhne, požádal bych vás, abyste se šel podívat na ty dveře. Vždycky jsem říkal, že dům pana Aubry-ho má nejnádhernější vchod na světě."

"Petře Gringoire," zeptal se arcijáhen, "co jste učinil s tou malou cikánskou tanečnicí?"

"S Esmeraldou? Měníte velmi nečekaně předmět hovoru."

"Což to nebyla vaše žena?"

"Ano, rozbitím džbánu. Na čtyři roky. Jen tak mimochodem," dodal Gringoire a podíval se na arcijáhna zpola žertovným pohledem, "vy tedy na ni stále myslíte?"

"A vy na ni již nemyslíte?"

"Málo! — Mám tolik jiných věcí... Můj Bože, ta ko-zička byla ale roztomilá."

"Nezachránila vám ta cikánka život?"

"Hrome, to je pravda!"

"Nu a co se s ní stalo? Co jste s ní udělal?"

"Ani vám nepovím. Myslím, že ji oběsili."

"Myslíte?"

"Nejsem si tím jist. Když jsem viděl, že se bude věšet, vzdal jsem se hry."

"A to je vše, co o ní víte?"

"Počkejte přece. Řekli mi, že našla útočiště v chrámu Matky Boží a že je tam v bezpečí, a jsem tomu velice rád, ale nemohl jsem vypátrat, zdali se koza zachránila s ní, a to je vše, co o té věci vím."

"Povím vám o tom víc," zvolal páter Klaudius a jeho hlas, dosud tichý, pomalý a skoro dutý, zahřímalo. "Utekla se vskut-ku do chrámu Matky Boží. Ale za tři dny ji tam spravedlnost opět popadne a bude pověšena na náměstí Greve. Je na to rozhodnutí soudního dvora."

"To je mrzuté," podotkl Gringoire.

Kněz hned zase zchladl a uklidnil se.

"Kdo si to, k čertu, jen usmyslil," začal opět Gringoire, "vymáhat rozhodnutí, aby byla vydána. Což nemohli nechat soudní dvůr na pokoji? Co na tom záleží, že se ubohé děvče
374

schovává pod opěrnými oblouky chrámu Matky Boží v sou-sedství vlaštovčích hnízd?"

"Na světě jsou satani," odpověděl arcijáhen

To je po čertech špatni navlečeno," podotkl Gringoire.

Arcijáhen se odmlčel a pak pokračoval: "Zachránila vám tedy život?"

"Před mými dobrými přáteli tuláky. Moc nechybělo, a byl jsem pověšen. Dnes by je to mrzelo."

"Nechcete pro ni něco udělat?"

"To právě chci, důstojný pane Klaudie. Ale co když se za-pletu do nějakého ošklivého procesu?"

"Co na tom?"

"Ale jděte! Co na tom? Vy jste dobrý, mistře. Začal jsem dvě velká díla."

Kněz se udeřil do čela. Třebaže předstíral klid, prudký po-sunek prozrazoval občas jeho vnitřní rozrušení. "Jak ji za-chránit?"

Gringoire mu řekl: "Odpovím vám, mistře: // padelt, což znamená turecky: Bůh je naše naděje."

"Jak ji zachránit?" opakoval Klaudius zamyšleně.

Nyní se také Gringoire udeřil do čela.

"Poslyšte, mistře, mám fantasii. Poradím vám. Což kdy-bychom žádali o milost krále?"

"Ludvíka XI.? O milost?"

"Proč ne?"

"Vyrvi tygrovi kost!"

"Nu dobrá! Chcete, abych se obrátil na matrony s žá-dostí a prohlásil, že dívka je těhotná?" Tato slova zažehla jiskru v zapadlých očích knězových.

"Těhotná! Nesmysl! Víš o tom něco?"

Gringoire byl poděšen výrazem jeho tváře. Rychle dodal: "Ó! Já ne. Naše manželství bylo pravé forismaritagium. Zů-stal jsem venku. Ale dosáhli bychom přece jen odkladu!"

"Hloupost, nestoudnost, mlč."

"Neděláte dobře, že se zlobíte," mručel Gringoire. "Zis-káme odklad, to nikomu neublíží a matrony, chudé ženy, vy-dělají si čtyřicet pařížských denárů."

375

Kněz ho neposlouchal. "Musí se však odtamtud dostat," zamumlal, "rozsudek má být vykonán ve třech dnech. Ostat-ně i kdyby nebylo tohoto ortelu, je zde Quasimodo a ženy mají velmi zvrácené choutky." Zvýšil hlas. "Mistře Petře, uvažoval jsem o tom dobře, je tu pouze jedna možnost, jak ji zachránit."

"Jaká? Nevidím už žádnu."

"Poslyšte, mistře Petře, vzpomeňte si, že jí vděčíte za svůj život. Řeknu vám upřímně svůj záměr. Kostel je hlídán dnem i nocí. Nechají vyjít jen ty, které viděli vstupovat. Budete tedy moci vstoupit. Půjďte tam. Zavedu vás k ní, Vyměníte si s ní šaty. Vezme si váš kabátec, vy si vezmete její sukni."

"Až dosud to jde dobře," poznamenal filosof. "A pak?"

"Pak? Vyjde ven ve vašich šatech. Vy zůstanete v jejích. Možná, že vás pověsí, ale ona bude zachráněna!"

Gringoire se poškrábal za uchem s velmi vážným výrazem v tváři.

"Vida," řekl, "na to bych nebyl jakživ připadl."

Po neočekávaném návrhu pátera Klaudia se upřímná a dobrácká tvář básníkovy náhle zasmušila jako smavá krajina italská, když se přizene zlověstný vítr a zacloní slunce mra-kem.

"Nuže, Gringoire, co říkáte tomuto plánu?"

"Říkám, mistře, že ne snad, ale zcela určitě mě pověsí."

"Na tom nezáleží."

"Hrom do toho!" řekl Gringoire.

"Zachránila vám život. Splácíte dluh."

"Mnoho jiných neplatím!"

"Mistře Petře, je to rozhodně nutné!"

Arcijáhen mluvil velitelsky.

"Poslyšte, důstojný pane Klaudie," odpověděl básník celý vyděšený. "Vám na tom záleží, ale nemáte pravdu. Nevidím, proč bych se měl dát pověsit za jiného."

"A co vás tak poutá k životu?"

"Ach, tisíc důvodů!"

"Které, prosím vás?"

"Které? Vzduch, obloha, jitro, večer, měsíční svit, moji

376

dobří přátelé tuláci, naše žertování s povětrnými holkami, studium krásných pařížských staveb, práce na třech velikých knihách, z nichž jedna je namířena proti biskupovi a jeho mlýnům, a vím já, co ještě?/Anaxagoras říkal, že je^na světě, aby obdivoval slunce. A pak, mám to štěstí, že^trávím vše-chny své dny od rána do večera s geniálním mužem, to je se sebou samým, což je velmi příjemné."

"Je to ale žvanil!" zamumlal kněz.

"Nu, pověz, kdo ti zachoval život, který si děláš tak při-jemným? Komu děkuješ za to, že dýcháš tento vzduch, že vidíš tohle nebe, že tvůj vrabčí mozek si může krátit chvíli pošetilostmi a bláznovstvími? Kde bys byl bez ^ní? Ty tedy chceš, aby ona, jejíž zásluhou žiješ, umřela? Chceš, aby umřela ta krásná, sladká, podivuhodná bytost, tak potřebná pro ra-dost lidem, božstější než Bůh, zatím co ty, napůl mudrc a napůl blázen, nepodařený náznak čehosi, nedochůdce, které si myslí, že chodí a že myslí, budeš žít dál životem, který jsi jí ukradl, životem zbytečným jako svíce za poledne? Nuže, Gringoire, měj trochu soucitu, buď zase ty šlechetný! Ona začala."

Kněz byl úchvatný, Gringoire ho poslouchal zprvu bez za-ujetí, pak se dojal a nakonec se tvářil tragicky, že se jeho bledá tvář podobala obličejí novorozeněte, jež má koliku.

"Jste pathetický," řekl, utíraje si slzu. "Nu, dobře, budu o tom uvažovat. Měl jste to podivný nápad. Konečně," po-kračoval po krátké přestávce, "kdož ví. Snad mě nepověsí. Z každého mračna neprší. Až mě najdou v té komůrce tak směšně vyfintěného, v sukni a v čepci, snad se dají do smíchu. A pak, pověsí-li mě, také dobře! Provaz, to je smrt jako jiná smrt, nebo lépe řečeno, není to smrt jako každá jiná. Je to smrt hodná mudrce, který celý svůj život kolísal, smrt, která není ani ryba, ani rak zrovna jako duch pravého skeptika, smrt prodchnutá pyrrhonismem a nerozhodností, smrt mezi nebem a zemí, smrt, která člověka nechává na vahách. Je to smrt filosofa a snad jsem k ní byl předurčen. Je velkolepé umřít tak, jak jsme žili."

Kněz ho přerušil: "Tedy ujednáno?"

377

"Co je smrt, když se to tak vezme?" pokračoval Gringoire vzrušeně. "Nepříjemný okamžik, mýto, přechod z mála v nic. Kerkidas z Megalopole odpověděl, když se ho kdosi ptal, zda

umře rád: "Proč ne, neboť po své smrti uvidím slavné muže, mezi filosofy Pythagora, mezi historiky He-kataia, mezi básníky Homéra, mezi hudebníky Olympa."

Arcijáhen mu podal ruku. "Platí tedy? Přijdete zítra."

To navrátilo Gringoire skutečnosti.

"Ale kdepak!" řekl hlasem člověka, který se probouzí. "Být pověšen? Tot' příliš nesmyslné! Nechci!"

"Pak tedy sbohem!" A arcijáhen procedil mezi zuby: "Však já tě ještě najdu!"

"Nechci, aby mě ten ďábelský člověk ještě jednou našel," myslel si Gringoire a běžel za páterem Klaudiem.

"Poslyšte, pane arcijáhne, jen žádné mrzutosti mezi sta-rými přáteli. Vy se zajímáte o to děvče, chci říci o mou ženu, to je v pořádku. Vymyslíl jste si válečnou lest, jak ji dostat šťastně z chrámu Matky Boží, ale váš prostředek je pro mne, Gringoire, krajně nepříjemný. Což kdybych měl jiný? Upo-zornuji vás, že mám právě velmi skvělý nápad! Co byste řekl, kdybych vymyslel prostředek, jak ji osvobodit, a přitom nevydal svůj krk v šanc té nejmenší oprátce? Nestačilo by vám to? Což je nezbytně nutné, abych byl pověšen, máte-li být uspokojen?"

Kněz trhal netrpělivostí knoflíky ze své sutany. "Potoku slov! — Jaký je tvůj prostředek?"

"Ano," pokračoval Gringoire k sobě, dotýkaje se na zna-mení hlubokého přemítání ukazováčkem nosu. "To je ono. Tuláci jsou hodní chlapíci. Cikánský kmen ji miluje. Stačí slovo a povstanou. Nic snazšího. Mávnutí rukou! Ve zmatku ji snadno uneseme. Již zítra večer... Čekají jen na to."

"Ten prostředek! Mluv!" řekl kněz a zatřásl s ním.

Gringoire se k němu slavnostně obrátil. "Nechtě mě, vidíte přece, že vymýšlím plán."

Přemýšlel ještě několik okamžiků, pak začal tleskat svému nápadu a křičel: "Obdivuhodné. Úspěch zaručen!"

"Prostředek!" opakoval kněz hněvivě. Gringoire zářil.

378

"Pojďte, já vám to pošeptám. Je to opravdu odvážný tah, kterým se z toho všichni dostaneme. Hrome! Je třeba při-znat, že nejsem hlupák." ,---

Přerušil se. "A co kozička? Je s dívkou?"

"Ano. Vezmi tě ďas!"

"Tu by také pověsili, že ano?"

"Co je mi po tom?"

"Ano, pověsili by ji. Vždyť minulý měsíc oběsili svini. Kat to má rád. Potom zvíře sní.

Pověsit mou hezkou Džali! Ubohé kůzlátko!"

"Proklatě!" vzkřikl páter Klaudius. "Kat jsi ty. Jaký pro-středek k záchraně jsi vymyslel? Bude třeba kleští, abys po-rodil svůj nápad?"

"Jen klid, mistře, podívejte se!"

Gringoire se naklonil k uchu arcijáhnovu a něco mu šeptal, rozhlížeje se přitom nepokojně od jednoho konce ulice na druhý, ačkoli nikdo nešel. Když skončil, vzal ho páter Klau-dius za ruku a řekl mu chladně: "Dobře. Tedy zítra."

"Zítra," opakoval Gringoire. A zatím co se arcijáhen vzda-loval jedním směrem, odcházel druhým a polohlasně si říkal: "Tot' znamenitá věc, pane Petře Gringoire. Nevadí. Je-li ně-kdo slabý, není tím řečeno, že by se zalekl velkého podniků. Biton unesl na svých ramenou velkého býka; konipásci, pě-nice a lejscí přeletí oceán."

II

Staňte se tulákem

Když se arcijáhen vrátil do kláštera, našel u dveří své cely bratra Jana ze Mlýna, který si krátil dlouhou chvíli čekání tím, že kreslil na zdi profil svého staršího bratra s přehnaně velkým nosem.

Páter Klaudius si ho sotva všiml. Měl jiné starosti. Ta ve-á tvář darebáka, která už tolikrát vyjasnila zachmuřený kněžův obličej, nedokázala nyní rozehnat mraky, jež houstly

379

každým dnem nad touto zkaženou, nezdravou a zbahnelou duší.

"Bratře," pravil Jan nesměle, "jdu vás navštívit."

Arcijáhen se na něj ani nepodíval. "A co dál?"

"Bratře," pokračoval licoměrník, "jste tak hodný na mne, dáváte mi tak dobré rady, že k vám chodím vždy znovu a znovu."

"A co potom?"

"Bohužel jste měl pravdu, bratře, když jste mi říkával: "Jene, Jene. Cessat doctorum doctrina, discipulorum discip-lina. Jene, buďte rozumný, uče se, nenocujte mimo kolej bez náležitého důvodu a bez svolení představeného. Neperte se s Pikardany: noli Joannes verberare Picardos. Nehníjte jako nevzdělaný osel, quasi asinus illitteratus, na školní slámě Jene, nechtě se trestat, jak uzná učitel za dobré. Jene, chod'te každý večer do kaple a zpívejte tam chvalozpěvy a modlitby k vzne-šené Panně Marii. Běda! To byly výborné rady."

"A co dál?"

"Bratře! Vidíte před sebou vinníka, zločince, bídáka, zhý-ralce, hrozného člověka. Drahý bratře, Jan šlapal po vašich vzácných radách jako po slámě a hnoji. Jsem za to nále-žitě trestán a dobrý Bůh je neobyčejně spravedlivý. Pokud jsem měl peníze, hýřil jsem, vyváděl a vesele žil. Ú, jak je prostopášnost rozkošná po líci, tak je ošklivá a odporná po rubu. Teď nemám ani vindry; prodal jsem prostěradlo, košili i ručník; je konec veselého života. Krásná svíce zhasla a mám už jen mizernou lojovku, která mi čadí do nosu. Holky se mi smějí. Piji vodu. Trápí mě výčitky svědomí a věřitelé."

"A co ještě?" řekl arcijáhen.

"Běda, předrahý bratře, zařídil bych si rád lepší život. Při-cházím k vám pln zkroušenosti. Kaji se. Zpovídám se. Biji se v prsa pořádnými ranami pěstí. Máte pravdu, že chcete, abych se stal jednou licenciátem a pomocníkem dozorce v koleji Tor-chi. Cítím nyní báječnou náklonnost pro toto povolání. Ale nemám už inkoustu, musím si jej koupit, nemám už pera, mu-sím si je koupit, nemám papír, nemám knihy, musím si je kou-

380

pít. K tomu potřebuji nutně trochu peněz. Přicházím k vám, bratře, se srdcem plným zkroušenosti."

"To je vše?"

"Ano," řekl žák. "Trochu/^eněž."

"Nemám."

Tu pravil student velmi vážně a zároveň rozhodně: "Tedy dobře, bratře, mrzí mě, že vám musím oznámit, že jiní lidé mi dělají velmi pěkné návrhy a nabídky. Nechcete mi dát pe-níze? — Ne? — Pak se stanu tulákem."

Pronášeje toto ohavné slovo, tvářil se jako Ajax, když če-kal, až mu uhodí blesk do hlavy.

Arcijáhen mu řekl chladně: "Staňte se tulákem."

Jan se mu hluboce uklonil a sestupoval s hvízdáním po klášterních schodech.

V okamžiku, kdy krácel po klášterním dvoře pod oknem bratrovy cely, slyšel, jak se otvírá okno; zdvihl nos a viděl, jak se otvorem protáhla přísná hlava arcijáhnova. "Táhni k čertu," řekl páter Klaudius, "to jsou poslední peníze, které ode mne máš."

Současně hodil kněz po Janovi váčkem, jenž způsobil stu-dentovi na čele pořádnou bouli, a Jan s ním odešel rozzloben i spokojen jako pes, po němž házeli morkovými kostmi.

ni

At žije veselost!

Čtenář snad nezapomněl, že část Dvora divů byla uzavřena starou hradební zdí městskou, jejíž valná část věží se tehdy začala už rozpadat. Jednu z těchto věží proměnili tuláci v zá-bavní

místo. V dolním sále byla krčma, ostatní bylo v hořejších patrech. Tato věž byla nejživějším, a tudíž i nejhнусnějším^ místem všeho tuláctva. Byl to jakýsi obrovský úl, který hlučel ve dne v noci. V noci, kdy ostatní žebráci už spali, kdy nebylo už jediného osvětleného okna ve špinavých průčelích na náměstí, kdy z nesčetných domků, mravenišť zlodějů, ho-

381

lek, ukradených a nemanželských dětí nebylo již slyšet jediného výkřiku, veselou věž bylo možno rozeznat vždy podle hřmotu, který tropila, a podle rudého světla, které zářilo zároveň sklepními otvory, okny, trhlínami rozpukaných zdí a unikalo takřka všemi póry.

Sklep byl tedy krčmou. Sestupovalo se tam nízkými dveřmi a po schodech tak kostrbatých jako klasický alexandrin. Nade dveřmi byla na způsob vývěsního štítu podivuhodná mazanice představující nové haléře a zabitá kuřata s tímto žertovným nápisem dole: U zvoníků za zemřelé.

Jednoho večera, kdy na všech pařížských zvonících zvonili večerní klekání, byli by vojáci noční hlídky mohli pozorovat, kdyby jim bylo dopráno vstoupit do obávaného Dvora divů, že v krčmě tuláků je ještě větší hluk než obyčejně, že se tam pije víc a kleje lip. Venku na náměstí bylo mnoho tiše se bavících skupin, jako když se osnuje velký plán, a tu a tam se děl na bobku nějaký chlapík a brousil o dlažbu špatné ostří nože.

V samotné krčmě však víno a hra tak mocně rozptylovaly myšlenky, jež onen večer zaměstnávaly všechny tu-láky, že by bylo bývalo velmi nesnadno z úryvkovitých řečí pijáků uhádnout, oč jde. Vypadali jen trochu veseleji než obyčejně a u všech bylo vidět lesknout se nějakou zbraň mezi nohama, křivák, sekeru, veliký palaš nebo hák od staré arkebuzy.

Okrouhlá síň byla velmi prostorná, ale stoly byly tak stěsnány a pijáků bylo tolik, že vše, co bylo v krčmě, muži, ženy, lavice, pивní džbány, vše, co pilo, spalo, hrálo, zdraví i mrzáci, zdálo se nakupeno nazdařbůh jako hromada ústřicových lastur. Na stolech hořelo několik lojových svíček, ale ve skutečnosti osvětloval krčmu oheň, který konal tutéž službu jako lustr v sále opery. Tento sklep byl tak vlhký, že tam oheň v krbu nenechali nikdy vyhasnout, ani v parném létě. Byl to obrovský krb s ozdobně kovaným pláštěm, kolem dokola zahrazený těžkými železnými kozlíky a kuchyňským náčiním, a v krbu onen velký oheň z dříví a rašeliny, který ve venkovských ulicích vrhá v noci tak rudý obraz oken kovárny na protější zeď.

382

Veliký pes seděl vážně v popelu a otáčel u ohniště rožněm plným masa.

v f f

Přes veliký zmatek bylo možno v tomto množství na první pohled rozeznat tři hlavní skupiny, které se tísnily kolem tří čtenářů už známých osob. Jedna z nich, pitvorně vyšňořená četnými orientálními cetkami, byl Matyáš Hungadi Spicali, vévoda egyptský a cikánský. Darebák seděl na stole, nohy křížem, ukazováček vztyčený, a hlasitě rozdával žasnoucím tvářím okolo svou učenost o bílé a černé magii. Jiný shluk se kupil kolem našeho starého přítele, statečného krále Thunů, ozbrojeného až po zuby. Kulhavý Špindíra řídil s velmi vážnou tvář a tichým hlasem vyprazdňování obrovského sudu plného zbraní, který ležel před ním s vyraženým dnem a z něhož se sypaly sekery, meče, helmice, drátěné košile, pláty, špice na kopí a oštěpy, šípy a střely pro kuše jako jablka a hrozny z rohu hojnosti. Každý si vzal z hromady něco, ten přilbu, ten končír, jiný zas dýku s křížovou rukojetí. I děti se ozbrojovaly, a dokonce i mrzáci, kteří se s pancéři a v brnění pletli pijákům pod nohama jako velcí brouci.

Konečně třetí posluchačstvo, nejhluchnější, nejrozpustilejší a nejčetnější, zaplňovalo lavice a stoly, uprostřed nichž řečnil a klel pisklavý hlas, vycházející zpod těžkého brnění, doko-nalého od přilby až k ostruhám. Chlapík, který si takto sešněroval tělo úplnou výzbrojí, ztrácel se v brnění tak, že mu bylo vidět jen drzý červený a ohrnutý nos, kadeř světlých vlasů, růžová ústa a smělé oči. Za pasem měl plno dýk a te-sáků, veliký -meč po boku, po levé straně

rezavý samostříl a velkou konvici vína před sebou, nepočítaje tlusté rozhalené děvče po jeho pravici. Všechna ústa kolem se smála, klela a pila.

^ Přidejme k tomu dvacet podružných skupin, číšnice a sklep-níky, pobíhající s konvicemi na hlavách, hráče skloněné nad koulemi, mlejnkem, kostkami a vášnivou hrou vrhcábů, hád-ky v jednom koutě, miliskování v druhém, a budeme mít ja-kousi představu celku, nad nímž se mihotala záře velikého plá-polajícího ohně, jež roztančila po stěnách krčmy tisíce obrov-ských a pitvorných stínů.

383

Hluku tam bylo jako uvnitř rozhoupaného zvonu.

Pánev, v níž prskal déšť tuku, vyplňovala svým ustavičným sykotem přestávky těch tisícových rozhovorů, křížících se od jednoho konce sálu k druhému.

Uprostřed této vřavy sedel v pozadí krčmy na lavici obrá-cené ke krbu filosof a dumal, nohy v popelu, oči upřené na ohořelá dřeva. Byl to Petr Gringoire.

"Dělejte! Pospěšte si! Ozbrojte se! Za hodinu vyrazíme!" pobízel Kulhavý Špindíra své hantýrníky.

Jedno děvče si notovalo:

Dobrou noc, otče, matko. Poslední zhasínají ohně.

Dva karbaníci se hádali. "Kluk!" křičel ten červenější a hro-zil druhému pěstí, "chytanu tě na trefy. Můžeš pak dělat tre-fového kluka v kartách s jeho královskou Milostí."

"Uf!" vřiskal jakýsi Normand'an, soudě podle nosové vý-slovnosti, "jsme tu namačkáni jako svatí v Caillouvillu!"

"Hoši," vypravoval svým posluchačům vévoda egyptský fistulovým hlasem, "francouzské čarodějnice jedou k reji bez koštěte, bez mazání, bez komoně, jen řeknou několik magic-kých slov. Čarodějnice italské mají vždy kozla, který na ně čeká u domu. Všechny musí vylézt komínem."

V hluku a křiku se uplatňoval nad jiné hlas mladého da-reby ozbrojeného od hlavy k patě.

"Sláva, sláva!" křičel. "Dnes jsem po prvé ve zbraní. Tulák, jsem tulák! Kristova noho!

Nalejte mi! Přátelé! Jmenuji se Jan Frollo ze Mlýna a jsem šlechtic. Myslím, že kdyby Bůh byl strážníkem, stal by se lupičem. Bratři, podniknem krásnou výpravu. Jsme ka-brňáci!

Oblehnout kostel, vyrazit dveře, vyvést odtud krás-nou dívku, zachránit ji před soudci, před knězi, rozbořit kláš-ter, upálit biskupa v biskupském sídle, to vše vykonáme v krat-ším čase, než potřebuje purkmistr, aby snědl lžici polévky. Naše věc je spravedlivá, vyloupíme chrám Matky Boží a při tom zůstane. Pověsíme Quasimoda. Znáte Quasimoda, slečín-ky? Viděly jste ho, jak se pachtí s velkým zvonem na Boží

384

hod svatodušní? U všech rohatých, to je překrásné! Řekli byste, že je to ďábel sedící obkročmo na zvířecí tlamě!^ Přá-telé, slyšte mě! Jsem tulák z hloubi srdce, jsem hantýrník ce-lou duší, jsem rozený ničema/Byl jsem velmi bohatý a utratil jsem své jmění. Matka chtěla ze mne mít důstojníka, otec pod-jáhna, teta vyšetřujícího soudce, babička královského notáře, prateta vojenského pokladníka. Já však jsem se stal tulákem. Řekl jsem to otcí, ten mi naplil do obličeje své prokletí, řekl jsem to matce, a ta stará dáma se dala do pláče a slintala jako tohle poleno na kozlíku. Ať žije veselost! Jsem dokonalý blá-zen! Krčmářko, drahoušku, jiné víno! Mám ještě čím platit! Nechci už suresneské víno! Nedělá mi v hrdle dobře! To bych si raději vyplachoval, hrom do toho, hubu košíkem!"

Dav přijímal jeho řeč s potleskem a výbuchy smíchu, a když student viděl, že shluk kolem něho roste, volal: "Ó, ten nád-herný hluk! Populi debacchantis populosa debacchatio!" A tu začal zpívat hlasem kanovníka pějícího nešpory a s pohledem jakoby plným zanícení: "Quae cantica, quae organa, quae can-tilenae, quae melodiae hic sine fine decantantur, sonant mel-liflua hymnorum organa, suavissima angelorum melodia, can-tica canticorum mira..." Přerušil se. "Čertova krčmářko, dej mi večeři!"

Nastala chvíle zdánlivého ticha, kdy se zase uplatnil pro-nikavý hlas vévody egyptského, poučujícího své cikány. "La-sička se nazývá Aduina, liška Modronožka neb Lesní běžec, vlk Šedá noha nebo Zlacená noha, medvěd Staroch nebo Dě-dek. Trpasličí čapka činí člověka neviditelným a neviditelné věci činí viditelnými. Každá ropucha, kterou křtíme, musí být oblečena v červený nebo černý samet, musí mít rolničku na krku a rolničku na nohách. Kmotr drží hlavu, kmotra zadek. — Zlo- duch Sidragasum má tu moc, že roztančí dívky úplně nahé."

"Při sám Bůh!" přerušil ho Jan. "Chtěl bych být zloduchem Sidragasumem."

Zatím se tuláci na druhém konci krčmy dál vyzbrojovali šuškející si:

"Chudáček Esmeralda!" řekl jakýsi cikán. "Je to naše sestra. Musíme ji odtud dostat."

385

"Je tedy stále v chrámu Matky Boží?" zeptal se jakýsi kra-mář židovské tváře.

"Tot' se ví."

"Nuže, kamarádi!" zvolal kramář. "Vzhůru na chrám Matky Boží! Tím lépe, neboť jsou tam v kapli svatého Fe-reola a Ferrutia dvě sochy, jedna svatého Jana Křtitele, druhá svatého Antonína, celé ze zlata, váží dohromady sedm-náct hřiven zlata a patnáct uncí a podstavce z pozlaceného stříbra jsou sedmnáct hřiven a pět uncí těžké! Víím to. Jsem zlatník."

Tu přinesli Janovi večeři. Rozložil se na nádrech holky vedle sebe a zvolal: "Při svatém Voultovi z Lucques, jehož nazývá lid svatým Goguelu, jsem dokonale šťasten! Před se-bou mám hlupáka s holou hlavou, který se na mne dívá jako arcivévoda. Po levici mám zas jednoho, který má zuby tak dlouhé, že mu zakrývají bradu. A já sám jsem jako maršál z Gié při obléhání Pontoisu — pravicí se opírám o návrší. — Při břichu Alláhově! Kamaráde, vypadáš jako obchodník s látkami a chceš si sednout vedle mne. Já jsem šlechtic, příteli. Obchod se se šlechtictvím nesnáší. Jdi pryč! — Holá hej, vy tam, neperte se! Jakže, Baptisto Volečku, ty si necháš ohrozit svůj krásný nos hrubými pěstmi toho truhlíka? Hlupáku! Non cuquam datum est habere nasum. — Jsi vskutku božská, Ja-kubko Ouškohryzko, škoda, že nemáš vlasy. — Holá! Jsem Jan Frollo a mám bratra arcí jáhnem! Ať ho čert vezme! Vše, co vám povídám, je svatá pravda. Když jsem se stal tulákem, zřekl jsem se s lehkým srdcem polovice domu v ráji, kterou mi slíbil můj bratr. Dimidiam domum in paradiso. Cituji text. Mám léno v ulici Tirechappe a všechny ženy jsou do mne za-milovány, to je pravda, jako že svatý Eligius byl výborným zlatníkem a jako že je patero řemesel dobrého města Paříže, koželužství, jirchářství, usnářství, brašnářství a kožišnictví, a jako že svatý Vavřinec byl upálen na vaječných skořápkách. Přísahám vám, kamarádi, že celý rok nebudu pít, jestli vás chci ošálit!

386

Drahoušku, měsíc svítí, pohled' přece okénkem jak vnr na-čechrává mraky! Zrovna tak jako já tvůj zivutek Děvčata Utřete dějem nosy a svíčk^knoty! Kriste a Mohamede Co to jím, Jupiter? HoC krčmářko, vlasy které marné hledáme na hlavách tvých děvek, jsou v tvých omeletách. Babo! Mám rád omelety lysé. Ať ti dábel nos rozpleskne! -Krásná Belzebubova hospoda, kde se děvky cesou vidlič-kami!"

, S těmito slovy rozbil talíř o dlažbu a začal zpívat z plna hrdla:

A já nemam, u Boha!

víry ani zákona, krbu ani domova, ani krále, ni Boha!

Zatím Kulhavý Špindíra dokončil rozdělení zbraní. Přiblížil se ke Gringoirovi, který se zdál být s nohama na kozlíku hluboce zadumán. "Příteli Petře," otázal se král thunský, "nač, u d'asa, myslíš?"

Gringoire se k němu obrátil s teskným úsměvem: "Mám rád oheň, milý pane. Ne z té prosté příčiny, že oheň nám za-hřívá nohy nebo nám vaří polévku, ale protože jiskří. Někdy pozoruji

celé hodiny jiskry. Objevují tisíc věcí v těch hvěz-dičkách, které se rojí na černém pozadí krbu. I tyto hvězdy jsou světy."

"Ať se propadnu, jestli ti rozumím!" řekl tulák. "Viš, ko-lik je hodin?"

"Nevím," odpověděl Gringoire.

Špindíra přistoupil pak k vévodovi egyptskému.

"Kamaráde Matyáši, doba není příhodná, Ludvík XI. je pryč v Paříži."

"O důvod víc, abychom mu vyrvali svou sestru ze spárů," odpověděl starý cikán.

"Mluvíš jako muž, Matyáši," řekl král thunský. "Půjdeme do toho. V kostele se nemusíme bát odporu. Kanovníci jsou zajíci a nás je mnoho. Lidé od nejvyššího soudního dvora bu-
387

dou zítra pěkně napálení, až si pro ni přijdou. U pupku pa-pežova! Nechci, aby oběsili to hezké děvče."

Špindíra vyšel z krčmy.

Po celý ten čas křičel Jan chraptivým hlasem: "Jím, piji, jsem opilý, jsem Jupiter! — Ech, Petře Zabijáku, podíváš-li se na mne takto ještě jednou, oklepám ti nos šňupkami."

I Gringoire byl vytržen ze svého rozjímání, jal se pozo-rovat bujně a křiklavé scény kolem sebe a mumlal skrz zuby: "Luxuriosa res vmum et tumultuosa ebrietas. Běda! Na štěstí dělám velmi dobře, když nepiju, a svatý Benedikt říká správ-ně: Vinum apostatare fāch etiam sapientes."

V té chvíli se vrátil Špindíra a vzkřikl hromovým hlasem: "Půlnoc!"

Na to slovo, jež působilo, jako když se odpočívajícímu plu-ku zatroubí k sedláni a nasedání, vyřítili se za velikého třes-kotu zbraní a železa všichni tuláci, muži, ženy i děti, houfně z krčmy.

Měsíc se zastřel závojem.

Dvůr divů byl zcela temný. Nikde nebylo ani světélka. A přece nebyl nikterak pustý. Bylo tam možno rozeznat dav šeptem hovořících mužů i žen. Bylo slyšet jejich šum a vidět záblesky nejrůznějších zbraní ve tmě. Špindíra vystoupil na veliký kámen. "Seřaďte se, hantýrníci!" křičel. "Seřaďte se, cikáni! Seřaďte se galilejští!" Ve tmě nastal pohyb. Obrovský dav se řadil patrně v šik. Po několika minutách král thunský opět zavolal: "A teď ticho, ať projdem Paříží! Heslo je: Mečík v kapse. Pochodně zapálíme až u chrámu Matky Boží. Kupředu!"

Za deset minut prchali jezdci noční hlídky zděšeně před dlouhým průvodem černých a mlčelivých mužů, sestupujících k Směnárenskému mostu klikatými ulicemi, jež prostupují vše-mi směry mohutnou čtvrt u tržnice.

388

Neobratný přítel

Té noci Quasimodo nespál. Vykonal právě svou poslední obchůzku chrámem. Ve chvíli, kdy zavíral kostelní dveře, ne-všiml si, že šel kolem arcijáhen a tvářil se jaksi mrzutě, když viděl, jak zastrkuje závory a pečlivě zamyká na visací zámek obrovské železné kování, jež dodávalo oběma Širokým kříd-lům pevnosti hradeb. Páter Klaudius vypadal ještě starostli-věji než obyčejně. Ostatně od oné noční příhody v komůrce neustále Quasimoda týral. Ale ať se na něj jakkoli utrhoval a někdy ho dokonce i udeřil, nic nezviklalo poslušnost, trpě-livost a odevzdanost věrného zvoníka. Od arcijáhna snesl vše-chno, nadávky, hrozby i rány, bez jediného slova výčitky, bez jediného postesknutí. Nanejvýš ho sledoval neklidným pohle-dem, když stoupal po schodech na věž, ale arcijáhen se již sám varoval ukázat se znovu před cikánkou.

Této noci tedy Quasimodo vystoupil, pohlédnuv letmo na své ubohé, opuštěné zvony, na Jakubku, Marii a Theobalda, až na vrchol severní věže, postavil tam na olověný odkap svou zacloněnou a dobře uzavřenou svítilnu a pozoroval Pa-říž. Noc byla, jak jsme již řekli, velmi tmavá. Paříž, která tehdy nebyla takřka osvětlována, jevila se oku jako neurčitá nakupenina

tmavé hmoty, přerušená tu a tam bělavým obloukem Seiny. Quasimodo viděl světlo již jen v okně jedné vzdálené budovy, jejíž neurčitý a temný obrys bylo dobře rozeznat nad střechami v tu stranu, kde je brána svatého Antoina. Tam také někdo ještě bděl.

Jak tak mimoděk těkal svým jediným okem v tom mlhavém nočním obzoru, cítil zvoník ve svém nitru nevysvětlitelný neklid. Již několik dní byl na stráži. Viděl, jak se kolem kosek ustavičně potloukají lidé zlověstných tváří a nespouštějí oči s dívčím asylovým. Napadlo mu, že se možná proti nešťastné uprchlici osnuje nějaké spiknutí. Představoval si, že právě tak jako on je i ona všeobecně nenáviděna a že by se mohlo brzy něco přihodit. Číhal tedy ve své zvonici a snil v místě svých

389

snů", jak praví Rabelais, s okem upřeným střídavě na komurku a na Paříž, hlídaje spolehlivě jako dobrý pes, s neko-nečnou nedůvěrou v duši.

Zatím co si zpytavě prohlížel veliké město jediným okem, které příroda jaksi náhradou učinila tak pronikavým, že mohlo téměř nahradit ostatní smysly, jež Quasimodovi chyběly, zdálo se mu pojednou, že obrys Starokožešnického nábřeží vypadá nějak nezvykle, že se tam něco pohybuje, že linie zábradlí, odrážející se černě od světlé vody, není rovná a klidná jako u ostatních nábřeží, ale že se vlní na pohled jako řeka nebo jako hlavy krácejícího davu.

To se mu zdálo divné. Zdvojnásobil pozornost. Zdálo se, že pohyb míří k Starému městu.

Avšak nikde ani světélka. Pohyb na nábřeží trval jen chvíli, pak se poznenáhlu ztrácel, jako by to, co přecházelo, vstupovalo do nitra ostrova; pak přestal úplně a linie nábřeží byla zase rovná a nehybná.

Ve chvíli, kdy se Quasimodo utápěl v dohadách, zdálo se mu, že se pohyb znovu objevuje v ulici U domu, běžící Starym městem kolmo k průčelí chrámu Matky Boží. Nakonec, jakkoli byla hustá tma, viděl, jak čelo zástupu vychází z této ulice a ve chvíli se po náměstí rozlil dav, z něhož nebylo možno ve tmě rozeznat nic, leč že je to dav.

Tato podívaná měla svou hrůzu. Je pravděpodobné, že tento zvláštní průvod, jemuž podle všeho velice záleželo na tom, aby v hluboké tmě ušel pozornosti, zachovával neméně hlu-boké mlčení. Přece však jakýsi hluk musil z něho vycházet, byť to byl jen hluk kroků. Ale ani tento zvuk náš hluchý ne-slyšel a veliký dav, z něhož stěží něco viděl a vůbec nic ne-slyšel, třebaže se pohyboval a krácel tak blízko něho, působil naň dojmem němého, nehmatatelného, v mlze ztraceného zástupu mrtvých. Zdálo se mu, že vidí, jak se k němu blíží mrak plný lidí a jak se ve tmě pohybují stíny.

Tu se mu vrátily jeho obavy, znovu se mu vybavila myšlenka, že jde o nějaký útok na cikánku. Cítil matně, že se blíží něco násilného. V tomto rozhodném okamžiku se radil sám se sebou s lepší a rychlejší rozvahou, než bychom čekali od mozku tak špatně uspořádaného.

Měl cikánku vzbudit? Pomoci

390

jí k útěku? Kudy? Ulice byly obsazeny, kostel přiléhal zadní částí k řece. Nebylo člunu. Nebylo východu. Nezbyvalo než dát se zabít na prahu chrámu Matky Boží, klášter alespoň od-por, než přijde pomoc, přijde-li vůbec, a nerušit Esmeraldu ze spánku. Ke smrti se nešťastnice vždycky ještě probudí včas. Jakmile se takto rozhodl, počal pozorovat "nepřítele" s větším klidem.

Zdálo se, že dav na náměstí každým okamžikem roste. Usoudil však, že dělá jen velmi málo hluku, neboť okna do ulic a na náměstí zůstávala zavřena. Najednou zaplálo světlo a v okamžiku se vznášelo nad hlavami sedm nebo osm plamenů pochodní, roztrásajících ve tmě jazyky svých plamenů. Tu viděl Quasimodo zřetelně, jak se na náměstí hemží strašlivé stádo otrhaných mužů a žen, ozbrojených kosami, pikami, kosíři, halapartnami, jejichž tisíce hroty se třpytily. Tu a tam dělaly černé vidlice rohy k těm ohybným tvářím.

Vzpomněl si matně na tuto chásku a připadlo mu, že rozeznává všechny ty hlavy, které ho před několika měsíci zdávaly jako papeže bláznů. Muž držící v jedné ruce pochodeň a v

druhé karabáč vystoupil na patník a zdálo se, že řeční. Současně vykonalo toto podivné vojsko několik pohybů, jako by se rozestavovalo kolem kostela. Quasimodo sebral svítilnu a sestoupil na plošinu mezi věžemi, aby viděl z větší blízkosti a učinil obranná opatření. Když Kulhavý Špindíra došel k hlavnímu portálu chrámu Matky Boží, seřadil vsuktu svou tlupu do bojového šiku. Ačkoliv nečekal odpor, chtěl jako opatrný velitel udržet po-řádek, který by mu dovolil čelit v případě potřeby náhlému útoku noční hlídky nebo městské stráže. Rozestavil tedy svou brigádu tak, že byste při pohledu shora a z dálky řekli, že je to římský trojúhelník v bitvě u Eknomu, prasečí rypák Ale-xandrův nebo pověstný klín Gustava Adolfa. Základna to-hoto trojúhelníku se opírala o pozadí náměstí, takže zatara-sovala ulici U dómu; jedna strana byla obrácena k nemocnici, druhá k ulici od svatého Petra na Dobytčím trhu. Kulhavý Špindíra se postavil s vévodou egyptským, naším přítelem Janem a nejodvážnějšími tuláky na vrchol tohoto trojúhelníku,

391

Podobný útok, o jaký se v té chvíli pokoušeli tuláci proti chrámu Matky Boží, nebyl ve středověkých městech vzác-ností. To, čemu my dnes říkáme "policie", tehdy nebylo. V lidnatějších městech, především v hlavních městech, nebylo jediné, ústřední řídicí moci. Feudalismus uspořádal tyto velké obce prapodivným způsobem. Město bylo slepencem mnoha vrchností, které je kouskovaly na části všech tvarů a velikostí. Proto také tolik protichůdných policií — čili žádná policie.

V Paříži na příklad bylo nezávisle na sto jednačtyřiceti pá-nech činících si právo vybírat dávky pětadvacet jiných pánů osobujících si právo soudit i vybírat dávky, od biskupa pa-řížského, který měl sto pět ulic, až k převoru kláštera Matky Boží V polích, který měl jen čtyři. Všichni tito feudální vy-konavatelé spravedlnosti uznávali svrchovanou moc královu jen podle jména. Všichni měli právo uliční. Všichni tu byli doma. Ludvík XI., tento neúnavný pracovník, který začal tak ze široka s bouráním budovy feudalismu, v němž Riche-lieu a Ludvík XIV. pokračovali ve prospěch moci královské a iež Mirabeau skončil ve prospěch lidu, Ludvík XI. se sice pokusil protrhnout tuto síť vrchností, jež pokrývala Paříž, tím, že násilně uvrhl na všechny dvě nebo tři nařízení o vše-obecném pořádku. Tak roku 1465 bylo obyvatelům vydáno nařízení, aby osvětlovali, jakmile nastane noc, svícemi okna a zavírali psy pod trestem smrti provazem. Téhož roku bylo nařízeno uzavírat večer ulice železnými řetězy a zakázáno nosit v noci na ulicích dýky nebo útočné zbraně. Ale zane-dlouho upadly všechny tyto pokusy o všeobecné zákonodár-ství v zapomenutí. Měšťané dopouštěli, aby vítr zhášel svíce v oknech a aby se psi potulovali; železné řetězy se zataho-valy jen za stavu obležení; zákaz nosit dýky přinesl jen tu změnu, že ulice Tlamořezská byla přejmenována na Hrdlo-řezskou, to byl zjevný pokrok. Staré lešení feudálního soud-nictví zůstalo: nesmírná zmatenice soudních a vrchnosten-ských pravomocí, které se v městě křížily, vzájemně si pře-kážely, prostupovaly se, proplétaly a zasahovaly do sebe; zby-tečná spleť nočních stráží, pořádkových stráží a hlídek, mezi nimiž se procházela loupež, plen a vzpoura se zbraní v ruce.

392

V tomto nepořádku nebylo tedy událostí neslýchanou, když část chátvy přepadla palác, šlechtické sídlo nebo kterýkoliv dům i ve čtvrtích nejlidnatějších. Ve většině případů se sou-sedé do věci nemíchali, leda když plenění dospělo až k nim. Zacpali si při střelbě uši, zavřeli okenice, zatarasili dveře a nechávali, aby zápas rozhodla hlídka nebo aby se rozhodl bez hlídky, a druhý den se po Paříži říkalo: "Dnes v noci byl vy-loupen Štěpán Barbette. — Maršál Clermont byl zajat." Atd. Proto také nejenom sídla královská, jako Louvre, Palác, Baštila, Tournelles, nýbrž i obyčejná sídla panská, Malý bour-bonský palác, Senský palác, Angoulémský palác atd., měla hradby s cimbuřím a nad branami střílny. Kostely byly chrá-něny svou svatostí. Některé z nich, chrám Matky Boží k nim nepatřil, byly však přece

opevněny. Opat od svatého Heřmana Na palouku měl cimbuří jako baron a na děla vydal víc mědi než na zvony. Ještě roku 1610 bylo vidět jeho tvrz. Dnes zbývá sotva chrám.

Vraťme se k chrámu Matky Boží.

Když byly skončeny první přípravy (a musíme říci ke cti tulácké kázně, že rozkazy Špindírovy byly vykonány mlčky a s podivuhodnou přesností), vystoupil ctihodný vůdce tlupy na zábradlí před chrámem a spustil chraptivým a nevlídným hlasem tuto řeč, obrácen jsa k chrámu a mávaje pochodní, v jejímž světle, plápolajícím ve větru a co chvíli pohlceném vlastním čoudem, zjevovalo se a zase mizelo zarudlé průčelí kostela.

"Tobě, Ludvíku z Beaumontu, biskupe pařížský, rado nej-vyššího soudního dvora, pravím já, Kulhavý Špindíra, král thunský, velký coesre, kníže hantýrníků, biskup bláznů: Naše sestra, nespravedlivě odsouzená pro čarodějnictví, uchýlila se do tvého kostela. Jsi jí povinen asylem a ochranou. Ale nej-vyšší soudní dvůr ji chce odtud vzít a ty s tím souhlasíš, takže by ji zítra pověsili na náměstí Grěve, kdyby tu nebyl Bůh a tuláci. Přicházíme tedy k tobě, biskupe. Je-li tvůj kostel ne-dotknutelný, je i naše sestra nedotknutelná. Není-li naše sestra nedotknutelná, není ani tvůj kostel nedotknutelný. Proto tě vyzýváme, abys nám dívku vydal, chceš-li zachránit svůj

393

kostel, nebo si dívku vezmeme a chrám vyplníme. A budeme vyrovnáni. Na důkaz toho vztyčuji zde svou korouhev a Bůh tě ochraňuje, biskupe pařížský!"

Na neštěstí nemohl Quasimodo slyšet tato slova, pronesená s jakousi ponurou a divokou vznešeností. Jeden tulák podal Špindírovi jeho korouhev, ten ji slavnostně zarazil mezi dvě dlaždice. Byly to vidle, na jejichž zubech visela krvavá čtvrt mršiny.

Poté se král thunský obrátil a rozhlédl se po svém vojsku — divokém zástupu, kde se oči blýskaly skoro tak jako píky. Po krátké přestávce zvolal: "Kupředu, hoši! Do práce, pa-ličáci!"

Třicet silných mužů hranatých údů, s tvářemi zámečníků, vystoupilo z řad s kladivy, kleštěmi a železnými tyčemi na ramenou. Zamířili k hlavnímu chrámovému portálu, vystoupili po schodech a brzy je bylo vidět všechny přikrčené pod lomeným obloukem, jak zpracovávají dveře kleštěmi a pákami. Houf tuláků šel za nimi, aby jim pomáhal nebo se na ně díval, jedenáct schodů portálu bylo jimi zataraseno.

Ale dveře držely pevně. "K čertu, jsou tvrdé a paličaté!" prohlásil jeden. "Jsou staré a mají zrohovatělé chrupavky," řekl jiný. "Odvalu, kamarádi!" povzbuzoval Špindíra. "Sázím svou hlavu proti pantoflům, že otevřete dveře, vezmete dívku a odstojíte hlavní oltář, než se některý kostelník probudí. Hleďte! Myslím, že zámek povoluje."

Špindíra byl přerušen strašlivým lomozem, který v tom okamžiku za ním zarachotil. Obrátil se. S nebe právě spadl obrovský trám, rozdrtil asi dvanáct tuláků na chrámových stupních a odskočil od dlažby s hukotem dělové rány, přerážaje ještě tu a tam nohy v davu pobudů, rozestoupivších se s výkřiky zděšení. V okamžiku bylo malé ohrazené místo před chrámem prázdné. Ačkoliv byli paličáci chráněni hlu-bokou klenbou portálu, odešli od dveří a sám Špindíra ustoupil na uctivou vzdálenost od chrámu.

"Šťastně jsem tomu ušel!" křičel Jan. "Zvěřil jsem to, hrom do toho! Ale Petr Zabiják je zabit."

Nelze říci, jaký hrůzný úžas padl r, tímto trámem na lupiče.

394

Dívali se několik minut upřeně do vzduchu, ohromenější tím kusem dřeva víc než dvaceti tisíci královských lučištníků. U d'ábla," zamumlal vévoda egyptský, "to smrdí kouzly." 1 To poleno nám hodil mísíc!" vzkřikl Červený Andry. — A pak ať někdo řekne," podotkl František Kořalka, "že měsíc je přítelem Panny!" "Tisíc papežů!" zvolal Špindíra, "všichni jste blbci!" Ale sám nevěděl, jak vysvětlit pad trámu.

, , ..v

Na průčelí, k jehož vrcholu světlo pochodni již nepronikalo, nebylo možno nic rozeznat. Uprostřed prostranství před chrámem uležel těžký trám a bylo slyšet sténání ubožáků, kteří dostali první náraz a přesekli si břicha o hrany kamenných

V O

Když první úžas minul, našel král thunský konečně vysvětlení, které se zdálo jeho druhům pravděpodobné. "Krucinál, že by se kanovníci bránili? Tak tedy budeme drancovat!"

"Drancovat!" opakoval zástup se zuřivým hurá. Samostřily a hákovnice vystřelily na průčelí chrámu.

Tímto otřesem se pokojní obyvatelé okolních domů probudili; bylo vidět, jak se otevřelo několik oken; a v nich se ukázaly noční čepičky a ruce se svíčkami. "Střílejte do oken!" vykřikl Špindíra. Okna se rázem zavřela a ubožáci mšeňané, kteří jen tak tak že se ustrašeně podívali na ten výjev světel a vřavy, vrátili se k svým manželkám, potíče se strachem a pta-jíce se, zda se teď na náměstí před chrámem Matky Boží koná rej čarodějnic nebo zda je to útok Burgundů jako roku 64. I mysleli manželé na krádež, manželky na znásilnění a všichni se třásli.

"Drancovat!" opakovali hantýrníci. Ale neodvažovali se přiblížit. Dívali se na chrám, dívali se na trám. Trám se nehybal, budova vypadala stále klidně a opuštěně, ale cosi tu-láky zaráželo.

A

"Tak do toho, paličáci!" křičel Špindíra. "Vyrazte dveře!"

Nikdo se však nehnul.

"Hrom a peklo!" klel Špindíra. "Jste chlapi a bojíte se trámu."

Starý tulák ho oslovil:

395

"Veliteli, ten trám nás nemrzí, ale dveře jsou úplně zahrazené železnými závorami. Kleště tu nic nezmohou."

"Co tedy potřebujete, abyste je vypáchili?"

"Potřebovali bychom nějakého berana!"

Král thunský běžel odvážně k strašnému trámu a položil na něj nohu.

"Tu ho máte!" zvolal. "Kanovníci vám ho posílají." A uklo-nil se posměšně na pozdrav směrem ke kostelu: "Díky, kanovmci!"

Ji"

Tento vzdorný výsměch udělal dobrý dojem, kouzlo trámu bylo zlomeno. Tuláci nabyli opět odvahy. Brzy byl těžký trám zdvižen jako pírkó dvěma sty silných paží a dopadl zuřivě na velké dveře, které se tuláci marně pokoušeli vyvrátit. Kdo by v tom pološeru, jež šířilo po náměstí několik málo pochodní, pozoroval ten dlouhý trám, nesený davem mužů, jak ho v běhu vrhají na chrám, byl by se domníval, že vidí nestvůrné zvíře o tisíci nohách, jež útočí čelem na kamenného obra.

Při úderu trámu zazvučely zpola kovové dveře jako obrovský buben. Nepovolily, ale celá katedrála se zachvěla a bylo slyšet, jak duní hluboké prostory budovy. Současně začal padat na útočníky s výše průčelí déšť velkých kamenů. "K čer-tu!" křičel Jan. "Což nám věže strásají na hlavu svá zábradlí?" Ale nadšení bylo vyvoláno, král thunský předcházel dobrým příkladem. To se zcela určitě bránil biskup, a proto se bušilo do dveří s ještě větší zuřivostí, třebaže vpravo a vlevo rozrážely kameny lebky.

Je pozoruhodné, že všechny kameny padaly po jednom, ale rychle za sebou. Hantýrníci cítili vždy dva náraz, jeden v nohách, jeden na hlavách. Jen málokteré dopadly bez následků a silná vrstva mrtvých a raněných již krvácela a svíjela se pod nohama útočníků, kteří rozrušení neustále doplňovali řady. Bez přestání bušil dlouhý trám do dveří v pravidelných přestávkách jako srdce zvonu, neustále pršely kameny a sténaly dveře.

Čtenář jistě uhodl, že tento nečekáný odpor, který pobouřil tuláky, pocházel od Quasimoda.

Na neštěstí statečnému hluchounovi přispěla náhoda.

Když sestoupil na plošinu mezi dvěma věžemi, měl v hlavě zmatek. Pobíhal několik minut sem a tam po galerii jako si-lený díval se s výše na hustý dav tuláků, připraveny vrhnout se na chrám, a prosil ďábla i Boha, aby cikánku zachránil. Napadlo mu vystoupit na jižní věž a zazvonit na poplach, ale dříve než by mohl rozhoupat zvon, dříve než by mohl roz-burácet silný hlas Mariin, nebyly by dveře desetkrát vypa-čeny? Právě v této chvíli přistupovali k nim pobudové se svý-mi zámečnickými nástroji. Co počít?

Najednou si vzpomněl, že zedníci dnes opravovali celý den zeď, krov a střechu jižní věže. Světlo mu. Zeď byla z kamene, střecha z olova, krov ze dřeva. (Podivuhodný krov, tak hustý, že se mu říkalo les.)

Quasimodo běžel k této věži. Dolejší prostory byly vskutku plné staviva. Ležely tu hromady stavebních kamenů, svinuté olověné plechy, svazky latí, silné trámy, pilou již naříznuté, spousty rumu. Úplná zbrojnice.

Byl svrchovaný čas. Dole pracovaly kleště a kladiva. Silou zdvojenou vědomím nebezpečí nadzvedl jeden trám, nejtěžší a nejdelší, vystrčil ho okénkem, pak ho uchopil zvenčí, posu-nul až na kraj zábradlí, jež ohrazuje plošinu, a pustil jej do propasti. Padaje s výše sto šedesáti stop, odřel obrovský trám zeď, rozbil sochařskou výzdobu a otočil se několikrát kolem vlastní osy jako křídlo větrného mlýna, jež by odlétlo samo do prostoru. Konečně dopadl; ozval se strašlivý křik a černý trám, jak odskakoval od dlažby, podobal se skákajícímu hadu.

Quasimodo viděl, jak se tuláci při pádu břevna rozptýlili, jako když dítě foukne do popelu. Využil jejich zděšení, a za-tím co upírali pověřivé zraky na kyj, který spadl s nebe, a salvou šípů a sekaného olova vyrazili kamenným světcům na portále oči, nahromadil si Quasimodo v tichosti šterk, ka-mení, kvádry, ba i pytie se zednickým náčiním k okraji zá-bradlí, odkud před chvílí spadl trám.

Proto také, jakmile začali bušit do hlavních dveří, spustilo se krupobití kvádrů a tulákům se zdálo, že se kostel nad je-jich hlavami boří sám od sebe.

397

Kdo by byl mohl v této chvíli vidět Quasimoda, byl by se zděsil. Nezávisle na municí nahromaděné na zábradlí naku-pil spoustu kamení také na plošině. Když došla zásoba kvádrů navršená na vnějším zábradlí, bral z hromady. Tu se shýbal, zvedal, shýbal a opět narovnával s neuvěřitelnou mrštností. Jeho velká hlava skřítka se skláněla přes zábradlí, pak letěl obrovský kámen, za ním jiný a zase jiný. Občas se podíval za některým pěkným kamenem, a když pořádně zabil, říkal si: "Hm!"

Tuláci však neztráceli odvahu. Pod tíhou dubového berana, znásobenou silou sta mužů, zatřásly se silné dveře již více než dvacetkrát. Výplně již praskaly, tepané ozdoby se tříštily na kusy, stěžeje vyskakovaly při každém otřesu ze svých kruhů, prkna se bortila a dřevo rozdrčené na prášek se sypalo mezi železnými žebry. Na štěstí pro Quasimoda bylo na nich víc železa než dřeva.

Cítil však, že hlavní dveře povolují. Ačkoliv neslyšel, od-rážel se každý úder berana v chrámových prostorách i v jeho útrokách. Viděl s vrchu tuláky opojené vítězoslávou a roz-zuřené, jak hrozí pěstmi temnému průčelí chrámu, a záviděl za sebe i za cikánku křídla sovám, jež odlétávaly v hejnech nad jeho hlavou.

Děšť kvádrů již nestačil útočníky zahnat.

V té úzkostné chvíli zpozoroval maličko pod zábradlím, odkud kamenoval hantýrníky, dva dlouhé kamenné chrliče, jež vyúsťovaly přímo nad hlavními dveřmi. Vnitřní konec těchto chrličů ústil na dlažbu plošiny. Něco ho napadlo. Bě-žel do svého zvonického kumbálu pro otep klestí, na otep na-ložil množství latí a olověného plechu, municí, jíž dosud nepo-užil, urovnal pečlivě tuto hranici před otvorem obou chrličů a zapálil ji svou svítilnou.

Poněvadž při tom nepadaly žádné kameny, přestali se tu-láci dívat vzhůru. Lupiči, oddechující jako smečka psů dorá-žejících na kance v jeho pelechu, tísnili se v nepořádku ko-lem hlavních dveří, beranem úplně pokřivených, ale dosud stojících. Čekali s rozechvěním tu velkou ránu, ránu, která je rozrazí. Šlo o to, kdo bude nejbliže, aby se první vrhl, až se

398

otevrou, do té bohaté katedrály, rozsáhlé nádrže, kde se na-hromadilo bohatství tří století. Připomínali si vzájemné s ra-dostným a nedočkavým řevemjsrásné stříbrné kříže, krasne brokátové ornáty, krásné stříbrné a pozlacené náhrobky, pře-pychovou nádheru kůru, oslňující svátky, vánoce v záři svíc, velikonoce v záplavě slunce, všechny ty nádherné slavnosti, při nichž skřínky s ostatky svatých, svícny, ciboria,^ svato-stánky a monstrance zdobily oltáře vrstvou zlata a dýmantů. V této krásné chvíli mysli ti pokrytci a neduživci,^ arcilotr a pobudové jistě mnohem méně na osvobození cikánky než na vyplnění chrámu Matky Boží. Rádi bychom dokonce vě-řili, že pro mnohé z nich byla Esmeralda jen záminkou, po-kud vůbec zloději potřebují záminek.

r*V okamžiku, kdy se řadili kolem berana k poslednímu ná-poru a každý z nich zadržoval dech a napínal svaly, aby vlo-žil všechnu sílu do rozhodujícího úderu, ozval se uprostřed nich řev ještě děsnější než řev, jenž vypukl a zanikl pod trá-mem. Ti, kteří nekřičeli, a ti, kteří ještě žili, se rozhlédli. — Dva proudy roztaveného olova tekly shora s budovy do nej-hustšího davu. Celé moře lidí kleslo pod vařícím kovem, který na dvou místech, kam dopadl, udělal v davu dvě černé a kou-řící díry, jako by udělala horká voda ve sněhu. Bylo vidět, jak se tam hýbají zpola zuhelnatěli umírající, řvoucí bolestí. Kolem těchto dvou hlavních proudů se rozstříkovaly na útoč-níky kapky tohoto strašného deště a vnikaly do lebek jako ohnivé nebozezy. Byl to těžký oheň, jenž provrtával bídňiky hustým krupobitím, i Křik rozdíral srčice. Nejstatečnější i nejbojácnější se roz-utekli v nepořádku, když odhodili trám na mrtvoly, a pro-stranství před chrámem se vyprázdnilo po druhé.

Oči všech pohlédly k vrcholu kostela. Viděly cosi neobyčej-ného. Na vrcholu nejvyšší galerie, nad ústřední růžicí šlehal veliký plamen, který stoupal s víry jisker mezi oběma věžemi, velký,^nezkrotný a zuřivý plamen, jehož jazyky odnášel chví-lemi vítr. Pod tímto plamenem, pod tmavým zábradlím s ohni-vými trojlístky, chrlily neustále dva chrliče s tlamami oblud onen žhavý dešť, jehož stříbřité šňůry se ostře odrážely od

399

tmavého dolejšího průčelí. Čím více se tyto dva proudy te-kutého olova blížily k zemi, tím více se rozšiřovaly a třepily jako voda stříkající nesčetnými otvory kropicí konve. Obrov-ské věže, z nichž každá ukazovala nad plameny dvě tváře, jednu neurčitou, celou černou, druhou výraznou, celou rudou, zdály se na pozadí ohromného stínu, který vrhaly až k nebi, ještě větší. Jejich nesčetné sochy d'áblů a draků nabývaly pří-šerné podoby. Zdálo se, že se v neklidném světle plamenů po-hybují. Byly tam obludy, které vypadaly, jako by se smály, okapové tlamy, které jako by štěkaly, ještěři foukající do ohně, draci kýchající v dýmu. A mezi všemi obludami probuzenými tím ohněm a hřmotem z kamenného spánku byla jedna, která se pohybovala a občas se mihla u hořící hranice jako netopýr před svící.

Uhlíř na vzdálených pahorcích Bicétru se tímto podivným ma-jákem bezpochyby probudil a zděsil se, když viděl, jak se na jeho vřesovišti míhá obrovský stín věží chrámu Matky Boží. Mezi tuláky nastalo hrůzyplné ticho, kdy bylo slyšet jen poplašené volání kanovníků, uzavřených ve svém klášteře a neklidnějších než koně v hořící stáji, pokradmý třesk rychle otvíraných a ještě rychleji zavíraných oken, přestavování ná-bytku uvnitř domů a v nemocnici, hučení plamene, poslední chrapot umírajících a ustavičné bubnování olověného deště na dlažbu.

Zatím se vůdcové tuláků uchýlili pod portál domu Gonde-laurierových a radili se. Vévoda egyptský seděl na patníku a pozoroval s nábožnou bázní strašidelnou hranici, jež planula na

dvě stě stop ve vzduchu. Kulhavý Špindíra se kousal zuřivě do svých velkých pěstí.

"Nemůžeme se tam dostat!" bru-čel mezi zuby.

"Starý zakletý kostel!" mumlal starý cikán Matyáš Hun-gadi Spicali.

"Při knírech papežových," prohodil prošedivělý vtipálek, který byl kdysi na vojně, "ty kostelní chrliče plivají roztavené olovo lip než střilny lectourské!"

"Vidíte toho d'ábla, který přechází kolem ohně?" zvolal vévoda egyptský.

400

"Přisámbůh," řekl Špindíra, "to je ten zatracený zvoník, to je Quasimodo."

Cikán zavrtěl hlavou. "Já vám říkám, že je to duch Sab-nac, velký markýz, démon pevností.

Má podobu ozbrojeného vojáka a hlavu lví. Někdy jede na ohyzdném koni. Mění lidi v kameny a z těch pak staví věže. Velí padesáti legiím. Je to jistě on. Poznávám ho. Někdy má na sobě krásné zlaté, po turecku zdobené roucho."

"Kde je Ochmelka z Hvězdy?" zeptal se Špindíra.

"Je mrtvý," odpověděla jedna tulačka.

Červený Andry se smál blbým smíchem: "Matka Boží dává nemocnici práci."

"Cožpak není prostředek, jak vypáčit ty dveře?" zvolal král thunský a dupl nohou.

Vévoda egyptský mu ukázal smutně oba potoky vařícího olova, jež neustále brázdily černé průčelí jako dva dlouhé světélkující kužele. "Byly kostely, které se takto samy brá-nily," poznamenal s povzdechem. "Před čtyřiceti lety shodila Aja Sofia v Cařihradě třikrát za sebou půlměsíc Mohamedův na zem tím, že zatřásla svými kupolemi, které jsou jejími hla-vami. Vilém Pařížský, co postavil tento chrám, byl čaroděj."

"Máme se tedy žalostně klidit z cesty jako lokajové?" řekl Špindíra. "Máme tam nechat svou sestru, kterou ti očepičko-vaní vlci zítra oběsí?"

"A sakristii, kde jsou vozy zlata," dodal jeden tulák, jehož jméno bohužel neznáme.

"Při bradě Mohamedově!" zvolal Špindíra.

"Zkusme to ještě jednou," začal opět tulák.

Matyáš Hungadi zavrtěl hlavou. "Dveřmi tam nevstoupí-me. Je třeba najít nějakou vadu na krunýři té staré čaroděj-nice, díru, tajný vchod, nějakou spáru."

"Kdo se v tom vyzná?" tázal se Špindíra. "Jdu tam ještě jednou. Vida, kdepak je ten student Jan, co byl tak obrněn?"

"Je asi mrtev," odpověděl kdosi. "Není slyšet jeho smích."

Král thunský sraštil obočí.

"Tím hůř. Pod tím brněním tlouklo statečné srdce. — A mistr Petr Gringoire?"

401

"Veliteli Špindíro," odpověděl Červený Andry, "ten se vy-tratil, ještě než jsme došli k Směnárenskému mostu."

Špindíra dupl. "Blesky boží! Napřed nás sem vyštvete a pak nás tu nechá prostřed práce na holičkách! — Zbabělý žvanil a bačkora!"

"Veliteli Špindíro," zvolal Červený Andry, zahleděný do ulice U dómu, "támhle je ten student!"

"Chvála Plutovi!" řekl Špindíra, "ale co,to k čertu vleče za sebou?"

Byl to vskutku Jan. Běžel sem tak rychle, jak mu to dovo-lovalo těžké rytířské brnění a dlouhý žebřík, který vlekl sta-tečně po dlažbě, upachtěn víc než mravenec zapražený k stěblu dvacetkrát delšímu, než je sám.

"Vítězství! Te Deum!" křičel student. "To je žebřík skla-dačů z přístavu svatého Ondřeje."

Špindíra k němu přistoupil. "Dětino, co chceš, u všech ro-hatých, dělat s tím žebříkem?"

"Mám ho," odpověděl Jan, těžce oddychuje. "Věděl jsem, kde je. — Pod kolnou správčova domu. — Je tam jedna zná-má dívka, které připadám krásný jako Kupido. — Použil jsem toho, abych dostal žebřík, a žebřík mám, při sám Mo-hamed! — Chudák holka, přišla mi otevřít jen v košili."

"Dobře," řekl Špindíra, "ale co chceš s žebříkem dělat?"

Jan na něj pohlédl lišácky a sebevědomě a luskl prsty jako kastanětami. V té chvíli byl velkolepý. Na hlavě měl jednu z těch přeplněných přilb patnáctého století, jež děsily ne-přítele svými fantastickými chocholy. Jeho přilba se ježila deseti železnými zobáky, takže Jan by byl mohl soutěžit o strašlivý přívlastek áexá[Ji]iSoXos s homérskou lodí Nestorovou. "Co s ním chci udělat, vznešený králi Thunů? Vidíte tu řadu pitomě se tvářících soch nad třemi portály?"

"Ano. A co má být?"

"To je galerie francouzských králů."

"Co je mi po ní?" řekl Špindíra.

"Počkejte přece! Na konci té galerie jsou dveře, které jsou vždy zavřeny jen na kliku. Vylezu tam po tom žebříku a jsem v kostele."

402

"Hochu, nech mě vylézt prvního."

"To ne, kamaráde, žebřík je můj. Pojd'te, budete druhý."

"Ať tě Belzebub uškrtí!" řekl -nakvašený Špindíra, "nechci být za nikým." /

"Pak si najdi žebřík, Špindíro."

Jan se rozběhl po náměstí, vleká svůj žebřík a volaje: "Ke mně, hoši!"

V okamžiku byl žebřík postaven a opřen o zábradlí dolejší galerie, nad jedním postranním portálem. Dav tuláků jásal a tísnil se dole, aby po něm vystoupil. Ale Jan uhájil své právo a vstoupil první na příčky žebříku. Cesta byla dosti dlouhá. Galerie francouzských králů se dnes zdvihá asi šedesát stop nad dlažbou. Jedenáct stupňů schodiště ji činilo tehdy ještě vyšší. Jan stoupal zvolna, neboť mu těžká zbroj značně překážela, jednou rukou se držel příček, v druhé měl samo-stříl. Když byl uprostřed žebříku, ohlédl se teskně na ubohé mrtvé hantýrníky, jimiž bylo schodiště poseto. "Běda!" řekl. "Tot' kupa mrtvých hodná pátého zpěvu Iliady!" Pak stou-pal dále. Tuláci ho následovali. Na každé příčce stál jeden. Při pohledu na tu linii obrněných zad, jež se vlnily ve tmě, byli byste řekli, že se to proti kostelu vztyčuje had s ocelo-vými šupinami. Jan, který tvořil jeho hlavu a pískal, doplňo-val tuto ilusi. Student dosáhl konečně zábradlí galerie a za nadšeného potlesku všech tuláků je dosti svižně přiskočil. Radostí nad tím, že je takto pánem tvrze, vykřikl, ale najednou se zarazil jako zkamenělý. Zpozoroval právě za sochou jednoho krále Quasimoda, skrytého ve tmě, s planoucím okem.

Dříve než mohl druhý oblehatel vkročit na galerii, přisko-čil strašlivý hrbáč k vrcholu žebříku, uchopil bez jediného slova svýma silnýma rukama konce obou jeho tyčí, nadzdvihl je, oddálil od zdi, třásl chvíli za výkřiků úzkosti dlouhým a prohýbajícím se žebříkem, od shora až dolů plným tuláků, a pak s nadlidskou silou odhodil tento hrozen lidí zpět na ná-městí. V tomto okamžiku se i ti nejodvážnější zachvěli. Žeb-řík, vržený nazad, stál chvíli zpříma, jako by váhal, pak náhle, opisuje děsný kruhový oblouk o poloměru osmdesáti stop,

403

řítíl se na dlažbu i se svým nákladem lupičů rychleji než pa-dací most, když se přetrhnou řetězy. Ozvaly se strašné kletby, pak vše utichlo a několik zmrzačených ubožáků se vyškrábalo zpod hromady mrtvých.

Po prvním vítězném pokřiku zazněl mezi oblehateli povyk bolestný a hněvivý. Quasimodo, netečný, oběma lokty opřený o zábradlí, se díval. Vypadal jako starý merovejský král v okně. Jan Frollo se octl v povážlivé situaci. Byl na galerii se straš-livým zvoníkem sám, oddělen od svých druhů osmdesát stop vysokou kolmou zdí. Zatím co si zvoník hrál se žebříkem, běžel student ke dvírkám, o nichž myslel, že jsou otevřena. Nebyla. Když hluchon vstoupil na galerii, zavřel je za sebou. Jan se tedy ukryl za jednoho kamenného krále, neodvažoval se dýchat a zíral se zděšenou tváří na příšerného hrbáče, jako když onen muž, který se dvořil

ženě hlídače zvěřince, přišel jednoho večera na dostaveníčko a spletl si při přelézání zeď a octl se tváří v tvář bílému medvědu.

V prvních chvílích se o něj hluchý nestaral; ale nakonec obrátil hlavu a rázem se vzpřímil. Zpozořoval studenta.

Jan se připravil k tuhé srážce, ale Quasimodo se ani nepo-hnul, byl pouze obrácen ke studentovi a díval se na něj.

"Ho, ho," řekl Jan, "co se tak na mne díváš svým jediným melancholickým okem?"

Při těchto slovech připravoval mladý ničema záludně svůj samostříl.

"Quasimodo," zvolal, "změním ti jméno, budou ti říkat slepý!"

Rána vyšla. Opeřený šíp zasvištěl a zabodl se hrbáči do le-vého ramene. Quasimodo se kvůli tomu nerozčilil víc, než kdyby šlo o škrábnutí krále Faramonda. Sáh po šípu, vytrhl ho z ramene a zlomil ho klidně o své mohutné koleno; oba kusy pak spíše upustil než hodil na zem. Ale Jan neměl již čas střelit po druhé. Když zlomil šíp, Quasimodo prudce vy-dychl, skočil jako kobyłka a dopadl na studenta, jehož brnění se nárazem o zeď zploštilo.

A tu bylo vidět v pološeru za mihotavého světla pochodní strašlivý výjev.

404

Quasimodo uchopil levicí obě ruce Janovy, který se vůbec nebránil, tak se už cítil ztracen.

Pravicí mu hluchoun stahoval mlčky a se zlověstnou zdlouhavostí jednu po druhé všechny součásti zbroje: meč, dýky, přilbu, krunýř, nárameníky. Člo-věk by řekl, že opice loupe ořech. Železnou skořápku studen-tovu odhazoval Quasimodo kus po kuse k jeho nohám.

Když student viděl, jak je odzbrojen, svlečen, slabý a nahý v těch strašlivých rukou, nepokusil se promluvit na hluchého, ale počal se mu smát drze do obličeje a zpívat ve své neohro-žené bezstarostnosti šestnáctiletého hochu tehdy oblíbenou písničku:

Město Cambrai, pěkně vyšňořené, Marafinem bylo vyloupené ...

Nedokončil. Bylo vidět Quasimoda, jak stojí na zábradlí ga-lerie, jednou rukou drží studenta za nohy a točí jím nad pro-pastí jako prakem. Pak bylo slyšet praskot, jako když kostěná skřínka narazí o zeď, a bylo vidět, jak cosi padá a zaráží se v třetině pádu na jakémsi výčnělku stavby. Mrtvé tělo tam zůstalo viset zlomeno v půli, s rozbitými bedry a prázdnou lebkou.

Mezi tuláky se zvedl výkřik hrůzy. "Pomstíme se!" křičel Špindíra. "Drancovat!" odpověděl dav. "Útočit! Útočit!" Tu nastal neobyčejný řev, v němž se mísily všechny jazyky, všechna nářečí a všechny přízvuky. Smrt ubohého studenta roznítla zuřivost davu. Zmocnila se ho hanba i hněv, že je tak dlouho držen před kostelem v šachu jediným hrbáčem. Vztek našel žebříky, zmnožil pochodně a za několik minut viděl zděšený Quasimodo, jak toto strašlivé mraveniště žene úto-kem na chrám Matky Boží se všech stran. Ti, kdož neměli žebříky, měli provazy s kličkami, ti, kdož neměli provazy, šplhali po vypuklinách sochařských ozdob.

Věšeli se jeden druhému na hadry. Nebylo žádného prostředku, jak odporo-vat tomuto stoupajícimu přílivu strašlivých tváří. Vztekem se jim jeskly obličeje, po špinavých čelech se jim řinul pot, oči jim svítily. Všechna ta šerednost, všechny ty pitvorně se škle-bící tváře obklopovaly Quasimoda. Jako by nějaký jiný kos-

405

tel poslal k útoku na chrám Matky Boží své gorgony, hafany, obludy, d'ábly a své nejfantastičtější sochy. Vypadalo to jako vrstva živých příšer na kamenných příšerách průčelí. Mezitím se náměstí rozzářilo tisícírymi pochodněmi. Tato neobyčejná scéna, dosud zahalená tmou, zalila se pojednou světlem. Náměstí se rozjasnilo a vrhalo záři k nebi; hranice, zapálená na horní plošině, hořela stále a osvětlovala město široko daleko. Obrovský stínový obraz obou věží, rozložený daleko po střechách Paříže, zařezával se do tohoto světla ši-rokým pruhem tmy. Zdálo se, že se město již vzbudilo. V dáli byly zvony naříkavě na poplach. Tuláci řvali, supěli, kleli, lezli vzhůru a Quasimodo, bezmocný proti tolika nepřátelům, chvějící se

strachem o cikánku, prosil nebesa o zázrak a lomil rukama zoufalstvím, když viděl, jak se rozzuřené tváře přibližují čím dál tím víc ke galerii.

V

Ústraní, kde se modlí pan Ludvík Francouzský

Čtenář snad nezapomněl, že když si Quasimodo ze své zvonice prohlížel Paříž, viděl v ní svítit chvilku před tím, než zpozoroval noční tlupu tuláků, jen jediné světlo, jež zářilo jako hvězda v okénku nejvyššího patra vysoké a temné budovy těsně vedle brány svatého Antonína. Ta budova, to byla Baštilla, ta hvězda, to byla svíce Ludvíka XI.

Král Ludvík XI. byl vskutku už dva dny v Paříži. Pozítří se měl opět vrátit na svou pevnost Montilz-lès-Tours. Objevoval se ve své dobré, milé Paříži jen zřídka a nakrátko, neboť tu kolem sebe necítil dost padacích dveří, šibenic a skotských lučištníků.

Onoho dne šel spát do Baštily. Jeho velká komnata v Louvru o pěti čtverečních sázích, s velikým krbem, obtíženým dvanácti silnými zvířaty a třinácti velkými proroky, a s velikým, jedenáct stop širokým a dvanáct stop dlouhým ložem, zamlouvala se mu pramálo. Ztrácel se v těch velkých rozmě-

406

rech. Ten dobrý měšťanský král měl raději Bastilu s malou světničkou a obyčejným lůžkem. A pak, Baštilla byla bezpečnější než Louvre.

Světnička, kterou si kráľ vyhradil v pověstném státním vězení, byla přesto dosti prostorná a zaujímal nejvyšší patro věžičky, jež seděla na veliké věži. Byla to kulatá jizbička, vyčalouněná rohožkami z lesklé slámy, stropní trámy měla ozdobeny liliovými květy z pozlaceného cínu, výplně mezi trámy byly barevné; její bohaté dřevěné obložení bylo poseto růžicemi z bílého cínu a natřeno jásavou zelení z rozchodníku a jemného indiga.

Měla jen jedno okno, štíhlý lomený oblouk zamřížovaný drátem a železnými tyčemi, zalcený ostatně nádhernými barevnými tabulkami s erby krále a královny, v nichž jedna výplň stála dvaadvacet soldů.

Měla jen jeden vchod, moderní, zevnitř čalouněné dveře se sraženým obloukem a zvenčí malou předsíňku z irského dřeva, onen jemný výtvar truhlářského umění, tak podivuhodně vypracovaný, jaké se vyskytovaly ještě hojně u starých bytů před sto padesáti lety. "Ačkoliv zohyzďují místnosti a překáží," praví o nich zoufale Sauval, "přece se jich naši stařečkové nechtějí vzdát a všem navzdory je zachovávají."

Tato světnice nebyla zařízena jako obyčejné byty, nebylo tu ani lavic, ani podnožek, ani dlouhých čalouněných pohovek, ani obyčejných stoliček v podobě truhlic, ani krásných stoliček na sloupcích, kus za čtyři soldy. Bylo tam jediné skládací křeslo s opěradly, velmi nádherné: dřevo bylo pomalováno růžemi na červeném podkladě, sedadlo bylo z červeného korduánu, vroubené hedvábnými třásněmi a pobité tisíci zlatými hřeby. Toto osamělé křeslo naznačovalo, že jen jediná osoba měla právo ve světnici usednout. Vedle křesla stál u sa-mého okna stůl, pokrytý kobercem s vyšívanými ptáky. Na stole byl pokaňkaný kalamář, několik pergamenů, několik per a korbel z tepaného stříbra. Kousek dál ohřívací kotlík a klekátko, potažené tmavočerveným sametem, se zlatými knoflíky. Konečně v pozadí prosté lůžko ze žlutého a růžového damašku, bez cetek a bez prýmků, s obyčejnými třás-

407

němi; toto lůžko, pověstné tím, že přinášelo Ludvíku XI. spánek nebo bezesnost, bylo možno si prohlédnout ještě před dvěma sty lety u jednoho státního rady, kde je spatřila stará paní Pilou, proslavená v "Cyrovi" jako Aricie aneb 'vtělená mravnost'.

Tak vypadala světnice, které se říkalo "ústraní, kde se modlí pan Ludvík Francouzský".

V okamžiku, kdy jsme sem uvedli čtenáře, bylo v tomto zátiší silně šero. Klekání odzvonilo už před hodinou, byla noc a jediná voskovička na stole osvětlovala kmitavým světlem pět osob, seskupených všelijak po světnici.

Světlo dopadalo především na vznešeného muže v krát-kých spodkách, kabátci šarlatové barvy se stříbrnými prouž-ky a v plášti se širokými rukávy z černě vzorkovaného zlato-hlavu. Tento nádherný šat, na němž si pohrávalo světlo, jako by měl ve všech záhybech ohnivé plamínky. Muž v tomto rouše měl na prsou svůj erb, vyšíty v jasných barvách: krok-vici s běžícím daňkem na špičce. Po pravé straně erbovního štítku byla olivová ratolest, po levé straně byl daňčí paroh. Muž měl za pasem bohatě tepanou dýku, jejíž jílec z pozla-ceného stříbra byl v podobě chocholu, s hraběcí korunkou na-hoře. Pohled jeho byl zlomyslný, výraz tváře pyšný, hlava vztyčená. Při prvním pohledu bylo vidět v jeho obličejí zpup-nost, podíval-li ses po druhé, lstivost.

Stál s obnaženou hlavou a s dlouhým svítkem papíru v ruce za křeslem, v němž seděla osoba prabídně ustrojená, nepěkně shrbená, s nohama zkříženými, loktem opřená o stůl. Jen si představte na přepychovém křesle z korduánské kůže dvě zkroucená kolena, dvě hubená lýtka navlečená do ubohých těsných nohavic z černé vlny, trup trčící v barchetovém ka-bátci s kožišinou, z níž bylo vidět víc kůže než chlupů; ko-nečně k dovršení všeho starý zmaštěný klobouk z nejhoršího černého sukna, lemovaný Šňůrou s olovenými figurkami. Kromě špinavé čepičky, zpod které vyčníval sotva jeden vlas, bylo to vše, co mohl divák z této sedící postavy rozeznat. Hlavu měl tak schýlenou na prsa, že z jeho zastíněného obli-čeje bylo vidět právě jen špičku nosu, na nějž dopadal paprsek

408

světla a který byl asi dlouhý. Podle hubenosti jeho vrásčité ruky bylo možno uhodnout, že je to stařec. Byl to Ludvík XI.

Kousek dál za nimi hovořili ^potichu dva muži, oblečení po vlámsku, kteří však nebyli natolik skryti ve stínu, aby v nich kterýkoliv divák Gringoirových mystérií nepoznal dva před-ní vyslance vlámské, Viléma Rýma, důvtipného ministra města Gentu, a Jakuba Coppenola, oblíbeného punčocháře. Čtenář si snad pamatuje, že tito dva muži se účastnili tajné politiky Ludvíka XI.

Konečně docela vzadu u dveří stál potmě jako socha statný zavalitý muž ve vojenském brnění a v plášti s erbem; jeho hranatá tvář bez čela, s vypoulenými očima, s ohromnými ústy a s ušima zakrytými sčesanými hladkými vlasy připo-mínala zároveň psa i tygra.

Všichni kromě krále měli hlavy obnažené.

Urozený muž stojící vedle krále předčítal mu jakési dlouhé pojednání, jemuž král naslouchal s patrnou pozorností. Oba Vlámové si šuškali.

"Kristovy rány," bručel Coppenole, "už mě to stání una-vuje; cožpak tu není židle?"

Rym zavrtěl záporně hlavou a jemně se usmál.

"Kristovy rány!" bručel dál Coppenole, celý nešťastný, že musí mluvit tak potichu, "mám tisíc chutí sednout si na zem s nohama křížem, po punčochářsku, jak to dělám doma v krámě!"

"Opovažte se, mistře Jakube!"

"Cože, mistře Viléme, tady se smí jenom stát?"

"Nebo klečet," řekl Rym.

V té chvíli promluvil král. Zmlkli.

"Padesát soldů za šaty našich sluhů a dvanáct liber za pláště korunních písařů! To je pěkné! Jen rozhazujte zlato po su-dech! Blázníte, Oliviere?"

— Při těch slovech zvedl stařec hlavu. Na krku se mu zatřpy-til zlatý řetěz řádu svátého Michala. Svíce ozařovala nyní naplno jeho vyzáblý a mrzutý profil. Vytrhl druhému papíry z rukou.

"Přivedete nás na mizinu," křičel, tékaje vpadlými očima

409

po listině. "Co to všechno má znamenat? Cožpak musíme vést tak nákladný dům? Dva kaplani po deseti librách měsíčně a jeden kaplan za sto soldů! Komorník s devadesáti librami

ročního platu! Čtyři vrchní kuchaři po sto dvaceti librách ročně! Jeden otáčeč rožněm, jeden polívkář, jeden omáčkář, jeden vrchní kuchtík, jeden správce zbrojnice, dva čeledíni, každý po deseti librách měsíčně! Dva kuchařští pomocníci po osmi librách! Podkoní a jeho dva pomocníci po čtyřia dva-ceti librách měsíčně. Jeden nosič jídel, jeden paštikář, jeden pekař, dva kočí, každý po šedesáti librách ročně! A kovář sto dvacet liber! A správce naší pokladny dvanáct set liber! A kontrolor pět set! — A vím já co ještě? To je šílenství! Platy našich sloužících ožebračují Francii! Všechny poklady Louvrů se v takovém ohni vydají jen rozplynou! Prodáme na to i stolní náčiní! A napřesrok, dopřeje-li nám Bůh a Panna Maria (tu nadzdvihl svůj klobouk), budeme pít své lektvary z hrnce cenového!"

Při těch slovech se podíval na stříbrný pohár, třpytící se na stole. Zakašlal a pokračoval:

"Mistře Oliviere, knížata, která vládnou velkým panstvím jako králové a císařové, nesmějí dopustit, aby se v jejich do-mech zahrázila rozmařilost; neboť odtud se šíří požár po venkově. — Nuže, mistře Oliviere, zapamatuj si to! Naše výdaje rostou každým rokem. To se nám nelíbí. Jak to, pro umučení Boží, že až do roku 79 nepřekročila šestatřicet tisíc liber? A v roce 80 dosáhla výše třiačtyřiceti tisíc šesti set deva-tenácti liber? Mám to číslo v hlavě. A v roce 81 šestašede-sáti tisíc šesti set osmdesáti liber; a letos, na mou věru, do-sáhnou osmdesáti tisíc liber! Za čtyři léta se zdvojnásobila! Hrůza!"

Odmlčel se udýchán, pak rozhorleně pokračoval:

"Vidím kolem sebe jen lidi, kteří tyjí z mé hubenosti! Vyssávají ze mne tolary všemi póry!" Všichni mlčeli. Byl to jeden z těch výbuchů hněvu, které necháváme klidně přejít.

Pokračoval:

"To je jako s tou latinskou žádostí francouzského panstva, abychom obnovili tak řečené vysoké dvorské úřady! Ano,

410

úřady, jež jsou břemeny! Drtivými břemeny! Ach pánové, vy říkáte, že nejsme králem, vládneme-li dapifero nullo, buticu-lario nullol Však vám ukážeme^ při umučení Božím, jestli nejsme králem!" /

Tu se usmál u vědomí své moci; zaplašilo to jeho špatnou náladu a obrátil se k Vlámům: Vidíte, kmotře Viléme? Vrchní chlebmistr, vrchní číšník, nejvyšší komoří, vrchní správce královského domu nemají u mne větší cenu než poslední sluha. Zapamatujte si to, kmotře Coppenole! Nejsou k ničemu! Tím, jak se neužitečně drží kolem krále, připomínají mi čtyři evangelisty kolem ciferníku velkého orloje na Soudním paláci, které Filip Brille právě obnovili Jsou pozlacení, ale hodinu neukazují a ručička se obejde bez nich."

Na okamžik se zamyslel a dodal, pokyvuje svou starou hlavou:

"Ho, ho, při Matce Boží, já nejsem Filip Brille a nepo-zlatím znova velké vasaly. — Pokračuj, Oliviere!"

Osoba, již označil tímto jménem, vzala opět listinu z jeho rukou a pokračovala v hlasitém předčítání:

"Adamu Tenonovi, strážci pečeti při pařížském hejt-manství, za stříbro, návrhy a ryteckou práci řečených pe-četí, jež byly nově zhotoveny, protože dřívějších nebylo už možno pro stáří a sešlost používat. — Dvanáct liber pařížských.

Vilému Frérovi částku čtyř liber a čtyř soldů pařížských jako mzdu za jeho námahu, že živil a krmil holuby dvou ho-lubníků v paláci Tournelles v měsících lednu, únoru a březnu tohoto roku, k čemuž spotřeboval sedm měřic ječmene.

Františkánovi za vyzpovídání jednoho zločince — čtyři soldy pařížské."

Král mlčky naslouchal. Občas zakašlal. Pak přiložil ke rtům korbel a udělal doušek ušklíbaje se.

"Tohoto roku bylo dle soudního nařízení vytroubeno pade-sát šest svolání na pařížských křižovatkách. — Účet jest vyrovnati.

Za kopání a hledání v jistých místech, jak v Paříži, tak

i jinde, kde podle pověsti měly být ukryty poklady, avšak nic tam nebylo nalezeno, čtyřicet pět liber pařížských."

"Zakopat tolar a vykopat sou!" řekl král.

"... Za vsazení šesti bílých skleněných výplní v paláci Tournelles, na onom místě, kde je železná klec, třináct soldů. — Za zhotovení a dodání okna ke kleci šelem na rozkaz krá-lův se čtyřmi erby Jeho Milosti, lemovanými kolem dokola věncovím z růží, šest liber. — Za dva nové rukávy ke starému kabátci královu dvacet soldů. — Za krabici tuku k natírání králových bot patnáct denárů. — Za nový chlív pro černé vepře královny třináct liber pařížských. — Několik přepážek, prken a příklopů k uzavření lvů u svatého Pavla dvacet dvě libry."

"Ta zvířata přijdou draho," promluvil Ludvík XI., "ale nevadí. Je to pěkný královský přepych! Zvláště jednoho vel-kého rezavého mám rád pro jeho roztomilé kousky. Viděl jste ho, mistře Viléme? Knížata potřebují taková zázračná zvířata. A nám králům musí být naši psi lvy a naše kočky tygry. Korunám sluší velikost. Za časů pohanského Jupitera, kdy lid obětoval v chrámech sto volů a sto ovcí, císařové dá-vali sto lvů a sto orlů. Bylo to divoké a nádherné. Francouzští králové si vždycky potrpěli na lví řev kolem trůnu. Přece však musí každý uznat, že na ně vydám méně peněz než oni a že jsem mnohem skromnější, pokud jde o lvy, medvědy, slony a levharty. — Pokračujte, mistře Oliviere! To jsme chtěli říci svým vlámským přátelům."

Vilém Rym se hluboce uklonil, kdežto Coppenole se svým zamračeným obličejem vypadal jako jeden z těch medvědů, o nichž hovořila Jeho Milost. Král si toho nevšiml. Omočil rty v korbeli a vyplivl nápoj se slovy: "Fuj, protivný lek-tvar!" Předčítající pokračoval:

"Za stravu jednoho pěšího tuláka, zavřeného šest měsíců v rasovně, než se rozhodne, co s ním bude, šest liber čtyři soldy."

"Co to?" přerušil ho král. "Živit to, co má viset? Umučení Boží! Nedám už ani sou na tu stravu! Oliviere, dohodněte se o té věci s panem z Estoutevillu a hned dnes večer vykonajte 412

přípravy k svatbě onoho tuláka se šibenicí! Pokračujte!" Olivier si udělal u článku o "pěším tuláku" znamení pal-cem a čet! dál.

"Jindřichu Cousinovi, mistru popravčímu a vykonavateli ^jvyšších soudních nálezů v Paříži částku šedesáti pařížských

nej vy-----

soldů, jež mu byla vyměřena a povolena panem hejtmanem pařížským za zakoupení z rozkazu řečeného pana hejtmána velikého širokého meče k popravě a stínání osob, jež k tomu byly pravomocí soudní odsouzeny za své přečiny, dále pak za opatření pochvy a všeho, co k tomu náleží, jakož i za na-broušení a opravu starého meče, který praskl a zlomil se při popravě pana Ludvíka Lucemburského, jak z bližšího je patrno.'.."

Král ho přerušil: "Stačí. Povoluji tu částku velmi rád. Při takových výdajích nehledím na groš. Těch peněz jsem nikdy nelitoval... Dál!"

"Za znovuzřízení veliké klece ..."

"Ach!" zvolal král a uchopil se oběma rukama opěradla svého křesla, "však já dobře věděl, proč jsem dnes přišel do Baštily. Počkejte, mistře Oliviere, chci sám vidět tu klec. Za-tím co si ji budu prohlížet, budete mi číst účet. Páni Vlámové, pojd'te se na to podívat! Je to zajímavé!"

Povstal, opřel se o rámě svého předčítatele, pokynul onomu němému, který stál u dveří, aby šel napřed, a oběma Vlámům, aby ho následovali, a vyšel z komnaty.

Královský průvod se doplnil za dveřmi komnaty několika zbrojnoši v těžkém brnění a štíhlými pážaiy s pochodněmi v rukou. Procházel nějakou chvíli vnitřkem temné věže, v

je-jíchž tlustých zdech byly proraženy schody a chodby. Velitel Baštily šel v čele a otvíral dvířka před starým, nemocným a shrbeným králem, který cestou kašlal.

V každých dvířkách musili všichni sklonit hlavy, kromě starce, skloněného věkem. "Hm," zamumlal bezzubými dás-němi, "jsme již docela připraveni pro dvířka do hrobu. Do nízkých dvířek shrbený chodec."

Když konečně prošli posledními dvířky, opatřenými tolika zámky, že jejich otvírání trvalo čtvrt hodiny, vešli do vysoké

413

a prostorné gotické síně, v jejímž středu se jim objevila při svitu pochodní mohutná krychle ze dřeva a ze železa. Vnitřek byl dutý. Byla to jedna z pověstných klecí pro státní vězně, jimž se říkalo "královy panenky". Ve stěnách klece byla dvě nebo tři maličká okénka, tak hustě zamřížovaná tlustými že-leznými tyčemi, že sklo nebylo vůbec vidět. Místo dveří tu byla velická piochá kamenná deska jako na hrobech: takovými dveřmi se jen vchází. Jenže zde byl mrtvý ještě živý.

Král pomalu obcházel ten domeček, pečlivě si ho prohlí-žeje; mistr Olivier chodil za ním a předčítal hlasitě účet.

"Za pořízení nové velké dřevěné klece ze silných trámů, prken a fošen, klece devět stop dlouhé, osm stop široké a sedm sitop vysoké, hlazené a sbité těžkými železnými pláty, jež byla postavena v jedné síni nalézající se v jedné z věží pevnosti svatého Antonína a do kteréžto klece byl uvržen a zde vězněn na rozkaz Jeho Milosti královské vězeň, který dříve obýval klec starou, zchátralou a sešlou. — K postavení dotyčné nové klece bylo spotřebováno devadesát šest trámů podkladových, padesát dva trámy svislé a deset fošen třísáhových; devate-náct tesařů otesávalo, zpracovávalo a přirežávalo všechno to jmenované dříví po dvacet dní na dvoře Baštily ..."

"Dosti pěkný, jadrný dub," řekl král, poklepávaje pěstí na dřevěnou konstrukci.

"... Do této klece se vešlo," pokračoval druhý muž, "dvě stě dvacet silných železných plátů devíti a osmistopých, osta-tek prostřední délky, s příslušnými kolečky, klíny a pásy k řečeným plátům; všechno to železo váží dohromady tři tisíce sedm set třicet pět liber; mimo to osm velkých želez-ných háků na připevnění zmíněné klece se skobami a hřeby, které dohromady váží dvě stě osmnáct liber železa, nepočí-tajíc v to železo na mříže v oknech síně, kde byla klec po-stavena, železné tyče na dveřích síně a ostatní věci..."

"To je železa," řekl král, "aby se udržela na, uzdě lehko-myslnost!"

"... Všechno dohromady obnáší tři sta sedmnáct liber, pět soldů, sedm denárů."

"Pro umučení Boží!" zvolal král.

414

Při tomto oblíbeném zaklení Ludvíka XI. jako by se někdo uvnitř klece probudil; bylo slyšet řinčení řetězů, jež se vlekly po podlaze, a ozval se slabý hlas, vycházející jako z hrobu: Sire! Sire! Smilování!.. Volajícího nebylo mpžno vidět.

Tři sta sedmnáct liber, pět soldů, sedm denárků," opako-val' Ludvík XI.

Žalostný hlas, jenž se ozval z klece, zamrazil všechny pří-tomné, dokonce i mistra Oliviera.

Jedině král se tvářil, jako by ho neslyšel. NJ jeho rozkaz pokračoval mistr Olivier v předčítání a Jeho Veličenstvo prohlíželo chladně klec dál.

"Mimo to bylo zedníkovi, který dělal otvory pro okenní mříže a podlahu místnosti, kde je klec, neboť obyčejná po-dlaha by-byla příliš těžkou klec neunesla, dvacet sedm liber, čtrnáct soldů pařížských ..."

Hlas začal opět naříkat:

"Smilování! Sire! Přisahám vám, že tu zradu spáchal pan kardinál d'Angers a ne já!"

"Ten zedník je nestydatý!" řekl král. "Pokračuj, Oliviere!"

Olivier pokračoval:

"... Truhláři za okna, lůžka, stolicí s dírou a jiné věci dvacet liber dva soldy pařížské ..."

Hlas v kleci pokračoval též.

"Ach sire, což mě neslyšíte? Ujišťuji vás, že tu věc jsem nenapsal panu de Guyenne já, ale pan kardinál Balue!"

"Truhlář je drahý," poznamenal král. "Je to všechno?"

"Ne, sire. — Sklenáři za zasklení oné místnosti čtyřicet šest soldů osm pařížských denárků."

"Dejte mi milost, sire! Což na tom není dost, že všechny mé statky byly rozděny mým sousedům, mé stolní náčiní panu z Torcy, má knihovna mistru Petru Doriollovi, mé koberce veliteli Roussilonu? Jsem nevinný. Už čtrnáct let se třesu z-mou v železné kleci. Dejte mi milost, sire! Pán Bůh vám to odplatí v nebi!"

"Mistře Oliviere," řekl král, "úhrnný součet?"

"Tři sta šedesát sedm liber osm soldů tři pařížské de-nárky."

"Matko Boží!" vykřikl král, "to je hanebná klec."

415

Vytrhl listinu z rukou mistra Oliviera a jal se sám počítat na prstech, zkoumaje střídavě papír a klec. Do toho se ozý-valy vzlyky vězňovy. V té tmě to bylo příšerné, přítomní bledli a hleděli jeden na druhého.

"Čtrnáct let, sire! Už čtrnáct let! Od dubna 1469. Ve jménu Matky Boží, vyslyšte mě! Po celý ten čas jste se těšil ze slunečního tepla! A já ubožák nemám už nikdy spatřit denní světlo? Milost, sire! Buďte milosrdný! Dobrota je krásná vlastnost králů a dovede zadržet proudy hněvu. Domnívá se snad Vaše Veličenstvo, že v hodině smrti přinese králi veliké uspokojení vědomí, že nenechal žádnou urážku bez trestu? Ostatně, sire, já nezahlasil Vaše Veličenstvo, to pan d'Angers. A mám na noze velice těžký řetěz s velikou železnou koulí na konci, mnohem těžší, než je třeba. Ach Sire, slitujte se nade mnou!

i"

"Oliviere," řekl král, potřásaje hlavou, "pozoruj, že mi účtují sud sádry po dvaceti soldech a stojí přece jen dvanáct soldů! Opravíte ten účet!"

Obrátil se ke kleci zády a měl se k odchodu ze síně. Jak se hluk i pochodně vzdalovaly, soudil ubohý vězeň, že král od-chází: "Sire, Sire!" křičel zoufale. Dveře se zavřely. Neviděl už nic a slyšel jen drsný hlas žalávníka, který mu zpíval do

V / / 'VI

usi písničku:

Mistr Balue Jan sedí v kobce sám, biskupství svoje ztratil. Pan z Verdunu také už nemá žádné, osud jim život zvrátil.

Král stoupal mlčky po schodech do svého ústraní a jeho průvod ho následoval, všecek poděšen posledními steny od-souzencovými. Najednou se Jeho Veličenstvo obrátilo k veli-teli Baštily.

"Abych nezapomněl," řekl, "byl v té kleci někdo?"

"Přisámbož, sire!" odpověděl užaslý velitel.

"A kdo?"

416

Pan biskup verdunský."

]

Král to věděl lépe než kdo jiný, ale to už byl jeho zvyk.

"Ach," zvolal překvapeně, jako by o tom přemýšlel po prvé, "Vilém z Harancourtu, přítel pana kardinála Balua. Čertův chlapík, tenhle biskup."

2a malou chvíli se dveře komnaty otevřely a hned se opět zavřely za pěti osobami, které tu čtenář viděl na začátku ka-pitoly; zaujaly opět svá místa, své postavení a pokračovaly v polohlasitém hovoru.

Za nepřítomnosti královny položil někdo na jeho stůl ně-kolik depeší. Král sám rozlomil jejich pečeti. Pak si četl rychle jednu po druhé, pokynul mistru Olivierovi, jenž u něho patrně

zastával úřad ministra, aby si vzal pero, a aniž mu sdělil obsah depeší, začal mu tiše diktovat odpovědi, které on za-pisoval, kleče přitom dost nepohodlně u stolu.

Král mluvil tak potichu, že Vlámové z jeho diktování nic neslyšeli, leda tu a tam vytržené a málo srozumitelné úryvky, na příklad:

"... Úrodná místa podporovat obchodem, neúrodná manu-fakturami ... Ukázat anglickým pánům naše čtyři tarasnice: Londýn, Brabantsko, Bourg-en-Bresse, Saint-Omer... Dělostřelectvo je příčinou, že válka se nyní vede rozumněji... Panu de Bressuire, našemu příteli... Vojska nelze vydržovat bez daní... atd."

Najednou zvýšil hlas:

"Pro umučení Boží! Král sicilský pečeti své listy žlu-tým voskem jako král francouzský. Myslím, že chybujeme, když mu to dovolujeme. Můj nevlastní bratranec Burgund-ský neudělil nikomu erb s tlamami v poli. Velikost rodu se zajišťuje nedotknutelností zásad. Pamatuj si to, kmotře Oli-viere!"

Po chvíli opět:

"Ó, ó," řekl, "důležité poselství. Copak od nás žádá náš císařský bratr?" A přelétaje zrakem dopis, přerušoval své čtení výkřiky: "Zajisté! Němci jsou tak velcí a mocní, že je to až k nevíře. Ale my máme na paměti staré pořekadlo: Nejkrásnější hrabství jsou Flandry, nejkrásnější vévodství je

417

Milán, nejkrásnější království je Francie. Není-liž pravda, páni Vlámové?"

Tentokrát se s Vilémem Rýmem uklonil i Coppenole. Vlas-tenectví punčochářovu bylo polichoceno.

Při poslední depeši se Ludvík XI. zamračil.

"Co je tohle?" zvolal. "Žaloby a stížnosti na naše posádky v Pikardii. Oliviere, pište spěšně panu maršálkovi z Rouaultu, že kázeň polevuje, že jízdní hlídky, rytíři v pohotovostní službě, svobodní střelci a Švýcaři působí nesmírné svízele sedlákům, že vojáci se nespokojují tím, co najdou v domech rolníků, ale nutí je ostrými ranami holí nebo halapartnou, aby jim šli do města pro víno, pro ryby, pro koření a jiné zbytečnosti. — 2e Jeho Milost královská to ví. — 2e máme v úmyslu chránit svůj lid před nepříjemnostmi, loupežemi a plněním. — Ze je to naše vůle, při Matce Boží! — Mimo to se nám nikterak nezamlouvá, aby kdejaký potulný hudec, ho-lič nebo žoldnér oblékal se jako kníže do sametu a hedvábí a nosil zlaté prsteny. — Že takové marnosti se protíví Bohu. — Že nám, šlechtici, postačí soukenný kabátec za šestnáct soldů pařížský loket. — Necht' se páni žoldnéři sníží také tak. — Naříd'te a poručte panu z Rouaultu, našemu příteli! — Dobře."

Diktoval tento dopis hlasitě, tónem pevným a úsečným. Právě když skončil, otevřely se dveře a do komnaty vpadl nový příchozí, volaje celý poděšený: "Sire, sire, v Paříži se bouří lid."

Vážná tvář Ludvíka XI. se stáhla; ale pokud vůbec se na ní objevilo nějaké pohnutí, bleskurychle zmizelo.

Ovládl se a pravil s klidnou přísností: "Kmotře Jakube, přicházíte velice hlučně."

"Sire, sire, vzpoura!" opakoval udýchaně kmotr Jakub.

Král vstal, uchopil ho prudce za rámě a pošeptal mu do ucha, *ak aby to slyšel jen on, s potlačovaným hněvem, dí-vaje se úkosem na Vlámky: "Mlč, nebo mluv tiše!"

Nový příchozí porozuměl a začal mu potichu vyprávět tu poplašnou zprávu, kterou král klidně poslouchal, kdežto Vilém Rym upozorňoval Coppenola na tvář i oděv nového

418

příchozího, na jeho kožišinou podšitou kápi, caputia fourrata, na jeho krátký plášť, epitogia curta, na jeho černý sametový talár, který prozrazoval předsedu účetního dvora.

Sotva tento muž podal králi několik vysvětlení, zvolal Ludvík XI. s hlasitým smíchem: "Na mou věru! Mluvte přece hlasitě, kmotře Coictiere! Pročpak mluvíte tak potichu? Matka Boží ví, že nemáme co skrývat před našimi dobrými vlámskými přáteli!"

"Ale, sire ..."

"Mluvte nahlas!"

Kmotr Coictier překvapením oněměl.

"Tak tedy," pokračoval král, "mluvte, pane, v našem dob-rém městě pařížském je tedy vzpoura."

"Ano, sire."

"A je namířena, jak říkáte, proti panu správci Soudního paláce?"

"Vypadá to tak," řekl kmotr stále ještě koktavým hlasem, tak byl zkoprnělý náhlou a nevysvětlitelnou změnou v myš-lení králově.

Ludvík XI. pokračoval: "Kde potkala hlídka vzbouřený dav?"

"Na cestě mezi čtvrtí tuláků a Směnárenským mostem. Já ho také potkal, když jsem šel sem na rozkaz Vašeho Veli-čenstva. Slyšel jsem, jak někteří křičeli: Ať zhyne správce paláce!"

"A jaké stížnosti mají proti správci?" "Ach," řekl kmotr Jakub, "je jejich vrchnostenským pá-nem."

"Opravdu?"

"Ano, sire. Jsou to tuláci ze Dvora divů. Už delší čas si stěžují na pana správce, na svou vrchnost. Nechtějí ho uznat ani za soudce, ani za pána."

"Vida, vida," odvětil král se spokojeným úsměvem, který se marně snažil potlačit.

"Ve všech svých stížnostech k nejvyššímu soudu tvrdí," vysvětloval kmotr Jakub, "že mají jen dva pány: Vasve Veli-čenstvo a Boha, jímž je podle všeho d'ábel."

419

"Ale, ale," řekl král.

Mnul si ruce a smál se oním vnitřním smíchem, který vy-zařuje z obličeje; nemohl svou radost utajit, ač se chvilkami snažil, aby se ovládl. Nikdo tomu ani trochu nerozuměl, ba ani mistr Olivier. Král chvíli mlčel, zamyšlený, ale spokojený.

"Je jich hodně?" zeptal se najednou.

"Jistě, ano, sire," odpověděl kmotr Jakub.

"Kolik?"

"Nejméně šest tisíc."

Král se neudržel a řekl: "Dobrá."

Pak pokračoval: "Jsou ozbrojeni?"

"Kosami, píkami, hákovnicemi, motykami. Všemi mož-nými útočnými zbraněmi."

Král se zřejmě tímto výkladem neznepokojil. Kmotr Jakub uznal za nutné dodat:

"Nepošle-li Vaše Veličenstvo okamžitě správci pomoc, je ztracen."

"Pošleme," řekl král s předstíranou vážností. "Jistěže pošleme. Pan správce je náš přítel. Šest tisíc! To jsou ale od-vážní chlapíci! Ta odvaha je úžasná a my jsme velmi rozzlo-beni. Jenže dnes v noci máme kolem sebe málo lidí. Dost času bude zítra ráno."

Kmotr Jakub vykřikl: "Okamžitě, sire! Zatím bude správ-covství dvacetkrát vyplněno, vrchnost znásilněna, správce pověšen. Pro Boha, sire, pošlete pomoc dříve než ráno!"

Král se na něj podíval zpřima. "Řekl jsem vám zítra ráno."

Byl to jeden z těch pohledů, jež nesnesou odmluvy.

Po krátké odmlce ozval se král znovu:

"Milý kmotře Jakube, vy to budete vědět, kam sahala..." Opravil se: "Kam sahá vrchnostenská pravomoc správce pa-láce?"

"Sire, správce paláce má ve své pravomoci ulici Mandlovní až k ulici Zelinářské, náměstí svatého Michala a místa nazý-;. vána lidově Na hradbách, u kostela Panny Marie V polích (tu Ludvík XI. nadzvedl okraj svého klobouku), kde je cel-kem třináct domů, pak Dvůr divů, pak chorobinec zvaný Na

420

předměstí, pak celou silnici od chorobince až k bráně svatého Jakuba. Ve všech těchto místech je rychtářem, vykonavatelem nejvyšší, střední i obyčejné spravedlnosti, svrchovaným pánem."

"Vida," řekl král, škrabaje se pravou rukou za levým uchem, "to je pěkný kus mého města! A pan správce paláce byl tam všude králem!"

Tentokrát se neopravil. Pokračoval zamyšleně, jako by ho-vořil sám k sobě: "Překrásné, pane správce! Měl jste to v zu-bech hezký kousek naší Paříže!"

Najednou vybuchl: "Pro umučení Boží, jací to lidé si oso-bují u nás právo být rychtáři, soudci, vrchnostmi a pány? Lidé, kteří mají mýta na každé mezi, šibenici a kata na každé křižovatce?

Tak jako Rek čítal bohy podle studánek a Per-šan podle hvězd, Francouz čítá tolik králů, kolik vidí šibenic, Přísámbůh, to je špatné a ten zmatek se mi nelíbí. Rád bych věděl, zdali je to vůle Boží, aby byl v Paříži ještě jiný rych-tář než král, jiný soud než náš nejvyšší soud, jiný vládce v této říši než my! Na mou duši! Jednou musí přijít den, kdy bude ve Francii jen jeden král, jedna vrchnost, jeden soudce, jeden kat, jako je v ráji jediný Bůh!"

Nadzvedl opět svůj klobouk a pokračoval ve svém pře-mýšlení s výrazem a přízvukem lovce, který štve a žene svou smečku: "Dobře, můj lide! Výborně! Znič ty nepravé pány! Konej své dílo! Jen na ně, jen na ně! Vydrancuj je, pověš je, vypleň je! — Ach, vy chcete být králi, urození pánové? Nuže, lide, jdi!"

Tu se náhle zarazil, kousl se do rtů, jako by chtěl zachytit myšlenku, jež mu už napolo uklouzla, upřel postupně svůj pronikavý pohled na každou z pěti osob, jež stály kolem něho, najednou uchopil oběma rukama svůj klobouk, upření se naň zahleděl a řekl: "Spálil bych tě, kdybys věděl, co mám v hlavě!"

Pak se rozhlédl znovu kolem sebe pozorným a neklidným pohledem Jišky vracející se potměšile do svého doupěte: "Nu což!^ Pomůžeme panu správci! Na neštěstí máme tu v této chvíli málo vojska proti takovému množství lidí. Musíme

421

počkat do rána. V Starém městě se obnoví zase pořádek a kdo bude chycen, bude bez okolků pověšen."

"Ještě něco, sire!" ozval se kmotr Coictier, "v prvním zmat-ku jsem na to zapomněl. Hlídka chytla dva opozdilce z té bandy. Přeje-li si Vaše Veličenstvo ty muže vidět, jsou zde!"

"Jestli si je přeji vidět?" zvolal král. "Jak můžeš, pro umučení Boží, na něco takového zapomenout! Běž rychle, ty, Oliviere, a přiveď je!"

Mistr Olivier vyšel a po chvíli se vrátil s dvěma zajatci, obklopenými stráží. První měl tlustou pitomou tvář, opilou a vyjevenou. Byl oblečen v hadry a šel s ohnutým kolenem, tahaje nohu za sebou. Druhý byl tváře bledé a usměvavé, čtenáři už známé.

Král si je chvilku mlčky prohlížel, pak zhurta oslovil prvního: "Jak se jmenuješ?"

"Gieoffroy Pincebourde."

"Tvé řemeslo?"

"Tulák."

"Co jsi dělal v té hanebné vzpouře?"

Tulák se podíval tupě na krále, klátě přitom rukama. Jeho hlava byla jedna z těch nepovedených, v níž je rozumu asi tolik jako světla pod poklopem.

"Nevím," řekl. "Šli druzí, šel jsem taky."

"Nechtěli jste hanebně přepadnout a vyplnit svého vrch-nostenského pána, pana správce paláce?"

"Vím jenom, že se šlo k někomu něco vzít. Víc nevím."

Voják ukázal králi zahradnický nůž, který tulákovi vzali.

"Poznáváš tuhle zbraň?" zeptal se král.

"Ano, je to můj zahradnický nůž, jsem vinař."

"A poznáváš tohoto muže? Je to tvůj kamarád?" dodal ještě Ludvík XI., ukazuje na druhého zajatce.

"Ne. Neznám ho."

"To stačí," řekl král a pokynul prstem mlčelivé osobě sto-jící nehnutě u dveří, na niž jsme už čtenáře upozornili: "Kmotře Tristane, ten člověk je váš."

Tristan rHermite se uklonil. Dal potichu rozkaz dvěma lučištníkům, kteří ubohého tuláka odvedli.

422

Král zatím přistoupil k druhému zajatci, který se silně potil. "Tvé jméno?"

"Petr Gringoire, sire."

"Tvé povolání?"

"Filosof, sire."

"Jak se opovažuješ, darebáku, účastnit se útoku na našeho přítele, pana správce paláce, a co můžeš říci o tom vzbouření lidu?"

"Sire, nebyl jsem při tom."

"Cože, drzoune! Nebyl jsi přistižen hlídkou v té špatné společnosti?"

"Nikoliv, sire, to je mýlka. Nešťastná náhoda. Skládám tragedie. Sire, prosím snažně Vaši Milost, aby mě vyslechla. Jsem básník. A lidé mého povolání se často z melancholie procházejí v noci po ulicích. Šel jsem tam tudy dnes večer. Je to zvláštní náhoda. Zatkli mě neprávem; v tom občanském vzbouření jsem nevinný. Vaše Veličenstvo vidí, že ten tu-lák mě nezná. Zapřísahám Vaše Veličenstvo ..."

"Mlč!" řekl král mezi dvěma doušky lektvaru. "Hlava by nám z tebe praskla."

Tristan PHermite přistoupil a ukázal prstem na Gringoire: "Sire, můžeme ho také pověsit?" Bylo to po prvé co promluvil.

"Eh," řekl král nedbale, "nevidím překážek."

"Ale já jich vidím mnoho," řekl Gringoire.

Náš filosof byl v té chvíli zelenější než oliva. Z chladné a lhostejné tváře královny vyčetl, že není jiné spásy leč v něja-kém zvláště pathetickém činu; vrhl se tedy k nohám Lud-víka XI., volaje a zoufale mávaje rukama:

"Sire, račiž mě Vaše Veličenstvo vyslechnout! Sire! Ne-burácejte hněvem nad tak nepatrnou věcí, jako jsem já. Ve-liký Blesk boží nebije do kapusty. Sire, vy jste vznešený a vše-mocný panovník: mějte slitování s ubohým počestným člo-věkem, který by spíše vykřesal jiskru z kusu ledu, než aby do-kázal rozdmýchat vzpouru! Nejmilostivější Sire, shovívavost je^ctnost lvů a králů. Běda! Přísnost jen zastrahuje mysl; prud-ké nárazy severáku nedonutí chodce, aby si svlekl kabát; avšak

423

slunce, vysílající ponenáhlu své paprsky, zahřeje ho tak, že se svlékne až do košile. Sire, vy jste slunce. Zapřísahám vás, můj svrchovaný pane a vládce, že nejsem z té bandy tuláků, zlo-dějů a darebáků. Vzpoura a loupež nepatří k výstroji Apol-lonově. Já se nikdy nevrhnu v ony mraky, z nichž vyráží bouře vzpoury. Jsem věrný poddaný Vašeho Veličenstva. A dobrý poddaný má být na slávu svého krále stejně žárlivý, jako je manžel na čest své ženy, má k ní cítit stejnou lásku jako syn k milujícímu otci. Má hořet touhou, aby vzkvétal jeho dům, aby vzrůstala jeho moc. Jakákoliv jiná vášň by byla šílenstvím. To jsou, sire, mé politické zásady. Nepova-žujte mě tedy za vzbouřence a drancovníka podle mých roz-trhaných loktů. Udělíte-li mi milost, rozedřu si i kolena, jak se budu za vás ráno i večer modlit, sire. Bohužel, nejsem při-liš bohatý, to je pravda. Jsem dokonce trochu chudý. Ale proto ještě nejsem špatný. Není to mou vinou. Každý ví, že z krásného písemnictví ještě nikdo nezbohatl a že nejlepší spi-sovatelé nemají často v zimě pořádný oheň v krbu. Jen práv-níci sezobou všechno zrní a ostatním vědeckým povoláním nechají slámu. Existuje čtyřicet výtečných přísloví o dřravém plášti filosofů. Ach sire, dobrotivost je jediné světlo, jež může ozářit nitro veliké

duše. Dobrotivost nese pochodeň před vše-mi ostatními ctnostmi. Bez ní by byly jako slepci hledající tá-pavě Boha. Milosrdenství, které je totéž co dobrotivost, vy-volává lásku poddaných, jež je panovníkovou nejmocnější osobní stráží. Co vám na tom sejde, vám, Veličenstvu, jehož tvář tone v jasu, je-li na světě o jednoho chudáka víc? O jed-noho ubohého nevinného filosofa, který se brodí v temnotách bídy s prázdným měšcem, dunícím na jeho prázdném břiše? Ostatně, sire, jsem učenec. Velcí králové připojují perlu ke své koruně, podporují-li vědy. Herakles neopovrhoval oslo-vením Musagetes, Matyáš Korvín vyznamenával svou přízní Jana de Monroyal, ozdobu matematiků. Jak by se byl Ale-xander poskvnil, kdyby byl dal pověsit Aristotela! Tento čin by nebyla zkrášlující muška na tváři jeho slávy, nýbrž ohyzdný, znetvořující vřed. Sire, složil jsem velice příhodnou svatební báseň pro princeznu Flanderskou a vznešeného kra-

424

levice. To jistě není doutnák vzpoury. Vaše Veličenstvo vidí, že nejsem lecjaký nedouk, že jsem výborně studoval a že mám mnoho přirozené výmluvnosti. Dejte mi milost, sire! Proká-žete tím i přemilý skutek Matce Boží a já vám přísahám, že jsem velice zděšen myšlenkou, že mám být pověšen."

Při řeči líbal zoufalý Gringoire královny trepky a Vilém Rym šeptal Coppenolovi: "Dobře dělá, že se plazí po zemi. Králové jsou jako Jupiter krétský: mají uši jen na nohách." A punčochář, nevšímaje si Jupitera krétského, odpověděl s váž-ným úsměvem, oči upřené na Gringoiru: "Ach ano, tak je to! Jako bych slyšel kancléře Hugenota, jak mě prosí o milost!"

Když se konečně Gringoire celý udýchaný zastavil, zvedl ustrašeně hlavu a podíval se na krále, který si nehtem seškra-boval skvrnu na koleně svých kalhot; pak se Jeho Veličenstvo napilo lektvaru z poháru. Jinak nepromluvílo ani slova a toto ticho působilo Gringoiru muka. Konečně na něj král po-hlédl. "Hrozný tlučhuba!" řekl. Pak se obrátil k Tristanu l'Hermitovi: "Ech co, pust'te ho!"

Gringoire padl radostí bez sebe na zadek.

"Na svobodu?" zabručel Tristan, "Vaše Veličenstvo si ne-přeje, abychom ho trochu podrželi v kleci?"

"Kmotře," odvětil Ludvík XI., "myslíš, že pro takovéhle ptáky dáváme dělat klece po třech stech šedesáti sedmi librách, osmi soldech a třech denárech? Propust'te bez odkladu toho chlípníka (Ludvík XI. užíval s oblibou tohoto slova, jež spolu se zaklením "pro umučení Boží" tvořilo základ jeho bodrosti) a vyhoďte ho ven s pořádným štulcem."

"Ó," zvolal Gringoire, "jak veliký král!"

A obávaje se opačného rozkazu, řítí se ke dveřím, které mu Tristan dosti nevlídně otevřel. Vojáci vyšli s ním, strka-jíce ho před sebou pádnými ranami pěstí, což Gringoire sná-šel co pravý stoický filosof.

Dobrá nálada králova, projevující se od chvíle, kdy mu oznámili vzpouru proti správci paláce, pronikala do všeho. Tato neobvyklá shovívavost byla jejím pádným důkazem. Tristan l'Hermite se ve svém koutě mračil jako doga, která spatřila kořist a nedostala ji.

425

Král si zatím vesele bubnoval prsty na opěradle svého křesla pontaudemerský pochod. Byl to panovník velmi po-tměšilý, který však mnohem lépe dovedl skrývat své strasti než radosti. Jeho vnější projevy radosti při každé dobré zprá-vě zabíhaly často velmi daleko; tak při smrti Karla Smělého věnoval kostelu svatého Martina v Toursu stříbrné zábradlí, a když nastoupil na trůn, zapomněl samou radostí nařídít po-hřeb svého otce.

"Nuže, sire," zvolal najednou Jakub Coictier, "jak je to s tím prudkým záchvatem, kvůli kterému mě Vaše Veličen-stvo dalo zavolat?"

"Ach," řekl král, "trpím opravdu velice, milý kmotře. V uších mi hučí a ohnivé hrábě mi rozdírají prsa."

Coictier vzal královu ruku a s důležitou tváří mu zkou-mal tep.

"Podívejte se, Coppenole," řekl potichu Rym, "jak tu sedí mezi Coictierem a Tristanem. To je celý jeho dvůr. Lékař je pro něho, kat je pro ostatní."

Ohmatává králi tep, tvářil se Coictier stále znepokojeněji. Ludvík XI. ho pozoroval s jistou úzkostí. Coictier se vůči-hledě zachmuřoval. Špatné zdraví královo bylo jediným stat-kem toho dobrého muže. Těžil z něho, jak nejlépe mohl.

"Och, och," zabručel konečně, "to je vskutku vážné."

"Není-liž pravda," řekl znepokojeně král.

"Pulsus creber, anhelans, crepitans, irregularis," pokračoval lékař.

"Pro umučení Boží!"

"Za tři dny to může člověka sklátit."

"Matko Boží!" zvolal král. "A lék, kmotře?"

"Už na něj myslím, sire."

Vybídl Ludvíka, aby mu ukázal jazyk, potrásl hlavou, za-šklebil se a uprostřed všech těch ceremonií prohodil najednou: "Jak je Bůh nade mnou, sire, musím vám říci, že se uprázdnilo místo výběrčího královských daní a že mám synovce."

"Dám to místo výběrčího tvému synovci, kmotře Jakube," odpověděl král, "ale zbav mě toho ohně na prsou."

"Ježto Vaše Veličenstvo je tak dobrotivé," začal opět lé-

426

kař, "neodepře přispět mi trochu na stavbu mého domu v ulici svatého Ondřeje Pod obloukem."

"Hm!" řekl král.

"Jsem s penězi u konce," pokračoval doktor, "a bylo by věru škoda, aby dům neměl střechu, ne pro dům samotný, který je jednoduchý a zcela měšťanský, nýbrž pro malby Jana Fourbaulta, které zdobí obložení stěn. Je tam Diana, jak se vznáší ve vzduchu, ale tak znamenitá, tak něžná a jemná, tak přirozeně živá, s tak krásnými vlasy a korunkou s půlměsí-cem, s tak bělostnou pletí, že uvádí v pokušení všechny, kdo ji pozorují příliš zvědavě. Je tam také Ceres. Je také velmi krásná bohyně. Sedí na snopech obilí s půvabným věncem z klasů, kozí bradky a jiných květů ve vlasech. Zamilova-nější oči, oblejší nohy, vznešenější výraz .tváře, lepší záhyby sukně se nikde neuvidí. Je to nejnevinnější a nejdokonalejší krása, kterou kdy vytvořil štětec."

"Kate!" mumlal Ludvík XI., "kam s tím míříš?"

"Potřebuji střechu na tyto obrazy, a ačkoliv je to jen ma-ličkost, nemám již peníze."

"Kolikpak stojí ta tvá střecha?"

"Nu, měděná střecha figurami zdobená a pozlacená dva tisíce liber nanejvýš."

"Ach! Vrahu!" zvolal král. "Za každý vytržený zub chce diamant."

"Dostanu střechu?" pravil Coictier.

"Ano a jdi k čertu, ale uzdrav mě!"

Jakub Coictier se hluboce uklonil a řekl:

"Sire, dám vám lék rozhánějící nemoc, zachrání vás. Na záda vám přiložíme velkou náplast z vosku, arménské hlíny, bílku, oleje a octa. Budete pít dále svůj lektvar a já za Vaše Veličenstvo ručím."

Hořící svíce nepřivábí jen jednoho komára. Vida, že král je ve štedré náladě, a domnívaje se, že je příhodný okamžik, přistoupil mistr Olivier rovněž ke králi: "Sire ..."

"Co máš ještě?" zeptal se Ludvík XI.

"Sire, Vaše Veličenstvo ví, že mistr Šimon Radin umřel?"

"Nu a?"

427

"Byl královským radou v soudních věcech státního po-kladu."

"Nu a?"

"Sire, to místo je uprázdňeno."

Při těch slovech zaměnila hrdá rvář mistra Oliviera zpupný výraz za výraz velmi ponížený. Je to jediná možná změna ve tváři dvořana. Král se na něj upřeně podíval a podotkl suše:

"Rozumím."

Pak pokračoval:

"Mistře Oliviere, maršál z Boucicaut říkával: Jen král umí dávat dary, jen v moři se loví ryby!" Vidím, že smýšlíte stejně jako pan z Boucicaut. A teď poslouchejte, co vám povím. Máme dobrou paměť. V roce šedesátém osmém jsme vás učili svým komorníkem; v roce šedesátém devátém správcem hradu u mostu v Svatém Cloudu s platem sto liber tourských (chtěl jste libry pařížské). V listopadu roku sedmdesátého tře-tího ustanovili jsme vás dekretem daným v Gergeolu místo podkoního Gilberta Acla správcem lesa ve Vincennes; v roce sedmdesátém pátém lenním pánem lesa v Rouvary-Svatém Cloudu místo Jakuba le Maira; v roce sedmdesátém osmém za-jistili jsme milostivě vám a vaší ženě patentem s visací pečeti ze zeleného vosku na dvojité šňůře důchod deseti pařížských liber z tržiště u svatoheřmanské školy; v roce sedmdesátém devátém jsem vás ustanovili lenním pánem lesa Senardského místo toho ubohého Jana Daize; pak velitelem hradu v Lo-ches, pak guvernérem v Svatém Quentinu, pak velitelem mostu v Meulanu, jehož hrabětem jste se dal jmenovat. Z každých pěti soldů pokuty, které platí lazebník holící v neděli a ve svátek, dostáváte tři soldy, my máme zbytek. Změnili jsme laskavě vaše jméno "Špatný", které se dobře hodilo k vašemu vzezření. V roce sedmdesátém čtvrtém udělili jsme vám k vel-ké nelibosti naší šlechty erb s tolika barvami, že máte prsa jako páv. Pro umučení Boží! Nemáte toho dost? Není to dost vydatný, ba zázračný rybolov? A nebojíte se, že další losos by už potopil váš člun? Pýcha vás zahubí, kmotře. Pýcha předchází pád a hanbu. Uvažujte o tom a mlčte!"

Po těchto přísně pronesených slovech nabyla rozmrzelá tvář

428

mistra Oliviera opět svého drzého výrazu. "Dobrá," za-mumlal takřka nahlas, "zřejmě je vidět, že král je dnes ne-mocen. Dává všechno lékaři."

Aniž se kvůli této narážce rozčilil, pokračoval Ludvík XI. s jistou mírností. "Podívejte se, zapomněl jsem ještě, že jsem vás učinil svým vyslancem v Gentu u princezny Marie. Ano, pánové," dodal král, obraceje se k Vlámům, "tenhle člověk byl vyslancem. — No tak, kmotře," pokračoval, obraceje se k mistru Olivierovi, "nehněvejte se, jsme přece staří přátelé. Je již velmi pozdě. Skončili jsme práci. Oholte mě!"

Naši čtenáři nepoznali jistě teprve tecf, ale již dávno před-tím v mistru Olivierovi toho strašlivého Figara, ježž Prozře-telnost, ona velká tvůrkyně dramat, tak mistrovsky zapletla do dlouhé a krvavé komedie Ludvíka XI. Nebudeme zde rozbírat jeho zvláštní osobnost. Tento královský lazebník měl tři jména. U dvora mu říkali zdvořile Olivier Daněk, lid mu říkal Olivier Ďábel. Jeho pravé jméno bylo Olivier Špatný.

Olivier Špatný stál tedy nehnutě, mračil se na krále a dí-val se úkosem na Jakuba Coictiera.

"Ano, ano, lékař!" drmolil mezi zuby.

"Nu ano, lékař!" odvětil Ludvík XI. s neobvyklou dobro-tnyslností, "lékař má dosud větší vliv než ty. To je docela prosté. Má v moci celé naše tělo, kdežto ty nás držíš jen za bradu. Jdi, ubohý lazebníku, to se zas spraví. Co bys řekl a co by zbylo z tvého úřadu, kdybych byl jako král Chilperich, který měl ve zvyku držet si bradu rukou? — Nuže, milý kmotře, hled si svého úřadu a ohol mě! Dojdi si pro věci!"

Když Olivier viděl, že se král rozhodl žertovat a že ho není možno pohněvat, odešel nabručeně, aby vykonal jeho rozkazy.

Král vstal, přistoupil k oknu a náhle je celý vzrušený ote-vřel. "Ó, ano!" zvolal, tleskaje rukama, "na nebi nad Starým městem je rudá záře. To hoří pan správce! Nic jiného to ne-může být! Ach! Můj dobrý lide! Konečně mi tedy pomáháš při povalení panské moci." Pak se obrátil k Vlámům. "Pánové, pojd'te se na to podí-vat! Nečervená se tam oheň?"

Oba gentští přistoupili k oknu.

429

"Velký oheň," řekl Vilém Rym.

"Vida, to mi připomíná požár domu pana z Hymbercourtu," dodal Coppenole a v očích mu pojednou zasvítilo. "Je tam asi veliké vzbouření."

"Myslíte, mistře Coppenole?" A pohled Ludvíka XI. byl skoro zrovna tak veselý jako pohled punčochářův. "Vidíte, že bude nesnadné klást tomu odpor?"

"Pro Kristovy rány! Sire! Na tom si vyláme zuby několik setnin vojáků Vašeho Veličenstva."

"Což já, to je něco jiného," odpověděl král. "Kdybych chtěl..."

Punčochář odpověděl směle:

"Jestli je to vzpoura, jak si myslím, bylo by marné chtít, sire!"

"Kmotře," řekl Ludvík XI., "s dvěma seminární mé strážce a jednou dělovou salvou vyřídíte snadno houf sedláků."

Zdálo se, že punčochář je rozhodnut odporovat králi přes všechny posunky Viléma Rýma.

"Sire, Švýcaři byli také ne-urození sedláci. Pan vévoda Burgundský byl vznešený šlechtic a opovrhoval tou chátrou. V bitvě u Grandsonu, sire, křičel: 'Dělostřelci, palte do těch sprostáků!' a zaklínal se sva-tým Jiřím. Ale rychtář Scharnachtal se s kyjem a se svým lidem hnál na milého vévodu a nápořem- sedláků v buvolích kožích byla skvělá burgundská armáda roztržena jako okno, když do něho vletí kámen. Co tam bylo zabito rytířů spros-tými lidmi! A pana ze Château-Guyonu, největšího velmože Burgundska, našli mrtvého i s jeho velkým šedým koněm v malé bažině."

"Vy mluvíte o bitvě, příteli," odpověděl král. "Zde jde o vzpouru. A s tou budu hotov, jakmile se mi zlíbí sražit čelo!"

Druhý odpověděl lhostejně:

"Může být, sire. V tom případě nepřišla ještě hodina lidu."

Vilém Rym se domníval, že musí zakročit: "Mistře Coppe-nole, mluvíte s mocným králem."

"Vím to," odpověděl vážně punčochář.

"Nechtě ho mluvit, příteli Rýme," řekl král. "Mám rád

430

otevřenou řeč. Můj otec Karel Sedmý říkává^ ?e pravda jest nemocná. Já myslil, že je mrtva a že nemá vyznavačů. Mistr Coppenole mě vyvádí z bludu."

Tu položil důvěrně Coppenolovi ruku na rameno. "Povídal jste tedy, mistře Jakube?"

"Říkám, sire, že snad máte pravdu a že u vás ještě nepřišla hodina lidu."

Ludvík XI. na něj pohleděl svým pronikavým zrakem. "A kdy přijde ta hodina, mistře?"

"Uslyšíte ji bít."

"Na kterých hodinách, prosím?"

Coppenole, zachovávaje svou klidnou, venkovskou rozváž-nost, zavedl krále k oknu.

"Poslouchejte, sire! Tu máte věž, zvonici, jsou tu děla, měšťané, vojáci. Až zvon zazní, až děla zarachotí, až se věž s velikým hřmotem zřítí, až vojáci a ob-čané budou řvát a vzájemně se zabíjet, udeří ona hodina."

Obličej Ludvíka XI. se zachmuřil, král se zamyslel. Chvilí mlčel. Pak lehce rukou popleskal tlustou zeď velké věže, jako se poplácává zadek válečného oře. "Ba ne," řekl, "že se tak snadno nesesuješ, má dobrá Baštilo?"

A obrátil se prudce k smělému Vlámovi: "Viděl jste někdy nějakou vzpouru, mistře Jakube?"

"Já ji dělal," odpověděl punčochář.

"Jak to děláte, chcete-li vyvolat vzpouru?" otázal se král.

"Ach," odpověděl Coppenole, "není to tak těžké. Je na sto různých způsobů. Především je potřebí, aby byla v městě ne-spokojenost. To není nic vzácného. A pak záleží na povaze obyvatelů. Gentští jsou náchylní k vzpouře. Mají vždy rádi syna panovníkova, panovníka nikdy. Nu dobrá. Jednoho rána, dejme tomu, vstoupí někdo do mého krámu a řekne mi: Otče

Coppenole, děje se tohle a tohle, princezna Flanderská chce zachránit své ministry, nejvyšší správce zdvojnásobuje dávku za mletí obilí. Nebo cokoliv jiného. Na tom nesejde. Já nechám práce, vyjdu ze své punčochárny, jdu do ulic a křičím: Drancujte! Vždycky se najde nějaký starý sud. Vystoupím na něj a řeknu hodně hlasitě první slova, která mi na-padnou, co mám na srdci; a když je člověk z lidu, sire, má

431

vždycky něco na srdci. Lidé se shluknou, křičí, zvoní se na poplach, lid dostane zbraně odzbrojených vojáků, obchodníci se připojí a jde se. A rak to bude pořád, pokud budou páni na panstvích, měšťané v městech a sedláci na venkově."

"A proti komu se takto bouříte?" ptal se král, "proti svým správcům, proti svým vrchnostem?"

"Jak kdy. Někdy také proti vévodovi."

Ludvík XI. si šel opět sednout a řekl s úsměvem: "Ach, u nás došlo teprve na správce."

V tom okamžiku vstoupil Olivier Daněk. Za ním šla dvž pázata s královými toaletními potřebami. Ludvíka XI. však překvapilo, že byl mimo to provázen pařížským hejtmanem a velitelem noční stráže, kteří vypadali velice vyděšení. I ne-vraživý lazebník vypadal poděšeně, ale uvnitř byl spokojen. "Sire," řekl, "prosím Vaše Veličenstvo za prominutí, že při-náším neblahou zprávu."

Král se prudce obrátil, až odřel nohama křesla rohožku na podlaze: "Co to znamená?"

"Sire," pokračoval Olivier Daněk s tváří škodolibého člo-věka, který má radost, že může zasadit prudkou ránu, "ta vzpoura lidu se neřítí na správce Soudního paláce."

"A na koho tedy?"

"Na vás, sire."

Starý král vstal a vzpřímil se jako mladík. "Vyjádří se, Oliviere, vyjádří se! A dej si pozor na hlavu, kmotře, neboť ti přísahám při kříži ze Saint-Ló, že meč, který srazil hlavu panu z Lucemburka, není ještě tak vyláman, aby nemohl uříz-nout krk také tobě, jestli nám lžeš v tuto chvíli!"

To byla strašlivá přísaha; Ludvík XI. přísahal při kříži ze Saint-Ló jenom dvakrát v životě.

Olivier otevřel ústa k od-povědi. "Sire..."

"Klekní!" přerušil ho prudce král, "Tristane, bděte nad tímto člověkem!"

Olivier klekl a řekl chladně: "Sire, jedna čarodějka byla vaším nejvyšším soudním dvorem odsouzena k smrti. Utekla se do chrámu Matky Boží. Lid ji chce odtud vzít násilím. Pan hejtman a pan velitel noční stráže, kteří přicházejí z místa

432

srocení, jsou tu, aby mi dosvědčili, není-li to pravda. Lid ob-léhá chrám Matky Boží."

"Tak tedy!" řekl tiše král celý bledý a třesa se zlostí. "Matku Boží! Obléhají Matku Boží, mou dobrotivou paní, v její katedrále! — Vstaň, Oliviere! Máš pravdu. Dávám ji úřad Šimona Radina. Máš pravdu. -X Na mne se tedy útočí! Čarodějka je pod ochranou kostela, kostel je pod ochranou mou. A já myslil, že jde o správce Soudního paláce! To je proti mně!"

Omládlý zuřivostí, začal přecházet dlouhými kroky. Ne-smál se už, byl hrozný, chodil sem a tam; liška se změnila v hyenu. Zdálo se, že nemůže ani mluvit, jak se dusil; pohy-boval rty a vyhublé pěsti se mu křečovitě svíraly. Najednou zvedl hlavu, jeho vpadlé oči zasvítily a jeho hlas zazněl jako polnice: "Rozdrtit, Tristane, rozdrtit ty ničemy! Jdi, Trista-ne, příteli můj! Zabíjej! Zabíjej!"

Když tento výbuch minul, šel si zase sednout a hovořil s chladným a soustředěným vztekem: "Pojď sem, Tristane. — Máme u sebe v této Bastile padesát rytířů vikomta z Gifu, to dělá se zbrojnoši tři sta jezdců: vezmete je! Je tu také četa našich královských lučištníků pod velením pana z Châteupersu: vezmete ji! Jste vrchním mar-šálkem, máte vlastní lidi: vezmete je! V paláci Saint-Pól na-jdete čtyřicet lučištníků nové osobní stráže korunního prince: vezmete je a s tím vším pospíšíte k chrámu Matky Boží. — Ach páni občané pařížští, stavíte se tímto proti

francouzské koruně, proti svatosti Matky Boží a míru této země! — Vy-hub'je, Tristane, vyhub je! A nechť ani jeden neunikne, leda na Montfaucon."

Tristan se uklonil. "Dobře, sire!"

Po malé chvilce dodal: "A co udělám s čarodějnici?"

Nad touto otázkou se král zamyslí.

"Ach, ta čarodějka! Pane z Estoutevillu, co s ní chtěl udě-lat lid?"

"Sire," odpověděl pařížský hejtman, "poněvadž lid při-chází vyrvat ji z jejího asyly v chrámu Matky Boží, domní-vám se, že ho tato beztrestnost uráží a že ji chce oběsit."

433

Zdálo se, že král hluboce přemýšlí, pak se obrátil k Trista-nu l'Hermitovi se slovy: "Nuže dobře, kmotře, vyhub lid a pověš čarodějku!"

"To je ono," pošeptal Rym Coppenolovi, "potrestat lid za to, že něco chce, a učinit pak to, co chce."

"Dobře, sire," odpověděl Tristan. "Je-li cikánka dosud v chrámu Matky Boží, mám ji odtud vzít přes právo asyly?"

"Pro umučení Boží! Asyl!" řekl král, škrábaje se za uchem. "Ale je přece třeba, aby ta žena byla pověšena!"

Tu jakoby osvícen náhlou myšlenkou, klesl na kolena před svým křeslem, sňal klobouk, položil ho na sedadlo, a dívaje se zbožně na jeden z olověných amuletů, jimiž byl klobouk ověšen, pravil se sepjatýma rukama: "Ach Matko Boží Pa-řížská, má milostivá patronko, odpusť mi! Víckrát to neudě-lám. Musím přece potrestat tu ničemnici. Ujišťuji tě, svatá Panno, má dobrotivá paní, že je to čarodějka, nehodná tvé ochrany. Ty víš, má paní, že mnoho zbožných panovníků porušilo tu výsadu kostelů pro větší slávu Boží a protože to bylo nezbytné v zájmu země. Svatý Hugo, biskup anglický, dovolil Eduardovi, aby vyvedl čaroděje z jeho kostela. Svatý Ludvík Francouzský, můj pán, nešetřil z téže příčiny právo kostela svatého Pavla a princ Alfons, syn krále jerusalem-ského, dokonce právo chrámu Božího hrobu. Odpusť mi tedy tentokrát, Matko Boží Pařížská! Už nikdy to neudělám a dám ti krásnou stříbrnou sochu, podobnou soše, kterou jsem dal Ioni Matce Boží v Ecouys. Amen." Pokřičoval se, vstal, dal si zase klobouk na hlavu a řekl Tristanovi: "Pospěšte si, kmotře. Vezměte pana z Château-persu s sebou! Dejte zvonit na poplach! Rozdrťte tu luzu! Po-věste cikánku! Řekl jsem. Očekávám, že popravu si vezmete na starost sám. Dáte mi o tom zprávu. — Nuže, Oliviere, dnes v noci nepůjdu spát. Ohol mě!"

Tristan l'Hermite se uklonil a odešel. Pak propustil král Rýma a Coppenola pokynem ruky se slovy: "Bůh vás opatruj, dobří přátelé vlámští. Jděte si trochu odpočinout. Noc po-kročila a jsme blíž ránu než večeru."

Oba se vzdálili, a když za doprovodu velitele Baštily došli

434

k svým pokojům, řekl Coppenole Vilému Rýmovi: "Hm. Mám už dost toho kašlavého krále. Viděl jsem Karla Bur-gundského, když byl opilý, ale nebyl tak zlý jako Ludvík XI. nemocný "

"Mistře Jakube," odpověděl Rym, "to je tun, ze králové jsou méně krutí, pijí-li víno, než když pijí lektvar."

VI

Mečík v kapse

Sotva vyšel z Baštily, pádil Gringoire dolů ulicí svatého Antonína rychlostí splašeného koně. Když dospěl k Baudet-ské bráně, zamířil přímo ke kamennému kříži, který se tyčil uprostřed tohoto náměstí, jako by mohl v té tmě rozeznat po-stavu muže v černém plášti a s kapuci, sedícího na stupních kříže. "Jste to vy, mistře?" zeptal se Gringoire.

Černá postava vstala. "Pro Kristovy rány, Gringoire, vy mě dopalujete! Hlásný na věži kostela svatého Gerváse právě vyvolal půl druhé s půlnoci."

"O, to není mou vinou," odvětil Gringoire, "nýbrž vinou královny noční hlídky. Právě jsem se z toho krásně dostal. Ujdu vždy o vlásek šibenici. To je můj osud."

"Ty ujdeš všemu," řekl druhý. "Ale pospěšme si. Znáš heslo?"

"Představte si, mistře, že jsem viděl krále. Přicházím od něho. Má barchetové kalhoty. To je dobrodružství!"

"Ach ty mluvko! Co je mi po tvém dobrodružství? Znáš heslo tuláků?"

"Znám. Buďte klidný. ‚Mečík v kapse.‘"

"Dobře. Jinak bychom nepronikli až ke kostelu. Tuláci za-tarasují ulice. Na štěstí se zdá, že narazili na odpor. Snad při-jdeme ještě včas."

"Ano, mistře. Ale jak se dostaneme do chrámu Matky Boží?"

"Mám klíč k věžím."

435

"A jak z něho vyjdeme?"

"Za klášterem jsou dvířka, která vedou k Ostrohu a odtud k vodě. Vzal jsem si od nich klíč a ke břehu jsem ráno uvá-zal loďku."

"Krásně jsem ušel šibenici!" mlel dál Gringoire.

"Jen rychle, pospěšme si," řekl druhý muž.

Oba sestupovali rychlým krokem k Starému městu.

VII

Chdteaupers na pomoc!

Čtenář si snad vzpomíná na kritickou situaci, v níž jsme zanechali Quasimoda. Hluchý hrdina, napadán se všech stran, ztratil ne-li veškeru odvahu, tedy aspoň veškeru naději, že se mu podaří zachránit nikoliv sebe (na sebe vůbec nemyslel), nýbrž cikánku. Pobíhal zmateně po galerii. Chrám Matky Boží hrozilo, že bude tuláky dobyt. Pojednou naplnil sou-sední ulice mocný dusat cválajících koní a do náměstí vpadly jako vichřice s dlouhou řadou pochodní a hustým šikem jezdců s napřaženými kopími a s puštěnými uzdami zuřivě výkřiky: "Francie! Francie! Řežte ty chlapy! Châteaupers na pomoc! Hejtmanství! Hejtmanství!"

Poděšení tuláci se k nim obrátili čelem.

Quasimodo sice neslyšel, ale viděl vytasené meče, pochodně, hroty pík, celou tu jízdu, v jejímž čele poznal kapitána Phoe-ba; viděl zmatek v řadách tuláků, leckde hrůzu, neklid i u těch nejstatečnějších; a tato nečekaná pomoc mu dodala opět síly, že shodil s kostela první útočníky, kteří již přelézali galerii.

Přišly vskutku královské oddíly.

Tuláci se drželi statečně. Bránili se zoufale. Napadeni s boku, z ulice svatého Petra Na dobytčím trhu, a zezadu, z ulice U dómu, zatlačeni k chrámu Matky Boží, na který dosud úto-čili a který hájil Quasimodo, jsouce současně oblehateli i oble-ženými, byli v podobném postavení jako později při pověst-ném obléhání Turinu roku 1640 hrabě Jindřich z Harcourtu

436

mezi princem Tomášem Savojským, kterého obléhal, a mar-kýzem z Leganezu, který ho obklíčil. "Taurimm obsessor idem et obsessus" jak hlásá jeho náhrobní nápis.

Byla to strašná řež. Psí zub ve vlčím těle, jak prý JP. Ma-thieu." Královi jezdci, v jichž středu si počínal statečně Phoe-bus z Châteaupersu, nešetřili nikoho a meč dopadl na ty, kdo unikli kopí. Tuláci, špatně ozbrojení, zuřili a kousali. Muži, ženy i děti skákali koním na zadky a plece a zavěšovali se tam všemi čtyřmi, zuby i nehty jako kočky. Jiní otloukali po-chodně lučištníkům o tváře. Jiní zabodávali jezdcům železné háky do krku a strhávali je s koní. Rozsápali pak ty, kteří spadli. Bylo mezi nimi vidět jednoho s širokou lesklou kosou, který již dlouho podsekával koním nohy. Byl hrozný. Zpíval si nějakou huhňavou píseň a stále kosil. Při každé ráně za-nechal kolem sebe velký kruh utřatých údů. Pomalu a klidně postupoval takto do nejhustšího houfu jezdců, pokyvuje hla-vou a oddechuje pravidelně jako sekáč, který načíná obilní lán. Byl to Kulhavý Špindíra. Rána z arkebuzy ho sklátila.

Zatím se okna opět otevřela. Když sousedé uslyšeli válečný pokřik královských, vmísili se do boje a koule pršely na tu-láky se všech poschodí. Náměstí bylo plno hustého kouře, jímž probleskovaly výstřely z ručnic. Bylo v něm nejasně vi-dět průčelí chrámu Matky Boží a sešlou nemocnici s několika vyzábělými nemocnými, kteří se dívali vikýři ve střeše.

Nakonec tuláci ustoupili. Únava, nedostatek dobrých zbra-ní, hrůza z náhlého útoku, střelba z oken a statečný boj krá-lovských je porazily. Prolomili řadu útočníků a dali se na útěk všemi směry, zanechavše na náměstí kupy mrtvol.

Když Quasimodo, jenž nepřestal ani na okamžik bojovat, viděl tu porážku, padl na kolena a zvedl ruce k nebi; a pak radostí bez sebe běžel, vyletěl jako pták k oné komůrce, k níž tak neohroženě hájil přístup. Měl teď jen jedno přání: po-kleknout před tou, již právě po druhé zachránil.

Když vstoupil do komůrky, našel ji prázdnou.

437

KNIHA JEDENÁCTÁ

Botička Ve chvíli, kdy tuláci napadli chrám, esmeralda spala.

Avšak vzrůstající povyk kolem budovy a nepokojný me-kot kozy, jež se probudila dřív, zburcovaly ji brzy ze spán-ku. Posadila se na lůžku, naslouchala, rozhlížela se; pak po-děšena září a lomozem, vyběhla z komůrky a šla se podívat. Vzhled náměstí se svým přízračným mumrajem, zmatený noční útok, ohavný dav, poskakující jako hejno žab a ve tmě jen zpola viditelný, skřehotání tohoto chraplavého houfu, ojedinělé rudé pochodně, jež se míhaly a křižovaly v té tmě jako bludičky nad zamlženými močály, celý ten výjev při-padal jí jako tajemná bitva přízraků z čarodějnických rejů proti kamenným obludám chrámovým. Od dětství živena pověrami cikánského kmene, myslila v prvním okamžiku, že překvapila noční strašidla při čarování. Zděšena běžela se tedy ukrýt do své komůrky a prosila lůžko, aby jí seslalo méně příšerný sen.

Ponenáhlu však toto první omámení vyprchávalo; podle stále rostoucího lomozu a podle četných jiných známek sku-tečnosti poznala, že není obklopena strašidly, nýbrž lidskými bytostmi. Její zděšení tím sice nevzrostlo, ale změnilo se. Na-padla ji možnost, že to sročení lidu je tu proto, aby ji vyrvalo z jejího asylu. Myšlenka, že by měla ještě jednou ztratit ži-vot i naděje, Phoeba, kterého stále viděla v svém budoucím životě, hluboká nicota vlastní slabosti, naprostá nemožnost útěku, odnikud žádná pomoc, její úplná opuštěnost a osamo-cenost, podobné myšlenky a ještě tisíc jiných na ni těžce do-lehly. Plna úzkosti a celá se chvějíc, padla na kolena, hlavu si .položila na lůžko, ruce sepjala nad hlavou, a třebaže byla

438

cikánkou, modloslužebnicí a pohankou, prosila s pláčem o smi-lování dobrotivého křesťanského Boha a modlila se k Matce Boží, své ochrankelce. Jsou totiž okamžiky v životě, kdy přestože nevěříme v nic, vyznáváme víru chrámu, který mamě na dosah.

\ v

Klečela tak velmi dlouho a po pravdě se víc trasla nez mod-lila, zmrazená dechem toho zuřícího davu, který se víc a víc blížil, nechápala vůbec to běsnění, nevěděla, cose chystá, co se děje, co se zamýšlí, ale tušila nějaký strašlivý konec.

A tu uprostřed té veliké úzkosti zaslechne za sebou kroky. Obrátí se. Do komůrky vstoupili dva muži, z nichž jeden držel lucernu. Slabě vykřikla. f t

"Nebojte se ničeho," ozval se hlas, který jí nebyl neznámý,

"to jsem já "

"Kdo vy?" zeptala se.

"Petr Gringoire."

To jméno ji uklidnilo. Pozvedla oči a skutečně poznala bá-sníka. Ale vedle něho stála černá postava, zahalená od hlavy k patě, nápadná svým mlčením.

"Ach!" pokračoval Gringoire vyčítavě, "Džali mě poznala dřív než vy."

Kozička vskutku nečekala, až Gringoire řekne své jméno. Sotva vstoupil, lísala se něžně k jeho kolenům a zasypávala básníka lichocením a bílými chlupy, neboť právě línala.

Grin-goire jí oplácel lichotky.

"Kdo je to s vámi?" zeptala se tiše cikánka.

"Buďte klidná," odpověděl Gringoire. "Je to můj přítel."

Tu postavil filosof svítilnu na zem, sedl si na bobek, a ob-jímaje Džali, volal nadšeně: "Ach, to je rozkošné zvířátko, vyniká sice spíš čistotností než velikostí, ale je důvtipné, dů-myslné a učené jako nějaký gramatik! Poslyš, milá Džali, ne-zapomělas nic ze svých hezkých kousků? Jak dělá mistr Char-molue?"

Černý muž ho nenechal domluvit. Přistoupil ke Gringoi-rovi a strčil ho prudce do ramene.

Gringoire vstal. "Pravda," řekl, "zapomněl jsem, že máme naspěch. Ale to ještě není důvod, abyste s lidmi nakládal tak surově, mistře! Drahé

439

dítě, váš život je v nebezpečí a Džalin rovněž. Chtějí vás odtud vyrvat. Jsme vaši přátelé a přicházíme vás zachránit, Následujte nás!"

"Je to pravda?" zvolala vzrušeně.

"Ano, čistá pravda. Pojďte rychle!"

"Půjdu ráda," koktala. "Ale proč váš přítel nemluví?"

"Ach," řekl Gringoire, "to je tím, že jeho otec a jeho matka byli podivíni a zdědil po nich mlčelivou povahu."

Musila se spokojit tímto vysvětlením. Gringoire ji vzal za ruku; jeho společník zvedl svítilnu a kráčel napřed. Dívka byla strachem celá popletená. Nechala se vést. Kozička po-skakovala za nimi a ze samé radosti, že se shledala s Grin-goirem, pletla se mu svými růžky pod nohy, takže by byl každou chvíli klopýtl. "Takový je život," říkal si filosof po každé, když málem upadl, "často nás porazí naši nejlepši přá-tele!"

Sestoupili rychle po věžních schodech, prošli chrámem, zcela temným, ale dunícím od shora

dolů ozvěnou lomozu, což působilo děsivým kontrastem, a vyšli červenou brankou na

klášterní dvůr. Klášter byl opuštěn, kanovníci se utekli do biskupství, aby se tu společně

modlili; dvůr byl prázdný, ně-kolik vyděšených sluhů křičilo se v temných koutech. Zamí-řili

k bráně, jež vedla ze dvora na břeh Ostrohu. Černý muž ji otevřel klíčem, který měl u sebe.

Naši čtenáři vědí, že Ostroh byl výběžek země náležející kapitule Matky Boží, jež

zakončovala ostrov na východě za kostelem, a že byl ohrazený se strany Starého města zdí.

Našli tuto ohradu úplně pustou. Zde se už nechvěl vzduch takovým lomozem. Vřava

útočí-cích tuláků doléhala k nim roztříštěněji a tlumeněji. Svěží vítr, vanoucí po proudu řeky,

zachvíval listím jediného stro-mu na špičce Ostrohu s šelestem již zřetelně slyšitelným.

Nic-méně byli ještě příliš blízko nebezpečí. Nejbližší budovy tu byly biskupství a kostel.

Uvnitř biskupství panoval zřejmě veliký zmatek. Jeho mohutná temná budova byla celá

zbráz-děná světly, jež se míhala od okna k oknu; jako když se spálí papír a zbude tmavá

hromádka popela, v níž živé jiskřičky provádějí na tisíc roztodivných pohybů. Vedle pak

obrovské

440

věže chrámu Matky Boží, jež viděny takto zezadu, jak se tyčí nad obrovskou lodí uprostřed, vystupovaly černě z té obrovské rudé záře naplňující náměstí a podobaly se dvěma obrovitým kozlíkům kyklopského ohně.

A pokud bylo vidět Paříž s ostatních stran, vše ^se chvělo v šerosvitu. Rembrandt má taková pozadí na svých obra-zech.

Muž s lucernou kráčel přímo ke špičce Ostrohu. Těsně u vody tam byl zbytek červotočivého laťkového plotu, na nějž nízká réva upínala několik hubených větviček, roztaže-ných jako prsty rozevřené ruky. Za plotem, ve stínu těch latí, byla ukryta malá loďka. Muž pokynul

Gringoirovi a jeho společníci, aby do ní vstoupili. Kozička je následovala. Muž do ní vstoupil poslední; pak přeřízil lano člunu, odrazil ho od břehu dlouhým hákem, uchopil vesla, usedl vpředu a vesloval ze všech sil doprostřed řeky. Seina je v tomto místě velmi prudká, takže mu dalo dosti námahy, než se dostal od špičky ostrova.

Když vstoupil Gringoire do loďky, bylo jeho první starostí, že si vzal kozičku na klín. Posadil se dozadu a dívka, již ne-známý naplňoval nevyslovitelnou úzkostí, sedla si vedle a přitiskla se k básníkovi.

Když náš filosof cítil, jak se člun vzdaluje, zatleskal a po-líbil Džali mezi rohy. "Ó," zvolal, "jsme zachráněni všichni čtyři."

A s výrazem hlubokého myslitele dodal: "Za zdar velikých činů děkujeme někdy šťastné náhodě, někdy lsti."

Člun se zvolna kolébal k pravému břehu. Dívka pozorovala neznámého s tajemnou hrůzou. Ten pečlivě zaclonil světlo své zlodějské svítilny. Vypadal v té tmě na přídi lodi jako přízrak. Stále spuštěnou kápi měl jako masku a kdykoli při veslování rozpřáhl paže, s nichž visely široké černé rukávy, řekl bys, že jsou to dvě veliká křídla netopýra. Ostatně ne-řekl dosud ani slovo, snad ani nedýchal. V člunu bylo slyšet pouze pohyby vesel a šplíchání vody, narážející na boky loď-ky v tisícerých vlnkách.

"Na mou duši!" zvolal najednou Gringoire, "jsme čilí a

441

veselí jako askalafové! Mlčíme jako pythagorejci nebo ryby! Pro umučení Boží, přátelé, rád bych, aby se mnou někdo mlu-vil! Lidský hlas, to je hudba pro lidské ucho. Neříkám to já, ale Didymos Alexandrijský a jsou to slavná slova. Ovšem, Didymos Alexandrijský není všelijaký filosof! Jen slovíčko, krásná dívčinko, řekněte mi, snažně vás prosím, jen slovíčko! Abych nezapomněl, vy jste se uměla tak hezky, tak zvláště ušklíbat. Děláte to ještě? Víte-li pak, má milá, že parlament má veškeru pravomoc nad asyly a že jste ve své světničce u Matky Boží byla ve velkém nebezpečí? Bohužel, malý ptá-ček kolibříček staví si hnízdo v tlamě krokodilově. — Mistře, měsíc opět vychází. Jen aby nás nikdo nepozoroval! Koná-me chvályhodný skutek, když slečnu zachraňujeme, a přece by nás jménem krále pověsili, kdyby nás přistihli! Běda, lid-ské skutky se posuzují dvojím loktem. Co se na mně hanobí, to se na tobě vychvaluje do nebe. Kdo obdivuje Caesara, haní Catilinu. Není-liž pravda, mistře? Co soudíte o této filosofii? Já vyznávám filosofii pudovou, přirozenou, ut apes geomet-riam. — No tak, nikdo mi neodpovídá? Vy dva ale máte špatnou náladu! Musím tedy mluvit sám! V tragedii tomu ří-káme monolog. — Pro umučení Boží! — Upozorňuji vás, že jsem právě viděl krále Ludvíka XI. a že od něho jsem se na-učil tomuhle zaklení. — Pro umučení Boží, v Starém městě je stále ten divoký povyk! — Je to ošklivý, zlý, starý král. Je celý zabalený do kožišin. Je mi doposud dlužen peníze za mou svatební báseň a málem že mě za to nedal dnes večer po-věsit, což by mě mrzelo. Je lakomý k zasloužilým lidem. Měl by si přečíst čtyři knihy Salviána Kolínského Adversus Ava-ritiam. Opravdu, je to král ve stycích s učenci velice omezený a páše na nich barbarské krutosti. Je to houba vyssávající z lidu peníze. Jeho spořivost je jako sněť slezinná, která roste z hubenosti ostatních údů. Proto také nářky na zlé časy jsou vlastně reptáním proti panovníkovi! Za vlády tohoto mír-ného a zbožného sira praskají šibenice pod oběšenci, popravní špalky hníjí od krve, žaláře div nepuknou jako přecpaná bři-cha. Tenhle král jednou rukou bere, druhou věší. Je to pro-kurátor pana Berního a paní Šibenice. Velcí jsou zbavováni

442

svých hodností, malí jsou neustále sužováni novými útky. Je to přemrštěný panovník.

Nemám rád tohoto krále. A co vy, mistře?"

Černý muž nechal tlachavého básníka kázat. Bojoval dál s dravým a silným proudem, který teče mezi vrchním kon-cem ostrova Starého města a zadním koncem ostrova Matky Boží, kterému dnes říkáme ostrov svatého Ludvíka.

"Abych nezapomněl, mistře!" spustil najednou opět Grin-goire. "Ve chvíli, kdy jsme se řadami rozlícených tuláků pro-dráli na náměstí před chrámem, nevšiml jste si, Důstojnosti, toho ubožáka^ kterému váš hluchoun právě rozrážel lebku o zábradlí královské galerie? Já jsem krátkozraký a nemohl jsem ho poznat! Nevíte, kdo to asi byl?"

Neznámý neodpověděl ani slovem. Ale přestal najednou veslovat, paže mu klesly jako zlomené, hlavu svěsil na prsa a Esmeralda zaslechla jeho křečovitý povzdech. Zachvěla se. Takový povzdech už jednou slyšela.

Člun, ponechán sám sobě, byl stržen na chvíli proudem. Konečně se však černý muž vzchopil, popadl vesla a jal se opět veslovat proti proudu. Objel špičku ostrova Matky Boží a zamířil k přístavišti Senného přístavu.

"Ach," zvolal Gringoire, "tamhle je Barbeauův palác! Holá, mistře, podívejte se na tu skupinu černých střech s tak zvláštními úhly, tam pod tou hromadou nízkých žilkovaných a strakatých mraků, kde měsíc je celý rozplácly a rozteklý jako žloutek vejce s rozbitou skořápkou! Je to krásný palác. Je tam kaple s malou klenbou plnou dovedně vyřezávaných ozdob. A nad ní můžete vidět velmi jemně prolamovanou věžičku. Je tam také zábavní park s rybníkem, s voliérou, s ozvěnou, s hřištěm pro hru v kuličky, s bludištěm, zvěřincem a spous-tou hustých alejí, kde se zalíbilo Venuši. Je tam také jeden šibalský strom, říkají mu "necudný", protože byl svědkem rozkoši jedné slavné princezny se záletným a duchaplným ko-netablem francouzským. Ach, co jsme my, ubozí filosofové, proti takovému maršálkovi? Záhon kapusty a ředkviček v za-hradě Louvrů! Konec konců, co na tom sejde? Život těch ve-likých zrovna jako náš je smíšeninou dobra a zla. Bolest kráčí

443

vždy ruku v ruce s radostí jako spondej a daktylem. — Mistře, musím vám vyprávět tu historii Barbeauova domu. Končí tragicky. Bylo to roku 1319, za vlády Filipa V., který byl nejdéle panujícím králem francouzským. Naučení z té historie je, že pokušení tělesná jsou zhoubná a záludná. Nehleďme př-liš na ženu sousedovu, třeba by její krása našim smyslům sebe-víc lahodila. Smilstvo je myšlenka velice zhýralá. Cizoložství je zvědavá touha po rozkoši, jež patří jinému. — Hle, jak se tam ta vřava vzmáhá!"

Lomoz kolem chrámu Matky Boží vskutku rostl. Naslou-chali. Bylo slyšet dosti jasně vítězné výkřiky. Najednou se rozlilo po kostele na sta pochodní, v jejichž záři se zaleskly přílby ozbrojenců; pochodně byly všude, po celé výšce kos-tela, na věžích, na galeriích, pod opěrnými oblouky. Zdálo se, že něco hledají; a zanedlouho dolehly vzdálené výkřiky až k uprchlíkům: "Cikánku! Čarodějnici! Smrt cikánce!"

Nešťastnice složila hlavu do dlaní a neznámý začal zuřivě veslovat ke břehu. Náš filosof zatím přemýšlel. Svíral kozu v náručí a jemně odsedával od cikánky, jež se k němu stále víc tiskla jako k svému poslednímu útočišti.

Gringoire byl opravdu v těžkých rozpacích. Myslil na to, že podle "platných zákonů" by byla pověšena i koza, kdyby byla chycena; a že by ubohé Džali byla veliká škoda. A že je to trochu moc, mít na krku dvě odsouzené; a konečně že jeho společník si nic více nepřeje než vzít si na starost cikánku. Jeho myšlenky sváděly prudký boj, při němž on vážil jako Jupiter v Illiadě střídavě cikánku a kozu. Se slzami v očích díval se s jedné na druhou, mumlaje mezi zuby: "Nemohu vás přece zachránit obě!"

Konečně je náraz upozornil, že člun přistál. Staré město stále naplňovala příšerná vřava.

Neznámý povstal, přistoupil k cikánce a chtěl jí vzít za ruku, aby jí pomohl vystoupit.

Odstrčila ho a chytila se za rukáv Gringoiru; ten však byl za-městnán kozou a téměř ji odstrčil zpět. Vyskočila tedy z člunu sama. Byla tak zmatená, že nevěděla, co dělá, kam jde. Stála tak chvíli jako omráčená a dívala se, jak plyne voda. Když se trochu vzpamatovala, byla v přístavu s neznámým

444

sama. Gringoire patrně využil okamžiku, kdy člun přistál, a zmizel v houšti domů ulice U vodní sýpky.

Nebohá cikánka se roztrásla, když viděla, že je s tím mu-žem sama. Chtěla mluvit, křičet, zavolat Gringoira, ale ja-zyk jí v ústech zdřevěněl a z jejích úst nevyšel žádný zvuk. Pojednou ucítila ruku neznámého na své. Byla to ruka chlad-ná a silná. Zajektala zuby a zbledla víc než měsíční paprsek, který ji ozařoval. Muž neřekl ani slovo. Držel ji za ruku a rychlými kroky stoupal vzhůru k náměstí Grève^ V tom oka-mžiku cítila matně, že osud je nezadržitelný.^ Byla bez vůle, nechala se vléci, běžela, aby mu stačila. Nábřeží v těch mís-tech stoupalo. Přesto měla pocit, že sestupuje po srázu.

Rozhlížela ise na všechny strany. Nikde ani človíčka, ná-břeží bylo úplně pusté. Neslyšela žádný zvuk a lidi viděla se pohybovat jen v tom hlučícím a rudě zářícím Starém městě, od něhož ji dělilo jen rameno Seiny a odkud k ní doléhalo její jméno, provázené vyhrůzkami smrti. Ostatní Paříž se ko-lem ní prostírala v podobě velikých balvanovitých stínů.

Neznámý ji vlekl stále mlčky a stále tak rychle. Nemohla se upamatovat na žádné z těch míst, kudy kráčela. Když šli kolem osvětleného okna, vyvinula poslední úsilí, prudce se vzepřela a vykřikla: "Pomoc!"

Měšť'an, který tam bydlil, otevřel okno, objevil se v něm v košili a s lampou, podíval se tupě na nábřeží, zabručel ně-kolik slov, jež nezaslechla, a zavřel okenici. Tak jí zhasla po-slední jiskřička naděje.

Černý muž ani nehlesl, držel ji pevně a krácel ještě rych-leji. Nebránila se už a následovala ho zlomena.

Občas sebrala trochu síly a zašeptala hlasem přerývaným klopýtáním a udýchána rychlou chůzí: "Kdo jste? Kdo jste?" Neodpovídal.

Tak došli, stále po nábřeží, na dosti velké náměstí. Měsíc je slabě ozařoval. Byli na náměstí Grève. Uprostřed se tyčil jakýsi^černý kříž; šibenice. Poznala to všechno, viděla, kde je. Muž se zastavil, obrátil se k ní a zvedl kápi. "Ó," zakok-tala zkamenělá hrůzou, "já jsem věděla, že je to zase on!"

Byl to kněz. Podobal se svému přízraku. To měsíční svit tak

445

působí. Zdá se, že v tomto světle se nám všechny věci jeví jako přízraky.

"Poslyš," řekl jí a ona se zachvěla při zvuku jeho nebla-hého hlasu, který už dlouho neslyšela. Pokračoval. Mluvil trhaně, v krátkých a udýchaných úryvcích, jež svými záchvě-vy prozrazují hluboké vnitřní otřesy. "Poslyš! Jsme na místě. Chci s tebou promluvit. Tohle je Grève. Zde jsme na vrcholu naší cesty. Osud nás vydává sobě navzájem. Rozhodnu o tvém životě a ty o - mé duši. Podívej se, kromě náměstí a noci není tu vidět nic. Poslyš mě tedy. Povím ti... Ale nemluv mi o svém Phoebovi. (Při těch slovech začal přecházet sem a tam jako člověk, který nemůže zůstat na místě, a tahal ji za sebou.) Nemluv mi o něm! Vidiš, vyslovíš-li to jméno, nevím, co udě-lám, ale bude to hrozné."

Poté opět znehybněl jako těleso, jež nalezne své těžiště; avšak jeho slova prozrazovala nemenší rozechvění. Jeho hlas byl tišší a tišší.

"Neodvracej tak hlavu! Poslyš mě! Je to vážná věc. Předně slyš, co se stalo. Přisahám ti, že to všechno není k smíchu. Co jsem to povídal? Připomeň mi to! Aha! Je tu nařízení parla-mentu, které tě vrací šibenici. Vyrval jsem tě právě z jejich rukou. Ale oni tě pronásledují. Pohled!"

Ukázal rukou směrem k Starému městu. Pátrání tam vskutku zřejmě pokračovalo. Vřava se přibližovala; věž velitelova domu naproti náměstí Grève byla plná hluku a světla, bylo vidět, jak na protilehlém nábřeží pobíhají vojáci s pochodněmi a křičí: "Cikánka! Kde je cikánka! Na smrt s ní! Na smrt s ní!"

"Vidiš přece, že tě pronásledují a že ti nelžu. Miluji tě. Ne-otvírej úst; raději se mnou nemluv, chceš-li mi jen říci, že mě nenávidíš! Jsem rozhodnut to neposlouchat. — Právě jsem tě

zachránil. Předně mi dovol, abych to dokončil. Mohu tě za-chránit úplně. Všechno jsem připravil. Záleží na tobě, jestli chceš. Budeš-li chtít, budu já moci."

Náhle se zarazil: "Ne, tak jsem to nechtěl říci."

Rozběhl se a přinutil i ji, aby běžela, neboť nepouštěl její ruku; zamířil rovnou k šibenici, ukázal na ni prstem a řekl ledově: "Vol mezi námi dvěma!"

446

Vytrhla se mu z rukou, klesla u paty šibenice a objala tu smutnou oporu. Pak pootočila svou krásnou hlavu a podívala se přes rameno na kněze. Řekl bys svatá Panna pod křížem. Kněz zůstal bez hnutí, s prstem zdviženým k Šibenici, stále v témž postoji, jako socha.

Konečně mu cikánka řekla: "A přece mi nahání méně stra-chu než vy."

Tu spustil zvolna paži a díval se úplně zdrcen na dlažbu.

"Kdyby ty kameny mohly mluvit," šeptal, "řekly by: Ano, to je člověk velice nešťastný."

Pak pokračoval. Dívka klečící pod šibenicí a ztracená v zá-plavě dlouhých vlasů nechala ho mluvit bez přerušení. Mlu-vil nyní hlasem naříkavým a mírným, což bolestně kontras-tovalo s povýšenými a strohými tahy jeho obličeje: "Já vás miluji. Ach, věru, je to pravda. Ale z toho ohně, který mi spaluje Srdce, neproniká na venek nic. Ach dívka, spaluje mě ve dne v noci, ano, ve dne v noci, což to nezaslouží soucitu? Říkám vám, moje láska plane dnem i nocí, jsou to muka. Ach, trpím příliš, ubohé dítě! Ujišťuji vás, že takový cit je hoden soucitu. Vidíte, že s vámi mluvím mírně. Přál bych si, abyste se mě už tolik neděsila. Konečně, miluje-li muž ženu, není to jeho vina! Ach můj Bože, což mi nikdy neodpustíte? Budete mě stále nenávidět? Je tedy všemu konec? Vidíte, to právě mě činí zlým a mně samému hrozným! Vy se na mne ani ne-díváte! Myslíte možná na něco jiného, zatím co já k vám mluvím a stojím tu rozechvěn na hranici své i vaší věčnosti! Jen mi nemluvte o důstojníkovi! Ach, vrhl bych se k vašim nohám, zlíbal bych nikoliv vaše nohy, ale zem, po které šla-pete, plakal bych jako malé dítě, vyrval bych si z prsou ne slova, ale srdce i s útroby, abych vám řekl, jak vás miluji; ale to všechno by bylo nadarmo! A přece je vaše duše plná něhy a dobrotivosti. Záříte nejkrásnějším půvabem, jste celá tak líbezná, dobrá, soucitná a spanilá. Běda, jen ke mně jedi-nému jste zlá! Ach, jaký to osud!"

Zakryl si obličej rukama. Dívka ho slyšela plakat. Bylo to po prvé. Jak tak stál, otřásaje se pláčem, byl bědnější a po-kornější než na kolenou.

447

"Nuže," pokračoval, když přešly první slzy. "Nenalézám slov. A přece jsem tolik přemýšlel, co vám řeknu. Ted' se třesu a chvěji a v rozhodném okamžiku ztrácím odvahu. Cítím, že se na nás snáší něco nevýslovného, a koktám. Ach, padnu na dlažbu, nebudete-li mít slitování se mnou a se sebou. Neod-suzujte nás oba! Kdybyste věděla, jak vás miluji! Kdybyste znala mé srdce! Jak jsem zradil všechny ctnosti, jak jsem zou-fale opustil sám sebe! Své doktorské vědě se posmívám, své šlechtické jméno hanobím, ze svého kněžského misálu jsem si udělal podušku rozkoše, svému Bohu plivám do tváře! To vše-chno pro tebe, kouzelnice, abych byl hoden tvého pekla! A ty proklatce nechceš! Ach ano, řeknu ti všechno, řeknu ti ještě víc, něco hrozného, něco hroznějšího!"

Když pronesl tato poslední slova, vypadala jeho tvář úplně pomateně. Na okamžik se odmlčel, pak pokračoval silným hlasem, jako by mluvil sám k sobě: "Kaine, co jsi učinil s brat-rem svým?"

Po novém odmlčení pokračoval: "Co jsem s ním učinil, Pane? Ujal jsem se ho, vychoval jsem ho, živil jsem ho, milo-val jsem ho, zbožňoval jsem ho — a zabil jsem ho. Ano, Pane, právě před chvílí mu rozbili hlavu před mýma očima o ká-men tvého stánku, a to kvůli mně, kvůli této ženě, kvůli ní..."

Měl oči vytřeštěné, hlas mu skomíral; opakoval ještě něko-likrát bezděčně, v dosti dlouhých přestávkách, jako když do-znívá poslední záchvěv zvonu: "Kvůli ní... kvůli ní..." Pak už jeho

jazyk nevyslovil žádný srozumitelný zvuk, jeho rty se však stále pohybovaly. Najednou se zhroutil, jako když se zřítí nějaký předmět, a zůstal ležet nehybně na zemi, s hla-vou v klíně. Slabý dotek dívky, jež si vytáhla zpod něho nohu, přivedl ho opět k vědomí. Přešel si zvolna rukou po vpadlých tvá-řích a díval se chvilku užasle na své zvlhlé prsty. "Cože," za-šeptal, "já jsem plakal?"

A s nevýslovnou úzkostí se obrátil prudce k cikánce:

"Běda! Vy jste se dívala chladně na můj pláč! Víš, dítě, že ty slzy, to je horká láva? Což je to vskutku pravda, že muž, kterého nenávidíme, ničím v nás nevzbudí soucit? Kdybys mě

448

viděla umírat, smála by ses! Ach, já tě nechci vidět umírat! Jedno slovo. Jediné slovíčko odpuštění! Neříkej mi, že mě miluješ, řekni mi jen, že chceš; to postačí, zachráním tě. Jestli ne... Ach, čas kvapí. Zapřísahám tě při všem, co je ti svaté, nečekej, až se změním opět v kámen jako ta šibenice, která si tě také žádá! Pomysli, že držím osudy nás obou ve svých ru-kou, že jsem šílený, jaká hrůza! Ze mohu nechat všechno se zrnit a že se pod námi otvírá bezedná propast, kam budu pa-dat za tebou, nešťastnice, po celou věčnost. Jen jedno laskavé slovo! Řekni slovo, jen slovíčko!"

Otevřela ústa, aby mu odpověděla. Vrhla se před ní na ko-lena, aby nábožně přijal slovo, snad slovo něhy, jež splyne s jejích rtů. Řekla mu: "Jste vrah!"

Kněz jí sevřel zuřivě do náruče a hnusně se zasmál: "Tak dobře, vrah," řekl, "ale budeš mou! Nechceš mě za otrocka, budeš mě mít za pána! Budeš mou! Mám doupě, kam tě od-vleku.

Půjdeš za mnou, musíš jít za mnou, nebo tě vydám! Musíš zemřít, krasotinko, nebo být mou! Budeš patřit knězi, odpadlíkovi, vrahu! A už tuto noc, slyšíš? Pojďme, ať žije rozkoš!

Pojďme! Líbej mě, bláhová! Hrob, nebo mé lůžko!"

Z očí mu sršela zuřivá žádost. Dívčino hrdlo se zardívalo pod jeho chlípnými ústy. Zmítala se v jeho náručí. Líbal ji zpěněnými ústy.

"Nekousej mě, obludo!" křičela. "Ach, nech mě, nech mě, ty odporný, hnusný mnichu!

Vytrhám ti tvé ošklivé šediny a hodím ti je po hrstech do tváře!"

Zrudl, zbledl, pak ji pustil a chmurně na ni hleděl. Myslila, že vyhrála, a pokračovala: "Říkám ti, že patřím svému Phoe-bovi, že miluji Phoeba a že Phoebus je krásný! Ty, kněze, jsi starý a ošklivý! Jdi pryč!"

Vyrazil prudký výkřik jako ubožák, jemuž na tělo přiložili rozžhavené železo. "Zemři tedy!" řekl, skřípaje zuby. Viděla jeho strašlivý pohled a chtěla utéci. Uchopil ji, zatřásl jí, mrštil s ní na zem, a vleká ji za její krásné ruce po dlažbě za sebou, kráčel rychlými kroky k rohu Rolandovy věže.

Když tam došel, obrátil se k ní: "Naposledy, chceš být mou?"

449

Odpověděla pevně": "Ne."

Tu zakřičel hlasitě: "Gudulo! Gudulo! Tady máš cikánku! Pomsti se!"

Dívka cítila, že ji někdo prudce uchopil za loket. Podívala se: kostnatá paže vyčuhující z okénka ve zdi svírala ji jako ruka železná.

"Drž dobře!" řekl kněz. "Je to uprchlá cikánka! Nepuť ji! Jdu pro stráž. Uvidíš, jak ji budou věšet."

Z nitra zdi odpověděl na ta krvavá slova hrdelní smích. "Ha, ha, ha!" Cikánka viděla, jak se kněz vzdaluje úprkem směrem k mostu Matky Boží. Bylo odtamtud slyšet jízdní hlídku.

Dívka poznala zlou kajícnici. Zalykajíc se hrůzou, snažila se vyprostit. Kroutila se, několikrát sebou škubla ve smrtelné úzkosti a zoufalství, ale kajícnice ji držela neslýchanou silou. Její kostnaté a hubené prsty se jí mučivě zadíraly do masa a srvíraly ji kolem dokola. Zdálo se, že ta ruka je přikována k její paži. To, co vyčnívalo ze zdi, bylo horší než řetěz, horší než pouta, horší než železný kruh: byly to živé a myslící kleště.

Padla vyčerpaná na zeď a přepadl ji strach ze smrti. Mys-lila na krásu života, na své mládí, na modrou oblohu, na při-rodu, na lásku, na Phoeba, na vše, co jí unikalo, i na to, co ji čekalo, na kněze, který ji šel udat, na kata, který přijde, na šibenici, jež stála vedle. Cítila, jak hrůza jí stoupá až ke ko-řínkům vlasů, a slyšela příšerný smích poustevnice, jež jí šep-tala: "Ha, ha, ha, budeš viset!"

Obrátila se v smrtelných mdlobách k okénku a zahlédla mřížemi šedou tvář kajícnice.

"Co jsem vám udělala?" zeptala se skoro mrtvě.

Kajícnice neodpověděla a začala si podrážděně a posměšně prozpěvovat: "Cikánka! Cikánka! Cikánka!"

Ubohá Esmeralda schovala hlavu pod vlasy, neboť pocho-pila, že nemá před sebou lidskou bytost.

Najednou však poustevnice začla křičet, jako by cikánčina otázka potřebovala celý ten čas, než dospěla do jejího vědomí.

"Cos mi udělala?" říkáš! "Ach, cos mi udělala, cikánko?"

450

Tak poslouchej! Měla jsem dítě, slyšíš, měla jsem dítě, poví-dám ti! Hezounkou dcerušku!

Ach, má Anežko!" volala po-mateně a líbala cosi ve tmě. "Nuže, slyšíš, cikánko? Vzali mi mé dítě, ukradli mi mé dítě, snědli mi mé dítě. To jsi mi udělala."

Dívka odpověděla jako ovečka:

"Vždyť jsem tehdy nebyla snad ani na světě!"

"Ale ano," opáčila kajícnice, "jistě jsi už byla na světě! Byla jsi při tom. Byla by asi tak stará jako ty! Tak! — Jsem tu už patnáct let. Patnáct let trpím, patnáct let se modlím, patnáct let si rozbíjím hlavu o tyhle čtyři stěny. — Říkám ti, že mi ji ukradli cikáni. Slyšíš? A že ji rozkousali svými zuby. — Máš srdce? Představ si dítě, jak si hraje, jak ssaje z prsu, jak spí. Je tak nevinoučké. — No, a to mi vzali, to mi za-bili. Dobrý Bůh to dobře ví! — Dnes budu zase já jíst cikán-ské maso. — Ach, jak bych se do tebe zakousla, kdyby mi mříže nepřekážely! Ale mám příliš velkou hlavu! Má ubohá holčička! Zatím co spala! A jestli ji probudili, když ji kradli, marně křičela, nebyla jsem doma. Ach matky cikánské, vy jste mi snědly dítě! Pojd'te se podívat na své!"

A začla se střídavě smát a skřípat zuby. Ty dvě věci se na té zuřivé tváři příliš nelišily.

Začínalo svítat. Popelavý při-svit osvětloval matně celou scénu a šibenice na náměstí vystu-povala stále zřetelněji. S druhé strany, od mostu Matky Boží, slyšela ubohá odsouzená nejasně du.sot jízdy.

"Paní," zvolala, spinajíc ruce a klesajíc na kolena, rozcu-čaná, zděšená, šílená hrůzou. "Paní, mějte slitování! Už při-cházejí. Nic jsem vám neudělala! Chcete mě na vlastní oči vidět umírat tou strašnou smrtí? Jistě máte slitování! Je to příliš hrozné. Nechtě mě utéci! Pusťte mě! Milost! Nechci tak-hle umřít!"

"Vrat' mi mé dítě!"

"Smilování, smilování!"

"Vrat' mi mé dítě!"

"Pusťte mě, pro dobré nebe!"

"Vrat' mi mé dítě!"

A dívka po druhé klesla vyčerpaná, zlomena, s očima skel-

451

nýma, jako by se dívala z hrobu. "Běda," zakoktala, "vy hle-dáte své dítě, já hledám své rodiče."

"Vrat' mi mou malou Anežku," pokračovala Gudula. "Ne-víš, kde je? Tak tedy umři! Něco ti povím. Byla jsem nevěst-kou, měla jsem dítě a to dítě mi vzali. Cikáni. Tak vidíš, že musíš zemřít! A až přijde tvá cikánská matka a bude tě chtít, řeknu jí: Matko, pohleď na tu šibenici! Nebo mi raději vrat' mé dítě! Víš, kde je má holčička? Počkej, něco ti ukážu! To-hle je její

botička, všechno, co mi po ní zbylo. Nevíš, kde je druhá? Jestli to víš, řekni mi to a já ji půjdu na kolenou hle-dat třebaš na druhý konec světa."

A při těch slovech natáhla svou druhou ruku z okénka a ukázala cikánce vyšívanou botičku. Bylo už dosti světlo, tak-že mohla rozeznat její tvar i barvy.

"Ukažte mi tu botičku!" řekla cikánka a celá se zachvěla. "Bože, Bože!"

Zároveň prudce otevřela volnou rukou malý váček, zdo-bený skleněnými korálky, který nosila na krku.

"Jen si prohrabávej svůj d'ábelský amulet!" bručela Gudula.

Najednou zmlkla, zachvěla se na celém těle a zvolala hla-sem, který vycházel z nejhlubšího nitra: "Má dcero!"

Cikánka vyňala z váčku malou botičku úplně podobnou první. Na botičce byl přišpendlen pergamenový lísteček s tímto říkáním:

Až stejný znovu najdeš, v matčině objetí se octneš.

Kajícnice bleskurychle srovnala obě botičky, přečtla nápis na lístečku, a tisknouc k mřížím nebeskou radostí rozzářenou tvář, zvolala:

"Má dcero! Má dcero!"

"Matko!" odpověděla cikánka.

Tento okamžik se neodvažujeme vyličit.

Oddělovala je zeď a železné mříže. "Ach, ta zeď!" kvílela kajícnice. "Vidět ji a nemoci ji obejmout! Tvou ruku, tvou ruku!"

Dívka jí prostrčila okénkem paži; kajícnice se vrhla na její

452

ruku, přitiskla k ní rty a setrvala v tom propastném polibku, nejevíc známky života, ledaže sebou chvílemi škubla v bo-cích, jak vzlykala. Přitom se jí potokem řinuly slzy, tiše, po-tmě, jako noční déšť. Ubohá matka vylévala proudem na tu zbožňovanou ruku celou tu temnou a hlubokou studnici slz, kterou v sobě nosila, kam po dlouhých patnáct let, kapka po kapce, kanula její bolest.

Najednou se narovnala, odhrnula si s čela dlouhé šedé vlasy a beze slova začala zuřivěji než lvice lomcovat oběma rukama mřížemi komůrky. Tyče však držely pevně. Našla si tedy v koutě cely velkou dlaždici, jež jí sloužila za podušku, a mrštila jí s takovou silou proti mříži, až se jedna tyč zlomila, sršíc tisícerymi jiskrami. Druhá rána úplně prolomila starý železný kříž, který zatarasoval okénko. Pak oběma rukama vylámala a vytrhala zrezavělé zbytky železných tyčí. Jsou chvíle, kdy ženské ruce mají nadlidskou sílu.

Když si takto prorazila cestu a nepotřebovala k tomu ani minutu, uchopila dceru v pase a vtáhla ji do komůrky. "Pojď, ať tě vysvobodím z té propasti!" šeptala.

Když měla dceru v komůrce, postavila ji nejprve jemně na zem, pak ji opět vzala a nosila ji v náručí, jako by to byla pořád její malá Anežka, chodila s ní opojená, šílená, veselá sem a tam po své těsné komůrce, křičela, zpívala, líbala svou dceru, hovořila s ní, hlasitě se smála, rozplývala se v slzách — všechno najednou a vášnivě.

"Dcero, dceruško!" volala. "Mám svou dceru! Je tady. Dobrý Bůh mi ji vrátil. Pojďte sem všichni! Je tam někdo, aby viděl, že mám svou dceru? Kriste Ježíši, jak je krásná! Nechal jsi mě čekat patnáct let, Pane Bože, ale jen proto, abys mi ji vrátil krásnou. — Cikánky ji tedy nesnědly? Kdo to řekl? Má dceruško, má dceruško! Polib mě! Ty dobré ci-kánky. Mám ráda cikánky. — Ano, jsi to opravdu ty! Proto mi tedy vždycky zabušilo srdce, když jsi šla kolem. A já mys-lila, že je to z nenávisti. Odpusť mi, Anežko, odpusť mi! Při-padala jsem ti velice zlá, vid'? Miluji tě. — A což to malé znaménko na krku, máš je ještě? Ukaž! Má je ještě. Ach, ty jsi krásná. Ty velké, krásné oči máte po mně, slečno! Polib

453

mě! Mám tě tak ráda. Teď je mi jedno, že ostatní matky mají děti; teď se jim směji. Jen ať přijdou! Ať se podívají na mou dceru! Hle, její krk, její oči, její vlasy, její ruka! Najděte mi

něco tak krásného! Ach, ručím vám za to, ta bude mít nápad-níků! Patnác let jsem plakala. Všechna moje krása odplynula a přešla na ni. Líbej mě!"

Říkala jí tisíc jiných pošetilostí, jichž všechen půvab spočíval v přízvuku řeči, čuchala jí šaty, až se ubohá dívka čer-venala, hladila jí heddvábné vlasy, líbala jí nohy, kolena, čelo, oči a nade vším byla u vytržení.

Dívka se tomu nebránila, opakovala jen chvílemi velice tiše a s nevýslovnou něhou: "Matko!" "Vidiš, dceruško," pokračovala kajícnice, přerušujíc ne-ustále svá slova polibky, "vidíš, jak tě budu milovat! Ode-jdeme odtud. Bude nám spolu blaze! Zdědila jsem něco v Re-meši, v našem kraji. Znáš Remeš? Ach ne, neznáš, bylas ještě moc maličká! Kdybys věděla, jak jsi byla hezoučká, když ti byly čtyři měsíce! Mělas tak malinké nožky, že se na ně cho-dili dívat jako na zázrak až z Epernay, a to je sedm mil da-leko! Budeme mít políčko a domek. Uložím tě do své postele. Bože, Bože, kdo by tomu uvěřil! Mám svou dceru!"

"Ach matko!" ozvala se dívka, když konečně sebrala sílu, aby ve svém pohnutí promluvila, "cikánka mi to dobře řekla. Měli jsme u nás jednu hodnou cikánku, loni zemřela, a ta se o mne starala jako chůva. Ta mi pověsila na krk ten váček. Říkala mi stále: Holčičko, dobře opatruj ten klenot! Je to poklad! Pomůže ti najít matku. Svou matku nosíš na krku. — Cikánka mi to předpověděla!"

Kajícnice sevřela znovu dceru do náruče. "Pojď, ať tě po-líbím! Tak pěkně to říkáš. Až se vrátíme domů, dáme ty bo-tičky Ježíškovi v kostele. Jsme to dlužný Panně Marii. Bože, jak máš krásný hlas! Když jsi na mne před chvílí mluvila, bylo to jako hudba. Ach! Všemohoucí Bože, našla jsem své dítě! Uvěří někdo té historii? Člověk snese všechno, když jsem neumřela radostí."

Pak začala, tleskat, smála se a volala: "Ach, jak budeme šťastné."

454

Vtom zalehlo do komůrky řinčení zbraní a dusot koní, kteří patrně vyrazili od mostu Matky Boží a rychle se blížili po nábřeží. Cikánka se kajícnici vrhla s úzkostí do náruče.

"Zachraňte mě, zachraňte mě, matko! Už přicházejí!"

Kajícnice zbledla.

"Nebesa! Co to říkáš? Zapomněla jsem, že tě pronásledují! Co jsi udělala?"

"Nevím," odpověděla nešťastná dívka, "ale jsem odsouzena k smrti."

"K smrti!" zvolala Gudula a zapotácěla se jako omráčená bleskem. "K smrti!" opakovala pomalu a hleděla upřeně na svou dceru.

"Ano, matko," odpověděla zděšená dívka, "chtějí mě zabít. Už si pro mne jdou! Ta šibenice je pro mne! Zachraňte mě! Zachraňte mě! Už se blíží, zachraňte mě!"

Kajícnice zůstala chvíli jako zkamenělá, pak zavrtěla po-chybovačně hlavou a najednou vyprskla v smích, v ten pří-šerný smích, který se jí opět vrátil:

"Ho, ho, ne, ne! To je sen, co mi tu povídáš! Ach, tak! To bych ji tedy ztratila na celých patnáct let a pak bych ji opět našla na jedinou minutu a zase by mi ji vzali! A právě teď, když už je velká, krásná, když se mnou hovoří, když mě mi-luje! Ted' by mi ji přišli sníst, před mýma očima, mně, matce! Ne, ne! To není možné. Něco takového dobrý Bůh nedo-pustí."

Tu se patrně jízdní hlídka zastavila a bylo slyšet vzdálený hlas:

"Tudy, pane Tristane! Kněz říkal, že ji najdeme u Myší díry." Bylo slyšet znovu dusot koní.

Kajícnice se vztyčila a vykřikla zoufale: "Zachraň se, za-chraň se, dítě! Už si na všechno vzpomínám. Máš pravdu. Ty máš zemřít! Hrůza! Prokletí! Zachraň se!"

Strčila hlavu do okénka, ale hned ji zase stáhla.

"Zůstaň," řekla tiše, úsečně a žalostně a svírala přitom kře-čovitě ruku cikánky, víc mrtvé než živé. "Zůstaň! Ani ne-dýchej! Všude jsou vojáci! Nemůžeš teď odejít. Je už příliš světlo."

455

Měla oči suché a horečnaté. Chvíli nepromluvila ani slovo. Přecházela jen velkými kroky po cele, občas se zastavila a rvala si plné hrsti šedivých vlasů, jež pak trhala zuby.

Najednou řekla: "Blíží se. Promluví s nimi. Schovej se v koutě! Neuvidí tě. Řeknu jim, že jsi utekla, že jsem tě pus-tila, věru, že jim to řeknu!"

Postavila svou dceru (neboť ji dosud nosila), do kouta cely, kam zvenčí nebylo vidět. Složila ji do klubička, urovnala ji pečlivě tak, aby jí ani noha, ani ruka nevyčnívala ze stínu, rozpustila jí černé vlasy po bílých šatech, aby je zastřela, po-stavila před ni džbán a dlaždici, jediný svůj nábytek, v na-ději, že ji ten džbán a ta dlaždice zakryjí. A když s tím byla hotova, vrhla se poněkud uklidněna na kolena a modlila se. V prvním rozbřesku dne bylo v Myší díře ještě dosti temno.

Vtom se ozval zcela blízko u cely hlas kněze, ten pekelný hlas: "Tudy, kapitáne Phoebe z Châteaupersu!"

Při tom jméně, při zvuku toho hlasu se Esmeralda v koutku pohnula.

"Nehýbej se!" řekla Gudula.

Sotva dořekla, hluk mužů, jejich mečů a koní obklopil celu. Matka rychle vstala a postavila se k okénku, aby je zakryla. Spatřila na náměstí Grěve rozestavený velký zástup ozbro-jenců, pěších i jízdních. Jejich velitel seskočil s koně a šel k ní: "Stařeno," promluvil ten muž kruté tváře, "hledáme čaro-dějníci, abychom ji pověsili. Řekli nám, že ji máš."

Ubohá matka se podívala co nejlhostejněji a odpověděla:

"Nerozumím dobře, co mi povídáte."

Muž odpověděl: "Kristovy rány, co tedy žvanil ten po-třeštěný arci jáhen? Kde je?"

"Milostivý pane," řekl jeden voják, "zmizel."

"Nuže, bláznivá stařeno," pokračoval velitel, "nelži! Dali ti hlídat čarodějkou. Co jsi s ní udělala?"

Kajícnice se bála všechno zapřít, aby nevzbudila podezření, a odpověděla upřímným a bručivým hlasem: "Jestli mluvíte o tom velkém děvčeti, které mi před chvílí někdo strčil do rukou, tak vám povídám, že mě kousla a že jsem ji pustila. Tak je to. A nechtě mě na pokoji."

456

Velitel se zatvářil zklamaně.

"Nelži mi, ty staré strašidlo!" pokračoval. "Jmenuji se Tristan THermite a král mi říká kmotře. Tristan PHermite, slyšíš?" A rozhlížeje se kolem sebe po náměstí Grěve, dodal: "To jméno tu má dobrý zvuk."

"Kdybyste byl Satan l'Hermite," odpověděla Gudula s no-vou nadějí v duši, "nemohla bych vám povědět nic jiného a nebála bych se vás!"

"Kristovy rány," zvolal Tristan, "té jede huba! Ta čaro-dějnická holka tedy utekla! A kudy?"

Gudula odpověděla lhostejným hlasem:

"Myslím, že Beránčí ulicí."

Tristan se obrátil a pokynul své četě, aby se připravila na pochod. Kajícnice si oddechla.

"Milostivý pane," ozval se najednou jeden lučištník, "ze-ptejte se té čarodějnice, proč jsou mříže v jejím okénku tak vylámané!"

Tato otázka naplnila srdce ubohé matky novou úzkostí. Přesto však neztratila docela duchapřítomnost.

"Byla vždycky tak," zakoktala.

"Hloupost! Ještě včera tu byl pěkný černý kříž a vypadal velice zbožně," odporoval lučištník. Tristan pohlédl úkosem na kajícnici.

"Zdá se mi, že se ta baba plete!"

Nešťastnice cítila, že všechno záleží na její rozvaze, a se smrtelnou úzkostí v srdci začala se uštěpačně smát. Matky mají takovou sílu.

"Třesky, plesky," řekla, "ten člověk je opilý. Už před ro-kem vrazila kára s kamením zadkem do okénka a prorazila mříž. Však jsem taky vozkovi vynadala."

"Je to pravda," řekl jiný lučištník, "byl jsem při tom."

Vždy a všude se najdou lidé, kteří všechno viděli. Toto ne-očekávané svědectví lučištníkovo kajícnicí opět povzbudilo; výslech byl pro ni cestou přes propast po ostří nože.

Bylo jí však souzeno potácet se mezi nadějí a strachem.

"Kdyby to udělala kára," ozval se opět první voják, "mu-sely by pahýly tyčí trčet dovnitř, ale tyhle jsou ohnuty ven."

457

"Vida, vida," řekl vojákovi Tristan, "ty máš nos jako vy-šetřující soudce v Châteletu!

Odpověz na to, stará!"

"Pane Bože," zvolala stařena v nejvyšší tísní a proti své vůli plačtivým hlasem, "přisahám vám, milostivý pane, že tu mříž rozbila kára. Slyšíte, že to viděl ten muž. A pak, co to má co dělat s cikánkou?"

"Hm," zabručel Tristan.

"U všech čertů," vmísil se opět voják, jemuž zalichotila pochvala velitelova, "ty pahýly jsou čerstvě uraženy."

Tristan zavrtěl hlavou. Zbledla.

"Jak je to dávno s tou károu?"

"Měsíc, snad čtrnáct dní, milostivý pane, už nevím."

"A napřed říkala, že je to víc jak rok," podotkl voják.

"Milostivý pane," vykřikla, stále přitisknuta k okénku a třesouc se strachem, aby je snad podezřívavě nenapadlo pro-strčit hlavu okénkem a podívat se dovnitř: "Milostivý pane, přisahám vám, že mi tu mříž rozbila kára. Přisahám vám to při všech svatých v ráji! Ať jsem na věky prokleta a ať zapru Boha, jestli to nebyla kára!"

"Zaklínáš se příliš ohnivě," řekl Tristan s pohledem inkvi-sitora.

Ubohá žena cítila, jak ji jistota čím dál víc opouští. Dělal už hlouposti a s hrůzou si uvědomovala, že neříká to, co by měla říkat.

Tu přiběhl jiný voják ,a křičel:

"Milostivý pane, ta stará baba lže. Čarodějnice neutekla Beráncí ulicí. Ulice zůstala celou noc zatažena řetězem a hlídka nikoho neviděla."

Tristan, jehož výraz byl každým okamžikem hrozivější, zeptal se kajícnice:

"Co tomu říkáš?"

Pokusila se ještě jednou čelit té nové pohromě: "Ze nevím, milostivý pane, mohla jsem se zmýlit! Zdálo se mi, že se opravdu dala přes vodu!"

"Ale to je zrovna na opačné straně," řekl velitel. "Není přece zrovna pravděpodobné, že by se chtěla vrátit do Sta-rého města, kde ji pronásledují. Ty lžeš, babo!"

458

"A pak, ani na té straně řeky, ani na druhé není člun," do-dal první voják.

"Snad přeplavala," namítla kajícnice, bráníc se krok za krokem.

"Copak ženy plavou?" řekl voják.

"Kristovy rány! Babo, ty lžeš! Ty lžeš!" opakoval Tristan zlostně. "Mám sto chutí nechat tu čarodějnici běžet a chytit tebe! Čtvrthodinka na skřipci ti snad rozváže jazyk, abys řekla pravdu! Připrav se! Půjdeš s námi!"

Chopila se dychtivě těchto slov.

"Jak si přejete, milostivý pane. Udělejte to. Půjdu ráda na spřípec. Odved'te mě! Rychle, rychle, pojďme hned!" — Za-tím se má dcera zachrání, myslila si.

"Tisíc hromů," řekl velitel, "ta má chuť na skřipek! Už té bláznivé ženské vůbec nerozumím."

Tu vystoupil z řady jeden starý, šedivý desátník a obrátil se k veliteli:

"Je opravdu blázen, milostivý pane. Jestli cikánku pustila, není to její vina, protože cikánky nemá v lásce. Už patnáct let tu konám hlídku a slyším ji každý večer, jak cikánky bez přestání proklíná. Jestli pronásledujeme tu malou tanečnici s kozou, jak mám za to, tu nenávidí obzvlášť."

Gudula' se přemohla a řekla:

"Tu obzvlášť."

Jednomyslné svědectví ostatních vojáků stráže potvrdilo veliteli slova starého desátníka.

Tristan l'Hermite, zoufalý, že z kajícnice nemůže nic vytáhnout, obrátil se k ní zády a ona se dívala s nevýslovnou úzkostí, jak pomalu kráčí k své-mu koni.

"Vzhůru," procedil mezi zuby, "na pochod! Dáme se znovu do pátrání! Nezamhouřím oka, dokud nebude ta cikánka viset!"

Přece však chvíli váhal, než sedl na koně. Gudula se po-tácela mezi životem a smrtí, když viděla, jak slídí po náměstí oním neklidným pohledem honícího psa, který cítí nablízku pelech zvěře a nechce se vzdálit. Konečně potřásl hlavou a vskočil do sedla. Srdce Gudulino, tak strašlivě sevřené, se

459

uvolnilo a Gudula, pohleděvši na svou dceru, na niž se za pří-tomnosti vojáků neodvážila podívat, zašeptala: "Zachrá-něna!"

Ubohá dívka zůstala po celý ten čas ve svém koutku. Bez dechu, bez hnutí, smrt před očima.

Neušlo jí nic z výjevu mezi Gudulou a Tristanem a všechny úzkosti matčiny se od-rážely v její duši. Slyšela každé zapraskání niti, na níž visela nad propastí; dvacetkrát už myslila, že se přetrhla, ale ko-nečně počala volněji dýchat a cítit pevnou půdu pod nohama. Vtom zaslechla hlas, jak říká veliteli:

"U všech rohatých! Pane veliteli, všet čarodějnici není práce pro mne, pro vojáka! S luzou jsme se vypořádali! O ostatní se postarejte sám! Jistě uznáte, že se musím vrátit ke své setnině. Je bez kapitána!"

Byl to hlas Phoeba z Châteaupersu. Co se v ní udalo, nelze vylíčit. Její přítel, její ochránce, její opora, její útočiště, její Phoebus byl tedy zde! Vstala, a dřív než jí v tom mohla matka zabránit, vrhla se k okénku s výkřikem:

"Phoebe! Pomoc! Phoebe!"

Phoebus tu již nebyl. Právě zahýbal tryskem za roh No-žirské ulice. Ale Tristan ještě neodjel.

Kajícnice zařvala a vrhla se na svou dceru. Strhla ji prudce zpět, zatínajíc jí nehty do šíje.

Tygrí matka nedbá na takové drobnosti. Ale bylo příliš pozdě. Tristan to viděl.

"He, he," vykřikl posměšně a vycenil přitom všechny zuby, takže se jeho tvář podobala vlčí tlamě. "Dvě myši v jedné pasti!"

"Myslil jsem si to," řekl voják.

Tristan mu poklepal na rameno:

"Jsi dobrá kočka! Nuže," dodal, "kde je Henriet Cousin?"

Z řady vystoupil muž, který neměl ani oděv, ani vzezření vojáka. Byl oblečen zpola sedě, zpola hnědě, měl hladké vlasy, kožené rukávy a v hrubé ruce klubko provazů. Tento muž doprovázel vždy Tristana, jako Tristan doprovázel vždy Ludvíka XI.

"Příteli," řekl Tristan l'Hermite, "myslím, že tohle je ta čarodějnice, kterou jsme hledali.

Pověšíš mi ji! Máš žebřík?"

460

"Je tu jeden pod kůlnou Sloupového domu," odpověděl muž. "A jaká poprava to má být?" ptal se, ukazuje na kamennou šibenici. "Ano."

"Ho, ho," zachechtal se muž ještě zhovadileji než předtím jeho velitel, "nebudeme mít daleko."

"Pospěš si," řekl Tristan, "smát se můžeš až potom."

Od chvíle, co Tristan spatřil její dceru a co všechna naděje byla ztracena, nepromluvila kajícnice ani slova. Hodila ubo-hou polomrtvou cikánku do kouta sklepení, postavila se zase k okénku a opřela obě ruce o roh římsy jako dva spáry. V tomto postoji si prohlížela neohroženě všechny vojáky po-hledem již zase divokým a šíleným. V okamžiku, kdy se Hen-riet Cousin přiblížil ke kobce, zatvářila se na něj tak divoce, že ucouvl.

"Milostivý pane," pravil, vraceje se k veliteli, "kterou mám vzít?"

"Mladou."

"Tím lépe. Se starou by to šlo asi těžko."

"Ubohá malá tanečnice s kozou!" řekl starý desátník z noční hlídky.

Henriet Cousin přistoupil k okénku. Musel sklopit oči před matčíným pohledem. Řekl dosti bázlivě: "Paní..."

Přerušila ho hlasem velmi tichým a zuřivým: "Co chceš?"

"Vás ne," pravil, "tu druhou!"

"Jakou druhou?"

"Tu mladou!"

Vrtěla hlavou křičíc: "Nikdo tu není! Nikdo tu není! Ni-kdo tu není!"

"Je," odvětil kat, "dobře to víte! Nechtě mi vzít tu mla-dou! Vám přece nechci ublížit!"

Odpověděla s podivným úsměškem: "Ach, mně tedy ne-chceš ublížit!"

"Vydejte mi tu druhou, paní, pan velitel to chce!"

Opakovala šíleně: "Nikdo tu není!"

"Říkám vám, že je," odporoval kat, "viděli jsme všichni, že jste byly dvě."

461

"Podívej se tedy," řekla poustevnice a ušklíbla se. "Prostrč hlavu okénkem!"

Kat si prohlížel zJkoumavě matčiny nehty a neodvážil se.

"Pospěš si," vzkřikl Tristan, který právě rozestavoval svůj oddíl do kruhu kolem Myší díry a sám seděl na koni poblíž šibenice.

Henriet se celý zmatený vrátil ještě jednou k veliteli. Po-ložil provazy na zem a točil rozpačité kloboukem v rukou. "Milostivý pane," ptal se, "kudy se tam dostat?"

"Dveřmi."

"Nejsou tam."

"Oknem."

"Je příliš úzké."

"Rozšiř je," řekl Tristan zlostně. "Nemáš krumpáče?"

Matka byla stále ve střehu a dívala se ze svého doupěte. Nedoufala už v nic a nevěděla, co chce, ale nechtěla, aby jí vzali dceru.

Henriet Cousin šel vyhledat bednu s popravčím náčiním v kůlně Sloupového domu. Vytáhl z ní také dvojité žebřík, který hned přistavil k šibenici. Pět nebo šest mužů se ozbro-jilo krumpáči a sochory a Tristan zamířil s nimi k okénku.

"Stará," začal velitel přísně, "vydej nám tu dívku po dob-rém!"

Pohlédla na něj, jako když člověk nechápe.

"Pro Kristovy rány," pokračoval Tristan, "proč se bráníte tomu, aby ta čarodějnice byla pověšena, jak si přeje král?"

Nešťastnice se zase začala smát tím svým divokým smí-chem.

"Proč nechci? Je to má dcera."

Přízvuk, jímž pronesla toto slovo, zamrazil dokonce samého Henrieta Cousina.

"Je mi líto," odvětil velitel, "ale král si tak přeje!"

Tu vzkřikla s ještě hroznějším smíchem: "Co je mi po tvém králi? Říkám ti, že je to má dcera!"

"Prolomte zeď!" nařídil Tristan.

Stačilo vylámat vrstvu zdiva pod okénkem, aby vznikl dosti široký otvor. Když matka slyšela, jak krumpáče a so-

462

chory podkopávají její tvrz, strašlivě vykřikla; pak začala s děsnou rychlostí pobíhat kolem své cely jako dravá šelma v kleci. Neříkala už nic, ale oči jí plály. Vojáky mrazilo až v hloubi srdce.

Najednou uchopila svou dlaždici, zasmála se a hodila ji oběma rukama po pracovnících. Dlaždice špatně vržená (neboť se jí třásly ruce) nikoho nezasáhla a dopadla pod nohy Tristanova koně. Matka zaskřípala zuby.

Mezitím se rozednilo, třebaže slunko dosud nevyšlo; staré, dřevé komíny Sloupového domu se rozjasnily krásným růžovým nádechem. Byla to hodina, kdy se v podkrovích vesele otvírají okna nejranějších obyvatelů velkoměsta. Náměstím Grève počalo projíždět na oslech několik venkovanů, několik zelinářů, kteří jeli do tržnic; zastavovali se na okamžik před skupinou vojáků shromážděných kolem Myší díry, dívali se na ně udiveně a jeli dál.

Poustevnice si šla sednout k své dceři, zakryla ji svým tělem, hleděla ztrnule a poslouchala ubohou dívku, která se nehybala, nemluvila a jen šeptala: "Phoebe! Phoebe!" Čím zjevnější byla postupující práce bouračů, tím víc se matka bezděčně odtahovala a tlačila dívku ke zdi. Najednou spatřila (neboť byla na stráži a nespouštěla s okénka očí), jak se kámen viklá, a slyšela Tristanův hlas povzbuzovat pracovníky. Tu procitla ze skleslosti, do níž upadla před chvílí, a vykřikla; když mluvila, dráсал její hlas sluch jako pila, když koktala, jako by se jí nakupily všechny kletby na rtech, aby najednou vybuchly. "Ó, ó, ó! To je strašné! Jste lupiči! Chcete mi opravdu vzít mou dceru? Říkám vám, že je to moje dcera. Ó zbabělci! Katovi holomci! Bídni pomahači vrahů! Pomoc! Pomoc! Hoří! Ale cožpak mi vezmou mé dítě jen tak? Kdo je tedy ten, jehož nazývají dobrým Bohem?"

A s pěnou u úst, s vyjeveným zrakem, na všech čtyřech jako pardál, celá zježená oslovila Tristana:

"Jen pojď blíž pro mou dceru! Nechápeš, že já žena ti říkám, že je to má dcera? Víš, co je to mít dítě? Hej, vlku, ne-líhals nikdy se svou vlčicí? Neměl jsi s ní nikdy vlče? A máš-li mládě, nepohne se ti nic v těle, když vyjít?"

463

"Vyvráťte kámen," řekl Tristan, "už nedrží." Sochory nadzvedly těžkou kamenou vrstvu. Byla to, jak jsme řekli, poslední matčina bašta. Vyskočila, chtěla jej za-držet, poškrábala kámen nehty, ale mohutný balvan jí unikl, uveden v pohyb šesti muži, a sešinul se zvolna po železných pákách až na zem.

Když matka viděla, že je vchod prolomen, padla před otvorem napříč, zatarasujíc průlom svým tělem, lomila rukama, bila hlavou o dlaždění a křičela hlasem únavou tak ochrap-tělým, že ho bylo sotva slyšet: "Pomoc! Hoří! Hoří!" "Teď se chopte děvčete," řekl stále necitelný Tristan. Matka pohlédla na vojáky tak strašlivě, že měli víc chuti couvnout než jít kupředu.

"Do toho!" pokračoval velitel, "Henriete Cousine, jdi ty!" Nikdo se nehnul.

Velitel zaklel: "Pro Kristovy rány! Moji vojáci se bojí ženy!"

"Milostivý pane," namítl Henriet, "to není žena." "Má hřivu jako lvice," dodal jiný.

"Nuže," pokračoval velitel, "otvor je dost široký. Vstupte tam tři zároveň jako do průlomu v Pontoisu. Skončeme to, u všech čertů! Kdo couvne, z toho udělám dva kusy."

Vojáci byli chvíli na váhách mezi hrozbami velitele a hrozbami matky, pak se rozhodli a postupovali k Myší díře.

Když to poustevnice spatřila, vzpřímila se prudce na kolenou, odhrnula vlasy s obličejem, pak spustila hubené a poškrábané ruce do klína. Velké slzy jedna za druhou jí vytryskly z očí a stékaly jí vráskou po obličejem jako bystřina úžlabinou, kterou si sama vyhloubila. Současně začala mluvit hlasem tak prosebným, tak mírným, tak pokorným a tak strhujícím, že poblíž Tristana si nejeden starý, otrlý strážník, který by do-kázal jíst lidské maso, utíral oči.

"Urození pánové, páni strážníci, jen slovo! Musím vám říci jednu věc. To je má dcera, rozumíte? Má drahá dceruška, kterou jsem ztratila. Poslyšte! Je to celý příběh. Ujišťuji vás, že znám velmi dobře pány strážníky. Byli ke mně vždy velmi laskaví v dobách, kdy kluci po mně házeli kamením, protože

464

jsem se prodávala. Vidíte, ze mi necháte mé dítě, až se vše-chno dovíte? Jsem ubohá nevěstka. Cikánky mi ji ukradly. Ano, patnáct let jsem opatrovala její botičku. Pohleďte, tu je. Takovou měla nožku. V Remeši! Kytička-Pěnička! V ulici U zoufalého zármutku. Snad jste to znali. To jsem byla já. Byly to krásné časy, když jste byli mladí, prožili jsme hezké chvíle. Budete mít se mnou soucit, není-liž pravda, urození pánové? Cikánky mi ji ukradly a skrývaly ji přede mnou pat-náct let. Myslila jsem, že je mrtva. Strávila jsem zde v tomto sklepe, v zimě, bez ohně, patnáct let. Je to tvrdý život. Ubo-há, drahá botička! Tolik jsem volala, že mě dobrý Bůh usly-šel. Dnes v noci mi dceru vrátil. Je to Boží zázrak. Nebyla mrtva. Jsem si jista, že mi ji nevezmete. Ještě kdybych to byla já, neříkala bych nic, ale ji, šestnáctileté dítě! Popřejte jí slunka! — Co vám udělala? Docela nic. Já také ne. Kdybyste věděli, že mám jen ji, že jsem stará, že je to požehnání, které mi svatá Panna posílá. A pak, jste všichni tak dobří. Nevě-děli jste, že je to má dcera, nyní to víte. Ó, miluji ji! Uro-zený pane veliteli, snesla bych raději díru do svých prsou než škrábnutí na jejím prstě. Vypadáte laskavě. Co vám zde povídám, vysvětluje vše, že ano? Ach, jistě jste měl také matku, milostivý pane! Vy jste velitel, ponechte mi dítě! Uvažte, že vás prosím na kolenou, jako se modlíme ke Kristu Ježíši! Nechci od nikoho nic, jsem z Remeše, urození pánové, mám tam po svém strýci Mahietu Pradonovi políčko. Ne-jsem žebrácká. Nechci nic, ale chci své dítě! Chci si ponechat své dítě. Dobrý Bůh, náš Pán, nevrátil mi je přece nadarmo! Král, říkáte, král! To už mu neudělá moc radosti, když za-bijete mou dcerušku! A pak, král je dobrý. Je to má dcera, má dcera, moje vlastní. Není králova, není vaše. Chci odejít. Konečně, odejdou dvě ženy, matka a dcera. Ať jdou! Pust'te nás! Jsme z Remeše. Ach, jste tak dobří, páni strážníci, mám vás všechny ráda! Vidíte, že mi nevezmete mou drahou hol--- Třmn7né! 2e je to úplně nemožné? Mé dítě! Mé nás! Jsme z mu^____. vás všechny ráda! Vidíte, že mi nevezmete mou uittuuu____ čičku, to je nemožné! 2e je to úplně nemožné? Mé dítě! Mé dítě!"

Nebudeme se pokoušet ličit její posunky, přízvuk jejího hlasu, slzy, jež v hovoru polikala, ruce, které spínala a zase

465

jimi lomila, úsměvy rozdírající srdce, pohledy plné slz, steny, vzdechy, žalostné a jímavé výkřiky, jimiž doprovázela svá zmatená, šílená, nesouvislá slova. Když umlkla, sraštil Tristan PHermite obočí, ale jen proto, aby ukryl slzu, jež klouzala v jeho tygřím oku. Překonal však tuto slabost a pra-vil úsečně: "Král to chce."

Pak se nachýlil k uchu Henrieta Cousina a pošeptal mu: "Skoncuji to rychle!" Velitel snad cítil, že i sám ztrácí odvalu. Kat a strážníci vstoupili do komůrky. Matka nekladla vůbec odpor, pouze se dověkla k své dceři a vrhla se střem-hlav na ni. Cikánka viděla, že se vojáci blíží. Hrůza ze smrti ji vzpružila. "Matko!" zvolala s nepopsatelnou úzkostí v hlase: "Matko! Přicházejí! Braňte mě!" — "Ano, miláčku, bráním tě," opověděla matka vyhaslým hlasem, a svírajíc ji pevně ve svém náručí, pokryla ji polibky. Obě dvě na zemi, matka na dceři, skýtaly politováníhodnou podívanou.

Henriet Cousin uchopil dívku v půli těla pod krásnými ra-meny. Když ucítila tuto ruku, zachvěla se odporem a omdle-la. Kapka za kapkou dopadaly na ni veliké slzy kata, který ji chtěl odnést v náručí. Zkusil odtrhnout matku, jejíž ruce byly jakoby zauzleny kolem dceřina pasu, ale matka byla tak křečovitě přitisknuta k svému dítěti, že bylo nemožno je od-dělit.

Henriet Cousin vyvlekl tedy dívku z cely i s matkou. Také matka měla oči zavřeny.

Právě vycházelo slunce a na náměstí byl již dosti velký shluk lidí, kteří pozorovali zpovzdáli, co to vlekou po dlažbě k šibenici. Tristan měl totiž při popravách ve zvyku, že umí-něně bránil zvědavcům, aby se přiblížili.

V oknech nebyl nikdo. Jen v dálce na vrcholku oné věže chrámu Matky Boží, jež ovládá náměstí Greve, bylo vidět dva muže, odrážející se černě na jasné ranní obloze. Zdálo se,

že vše pozorují.

Henriet Cousin zastavil se se svým břemenem pod osud-ným žebříkem, a stěží dýchaje, jak byl dojat, ovázal provaz kolem rozkošného dívčina krku. Nešťastná dívka ucítila strašlivý dotek konopí. Pozvedla víčka a viděla holé rámě ka-menné šibenice, napřažené zrovna nad její hlavou. Tu se za-

466

třásla a vykřikla silným a srdcervoucím hlasem: "Ne, ne, ne-chci!" Matka, jejíž hlava byla zahrabána a zachumlána v dce-řiných šatech, nepromluvila ani slova. Bylo tolíko vidět, jak se celé její tělo chvěje, a bylo slyšet, jak s ještě větší horouc-ností líbá své dítě. Kat použil toho okamžiku, aby jí rychle odtrhl ruce, jimiž svírala odsouzenou. Nebránila se, buď z vy-čerpání, nebo ze zoufalství. Tu si položil kat dívku na rameno vedle své mohutné hlavy a tato rozkošná bytost tam půvabně visela, zlomená v pase. Pak vložil nohu na žebřík a chtěl stoupat.

V tom okamžiku otevřela náhle matka, schoulená na dlaž-bě, oči. Vztyčila se bez jediného výkřiku, s děsným výrazem v tváři; pak jako když šelma vyrazí na svou kořist, vrhla se na katovu ruku a kousla ho. Přišlo to jako blesk. Kat zařval bolestí. Vojáci se sběhli. S námahou mu vytáhli krvácející ruku z matčiných zubů. Nepromluvila. Odstrčili ji dosti hrubě a všimli si, že dopadla těžce hlavou na dlažbu. Zvedli ji a opět bezvládně upadla. Byla mrtva.

Kat, jenž nepustil dívku z rukou, začal znovu vystupovat po žebříku.

II

La creatura bella bianco vestita (Dante)

Když Quasimodo viděl, že je komůrka prázdná, že cikánka tam už není, že ji mezitím, co ji bránil, někdo unesl, chytil se oběma rukama za vlasy a dupal překvapením a bolestí; pak začal pobíhat po celém kostele a hledal svou cikánku, vyrá-žeje podivné zvuky do všech koutů a rozsévaje po dlažbě ry-šavé vlasy. Bylo to právě v okamžiku, kdy královi lučištníci, pátrající rovněž po cikánce, vstoupili vítězně do chrámu Matky Boží. Quasimodo, ubohý hluchoun, jim v tom pomá-hal, aniž tušil jejich neblahé úmysly. Myslíl, že cikánčinými nepřáteli jsou tuláci. Sám zavedl Tristana l'Hermita ke všem možným skryším, otvíral mu tajné dveře, dvojité dna oltářů,

467

komůrky v sakristiích. Kdyby tam nešťastnice dosud byla, byl by ji sám vydal. Když Tristana omrzelo marné hledání, a Tristan se nedal jen tak snadno odradit, pokračoval Quasi-modo v pátrání sám. Dvacetkrát, stokrát prošel kostelem křížem krážem, odshora dolů a celý zoufalý a šílený stoupal, sestupoval, běhal, volal, křičel, věřil, slídlil, prohledával a strkal hlavu do všech děr a pochodeň pod každou klenbu. Samec, který ztratil samici, neřval by víc a nebyl by vyjeve-nější. Když si byl konečně jist, že už tam není, že je konec, že mu ji uloupili, stoupal zvolna po věžních schodech, po těch schodech, po kterých se hnál tak vášnivě a triumfálně onoho dne, kdy ji zachránil. Kráčel týmiž místy s hlavou svěšenou, beze slova, bez slz, skoro bez dechu. Chrám byl již zase pustý a mlčelivý. Lučištníci jej opustili, aby pronásledovali čaroděj-nici na Starém městě. Když Quasimodo osaměl v tom pro-stranném chrámu Matky Boží, před chvílí ještě tak zuřivě obléhaném a tak ryčném, zamířil opět ke komůrce, kde ci-kánka po tolik týdnů spala pod jeho ochranou. Když se k ní blížil, představoval si, že ji tam snad zase najde. Jakmile spatřil na rohu galerie vedoucí ke střeše bočních lodí úzkou komůrku s okénkem a malými dveřmi, přikrčenou pod jedním opěrným obloukem jako ptačí hnízdo pod větví, sevřelo se ubožákovi srdce; opřel se o pilíř, aby neupadl. Myslíl si, že ta komůrka je příliš klidná, příliš bezpečná a příliš půvabná, aby tam nebyla, a neodvážil se postoupit o jediný krok ze strachu, aby nezničil svůj sen. "Ano," namlouval si, "snad spí nebo se modlí. Nerušíme ji." Konečně si dodal odvahy, přiblí-žil se po špičkách, podíval se a vstoupil. Prázdná! Komůrka byla stále prázdná. Hluchý ubožák ji zvolna obešel, nadzvedl lůžko, podíval se pod ně, jako kdyby mohla být skryta mezi dlažbou a žíněnkou, pak potřásl hlavou a

tupě zíral. Najed-nou rozdupal zuřivě svou pochodeň a beze slova, bez jediného vzdechu se rozběhl, vrazil vši silou hlavou do zdi a padl v mdlobách na dlažbu.

Když nabyl vědomí, vrhl se na lůžko, válel se po něm, zbě-sile líbal ještě teplé místo, kde dívka spala, a ležel tam chvíli nehnutě, jako by tam chtěl umřít; pak vstal, zalitý potem a

468

oddychuje, a jako smyslů zbavený začal vrážet hlavou do zdi s hrůznou pravidelností jako srdce jeho zvonů a s odhod-láním člověka, který si ji chce roztříštit. Nakonec klesl vy-čerpán po druhé; vyvlekl se po kolenou z komůrky, posadil se proti dveřím na zem a užasle se díval. Zůstal tak přes ho-dinu bez pohnutí, s okem upřeným na opuštěnou komůrku, zachmuřenější než matka sedící mezi prázdnou kolébkou a plnou rakví. Nepronesl jediného slova. Jen vzlykor zachvíval v delších přestávkách prudce celým jeho tělem, avšak vzlykot bez slz, jako když se v létě někdy blýská a nehřmí.

Zdá se, že právě v těchto chvílích hlubokého a bezútěšného přemítání, kdy pátral, kdo by mohl být nečekaným cikánči-ným únoscem, připadl na arcijáhna. Vzpomněl si, že pouze páter Klaudius měl klíč od schodiště ke komůrce, připomněl si jeho noční útoky na dívku, na první, při němž mu on, Quasimodo, sám pomáhal, na druhý, který mu překazil. Vzpomněl si na mnoho podrobností a nepochyboval už, že mu vzal cikánku arcijáhen. Avšak jeho úcta ke knězi byla tak veliká, jeho vděčnost, oddanost a láska k tomuto člověku měla tak hluboké kořeny v jeho srdci, že i v tomto okamžiku odolávaly spárům žárlivosti a zoufalství.

Uvažoval o tom, že to udělal arcijáhen, a hněv na život a na smrt, který by kvůli tomu pocítil proti každému jinému, obracel se u hluchého ubožáka v rostoucí bolest, jakmile šlo o Klaudia Frolla.

V okamžiku, kdy se jeho myšlenky takto soustřeďovaly na kněze a kdy úsvit už zjasňoval opěrné oblouky, spatřil v ho-řejším patře chrámu v záhybu ochozu, jenž se vine zvenčí kolem apsidy chrámu Matky Boží, kráčející postavu. Tato postava kráčela směrem k němu. Poznal ji. Byl to arcijáhen. Klaudius šel vážným a pomalým krokem. Nedíval se při chůzi před sebe; mířil k severní věži, ale obličejem byl obrá-cen stranou, k pravému břehu Seiny a natahoval hlavu, jako by se snažil vidět něco přes střechy. Takovou šikmou polohu mívá často sova. Letí k určitému bodu a dívá se na jiný. Tak přešel kněz nad Quasimodem, aniž ho viděl.

Hluchý, kterého toto nenadálé setkání ohromilo, viděl, jak

469

vchází do dveří ke schodům na severní věž. Čtenář ví, že s této věže je vidět radnici.

Quasimodo vstal a šel za arcijáhнем.

Quasimodo stoupal po věžních schodech, aby se dostal na věž a dověděl se, proč tam stoupá kněz. Ostatně ubohý zvo-ník nevěděl, co učiní, co řekne, co chce. Překypoval zuřivostí a obavami. Arcijáhen a cikánka zápolili v jeho srdci.

Když dospěl k vrcholku věže, zkoumal obezřele, dříve než vystoupil ze stínu schodiště na plošinu, kde je kněz. Kněz byl k němu obrácen zády. Plošina věže je lemována prolamova-ným zábradlím. Kněz hleděl upřeně na město a opíral se hrudí o tu stranu zábradlí, která směřuje k mostu Matky Boží.

Quasimodo se k němu přiblížil vlčími kroky, aby zjistil, nač se tak dívá. Pozornost knězova byla upoutána jinam, takže vůbec neslyšel, jak jde hluchý za ním.

Ve svěžím jasu letního jitra je s věží chrámu Matky Boží nádherná a rozkošná podívaná na Paříž, a což teprve na teh-dejší Paříž. Mohlo to být v červenci. Nebe bylo úplně jasné.

Porůznu dohasínalo na něm několik opožděných hvězd a na východě, v nejjasnějším místě oblohy, zůstala jedna obzvlášť třpytivá. Slunce právě vycházelo. Paříž se počínala hýbat. V běloučkém a čist'oučkém světle vystupovaly zřetelně před očima plochy nesčetných domů na východě. Obrovský stín věží přecházel se střechy na střechu, s jednoho konce velikého města na druhý. V některých čtvrtích se už ozývaly různé zvuky a hřmoty. Zde úder zvonu, tam rána kladivem, složitý rachot jedoucí káry. Jako z trhlin velikánského sirného pole vyvalily se tu a

tam již nad celou tu hladinu střech kotouče dýmu. Reka, jejíž vody se čeří o pilíře tolika mostů, o špičky tolika ostrovů, leskla se stříbrnými vlnkami. Za hradbami kolem města ztrácel se zrak ve velkém okruhu chomáčků par, v nichž člověk matně rozeznával nekonečnou linii rovin a pů-vabné zvlnění kopců. Nad tímto zpola probuzeným městem se vznášely a rozptýlovaly nejrůznější zvuky. Po obloze hnal ranní větřík k východu několik bílých mráčků, utržených z mlžného rouna pahorků.

Na náměstí před chrámem ukazovalo si s úžasem několik

470

kmoter s hrnci mléka v rukou podivné poškození hlavních dveří chrámu Matky Boží a dva potůčky olova, jež ztuhlo ve štěrbinách pískovcových kamenů. To bylo vše, co zůstalo z noční vřavy. Quasimodova hranice mezi vezemi uhasla. Tristan dal náměstí vyklidit a mrtvoly naházet do Seiny. Králové jako Ludvík XI. dbají o to, aby dlažba po krvepro-lití byla rychle umyta.

Na vnější straně zábradlí věže, přesně pod místem, kde se zastavil kněz, byl jeden z těch fantasticky vytesaných kamen-ných chrličů, jimiž se ježí gotické budovy; dvě rozkošné bílé fialky, kvetoucí ve spárech tohoto chrliče, zdravily se hškov-ně navzájem, rozkývané a jako oživené větrem. Nahoře nad věžemi, daleko, daleko na obloze bylo slyšet ptačí šveholení. Nic z toho všeho kněz neviděl, neslyšel. Byl jedním z těch lidí, pro něž nejsou ani jitra, ani ptáci, ani květiny. V tomto nesmírném, tak rozmanitém obzoru kolem dokola byla jeho pozornost soustředěna na jediný bod.

Quasimodo hořel touhou zeptat se ho, co učinil s cikánkou; avšak arcijáhen jako by v té chvíli dlel mimo svět. Prožíval zřejmě jeden z oněch otřesných okamžiků života, kdy člověk ani necítí, že se mu země boří pod nohama. Stál nepohnutě a mlčky, s očima neustále upřenýma na jedno místo; a v tom mlčení a v té ztrnulosti bylo cosi tak strašlivého, že divoký zvoník se před ním třásl a neodvážil se s ním srazit. Sledoval toliko, a to byl také určitý způsob, jak se zeptat, směr arci-jáhnova pohledu, a tak dopadl zrak ubohého nebožáka na náměstí Grève. Tu spatřil to, nač se kněz díval. K stálé šibenici byl při-staven žebřík. Na náměstí byl hlouček lidí a mnoho vojáků. Nějaký muž vlekl po dlažbě cosi bílého a na tom bylo zavě-šeno cosi černého. Muž se zastavil u šibenice. Pak se stalo něco, co Quasimodo dobře neviděl. Ne proto, že by si jeho jediné oko nebylo zachovalo bystrost, nýbrž proto, že tam byl shluk vojáků, pro který nemohl vše rozeznat. Mimo to vyšlo právě v tom okamžiku slunko a nad obzor se rozlila taková záplava světla, že se zdálo, jako by všechny špičky Paříže, vížky, komíny a lomenice, najednou vzplanuly.

471

Onen muž počal mezitím stoupat po žebříku. Quasimodo ho zase zřetelně uviděl. Nesl na ramenou ženu, dívku bíle oble-čenou; dívka měla na krku smyčku. Quasimodo ji poznal. Byla to ona.

Muž vystoupil na konec žebříku. Tam upravil smyčku. V té chvíli si kněz klekl na zábradlí, aby lépe viděl.

Najednou odstrčil muž prudce patou žebřík a Quasimodo, který už několik okamžiků nedýchal, viděl, jak se na konci provazu houpá dva sáhy od země to nešťastné dítě s mužem, který jí sedí na ramenou. Provaz se otočil několikrát kolem své osy a Quasimodo viděl, jak po celém cikánčině těle pře-bíhají křečovitě záchvěvy. Také kněz pozoroval s nataženým krkem a vypoulenýma očima tuto strašlivou skupinu muže a dívky, pavouka a mouchy.

V okamžiku, kdy to bylo nejstrašnější, propukl na zsinale tváři knězově d'ábelský smích, smích, jakým se může člověk smát jen tehdy, když již přestal být člověkem. Quasimodo neslyšel ten smích, ale viděl ho. Zvoník ucouvl několik kroků za arcijáhna a pojednou, vyřítiv se na něj, srazil ho svýma velkýma rukama zezadu do propasti, nad níž se páter Klau-dius nakláněl.

Kněz vykřikl: "Proklatě!" a spadl.

Chrlíc, nad nímž dříve stál, zadržel ho v pádu. Zachytil se tam zoufalýma rukama a v okamžiku, kdy otevřel ústa, aby vykřikl po druhé, viděl nad svou hlavou na okraji zábradlí strašlivou a mstitelskou tvář Quasimodovu. Zmlkl.

Pod ním byla propast. Pád s výše více než dvou set stop, pak dlažba. V tomto děsném postavení nehlesl arcijáhen jedi-ným slovem, nevydal jediného vzdechu. Jen se kroutil na chrlič s neslýchaným úsilím, aby se dostal nahoru. Ale na žule se neměly jeho ruce čeho zachytit, nohy mu klouzaly po zčer-nalé zdi, aniž se do ní zaklesly. Kdo vystoupil na věže chrámu Matky Boží, ví, že přímo pod zábradlím je kamenný výstu-pek. Na tomto výčnělku vyčerpával bídný arcijáhen své síly. Neměl pod sebou strmou zeď, ale zeď, jež mu unikala. Quasimodo mu mohl podat jen ruku, aby ho vytáhl z pro-pasti, ale ani se na něj nepodíval. Díval se na náměstí Greve.

472

Díval se na šibenici a díval se na cikánku. Hluchý se opřel lokty o zábradlí na místě, kde byl před chvílí arcijáhen, a tam stál nepohnutě a němě jako bleskem omráčený, s pohledem upřeným na jediný předmět z celého světa, který měl v tomto okamžiku pro něj smysl, a proud slz stékal tiše z oka, jež až dosud prolilo jen jednu slzu.

Arcijáhen zatím těžce oddychoval. Po jeho lysém čele tekly potůčky potu, o kameny rozdrásané nehty krvácely, kolena se rozdírala o zeď. Při každém škubnutí slyšel, jak se mu su-tana, zachycená na chrlič, trhá a páře. K dovršení neštěstí byl tento chrlič zakončen olověnou rourou, jež se ohýbala pod vahou jeho těla. Arcijáhen cítil, jak roura zvolna povo-luje. Uvědomoval si, bídník, že musí spadnout, až mu ruce umdlí, až se mu klerika roztrhne, až roura povolí, a děs mu svíral srdce. Občas se podíval roztržitě na jakousi úzkou plo-šinku z kamenných ozdob asi deset stop pod ním a z hloubi své sklíčené duše prosil nebesa, aby mohl skončit svůj život na tomto prostoru dvou čtverečních stop, byť by tak žil sto let. Jednou se také podíval pod sebe na náměstí, do propasti; když zvedl opět hlavu, měl oči zavřené a vlasy úplně zježené.

Mlčení těchto dvou mužů bylo něco strašlivého. Quasimodo plakal a díval se na náměstí Grève, zatím co arcijáhen zápasil několik stop pod ním tak hrozným způsobem se smrtí. Když arcijáhen viděl, že se jeho chatrná opora jen roz-viklává, jak sebou neustále mrská, rozhodl se, že se už ne-pohne. Trčel tu tedy, objímal okap, takřka nedýchal a vůbec se nehýbal, až na bezděčné křečovitě svírání břicha, jež cítíme ve spánku, když se nám zdá, že padáme. Jeho ztrnulé oči byly chorobně a užasle otevřeny. Poznenáhlu však ztrácel oporu, prsty mu klouzaly po okapu, stále silněji cítil ochablost paží a tíhu svého těla. Zahnutý konec olověné roury, jež ho za-držovala, klonil se každým okamžikem blíž k propasti. S hrů-zou pozoroval pod sebou střechu kostela svatého Jana Okrouhlého, malou jako v půli přehnutá karta. Jednu po druhé pozoroval sochařské ozdoby věže, zavěšené jako on nad propastí^ ale bez strachu o sebe a bez soucitu k němu. Vše kolem něho bylo z kamene; před jeho očima rozevřené tlamy

473

oblud, pod ním zcela dole na náměstí dlažba, nad jeho hlavou plačící Quasimodo.

Na náměstí stálo několik hloučků zvědavců, kteří se bez-starostně pokoušeli uhádnout, co je to za blázna, který se tak podivně baví. Kněz zaslechl, neboť jejich hlas doléhal jasně a ostře až k němu, jak si povídají: "Ale vždyť si zlomí vaz."

Quasimodo plakal.

Vztekem a hrůzou bez sebe pochopil konečně arcijáhen, že vše je marné. Sebral však ještě všechny zbylé síly k posled-nímu pokusu. Vzprávil se, vzepřel se oběma koleny o zeď, zachytil se rukama ve skulině mezi kameny a podařilo se mu vyšplhat se asi o stopu výše. Ale tímto pohybem se náhle zlo-mil olověný konec chrlice, o který se opíral. Zároveň se roz-párala klerika. Když nešťastník cítil, že se pod ním všechno bortí, že se čehosi přidržují už jen ztuhlé a ochablé ruce, za-vřel oči a pustil se chrlice. Padal.

Quasimodo se díval, jak padá.

Pád s takové výše bývá zřídka svislý. Arcijáhen padal v letu prostorem nejprv hlavou dolů a s rukama roztažený-ma, pak se několikrát otočil. Vítr ho zanesl na střechu jednoho domu, kde se nešťastníkově tělo začalo lámat. Když tam však dopadl, nebyl hned mrtev. Zvoník viděl, jak se ještě pokouší zachytit se nehty na lomenici, ale střecha byla příliš šikmá a neměl už sil. Šinul se prudce po střeše jako uvolněná taška a dopadl na dlažbu. Tam se již nepohnul. Tu pozvedl Quasimodo zrak opět k cikánce a viděl, jak se její tělo tam v dáli na šibenici otřáslo pod bílým šatem po-sledními záchvěvy smrtelného zápasu; pak sklopil zase zrak k arcijáhnovi, který ležel dole pod věží a neměl již lidské po-doby, a řekl se vzlykotem vycházejícím z hloubi jeho hrudi: "Ach, všechno, co jsem miloval!"

474

Phoebova svatba

K večeru toho dne, kdy soudní zřízení biskupovi přišli odnést roztržštěnou mrtvolu arcijáhnovu s dlažby náměstí, zmizel Quasimodo z chrámu Matky Boží.

O této události kolovalo mnoho pověstí. Nikdo nepochyboval, že podle úmluvy měl Quasimodo, rozuměj ďábel, unést ve stanovený den Klaudia Frolla, totiž čaroděje. Mělo se za to, že roztržstil tělo a vzal si duši, jako opice rozbíjí skořápku, aby snědly jádro.

Proto také nebyl arcijáhen pohřben v posvěcené zemi.

Ludvík XI. umřel rok poté, v měsíci srpnu 1483.

Pokud se týče Petra Gringoir, tomu se podařilo kozu za-chránit a dosáhl úspěchů v tragedii. Zdá se, že okusiv astro-logie, filosofie, architektury, hermetiky a všech pošetilostí, vrátil se k tragedii, která je ze všech nejpošetilejší. Říkal tomu "skončit tragicky". O jeho dramatických triumfech čteme již roku 1483 v účetních knihách královského dvora: "Janu Marchandovi a Petru Gringoirovi, tesaři a skladateli, kteří zhotovili a složili mystérie provozované v pařížském Chá-teletu při příjezdu pana legáta, předepsali osoby, oblekli je a přistrojili, jak to řečená hra vyžaduje, jakož i za postavení k tomu nezbytného lešení, za to vše sto liber."

Phoebus z Châteaupersu také skončil tragicky, oženil se.

IV

Quasimodova svatba

Řekli jsme již, že Quasimodo zmizel z chrámu Matky Boží v den cikánčiny a arcijáhnovy smrti. Od té chvíle ho už nikdo nespasil, nikdo nevěděl, co se s ním stalo.

V noci po Esmeraldině popravě sňali katovi pacholci její

475

tělo se šibenice a odnesli je, jak bylo zvykem, do sklepení na Montfauconu.

Montfaucon byl, jak praví Sauval, "nejstarší a nejnádher-nější popraviště v celém království".

Mezi předměstím Templu a svatého Martina, asi sto šedesát sáhů od pařížských hradeb, na několik dostřelů ze samostřilu od Courtille, mohli jste spatřit na vrcholku mírného, nepatrného, avšak natolik vy-výšeného návrší, aby je bylo vidět na čtyři míle kolem, bu-dovu zvláštního tvaru, jež se značně podobala keltskému kromlechu, místu, kde se rovněž konaly lidské oběti.

Představte si na vrcholku vápencového návrší mohutný zděný kvádr, vysoký patnáct stop, široký třicet a dlouhý čty-řicet, s dveřmi uprostřed, schodištěm po vnější straně a plo-šinou. Podél tří stran tohoto masivního podstavce se z plo-šiny zvedá v podobě sloupořadí do výše třiceti stop šestnáct obrovských pilířů z neotesaného kamene, spojených nahoře silnými trámy, s nichž visí v pravidelných vzdálenostech ře-tězy. Na každém řetězu se houpe kostra. Opodál na planině se tyčí kamenný kříž a dvě šibenice druhého řádu, které vy-padají jako výhonky vyrostlé z hlavní rozsochy. A nad tím vším krouží na obloze neustále hejno krkavců. Toť Mont-faucon.

Na sklonku patnáctého století bylo toto popraviště, pochá-zející z roku 1328, již velmi sešlé. Trámy byly červotočivé, řetězy zrezavělé, pilíře zelené plísni. Podezdívka z otesa-ných

kamenů byla ve spárách zcela rozdrobená a na plošině, kam nevkočila lidská noha, vyrašila tráva. Obrys této stavby na obloze byl strašný zejména v noci, kdy měsíc matně osvětloval bílé lebky, nebo za soumraku, kdy se ostrý severák opřel do řetězů a koster a všechno to ve tmě harašilo. Pouhá přítomnost tohoto popraviště stačila učinit z celého okolí při-šerné místo. Kamenný kvádr, který sloužil za základ té hnusné stavbě, byl dutý. Zřídili v něm prostorný sklep, uzavřený starou roz-lámanou mříží, kam házeli nejen lidské ostatky, jež spadly s ře-tězů na Montfauconu, ale i těla všech nešťastníků poprave-ných na ostatních stálých šibenicích pařížských. Do této hlu-

476

boké kostnice, kde tlelo tolik lidského prachu a tolik zločinů pohromadě, přišlo postupně složit své kosti mnoho mocných tohoto světa i mnoho nevinných, počínajíc Enguerrandem Marignim, člověkem spravedlivým, a končíc admirálem Co-lignym, člověkem rovněž spravedlivým.

Pokud jde o záhadné zmizení Quasimoda, mohli jsme vy-pátrat pouze toto:

Když asi za dva roky nebo za osmnáct měsíců po udá-lostech, jimiž končí toto vyprávění, přišli do sklepení v Mont-fauconu vyhledat mrtvolu dva dny předtím oběšeného Oli-viera Danka, jemuž Karel VIII. po smrti milostivě dovolil, aby byl pochován v lepší společnosti, u svatého Vavřince, na-lezli mezi všemi těmi ohavnými kostlivci dvě kostry, z nichž jedna objímala podivným způsobem druhou. Jedna z nich, byla to kostra ženy, měla dosud na sobě několik cárů šatů z látky kdysi bílé a kolem krku náhrdelník z adrezarachových zrn s malým hedvábným váčkem, ozdobeným zelenými skleněnými korálky, který byl otevřený a prázdný. Ty před-měty měly tak nepatrnou cenu, že si je kat asi nechtěl vzít. Druhá kostra, která ji držela v těsném objetí, byla kostra muže. Všimli si, že měla pokřivenou páteř, hlavu vraženou mezi lopatkami a jednu nohu kratší. Neměla zlomený vaz a bylo jasné, že nejde o oběšence. Muž, jemuž kostra patřila, přišel sem tedy umřít. Když ho chtěli odtrhnout od kostry, již objímal, rozpadl se v prach.

477

HUGOVA POZNÁMKA K OSMÉMU FRANCOUZSKÉMU VYDÁNÍ Z ROKU 1832

Omylem bylo oznámeno, že prý toto vydání je rozšířeno o několik nových kapitol. Správně se mělo říci dosud neuve-řejněných. Rozumíme-li totiž novými kapitolami nové na-psané, pak kapitoly připojené k tomuto vydání nejsou nové. Autor je napsal zároveň s ostatním dílem, pocházejí z téže doby a zrodily se z téže myšlenky; byly od počátku součástí rukopisu Chrámu Matky Boží v Paříži. Nejen to, autorovi připadá nepochopitelné, proč by se k podobnému dílu měly dodatečně připojovat nějaké nové podrobnosti. Taková věc nevzniká nazdařbůh. Podle autorova mínění rodí se román ce všemi svými kapitolami jaksí cestou nutnosti; právě tak jako se drama rodí se všemi scénami. Věřte, že není ani stínu libovůle v součtu jednotlivých částí, jež tvoří onen celek, onen tajemný mikrokosmos, jemuž říkáte drama nebo román. Díla toho druhu mají vyprýštit z jediného výtrysku a taková zů-stat; roubování a navazování je jim na škodu. Jakmile je práce hotova, neměříte ji, neopravujete ji. Jakmile kniha vyjde, jak-mile je pohlaví díla, mužské nebo jiné, určeno a prohlášeno, jakmile dítě po prvé vykřiklo, zrodilo se, je tu, je tak a tak utvářeno, otec ani matka na něm nic nezmohou, patří vzdu-chu a slunci, nechtě je žít nebo zemřít, jaké je. Nezdařila se vám vaše kniha? Tím hůř. Nepřidávejte nové kapitoly k ne-podařené knize. Je neúplná? Měl jste ji doplnit při zrodu. Je váš strom pokroucený? Nenarovnáte ho. Trpí váš román úby-těmi? Není schopen života? Nevdechnete mu život, když mu chybí. Kulhá vaše drama? Věřte, nepřidělávejte mu dřevěnou nohu.

Autor pokládá za obzvlášť důležité, aby čtenářstvu bylo jasné, že připojené kapitoly nebyly napsány výslovně pro toto

478

nové vydání. Důvod, proč nebyly uveřejněny v předcházejících vydáních, je velmi prostý. Svazek s těmito třemi kapitoly se totiž při tisku prvního vydání Chrámu Matky Boží v Paříži ztratil. Bylo tedy třeba buď je znovu napsat, nebo se bez nich obejít. Autor uvážil, že dvě z těchto kapitol, jež pro svou rozlehlost by měly určitý význam, jsou kapitoly umělecké a historické a nijak neporušují jádro dramatu a románu, že čtenář si nepovšimne jejich ztráty a že jediný autor bude znát tajemství této mezery. Rozhodl tedy obejít se bez nich. A pak, má-li se už přiznat ke všemu, zalekl se úkolu napsat tři ztracené kapitoly znovu. Připadalo mu kratší napsat nový román.

Dnes se kapitoly našly a autor se chopil první příležitosti, aby je vložil tam, kam patří.

Máte tedy nyní před sebou dílo úplné, tak jak si je vysnil, tak jak je vytvořil, dobré nebo špatné, trvalé nebo pomíjivé, ale takové, jaké je chce mít.

Není pochyby, že pro většinu lidí, ostatně velmi rozumných, kteří hledali v Chrámu Matky Boží v Paříži pouze drama a román, budou mít nalezené kapitoly malou cenu. Ale snad se najdou i jiní čtenáři, kteří si s užtkem prostudovali estetické a filosofické myšlenky skryté v této knize, kterým se zalíbilo hledat při četbě Chrámu Matky Boží mezi řádky románu ještě něco jiného než román, a buďtež nám prominuta tato poněkud sebevědomá slova, kteří skrze dílo básnickovo, ať už je jakékoliv, sledovali zásady historikovy a cíl umělcův.

Pro ty především budou kapitoly připojené k tomuto vydání doplněním Chrámu Matky Boží v Paříži, připustíme-li, že Chrám Matky Boží v Paříži stojí za to, aby byl doplňován.

V jedné z těchto kapitol vyjadřuje a rozvíjí autor názor, o němž je bohužel hluboce přesvědčen a který důkladně promyslel: názor o současném úpadku architektury, a jak se domnívá, o téměř nevyhnutelném zániku tohoto vůdčího umění. Ale chtěl by tu zdůraznit, že si vášnivě přeje, aby budoucnost jednoho dne ukázala, že se mýlil. Je si vědom, že umění ve všech svých formách může skládat všechny naděje

479

v nové generace, jejichž genius, třebaš dosud v zárodku, hlasitě zurčí v našich dílnách. Zrno je zaseto, žeň bude bezpochyby krásná. Obává se jen (a čtenář v druhém svazku tohoto vydání uvidí proč), aby se z té staré půdy architektury, kde se po tolik století umění nejlépe dařilo, neztratila míza.

Avšak v dnešním uměleckém dorostu je tolik života, tolik síly, a abychom tak řekli, tolik předurčení, že zejména na našich školách architektury vychovávají dnes zcela špatní profesoři nevědomky a dokonce proti své vůli výtečné žáky; je to úplně obráceně než s oním hrnčířem Horatiovým, který snil o amforách a vyráběl hrnce. Currít rota, urceus exit.

Ale ať už bude budoucnost architektury jakákoliv, ať už si naši mladí architekti jednou rozhodnou otázku svého umění jakkoliv, dříve než se dočkáme nových monumentů, zachovejme v každém případě monumenty staré. Vdechněme národu, pokud je to možné, lásku k národní architektuře. A to je podle autorova prohlášení jeden z hlavních cílů této knihy; je to jeden z hlavních cílů jeho života.

Chrám Matky Boží v Paříži odkryl snad několik nových pohledů na středověké umění, na to podivuhodné umění, které jedni až do dneška neznali, druzí, což je ještě horší, zneuznávali. Autor se však zdaleka nedomnívá, že splnil úkol, který si dobrovolně uložil. Už při nejedné příležitosti postavil se na obranu naší staré architektury, kaceřoval hlasitě nejedno zhanobení, nejedno zbourání, nejedno zneuctění. Neustane v tom. Zavázal se, že se k tomuto námětu bude často vracet. A vrátí se k němu. Bude v hájení našich historických budov stejně neúnavný, jako jsou zuřiví obrazoborci našich škol a akademií v útocích na ně. Je vskutku zarmucující vidět, do jakých rukou se dostala středověká architektura a jakým způsobem zacházejí nyní s troskami tohoto velikého umění stavitelští hulaři. Jaká hanba pro nás ostatní, lidi vzdělané, kteří vidíme jejich počínání a spokojujeme se poplašným pokřikem. A to zde nemluvíme jen o tom, co se děje na venkově, ale o tom, co se děje v Paříži, přímo u

našich dveří, pod našimi okny, ve velikém městě, v městě vzdělanců, v městě tisku, slova a myšlenky. V závěru této poznámky nemůžeme odolat nutkání,

480

abychom neoznačili alespoň některé z těch vandalských činů, které se plánují, přetřásají, začínají, pokračují a klidně se do-končují před našima očima, před očima uměleckého publika pařížského, tváří v tvář kritice, jež je nad takovou drzostí v rozpacích. Nedávno zbořili arcibiskupství, budovu celkem nevkusnou: neštěstí není velké; ale zároveň s arcibiskupstvím zbořili i biskupství, vzácný pozůstatek ze čtrnáctého století, který bořivý 'architekt nerozeznal od ostatního. S plevem vytrhl i klas; na tom nezáleží. Mluví se o tom, že bude stržena podivuhodná kaple ve Vincennes, aby se z jejích kamenů mohla postavit nějaká pevnost; a přece se Daumesnil obešel bez ní. Zatím co se velkým nákladem opravuje a obnovuje ta rozvalina Bourbonského paláce, díváme se trpně, jak ná-razy podzimních větrů prorážejí nádherná barevná okna Svaté kaple. Již několik dní je na věži svatého Jakuba U ja-tek lešení; a jednoho rána se do ní zasekne krumpáč. Našel se zedník, který postavil mezi památné věže Soudního paláce bílý domeček. Našel se jiný, který osekal svatého Heřmana Na palouku, feudální opatství se třemi věžemi. A buďte jisti, že se najde další, který strhne svatého Heřmana Auxerrského. Všichni ti zedníci se vydávají za architekty, jsou placeni pre-fekturou nebo z obecních pokladen a nosí zelené šaty. Pášou všechno zlo, jaké může způsobit "špatný vkus vkusu dobrému. Ve chvíli, kdy toto píšeme, jak žalostná podívaná, jeden z nich má v moci Tuilerie, jeden řal Philibertu Delormovi zrovna doprostřed tváře a jistě není nejmenší ostudou naší doby dívat se, s jakou drzostí se roztahuje těžkopádná archi-tektura tohoto pána po jednom z nejkřehčích renesančních průčelí.

V Paříži 20. října 1832

481

DOSLOV K CHRÁMU MATKY BOŽÍ V PAŘÍŽI

Victor Hugo je — z mnoha důvodů — jedním z nejvý-značnějších a nejcharakterističtějších zjevů francouzské lite-ratury XIX. století a vůbec francouzské národní kultury mo-derní doby. Za svůj dlouhý život, z něhož více než šedesádet věnoval neúnavné literární tvůrčí práci, prožil řadu velkých historických událostí, účastnil se bouřlivého politického, so-ciálního a kulturního dění své doby a reagoval na ně svým bohatým, citlivým talentem básníka, dramatika, romanopisce a publicisty. V Hugově rozsáhlém díle se proto odráží složitý historický vývoj francouzské společnosti XIX. století s mno-hými jejími problémy, s mnohými jejími protiklady, podmí-něnými jednak politickým chytračením francouzské buržoasie, jež odhazovala ideály své nedávno uplynulé "velké" revoluce jako už nepotřebné a již bylo nyní vše dobré k zajištění .a zlep-šení vlastního postavení; tyto protiklady byly ovšem také podmíněny i politickou nezralostí lidových mas, zvláště fran-couzské dělnické třídy, tehdy stále ještě slabé nejen ideolo-gicky, ale i početně.

Victor Hugo se narodil roku 1802, v době konsulátu Na-poleona Bonaparta, v jehož armádě sloužil tehdy jeho otec jako major; jako syn vysokého důstojníka císařské armády*

* Hugův otec se stal nakonec generálem a blízkým spolupracovníkem Napoleonova bratra Josefa, krále španělského. Hugova matka s třemi syny následovala svého muže na jeho cestách a taženích — na jih Francie, na Kor-siku, na Elbu a do Itálie. Roku 1808 byl Hugův otec povolán do Španělska, kde byl jmenován guvernérem Madridu; poslal proto svou rodinu do Paříže, roku 1811 ji však povolal do Madridu, kde pak byl Victor Hugo vychováván ve šlechtické koleji. Roku 1812 se však stala situace ve Španělsku pro na-poleonská vojska kritickou, a proto se Hugova matka se dvěma mladšími syny (Eugěnem a Victorem) vrátila do Paříže, kde Victor chodil do šlechtic-kého lycea.

483

účastnil

se Victor Hugo za svého dětství a chlapectví zblízka pohnutých událostí napoleonské doby, jež zanechaly v jeho srdci a paměti nezapomenutelné pocity a vzpomínky. Hugo dospíval v jinocha v době, kdy se ve Francii — po po-rážce Napoleona — znovu chopila moci vítězná feudální reakce, oficiálně reprezentovaná navrátilivším se královským rodem Bourbonů. Králem Francie se tehdy stal Ludvík XVIII., bratr Ludvíka XVI., popraveného za buržoasní revoluce. Ludvík XVIII. se opíral o aristokracii a duchovenstvo, které usilovaly o navrácení majetků a půdy, zkonfiskovaných a prodaných za revoluce asi třem milionům měšťanů a rolníků. Feudální reakce rozpoutala sice ve Francii bílý teror proti re-publikánům a bonapartistům, nedomohla se však toho, aby jí byla konfiskovaná půda vrácena, neboť by to znamenalo, že by se proti králi vzbouřily masy měšťanských a rolnických vlastníků. Ludvík XVIII. byl nucen dokonce připustit jakousi formu parlamentu a dal "národu" konstituční chartu, jež mu-sela přiznat některé vymoženosti buržoasní revoluce, jako na př. zásadu rovnosti občanů, napoleonský zákoník, správní rozdělení státu a řízení správních celků prefekty atp. Zatím co do poslanecké sněmovny mohli volit a být voleni jen nej-bohatší daňoví poplatníci (asi 67.000 osob z celé Francie), Ludvík XVIII. jmenoval do horní sněmovny pairy nejen z řad šlechty a vysoké církevní hierarchie, ale i měšťáky, jimž šlechtické tituly udělil císař Napoleon nebo kteří zbohatli nej-různějšími spekulacemi. Privilegia a práva, jež získala bohatá buržoasie za císařského režimu, zůstala nedotčena. Absolutní monarchie patřila nenávratně minulosti, protože král musel počkat s bohatými měšťáky a jejich hospodářskou mocí. Zato byla vrácena — s tichým souhlasem této bohaté buržoasie — ideologická a kulturní nadvláda katolické církvi. Katolicis-mus se stal státním náboženstvím, jesuité znovu otevřeli školy a semináře, biskupové se stali královskými ministry a rádci, oficiálními a všeobecně uznávanými literáty se stali na př. katoličtí básníci Chateaubriand (který byl jmenován dokonce i ministrem zahraničí) a Lamartine (kterému se také dostalo vysokého místa v diplomatických službách). Po smrti Lud-

484

víka XVIII. nastoupil na trůn Karel X., jeho bratr, mluvčí a stoupenec nejkrajnější aristokratické reakce, a pokusil se znovu nastolit absolutní monarchii tím, že rozpustil sněmovnu a národní gardu (skládající se z příslušníků střední a vysoké buržoasie), svěřil ministerstvo osvěty a školy duchovním, za-vedl přísné zákony omezující svobodu tisku, občanské svo-body, volební právo buržoasie atp. Po jeho nastoupení (824) zesílilo opoziční a protestní hnutí v masách lidu: v Paříži^ do-cházelo k protimonarchickým demonstracím a i k pouličním bitvám (1827), po celé zemi se tvořily tajné spiklenecké spol-ky/" mnohdy financované bohatou buržoasií, která si takto držela pro všechny případy dvě železky v ohni. Pokroková veřejnost s nadšením sympatisovala s osvobozenským bojem řeckého národa, zpívala písně demokratického básníka Bé-rangera, pořádala peněžní sbírky na zaplacení pokut, jimiž Bérangera štědře obdaroval královský režim, četla protimo-narchické, protiklerikální a jiné pamflety satirika P. L. Cour-riera. Zatím co buržoasie váhala a snažila se tuto situaci řešit polovičatým kompromisem s feudálními živly, rostly mezi lidem více a více revoluční nálady, které vyvrcholily na konci července roku 1830 revolučním povstáním pařížských děl-níků, studentů a drobných řemeslníků, kteří vztyčili trojba-revný prapor republiky a v prudkých bojích "tří slavných dnů" (27.—29. července) porazili královská vojska a donutili tak krále ke kapitulaci. Zatím co Karel X. odvolával své zá-kony a vzdával se trůnu ve prospěch svého vnuka, zatím co pracující lid, rozradostnělý svým vítězstvím, očekával splnění svých tužeb a vyhlášení republiky, radili se v domě nejbohat-šího francouzského bankéře Laffitta představitelé velikobur-žoasie o tom, co dělat, aby z vítězství lidu měli největší pro-

* Jejich členy byli příslušníci nej-různějších společenských a politických skupin, jako na př. příslušník Babeufova "spiknutí rovných" Buonarroti, stou-penci utopického socialisty Saint-Simona, karbonáři (mezi něž tehdy patřil i utopický komunista Blanqui), někteří buržoasní

liberálové a republikáni atp. Jediným pojítkem těchto ideologicky tak různorodých spikleneckých spolků bylo přesvědčení o účinnosti konspirativních method pro svržení monarchie-kého režimu.

485

spěch oni sami. Rozhodli se, že do čela státu dosadí svého před-stavitele, potomka mladší větve Bourbonů, Ludvíka Filipa, který byl jedním z nejbohatších lidí ve Francii. Když se stal Ludvík Filip králem, byl bankéř Laffitte jmenován minister-ským předsedou, a tak byla ve Francii nastolena na dlouhý čas — podle slov samotného Laffitta — "vláda bankéřů": vláda finančníků, obchodníků a průmyslníků — vláda vysoké buržoasie.

*

Tato doba, toto prostředí tedy formovalo mladého Victora Huga, jehož otec se za buržoasní revoluce vyšinul z prostého člověka z lidu (pocházel z řemeslnické rodiny z Besanconu) až na vysokého důstojníka revoluční armády a později generála císařských vojsk. Zatím co otec byl přesvědčeným bona-partistou, Hugova matka, pocházející z kraje Vendée, zná-mého svou oddaností církvi a monarchii, byla přesvědčenou royalistkou. Tak se stalo, že Victor Hugo byl od dětství vy-staven působení dvou protikladných názorů. Tato protiklad-nost byla ještě zesílena tím, že Hugova matka byla sice kato-ličkou, ale přitom jejím oblíbeným autorem byl tak útočný bojovník proti katolické církvi jako Voltaire. Vliv matky, která věnovala dětem všechn svůj čas, byl však v této době rozhodující, neboť generál Hugo se věnoval především svému vojenskému povolání. Vliv reakČní ideologie na Huga byl ještě více posílen po pádu císařství návratem Bourbonů a s nimi i návratem aristokracie, zvláště duchovenstva k moci. Také Hugův otec se dokázal smířit s návratem Bourbonů, zvláště když mu Ludvík XVIII. ponechal hodnost generála a dů-choďy s tím spojené a když byl nakonec dokonce povýšen a vyznamenán. Když se Hugovi rodiče pro trvalé neshody roku 1815 rozešli a když výchovu dětí převzal generál Hugo, ne-změnilo se proto v Hugově výchově nic, leda to, že generál Hugo umístil Eugéna a Victora v jedné pařížské koleji a při-měl je ke studiu fyziky, matematiky a filosofie, protože je předurčil ke studiu na Polytechnické škole.* Victor Hugo, * Vysoká vojenská škola pro přípravu důstojníků dělostřelectva, ženijních důstojníků a inženýrů pozemních staveb.

486

třebas měl nadání pro tyto obory, záhy se věnoval horlivě stu-diu antické literatury (jeho oblíbeným básníkem byl Vergi-lius a Homér), francouzské klasicistické literatury XVII. sto-letí (Corneille a Racina) a velmi záhy — už ve čtrnácti le-tech — pokoušel se o samostatnou básnickou a dramatickou tvorbu. Tyto jeho sklony byly zesilovány četbou děl roakč-ních romantiků, zvláště děl Chateaubriandových. JZa tři léta strávená v koleji napsal Victor Hugo, který měl přesto skvělý prospěch, jednu tragedii (Artaméne), v níž alegorickou formou oslavil pád Napoleona a návrat Ludvíka XVIII., jeden melo-dram (Inez de Castro, 1817), jednu komickou operu, řadu ód, satir, elegií, romancí, imitací Ossiana, povídky, epigramy, madrigaly, překládal z Vergilia, Horatia, Martiala a jiných antických básníků a naplnil několik sešitů jinými literárními pokusy. Hugovým ideálem se stalo, jak si poznamenal do jed-noho ze svých sešitů, "být Chateaubriandem". Ve svých prvo-tinách opěvoval monarchismus, královský rod Bourbonů, ka-tolickou církev a náboženství, útočil na Francouzskou revo-luci, Napoleona, na francouzské materialisty XVIII. století atp. Některé ze svých básní posílal do soutěží a byl za ně odměňován čestným uznáním a cenami Francouzské akade-mie a toulonské Akademie. Jeho básnické plody sklídily i uznání oficiálních kruhů a mezi nimi i Chateaubrianda, z je-hož tvorby Victor Hugo čerpal nejen inspiraci, ale leckdy i themata svých básní. Tyto úspěchy přiměly nakonec Huga, aby opustil dráhu, po níž ho vedl otec, a aby se plně věno-val literatuře. Roku 1819 založil Victor Hugo se svým star-ším bratrem Ábelem čtrnáctideník Conservateur littéraire (vy-cházel do roku

1821), v němž Victor Hugo otiskoval zprávy a kritiky o ódách, epištolách, satirách a dithyrambech,* své básnické prvotiny** atp. Vydal tu také svůj první román, který napsal už v šestnácti letech a v němž šel ve stopách

* Výběr z nich najdeme ve sborníku *Littérature et philosophie mêlées* (Směs literatury a filosofie, 1834).

** Najdeme je z většiny v básnických sbírkách *Odes et poésies diverses* (Ódy a různá poesie, 1822), *Nouvelles odes* (Nové ódy, 1824) a *Odes et ballades* (Ódy a balady, 1826).

487

svých oblíbených spisovatelů (Chateaubrianda, Waltera Scotta a také ve stopách tehdy oblíbených melodramat a "lidových" románů). Tento román — Bug-Jargal (1818, knižně vydán 1826) — líčí melodramatickým způsobem nešťastnou lásku černého otroka Buga-Jargala k jeho paní a vzpouru otroků na jednom z antilských ostrovů. Druhým prosaickým dílem Hugovým byl roku 1823 vydaný román *Han d'Islande*, v němž se snažil jít ve šlépějích anglického autora historických románů Waltera Scotta a francouzského romantika Charlese Nodiera jako autora strašidelných fantastických románů (ti-tulní postavou tohoto Hugova románu je hrůzný lidský netvor Han, žijící na Islandu a živící se lidským masem).

V obou svých románových prvotinách jeví se Hugo jako obratný vypravěč a stylista mající sklon k romaneskním a groteskním fantasiím, k podivným nadsázkám a antithesím, bohatě čerpající ze své četby a více napodobující své literární vzory (W. Scotta a jiné anglické romanopisce, Chateaubrianda, Nodiera, středověké francouzské romány rytířské atp.) než původní, svůj.

Celá Hugova tvorba básnická i prozaická svědčila do té doby o tom, že řady oficiálních, reakčně romantických literátů byly rozmnoženy o nadaného básníka, který sliboval být na kulturním poli velkou posilou monarchického režimu a katolicismu. Tyto naděje, třebaš tolik opodstatněné, měly však být záhy zklamány. Victor Hugo byl člověk velkých ideálů, jeho výchova a založení byly v podstatě velmi racionalistické, royalistou a "Vendejcem" byl, jak sám napsal roku 1820 v dopise jednomu ze svých přátel, "srdcem" — dodejme: jen srdcem. Povolání básníka chápal Hugo jako povolání člověka "vznesených citů a vznesených činů", poesii samu jako výraz myšlenek, které "vyvěrají z duše". "Člověk s takovými ideály a názory, i když připoutaný výchovou a společenskými zájmy a vztahy k vládnoucím monarchickým a katolickým kruhům,

488

nutně musel časem dospět k určitým výhradám proti reakčnímu režimu. Jak jsme už ukázali, rostly ve Francii — a zvláště pak od poloviny dvacátých let — protesty a nespokojenost, jež zachvacovala stále širší a širší kruhy francouzské společnosti, mezi nimi i francouzskou inteligenci, v níž republikánské a liberální hnutí nacházelo mnoho stoupenců i odvážných mluvčích. Liberální tisk s neskryvanými sympatiemi psal o boji řeckého národa za vysvobození z turecké nadvlády, i ve Francii byly organizovány sbírky na pomoc Řekům a příklad velkého anglického básníka Byrona mobilisoval i pokrokové kruhy Francie nejen k aktivní pomoci řeckému národu, ale vůbec do boje za pokrok. V mnoha evropských zemích rostlo revoluční hnutí, jehož ohlas zasahoval svým vlivem i do Francie. To vše nemohlo nezapůsobit i na mladého básníka, který si uvědomoval, jak je aristokratické umění hluché, prázdné, jalové, jak je úzce uzavřeno do sebe a jak slouží jen potřebě a zájmům úzké společenské vrstvy. Nejvíce se tyto vady projevovaly tehdy v divadelní tvorbě, na divadle, které bylo stále jednou z nejdůležitějších tribun, odkud se mluvilo k masám diváků. Tehdejší divadlo, kde vládl ztrnulý klasicismus, neodpovídalo potřebám doby — potřebám a zájmům pokrokových kruhů a celého francouzského národa. Victor Hugo, jako by cítil, že je nutno napřít sílu talentu právě na této frontě, píše a roku 1827 vydává svého Cromwella — drama, jehož námět je čerpán z doby anglické buržoasní revoluce a jímž hrdinou je právě vedoucí činitel této revoluce, Cromwell. Své drama, Jež bylo tehdy prakticky neproveditelné,

do-provodil Hugo rozsáhlou předmluvou, která se stala manifestem nového umění — manifestem pokrokového romantismu. Tato předmluva, i když je eklektickou snůškou nejrozličnějších poznámek a postřehů, byla revoluční tím, že se stavěla proti klasicistickému napodobování antických vzorů a vůbec proti klasicistickým předpisům, že požadovala, aby se básník řídil a inspiroval jen skutečností a pravdou, aby divadelní kus byl "dramatem života a dramatem svědomí" a aby líčil charakteristické rysy skutečnosti. Za nejvyšší mistry dramatického umění, u nichž je vhodné se učit, jež však skutečný tvůrčí duch

489

nesmí kopírovat, prohlašoval tu Hugo především Shakespeara a Moliéra. Dále se tu mimo jiné dožadoval návratu k francouzským národním a lidovým dramatickým žánrům, historického podmínění a koloritu dramatu a "svobody umění proti despotismu systémů, zákonů a pravidel". "Udeřme kladivem do teorií, poetik a systémů! Strhněme tuto sádrou slepeninu, která maskuje fasádu umění! Neexistují ani pravidla, ani vzory, anebo lépe řečeno, neexistují jiná pravidla kromě obecných zákonů přirozenosti, které vládnou nad veškerým uměním, a kromě zvláštních zákonů, které vyplývají pro každý výtvar z podmínek vlastních každému námětu."

Svou předmluvou zasadil Hugo ztrnulému, konvenčnímu klasicismu první ránu, vyzbrojil theoreticky sám sebe a pokrokové romantiky k dalšímu boji, jehož další fází na divadle byla Hugova dramata *Marion de Lorme* (1829), které bylo zakázáno královskou censurou, a *Hernani* (1830), o něž svedly pokrokové kruhy inteligence urputný, nakonec však vítězný boj. Tím Hugo navázal na pokrokové tradice národní kultury a zároveň se připojil, i když z počátku zatím více méně nevědomky a nedůsledně, k společenskému a politickému boji liberální Umrzoasie, a tím konec konců i boje všeho lidu proti vládnoucí reakci. Hugovým příspěvkem k tomuto boji jsou i jeho "Zpěvy východní" (*Les Orientales*, 1829), v nichž sytými a pestrými barvami obrazů a zvuknými verši vystihl malebnou exotiku Orientu, zároveň nadšeně oslavil statečný boj řeckých hrdinů bojujících za nezávislost svého národa a vyzýval k solidaritě s nimi:

"Do Řecka! Do Řecka! Sbohem všem! Je čas jít! Ať nekrvácí už ten mučednický lid, ať zlá krev jeho katů kane! Do Řecka, přátelé! Pomstu! A svobodu! S turbanem na hlavě a šavlí po boku

na koně právě osedlané!"*

* Citát 2 básně "Nadšení"; přeložil Jzxi Vladislav.

490

Hugův rozchod s táborem reakčních literátů, a to nejen klasicistů, ale i romantiků, je roku 1830 naprosto zřejmý. Roku 1830 píše Hugo v předmluvě k *Hernani* slova, jež jsou toho pádným důkazem: "Romantismus ...je liberalismus v literatuře. Literární liberalismus nebude méně populární než liberalismus politický ... Svoboda v umění, svoboda ve společnosti — to je dvojitý cíl, k němuž musí směřovat stejným krokem všichni důslední a logičtí duchové ... Literární svoboda je dcerou svobody politické... Extrémisté (v originále: les Ullrich a s, pozn. V. B.) jakéhokoli druhu, klasičtí nebo monarchističtí, budou se nadarmo navzájem podporovat, aby obnovili bývalý režim se vším všudy, společnost i literaturu; každý pokrok v zemi, každý rozvoj rozumu, každý krok svobody srazí všechno, co nastrojili... Ať dvorní literaturu vystřídá literatura lidová!"

Dalším krokem na této cestě do tábora pokroku je Hugova novela "Poslední den odsouzenecův" (*Le Dernier jour d'un condamné*, 1829), jíž Hugo protestoval proti trestu smrti a dožadoval se jeho zrušení, protože pravým původcem zločinosti je sama nespravedlivá společnost. Svědectví tohoto pokrokového vývoje básníkova najdeme i ve sbírce tak intimních lyrických veršů, jakou je "Podzimní listí" (*Les Feuilles d'automne*, 1831). Zde v jedné básni napsané v květnu 1830 líčí Hugo ostré sociální protiklady, rozmařilý život na

královském dvoře a bledný život lidu, který se s reptáním a hu-kotem "nezadržitelně zvedá" jako "vysoký příboj".

Červencovou revoluci roku 1830 přijal Hugo nadšeně (ostatně, jak o tom svědčí jeho korespondence, očekával re-voluční povstání lidu už od roku 1821, avšak tehdy ještě se ho obával), přihlásil se do národní gardy, kde byl zvolen se-kretářem disciplinárního výboru, a krátce po revoluci oslavil vítězství lidu a jeho padlé hrdiny v nadšené ódě, kterou otiskl dne 19. srpna 1830 list Le Globe/- Vítězství revoluce podnítilo jeho nadšení a tvůrčí elán a Hugo se ihned dal znovu do práce

* "Mladé Francii" (A la Jeune France) ; později byla tato óda Hugem za-řazena do sbírky "Zpěvy soumraku" (Les Chants du crépuscule, 1835; pod názvem "Diktováno po červenci 1830" (Dicté après 'uillet 1830).

491

na sotva započatém novém románu, jehož thematem se zabý-val už od roku 1828, ale který napsal teprve po červencové revoluci a vydal v březnu 1831; tímto románem je právě "Chrám Matky Boží v Paříži" (Notre-Dame de Paris).

4, Chrám j^aiky_Boží v Paříži" je živým obrazem L. 19. století Paříže za vlády LSJviktXT: XvtaaTÍ 461—1483). Lud-vík XI. patří v historii Francie k oněm panovníkům, kteří se opírali o hospodářsky silící buržoasii a o drobnou šlechtu, podporovali rozvoj obchodu a řemeslné výroby, lámali moc feudální šlechty a snažili se vytvořit z jejích jednotlivých pan-ství pod svou ústřední mocí jediný státní celek, a tím i ná-rodní jednotu. Tím byly vytvořeny příznivé podmínky jed-nak k rozvoji obchodu a řemesel, jednak i kultury. Řemeslo a obchod byly v rukou měšťanstva, které ve svých městech a pokladnách také soustřeďovalo jako nový a všeobecný směn-ný prostředek peníze, které neodvratně podkopávaly základy feudalismu a vyrovnávaly třídní rozdíly jako "velký politic-ký vyrovnávací hoblík" (Engels). Z těchto okolností přiro-zeně vyplývala závislost měšťanstva na silné královské moci, zajišťující mír a klid v zemi a ochraňující je před zvlí feudálů, jednak i závislost krále na bohaté, stále více bohatnoucí bur-žoasii, která umožňovala králi naplnění jeho pokladen, a tím posílení jeho ústřední moci proti jednotlivým feudálům, usilujícím udržet si samostatné postavení. Také kultura a vzdělání se počaly poněkud vymaňovat z církevních a scholastických pout a stávaly se pak čím dále tím více svět-skou záležitostí. Z pokročilejší Itálie pronikaly tehdy do Fran-cie ozdravné proudy humanismu, který se stával protijedem proti ztrnulé církevní scholastice. Ludvík XI. se staral stejně pečlivě o rozvoj vzdělání a kultury jako o rozvoj obchodu a průmyslu, založil četné školy a university a podporoval i umě-ní. Právě za jeho vlády založil humanista G. Fichet na paříž-ské Sorbonně první francouzskou knihtiskárnu, z níž se pak od sedmdesátých let XV. století rozléla po zemi nová díla a s nimi humanistické obrození. Aristokracie a církevní hier-

492

archie se ovšem snažila zastavit tento pokrok, feudálové se proti Ludvíku XI. několikrát vzbouřili, avšak tento lstivý a chytrý vládce potlačil nemilosrdně všechny jejich vzpoury; také církev pronásledovala nové myšlení, jehož nositelem byla antická literatura, umění a filosofie, tehdy právě nově obje-vovaná.

Ze všeho tohoto pokroku měl ovšem zatím velmi malý nebo vůbec žádný prospěch prostý lid ve městech a na venkově, ži-jící v nepředstavitelné bídě a nevzdělanosti. Za téměř nepřetržitých válečných zmatků předcházející "stoleté" války, za stejně nepřetržitých feudálních rozbrojů vytvořily se ve Francii ?masy městské chudiny, rozmnožované novými tisíci a tisíci venkovanů, ožebračených válkou a epidemiemi a prchajících z vesnic a menších, slabých měst do pevných a bezpečných středisek, jako byla Paříž, kde byli sice chráněni před válkou, ne však před bídou, hladem a nemocemi. Tato chudina žila a svou existenci hájila, jak se dalo — zákonnými i nezákonnými prostředky. Tvořila revoluční živel uprostřed společnosti té doby, živel, který byl zárodkem budoucího proletariátu. Upro-střed masy těchto

zbídačelých lidí se tvořily různé uzavřené, organisované skupiny (bratrstva, cechy, "království") žebráků, zlodějů, lupičů, tuláků atp. Příslušníci těchto bratrstev, pro-tože se organizovali na obranu proti bídě a protože si dovedli obstarat obživu snadnějším, i když nebezpečným způsobem — krádežemi, loupežemi, žebráním atp., žili o něco bezsta-rostněji než ostatní chudáci, živící se příležitostnou prací. Není divu, že i tato městská chudina, když se pro ni obživa stala nemožnou, přebíhala do tohoto "království hantýrky", o němž píše ve svém románu Victor Hugo, když líčí prostředí "Dvora divů". Bylo to proto, že — jak napsal tehdejší fran-couzský básník Francois Villon (který byl kromě toho také studentem, mistrem pařížského vysokého učení, pijanem, tu-lákem, zlodějem a vrahem) — "nuzota z lidí lotry činí a vlky z lesů žene hlad"/ V úzkém styku s touto městskou chudinou a s těmito žebráky, tuláky a zloději (jak to líčí ostatně Victor

* Viz jeho "Závět" v překladu Otokara Fischera, vydanou roku 1951 nakl. Melantrich (str. 21).

493

Hugo) žila studentská bohéma, mezi jejíž představitele patří v románě na př. básník Gringoire nebo student Jan Frollo. Tato studentská bohéma, odchovaná ještě scholastikou, ale už se obeznamující s prvními díly nově objevené starověké literatury a filosofie, byla nositelem pokrokových myšlenek, demokratismu a leckdy i šířitelem revolučních nálad.

Leckteré rysy této společenské situace zachytil Hugo, i když ne cílevědomě, ale spíše podvědomě, svým básnickým zrakem v "Chrámě Matky Boží v Paříži"; líčí tu v mohutných bar-vitých vizuálních obrazech a scénách život pařížských oby-vatel: žebráků, zlodějů, cikánů, studentů, měšťanů, některých představitelů šlechty a vysokého úřednictva, duchovenstva a konečně i samotného krále. > V tomto románě realizoval Hugo své theoretické požadavky vyložené v předmluvě ke Crom-wellovi, zvláště pak požadavek historické podmíněnosti a ko-loritu doby a místa. Hugo podrobně prokresluje prostředí, v němž se pohybují postavy jeho románu: Soudní palác, kde jsou právě hrána pro pobavení lidu mystéria a kde je volen "papež bláznů"; úzké, spletné uličky středověké Paříže a ná-městí Greve, kde byli popravováni zločinci; chrám Matky Boží a jeho okolí; Dvůr divů, který byl shromaždištěm chudiny, žebráků a zlodějů a jiných vyděděnců tehdejší společnosti; a jiná zákoutí a místa tehdejší Paříže. Podrobně a s nadše-ním básnický líčí vnějšek i vnitřek Chrámě Matky Boží, "mohutnou kamennou symfonii, obrovité dílo člověka a ná-roda ... zázračný plod, vytvořený spojením všech sil jedSh historické epochy, kde z každého kamene tryská mnohotvárná fantasie dělníkova, řízená geniem umělce..." Hugo uka-zuje svým čtenářům středověkou Paříž s ptačí perspektivy, provádí je městem ve dne i za noci a vyvolává v nich svým líčením bohaté a silné prožitky. Toto prostředí zalidňuje davy hrdinů, "třetím stavem": zástupy měšťanů, chudiny, hloučky vojska, studentů, skupinou sebevědomých vlámských měšťanů, kteří přicházejí na dvůr francouzského krále jako vyslanci a chovají se tu ke šlechtě a vysokým duchovním, ba dokonce i k samotnému králi jako rovní k rovným. V tomto prostředí se pohybují individuální hrdinové románu: student a básník

494

Petr Gringoire, žijící na pomezí t. zv. dobré společnosti a městské chudiny; vlámský měšťan, mistr punčochář Jakub Cop-penole, "muž z lidu", pro něhož má žebrák Kulhavý Špindíra větší cenu než sám pařížský arcibiskup a kterého si vážil a lec-kdy se i obával sám francouzský král; zruďný, ohyzdný samo-tář Quasimodo, zvoník u Matky Boží, který je typicky roman-tickou hugovskou postavou. Je to groteskní obraz lidského monstra, vyvrženého z lidské společnosti, nenáviděného všemi lidmi, kteří se bojí jeho ohyzdnosti, jeho síly a jeho vzteklych záchvatů. Quasimodo je upjat všemi city ke svému pánu, arcí-jáhnou Frollovi, který se ho ujal jako nalezence, vychoval ho a učinil z něho svého služebníka a kostelníka. Toto lidské monstrum je však přece jen schopno velkých a čistých citů, když

pozná lidskou laskavost, kterou mu projevila půvabná mladá cikánka Esmeralda. Pocit vděčnosti a láska k Esmeraldě probudí v něm nejkrásnější city a vlastnosti. Quasimodo obětuje vše, nakonec i svůj život pro Esmeraldu. S I v této po-stavě realizoval tedy Hugo některé myšlenky, které vyslovil v předmluvě ke Cromwellovi, totiž myšlenku toho, že "gro-tesknost má velkou úlohu v moderním myšlení", že "skuteč-nost je výslednicí kombinace... vznešeného a groteskního" a že "ošklivé" je především "charakteristickým" prvkem sku-tečnosti, protože "krásno má jen jeden typ a ošklivé jich má tisíc". Romantickou postavou plnou protikladů je i Klaudius Frollo, typ středověkého kněze a učenice žijícího v naprosté •'kesi, hledajícího pravdu a smysl života v nejrůznějších vě-dách, nakonec i v alchymii a okultních "vědách", ale ale nikde ji nenalézajícího. Asketa; Frollo, který je ja-kousi hugovskou obměnou tartuffovského pokrytce, schop-ného pronásledovat jiné pro "kacířskou" zálibu v okultismu, pro "čarodějnictví" a "mravní zpustlost", ýzplane nepřeko-natelnou vášnivou láskou k cikánce Esmeraldě, slídí za ní, pronásleduje ji, a když nechce vyhovět jeho chtíči, páše zlo-činy, vraždí a raději nakonec mladou cikánku zahubí, než aby připustil, že by mohla patřit někomu jinému. Vyličít takto postavu katolického kněze, to znamenalo útočit proti církvi samotné. Byla to tedy první známka Hugova rozchodu s ka-

495

tolictvím, s klerikalismem/i?istě romantickým typem je i Esme-ralda, děvče, které bylo ukradeno a vychováno cikány a které si dovedlo uprostřed mravně zpustlé společnosti zlodějů, vra-hů, tuláků a žebráků uchovat mravní a citovou čistotu. jPrávě proto si vydědenci ve Dvoře divů dovedou Esmeraldy vážit a mají ji tak rádi, že dovedou pro ni jít i do boje a obětovat za její záchranu i své životy. Esmeralda se tak stane příčinou povstání městské chudinyí (nic nás nesmí mýlit to, že někte-rým se tato okolnost stane, jak tu Hugo mimochodem říká, především záminkou k loupení),l které sleduje Ludvík XI. se založenýma rukama, pokud myslí, že je obráceno proti vyso-kým církevním hodnostářům a šlechticům, které však — jak tehdy bývalo — nemilosrdně a krutě potlačí, jakmile zjistí, že tomu tak není a že se obrací vlastně proti jeho osobě a ma-jetku (to jest proti Chrámu Matky Boží). Příběh a postava Esmeraldy jsou vykresleny pomocí anti-these — oblíbeného to Hugova uměleckého prostředku. Ve špíně Dvora divů žije Esmeralda čistým životem a nepozná zde žádného pokrytectví. S tímto pokrytectvím se však setká v "dobré" společnosti: u kněze Frollo, u šlechtice Phoeba a v rodině jeho snoubenky. Jakmile se s tímto pokrytectvím setká, doplácí na svou důvěru, že tito lidé budou k ní stejně dobří jako chudina ze Dvora divů, ztrátou svobody a nakonec i života. Příběh Esmeraldy a její konec je Hugem navođen velmi dramaticky, možno říci melodramaticky, je plný ne-očekávaných zápletek a situací, jež působí velmi překvapivě. Hugo však dovede svým uměním vždy zapůsobit na čtenáře tak, že čtenář ani na okamžik nepochybuje o nepravděpodob-nosti těchto fantastických, groteskních a romaneskních záple-tek, jakou je na př. shledání Esmeraldy s matkou těsně před smrtí obou nebo dobrovolná smrt Quasimodova v náručí mrtvé Esmeraldy v márnici.

V Velmi kriticky vyličil Hugo postavu francouzského krále Ludvíka XI., jeho poměr ke šlechtě a k lidu, jeho nevyzpyta-telnost a tvrdost. Proti králi a aristokratům postavil do půso-bivého protikladu hrdého vlámského měšťana Jakuba Coppe-nola, který se králi odvažuje dokazovat, že síla lidu je větší

496

než síla královských žoldnéřů a Že jednoho dne lid, "az pnjde jeho hodina", smete Bastilu a monarchii. Coppenole si je dobré vědom nespokojenosti a revoluční síly lidu, plánovitý se uchá-zí právě o přízeň a sympatie lidu, bez něhož, jak ví, nebude moci měšťanstvo svrhnout monarchii a nastolit svou vládu. Proto okázale a až provokativně dává najevo, že i žebrák Kulhavý Špindíra je jeho "přítelem", a baví se raději s ním, než s pařížským arcibiskupem a jeho kanovníky.

Hugo se dokonce v tomto románu (i když tehdy ještě ne v praktické skutečnosti své doby, kdy přijal zatím bez pro-testu fakt, že hlavou státu je král Ludvík Filip) dopracovává k poznání, že král je "houba vyssávající z lidu peníze", a že je to "prokurátor pana Berního a paní Šibenice". Chrám Matky Boží je přesvědčivým svědectvím Hugo-vých upřímných sympatií k lidu, k chudini, k vyděděncům společnosti. Právě proto Hugo učinil hlavním hrdinou svého románu lid a jeho nejružnější představitele, na př. historickou postavu Petra Gringoiru, představitele středověké studentské bohémy, zvoníka Quasimoda a cikánku Esmeraldu a nejružnější postavičky z řad pařížské chudiny. Proto tu dokazuje, že lid je ve své přirozené podstatě nositelem nejlepších lid-ských vlastností: obětavosti, hrdinnosti, dobroty. K tomu, aby tyto vlastnosti mohl uplatňovat a aby nad nimi nepřevládaly živelné pudy, potřebuje lid především dosáhnout vzdělání; potřebuje, aby se jeho majetkem stala kniha, která "zabije budovu", t. j. budovu chrámu jako symbolu církve, nábožen-ství a pověr, ale také (jak se Hugo neoprávněně domnívá) architekturu samotnou. Lidstvo se pomocí tisku, knih, tedy Pomocí vzdělání, osvěty, rozumu, myšlenek zbaví nadvlády kněží, pobude tak svobody a nastolí svou vlastní vládu. "Každá civilisace začíná vládou kněží a končí vládou lidu." Až do vynalezení knihtisku mohl lid ukládat své myšlenky jen do stavitelských památek, které jsou "velkou knihou lidstva" až do "patnáctého století křesťanského letopočtu". Právě takovou knihou je pro Huga i Chrám Matky Boží

497

v Paříži, který je Hugovi symbolem velikosti lidu a jeho ta-lentu. Hugo čte a vysvětluje proto podrobně tuto kamennou knihu svému čtenáři, s nímž navazuje důvěrný přátelský styk pomocí autorských oslovení, žádostí o souhlas, pozornost atp. Mohutnou, barvitou a dramatickou evokaci vzpoury paříž-ské chudiny proti duchovenstvu, králi a jeho úředníkům vytvo-řil Hugo ve svém románě jistě pod dojmem červencové revo-luce. Nic nezáleží na tom, že červencová revoluce vznikla v jiné historické skutečnosti a skončila vítězně a že revolta chudiny líčená Hugem končí tak, jak tomu ve středověku bývalo: po-rážkou chudiny; stejně nezáleží na tom, že oproti červencové revoluci se středověkých bouří, jak líčí Hugo, účastnily i ta-kové živly jako žebráci, tuláci, zloději atp. Hugo si byl dobře vědom toho, že k nepravostem vedla chudinu právě nezaměst-nanost a s ní spojený hlad (všimněme si, že zajatý chud-as udá-vá Ludvíku XI. jako své povolání to, že je vinař). Stejně si je Hugo dobře vědom toho, že právě lid je přes všechny své ne-dostatky a chyby nositelem myšlenky svobody a boje za ni: "... každé veliké lidové hnutí, at je jeho příčina a cíl jaký-koli, vyplaví vždy z nejspodnější ssedliny ducha svobody".

Jiným ohlasem doby jsou v románě i některé myšlenky utopického učení Saint-Simona a jeho následovníků, kteří právě zdůrazňovali, že společnost je možno obrodit obroze-ním morálky, a přikládali hlásání dobra, milosrdenství a vše-lidské lásky (stejně jako šíření vzdělanosti) velký, rozhodující význam pro nastolení "spravedlivé společnosti". V tom je tedy Hugův román důkazem, že Hugo byl už tehdy obezná-men s utopickým socialismem, který ho vedl na cestu lásky k lidu, na cestu vývoje k demokratičnosti a pokroku vůbec. Na druhé straně mu toto ideologicky nezralé učení všěpo-valo některé předsudky, v jejichž zajetí Hugo více méně zů-stal až do konce svého života (víra ve všemocnost všelidské lásky, v její výchovné působení i na měšťáky atp.).

Chrám Matky Boží v Paříži je historický román, který je velmi charakteristický pro pokrokový, demokratický ro-

498

mantismus Hugův. Je to dílo naveskrz romantické jak svým námětem, tak svým zpracováním. Je romantické svou nespou-tanou fantastičností, svými groteskními nadsázkami, barvitými romaneskními obrazy, svou bohatostí a melodramaticností děje, svou nadšenou, extatickou výmluvností, svými anti-thesemi, svým stylem. Je to však už také dílo ve své podstatě realistické, neboť pravdivě líčí život středověké společnosti, poměr krále k aristokracii, ke

třetímu stavu (t. j. měšťanstvu a lidu). Naprosto neidealizuje středověk, jak to činili pravé reakční romantikové ve svých historických dílech — naopak líčí středověkou nevzdělanost, hrubost, krutost, pověřčivost, — sym-patizuje ne s aristokracií, ale s třetím stavem, po pravdě uka-zuje, jak se král opíral o měšťanstvo, jak je podporoval proti aristokracii a jak pracující lid žil v nevědomosti, bídě, hladu, jak propadal živelným pudům a zločinnosti.

Když Hugův román vyšel (v březnu 1831), setkal se s roz-pačitým mlčením oficiálního tisku, měl však přesto úspěch u čtenářů, takže náklad byl během roku dotiskován, až do-sáhl 1100 exemplářů; téhož roku byl pak vydán v jiném for-mátu, který byl postupně vydán v dalších dvou tisících vý-tisků. Na tehdejší dobu, vzrušenou politickými boji a také epidemií cholery, znamenalo sedm vydání románu o 3100 vý-tisků značný úspěch.

Na počátku roku 1832 připravoval Hugo nové vydání (osmé), do něhož zařadil, jak se zmiňuje v dopise, který zaslal dne 17. května 1832 svému příteli, literárnímu kritiku Sainte-Beuvovi, "tři nové kapitoly, které jsou velmi dlouhé a kde vystupuje Ludvík XI." (jde o kap. VI. ve čtvrté knize, nazvané "Neoblíbenost", a o dvě kapitoly knihy páté, na-zvané "Abbas beati Martini" a "Toto zabije ono").* K to-

* Obliba Chrámu Matky Boží v Paříži mezi čtenáři vedla Huga také k tomu, aby na její námět vytvořil a roku 1836 vydal libreto opery, jejíž hu-dební partituru napsala Louisa Bertinová. Tato opera byla dávana roku 1952, za oslav 150. výročí Hugova narození, v Moskvě v Stanislavského divadle a v Cikánském divadle.

499

muto vydání připojil Hugo také poznámku, v níž upozor-ňoval na zařazení nových kapitol a v níž kritizuje neuctivé, vandalské chování vládnoucích činitelů a úřadů ke stavitel-ským a uměleckým památkám Paříže, jež jsou bezohledně ni-čeny, bourány, aby na jejich místě byly stavěny "užitečnější" stavby nebo "aby se z jejích kamenů mohla postavit nějaká pevnost". Jsou-li některé stavitelské památky opravovány, pak tyto opravy provádějí stavitelé nemající žádného uměleckého citu a poučeného vztahu k věci. Hugo proto vyzývá k úctě a lásce k "národnímu stavitelství", k pietní péči o národní pa-mátky a vyslovuje přesvědčení, že jeho Chrám Matky Boží "odkryl snad několik nových pohledů na středověké umění, na to podivuhodné umění, které jedni až do dneška neznali, druzí, což je ještě horší, zneuznávali". Hugův román je tedy také poučným, vzdělávacím dílem, seznamujícím čte-náře živou a přístupnou formou s národní minulostí a s ná-rodními památkami Francie, učícím je lásky k nim a k lidu, který je tvořil a budoval, a nenávisti k utiskovatelům a vy-kořisťovatelům, kterým je vlastní prospěch a zisk milejší než sebevzácnější památky národa. Přesvědčivým důkazem aktu-álnosti Hugovy předmluvy v XIX. století bylo to, že řada památek, o nichž Hugo s takovou láskou v románě vypráví, během XIX. století úplně zmizela s povrchu zemského (zvláště za císařství Napoleona III., který dal v Paříži pro-vést rozsáhlé asanační a jiné práce, jež měly umožnit i obranu režimu proti revolučním povstáním). Dodejme, že stejně aktuální je Hugova předmluva i dnes, kdy dnešní francouz-ská vláda nedovede věnovat potřebné částky peněz na př. na opravu chátrajícího zámku ve Versailles a jiných vzácných památek francouzského národa.

Chrám Matky Boží v Paříži je vskutku, jak to řekl Hugův současník, velký ruský kritik Bělinskij, "skvělým kouskem, uskutečněným s pozoruhodným talentem, ... plodem mohutné a planoucí fantazie, ... skvělým dílem", i když

500

"přehnaným, plným přemrštěností" a "výjimečných obra-zů". Ve své době byl Hugův román dílem, které osobitým způsobem reagovalo na skutečnost doby, totiž tím, že posta-vilo do přesvědčivého protikladu nejen bědný život lidu, ale také jeho revoluční sílu, hrdinství a talent, a na druhé straně pokrytectví, cynickost a sobectví aristokracie, duchovenstva a konec konců i samotného krále. Reakční romantikové, když dostali Hugův román do ruky, byli sice nuceni — jako na př. Lamartine** — uznat Chrám Matky Boží v Paříži za "kolosální dílo",

za "Shakespeara románu, velkou, silnou, hlubokou, nesmírnou epopej středověku", přitom však záro-veň zjišťovali, že je "nemravné", protože v něm nehraje žádnou úlohu "Prozířetelnost" a protože v Hugově "Chrámě je vše kromě aspoň trochy náboženství". Ještě dlouho po smrti Hugově odsuzovala buržoasní kritika tento Hugův román pro jeho demokratičnost, pro pokrokovost některých jeho myšlenek a soudila pohrdavě, že Chrám Matky Boží v Paříži je spolu s "Tresty" a celým Hugovým dramatickým dílem "vhodný jen pro domovnice".*** Soudíme, že v tomto pohrdavém ocenění Hugova prvního mistrovského románu je skryt kus pravdy, kterou však chápeme zcela jinak, totiž jako Hugovu zásluhu: Hugo se jím stal spisovatelem svého lidu, vstoupil na cestu tvorby demokratické, lidové a tedy vskutku národní.

Vladimír Brett

Duben 1954

*Viz knihu: V. Biélinski, Textes philosophiques choisis, Moscou, 1948, staí Les Mistères de Paris, str. 343—344.

** V dopise, který zaslal Hugovi dne 1. VEL 1831. Citáty jsou vybrány z tohoto Lamartinova dopisu.

*** Paul Adam roku 1893 v La Plume.

501

POZNÁMKY

7 'ANÁRKH (čti ananké) — (řec.) bohyně nutnosti, zde osud. Tato řecká písmena... tak příznačná pro gotickou kaligrafii — Hugo zde naráží na to, že gotické písmo vzniklo z řeckého písma (z velké řecké abecedy). Kaligrafie — krasopis.

9 Dnes je tomu tři sta čtyřicet osm let, šest měsíců a devatenáct dní — v ru-kopise začínala I. kapitola takto: "Dnes, dvacátého pátého čer-vence 1830, je tomu .. ." Slova dvacátého pátého července 1830 byla přeškrtnuta. Na úvodní stránce rukopisu Chrám Matky Boží v Paříži čteme tuto autorovu poznámku: "Tři nebo čtyři první stránky Chrám Matky Boží v Paříži jsem napsal 25. července 1830. Červencová revoluce mi vyrazila péro z ruky. Pak se narodila má drahá Adélka. Budiž požehnána! Začal jsem opět psát Chrám Matky Boží v Paříži 1. srpna a dílo bylo dokončeno 15. ledna 18 31." Útok Pikardanů nebo Burgundanů — Vévodství burgundské (též Bur-gundsko), ležící jihovýchodně od Paříže (dnešní departementy Côte d'or, Yonne, Saone-et-Loire, Ain; hlav. město Dijon), tvořilo ve feudálním zřízení dlouho samostatnou část Francouzského krá-lovství. Za dlouholetých bojů, které vedl Ludvík XI. proti vévo-dům burgundským Filipu Dobrému a Karlu Smělému, ohrozila burgundská vojska spolu s oddíly Pikardanů (Pikardie byla lénem Burgundského vévodství) několikrát Paříž, zejména r. 1464. Te-prve smrt Karla Smělého r. 1477 v bitvě u Nancy umožnila defi-nitivní vítězství franc. králi. Vinice Laasova — pozemek náležející universitě. Markéta Flanderská — vnučka Karla Smělého, vévody burgund-ského. Aby si totiž zajistil nástupnictví v Burgundském vévodství, uzavřel Ludvík XI. s císařem německým Maxmiliánem smlouvu v Arrasu v prosinci r. 1482. Podle této smlouvy měl se francouzský korunní princ oženit s Markétou Flanderskou. V lednu 1483 při-jela do Paříže a byla okázale uvítána delegace vlámských měst, jež vydatně přispěly k uzavření smlouvy. V románě posunul Hugo příjezd vlámských vyslanců o rok kupředu. Je třeba tedy před-pokládat, že přijeli připravit podmínky smlouvy. Kardinál Bourbonský (1435 —1488) — arcibiskup lyonský, primas obojí Gallie, spřízněný s královskou rodinou.

503

Str.

9 Mravoličná hra, Šprým afafka — tři tradiční druhy komického středo-věkého divadla.

Obyčejně se hrály všechny tři v jednom představení. Troyes, Jehan de — franc. kronikář z 15. stol., připisuje se mu "Kronika vlády Ludvíka XI."

Slavnost bláznů — tradiční středověká slavnost vyhrazená původně nižšímu duchovenstvu, jež volilo svého papeže a parodovalo ná-boženské obřady. Později byla slavnost bláznů v kostelech zakázána a stala se lidovou zábavou, kterou pořádala různá veselá bratrstva. Konala se obvykle i., nikoliv 6. ledna. Náměstí Grève — náměstí na pravém břehu Seiny, v místech, kde dnes stojí radnice.

Kaple Braquova — stála nedaleko náměstí Grève. Na oslavu nového jara se zde každoročně v květnu zasazoval do posvátné půdy mladý stromek. Je málo pravděpodobné, že by se byla máje stavěla v lednu, ale Hugo chtěl zřejmě soustředit všechny kratochvíle a obyčeje středověké na jediný den.

Mystérie — zde divadelní představení v obecném smyslu. Původně hra, jejíž námět je vzat z Písma.

Hejtman — rozumí se pařížský hejtman. Královský úředník, který měl rozsáhlou soudní, správní a bezpečnostní pravomoc v hlav. městě. Jeho úřad odpovídal zhruba úřadu dnešního policejního prefekta.

10 Sauval, Henri (1620 — 1670) — francouzský historik. Jeho dílo o Paříži "Histoire et Recherches des antiquités de la ville de Paris" bylo Hugovi nejvydatnějším pramenem pro tento jeho román. Montargis — město na řece Loing, jižně od Paříže.

11 Prokurátoři — rozumí se královští prokurátoři, královi zástupci u soudů, královští návladní.

12 Faramond — podle pověsti první král francouzský z V. stol., avšak historie se o něm nezmiňuje.

Du Breul (1528 — 1614) — duchovní, dějepisec, autor díla "Leto-pisy a pamětihodnosti města Paříže" ("Fastes et antiquités de Pa-ris"), jež bylo rovněž Hugovým pramenem.

Ravaillac, Francois — jesuita, který r. 1610 zavraždil francouzského krále Jindřicha IV.

Jindřich IV. (1553 — 1610) — pův. král navarrský, vůdce francouzských protestantů (hugenotů). Po dlouhých bojích s katolíky přijal víru katolickou a stal se r. 1589 francouzským králem. Pacifikoval Francii a snažil se napravit škody čtyřicetileté občanské války. Roku 1589 vydal protestantům slavný edikt nanteský, jímž jim dal náboženskou svobodu. Snažil se upevnit i mezinárodní postavení Francie.

Theofil — Théophile de Viau (1590 — 1626) — francouzský básník, který byl pro své volnomyšlenkářství odsouzen k smrti a musel se skrývat.

504

Str.

13 Filip Sličný - francouzský král 1285-1314 > sjednocovatel Francie, upevňovatel královské moci proti feudální šlechtě a pravomoci církve. Podporoval rozvoj stavitelství.

Robert Zbožný - francouzský král 996-1031. Sam bástuk a hudební skladatel, pečoval o umění, zejména stavitelské. Helgaldus (t 1042) - rádce Roberta Zbožného a jeho dějepisec.

Ludvik Svatý - Ludvík IX., francouzský král 1226-1270. Vedl několik křížáckých výprav do Palestiny, upevnil moc francouzského krále, zdokonalil francouzské soudnictví zřízením krajských soudů, t. zv! parlamentů, proti staré šlechtě založil nové šlechtictví, jež udílel svým věrným. Pro svaté ostatky, které přivezl z křížáckých výprav, jal postavit Svatou kapli, skvost stavitelského umění gotického.

Joinville, Jean (1224—1319) — francouzský kronikář, současník Ludvíka Svatého, kterého doprovázel na křížáckých výpravách. Jeho "Paměti" jsou nejlepším historickým pramenem této doby. Císař Zikmund Lucemburský (1361 — 1437) — král český a uherský a císař římský (1411 — 1437), syn našeho Karla IV. Byl několikrát v Paříži na návštěvě.

Karel IV. — syn Jana Lucemburského, král český a císař římský (1346 — 1378). Vychován ve Francii, kde strávil v mládí sedm let a kde se též oženil s Blankou z Valois. Vracel se do Francie i později, vázán příbuzenskými vztahy ke královské rodině francouzské. Pobýval zde

v letech 1339—1340, počátkem roku 1344 a 1346. Hugo zde patrně naráží na některý jeho pobyt v Paříži. Jan Be^emek — král anglický 1199 —1216. Byl v úzkých vztazích k francouzskému králi Filipu Augustovi, později se však rozešli a Filip August ho zbavil francouzských lén, mezi nimi i Normandie, jež do té doby podléhala anglickým králům. Karel VI. — francouzský král 1380 —1422.

Marcel — nářážka na krvavé povstání v Paříži v r. 1358, kdy se vzbouřily generální stavy v čele s purkmistrem Etiennelem Marcelem proti dauphinovi Karlovi, jehož otec byl zajat Angličany. Na radu Marcelovu se lid ozbrojil a odebral k radnici na náměstí Grève, aby tu "stávkoval". (Tak vznikl dnešní francouzský význam slova grève-stávka.) Marcel dal před očima dauphinovým za-vraždit jeho dva rádce. Vypukla občanská válka, jež skončila r. 1358 zabitím Marcela a nastoupením dauphina — Karla V. Vzдорopapež Benedikt — Benedikt XIII, vzдорopapež avignonský 1394—1417, sesazen kostnickým koncilem r. 1417. Biscornette — středověký řezbář, uváděn Sauvalem. Du Hancy — uváděn Sauvalem jako slavný truhlář za Ludvíka XII.

14 Brosse, Salomon de (1571 —1626) — francouzský architekt, stavitel chrámu sv. Gerváse a Lucemburského paláce; přestavěl Soudní palác.

505

Str.

14 Patru, Olivier (1604—1681) — francouzský advokát. Vynikal bom-bastickou a květnatou výřečností. Když byl jmenován členem Akademie, pronesl vstupní řeč, která se tak líbila, že bylo roz-hodnuto, aby napříště každý nový člen pronesl podobný projev. Gargantua — obr, hrdina slavného satirického románu "Gargantua a Pantagruel" od Fr. Rabelaise (1494—1553). Ludvík XI. — francouzský král 1461 —1483. Podobně jako jeho předchůdci usiloval o posílení královské moci proti feudální šlechtě. Zlomil moc korunních vasalů, za minulých válek značně vzrostlou, spojil téměř všechna větší léna s korunou, zejména též po smrti Karla Smělého Burgundského (viz pozn. ke str. 40). Omezil soudní moc šlechticů a upevnil absolutní moc krále. Pa-novník chytrý, despotický a lstivý. Hugo ho v románě výstižně charakterisuje.

Karel Veliký (742 — 814) — král Franků 768 — 814, zákonodárce a organisátor Franké říše, jež vznikla z pův. Gallie (na území dol. Rýna). První velký vladař feudální doby. Slavný válečník, který vytvořil obrovskou říši od českých hor až k Pyrenejím. Zakládal školy a kláštery, stavěl paláce, povolal ke dvoru učence. Renesanční fantasie — náatíka na bohatství a různé kombinace slohu renesančního, který následoval po slohu gotickém. Vznikl v Itálii a je v jádře uměleckou obrodou antiky. Své prvky čerpal ze stavi-telství řeckého a římského. Soudní písaři — cech soudních písařů sdružoval všechny písaře pro-kurátorů, advokátů a poradců při soudech. Písaři zakládali různá bratrstva, jako bratrstvo "bezstarostných dětí", a všelijaké veselé společnosti, jako bylo "císařství galilejské". Organisovali diva-delní představení a lidové zábavy. Měli právo hrát na mramorové desce Soudního paláce.

16 Akantové listy — listy akantu, ozdobný rostlinný tvar používaný na hlavicích sloupů korintských a římských.

Zpěváci krále sicilského — roku 1417 se stal dědičným právem králem sicilským francouzský vévoda René d' Anjou, který byl zároveň hrabětem provensálským (odtud nářážka na přízvuk jeho zpěváků). René d'Anjou miloval a podporoval umění a udržoval na svém dvoře četné literáty a umělce; po jeho smrti (1480) povolal Lud-vík XI. jeho zpěváky k svému dvoru a přidělil je Svaté kapli v Soudním paláci.

17 Vincenneský les — na jihozápadním okraji Paříže.

Čtyři národy, čtyři fakulty... týká se zřízení pařížské university, nejstarší v Evropě, založené r. 1150. Pařížská universita se dělila na národy a fakulty. Rozdělení na národy nutno chápat územně, nikoliv národnostně. Na pařížské universitě byly čtyři národy: národ normandský, národ pikardský, národ německý a národ

francouzský. V čele každého národa byl volený prokurátor. Podle oboru studia se dělila pařížská universita na čtyři fakulty: fakultu nižší (svobodných umění) a tři vyšší (fakultu theologickou, práv-nickou a lékařskou). V čele university byl rektor, volený vždy na tři měsíce, v čele fakult volení děkanové. Jinak byla universita podřízena církevnímu doзору, arcibiskupovi. Studenti bydlili vět-šinou v kolejích, kde byl představeným kancléř. Jednou z nejstar-ších kolejí pro studenty theologické fakulty byla Sorbonna, podle níž dostala pařížská universita v XVI. stol. jméno. Jednotlivé fa-kulty udílely hodnosti — grady. Nejnížší hodností byl bakalář. Stal se jím každý, kdo po dvouletém studiu na fakultě svobodných umění (z níž se později vyvinula fakulta filosofická) složil s úspě-chem zkoušky. Po dalším studiu bylo možno dosáhnout hodnosti licenciáta. Hodnost mistra svobodných umění nebo doktora na vyšších fakultách byla udílena po promoci. — Každá fakulta měla svého knihkupce (přísežného knihkupce), který se staral o vydá-vání a prodej knih, a úředního sluhu — pedela, který při slavnost-ních příležitostech nosil odznaky fakulty.

19 Tybald — lat. tvar jména Thibaut. Oči — dvojí šestka při hře v kostky.

Saturnalitas mittimus ecce nuces (lat.) — citát ze starověkého básníka Martiala. Zde posíláme ořechy k svátkům!

Sv. fenovefa — patronka Paříže, zachránila prý kdysi Paříž před Huny. Kostel, opatství a kolej sv. Jenovefy byly na pahorku téhož jména v Universitní čtvrti. Dnes je tam známá knihovna.

20 Cum tunicis grisis (lat.) — s šedivými tunikami.

Seu de pellibus grisis furratis (makaronská latina, t. j. taková, v níž jsou promíšena latinská slova s latinisovanými slovy francouzskými) — nebo s kožíšky šedivě podšitými.

Dó%e benátský jde slavit ^ásnuby s mořem — narážka na známý obřad v středověkých Benátkách.

Ulice Glatigny — ulice nevěstek.

Aut unum bombum — nebo jednu bombu; sprostá slovní hříčka v makaronské latině.

Post equitem sedēt atra cura (lat.) — Za jezdcem sedí smutná starost. (Citát z Horatia.)

21 Knihtisk — byl vynalezen Janem Gutenbergem z Mohuče, který r. 1452 vydal první tištěnou bibli.

22 Jupiter — nejvyšší bůh, otec a pán všech bohů v římské mythologii. Baudetská brána — jedna z nejstarších bran pařížských, viz kap. "Paříž s ptačí perspektivy".

23 Nec deus intersit (lat.) — Bůh ať nezasahuje.

Pan du Berry (1340—1416) — vévoda Jan du Berry, strýc krále Karla VI.

507

Str.

23 Petr Gringoire — satirický a dramatický básník francouzský, žil asi v letech 1474—1538. Nejznámější je jeho politická satira "Hra o papeži bláznů", kterou napsal na žádost krále Ludvíka XII. a jež byla namířena proti papeži Juliovi II. Vynesla mu veřejné uznání a zřejmě i dobré hmotné zabezpečení. Žil jako pořádný měšťan. — Gringoire, jak ho líčí v románu Hugo, má málo společného s histo-rickým Gringoirem. (Ostatně r. 1482 by měl sedm let.) Připomíná spíše jiného básníka středověké Francie, Francoise Villona. Nîmes — město v jižní Francii.

24 Plaudite cives (lat.) — tleskejte, občané.

25 Cormille, Pierre (1606—1684) — mistr klasické tragedie francouz-ské, nejznámější jeho drama je "Cid".

26 Sirény — bájeslovné mořské panny ve skalách na pobřeží jiho-italském, napůl ryby a napůl ženy. Svým zpěvem lákaly plavce, kteří pak ztroskotali.

27 Dieppe — město na normandském pobřeží Atlantického oceánu.

28 Delfin — ryba, slovní hříčka se slovem dauphin. Každý dědičný princ francouzský přijímal totiž titul delfína podle panství Delfi-nátu.

Mistři — viz pozn. ke str. 17.

31 Exposice dramatu — začátek se stručným rozvržením thematu. Amboise — jeden ze slavných zámků na řece Loiře. Pindarický — vzletný; Pindaros (522—442), řecký básník, autor chvalozpěvů vynikajících vzletem a ozdobnou mluvou.

32 Temple — starý opevněný klášter templářů v Paříži z XII. stol. Ekkktik — ten, kdo nemá žádnou vlastní soustavu, ale vybírá si-z různých směrů, co se mu zdá nejlepší.

Theseus a Ariadna — postavy z řec. bájesloví. Theseus byl athénský král, který zabil netvora Minotaura, obludu, jež se živila lidským masem. Z bludiště paláce krétského krále Minose mu pomohla dcera Minosova Ariadna tím, že mu dala klubíčko, jehož rozvinutá nit sloužila Theseovi jako vodítko. Na zpáteční cestě zanechal Theseus Ariadnu na ostrovu Naxu.

33 Parrhisian — slovní hříčka s francouzským slovem Parisien (Pa-řížan).

De Conty — mladší větev bourbonského rodu. Rabelais, Francois (1495 —1553) — francouzský humanista, pro-slavil se satirickým románem Gargantua a Pantagruel, v němž se dravým a nespoutaným humorem a groteskní nadsázkou vysmál feudální společnosti ve jménu živých lidských hodnot.

34 La Fontaine, Jean de (1621 —1695) — francouzský spisovatel a básník, autor veselých hříček a slavných "Bajek".

Pan % Beaujeu — manžel starší dcery Ludvíka XI., Anny Francouz-ské, kterou si vzal r. 1474.

Str.

11.1

34 Charybda a Scylla — skaliska z antického bájesloví. V přeneseném smyslu znamenají nevyhnutelné nebezpečí: Incidit in Scyllam qui vult vitare Charybdam — Naráží na Scyllu, kdo se chce vyhnout Charybdě. Zde nárazka na tehdejší spory mezi aristokracií a králem. ... ani o Ludvíka, ani o Karla — míněn Karel VII. a jeho syn Lud-vík XI., který se vojensky postavil proti otci, aby se zmocnil vlády. Vévoda de Nemours a královský maršálek de Saint-Pol — popraveni Ludvíkem XI. za zradu (r. 1475 a 1477), neboť byli ve spojení s Angličany.

35 Svatý Heřman Auxerrský — kostel v Paříži, proti Louvrů. Benedikt XII. — papež (1334—1342), jenž sídlil v Avignonu. Bibamus papaliter (lat.) — pijme po papežsku.

36 Cappa repleta mero (lat.) — sutana plná čistého vína.

37 Vévoda rakouský — míněn Maxmilián I., císař německý (1493 — 1519). Měl za manželku Marii Burgundskou, dědičku Karla Smělého. Bojoval s Ludvíkem XI. o nástupnictví v Burgundsku, ale smlou-vou arraskou přenechal Ludvíkovi Pikardii i Burgundsko s pod-mínkou, že jeho dcera Markéta, vnučka Karla Smělého, provdá se za francouzského korunního prince. Poselstvo vévody rakous-kého, o němž je v románě řeč, přišlo sjednat podmínky. Coictier — osobní lékař Ludvíka XI.

Eduard IV. — král anglický 1461 —1483. Spojil se proti Ludví-kovi XI. s Karlem Smělým, vévodou burgundským. Gent — hlavní město Flander.

38 Vévoda de Saint-Simon (1675—175 5) — francouzský spisovatel, autor slavných "Pamětí", v nichž s úžasnou pronikavostí kriticky popi-suje život u dvora.

3 9 Hledal svou rukavici v mých nohavicích... (franc. ... a cherché son gant dans mes chausses...) — punčocháři vyráběli až do XVI. století nejen punčochy, ale i t. zv. chausses, t. j. nohavice s punčochami.

40 Filip de Comines (1447 — 1511) — historiograf Ludvíka XI., autor "Pamětí", v nichž vykládá machiavellistickou politiku svého krále. d' Hymbercourt a Hugonet — byli rádci

Marie Burgundské (dcery Karla Smělého); vydali Ludvíku XI. r. 1476 město Arras a byli za to pak r. 1477 popraveni.

Karel Smělý (1433 —1477) — poslední vévoda burgundský, vládce Burgundska a Flander. Prudký a náruživý válečník, veliký protivník a soupeř Ludvíka XI. Chtěl si vytvořit stejně mocnou říši jako francouzský král. Postavil se v čelo Ligy obecného blaha a svedl s Ludvíkem XI. několik vítězných bitev, dokonce i krále zabil. Ludvík však skončil tento spor vítězně a připojil Burgundsko k franc. koruně. Karel Smělý byl zabit u Nancy.

41 Margaritas ante porcos (lat.) — házíte perly sviním. (Citát z evange-lia sv. Matouše.)
509

Str.

41 Porcos ante Margaritam (lat.) — házíte svině Markétě. (Slov. hříčka, lat. margarita — perla i Markéta.)

44 Breviář — modlitební kniha s modlitbami pro každý den v roce.

45 Věra incessu patuit dea (lat.) — podle chůze se pozná pravá bohyně.

47 Agamemnon — postava z řec. bájesloví. Legendární král v Argu, vůdce řeckých hrdinů, kteří obléhali Tróju. Aby si usmířil bohy a vyprosil si příznivý vítr, obětoval svou dceru Ifigenii. Timanthes — starořecký malíř (IV. stol. př. n. l.), autor obrazu "Obětování Ifigenie", na němž je Agamemnon zobrazen, jak si zahaluje tvář.

48 Homér (IX. st. př. n. l.) — nejslavnější starořecký básník, autor Iliady a Odyssey.

Olymp — hora ve středním Řecku, podle antického bájesloví sídlo bohů.

Faun — římský bůh plodnosti a úrody, ochránce stád, rolnictví, lesů a lovu. Faunové — tolik jako řeční satyři.

Pilon, Germain (1535 —1590) — francouzský sochař.

Teniers — jmenovali se tak dva holandské malíři, otec (žil 1582 až 1649) a syn (1619 —1694), kteří si za náměty svých děl volili scény ze života prostého lidu.

Rosa, Salvátor (1615 — 1673) — italský malíř. Jeho obrazy jsou plné divokého vzruchu a vynikají bohatým koloritem.

Bakchická slavnost — slavnost na počest boha Bakcha (Bakchus, bůh vína a veselí). Časem se zvrhla v necudné noční orgie.

49 Sauveur, Josef (165[^] — 1716) — francouzský fyzik a geometr, tvůrce hudební akustiky.

Biot (1774—1862) — francouzský astronom, matematik, fyzik a chemik.

50 Ch&tekt — dvě pevnosti staré Paříže. Velký Ch., zbořený r. 1802, byl na pravém břehu Seiny, proti Směnárenskému mostu — sídlo trestního soudu a pařížského hejtmantství. Malý Ch. byl na levém břehu Seiny proti Malému mostu a sloužil jako vězení.

Musy — v řeckém bájesloví bohyně krásných umění (divadla, básnictví, hudby atd.).

51 Kyklopové — bájeslovní obři v řecké mythologii, mající jen jedno oko uprostřed čela.

53 Polyfém — jednooký obr.

5 5 Homér žebal... — podle pověsti byl prý Homér potulným pěvcem a živil se zpíváním svých písní.

56 Ovidius Naso Publius (43 př. n. l. — 16 po n. l.) — vynikající římský básník, autor "Metamorfos" a jiných lyrických básní. Zemřel ve vyhnanství v Tomech (dnešní Konstanta) u Černého moře, vy-povězen císařem Augustem. Hugo píše u Moskvanů a chce tím naznačit, že zemřel daleko od domova.

510

5 7 Vězení správce pokladu v Svaté kapli - při některých klášterech byla ve středověku též vězení. 58 Johanka Francouzská - mladší sestra Ludvíka XI.

Or/rá^ />m^Ě/^ *rĚ- - maličká ostrůvek při západním cípu ostrova Starého města (Čité), s nímž pozděu splynul.

Bronzový kůň na Novém mostě - bronzový kun s jezdeckou sochou Jindřicha IV. na náspu Nového mostu.

60 Ludvik XV. - král francouzský 1715-1774-

Karel V _ král franc. 1364-1380- Jako korunní princ prožil vzpouru již proti němu zosnoval E. Marcel. Viz pozn. ke str. 13.

61 Boccador, Domenico (zemřel r. 1549/ Paříži) - italský architekt, stavitel staré radnice na náměstí Grève.

Saint-Vallier — spiklenec za vlády Františka I; odsouzen k smrti a na popravišti amnestován.

Trahoir — křižovátka v Paříži, kde se třídil dobytek, když byl hnán na porážku.

Montfaucon — kopec na předměstí Paříže, kde bylo popraviště a kde byli na šibenicích vystavováni pro výstrahu mrtvol oběšených. Velký Châtelet — pevnost na pravém břehu Seiny; byla sídlem královského hejtmanského úřadu a trestního soudu, zbourána r. 1802.

Gilotina — přístroj na popravování, vynalezený francouzským lékařem Guillotinem za Francouzské revoluce k urychlení poprav. Ve Francii se jí používá dodnes.

62 Besos para golpes (špan.) — polibky za rány. Andalusanky — Andalusie, krajina v sev. Španělsku.

63 Nymfy — původně bohyně, jež podle řeckého bájesloví žily vlesích, ve vodách, v řekách a jeskyních; přeneseně se užívá o mladých krásných dívkách.

Bakchantka z hory Menelajské — bakchantka, ctitelka boha Bakcha. Bakchantky a satyrové tvořili bujnou a rozpustilou družinu boha Bakcha. Menelaus — hora v Lakonice v Řecku.

65 Peruánské doly — zlaté doly v Peru jsou ve francouzských příslovích vrcholem bohatství.

66 Biterne, Matyáš — malíř, který vyzdobil radnici, jak uvádí Sauval.

Ve studni pak objevili vzácnou pokladnici a v ní tváře na korouhvích hrůzu vzbuzující.

Arabové na koních tam jako sochy stáli, meče měli napřažené, luky napínali.

67 Un co/re de gran qz Hallaron dentro un pilař, Dentro del, nuevas banderas Con figuras de espantar. Alarabes de cavallo Sin poderse menear Con espadas, y los cuellos, Ballestas de buen echar.

Dvě sloky ze španělské romance o Rodrigovi, králi španělském,

511

v níž se líčí zázrak, jak se zvědavému králi po prvé zjevily obrazy Maurů, jeho příštích nepřátel a přemožitelů.

68 Egypt — tehdy považován za vlast cikánů.

Veliký coesre — tradiční titul krále žebráků a tuláků v pařížském Dvoře divů.

Císařství galilejské — název veselé společnosti chudých studentů a písařů.

Bratrstvo bláznů — veselá společnost písařů.

Svatá Jenovefa — patronka a ochránitelka Paříže. Ve chvílích ne-bezpečí se nosily její ostatky v procesí přes celou Paříž. Balafo — africký hudební nástroj.

69 Rybečka — staré třístrunné housle.

Gamba — strunný nástroj o čtyřech strunách, dnešní čelo. Kontrabasová viola — čtyřstrunný nástroj altového zabarvení, dnešní basa.

70 Hermetika — zahrnuje okultní vědy: magii, astrologii a alchymii. Název podle egyptského boha Herma Trismegista, který je prý původcem všech okultních věd.

71 Zenith (arab.) — nadhlavník, nejvyšší bod na obloze kolmo nad hlavou pozorovatele.

Nadir (arab.) — podnožník, bod na obloze, ke kterému míří směr tíže v místě pozorovacím.

Klasicismus — umělecký sloh, který se chce přiblížit formě a duchu klasického umění řeckého a římského. Ve francouzské literatuře je to období XVII. až XVIII. stol. Jeho vrcholnými představiteli jsou na př. Corneille, Racine, Molière, Boileau, La Fontaine.

Romantismus — umělecký a obecně kulturní sloh, jenž byl reakcí na klasicismus. V literatuře znamená popření klasických pravidel a nastolení fantasie a citu místo rozumu. Ve Francii jsou jeho představiteli na př. Lamartine, Vigny, Hugo, Sandová, Musset. — Hugo zde chce říci,

že kdyby žil Gringoire v jeho době, to je v době romantismu, zaujal by patrně jakousi střední cestu mezi přísným řádem klasickým a uvolněnou imaginací romantiků. 75 Flamel, Mikuláš (1330 — 1418) — bohatý pařížský měšťan, o němž se tvrdilo, že své bohatství získal pomocí kamene mudrců. Legenda z něho udělala čaroděje a alchymistu.

77 Do roku 1789 — to jest do roku, kdy vypukla Francouzská revoluce. Tota via, cheminum et viaria (řnakaraná latina) — každou ulici, cestu i všechny průchody.

78 Palác Tournelks — bývalá královská residence, dnes zbořená, jež zaujímala část Královského náměstí, dnešního Vogeského náměstí v Paříži.

Salvē, salvē, maris stella! (lat.) — Zdravas, zdravas, hvězdo mořská I Začátek mariánské hymny.

512

Str.

78 La buonra mancia, signor! La buona manda! (ital.) — Almužníčku, pane! Almužníčku!

79 Vulkán - bůh ohně v římském bájesloví, ošklivý a kulhavý. Zařídil si pod Etnou hutě, kde koval blesky pro Jupitera.

Señor caballero, para comprar un peda^o de pan! (špan.) — Milostivý pane, podarujte mi kousek chleba!

Facitote caritatem (lat.) — Dejte almužnu!

Vendidi hebdomade naper transit a meam ultimam chemisam (lat.) — Předešlý týden jsem prodal svou poslední košili.

Cicero, Marcus Tullius (106—43) ~ význačný římský spisovatel, politik a řečník.

Babylonská věž — ohromná věž, kterou podle biblického vyprávění chtěli vztyčit synové Noemovi, aby se dostali do nebe. Bůh však tomu zabránil tím, že na věži došlo k zmatení jazyků. Proto dnes Babylonská věž v přeneseném smyslu znamená zmatek, zmatenici, změtení.

80 Onde vas, hombre? (špaň.) — Kam jdeš, člověče?

82 Styx — řeka v podsvětí, z řec. bájesloví.

83 Michel Angelo Buonarroti (1475 — 1564) — nejslavnější italský rene-sanční sochař, malíř, architekt a stavitel. Z jeho děl je nejznámější kupole chrámu sv. Petra v Římě, Mojžíš a fresky v Sixtinské kapli. Callot, Jacques (1592 — 1635) — francouzský rytec a malíř, autor realistických obrázků ze života žebráků a chudasů.

Svatá Regina — patronka poutníků. Sauval — viz pozn. ke str. 10.

Benserade (1613 — 1691) — francouzský básník, dodavatel kratochvil-ných her a baletů pro královský dvůr Ludvíka XIV.

84 Stradivari (1644—1737) — slavný italský houslař.

Hombre, quita tu sombrero? (špaň.) — Člověče, smekni klobouk! 86 E^op (VII—VI. stol. př. n. l.) — slavný starověký bajkář. Mercur — římský bůh obchodu a zlodějů (jako řecký Hermes).

88 Et omnia in philosophia, omne in philosopho continentur (lat.) — vše je obsaženo ve filosofii a všichni ve filosofovi.

89 Martial (43 — 104) — římský básník. Jeho slavné "Epigramy" jsou často složeny jen z jediného dvojvrší zvaného elegické distichon. Metrům těchto dvou veršů je rozdílné, takže báseň na pohled "kulhá".

97 Pařížský sold — stará mince, jež platila 15 denárů. Sold je dnešní sou (5 centimů, dvacetina franku).

Despréaux — Nicolas Boileau-Despréaux (1636-1711), franc. básník a kritik, který ve svém "Umění básnickém" vyložil přísná pravidla a zákony klasicismu v literatuře.

99 Raffael (1483 —1520) — slavný italský malíř, sochař a architekt. Jeho madony vynikají líbezností a nenapodobitelnou harmonií.

513

Str.

ioo Quando las pintadas aves Když zmlknou pestří ptáci

Mudas estan, y la tierra... a utichne země...

Verše z romance o Rodrigovi, viz pozn. ke str. 67. Adre[^]arach — zkomolenina slova azédarac. Rostlina, z jejíchž plodů, tvrdých oříšků, dělaly se růžence a náhrdelníky. "Snad je to proto" — slovo Esmeralda znamená ve španělštině smaragd (srovnej fr. émeraude — smaragd).

102 Ciceronovy "Povinnosti" — známé Ciceronovo dílo "De Officiis", naučné dílo o povinnostech občana.

Scholastika — filosofický směr založený nikoli na zkoumání skutečnosti, nýbrž na církevně dogmatickém myšlení, pěstovaný zejména na středověkých školách. Poetika — nauka o umění básnickém. Hermetika — viz pozn. ke str. 70.

Tarasnice — starobylé těžké dělo k rozrážení slabších zdí. Phoebus — řecké jméno boha slunce Apollona.

103 Mikromegas — hrdina jedné filosofické povídky Voltairovy.

104 Chrám Matky Bo[^]j — k správnému pochopení této kapitoly je třeba připomenout, že v roce 1830, kdy Hugo psal svůj román, neprovedl ještě stavitel Viollet-Le-Duc dalekosáhlou restauraci.

Karel Veliký — je zde uváděn jako zakladatel Chrámu Matky Boží. Hugo se však mylí, protože stavba byla začata až r. 1163, za vlády Ludvíka VII.

Filip August — král francouzský 1180 —1223. Obratný politik a energický panovník, vítězstvím nad angl. králem Richardem Lvím Srdcem a jeho nástupcem Janem Bezzemkem připojil k Francii Normandii, Anjou, Touraine a Poitou. Provedl administrativní reorganizaci země, založil hejtmanství. Staral se o zvelebení země, založil universitu, obehnal Paříž mohutnými hradbami a pečoval o stavbu chrámů. Stavbu Chrámu Matky Boží však nedokončil, jak tvrdí Hugo.

í Tempus edax, homo edacior (lat.) — Čas hlodá, člověk nahlodává ještě víc. Jde zřejmě o parafrázi citátu z Ovidiových "Proměn", kde zní "tempus edax rerum".

Trojlistkový oblouk — lomený oblouk vyplněný kamenným prolámaným trojlistem.

Trojlist je charakteristický ornamentální motiv gotiky XII. a XIII. století. •

105 I Hady — V. Hugo má na mysli hrdinské eposy po vzoru mohutného starořeckého eposu Homérova.

Romancera — sbírky španělských národních legend a hrdinských písní.

Quae mole sua terrorem incutit spectantibus (lat.) — jež svou tíhou nahání divákům hrůzu. (Citát z Du Breula.) Cbildebert — syn Chlodvikův, král pařížský (511—558).

514

Str.

105 Biscornette — viz pozn. ke str. 13

Ve stylu Ludvíka XV. — t. j. ve stylu rokokovém, který se vyznačoval přemrštěnou ozdobností a titěrností. (Ludvík XV. — král franc. 1715 —1774.)

Val-de-Grâce a Dóm invalidů — tyto dvě stavby jsou zde citovány jako charakteristické příklady klasické architektury. Ludvík XIV. — franc. král 1643 —1715.

Přání Ludvíka XIII. - Ludvík XIII. (fr. král 1610-1643) zasvětil království Panně Marii, ale jeho předčasná smrt mu nedovolila po-stavit důstojný pomník k její oslavě.

Budovy ločinné — právnícký termín pro budovy, kde byl spáchán nějaký zločin nebo které patřily zločinci.

Za ^radu nejvyššího maršálka — míněn maršálek Bourbonický (1490 až 1527), který v r. 1523 zradil krále Františka I. a zdvihl zbraně proti Francii.

Co se stalo s tou rozkošnou věcičkou... — k Hugově stížnosti, že tato věžička byla r. 1787 stržena, je třeba dodat, že r. 1859 byla opět vystavěna.

107 Kateřina Medicejská (1519 —1589) — žena krále Jindřicha II. Jejím jménem chce označit Hugo renesanční umění, jež se ve Francii vítězně šířilo právě v XV. a XVI. století a jehož kolébkou byla Itálie. Hugo ve smyslu svých romantických názorů a zálib dává přednost francouzskému národnímu umění a jeho nejstarším tradicím, kdežto umění renesanční pokládá jednak za umění cizí, jednak za umění aristokratické, jak o tom svědčí i to, že aristokratické umění XVIII. století považuje za pokračovatele právě tohoto renesančního umění.

Pani Dubarry — poslední favoritka Ludvíka XV. V její době, t. j. na konci XVIII. stol., architektura podle Huga degeneruje ve vy-umělkované ozdobné tvarech. Luther — symbolisuje zde reformaci v 15. stol. Mirabeau, Honoré Gabriel (1749 — 1791) — vynikající řečník a významný politik na počátku revoluce, člen Ústavodárného shromáždění. Symbolisuje zde Francouzskou revoluci z r. 1789. Vitruvius — římský architekt v I. stol. př. n. l., autor pojednání o architektuře.

Vignola (1507 —1573) — italský architekt, který je považován za prvního theoretika a tvůrce pravidel renesančního umění. V mnohém použil právě Vitruvia.

Vandalové — starogeráanský národ, který se dělil na několik větví (jedna z nich byli Gotové); v první pol. 5. st. n. l. podnikali pustošivé nájezdy do Gallie, Itálie a Španělska. — Hugo zde jistě nechce tvrdit, že gotické umění pochází od Gotů. (Ostatně sám v pozn. na str. 10 říká, že slovo gotický je zcela nevhodné pro

515

označování umění založeného na lomeném oblouku, ale že se zcela vžilo.) Spíše lze soudit, že záliba v antithesách (Vandalové — aka-demie) zvítězila u něho nad snahou po historické pravdě.

108 Parthenon — slavný řecký chrám v Athénách, vystavěný v klasickém slohu řeckém.

Cenalis, Robert — franc. biskup v XVI. stol. Herostrates — Efezan, který v touze, aby své jméno proslavil, za-pálil r. 356 př. n. l. Dianin chrám v Efezu, jeden ze sedmi divů světa.

Hieroglyfy — symbolické znaky vyjadřující myšlenky pomocí obrázků (na př. staroegyptské písmo). Hugo užívá velmi často tohoto slova, snad pod vlivem současných objevů egyptských hieroglyfů.

Theokratická disciplína — kázeň v takové soustavě, v níž politická moc je v rukou kněží jako zástupců boha.

Východní říh římská — nazývaná též císařství řecké, vznikla r. 395 rozdělením říše římské na západní a východní. Hlavní město By-zancie, odtud architektura byzantská.

Vilém Dobývatel (1027 — 1087) — náčelník kočovných Normanů, dobyvatel Anglie. Hugo ho zde cituje jen jako přibližné označení doby, kdy končí románské období v architektuře (konec XI. stol.).

109 Doba karolínská — doba Karla Velikého (742 — 814).

Kostel sv. Jakuba Ujatek — na pravém břehu Seiny, nad Směnárenským mostem. Dnes z něho zbývá jen čtverhranná věž. Řehoř VII. — papež 1073 — 85, proslul přísností a energií, zavedl celibát. Flamel, Mikuláš — viz pozn. ke str. 75.

110 Papežské schisma — papežský rozkol v l. 1378 —1414, kdy vládli dva papežové (jeden v Římě, druhý v Avignonu).

Kostel sv. Heřmana Na palouku — nádherný kostel s opevněným opatstvím na levém břehu Seiny, v Universitní čtvrti. Zbytky kyklopských staveb — zříceniny mohutných staveb z doby Pe-lasgů, prehistorického národa, který obýval východní země kolem Středozevního moře, zvláště Řecko.

Pendent opera interrupta (lat.) — přerušená díla jsou nerozhodná (Vergilius, Aeneida).
Etampes — město v departementu Seine-et-Oise, blízko Paříže; je tu kostel z XII. století a stará věž, o níž se zmiňuje Hugo. Facies non omnibus una, Nemají sice všechny jednu tvář,

Non diversa tamen, qualem. (lat.) ale také ne rozdílnou. 112 Římská basilika — základní půdorysný tvar řím. budov, později křesť. kostelů: obdélníková prostora rozdělená po délce sloupovím ve tři lodi, z nichž prostřední je vyšší a je zakončena polokruhovitou apsidou.

516

Str.

112 Sut generis (lat.) — jediný svého druhu.

113 Vittoria — město v baskické provincii Alava. Karel V. — francouzský král 1364—1380.

115 Julián Apostata - císař římský 361-363. Jeho říše zabírala též celou Gallii, dnešní Francii. V Paříži si dal postavit lázně, jejichž zbytky se zachovaly dodnes. (Vedle musea Čluny, v Universitní čtvrti.)

Montjaucon — viz pozn. ke str. 61.

116 Civibus fidelitas in reges, quae tamen aliquoties seditionibus interrupta, multa peperit privilegia (lat.) — Věrnost králům, i když často vzpourami přerušovaná, získala občanům mnoho výsad.

118 Sauval — viz pozn. ke str. 10

Heraldikové — vykladači erbů ; heraldika — věda o erbech. Normanské obležení — Normani, germánský kočovný kmen ze Skandinávie, podnikali četné nájezdy do Anglie a sev. Francie. R. 886 oblehli Paříž. Statečně se bránila, ale nakonec jim musel král franc. ponechat část sev. Francie — Normandii. Favyn a Pasquier — učenci z konce XVI. století.

119 Jednadvacet kostelů na Starém městě — dnes z nich nezbyvá ani jeden.

Carcer Glaucini — žalář Glaucinův.

Juvenal des Ursins — purkmistr pařížský r. 1388.

Liga — zde koalice šlechty proti Ludvíkovi XI.

Věž Nesleská — byla součástí první obvodové hradební zdi Paříže a stála na levém břehu Seiny, v místě, kde dnes stojí Francouzský institut.

120 Druha — skupina, shluk krystalů.

121 Palác Čluny, který se nachoval umělcům pro útěchu — dnešní museum Čluny, kde jsou uloženy ohromné sbírky dobových kostýmů a bytových zařízení a doplňků z XV. —XVIII. století.

122 Některá z těchto předměstí — všechna jmenovaná předměstí se postupem století stala přímou součástí města Paříže.

Mlýn Gobelinů — rodina Gobelinů zde později založila slavnou manufakturu na čalouny, kde pracovali vlámské řemeslníky. Gobelíny se tu vyrábějí dodnes.

Zříceniny Vauvertu — zříceniny zámku nedaleko Gentilly, na jihu Paříže. Říkalo se, že tam straší čert.

123 Má své jméno od močálu — dnešní čtvrt Marais (mezi ulicí St. Antoine a ulicí Temple). Camulogenus — vůdce Gallů v bojích proti Caesarovi.

124 Palisáda — hradební kůl.

125 Chambord — jeden ze zámků na řece Loiře, postavený Františkem I. Albambra — palác maurských králů v Granadě ve Španělsku.

517

Str.

126 Baštila — pařížská pevnost zbudovaná Karlem V. Původně byla pevností vojenskou, ale brzy se stala státním vězením, kde zahynulo nespočetně politických vězňů. Proto jí lid 14. července 1789 dobyl a zbořil ji jako symbol absolutní monarchie.

Daidalos — známá postava z řecké mythologie. Daidalos je považován za původce umění stavitelského, řezbářského a truhlářského. Královské náměstí — dnešní Vogešské náměstí.

127 Sfinga — v řeckém bájesloví okřídlená nestvůra s lvím tělem a s ženskou hlavou, která dávala lidem nerozřešitelné hádanky. V Egyptě se zachovala ohromná kamenná sfinga poblíž pyramidy Cheopsovy z r. 2850 př. n. l.

128 Starý Louvre Filipa Augusta — stará královská residence v Paříži. Stavba Louvrů byla započata za Filipa Augusta r. 1204; ve stavbě pak pokračovali Karel V., František I., Jindřich II., Ludvík XIII. a konečně Ludvík XIV., který dal zbudovat velkolepou kolo-nádu.

Insula — znamená v latině ostrov, ale též komplex budov. Meandr — původně v řečtině zákrut řeky, pak ozdobná čára.

130 Vesnice Issy, Vanves, Vaugirard, Montrouge, Gentilly, Conflans — jsou nyní jednak součástí Paříže (čtvrť Vaugirard), ostatní tvoří před-městské obce.

Vincennes — původně zámek zbudovaný Filipem Augustem; po-zději na též místě postavil Filip VI. opevněný hrad, který dlouho sloužil jako královská residence. Rozlehlý les Vincenneský je nyní připojen k Paříži.

Bicetre — vesnice na jih od Paříže na říčce Bièvre, s mohutnou stavbou 215 stol. Dnes je tam útulek pro staré lidi.

Voltaire (1694—1778) — francouzský osvícenský historik, filosof a dramatik. "Candide" je jedna z jeho nejznámějších filosofických povídek.

Luxembourg — pařížský palác zbudovaný na poč. 17. stol. architektem Brossem, je vyzdoben obrazy Rubensovými a Poussino-vými. Dnes v něm zasedá rada republiky.

Mignard (1606—1668) — franc. malíř, autor podobizny Moliérovy.

131 Tuilerie — býv. královský palác v Paříži, dnes zbořený.

Kule z 10. srpna na Tuilerii — nárazka na důležitou událost z Franc. revoluce. 10. srpna 1792 vypuklo v Paříži povstání, lid dobyl Tuilerii, žádal sesazení krále a svolání nového Národního shromáždění na základě všeobecného hlasovacího práva. 10. srpen znamená tedy konec království.

Kule z 9. července — nárazka na události z červencové revoluce r. 1830, kdy se pařížský lid vzbouřil proti Karlu X. a po dvou-denních krvavých bojích na pařížských ulicích ho vyhnal.

Nastoupil

518

Ludvík Filip. Absolutní monarchii vystřídala vláda finanční buržoasie.

132 Kolosseum — velkolepý římský anfiteatr zbudovaný r. 80 za císaře Tita. Toto divadlo se stupňovitě uspořádanými lavicemi mohlo pojmout 80.000 diváků.

Ústava z r. III — ústava, kterou vypracoval Konvent v srpnu 1795 po "thermidoru", t. j. po pádu Robespierrovy vlády teroru. Tato ústava zrušila všeobecné hlasovací právo a zavedla dvě komory, do nichž se volili jen zástupci majetných vrstev. (Rok III — podle revolučního kalendáře, zavedeného 1793.)

Minos — král krétský, moudrý zákonodárce; po smrti jeden ze soudců v podsvětí.

Sloh messidorský — sloh doby revoluční (1789-1794), strohý, přísný až suchopárný.

Messidor byl podle nového republikánského kalendáře desátý měsíc v roce (od 20. června do 19. července). Bronzový sloup ulitý z děl na náměstí Vendôme byl ulit z 1200 děl, jež

Napoleonova vítězná armáda ukořistila nepřítelům. Je vysoký 44 m.

Soufflot, J. G. (1709—1780) — franc. architekt, který stavěl chrám sv. Jenovefy (dnešní Pantheon).

136 Neděle Quasimodo — první neděle po velikonočních.

Ailly, Pierre d' (1350—1420) — francouzský kardinál a theolog. Předsedal koncilům v Pise a Kostnici, kde naléhal na odsouzení Jana Husa a Jeronýma Pražského.

138 Řeka Flegeton — podle řeckého bájesloví podsvětní řeka, v níž teče místo vody oheň. Haudrietky — bratrstvo milosrdných sester, jež pracovaly v pařížských nemocnicích v XIII. století. Jejich jméno se váženo jméno kaple Štěpána Haudryho.

140 Léo — cizí věc (nejčastěji pozemky), k níž držitelé náleželo právo dědičného užívání na základě t. zv. lenního práva, jež bylo při-značné pro středověký feudální řád. Šlechta a vysoké duchoven-stvo dostávaly od panovníka za určité služby půdu jako léno. Vrchnosti pak dávaly půdu do užívání poddaným rolníkům, kteří za to museli odvádět naturální, později peněžité dávky a konat různé práce (robota). V románě jde o církevní léno, domy paříž-ského arcibiskupa.

Obroři — důchod plynoucí ze zastávání úřadu, zvláště církevního. Dare alapas et capillos laniare (lat.) — rozdávat políčky a vjíždět si do vlasů. (Citát z Du Breula.)

Azurini coloris et bruni (lat.) — barvy modré a hnědé Trqyes, Jean de — franc. kronikář z XV. století.

143 Altare pigrorum (lat.) — oltář lenochů. Quasimodo (lat.) — jaksi, sotva, přibližně. 519

Str.

144 Immanis pecoris custos, immanior ipse (lat.) — Strážce strašlivého zví-řete, sám ještě strašlivější. Parafráze Vergiliova verše o pastýři Dafnisovi: "Pastýř krásného stáda, sám ještě krásnější."

147 Benátské žaláře — kobky pobité olověnými pláty, jež se sluncem rozpalovaly.

Malus puer robustus (lat.) — silný hoch (bývá) zlý. Hobbes, Tomáš (1588 —1679) — anglický filosof, racionalista, za-stánce osvíceného absolutismu.

149 Kružba — výplň gotických oken, portálů a pod., ozdobená prola-movanými trojlisty nebo jinými motivy.

150 Kentauři — v řec. bájesloví démoni, napůl lidé, napůl koně. Astolf — bájeslovný kníže anglický, jeden z reků slavné Ariostovy básně "Zuřivý Roland". Zde narážka na jeho legendární roh, jehož zvuk prý člověka omračoval.

152 Akolita — duchovní nižšího svěcení, služebník biskupův.

153 Diákon Pavel — apoštol Pavel, jeden z prvních organisátorů církve a tvůrců křesťanské věrouky. Napsal četné epištoly, jež jsou zahr-nuty v Novém zákoně. Umučen r. 67 v Římě.

Quasi classico excitati (lat.) — jakoby klasickým způsobem rozdráž-dění.

154 Rixa ; prima causa vinum optimum potatum (lat.) — rvačka; první příčina popíjení výborného vína.

Ubi defuit orbis (lat.) — kde končí svět.

Dekretalisté — vykladači dekretálií, t. j. papežských listů, jež obsa-hovaly církevní předpisy.

Averroes (1126— 1198) — arabský lékař, filosof a hermetik, který se narodil v Kordobě ve Španělsku. Je znám především jako komen-tátor Aristotela.

155 Sedmiramenný svícen — používal se při židovských bohoslužbách. Šalamoun — v letech 1018 — 975 král israel'ský, příslovečný bohat-stvím a moudrostí.

Pythagoras (t kolem r. 500 př. n. l.) — starořecký filosof idealistic-kého směru, astronom a matematik. Považoval číslo za základ všech věcí.

Zarathustra — zakladatel staroperského náboženství. Kámen mudrců — kámen, který podle názoru alchymistů mohl změnit obyčejné kovy ve zlato a lidské tělo udržovat mladým, zdravým a nesmrtelným.

Pošetilé panny, moudré panny — očekávaly podle biblického podo-benství ženichův příchod na svatbu; pošetilé panny zapomněly pečovat o olej do svých svítilen, a když jim svítilny vyhasly, pro-meškaly ženichův příchod a na svatební veselí už nebyly vpuštěny.

156 Palimpsest — rukopisná pergamenu, jehož původní text byl stářím setřen a na němž bylo znovu psáno. Chemickými prostředky se

520

podařilo učinit původní písmo mnohých palimpsestů opět čitelným a byly tak objeveny vzácné zlomky staré literatury. Biskup Hugo z Besançonu — cituje ho Du Breul. Hugo ho uvádí asi proto, že sám se narodil v Besançonu.

157 Kabala — tímto slovem se označuje ve středověku tajná, mystická nauka židovského původu o lidské duši, stvoření světa a člověka působením deseti božských sil (zefirod).

Okultní vědy — alchymie (hledání kamene mudrců, který by proměnil obyčejné kovy ve zlato), astrologie (předvídání osudu a budoucích událostí z postavení hvězd na nebi), magie (vyvolávání nadpřirozených účinků tajnými prostředky), nekromancie (vyvolávání duchů, kteří by prozradili budoucnost). Ad omnem tonum (lat.) — plným hlasem. Kapitula — kněžský sbor při větším chrámu.

158 Aliquae magnatae mulieres, quae sine scandalo evitari non possunt (lat.) — některé urozené ženy, jimž nelze odepřít vstup bez pohoršení.

159 Régnier, Mathurin (1573 — 1613) — franc. básník, zakladatel klasické satiry.

Eia, eia, Claudiuscum claudio! (lat.) — slov. hříčka: Aj, aj, Klaudius, s kulhánkem!

160 Abbas Martinus (lat.) — Opat od blahoslaveného Martina. Byl jím podle zvyku francouzský král.

De praedestinatione et libero arbitrio (lat.) — o předurčení a svobodě vůle.

161 AVALCOTIER — slov. hříčka: A Pabricotier — pod meruňkovým stromem, též á l'abri de Cotier — v útulku Coictierově.

163 Aesculap — bůh medicíny u starých Řeků a Římanů. Iamblichos — řecký novoplatonik syrského původu. (Žil ve IV. stol. př. n. l.)

164 Hippocrates (asi 460 — 377) — nejslavnější lékař řeckého starověku, autor lékařských spisů, učitel mnoha starověkých lékařů. Emprostathos — křečovitě zkřivení páteře dopředu. Opisthathos — křečovitě zkřivení páteře dozadu.

165 Credo in Deum (lat.) — věřím v Boha. Dominum nostrum (lat.) — Pána našeho.

Epidaurus — město ve starém Řecku s chrámem boha lékařství Aeskulapa a posvátným pramenem, kam chodili nemocní. Chaldej — dnešní jižní Irák, krajina při Perském zálivu, obývaná v II. a I. tisíciletí př. n. l. kmenem Chaldejců. Kasta kněží tohoto národa pěstovala astrologii, magii a filosofii. Jejich názory měly vliv na řeckou filosofii.

166 Boustrophedon — způsob psaní u starých Feničanů a Řeků. První řádka a všechny liché se psaly zprava doleva, sudé naproti tomu zleva doprava.

521

Str.

Zirufy a %efirody — čísla od 1 do 10 a kombinace těchto čísel; označují v kabalistické nauce různé síly, jež měly vliv na stvoření světa a člověka.

Šalamoutiuv klíč — název staré čarodějnické knihy. Plná životní čára — krtka na dlani, podle níž se usuzovalo na délku života.

Uránie — bohyně hvězdářství.

Hermes — autor má na mysli Herma Trismegista. Tak označovali staří Řekové egyptského boha Tota, který prý po prvé sepsal tajné vědy (alchymii, astrologii, magii) ve zvláštních knihách, nazvaných po něm hermetické.

167 Samuel — vynikající starozákonní prorok.

Herodot — nejstarší řecký dějepisec, narozený kolem r. 484 př. n. l. Sikra — posvátná formule.

Chrám Šalamounův — Jehovův chrám v Jerusalemě. Dal jej postavit Šalamoun v X. st. př. n. l. Při dobývání Jerusalema v r. 586 př. n. l. jej zničili Chaldejci. Později byl znovu

vybudován podle původních plánů. Když se Římané v r. 70 zmocnili Jerusalema, zbořili tento chrám, že "nezůstal kámen na kameni".

168 Erras, arnice Claudi (lat.) — Bloudíš, příteli Klaudie.

Orfeus — podle řecké mythologie vynálezce hudby a představitel kultu boha Bakcha. Orfeovi je přičítána t. zv. orfická poesie (pod-vržená literatura filosoficko-mystická), jejíž ctitelé se sdružovali v tajná bratrstva a připravovali se na posmrtný život asketickou životosprávou podle vzoru Orfeova, který pohrdal jinými ženami (když ztratil svou a nemohl si ji odvést z podsvětí), nevšímal si jich a byl za to- Bakchantkami roztrhán. Klaudius Frollo se zřejmě také řídí orfickými předpisy, jak o tom svědčí jeho pohrdání ženami a nevšímavost k nim. Peristera (řec.) — holub.

169 Glossa in epistolas D. Pauli. Norimbergae, Antonius Koburger (lat.) — Poznámka k epistolám sv. Pavla. V Norimberce, Antonín Ko-burger.

Petrus Lombardus — pařížský biskup italského původu (t 1164), význačný scholastický theoretik, kterému byl udělen čestný titul "magister sententiarum" — mistr sentencí.

Abbas beati Martini, scilicet rex Franciae, est canonicus de consuetudine et habet parvam praebendam quam habet sanctus Venantius et dehet sedere in sede thesaurarii. (lat.) — Opat od blahoslaveného Martina, totiž král francouzský, je podle panujícího zvyku kanovníkem a má malou prebendu, jakou má svatý Venantius, i má bydlet v příbytku správce pokladu.

171 Keltský dolmen a kromlech — dolmen je těžký kámen položený na dvou jiných, kromlech je skupina vztyčených kamenů do kruhu.

522

Nacházejí se v zemích, kde sídlili kdysi Keltové (západní a střední Evropa). Také v Čechách v okolí Strakonice se našly dolmeny. Někteří archeologové je považují za obětní oltáře, jiní je mají za náhrobky.

171 Etruský tumulus — kupa hlíny nebo kamenu ve formě kužele nad hroby. Nacházejí se ve střední Itálii, kde žili kdysi Etruskové, ale i v jiných zemích kolem Středozemního moře. (Pyramidy jsou ostatně jen obrovské tumuly.)

Hebrejský galgal — kupa kamenů na starých židovských pohře-bištích.

Karnak — obec ve Francii v Bretani. Daidalus — viz pozn. ke str. 126. Orfeus — viz pozn. ke str. 168.

172. Púgoda eklingská — chrám v Indii v Eloře celý vytesaný ve skalách. Pochází z XX. století př. n. l.

Ramseion — chrám v Thébách, postavený v XIII. st. př. n. l. faraó-nem Ramsesem II.

Chrám Šalamounův — viz poznámku ke str. 167. Tabernakul — svatostánek.

Archa (úmluvy) — pozlacená truhla, v níž byla Mojžíšova příká-zání, nádoba s manou sebranou na poušti a Aronova hůl. Archa sho-řela, když byl zničen jerusalemský chrám.

173 Kapitol — jeden z pahorků, na nichž se rozkládal starý Řím. Stával tu kdysi pohanský chrám a hrad.

Quia nominor leo (lat.) — protože se nazývám lev. (Citát z římského bajkáře Phaedra.)

174 Noemovo dobrodrifýtví — Noe se stal po potopě světa podle biblické legendy otcem nového lidstva. Považuje se za prvního pěstitele vína. Noemovým dobrodružstvím se myslí příhoda, kdy syn Noe-mův Chám spatřil svého otce opilého bez oděvu a zmínil se o tom posměšně svým dvěma bratrům Sémovi a Jafetovi. Ti však ctili svého otce a přikryli ho šatem.

175 Testudo (lat.) — želví štít.

Iliada — hrdinský epos řeckého básníka Homéra (IX. st. př. n. l.) o trojské válce.

Aischylos (525—456 př. n. l.) — zakladatel řecké tragedie. Knihy Mojžíšovy — Mojžíš, legendární židovská postava, podle Sta-rého zákona odvedl Židy z egyptského otroctví do Palestiny. Býval považován za autora prvních pěti knih Starého zákona.

176 Feničané — semitský kmen obývající ve starověku úzký pruh země v Přední Asii při Středoziemním moři (dnešní Sýrie s městy Tripolisem a Bejrutem). Feničané se zabývali obchodem a plavbou. Na pobřeží Středoziemního moře založili četné osady a města, z nichž největší moci nabylo Kartago (v dnešním Tunisu). Kartago sou-

523

peřilo a válčilo dlouhou dobu s Římem. Fénicie se stala později římskou kolonií.

176 Etruskové — obývali ve starověku Etrurii (dnešní střední Itálie). V r. 490 př. n. l. byla Etrurie podmaněna Římany. Etruskové měli na svou dobu vyspělou architekturu. Římané přijali od Etrusků značnou část náboženských a společenských zřízení.

Památky kyklopské — nejstarší stavitelské památky na řeckých ostrovech v Egejském moři, zbytky zdí z obrovských balvanů kolem měst a hradů

Theokracie — společenská nebo vládní soustava, v níž politická moc je vykonávána kněžími jako zástupci boha.

Dogma — věroučná poučka, kterou předkládá církev k věření; ve vědě poučka pokládaná za jistou.

Brahmin — kněz indického boha Brahmy.

Mág — kněz náboženství Zarathustrova u starých Peršanů.

177 Feidias — řecký sochař v 5. stol. př. n. l. Vytvořil kromě jiného plastickou chrámovou výzdobu Parthenonu,

Kolosseum — aréna, amfiteátr v Římě, dokončený v f. 80, kde se konaly zápasy gladiátorů. „Barbaři přešli přes Kolosseum“, zna-mená obrazně zánik římské říše.

179 Latinské arkády — římské arkády, řada oblouků nad sloupy. Korintské kolonády — řada korintských sloupů před budovou nebo kolem ní. Korintský sloh vznikl ve starém Řecku. Vyznačuje se štíhlými sloupy s bohatě zdobenými hlavicemi.

Alexander Veliký (356 — 233 př. n. l.) — král Makedonský, nej-větší válečník a dobyvatel starověku. Podrobil si celou Malou Asii, Sýrii, Egypt, Persii a dostal se do Indie; jeho říše však nepřekročila jeho smrt, protože nebyly upraveny nástupnické otázky. Goujon, Jean (1515 —1564) — francouzský architekt a sochař. Palestrina (1524—1594) — italský hudební skladatel. Reformace — náboženské hnutí proti zlořádům katolické církve v XV. a XVI. století; jeho představitelem v Německu je Martin Luther (1483 — 1546). Luther a jeho přívrženci založili v Německu protestantskou církev, která se úplně odtrhla od církve katolické.

180 Pantheon — původně pohanský chrám v Římě, dokončený v r. 28, později (od r. 609) křesťanský chrám S. Maria Rotonda. Partbenon — slavný chrám v Řecku v Athénách, postavený v 5. st. př. n. l. Hugovi připomínají sloupy průčelí chrámu sv. Petra v Římě Parthenon, zatím co kupole mu připomíná Pantheon. Chce tím dokázat, že renesanční stavitelství je pouhou kombinací řecké a římské architektury.

František II. — král francouzský v letech 1539 —1560. Jindřich IV. — král francouzský v letech 1589 —1610. Ludvík XIII. — král francouzský v letech 1610—1643.

524

Str.

180 Ma[^]arin, Giulio (1602 — 1661) — kardinál, ministr za Ludvíka XIII. a Ludvíka XIV. Ludvík XIV. — král francouzský v letech 1643 —1715.

181 Ludvík XV. — král francouzský v letech 1715 —1774.

Slavné a velké literární století — století XVII., klasické období fran-couzské literatury (Molière — komedie, Corneille a Racine — tragedie, La Fontaine — bajky).

Voltaire (1694—1778) — vystupoval ostře proti církvi a stavěl proti církevním pravdám pravdy lidského rozumu. Je prvním důsled-ným racionalistou. Viz také pozn. ke str. 130. Erat enim ui si mundus, ipse excutiendo semet, refecta vetustate, candidam ecclesiarum veslem

indueret (lat.) — Stalo se totiž, že svět, sám sebe zničil a odhodil minulost, oblekl bělostný kněžský šat. Glaber, Radulphus — burgundský kronikář, zemřel kolem r. 1050. Hrdinské %pěiy — nejstarší literární památky, epické básně o hrdin-ských bojích (řecká Ilias, španělské Romanceros, indický epos Mahábháratam, německé Nibelungy).

Dante (1265 —1321) — velký italský básník, autor Božské komedie. Vyasa — legendární indická postava, jíž se připisuje autorství hrdinského zpěvu Mahábháratam.

Cheops — faraón za čtvrté dynastie (kolem r. 2800 př. n. l.), který dal postavit největší pyramidu, nazvanou po něm Cheopsova py-ramida.

Strasburk — autor má na mysli gotickou katedrálu s nádhernou věží.

183 Vědy — posvátné knihy Indů (modlitby, hymny, náboženské úvahy).

Restif de la Bretonne (1734—1806) — francouzský spisovatel kluz-kých příběhů, jež jsou na okraji skutečné literatury, t. zv. lido-vých románů.

184 Encyklopedie — první francouzský naučný slovník, vycházející v le-tech 1751 —1772 za redakce francouzských filosofů Diderota a d'Alemberta. Pro svůj pokrokový ráz a ostrou kritiku feudálního řádu bylo vydání Encyklopedie několikrát zakázáno a zastaveno. Moniteur — noviny, deník založený v revolučním roce 1789, později oficiální orgán francouzské vlády.

185 Dignitas, quae cum non exigua potestate politiam concernente, atque praerogativis multis et iuribus conjuncta est. (lat.) — Hodnost, která je spojena s nikoli nepatrnou mocí bezpečnosti se týkající, jakož i s mnohými výsadami a právy. (Citát ze Sauvala.)

186 Liga obecného blaha — koalice feudálních pánů proti francouzskému králi Ludvíku XI. V r. 1465 se střetla liga s králem v bitvě u Montl-béry,^ jež skončila nerozhodně. Král byl přinucen povolit feudálním pánům četné výsady, o které je zase později připravil.

525

Str.

186 Auditores Castelleti (lat.) — vězeňští soudci. In prima instantia (lat.) — v první instanci.

189 Lex duri carminis (lat.) — přísný text zákona. Corpus Christi (lat.) — tělo Kristovo.

190 Herakles — bohatýr z řeckého bájesloví.

192 Primo, secundo, tertio (lat.) — za prvé, za druhé, za třetí. In praejudicium meretricis (lat.) — ke škodě nevěstky.

197 Metafysika — zabývá se původem, podstatou, příčinami a účelem jsoucna.

198 Job — biblický patriarcha stíhaný krutými ranami osudu, symbol všech trpělivých nešťastníků.

Magna voce per umbras (lat.) — mocným hlasem z temnot (verš z Vergilia).

Sileto et spera (lat.) — mlč a doufej.

Forte scutum, salus ducum (lat.) — silný štít, spása knížat.

Tuum est (lat.) — patří tobě.

Tu ora (lat.) — modli se.

Ludovico Magno (lat.) — Ludvíku Velikému. Těmito slovy začíná nápis na bráně sv. Diviše, postavené za Ludvíka XIV.

199 Trou aux rats (franc.) — myši díra; vyslovuje se tru o ra, což se po-dobá latinskému nápisu tu ora (modli se).

Strach před pokutou — za nošení zlatých křížů a prstenů.

200 Non passibus aequis (lat.) — nestejnými kroky.

Tantalova muka — Tantalos (postava z řeckého bájesloví) prozradil tajemství bohů a za trest stál v podsvětí ve vodě pod ovocným stro-mem. Trpěl žízní a hladem. Kdykoliv se však chtěl napít, voda ustoupila, a kdykoliv sáhl po ovoci, větve mu unikly. Saturn — římský bůh úrody.

201 Kne\ Jan — postava středověkého bájesloví, podle pověsti vládce Turkestanu, podle jiných vládce v Habeši.

Trapezunt — krajina a město v Turecku při Černém moři. Korunovace Karla VII. — v r. 1429 v Remeši po vítězných bojích s Angličany.

207 Dolní Egypt — byl považován za původní vlast cikánů. Saraceni — ve středověku označovali v Evropě slovem Saracen všechny mohamedány a pohany.

Jupiter — nejvyšší bůh římského bájesloví.

208 Ethiopský — habešský.

210 Katalonie — někdejší knížetství v severových. Španělsku.

Valonsko — jižní Belgie. 213 Dominus (lat.) — zde název modlitby.

Goya, Francisco de (1746 — 1828) — slavný španělský malíř.

222 Surdus absurdus (lat.) — hluchý je hloupý.

223 Asturie — krajina ve Španělsku.

526

Str.

223 Pikador — jezdec, který v býčích zápasech útočí na býka kopím.

Banderilové — muži, kteří v býčích zápasech dráždí býka tím, že mu

zabodávají do šíje oštěpy s fábory. 229 Dubartas (1544 — 1590) — franc. protestantský barokní básník.

Periphráze — druh metafor, kdy se místo názvu předmětu uvádějí jeho příznačné vlastnosti, název se opisuje, často několika slovy.

Kyklop — viz pozn. ke str. 51.

232 Neptun — bůh moře v římském bájesloví. Triton — Neptunův syn.

Karel VII. — král francouzský v letech 1422 — 1461, předchůdce Ludvíka XI., který vystupuje v tomto románu.

233 Karel VI. — král francouzský v letech 1380 — 1422.

244 Provensálská sarabanda — menuetový tanec z Provence, krajiny v jižní Francii.

245 Fandango — národní tanec španělský s kastanětami.

246 Diogenes (žil asi v letech 404 — 323 př. n. l.) — starověký řecký filo-sof, stoupenec t. zv. cynické školy, která hlásala návrat k "příro-zenému" způsobu života, t. j. bez velkých potřeb (cynikové žili chudě, Diogenes sám bydlel v sudě). Jejich filosofie byla pasivním protestem chudých vrstev proti rozkladu starověké společnosti po dlouholetých válkách.

Svatý Genesius (umučen v r. 286 nebo 303) — herec ve starém Římě. V pohanské parodii na obřady křesťanské církve, která se hrála před římským císařem Diokletianem, prohlásil, že je křesťan. Byl zatčen a odsouzen k smrti.

Apollon — u starých Řeků bůh slunce, ochránce stád. Admetos — legendární řecký král, u něhož Apollon pásal ovce, když byl dočasně vypuzen z pohanského nebe — Olympu.

Alexandrin — francouzský dvanáctislabičný verš. Sofokles (496 — 406 př. n. l.) — autor řeckých tragedií Antigona, Elektra a j.

Ale te ipsam (lat.) — živ se sama. Concedo (lat.) — připouštím.

250 Solus cum sóla non cogitabuntur orare Pater noster (lat.) — Je-li muž se ženou o samotě, jistě se nebudou modlit Otčenáš.

252 Fuga — hudební útvar, v němž dané thema probíhá v dvou nebo více naprosto samostatných hlasech.

Arpeggio — rozložené hraní akordu na strunných nástrojích. Tóny akordu se nehrají současně, nýbrž rychle po sobě, takže zní jako na harfě.

253 Venuše — v římském bájesloví bohyně krásy a (smyslné) lásky. Cicero — viz pozn. ke str. 79.

Seneka (zemřel r. 65) — stoický filosof římský.

254 Quemadmodum (lat.) — stejným způsobem jako.

527

Str.

254 Verumenimvero (lat.) — zdůraznění odporovací formule, asi jako naše "alebrž", "alevšak".

Veramente, queste rotisserie sono cosa stupenda (ital.) — věru, tyhle ku-chyně jsou úžasné.

255 Doktor Faust — legendární postava středověkého německého ba-datele, který upsal svou duši ďáblu.

257 Spira, spera (lat.) — dmýchej, doufej. Unde? Inde? (lat.) - Odkud? Odtud?

Homo homini monstrum (lat.) — člověk člověku netvorem.

Astra, castra, nometi, numen (lat.) — hvězda, tábor, jméno, pokyn.

Méya pifiMov uéya y,a%óv (tec.) — silná kniha velké zlo.

Sapere atide (lat.) — měj odvahu být moudrý.

Fiat ubi vult, přesněji: spiritus fiat ubi vult (lat.) — duch vane, kam chce (nedá se spoutat).

Avayxixpayia. (řec.) — spoutanost.

Hexametr — šestistopý vex"š.

Caelestem dominum, terrestrem dicite domn um(ht.) — pán na nebi budiž také pánem na zemi.

Alanu (člověk) — v indickém bájesloví praotec lidstva, který prý napsal posvátný zákoník, jímž se řídí brahmíni.

258 Averroes — viz pozn. ke str. 154. Sirius — hvězda.

Flamel — flamma — slovní hříčka s lat. slovem řlamma, znamená-jícím oheň.

259 Cassiodorius, Magnus Aurelius (468 — 562) — římský státník a spi-sovateľ, který byl ve službách gótského vladaře Theodoricha; později žil v klášteře, kde sepsal veškeré vědění své doby. Zechiel (žil prý v XIII. stol.) — rabín, který se zabýval černou ma-gií ; měl lampu, která prý byla naplněna jakousi látkou umožňující svícení po dlouhou dobu. Protože ho lidé často rušili při studiu boucháním na vrata domu, zřídil si Zechiel přede dveřmi domu pro-padliště, které uváděl v činnost úderem kladívka na hřebík ve svém bytě.

Emen hetan — magické zaříkadlo z tak zvaných pekelných slovníků, znamenající prý "sem-tam". Sigeani — pekelný zloduch.

260 Fátum (lat.) — osud.

261 Tunica dechiraverunt (makaronská latina) — roztrhli svrchní šat. Kápě ? Montaigu — Montaigu byla kolej pojmenovaná po svém patronu a mecenáši, biskupovi 2 rodu Montaigu; její žáci nosili malou kápi.

Capetta (lat.) — (malá) kápě.

Graecum est, non legitur (lat.) — to je řecké, nečte se.

262 Quibusdam marmosetis (lat.) — jakýmsi usmrkancům,
528

Str.

262 Cerberus — v řeckém bájesloví tříhlavý pes, který střežil vchod do podsvětí.

263 Cum meo laquasio (lat.) — s mým lokajem.

Gratian — italský mnich v XII. stol., autor sbírky papežských cír-kevních předpisů, která je známa pod jménem Dekret. Horatius 65 — 8 př. n. 1. — význačný římský lyrický básník.

Aristoteles (384 — 322 př. n. 1.) — řecký filosof, význačný starověký myslitel.

264 Qui non laborat, non manducet (lat.) — kdo nepracuje, ať nejí.

Aischylos (525—456) — řecký básník, autor mnoha tragedií. Anapest — verš, v němž jdou za sebou vždy dvě slabiky nepří-zvučné a jedna přízvučná.

265 Epikur — řecký filosof z IV. stol. př. n. 1., materialista.

266 Dominus a domnus (latina makaronská) — urozený pán a obyčejný pán.

267 Plautus (t r. 184 př. n. 1.) — římský básník, autor četných komedií. Advorsum stimulos, laminas, crucesque, compedesque, nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias (lat.)

— byly vyzkoušeny bodce, žhavé pláty, skřipce, okovy, důtky, řetězy, temnice, klády, železa, jha (citát z Plautovy "Komédie o oslu").

Per ipsum, et cum ipso, et in ipso (lat.) — skrze sebe sama, se sebou samým, v sobě samém (magická formule z tak zvaných pekelných slovníků).

Hax, pax, max — magická formule z pekelného slovníku.

268 Merkur — v římském bájesloví bůh obchodu, posel bohů. Nudus vinctus, centum pondo, es quando pendes per pedes (lat.) — nahý, spoután a za nohy pověšen vážíš sto liber.

269 Mummol, Ennius — středověký válečník, který byl popraven na přání manželky frankého krále Chílpericha r. 585.

Stryga nel masca (ital.) — čarodějnice v masce.

270 Psellos, Michal (vlastním jménem Konstantin, 1018 — 1070) — byzantský spisovatel, který vstoupil do kláštera a přijal jméno Míchal; stoupenec Platonovy filosofie.

Dialogus de energia et operatione demonum (lat.) — Pojednání o síle a činnosti duchů.

271 Servius, Maurus Honoratus (žil ve IV. století) — římský gramatik. Nullus enim locus sine genio est (lat.) — každé místo má svého strážného ducha.

Te Deum laudamus! (lat.) — Tebe, Bože, chválíme!

272 Jakub — židovský patriarcha; viděl ve snu žebřík od země až do nebe a po něm vystupovali a sestupovali andělé.

Job — židovský patriarcha těžce zkoušený osudem. Nikdy však neztratil víru v Boha.

Lullus, Raymondus (1235 — 1315) — španělský theolog a mystik, autor díla o scholastické logice.

529

Str.

272 Sub conservatione formae specificae salva anima (lat.) — při zachování zvláštní formy zdravá duše.

276 Indignus qui inrer malá verba habitat (lat.) — Nehodný, kdo mezi špatnými slovy přebývá.

Platon (427 — 347) — řecký idealistický filosof.

278 Priapus — starověký bůžek zahrad a vinic, symbol přírodní síly i smyslnosti; jeho ze dřeva vyřezávané sochy byly stavěny do zahrad a polí, to vysvětluje také citát: Olim truncus eram ficulnus, to jest: Kdysi jsem býval fíkovým kmenem. Eduensis episcopus (lat.) — biskup autunský. 279 Confiteor (lat.) — vyznávám.

Don Juan — španělská legendární postava, dvořan, svědce žen. Don Juan se střetne na hostině se sochou komtura, kterého kdysi zabil v souboji, a socha ho odvede do pekla. 282 R/gnier — viz pozn. ke str. 159. 285 Jupiter — viz pozn. ke str. 22.

289 Neptun — viz pozn. ke str. 232.

290 De figuris regu/aribus et irregu/aribus. (lat.) — O tvarech pravidelných a nepravidelných.

Didascalon — pokyny pro básníky a herce.

291 Koncil — církevní sněm.

303 Templáři — duchovní řád rytířský (zal. 1119 k ochraně poutníků na cestě od mořského břehu do Jerusalema), jehož velmistr sídlil nejdříve v Jerusalemě, později ve Francii.

Bohatství tohoto řádu se chtěl zmocnit francouzský král Filip [V. Zosnoval proto proti templářům proces, v němž byli obviněni z tajných rouhavých obřadů. Řád byl papežem zrušen r. 1310 a 54 rytířů bylo upáleno a jejich jmění zabaveno.

304 Plautus (t 184 př. n. l.) — viz pozn. ke str. 267.

305 Ideo domini, coram stryga demnstrata. . . (lat.) — Pročež, pánové, se zřetelem k tomu, že čarodějnice usvědčena, že zločin jest zřejmý a úmysl zločinu prokázán, jménem svatého chrámu Matky Boží v Paříži, který má právo vykonávání všeliké vysoké i nízké

spravedlnosti na tomto počestném ostrově starého města, za souhlasu všech přítomných prohlašujeme, že navrhujeme předně nějakou peněžitou pokutu; za druhé veřejné pokání před hlavním portálem katedrálního chrámu Matky Boží; za třetí rozsudek, jehož mocí by tahle čarodějnice se svou kozou buď na náměstí obecně Grěve zvaném, neb na konci ostrova v řece Seině popravena byla. Salický zdon, též zákon saalských Franků — latinský kodex barbar-ského práva.

A/ego (lat.) — popírám.

306 Lasciate ogni speranza (ital.) — Zanechte vši naděje. Verš z Dantova "Pekla".

530

Stř.

307 In pace (lat.) — v pokoji.

320 Garofani (1481 — 1559) — italský malíř.

La Fontaine — viz pozn. ke str. 34. 423 Themis — řecká bohyně spravedlnosti. 231

Masaccio — středověký florentský malíř (1401 — 1428).

Raffaello (1483—1520) — slavný italský malíř. 332 Non timebo millia populi circumdantis me.

Exsurge, Domine; saluum

me fac, Deus! (lat.) — Nebudu se báti tisíců zástupu, který mne

obklopuje. Povznes mne, Pane, spas mne Bože!

Saluum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam.

(lat.) — Spas mne, Bože, neboť vody pronikly až do duše mé.

Infixus sum in limbo proiundi; et non est substantia. (lat.) — Věším

v hlubokém bahně a není, kde bych se zachytil.

Offertorium — obětování, část mše.

Qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam aeternam

et in iudicium non venit; sed transit a morte in vitam. (lat.) — Kdo slovo

mé slyší a věří v toho, který mě poslal, má život věčný a nepřijde

před soud, ale přejde ze smrti do života.

333 De ventre inferi clamavi, et exaudisti vocem meam (lat.) — Z hlubin pekla jsem volal, a slyšel jsi hlas můj.

Et projecisti me in proiundum in corde maris, et flumen circumdedit me. (lat.) — A uvrhl

mne v propast hloubky mořské a proud mne zaplavil.

334 / nunc, anima anceps, et sit tibi Deus misericors! (lat.) — Nuže jdi, duše zbloudilá, a Bůh ti buď milostiv!

Kyrie eleison! (řec.) — Pane, smiluj se!

335 Omnes gurgites tui et fluctus tui super me transierunt (lat.). — Všecky víry tvé a proudy tvé přešly nade mnou.

342 Quod monachis Sancti-Germani pratensis hydra fuit, clericis nova semper dissidiorum capita suscitantibus. (lat.) — Protože palouk byl mnichům z kláštera sv. Heřmana hydrou, která v boji se studenty vždy znovu hlavy zdvíhala.

343 Fantasmagorie — čarovné obrazy.

344 Montjauc — viz pozn. ke str. 61,

346 Fortunate senex! (lat.) — Šťastný starce! 350 Dagobert — francouzský král v VII. stol.

Semiramis — legendární královna babylonská. Ve svém paláci si

dala vybudovat visuté zahrady.

370 Pegasus — okřídlený kůň z řeckého bájeslovi, později symbolem básnického nadšení.

De cupa petrarum (lat.) — O tesání kamenů.

371 Hippokrates — slavný řecký lékař z V. stol. př. n. l.

Id est: cibi, potus, somni, venus, omnia moderata sunt. (lat.) — Znamená to: jídla, pití, spánku, lásky, všeho s mírou.

371 Basrelief — v sochařství vypouklá práce, postavy a ozdoby nevy-stupující ze základní ploché půdy víc než napolovic. Metamorfosa — proměna (změna tvaru, složení).

372 Pyrrhonský filosof — stoupenec řeckého filosofa Pyrrha (asi 360 až 270), zakladatele starověké skeptické školy; podle Pyrrhona může být člověk šťasten jen tehdy, jestliže se mu podaří žít v klidu, bez utrpení, a toho dosáhne, zdrží-li se veškerých úsudků a pokládá-li za jedinou pravdivou věc pouze smyslové vjemy.

375 Forismaritagium (lat.) — manželství mimo dům.

377 Anaxagoras (500 — 428) — řecký materialistický filosof, atheista.

379 Biton — silácký hrdina z řeckého bájesloví.

380 Cessat doctorum doctrina, discipulorum disciplina (lat.) — ubývá uče-nosti u doktorů, disciplíny u žáků.

Noli Joannes verberare Picardos (lat.) — neperte se s Pikardany, Jene.

Quasi asinus illiteratus (lat.) — jako nevzdělaný osel. %

Hekataios — řecký dějepisec, žil ve IV. stol. př. n. 1.

Olympos — v řecké mythologii to byl hudebník, jehož písně byly přednášeny na hostinách bohů. 381 Ajax — hrdina z řecké mythologie, který cestou z trojské války

ztroskotal a zachránil se na pustém skalisku, odkud se rouhal bo-hům ; bůh Neptun srazil pak skálu do moře.

385 Popluli debacchantis populosa debacbatio (lat.) — hrozný povyk nevá-zaného lidu.

Quae cantica... (lat.) — Jaké zpěvy! Jaké hlasy! Jaké písně! Jaké nekonečné melodie se zde pějící! Znějící líbezné hymny, nejsladší an-dělské melodie, nejkrásnější písně všech písní.

386 Non cuiquam datum est habere nasum (lat.) — není každému dáno mít nos.

Dimidiam domum in paradiso (lat.) — zřekl jsem se polovice domu v ráji. — Jan Frollo tu používá slovní hříčky, spočívající v tom, že cituje text pronájmu poloviny domu na Kostelním náměstí, jež se francouzsky jmenuje Parvis, latinsky Paradisus. — Hugo převzal tento citát z Du Breula.

388 Luxuriosa res vinum et tumultuosa ebrietas (lat.) — víno je prosto-pášné, opilost bouřlivá.

Vinum apostatare facit etiam sapientes (lat.) — víno svádí i moudré k odpadlictví.

391 Bitva u Eknonu — námořní bitva u sicilských břehů v r. 256 př. n. I. mezi římskými a kartaginskými loděmi, v níž zvítězili Římané. Alexander Veliký — viz pozn. ke str. 179.

Gustav Adolf — švédský král v letech 1611 — 1632. Válčil za třiceti-leté války dlouho s německým císařem, jehož vojska vedl Albrecht z Valdštejna.

392 Richelieu{\\<)% } — 1642) — kardinál, ministr franc. krále Ludvíka XIII.

392 Ludvik XIV. — franc. král v letech 1643-171 j. Mirabeau — viz pozn. ke str. 107.

401 Aja Sofia — křesťanský chrám v Cařihradě, vystavěný r. 532; Turci ho po dobytí Cařihradu přeměnili r. 1453 v mešitu a r. 1935 v museum.

402 Pluto — bůh podsvětí v římském bájesloví. Cupido — bůh lásky v římském bájesloví. <sexé/ift"Á"G (řec.) — s deseti zobáky. Nestor — jeden z účastníků výpravy trojské.

403 Ilias — hrdinská báseň starořecká z IX. stol. př. n. 1. o dobývání Troje.

404 merovejský — jméno první dynastie franckých králů v Gallii; po-chází prý od Merovinga nebo Merovaea, který vládl asi v pol. V. století.

Faramond — jeden z králů na galerii chrámu Matky Boží. 406 Baštila — viz pozn. ke str. 126.

Louvre — královský palác v Paříži. 408 Paní Pilou — žila v XVI. stol, a byla proslulá jednak vtipností,
jednak ošklivostí.

Velký Cyrus — galantní pseudohistorický román od francouzské spisovatelky Scudéryové (1607 —1701).

411 Dapifero nullo, buticulario nullo (lat.) — bez stolníka, bez číšníka. Citát z jakéhosi královského výnosu z r. 1233 o dvorských hodno-stářích. Hugo jej převzal ze Sauvala.

415 Guyenne, de (1421 —1491) — bratr Ludvíka XI., který mu daroval r. 1469 francouzskou provincii Guyenne s hlav. městem Bordeaux, avšak za tři roky ho otrávil.

Balue, Jean (1421 — 1491) — kardinálangerský, který se paktoval s burgundským vévodou Karlem Smělým a byl proto Ludvíkem XI. uvřazen do vězení.

Rousillon — bývalá francouzská provincie, jejímž hlav. městem byl Perpignan.

417 Vilém x Harancourt — biskup verdunský, spolčil se s kardinálem Baluem r. 1469 při tajném jednání s burgundským vévodou Karlem Smělým; jmenoval se správně Haraucourt a podle historické sku-tečnosti nebyl vězněn v Bastile on, nýbrž kardinál Balue, jehož jmění Ludvík XI. rozdal. král sicilský — René d'Anjou, viz pozn. ke str. 16.

424 Apollon — viz pozn. ke str. 246.

Herakles — silácký hrdina z řeckého bájesloví. Musagetes (řec.) — vůdce mus, příjímá

Apollona. Matyáš Korvin — král uherský v letech 1443 —1490. Aristoteles (384—322) — význačný řecký filosof, byl učitelem Ale-xandra Velikého.

533

Str.

425 Jupiter — viz pozn. ze str. 22. Hugonet — viz pozn. ke str. 40.

426 Karel Smělý — vévoda Burgundský, viz pozn. ke str. 40. Pulsus creber, anhelans, crepitans, irregularis (lat.) — tep silný, krátký, zrychlený, nepravidelný.

427 Diana — římská bohyně lovu a luny. Ceres — římská bohyně orby a úrody.

429 Figaro — lazebník, hlavní postava Beaumarchaisových komedií "Lazebník sevillský" a "Figarova svatba"; Figaro je ve službách šlechtice, kterého vtipně kririsuje a napaluje.

Chilperich — merovejský král Franků v 5. stol.

430 Bitva u Grandsonu — Karel Smělý se pokusil o podmanění Švýcar-ska, jeho vojska však byla poražena r. 1476 u Grandsonu, později u Murtenu a nakonec u Nancy, kde padl i Karel Smělý.

431 Baštila — "ona hodina" udeřila 14. července 1789, kdy vypukla v Paříži revoluce a lid se zmocnil Baštily. Od té doby je 14. čer-venec francouzským národním svátkem.

437 Taurinttm obsessor idem et obsessm(lat.) — oblehatel Turínu a zá-roveň obležený.

Mathieu, Pierre (žil v XVII. stol.) — autor "Historie Ludvíka XI.", z níž Hugo bohatě čerpal při psaní svého "Chrámu Matky Boží".

442 Askalafové — sovy. Askalaf (postava z řeckého bájesloví) byl Z trestu proměněn v sovu. Pythagorejci — stoupenci starověkého řeckého filosofa Pythagora. Viz také pozn. ke str. 155.

Didymos Alexandrijský (I. stol. př. n. 1.) — řecký jazykozpytec. Caesar a Catilina — oba zosnovali spiknutí proti římskému senátu, aby získali moc. Catilinův pokus ztroskotal, jeho vojsko bylo v r. 62 př. n. 1. poraženo a Catilina zahynul v boji. Caesarovi se totéž povedlo v r. 49 př. n. 1. a stal se diktátorem. Ut apes geometriam (lat.) — jako včely měřičtví. Adversus avaritiam (lat.) — proti lakomství.

444 Spondej a daktyl — určité druhy veršových stop.

458 Inkvisice — středověké církevní soudnictví pro otázky odpadlictví od víry a prohřešení se proti křesťanským řádům. Největší krutostí dosáhla inkvisice ve Španělsku. Inkvisitor — církevní soudce.

467 La creatura bella bianco věstila (ital.) — krásné stvoření bílým rou-chem oděné. Verš z Dantovy "Božské komedie".

476 kromlech — viz pozn. ke str. 171.

477 Marigny, Enguerrand de — intendant financí za vlády Filipa Sličného, popraven r. 13 15.

Admirál Coligny — vůdce francouzských hugenotů (protestantů), zavražděn v bartolomějské noci r. 1572, kdy došlo k strašnému

534

vraždění hugenotů. Jeho mrtvola byla pak dodatečně pověšena na Montfauconu.

480 Currit rota, urceus exit (lat.) — Hugem pozměněný citát z Horatia, u něhož zní: ampborae coepit institui; currente rota cur urceus exit — začal tvořit amforu; hrnčířský kruh se točí, proč je z toho hrnec?

481 Daumesnil (1776-1832) - francouzský generál, který byl velitelem pevnosti ve Vincennes r. 1814.

Delorme, Philibert (1515-1570) — francouzský architekt, který vystavěl královský palác Tuilerie.

535

OBSAH

Kniha první

I. Velký sál II. Petr Gringoire

III. Pan kardinál

IV. Mistr Jakub Coppenole V. Quasimodo

IV. Esmeralda

Kniha druhá

I. Z Charybdy do Scylly II. Náměstí Greve

III. Besos para golpes

IV. Jaké nehody mohou stihnout toho, kdo sleduje večer hezkou ženu na ulici

V. Nehody pokračují VI. Rozbitý džbán VII. Svatební noc

Kniha třetí

I. Chrám Matky Boží II. Paříž s ptačí perspektivy

Kniha čtvrtá

I. Dobré duše II. Klaudius Frollo

III. Immanis pecoris custos, immanior ipse

IV. Pes a jeho pán

V. Pokračování vyprávění o Klaudiu Frollovi VI. Neoblíbenost

Kniha pátá

I. Abbas beati Martini 160

II. Toto zabije ono 170

38 47 54

57 59 62

75 77 94

io4 liz

136

139

144

151 152 158

Kniha šestá

I. Nestranný pohled na tehdejší soudnictví 185

II. Myší díra 195

III. Příběh s kukuřičnou plackou 199

IV. Slza za kapku vody 218 V. Konec příběhu s kukuřičnou

plackou 227

229	
243 251	
255 266	
Kniha sedmá	
I. O tom, jak je nebezpečné svěřit tajemství koze II. O tom, že kněz a filosof je dvojí	
III. Zvony	
IV. 'ANÁ TKH	
V. Dva muži v černém VI. Jaký následek může mít sedmeré zaklení pod	
širým nebem	271
VII. Zamračený mnich	275
VIII. K čemu jsou dobrá okna obrácená k řece	282
Kniha osmá	
I. O tolaru proměněném v suchý list	290
II. Pokračování příběhu o tolaru proměněném v suchý list	
III. Konec příběhu o tolaru proměněném v suchý list	
IV. Lasciate ogni speranza V. Matka	
VI. Tři mužská srdce — každé jiné	
Kniha devátá	
I. Horečka II. Hrbatý, jednooký, kulhavý	
III. Hluchý	
IV. Hlína a křišťál	
V. Klíč k červené brance VI. Pokračování kapitoly o klíči k červené brance	
Kniha desátá	
I. V Bernardinské ulici má Gringoire řadu dobrých	
nápadů	570
II. Staňte se tulákem I	379
III. Ať žije veselost!	381
IV. Neobratný přítel	389
Francouzský	406
VI. Mečík v kapse	435
VII. Châteaupers na pomoci	436
299	
3°3 306	
319 323	
339 349 352 355 364 366	
Kniha jedenáctá	
I. Botička II. La creatura bella bianco vestita	
III. Phoebova svatba	
IV. Quasimodova svatba	
438 467 475 475	
Hugova poznámka k osmému francouzskému vydání	
z roku 1832	478
Doslov V. Bretta	
Poznámky	
485	
503	
Obrazové přílohy: Průčelí chrámu Matky Boží v Paříži Detail plánu Paříže podle gobelínu z	
první pol. XVI. stol.	
KNIHOVNA KLASIKY SPISY VICTORA HUGA	

CHRÁM MATKY BOŽÍ V PAŘÍŽI

Přilepila Milma Třmálková

Vydalo Statní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p. Jako svou 288. publikaci v redakci krásné literatury. Praha 1955. Šéfredaktor Jan RczáC. Odpovědný redaktor Dalibor Plichta. Tech-nický redaktor Jindřich Šťastný. Z nové sazby písmem garmond Garamond vytiskly Brněnské knihtiskárny, n. p., základní závod ?7 Brně. Obrazové přílohy ofsetem vytiskla Svoboda, grafický závod, n. p., Praha XVI. Vydání desáté, náklad 20 400 výtisků. Cena brož. Kčs 25,50, váz. Kčs 30,50 l. 10. 1953

501 1} 2 — 288 — 8% — Sazba 24. V. 1954. — Tisk 8.1. 1955

D 07421. — 14,58 plánovacích archů, 31,35 autorských archů

Ji 94 vydavatelských archů. Papír 7209-51 84X108 cm, 80 g.